

قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ سَامِعًا عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَا

من باليف العالم المحقق والمباہر المدقق الجامع لجميع العلوم المروق المخصوص لعلم الشہود والوجود والوحدۃ الذی مدار التصوف والوحدۃ امام ومقتداى طریقتہ مولینا ومولی الشریعتہ اعنی حضرت خواجہ محمد پارسا الحافظ البخاری اصلاً والبلخی وطناً وبالمدینۃ المنورہ مدفناً کان اول خلیفۃ من خلفاء النقشبندیۃ رضی اللہ عنہ ورضی عنہم۔

المسماً به

تحفة السالكين

الملقب به

تحقیقات خواجہ محمد پارسا

شرح اسماء الحسنی مفرداً او مرکباً وموجزاً واصطلاحاً الصوفیۃ وشرح الف باتامفصلاً ومیزاً وغیرہ من البواجید فی علم التصوف والشہود والوجود

باہتمام وکوشش مالاکلام وصرف زریں حقیر پر تقصیر الحاج سید علی احمد شاہ الہروی الملقب باحمدی تاجر کتب فی بلدہ دارالنصرت ہرات من مضافات افغانستان

افغانی دارالکتب کٹرہ شیخ چاندلال کنوان، دہلی

کتاب خانہ رشیدیہ
واقعہ بازار کیمت ارود بازار لاہور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي اخْتَرَعَ مَا هِيَاتِ الْأَشْيَاءِ بَفَيْضِ جُودِهِ : وَ
 كَسَاهِمِ حُلِّ الْوُجُودِ بِجُودِهِ : وَ بَصَرَ بَصِيرَتِهِمْ نُورًا وَجُودَهُ : وَ تَجَلَّى
 لَهُمْ لِيَفْنُوا عَنْ جُودِهِمْ : وَ بَقُوا بِبَقَاءِ شُهُودِهِ : فَسُبْحَانَ مَنْ جَعَلَ
 الْكَثْرَةَ عَلَى وَحْدَانِيَّتِهِ فِي الْوَهْيِ بَرَاهِنًا : وَ نَصَبَ التَّعَدُّدَ عَلَى فَرْدَانِيَّتِهِ
 فِي رَأْيِ بَيْتِهِ تَبْيَانًا : وَ الصَّلَاةَ عَلَى قُطْبِ دَائِرَةِ الْوُجُودِ : وَ سَاكِنِ مَقْعَدِ
 الصِّدْقِ وَ مَقَامِ الْمُحَمَّدِ : الْمَسْئُولَ لَهُ بِأَلْوَسْبِيلَةٍ وَ الرَّكْعَةَ : الْمُخَرَّنَا
 قَصْبَةَ السَّبْقِ وَ أَوْفَى : مُحَمَّدًا بِالصُّطْفَى خَاتِمَ الرُّسُلِ الْهَادِي إِلَى أَعْدَالِ
 الطَّرِيقِ وَ أَقْوَمِ السَّبِيلِ : وَ عَلَى إِلِهِ وَ أَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ
 وَ مُتَابِعِيهِ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ وَ بَعْدَ مَا بَيَّنَّ رَمُوزَ الْأَقْطَابِ فِي إِشْبَاتِ
 الْقَدِيمِ سُبْحَانَهُ مِنْ طَرِيقِ النَّظَرِ وَ هُوَ الْحَقُّ الْبَاقِي أَنْ يُسْتَدَلَّ عَلَيْهِ
 بِالْوُجُودِ الَّذِي هُوَ أَعْمُ الْأَشْيَاءِ إِذْ لَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْوُجُودِ قَدِيمٌ لَمَا كَانَ
 فِي الْوُجُودِ مَوْجُودًا أَصْلًا الْبَيِّنَةُ وَ ذَلِكَ لِأَنَّ الْوُجُودَ يُقَسِّمُ قِسْمًا
 حَاصِرَةً إِلَى الْحَادِثِ وَ الْقَدِيمِ أَعْنَى إِلَى مَا لِيُوجُودُهُ بِدَايَةٍ وَ إِلَى
 مَا لَيْسَ لِيُوجُودُهُ بِدَايَةٍ فَلَوْ لَمْ يَكُنْ فِي الْوُجُودِ قَدِيمٌ لَمْ يَكُنْ أَصْلًا
 حَادِثًا إِذْ لَيْسَ فِي طَبِيعَةِ الْحَادِثِ أَنْ يُوجِدُ بِدَايَةَ فَإِنَّ الْمَوْجُودَ
 بِدَايَتِهِ يَكُونُ وَاجِبَ الْوُجُودِ وَ الْوَاجِبُ بِدَايَتِهِ لَا يَتَصَوَّرُ أَنَّ بِدَايَتَهُ
 فَيَنْتَجِ مِنْ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ قِيَاسٌ بَرَهَانِي فَيُقَالُ لَوْ كَانَ فِي الْوُجُودِ
 مَوْجُودٌ لَزِمَ بِالْمَرُورَةِ أَنْ يَكُونَ فِي الْوُجُودِ قَدِيمٌ ثُمَّ يُقَالُ الْمَوْجُودُ

مَعْلُومٌ قَطْعًا فَيَسْتَجِبُ مِنْ هَذَيْنِ الْأَصْلَيْنِ وَجُودًا مَوْجُودًا قَدِ يُمِرُّ
 بِالظُّرُورِ وَرَأَةً وَمَنْ حَصَلَ لَهُ عِلْمٌ ضَرْوِيٌّ يُقَيِّنُهُ مِنْ طَرِيقِ النَّظَرِ
 بِوُجُودِ الْبَارِي وَتَقَدُّسٍ: وَبِوُجُودِ صِفَاتِهِ أَنْ لَا يَسْكُنَ بِذَلِكَ فَوْرَةً
 طَلَبِهِ وَلَا يَزِيدُ لِتَجَرُّفِي عُلُومِ النَّظَرِيَّةِ إِلَّا جِدًّا فِي الطَّلَبِ وَتَشَوُّقًا
 إِلَى مَزِيدٍ إِلَّا سَتَبَّصَارٍ وَتَطَّلَعًا إِلَى مَا دَسَاءِ الْعِلْمِ وَالْعَقْلِ مِنْ كَشْفِ
 ذَوَقِي تَخْتَصُّ بِهِ خَوَاصُّ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ: اہل کشف و بصیرت تبصیر باطن
 و کمال تبتل و دوام توجہ بہ ہائے مقاصد خود میرسند و ہوا الاستہلاک فی شہود و جلالہ و جمالہ عزوجل
 ایشانند محبوبان لم نزل و لا يزال کہ بر طہارت فطرۃ اند و ظلمات اکوان و تقلبات حدیثان ایشان
 را در نیافتہ وجود آفریدگار را بی ترکیب مقدمات عقلی می شناسند۔ اغنی الصباح عن المصباح
 قوله تعالى فطرۃ اللہ الکتی فطرۃ الناس علیہا لا تبدل الخ لخلق اللہ انبیاء اور ادراک
 الوان با استدلال قوت لمس چه حاجت آفی اللہ شکت فاطر السموات والارض طو چنانکہ
 وجود او سبحانہ از اکوان ظاہر پیدا است وحدت ذات او سبحانہ و تعالی در مظاہر اکوان چون اکوان
 ظاہر و ہریدہ است: و اعلموا ان خوانی زاو کم اللہ انوار التوحید کہ توحید ذر وہ علیای احوال است
 و عروہ و ثقای مقامات است توحید نور کبریا است و تاج انبیاء است و حلیہ اولیا است و
 حقایق توحید نہ ہر رہ روی کہ راہ رفت بیافت ہر کہ جواہر تمکین نیافت و بمعادن تحقیق نرسید
 او نہ لطفی است و نہ فہری: منزل اول عشق است: دوم نیستی: سوم ہستی: بالائے ہستی
 بیچ نیستی: منزل اول کہ عشق است اشارت است بہ ہمہ مقامات صحبت ذاتی کہ این
 مقامات نہایت مقامات سیر الی اللہ است سبحانہ: منزل دوم نیستی است اشارت است
 بہ ہمہ مراتب سیر فی اللہ سبحانہ کہ مراتب فنا فی اللہ است سبحانہ: بہ حیث یتولی الحق عزوجل
 بِذِئَابِهَا مَرَّ عَبْدٌ فَلَا تَصْرَاتٌ لِلْعَبْدِ أَضَلُّ وَمَقَامَاتِ الْفَنَاءِ الْمَفْتِي يَفْعَلُ بَعْدَهُ
 مَا يَشَاءُ مِنْ سِيمٍ کہ ہستی است اشارت است بمقامات بقاء باللہ سبحانہ و المقامات
 التی یحصل للعبد بعد السلوک والوصول وليس وراء عبادان قریبۃ: از سخنان
 ارباب کشف و اصحاب حقایق روشن و مبرہن می شود کہ کثرت حق سبحانہ و غیب ہویت او بہ

حقیقت مفہوم معلوم بحکس نتواند بود سبحان الملک القدوس مقربان و قدسیان کمال
عجز خود از شہود کبریا و عزت او سبحانہ معرفت کہ سبحانک ما عرفناک حق معرفتک
سبحانک من لا یعلم ما هو الا هو و آنچه گفتہ اند کہ لَمَاعَ عَرَفْنَا اللّٰهَ سُبْحَانَہ بِالْاِحْمَالِ نہ
موصوف بصفات کمال فقد عرفنا اللّٰهَ سُبْحَانَہ حق معرفتہ بیان معرفت اجمالی است و اینکہ
گفتہ شد بیان معرفت تفصیلی است فمن العارفين من ليس له طريق الى معرفته الله سبحانه
الا الاستدلال بفعله على صفة و بصفته على اسمه و باسمه على ذاته اولئك
ينادون من مكان بعيد و منهم من خص بحكم الغايبه الاذلتہ في شہود سبحانہ
بعد المشاهدة السابقة في معهد الست يدكر ويعرف به اسماء و صفاتہ
عكس ما يعرف العارف الاول و بين العارفين بون بين و تفاوت بعيد اذا اول لغيبہ
معروف کنايم يرى خيالاً غير مطابق للواقع و الثاني لشہود معرفتہ کہ مستيقظ يرى
مشهوداً حقيقياً مطابقاً للواقع و او سبحانہ ذاتی است ازلی و ابدی کہ موجوداً شياً و قيوم
عالم ہا است۔ منزہ از شبیہ و نظیر و مقدس از شریک و مشرک و مبراز احاطہ حدوث و جہات و اما
کن دانان و اوقات موصوف بصفات کمال بہ چون بدانستی کہ ترا آفریدگاری ہست باید کہ تمامی
خود را یاد دہی و از ہر چہ ہست خالی شوی تا ہمہ گی تووی گردو کہ هیچ دیگر را در تو گنج نماند چہ عاشق
گرم رورا ہمہ گی معشوق وی دارد و باشد کہ از مشغولی بوی نام وی فراموش کند و اصل سعادت
جان این باشد چون مزاج و بازگشت و قرار جای حق باشد چگونہ با و مشغول نباشی و کمال ذکر این بودہ
و دیگر ہر چہ ہست از ریاضت ہا ہمہ برای این است و طریق وصول ہمین است و غیر این ہر چہ
ہست خارج طریق خواهد بود بہ محیب باید کہ محبوب را ہمہ وقت و نظر خیال خود دارد و چنان
پندارد کہ پیش او نشسته است و یک ساعت و یک لحظہ از نظر او خالی نیست و در ہر ساعتی

لمہ و ذات عبارت بود از چیزی کہ در دانستن آن چیز احتیاج نباشد بہ چیز دیگر ۱۸

و این چنین ذاتی را چون اولی باید کہ در یاد او را و او را سبحانہ مثل و مانند نیست پس کمالات ذات و جمال

ذات و قدم او را و حقایق صفات او را و احکام متقضیات صفات او را کسی بہ تفصیل در نتواند یافت ۱۹

و نفسی که غیر محبوب بود و او بگذرد باید که غیر را هر چه باشد از دل محو کند تا میان او و میان محبوب چیزی
حجاب نشود تا غایتی که وجود محب از میان بر خیزد. محبوب مانند ولس است. در کتاب کشف المحجوب آورده
است که معرفت حق سبحانه تعالی بر دو گونه است یکی علمی و دوم حالی. معرفت علمی قایده همه خیرات
دنیا و آخرت است و مهم ترین چیزها مرئیه را در همه اوقات و احوال بشناخت خداست سبحانه
و بیشتر خلق از این معرض اند جز آنکه خداوند سبحانه ایشان را برگزیده است و از ظلمات دنیا
رهانیده و دل های ایشان را بخود زنده گردانیده قوله عز و جل اول من کان میتا فاحیته الله
پس معرفت حیات دل بود به حق سبحانه تعالی و اعراض سر جز از حق عز و علا و قیمت بهر کسی معرفت
بود هر کرا معرفت نبودی بی قیمت بود و در زمان صحبت علم را بحق سبحانه معرفت خوانند و مشتاق
این طایفه قدس القدر و اجمع صحبت حال را با خداوند سبحانه معرفت خوانند و از آن بود که معرفت را
فاضل تراز علم گفته اند. نظر هم - عارف نبود بحق که عالم نبود. اما عالم بود که عارف نبود. و
از توحید بجز علم آن نتوان گفت هر خواطر که از اندیشه غیر بر دل موحد گذرد حجابی باشد و آفتی و بدان
مقدار که آن خواطر بر سر موحد گذرد وی از توحید محجوب باشد. قال النبی صلی الله علیه و سلم ع اجیعوا
بطونکم و دعوا للحرس و اعروا اجسادکم و قصروا الامل و اظلموا اکبادکم و دعوا لالدنیا
لتحکم ترون الله یقلو بکم. و نیز فرمود صلی الله علیه و سلم در حال سوال جبرئیل علیه السلام از
احسان ان تعبد الله کانک تراه و اوحی الله تعالی الی داود اتداری ما معرفتی قال لا قال
عز من قائل حیوة القلب فی مشاهد فی فحیوة القلب مع الله سبحانه یکون بالموت
عن الغیبه مراد این طایفه از عبادت مشاهده و بیدار دست که بدل حق سبحانه تعالی را می بیند.
در خلا و ملا و حقیقت مشاهده از دو گونه بود یکی از صحت یقین است و دیگر از غلبه محبت است چون بدرجه
رسد که تمامی او را همه دوست گیرد و جز دوست نه بنید و هر کرا جز مشاهده حضرت او مرادی مانده بود
وی ناقص است و نابالغ وی بدرجه مروی نرسیده است و او می عیسی علیه السلام للحواریین
بعد ما قال ذنبت و ذنبت ثم قال واجعلوا الله فی جمیع امورکم نصب اعینکم و توکلوا علیه
ینصرکم و لا یخذلکم فالعقل مرآة الدنیا بنور یشهد ما فیها و الایمان مرآة الآخرة
و به ینظر الیه و یؤمن بما فیها و الله سبحانه تعالی یوی بنور الیقین فهذه المرآة

التوحید وفي هذا النور مشاهدات الصفات وهو حقيقة الايمان بتوحي را غلط
افتاده است می ندارند که بیه قلوب و مشاهد آن صورتی بود که در هم مرا آنرا اثبات کند
در حالت ذکر و یا فکر و این تشبیه عرض ضلالت هویدا است - خداوند را سبحانه اندازه نیست تا
دل بوسم اندازه گیرد و یا عقل به کیفیت آن مطلع شود تعالی اللہ عن ذلك علواً کبیراً مشاهدات
در دنیا چون رویت بود در عقبی چون باتفاق جمله صحابه رضی اللہ عنہم در عقبی رویت روا بود در
دنیا نیز مشاهدت روا بود مشاهدت صفت سر بود و خبر دادن عبارت زبان و چون زبان را
از سر خبر بود و یا عبارت کند مشاهدت نباشد بلکه دعوی بود از مشاهدت که بدعوی خبر دهد یعنی
گوید مشاهدت و دیدار روا بود و نگویید مراد دیدار هست یا مشاهدت است چیزی که حقیقت آن
در عقول ثبات نیاید بزبان از آن چگونه عبارت توان کرد و جز بمعنی جواز تهر کشف اسرار حلال
احدیت جل ذکره بنده را از اوصاف بنده فانی گروا شد شخص بنده تجسیر گاه - اسرار حق سبحانه بود
و مرثبات حجت را حکم شریعت بروی باقی بود و وی از رویت کل فانی و کمال این حال پیغمبر راست
صلی اللہ علیہ وسلم نفس بحل دل رسد و دل بدر چه جان و جان بمرتبه سر و سر بصفقت قرب در همه از همه
جدا از معقول خلق بعید و از او با هم منقطع گردد و کون وی را کم کند و وی خود را کم کند و رفقاء صفت
بی صفت متحرر گردد و ترتیب طبایع و اعتدال مزاج مشوش شود و نیت که خواهد خراب شود و بگدازند
و چون مراد حق تعالی از نیت اقامت حجت بود فرمان آید که بر حال باش بدان قوت یابد و آن
قوت قوت وی شود و از نیت خود به نیت حق عز و علا پدید آید و عن الجنید انه قال التوحید
ان یکون العبد شیخاً بلید یدی اللہ سبحانه یجری علیه تصاریف تد بیک - این قول
اشارت است برفقاء اوصاف بنده و صحت تسلیم اندر حال به و اعلم ان صراط المستقیم
هو طریق التوحید و دین الحق سبحانه واحد و به یتمد طریق الانبیاء علیہم السلام
کما قال اللہ سبحانه - قل یا اهل الکتاب تعالوا الی کلمة سواء بیننا و بینکم الایة به در
تفسیر این آیه گفته اند که حق پرستان از حق پرستی لذت و از نیکوکاران و سلاطین از ملک سلطنت
نزارند لذت حق پرستی و صفای وقت و شهر و پیغمبر غیبت و حضور بی غفلت بهشت نقد است
نماز بلایه نیاز جل علی را از گفتن است اشتغالیت با حق سبحانه تعالی به ظاہر و باطن و

حقیقت آن مناجات است با حضرت صمدیت و مناجات مخاطبه بود و مخاطبه معروف بطلاق جز
از عارفان کمال متحقق راست نیاید پس هر صورتی را روحی است و هر ظاهر را برتری و معنی آن تا همه
بع نشود آن حقیقت که مطلوب است حاصل نیاید پس هر عملی را حقیقتی باشد که روح آن عمل است
و چون صورت چیزی حاصل شود و معنی آن چیز حاصل نشود آن عمل ناقص بود مثلاً روح نماز خشوع
بود و حاضر بودن دل در جمله نماز که مقصود از نماز راست داشتن دل است بحق سبحانه و تعالی و
تا زده گشتن ذکر حق در دل بر سبیل هدایت و تعظیم چه مراد از عبادت عبودیت است در آن بود که شکستگی خود و
عظمت حق سبحانه و تعالی بهم بیند بر طهارت آنست که بدانی که پاکی جامه و پوست پاکی غلاف
است و روح این طهارت پاکی دلست بر توبه و پشیمانی و دوری از اخلاق ناپسندیده که نظاره گاه
حق است و انفصال است از دودمان حق سبحانه و تعالی و تا این وضو و طهارت حاصل نیاید
صلوة که عبارت از اتصال است بحق سبحانه و تعالی دست نهد که الصلوة هی الاتصال سبحانه
و تعالی من لم یفصل لم یصل و آن طهارت انبیار و اولیاء و خواص حق سبحانه و دعای حقیقت نماز
دلست در تن جای صورت اوست و عورت پوشیدن معنی او آنست که آنچه از ظاهر تو زشت است
از نظر خلق پوشی روح وی او بود که آنچه از باطن تو زشت است از نظر خالق به پوشی و دانی که هیچ
چیز از وی پوشیده نیست و توانی پوشیدن جز آنکه باطن از وی پاک کنی و پاک بدان شود که
برگزشته پشیمان شوی و عزم کنی که دیگر بر سر آن نروی و گناه را با آب توبه ناپوش گردانی و اگر نتوانی
باری از تجلیت و شرم و بیم پرده سازی و بر روی آن عورت فرو گذاری شکسته و رنجیده و شرمسار
در پیش حق بالستی چون بنده گرنجیده و گناه کار بادل پر تشویش پیش خواجه بالستد معنی قبله
آنست از همه جهت ها بگرداند و بجهت شود و روح و سر وی آنست که روی دل از هر چه در هر دو عالم
است بگرداند و او را بحق سبحانه و تعالی مشغول گرداند تا یک صفت شود چنانکه قبله طاهر
یکی است قبله دل هم یکیست، همچنانکه دل یکیست دوست هم یکیست و آن حق است سبحانه
معنی قیام آنست که پیش حق تعالی سر در پیش بنده دار بالستی روح وی آنست که دل از همه
حرکات فزولستد و ملازم خدمت باشد بر سبیل تعظیم و انکسار و اندرین قیام باید که از قیام خویش
پیش حق سبحانه و تعالی یاد کند در آن وقت که همه اسرار وی آشکارا کند و بروی عرضه کند و بداند

کہ آن اسرار مہمہ درین وقت حق سبحانہ تعالیٰ آشکارا است کہ ہر چہ در دل و لیسیت و خواہد بود میداند
وی بیند و بر ظاہر و باطن وی مطلع است و دائم در عموم اوقات مراقب این نظر بود کہ در حق وی این
نظر هیچ تفاوت نکرده در دنیا و نہ در آخرت و ہر کہ اعظمہ حق سبحانہ تعالیٰ در دل وی قرار گرفت و
میداند کہ او سبحانہ ناظر است بہ ہمہ اطراف خاشع گردیدہ معنی رکوع و سجود ظاہری توابع است
بتن معنی وی توابع است بدل چنانکہ حلاوت در وی اثر کند و روی بر خاک میمالد و بداند کہ
روی عزیزترین اعضا است بر خاک کہ آن خوارترین چیز ہاست می نهد کہ اصل وی است و
مرجع وی ہم باز خاک خواہد بود تا تکبر و زخورا صل خویش کند و ناکسی و بیچارگی خود بشناسد و انعام
و لطف حق و نیکی ہاء وی در حق خود بیند و از کرم او شرم دارد و ہمچنین در شہد مشاہدہ جمال
آن دیدار کند پس اسرار و حقایق کارہا و اعمال طلب کند و حکمتہا کہ صاحب شریعت نہادہ آن
صورت وی بحقیقت وی بینا شود کہ آنہمہ اسباب شالیستہ گے وی است و چون ازان حقیقت
غافل شود جز از صورت او آنرا بچیزی حاصل نیامدہ بود و بحال الصلوٰۃ حال غیر فانی و مقامہ
مقام واحدانی و ہوا بقاء مع اللہ سبحانہ و ہمچنین حقیقت اذکار نیز معلوم کند و ہر کلمہ را
معنی و سر آن بداند تا دل او بدان صفت گردد تا صاف بود مثلاً معنی اللہ اکبر آنست کہ وی
بزرگست و بزرگواری را و صفت ذاتی است کہ اگر این معنی نداند جاہل باشد و اگر داند لیکن
در دل وی چیز لیسیت بزرگتر از حق سبحانہ تعالیٰ و آن چیز بنزدیک وی بزرگست معبود وی آنست
کہ وی مطلع است چنانکہ حق تعالیٰ گفت افرات من اتخذ آلہ ہواہ و معنی و جہت

۱۵ در شب معراج حضرت رسالت را صلی اللہ علیہ وسلم از ملک و ملکوت گذرانیدند و جملہ لباسہاء
بشری را در ملک و ملکوت گذاشت بقاب قوسین پیوست و در مقام حیرت بعجز اعتراف کرد کہ لا احصی
ثناء علیک کما اثبت علی نفسک از برکت آنحال حق سبحانہ و تعالیٰ قطرہ از نور معرفت خود در کام
او چکانید کہ علم اولین و آخرین در آن قطرہ مندرج بود و در آن حال عرض تیار بحضرت بے نیاز داشت
کہ اہی درین خست لذت بسیار می یابم باشد کہ عبادتے میسر شود کہ آن لذت در آن عبادت حاصل بود حضرت
حق سبحانہ و تعالیٰ فرمود المُرُک بالقلوۃ پس ما مور شدہ نماز چنانچہ در صحاح منسطور شد

و چنانچه آنست که دل از همه عالم بگردانیدم و بحق تعالی آوردم اگر دل وی درین حال بجز دیگر نگرانست
 این سخن دروغ است و چون اول سخن یا خدای تعالی دروغ بود و خطر آن معلوم بود و چون الحمد لله
 گوید باید که نعمتها بحق تعالی را در دل تازه کند تا همه دل او را صفت شکر گیرد و تمامی دل او به
 صفت شکر گردد که این کلمه شکر است و شکر بدل بود و چون ایاک نحمد گوید باید که حقیقت
 اخلاص در بندگی او در دل او تازه شود چون اهدا گوید باید که تمام دل او را صفت ناری
 و تضرع گیرد که در مقام خاص از خداوند خود سوال هدایت میکند و همچنین در هر کلمه از تسبیح و تهلل
 که میگوید بکوشد تا دل وی بصفت آن معنی بگردد و شرح آن دراز است حاصل الامر
 آنکه در نماز از صفاء لذت مناجات که آن نهایت نعیم اکابر اولیا است و نهایت آمال
 افاضل اتقیاست محروم نماند؛ روزه شرف الصوم لی دارد تشبیه است بملائیک روحانی
 بر صیانت غالب می آید - و حقیقت جوع ترک شهوات است و عبادت برای قطع
 شهوات است و مدد شهوات سیرسبت لبس بر روزه قطع آن فرمودند - و روزه بر سه درجه
 است - یکی مساک است از طعام و شراب و جماع بر روز بانیت و این صوم نیست که
 عمومی دارد و بطاهر صایم این کس را گویند و این روزه عوام است دوم مساک از آنچه
 گفته شد مع زیادت مساک از غیبت و نمیت و آنچه لایق نباشد که از کاطان در وجود
 آید از اقوال روتیه و افعال ذمیمه و اخلاق رذیله و تمامی این روزه شش چیز بود یکی آن
 که چشم نگاه دارد از هر چه او را از خدای تعالی مشغول گرداند خاصه از چیزی که ازان شهوت
 خیزد که رسول صلی الله علیه و سلم میگوید که نظر چشم بپیکانیت از پیکانهای ابلیسین بر آب
 واده هر که از بیم حق تعالی ازال حذر کند او را خلعت ایمان دهند که عبادت آن در دل
 خود بیابد؛ دوم آنکه زبان نگهدارد از بیهوده و هر چه ازان مستغنی بود یا خائوش بود و بزرگ
 قرآن و بزرگ قلبی از درجات آن مشغول بود و مناظره و لجاج از جمله بیهوده با زبان بود
 سیم آنکه گوش نگه دارد که هر چه گفتن را نشاید شنیدن را نیز نشاید و شنونده شریک گوینده بود
 در محصیت دروغ و غیبت و غیر آن چهارم آنکه دست و پای و همه جوارح از ناشالبت نگاه
 دارد و هر که روزه دارد و این کارها نکند مثال وی چون بیماری باشد که از حیوة حذر کند و

زہر خورد و چہ محصیت زہر است پنجم آنکہ بوقت افطار از حرام و شہوت خورد و از حلال خالص
 نیز بسیار خورد و ہر چہ گاہ کہ لشرب آنچه بروز از خوردن ازان قوت شدہ باشد تدارک کند
 و مقصود از روزہ ضعیف کردن شہوات است و طعام و دوبارہ بیکبار خوردن شہوت
 را زیادہ کند خاصہ کہ الوان طعام جمع کند و تا معدہ خالی نبوردل صاف نشود بلکہ سنت
 بز آن بود کہ بروز بسیار نخپتا اثر ضعف و گرنگی در خود بیاید و چون شب بسیار خورد و
 روز بسیار نخپد نماز شب نتواند کرد ششم آنکہ دل وی میان بیم و امید معلق بود کہ نداند
 کہ آن روزہ وی پذیرفته است یا رد کردہ و این روزہ خواص است از زیاد و عباد
 و سالکان کہ ایشان ہر عضوی از اعضا را امساک فرمایند خاص کہ فرجورا فعال آن
 باشد بسیم روزہ خاص الخاص کہ بلندترین درجات است و آن آنست کہ دل خود را
 از اندیشہ ہر چہ جز حق است سجانہ نگاہ دارد و حاضر آتجناب دارد و ہمگی خود را بوی
 دارد و از ہر چہ جز ولایت ظاہر و باطن روزہ دارد و از ہر چہ اندیشہ جز از حق تعالی و
 خدمت او از آنچه تعلق بوی دارد بکند این روزہ کشادہ شود و اگر در غرض دنیائی اندیشہ
 کند اگر چہ مباح بود این روزہ نیز کشادہ شود مگر دنیا کے کہ او را در راہ دین در کار
 باشد کہ آن از دنیا نبود و اگر بروز تدبیر آن کند کہ روزہ بچہ کشاید خطا بروی
 نبولیند کہ دلیل آن است کہ برزقی کہ حق تعالی بوی وعدہ کردہ است اعتماد دارد و
 این درجہ انبیا است و صدیقان بہیچ درجہ بالای این نباشد پس ازین جملہ بشناسی
 کہ ہر کہ از روزہ برنا خوردن طعام و شراب اقتضا رنگند روزہ وی صورت بے روح باشد
 کہ روح و حقیقت روزہ آن است کہ خویش را بملا یک مانند کند کہ ایشان را شہوت نیست
 اصلاً و بہایم را شہوت غالب است و ایشان از شہوت دورند و ہر آدمی کہ شہوت بروی
 غالب بود او در درجہ بہائم است و چون شہوت وی مغلوب گشت شہی یافت بملا یک
 و بزین سبب ایشان نزدیک شد نزدیک بہ صفت نہ بمکان و ملا یک نزدیک حق تعالی پس
 وی نزدیک گشت بحق ناجوع طعام اللہ فی الارض یونی بہا ایدان الصدا یقین
 و گر سنگی می باشد مر سالکان را و آنرا گر سنگی اختیار می گویند و گر سنگی می باشد مر محققان را

که اگر سنگی اضطراری گویند زیرا که محقق نفس خود را گرسنه نمیدارد و لیکن خوردن او کم
می شود وقتی که در مقام انس باشد و چون در مقام بهیبت بود خوردن او بسیار می شود
فکثرة الاكل للحق دليل صحة المحادثة بحال الموانسة من شهوة وكثرة الاكل
لسالك دليل على بعدة من الله سبحانه وطردة عن بابه واستيلاء النفس البهيمية
الشهوانية بسطانها عليه وقلت الاكل له دليل على نفحات الجود الالهى على قلبه
فيشغله حصوماً عن تدبيره پس در گرسنگی سالک را رسید نیست باحوال و محقق را
رسیدن است باسرا باحال جوع در سالک خشوع است و خضوع و مسکنت است و
دل و افتقار و پاکی زبان از سخنان گفتم و ناپاک و پاکی طننت از اندیشه های ناپسندیده
سکین جوارح است از مقتضیات قوای شیطنت و سبب ازاله بهواها جس است و
سادس از باطن بظهور سلطان توحید این بود حال جوع در سالک و حال جوع در محقق رقت است
وصفاست و موانست است و غایب بودن است از اندیشه کونین و اوصاف بشریت و
ظهور سلطان ربوبیت و مقام جوع را مقام صمدیت گویند و هو مقام عال له اسرار و تجلیات
زکوة هرمان الهی است پاکی دل بود از ما سوای حق و از پندیری نخل زیرا که نخل نجاست دل
است که دل آدمی را از شناستگی قرب حق سبحانه و تعالی باز دارد و مثلاً اگر جامه پلید شود تا او را
ک نشویند تا زنتوان گذارد و همچنین دل که ناپاک شود تا آن ناپاکی را از وی دور نکنند
البتة و مشایده و مناجات حق سبحانه و تعالی نگرود و پاکی دل از نجاست نخل بخرج کردن
بود و مثال زکوة چون آبی بود که نجاست نخل را از باطن بشوید و دیگر شکر نعمت مال
است که در حق مومن سبب راحت دنیا و آخرت گردد و چنانکه نماز و روزه و حج شکر نعمت حق است
و شکر نعمت مال است هر طاعتی که هست او را صورت نیست و معنی چون اسرار زکوة و باقی
طاعت بدانی صورت طاعت ترا جان و معنی پدید آید سفر حج مثال سفر آخرت است بطایفه مقصد
است و بی باطن مقصد خدا و مدخانه است و درین عبادت کارها است که هیچ عقل را

بدان راه نبود چون سنگ انداختن و میان صفا و مروه و ویدن زیرا که در هر چیزی که عقل را بدان
 راه بود نفس را بدان انس باشد چه واند که هر چه میکند برای چه میکند و کمال بنده گی آن بود
 که هر چه کند از برای کمال بنده گی صرف کند و از ضرورت محبت کند که در گردن او هیچ کار متقاضی
 از باطن وی پیدا نباشد زیرا چه سعادت بنده در نیستی وی است تا از بنده جز وید حق و
 مشغول بحق و بجا آوردن فرمانهای حق چیزی نیاید ز عارف باید که از مقدمات و احوال این
 سفر سفر آخرت را یاد کند و زاد آن سفر را بسازد و ذکر نور باطنست و طاعتی است -
 خاص که او را نیز اسرار و الوار خاصه است - و بعد ازین گفته شود که قیام شب در عمر
 افزونی است تحویل است از منزل غفلت به برج شرف کما فی الحدیث شرف
 المؤمن قیامه باللیل و عتره استغناء عن الناس و در هر عبادتی راحتی است از لذت
 لذت نایافتن دلیل فساد مزاج بود و عمل صالح دلیل قربت و زلفتست بحق سبحانه و تعالی
 و تقدس و هم در کشف المحجوب است که توحید از حق سبحانه و تعالی به بنده اسرار است و
 عبارت هویدا نشود تا کسی آنرا بعبارت بیاراید عبارت و معبر غیر باشد و اثبات غیر اند
 توحید شرک بود و آن گاه آن لهو گردد و موحد الهی بود نه لاهی که همچنین این مراد است -
 و فیہ ذکر محمد بن الواسع عن محمد بن الواسع من عرف عن وعلا قل کلامه و دام
 تحذیراً و عن ابوبکر الواسعی من عرف الله سلطانه انقطع بل خوس و انقطع
 قال علیه الصلوة والسلام لا اخصی ثناءً علیک فرمان آمد که یا محمد لعمراک
 اذا سکت عن ثنائی فاکل منک ثنائی اگر تو نگویی ما بگویم همه اجزای عالم را نایب
 تو گردانیم تا ثنای ما گویند و حواله آن به تو کنند چیزی که حقیقت آن در عقول نیاید از آن چگونه
 عبارت توان کرد جز بمعنی چو از لادن المشاهدة تصویر اللسان لحضور الجنان و عن
 علی ابن ابی طالب رضی الله تعالی عنده لا تراک العیون بمشاهدة العیان و لکن راه
 القلوب بحقایق الایقان لا یحس بالحواس ولا یقاس بالناس پس درین درجه
 سکوت را درجه برتر از نطق باشد سکوت علامت مشاهده بود و نطق نشان طلب مشاهدت
 در درجه دوستی یگانگی بود و در یگانگی عبارت بیگانگی بود انت کما اثبتت علی نفسک -

یعنی گفته من گفته تو باشد و ثنای تو ثنای من تمثیت من ایهوی فلما رابته جهت فلما ملک
لساناً و لا عیناً : مشاهدات سرور دنیا چون معانیات عین است در عقبنی و در اربقا مقامات
مختلف بود : منهم من یری ربانی کل جمعة : و منهم من یری ربانی کل یوم : و
منهم من یری سربہ بکراهة و عشیة : کما فی الخبر و المشاهدة التي لا یظہر الا الواحدة
الحق سبحانه تارة تطرا کما البرق الخاطف و هو الا کثیر و الدوام : تارة عزیز : و چشم
آخرت نہ چون چشم دنیا بود کہ این چشم جز جهت نہ بیند و آن چشم بی جهت یہ بیند : اگر نور معرفت
در ستر نہان نہ بودی زمین و آسمان طاقت آن نیاوردی ستر عارفان از حجابهای عرش و گذشته
عارفان امروز بہ ستر بہان می بینند کہ فرادایمعاینہ خواهند دید نور معرفت قوی تر بہم لہذا
ہر چیزی کہ خواهد کہ عارفان را از حق محبوب کند نور معرفت آن را بسوزد و بگدازد و خرق الحجب
النواریم و جللت عن ذی العرش اخطار ہم : مشاہدات و منازلات قلوب حیرت است و
مکاشفات و مواجید اسرار و ہشت است متحیر و مدہوش از آنکہ ویرا افتادہ است و ستر وی
بدان مستغرق گشتہ چہ خبر دارد و چون خبر ندارد چگونه خبر دهد و گفته اند : این معنی بحديث
قیامت روشن و مبرہن می شود حضرت محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم چون ام المؤمنین عایشہ
را رضی اللہ عنہا و عن ایہا خبر داد کہ خلق را روز قیامت بر سنبہ پراکنیز اند - عایشہ رضی اللہ
عنہا فرمود کہ و اسوء تاء و حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند یا عایشہ آن روز مرد
ندانند کہ مرد است و زن ندانند کہ زن است چون قیامت اثر لیسیت از آثار قدرت حق سبحانہ
و تعالیٰ بحشم ظاہر این واجب کند اولیٰ ترکہ مشاہدہ حق سبحانہ و تعالیٰ بستر این حیرت واجب کند
ثم معرفتہ اللہ سبحانہ و تعالیٰ الشتمل علی معرفتہ الذات و معرفتہ الصفات و معرفتہ الافعال و
معرفتہ الذات اضيقها مجالاً و اعسرها مقالاً و اعضاها علی الفکر و بعد ہا عن قبول الذکور
کذا لک و لیشتمل القرآن الآ علی تلویحات و اشارات و یرجع اکثرها الی ذکر التقدر لیس
المطلق کقولہ تعالیٰ - لیس کمنہ شیء و هو السميع البصير و کسورة الاخلاص و الی تعظیم
المطوب کقولہ تعالیٰ - سبحانه و تعالیٰ عما یصفون و اما الصفات فالمجال فیہا
افض و نطاق النطق فیہا اوسع و لذلک تكثر الآیات المشتملہ علی ذکر العلم

والقدرة والحياة والكلام والحكمة والسمع والبصر وغيره افعال فجد
متسع كثافة فلا ينال بالاستقصاء اطرافه بل ليس في الوجود الا الله سبحانه وافعاله
وكما سوا فعله عز وجل - يسبح كس بما ذكره وعظمت ذات وي اندیشه کند که تا چگونه و چسیت
و هیچ دل مباد که یک لحظه از عجایب صنع وی غافل ماند تا هستی وی به چسیت و به کیست تا
بضرورت بشناسد که همه آثار قدرت اوست و همه انوار عظمت اوست و همه بدایع و غرایب
حکمت اوست و همه پر تو جمال حضرت اوست و همه از وسعت و همه بدو است بلکه خود همه
اوست که هیچکس را جز وی هستی بحقیقت نیست بلکه هستی همه چیزها پر تو نور هستی اوست لیکن
القرآن ليشتمل على الجلی منها الواقع في العالم الشهادة كذكر السموات والارض والكواكب
والجبال والبحار والحيوان والنبات وانزال الماء الفرات وسائر اسباب النبات والحياة
وهي التي ظهرت للحس واشرف افعال سبحانه وعجيبها واذ لها على جلال صانعها
عز وجل ما لا يظهر للحس بل هو من عالم الملكوت وهي الملائكة والروحانيات و
الروح والقلب اعنى العارف بالله عز وجل من جملة الادمي فانه ايضا من عالم
الغيب والملكوت خارج عالم الملك والشهادت به بياد و انست که معرفت حق سبحانه
وتعالی من حيث اعلم نفسه و بحيله غيره و معرفت سر وحدت و فناء ملك و ملكوت
وسر كل شئ هالك الا وجهه اغمض واشرف علوم مكاشفاتست دلوح اين نوع علم
جز در مكتب خانه و علمناة من لدنا علما ننویسند و این بعد از آن بود که آینه دل بصیقل
ایمان و تقوی از زنگ کمالات بکلی زدوده شود و از اوصاف بشری شراب تجرید نوشیده شود
و لو ان اهل القرى آمنوا واتقوا لفتحنا عليهم بركات من السماء و فنهايت معرفت
العارفين بجز هم عن المعرفة و معرفتهم بالحقیقة ان يستحيل ان يعرف
الله سبحانه المعرفة الحقیقة المحیطة بكنه الصفات الربوبية الا الله سبحانه
فاذا لا يحيط مخلوقا عن ملاحظته الحقیقة فانه الا بالحیوة الدائمة و اما
الساع المعرفة فانهما يكون في معرفته اسماؤه وصفاته فيقدر ما انكشف للعارفين
من معلومات الله تعالى و عجایب مقدوراته و بدیه آیاته في الدنيا والآخرة

والملك والملكوت يزود معرفتهم بالله سبحانه وتقرب معرفتهم من المعرفته الحقيقية
 وبهذا يرجع تفاوت معرفت العارفين تفاوتاً لا يتناهى لان ما لا يقدر الا دهي
 على معرفته من معلومات الله سبحانه لانها يتبر له وما يقدر الايضاً لانها يتبر له وان كان ما يدخل
 منه في الوجود متناهيًا ولكن مقدور الادي من المعلوم لا نهايته له نعم الخارج الى الوجود
 متفاوت في الكثرة والقلته وبه يظهر تفاوت الناس في معرفته فلا يعرف الله سبحانه
 بالكمال والحقيقة الا الله سبحانه وحيرت ازوا الى تجليات ومشاهدة عجائب امور واحكام
 ربوبية باشررت زدني نيك تحيرا سبحان من لم يجعل سبيلا الى معرفته الا بالعمز
 عن معرفته اشارت بدين حيرت محمود است واعلم ان اكثر افعال الله تعالى سبحانه و
 اشرفها لا يعرفها اكثر الخلق بل ادر اكهف مقصور على عالم الحس والتخييل وانها
 النتيجة الاخيرة من نتائج عالم الملكوت وهو القشر الاقصى عن اللب الا صفي و
 من لم يجاوز هذه الدرجة فكانه لم يشاهد من الزمان الا قشرة ومن عجائب
 الانسان الا لبشرة والآيات الواردة في معرفته الله سبحانه زبدة القرآن و
 ليا به وقلبه ومثال الطالب والمطلوب مثال صورة حاضرة مع مرآة ولكن ليس
 يتجلى في المرآة لصداء في وجه المرآة فتمتى تصقلتها تجلت فيها الصورة لا بالارتحال
 الصورة الى المرآة ولا بمرآة المرآة الى الصورة ولكن بزوال الحجاب والسلوك الى الله
 سبحانه بالتبت والانتقاء اليه يعني ازهمه چیز باگسته گرد و سبکی خود پوی ده و
 الانتقاء اليه يكون بالاقبال عليه والاعراض عن غيره وترجمة قول لا اله الا
 الله والاقبال عليه انما يكون بملزمة الذكر والاعراض عن غيره انما يكون بخالفته
 الهوى والتفتي عن كدورات الدنيا وتزكية القلب عنها والفلاح بالضرورة نتیجتا كما
 قال الله سبحانه - قد افلح من تزكى وذكر اسم ربه فصلى فعمدة الطريق امران الملازمة
 والمخالفة الملازمة لذكر الله سبحانه والمخالفة لما يشغل عن ذكر الله سبحانه و

هذا هو السفر وليس في هذا السفر حركة لا من جانب المسافر اليه لكن بعين القلب فانها
 معا وما سمعت قوله تعالى هو اصدق القائلين ونحن اقرب اليه من جبل الوريد فالله
 متجلي بذاته لا يخفى اذ يستحيل اختفاء النور وبالنور يظهر كل خفاء والله نور السموات
 والارض وانما خفاء النور على الحدقة باحد الامرين اما الكدورة في الحدقة او
 الضعف فيها فلا يطيق احتمال النور العظيم الباهر كما لا يطيق نور الشمس البصائر
 الخفايش فما عليك الا ان تنق عن عين القلب كدورته وتقوى حدقة فاذا هو فيه
 كما كالصورة في المرآة حتى فاقصك بتجليه ولم تثبت فيه بادرت وقلت ان فيه
 الا ان يثبتك الله سبحانه بالقول الثابت فيتعرف ان الصورة ليست في المرآة بل
 تجلت لها وما جلت فيها لما يتصور ان تجلي صورة واحدة في مرآة كثيرة بل
 كان اذا احلت في مرآة ارتحلت عن غيرها وهيها فان سبحانه يتجلي بجلته العارفة
 وفقه نعم تجلي في بعض المرآة اصح واوضح واظهر واقوم وفي بعضها اخفى واصيل الى
 الاعوجاج عن الاستقامة وذلك بحسب صفا مرآة وصفا لها وصحة استدراكها
 واستقامة لسيط وجها فلذلك قال صلى الله عليه وسلم ان الله سبحانه تجلي
 للناس عامة ولا يلبس بكر خاصة نفس ناطقه چون با همگی قوی ..... روحانی و جسمانی تو به
 حضرت الهیت شود که آنرا سفر گویند و بلازم علیه عبودیت گردد و موانع مرتفع شود و معاون مجمع
 گردد قابل فیض تجلی جلالی و جمالی لا یرالی شود اول تجلیات انعالی ظاهر شود و سالک چنان
 مشاهده کند که هیچ فعل در صور آن مطابق ظاهر نمیشود و الا از حق سبحانه و تعالی در مثال
 چنان داند که صور عالم بمشابه لعنبتی چند اند که استاد کامل بحسب خیال و قایق ایشان را از باطن
 تحریک میدهد و افعال خود تمام مینماید و این را توحید انعالی گویند و در تجلیات اسمای و
 صفاتی الهی ظاهر شود تا سالک چنان مشاهده کند و محققش گردد که صفت کمالی نیست
 الا حق سبحانه و تعالی را و در مثال چنان داند که حیوة و علم و قدرة و ارادت و سایر صفات
 کمالیت که اهل عالم راست جمله ازان حق است و نسبت آنها با اهل عالم عاریتی است و
 محقق بدین مقام آنرا توحید صفات خوانند و هر تجلی سابق نفس را استعدادی می بخشد

یقبول تجلی لاحق چنانچه عند تحقق با تجلی الالعیالی مستعد تجلی صفاتی میگردود و عند تجلی الصفاتی
 مستعد تجلی ذاتی میگردولیس در سیم مرتبه الوار تجلیات ذات ظهور کند چنانچه ذوات عالم و اهل عالم را
 ظل ذات الهی داند و این معنی را در خود می باید دید و در خود خواهد دید و چون عروج او را بعالم الهی
 واقع شود و تجلی ذاتی او را میسر شود و چون حق سبحانه و تعالی به صفت و حدت بر روی ظاهر
 شود جز یک ذات نه بنید المرقرالی ربک کیف مدّ الظل اشارت بان است و باقی صفات
 که ظلال و فروع صفات الهی اند بجملی فانی شوند و ذات صمدیت و هویت احدیت الهی باقی
 میماند کل شیء هابک الا وجهه حق البقین ساک شود نداء لمن الملک بگوش جان در
 یاید بحق نه بخود زیرا که تعیین او نیز فانی خواهد شد و فانی است و از حق باز بحق شنود که بخود جواب
 میگوید الله الواحد القهار و این را سفر اول گویند من الخلق الی الحق که آن سفر از منازل
 نفس است تا منتهای مقام قلب و آنرا فوق المبین نیز گویند و علیک بدوام الاشتغال
 السری بوحده اثبتة الله سبحانه بعدم اخطار الخیر یا البال فی جمیع الاحوال سیما فی مظاهر
 الافعال فلا یرى القدر الامنه من المنع والعطاء والضمر والتفهم والایذاء والایلام والا
 هداء والانعام وسایر مایصد من الانام ثم اذا ظهر الانعام لا یشکر الا الله سبحانه
 حقیقته و یشکر ذلک المظهر الذی بعث الله سبحانه علی یدیه مجازاً و اذا وقع ایذاء و ایلام
 یرى ایضاً منه و لکن یحاسب نفسه فیما صدر منها حتی اذا استوجب ذلک و من لم یحسح اولاً
 مراتب التوحید الحقیقی و هو توحید الافعال لا یترقی الی توحید الصفات و اذا لم یترق
 الیه لا ینکشف له توحید الذات عیاناً و وحیداً فکل هؤلاء الذین لم یسلکوا مقامات
 الطریقت و لم یریدوا ارواحهم فی المشاهدة و لم یریدوا ابدانهم فی الجاهدة و لم
 یتخلصوا من الدلیل والبرهان و لم ینکشف لهم الحق حتی یشاهدوا بعین العیان بل
 تخیلوا خیالات سموها توحیداً و طالعوها مطالعات فهموا ما یلیق بخیالاتهم تقلیداً افتزند
 طائفته و الحدیث اُخری و مبتکت حرمتها الشرعیته فرقتة و کفرت بما جاء به رسول الله
 صلی الله علیه و سلم اُخری فی ابا طیل و ضلالات و جهالات اعاننا الله سبحانه و تعالی
 منها و من ظهر علیه اسرار صفاته الا زلیته الابدیته عرفنا ان الامور الاتی وقعت و تقع

فی جمیع انکائبات والا واهر والنواهی التي صدرت فی التعبدات هی مقتضیات الصفات الثابتة
 للذات ازلا وابدی افلا یطلب الحجة والبرهان وانظیر التسلیم والا دعان تصل الشاء الله
 تعالی الی مراتب کمال اهل الایمان والا احسان والعرفان ولبس حق سبحانه وتعالی بجمته
 تکمیل وارشاد طالبان وراعی سفر وراقت سیر ویدناور اسما و صفات سیر کند که آنرا السفر فی الله
 سبحانه وتعالی گویند و آن متصف و متخلق شد نسبت بصفات و اخلاق حق تعالی از مبداء تجلیات
 اسمائیه تا نهایت حضرت احدیت که آنرا حق و ده اعلی گویند و این سفر دوم است و در آخر این سفر
 خلعت وجود حقانی در وی پوشند و تعیین ذاتی او را مستحق گردانند تا از حق بخلق آید بجهت ارشاد
 خلق بحق و این سفر سیم است که آنرا السفر من الله سبحانه الی الخلق گویند و آن ترقیبست بعین
 جمیع و حضرت احدیت که آنرا قاب قوسین گویند درین سفر در هر مرتبه از مراتب تنزلات وجودی که
 فرود می آید در هر موجودی و نسبت می یابد نسبت حقانی و نسبت خلقانی و هو معکم ایما
 کنتم عبارت از آنست که نسبت خلقیت به نسبت حقیقت قائم است و چون ازین سفر
 قدم در سفر چهارم نهاد که آنرا السفر فی الخلق و بالحق گویند یعنی از مقام قاب قوسین تا نهایت او ادنی
 رسیدن و به جهت تکمیل غیر در مقام بقا بعد الفناء قدم نهادن که آنرا فرق بعد الجمع خوانند و محو بعد
 المحو نیز خوانند و آن مقام قطبیت و غوثیت و خلافت حق است سبحانه و چون بنده فانی از خود و
 باقی بحق و موجود بوجد ثانی و موصوف بصفات سبحانی گشت و در همه مراتب وجودی در روحانی و
 جسمانی متصرف گردد و ایما تجلیات جمالی و جلالی ذاتا و صفتا و فعلا متجلی شود و حق در خلق و خلق
 در حق مشاهده کنند بی آنکه احدی حجاب آن دیگری شود و از جهت بنده گی هیچ بنده از وی بنده تر
 نباشد و از جهت تحقق بصفات حقانی و تخلق با خلاق الهیه هیچ موجودی از وی بزرگتر و خواجه تر
 نباشد و با این چندین مرتبه دعوی حقیقت از وی درست نی با وجود آنکه طرف حقیقت و نظر الهیت
 با وی همراه است بلکه در ایما نظر او بجهت عبودیت و خلقیت خود باشد و بفقروانی خود و بقاء ذاتی حق
 معترف که الفقر سواد الوجه فی الدارین صفت ذاتی وی گردد و آن گاه در میان خلایق به الفقر
 فخری و به افتخار مفاخرت نماید سخن بعضی متصرفه است که اعیان موجودات مرئی و مرطاهر وجود
 حق است سبحانه و ظاهر نسبت در مرآة مگر عین ناظر و صورت اولی موجودات که مسخی بجزوات است

... صور تفاصيل وجود حق است سبحانه واين معنى كجسب ظهور ذات وصفات و افعال باشد پس اعيان را و اعتبار بود كي اعتبار آنكه مرآتى وجود حق اند سبحانه و تعالى وصفات و اسماء را و افعال او و اعتبار روم آنكه وجود حق مرآة آن اعيان است چه وجود همه موجودات بنور او مرآتى و موجودند پس باعتبار اول ظاهر نسبت در خارج مگر وجودى كه متعین است و در مرآتى اعيان و تعدد اعيان قاعد و حدت او نیست باين اعتبار غير از وجود حق در خارج هیچ نیست و اين بيان حال موحدى است كه شهود حق بروى غالب است و بسيارى سخنان كه از بعضى مشايخ روايت كرده اند درين مقام صادر شده بايد كه در آن سخنان بخود تصرفى نكنى و بعد از اين خواهد آمد و باعتبار روم غير از اعيان چيزى ديگر نیست و وجود حق مرآة اعيان است كه غيب لغيب است و متجلى و ظاهرنست مگر از وراء تنوع عزت و سراوقات جمال و جلال و اين بيان عال كسى است كه شهود و خلق بروى غالب است اما محقق همیشه مشاهده هر دو مرآة ميكند اعنى مرآة اعيان و مرآة حق و مشاهده ميكند صورتى را كه در هر دو مرآة است بنى انفاك و امتياز و معرفت السلوك و الوصول ايضا بحر عميق من بجا القرآن و العلم الاعلى و الاشرف علم معرفت اللد سبحانه و تعالى فان ساير العلوم تراو كه من اجله و سهولا يراود و غيره و طريق التدرج فيه الترقى من الافعال الى الصفات ثم من الصفات الى الذات ففى ثلث طبقات اعلاها علم الذات و لا يحتملها اكثر الا فهم فعلم معرفت اللد سبحانه اشرف العلوم و يتلوه فى الشرف علم الآخرة و هو علم المعاد و هو متصل بعلم المعرفة و حقيقت معرفت نسبت العبد الى اللد سبحانه عند تحققه با المعرفة او مصيرة محجوبا بالجهل و يتلوه بالشرف علم معرفت اللد سبحانه و هو العلم المقصد العلم بالوسط المستقيم و طريق السلوك و هو معرفت كيفية تزكية النفس و قطع عقبات الصفات المهلكات و تجليها بالصفات المنجيات و الحجب ايها المسكين المشغول بجالك الحقير المنعش و مالك اليسر المشوش قانعاً به عن النظر الى جمال المحضرة الربوبية و جلالها فانه اظهر من ان يطلب و اوضح من ان ينقد و لم يمنع القلوب عن الاستهتار بذلك الجمال مع تزكيتها عن كدورات شهوات الدنيا

الاشدة الاحراق مع ضعف الاحراق فيجان من انتفى عن بصائر الناس بنوره واحتجب عنهم بشدة
ظهوره واعلم انك اذا ظننت ان هذا يلقي اليك وقعة من غير ان تقدم الاستعداد لقبوله بالرياضة
والمجاهدة واطراح الدنيا بالكليته والاعجاز عن غماز الخلق والاحراق في محبة الخالق سبحانه وطلب
الحق سبحانه فقد اشكرت وعلوت علوا كبيرا وعلى مثلك من اجل بمثله فيقال به جثمانا في التعلما
سر سعي به جبراني ليس بعد شجاعة بل لا يظهر اظهار هذا العلم الاعلى من القن علم الظاهر وسلك في
فتح الصفات المزمومة من النفس طريقته المجاهدة حتى ارتاضت نفسه واستقامت على سوار
السبيل فلم يبق له حظ في الدنيا ولم يبق له طلب الا الحق سبحانه وورق مع ذلك فطنته وقادته
قرينة منقادة وذكاء ابلينا وفيها صافيا واعلم يقينا ان اسرار الملكوة مجبوتة عن قلوب المدنسة
بجباب الدنيا التي استغرق اكبرهم بمسرها طلب العاجلة وانما ذكرنا هذا القدر تشويقا وترغيبا ثم ان
صدقت رغبتك تشمرت للطلب واستغقت فيه باصل البصيرة واستمدت منهم فما اريك تفلح لو استبدت
فيه برايك وعقلك والتد سجانة الموفق - كمال معرفت حاصل كردن بدو طريق بود كي طريق صوفيان
وان مجاهده باشد و باطن صافي داشتن بذكر برود و ام تا خود را و هر چه جز حق است سجانة و تعالى
فاموش کند آنگاه در باطن او کار با پديد آيد عظمت حق سجانة و تعالى برور روشن شود و طريق
ديگر علم معرفتست نه علم كلام و علمها و ديگر و در اول آن تفكر بود و عجائب صنع او سجانة پيروي
به تفكر و جمال و جلال ذات او و تا حقايق اسما و صفات ويرا مكشوف گردد و اين علم دراز است
فاما زيرك چون استاد عارف يابد و يرا بدین معنی رسيدن ممكن بود و غير زيرك بدین نرسد و هر كه
مجتب جز ازین دو طريق طلب کند نيابد به مقام بزرگتر تفكر و ذات و صفات او است سجانة
وليكن چون خلق طاقت آن ندارند و عقول بدان نرسند ثم لعيت از ان نهی فرموده فاما صديقان و
بزرگان را اين طاقت باشد و لكن بدوام بران هم بي طاقت شوند چون کسی که در چشمه آفتاب
تواند نگرست و لكن اگر دامت کند بهم آن باشد که نابينا شود همچنين هم درين نظر بهيم بي
عقلي بود مثل بنده چون عاشقی است که اندلشيه وي بهيچ از معشوق او برون نشود و اگر برون

له الاخياز روى گرواندين - غماز زحمة و پياري لله في النسبة جميعا

بود ناقص بود کہ عشق تمام آن بود کہ جای هیچ چیز دیگر نماند معشوق نگذاشته بود پس اندیشیدہ وی در
 حال معشوق و حسن صورت وی بود یاد را اخلاق و افعال وی و اگر در خود اندیشید باید کہ ازان اندیشید
 کہ دیر اند معشوق قبولی زیاد پیدا شود تا طلب آن کند یاد ازان اندیشید کہ معشوق را چہ کراہت
 می آید تا ازان حذر کند ہر اندیشید کہ بدل بحکم عشق کند ازین چہاں بیرون نہ بود اندیشید عشق دین و
 دوستی حق سبحانہ و تعالیٰ ہمچنین بود پس عظمت او سبحانہ باید کہ از عجایب صنع او طلب کند کہ ہر چہ
 در وجود است ہمہ نوری از انوار قدرت و عظمت وی است و آن نور غیری نبود و تبرج وی بود۔
 و در ہر چہ پیدا آید آن نور جزوی نبود و دردی نقصان پیدا نیاید چنانکہ نور آفتاب تبخ آفتاب
 بود و موجودی دیگر نبود و در مقابلہ آفتاب چہ اگر کسی طاقت آن ندارد کہ در آفتاب نظر کند طاقت آن
 دارد کہ در نوری نظر کند کہ بر زمین افتادہ نظر نہ دنی انفسکم افلا تبصرون اجماع کرده اند کہ راہ نمائند
 بحق سبحانہ ہم حق است سبحانہ و نزد ایشان عقل ہم چون عاقل است در اثبات دلیل برای آن کہ
 محدث است و محدث جز بر محدث ولالت انکند مروی از نوری پرسید کہ دلیل بر حق چیست گفت
 ہم حق مرد گفت پس شان عقل چہ باشد گفت عجز و عاجز بر عاجز دلالت نکند این عطا گفت کہ
 عقل آلت عبودیت است نہ برای اشراق بر ربوبیت دیگر گفت کہ عقل گرد کون میگردد
 ہر وقت کہ در کون نظر کند بگذارد قطبی گفت ہر چیز کہ عقل آنرا دید باید مقہور گردد الا از جهت اثبات
 یعنی بدانند کہ اورا عبودی ہست و اگر نہ حق تعالیٰ بہ لطف خود عقل را بخود شناسا گردانید می از جهت
 اثبات نیز اورا نشناختی بعضی از بزرگان گفتہ اند کہ نشناسد حق تعالیٰ را الا کسی کہ حق سبحانہ تعالیٰ
 اورا بخود شناسا گرداند اورا بیگانگی نتواند دانست الا کسی کہ او سبحانہ خود را بیگانگی بدو نماید
 و بدان ایمان نیار و الا کسی کہ حق سبحانہ و تعالیٰ لطف کرد با و ایمان دو وصف نکرد اورا سبحانہ
 الا کسی کہ حق سبحانہ و تعالیٰ تجلی کرد در سرا و و شانس نشد اورا سبحانہ الا کسی کہ او سبحانہ و تعالیٰ
 اورا بخود جذب کرد و اورا نشناخت الا کسی کہ اورا برای خود اختیار کرد چہ گفت کہ معرفت
 و واسطہ معرفت تعریف و معرفت تعریف یعنی تعریف آنست کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بندہ را بخود
 شناسا کند و بہ تعریف خود مر اورا بخود عارف گرداند و اشیا را بخود معروف و معلوم او سازد و
 چنانکہ ابراہیم خلیل صلواتہ الرحمن علی نبینا و علیہ گفت اِنِّی لَ اَحِبُّ الْاَفْلَاقَ و معنی تعریف

آنست که آثار قدرت خویش در آفاق و انفس ایشان را بنماید و بعد از آن در ایشان لطفی از الطاف خود را حدیث کند تا اشیا و کائنات کنند ایشان را بر آنکه آن اشیا را صانعی هست و این معرفت از آن عامه مؤمنان است و تعرف اول معرفت خواص و بحقیقت هر کس از عوام و خواص نتوانند خدای را سبحانه شناخت الا هم بدو بیچنانکه محمد بن واسع گفت در هیچ چیز نظر نکردم الا خدای را سبحانه در آنجا دیدم دیگری گفت در هیچ چیز نگریستم که خدای را سبحانه پیش از آن ندیدم و این عطا گفت که حق تعالی عامه مسلمانان را عارف نفس خود گردانید به مخلوقات خود کقولہ *اَفَلَا يَنْظُرُونَ اِلَیَّ اِلَّا بِلِکَیْفِ خَلَقْتُ وَ خَاصًّا زَا بِلِکَامِ وَ صِفَاتِ خُودِ کَقَوْلِہِ اَفَلَا یَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَ نُنزِلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِیْنَ وَ لِلّٰہِ اِلَّا سَمَاءٌ اَحْسَبُہِیْ وَ اِنِّیْ اَرَا نَفْسَ خُودِ وَ کُنَّا لَکَ اَوْحِیْنَا اِلَیْکَ رُوحًا مِّنْ اٰہِرِ نَامَا کُنْتَ تَدْرِی مَا اَلْکِتَابُ وَ لَا الْاِیْمَانُ وَ لٰکِنْ جَعَلْنَا نُوْرًا اَوْ قَالَ الْمَ تَر اِلٰی سِرْبِکَ کِیْفَ مَدَّ الظِّلَّ بَعْضِیْ اَزَاکَا بَرِکْتِہِ اَنْدَکَ حَقِّ جَلِّ وَ عَسَلَا بِنْدَہِ گَا زَا عَارِفِ نَفْسِ خُودِ گَر دَانِیْدِم نَفْسِ خُودِ و اِیْشَان رَا بِرِ مَعْرِفَتِ نَفْسِ خُودِ دَالَّتْ کَر دِ بَہِ نَفْسِ خُودِ لَیْسَ شَاہِدِ مَعْرِفَتِ بِمَعْرِفَتِہِم اَز مَعْرِفَتِ اَمَدِ بَعْدِ اَز اَنْ حَقِّ سَبْحَانِہِ وَ تَعَالٰی مَعْرِفَہِ رَا تَعْرِیْفِہِ کَر دِ بِرِ مَعْرِفَتِ خُودِ مَعْنٰی اِیْنِ سَخْنِ اَنْسَتَ کَہِ مَعْرِفَتِ رَا بِیْچِ سَبِّیْ نَبُوْدُ اِلَّا اَنْکَ حَقِّ جَلِّ وَ عِلْمَا عَارِفِ رَا تَعْرِیْفِہِ کَر دِ تَا عَارِفِ بِہِ تَعْرِیْفِہِ حَقِّ مَرْحٰی رَا سَبْحَانِہِ بِشَنَاخَتْ بَعْضِیْ اَز بَرِکْرَا گَا نِ گَفْتِہِ اَنْدَکَ اَنْجِہِ ظَاہِرِ اَسْتِ اَز کُوْنِ نَفْسِ خُودِ مَحْرُوفِ اَسْتِ زِیْرَا کَہِ عَقْلِ یَتُوْنَدُ اَوْرَاکَ اَنْ کَر دِ اِنَّا حَقِّ جَلِّ وَ عِلْمَا عَزِیْزِ تَرَا اَنْ اَسْتِ کَہِ عَقْلِ عَا جِزِ بَگَر دِ سَرَا پَرُوْدَہِ مَعْرِفَتِ اَوْ تُوْنَدِ گَشْتِ یَا بِہِ نَظَرِ ضَعِیْفِ کَنْہِہِ اَوْ رَا دِ رَا تُوْنَدِ اِنْتَا زِیْرَا کَہِ مَرْتَبَہِ حُدُوْدِ شَاہِدِہِم دَر فِضَاءِ کُوْنِ پَرُوْدِ اَز تُوْنَدِ کَر دِ و ہَر گَاہِ کَہِ قَصْدِ بَارِگَاہِ کِیْرَ یَا کُنْدِ و یَا خُوَابِہِ کَہِ قَدَمِ دَر عَالَمِ قَدَمِ نَہِدِ اَز نُوْرِ نَارِ اَنْ بَارِگَاہِ و اَشْعَہُ تَجَلِّیَاتِ اَنْخَضْرَتِ پَرُوْدِ اَلشِّ سُوْخْتِہِ گَر دِ و دِیْدِہَا دُوْخْتِہِ حَقِّ سَبْحَانِہِ وَ تَعَالٰی بِہِ نَفْسِ خُودِ تَعْرِیْفِہِ کَر دِ مَارَا کَہِ رَبِّ مَاسْتِ کَقَوْلِہِ اَلْسَّتُّ بِرِکُمْ وَ لَکْتُ کَہِ مَن اَنَا زِیْرَا کَہِ اِگَر گَفْتِیْ کَہِ مَن اَنَا و مَارَا بِرِ بُوْبِیْتِ خُودِ وَ صِفَاتِ دِیْگَرِہِ تَعْرِیْفِہِ خُودِ عَارِفِ نَگَر دَانِیْدِہِ بِسَبْکَسِ اِنَّا اَوْ رَا نَشَنَاخَتْ وَ بِیْچِ چِزِ اَوْ رَا نَدَانَسْتِ وَ خَلْقِ دَر وَادِیْ جَلِّ وَ بِحَرِیْرَتِ اَز لَّا و اَبَدًا یَا کُنْدِہِ و ہَر گَزِ بَدِ و رَاہِ تَمَا قَنْدِیْ و اِجْمَاعِ کَر دِہِ اَنْدَکَہِ جِزِ خُودِ اَوْ نَدِ عَقْلِ مَر خَدِ اِیْرَا سَبْحَانِہِ نَتُوْنَدِ شَنَاخَتْ بَرَا یِ اَنْکَہِ عَقْلِ اَلتِ بِنْدَہِ اَسْتِ تَا ہَرِ چِزِہِ کَہِ اَوْ رَا بَعَا نِ شَنَا سَا گَر دَانِ دَا و رِ عَقْلِ اَنْزَا اِیْشَانِہِ*

اما عقل بنفس خود اورا نتواند شناخت ابو بکر سہاک گفت چون خداوند سبحانہ عقل را بیا فرید از او پرسید
 من انانی من کیستم عقل خاموش مانند دیدہ اورا بنور و حدائیت خود مکمل گردانید پس دیدہ باز کرد و گفت
 انت اهدلا الہ الا انت پس عقل نیز خدایرا نتواند شناخت مگر ہم مجرای انا اختلاف کرده اند کہ معرفت
 چیست جنید گفت معرفت وجود جہل تست بہ نزدیک علم حق گفتند کہ در بیان زیادہ کن گفت
 عارف اوست و معرفت اولی تو ازان روی کہ تویی بہ نزدیک علم حق جاہلی بد و لیکن اورا ازان
 روی کہ اوست بد و شناختی بہ چنانکہ سہل گفت کہ معرفت آنست کہ کسی جہل را بشناسد و گفت
 علم بمعرفت ثابت شود و عقل بعلم فاما معرفت بنفس خود ثابت شود و معنی این سخن آنست کہ حق تعالی
 بخود بندہ را عارف نفس خود گردانید تا بندہ بہ تعریف او اورا بشناخت پس در بندہ علم دیگر احداث
 کرد بندہ آن علم را بمعرفت دریافت پس عقل بدان علم کہ در واحدات کرده بود قائم گشت دیگری
 گفت کہ علم دانستن ظاہر اشیا است و تبیین آن و معرفت استکشاف باطن اشیا است و دانستن
 آن و دیگری گفت کہ حق سبحانہ و تعالی علم بر عامہ مباح گردانید و خواص اولیا را بمعرفت مخصوص
 گردانید ابو بکر و راق گفت معرفت دانستن صور و سمات اشیا است و علم دانستن حقائق آن
 ابو سعید خراز گفت علم باللہ سبحانہ اخفی ادق است از معرفت باللہ سبحانہ زیرا کہ معرفت علم
 طلب است پیش از حصول مطلوب و وجود او و علم باللہ سبحانہ بعد از حصول مطلوب و وجود
 او بود با قارن گفت معرفت ظاہر و استیفاء حقیقت و کتہ معرفت و ہم ہو گفت معرفت
 تام و کتہ معرفت و دیگری گفت معرفت حقیر و داشتن قدر ہاست الا قدر حق جل و علا و انکہ
 بیچ قدری را با قدر حق قدری ہمینداز ذوالنون پرسیدند کہ حق را بچہ شناختی گفت بدان کہ ہر وقتی کہ
 قصد معصیت کردم و در ان معصیت جلال حق را یاد کردم از و شرم داشتم معرفت قرب حق بدو
 دلالت معرفت خود ساخت بدو سبحانہ از علیان پرسیدند کہ حال تو چیست با خداوند تو گفت
 تا اورا بشناختم برو جفا نکردم یعنی مخالفت اونکردم از علیان پرسیدند کہ از کی باز اورا شناختی
 گفت ازان وقت باز کہ مراد یوانہ خواندند تعظیم قدر سبحانہ نزد او دلالت معرفت خود ساخت مر
 حق را سبحانہ سبحان من لم یجعل سبیلاً الی معرفتہ الا بالعجز ... عن معرفتہ العجز
 عن درک الادراک ادراک و الخوض فی طلب الادراک اشراک بعضی از مشائخ گفتہ اند

که معرفت دو است معرفت حق و معرفت حقیقت اما معرفت حق اثبات و حدانیت خداوند است سبحانه بران وجه که از صفات خود ظاهر گردانید و معرفت حقیقت آنست که عارف را بدوراه نبود برای امتناع صمدیت و تحقق ربوبیت و گفته اند که صمد آنست که بدوراه نبود - قال اللہ سبحانه ولا یحیطون به علما و نیز گفته اند الصمد الذی لا یخوف له صمد بعد باشد - یعنی که بشر حقایق دعوت و صفات او را ادراک نتواند کرد و بعضی بزرگان گفته اند که معرفت حاضر کردن سراسر است با انواع فکر و مراعات مواجبات و کبر حسب اتوالی اعلام کشف یعنی اندازه که نشانها کشف پیاپی و پیوسته کردن و آنچه سراز عظمت حق تعالی و تعظیم حق و جلالت قدر او تعالی و تقدس مشاهده کنند عبارات از تعبیر آن عاجز آید جنید را پرسیدند از معرفت گفت معرفت آنست که عارف بسر نزد کند میان تعظیم و جلال حق عز و علا از ادراک و احاطت یعنی حق را سبحانه بزرگتر از آن داند که خیر او را بر و سبحانه احاطه دست دهد یا او سبحانه مدرك کسی گردد و ای عجب چیزی نی او را از کسی حظی و نه کس را از حظی و این عارف وجودی بود - مترود و عدم که عبارت از ان بیسزنگرد و زیرا که عارف مخلوقست و مخلوق مسبوق و مسبوق بر سابق محیط نتواند شد معنی وجود مترود عدم آنست که صاحب حال موجود است بعین و شخص و گوئی که عدم است بصفت و نوعت یعنی که با او هیچ صفت دیگر غیر از وجود نمانده و او مترود است - در عظمت و جلال حق از ادراک و احاطه ادراک و احاطه دو امر وجودی اند و عدم آن دو امر مرمی و چون او مترود است میان احاطت و ادراک حق جل و علا مترود بود و عدم و هم جنید گفت که معرفت شهود و خواطر است بعواقب بازگشت و آنکه عارف تصرف نکند نه با سران و نه به تنصیر یعنی بحال خود نظر نکند بلکه نظر به سبق علم حق کند در خود که در ازل برای او چه تقدیر کرده و برات حکم رفته و آنکه بازگشت او با نجا خواهد بود که حق تعالی در ازل برای او معین کرده است و از صراط مستقیم که شرعیت و طرف افراط و تفریط و اسراف و تقصیر نیفتد و قدم از وایره متابعت رسول صلی اللہ علیہ وسلم بیرون نهد بزرگی گفته است که چون معرفت بر سر وارد شود سراز حمل آن به تنگ آید چون آفتاب که شعاع او مانع ادراک کند و نه اینکه جوهر او بود و این فرغانی گفت که هر کس که رسم را شناخت جبار گشت و آنکه

و هم را شناخت متحیر شد و آنکس که سبق را شناخت معطل گشت و آنکس که تولا را شناخت میسکین شد یعنی هر کس که نفس خود را بوظایف حق قایل دید و عجب افتاد و آنکس را که نظر بران افتاد که حق تعالی در ازل برای حکم او رانده است متحیر گشت زیرا که نمیراند که حق تعالی از بهر او چه خواسته است و قلم او بر چه رفته است و آنکس که بد است که آنچه در ازل برای او قسمت کرده اند کم شود و نه زیاده و نه پیش آید و نه باز پس رود از طلب بالیتد و آنکس که قدرت و کفایت حق تعالی در حق خود شناخت متمکن شد در رتبه و جاه و جاهتها مضطرب نشود و آنکس که با است که حق سبحانه و تعالی متولی کار او است ذلیل او شود در احکام او و قضا و قدر او و بعضی بزرگان گفته اند که چون حق سبحانه و تعالی بنده را بخود شناسا گرداند او را در مقامی بدارد که نه نسبت بنیاد و نه عناد و نه خوف و نه رجا و نه فقر و نه غنا زیرا که آنهمه مقامات دون تمایات است و ذوق جل و علا و رای نهاییات است یعنی عارف مشاهده این احوال نکند زیرا که صفات بنده است و اوصاف بنده قاصر تر از انست که با نجا که استحقاق حقیقت حق است بدو تواند رسید یعنی مشاهده مقامات با خود بودن است بزرگی گوید هر کس دهشت آنچه از تعظیم و اجلال حق سبحانه و تعالی مشاهده کند او را در حیرت اندازد تو او را مرده بینی چون زنده گان یعنی قانی و آردین اوصاف و اعمال و افعال خود و خود از مقامی که در آن بود پیش تر و پس تر نبیند -

و سئل ابو بکر الوراق ما الفرق بین المعرفة العام و الخاص و معرفة خاص الخاص قال المعرفة واحدة الا ان اهلها ثلثة اصناف فصنف يعرفونه علی سبیل النجیر و صنف يعرفونه علی سبیل الدلالة و صنف يعرفونه علی سبیل المشاهدة انا الصنف الذي يعرفونه علی سبیل النجیر فهم عامة اهل التوحید و التیقوا بالتوحید من قبل التوحید از رسول فصدقوه بقلوبهم و اعطوا بالسننهم اقرارهم الا انهم و نسوا انفسهم بالذنوب و المعصية و التخلیط فعاشوا فی الدنیا علی الجهل و التقصیر فهم علی خطر عظیم ان لم یرحمهم الله سبحانه یعنی معرفت عوام بر اسما و نعوت و شواهد افعال است و ازان در نمیگذرد که آن شواهد وجود موجودات است که اوزاک آن میتوانند کرد و بنور عقل و بنور دل و نور ایمان که از جهت تصدیق مخبر صادق استنباط میکنند تا بدان میدانند اسما و نعوت حق را که بدان موصوف است و معلوم میکنند که مدبر و مقدر و صانع و

صفات خود یکتا است و شریک و نظیر ندارد و افعال او را بی آلت میدانند و مصنوعات او را بی حللی بنیند و صفات و نعوت او را با وقایع می شناسند و در اثبات قدم او سجانه بر فرید لقیین اند و صفات را بی علت میدانند و بدین طریق اندنا ایشانرا بنور مشاهده رسانند و غالب آنست که این مراتب ایشانرا در آخرت بیسر شود زیرا که اینجنانا تمام اند که روح ایشان بجوارض شهرت محبوب است و عقل ایشان در ظلمت هواها از کمال عاجز و طبایع ایشان از مکاید دنیا آشفته و ایمان ایشان از وساوس شیطان مضطرب و در مهالک نفس متحیر تا از ان بیرون نیایند ^{نور} نورگام شفق

نموانند رسید چه حقائق معرفت جزاخص در نتوانند یافت و اما الصنف الذی یعرفونه علی سبیل الدلالة فهم اهل النظر والفکر والعقل ایقنوا ذلك من قبل الدلالة

والآیات و آثار الربوبیه و لطایف صنعہ و کمال قدرتہ فیتدل بالشیء ویوقن بصحة الدلالة فهم علی طریق حسن الا انهم عاشقوا فی الدنيا علی العزّة والفترة والغفلة و صاروا الجویبن عن الحق بروتیة و لایله بهر کرا دیده دل بنور ایمان منور است و مانع جان او از رواج احسان معطر او بمیقین میداند که حق سجانه و تعالی همه کانیات و محج موجودات را از برای معرفت و عبادت آفریده است و به عنایت بنیایت و بی علت نوع انسان را از ما بین همه جهان و جهانیان تحمل این بار گران که همه اکوان از تحمل آن عاجز آمده اند مخصوص گردانیده و او را مجموعه همه عالم ساخته و هر چه در همه عالمها بپوشه در انسان پیدا و پنهان پرداخته و از ظهور آن عیانت نوری از فیض نور خود و رو و دلچست نهاده که در هیچ عالم از عوالم آن نور را و دلچست نهاده و این عنایت را که بانسان داشته بر فرشتگان نیز مخفی کرده و پنهان از فرشتگان به تعلیم همه نامهای جهان معلم ساخته و بر فرشتگان جلوه داده و نیز از اثر آن عنایت بود که آدم علیه السلام را و اولاد او را چند وقتی بدین جهان آورده و در بهشت نگذاشته چه اولاد او به معرفت مخصوص بوده اند و کمال معرفت در شناخت حضرت است بصفت لطفی و قهری و بهشت مظهر لطف و مقام افضال و انعام به کمالست و جای تجلی جمال است نه مظهر قهر و تجلی جلال و دنیا سدرای تخییر احوال گاهی در وی نسیم لطف و زو گاهی سهموم قهر و قتی شهید خوراند و قتی ز بهر لطفی در صورت قهر تعبیر کنند و قهری بسیرت لطفی نمایند و فیض لطف

قهر و آرمینند از الوار و ظلمات آثار بر انگیزند پس حکمت ربوبیت مقتضی آن شد که معرفت قهساری
 و جلالی از مقام لطفی و جمالی بیرون باشد شیخ قطب الدین احمد جامی در کتاب حقیقه الحقیقه آورده
 که شناخت این احوال از واروات و حیدر بنیز و تا هر یک از صادر و وار و غیب چه اقتضا کند و الوار
 یافت مقامات که مضاف بر حقایق اسرار مقامات است چون فنا و بقا و قبض و بسط و خوف و
 رجا و جمع و تفرقه و شوق و محبت و عشق که هر یکی در وجود خویش در اثنای معارف رونده را سیار
 و طیار کند که همه آن متعلق بوجود تجلی است که چون بصفت قهر و وحدت ظاهر شود فنا و بقا
 لازمه آن است و چون بصفت جلال و جمال ظاهر شود قبض و بسط آشکارا شود و چون
 عظمت تجلی در آید خوف پدید آید و چون حسن تجلی در آید محبت و رجا پدید آید و چون صدمت
 تجلی در آید تو حیدر تو لکنند پس بهر صدمت که از عالم بکتائی در آید روح را لباس دیگر پوشاند
 تا بدان حد رساند که روح بلیاس تفرید متلبس شود و از حق بحق بنیاد گردد و حق را بحق بداند و
 بشناسد و عن علی ابن ابی طالب رضی اللہ عنہ عرفتم ربی بر ربی و لولا فضل ربی لما عرفتم ربی
 پس دیگر چنان شود که حق را بخود بداند و با خود بداند پس چنان شود که دیگر خود را با نداند و آن
 فناست و در سر او و باز چنان شود که همه حق را داند بخود و آن فناست و باز چنان شود که همه
 حق داند و آن سر بقاست و باز چنان شود که همه اوست و آن سر انبساط بود و چون در جمال
 جلال افتد سکران ازل شود و چون در حسن شهود اقتد صامی ابد گردد و هستی او نیست شود
 و نیستی او هست گردد تا ببقا و بقا شاد شود بعد از آن بلیاس اخلاق او را بیارایند و سرش
 را بی تعطیل مزین گردانند بجان مخاطب این خطاب شود فاعلم انه لا اله الا هو اللہ بعضی متصرفه
 را پس سیدنا الدلیل علی وجود الصانع در جواب گفت لقد غنی الصباح عن المصباح و دیگری
 گفت مثال کسی که معرفت حق را بدلیل طلبد همچنان است که بچراغ آفتاب جوید به حجت و برهان
 ثابتست که مشاهده قوی تر از استدلالست که محققان صناعت کلام جایز داشته اند که
 شاید حق سبحانه و تعالی بنده را علم ضروری بدهد و وجود و صفات خود و غیر آن پس چون جایز است
 که این نوع علم بعضی را حاصل شود و شک نیست که راجح باشد بر آنچه تحمل کلفت نظر و شفقت
 استدلال و اتمام مواقع شکوک و محل شبهه باید گردد اما الصنف الذی یعرفونه علی المشابهة

فهم الذين يرون الله سبحانه بعين اليقين حتى صار الغيب لهم عياناً من شدة مشاهدة اليقين ليس
 معرفت این قوم که خاص اند برتر از شواهد و آیات آمد چه ایشان از حق بنور حق شوند و امور و
 افعال خاص بدان بدانند و چون اثر پر تو حالات و ثبات مقامات و استقامت مکاشف در
 فضاء سرحد عالم وحدت پر از کند روح ایشان محترق شود زیرا که آن عالم خاص الخاص و
 مقام اعلی و ثبوت است چه معرفت خاص الخاص بر حقیقت مشاهده است که هر ساعت
 خورشید معرفت صفات از فلک ذات بجان ایشان غروب میکند از راه عشق همه در زمانند
 و از طریق توحید هم ورگداز آن سر لقیاست در التباس و این سر توحید و رفقا چه سر عشق بلا
 اقتضا کند و سر معرفت نیستی دان مجزاست که عین ادراک آمده از آن معرفت تولد کند و ازین
 نگریت این مقام قربت دان مقام بعد و قرب جمع است و در بعد تفرقه در عین جمع تمکین
 است و در عین تفرقه تلوس از عین تمکین طرق ارواح منظم است زیرا که سبل ارادت بذات
 است و جان در سر تجلی ذات محترق و اینجا معرفت منقطع شود این طایفه دم از ازل و ابد نزنند که ازل
 و ابد و نامه بکتاب حقست که بعالم عقل فرستاده و ایشان چون در عالم ملکوت بطغرای اسرار
 ربوبیت درینگیرند بحروف مقطعات اطفال مہر عبودیت که بر لوح عقل نوشته اند کی پز ازند
 و چون آفتاب عزت و معرفت حق سبحانه و تعالی از برج عظمت بر جان و دل عارفان عاصقان
 تا بد ایشان را گرم و روشن گرداند و لیکن متحیر کند و بعشق مریهون کند که سرحد عشق تمام در مقام توحید
 و معرفتست و اتحاد آن است که بی توهم خیال صرف الوار سجات در روح رسد و دیده جان
 بدان نور منور گردد و دیده همه یکی بین شود و همه سرور بر بند و به محل خطاب رسد که غرض
 و مقصود روندگان راهست و نلاسہ مقامات و صرف احوال و فتنی اسرار است و پرورش
 ارواح بدو است و مفسر مشکلات اوست و در این مقام از بدایت و نہایت نیست که نہ
 انجا خطابی نیست لیکن بہ نسبت مقامات روندگان متفاوت باشد و در مدارج اولیا سالکان
 در ہر نفس مشکلیست کہ آن حل نمیگیرد و الا بخطاب و چون حق سبحانه و تعالی در ول بخطاب
 گشاده گرداند آن رسولی باشد از رسولان حق کہ ہر گاہ کہ ورود سالک در آید بی تحفہ عطائی
 نیاید گاہ نور یقین آرد گاہ نور شکر آرد گاہ نور صبر آرد گاہ نور تسلیم آرد گاہ نور سنج اسرار آرد

گاہ نور بصر انوار آرد گاہ نیستی نفس بہوا آرد گاہ کشف مسطور آرد گاہ سطر مشہور آرد۔
گاہ منشور ولایت دل آرد گاہ خطاب ملک جان آرد گاہ فرخ قرب آرد گاہ شراب شہود آرد
گاہ تحفہ سر شہود آرد گاہ نسیم محبت آرد گاہ شمیم انس چون بدینجا رسد از بند خود و خلق بیرون
آید و بیدین آیات و علامات مشغول شود و از اغیار آزاد شود و خورشید شہود طلوع کند تا
از چراغ و شمع و مشعل مستغنی شود و چون این احوال ظاہر و عیان شود حقیقت و اذا سمعوا
ما انزل الی الرسول نقاب افضال از چہرہ جمال گشادہ گرداند او را این خطاب در حرم
سرای خطاب مستطاب گرداند قال حجۃ الاسلام کسی کہ در راہ باطن گشادہ کردند اگر صلاح
جملہ خلق را بوی بنمایند و بران دعوی کند آنچه ویرا نموده اند آنرا شریعت گویند ویرا پیغمبر گویند
و حالہ او را معجزہ گویند و چون بدعوۃ خالق مشغول نشود کہ راہ نبوت ختم شدہ است ویرا
ولی گویند و حالات آنرا کرامات گویند چہ انبیا را آیات است داد و ایما را کرامات کہ نتیجہ آن متابعت
و روش راہ انبیا است و آن نیز دلیل نبوۃ نبی باشد و واجب نیست کہ ہر کس را این حالت پدید
آید بخلق و بدعوۃ خلق مشغول باشد بلکہ آن در قدرت و مشیت حقست کہ آنرا بہ دعوۃ مشغول نمکند
تا بدان سبب کہ راہ شریعت تازہ بود و بدعوت حاجت نبود و یا بدان سبب کہ دعوۃ را اثر ابط
دیکر بود کہ آن دران ولی موجود نباشد پس باید کہ ایمان درست بود بولایت و کرامت اولیا از
مقام توبہ تا مقام مراقبہ ہزار منزلست و در ہر منزلی ہزار خطاب و از مقام مراقبہ تا مقام معرفت
ہفتاد ہزار منزلست و در ہر منزلی ہزار خطاب و از مقام معرفت تا مقام اسرار مکاشفہ ہفتاد
ہزار منزلست و در ہر منزلی ہزار خطاب و از مقام اسرار مکاشفہ تا مقام تصرف شاہدہ ہفتاد
ہزار منزلست و در ہر منزلی ہزار خطاب و از مقام تصرف شاہدہ تا مقام توحید ہفت صد ہزار
منزلست لورانی و در بحر محیط محبت و در سفینہ حیرت کہ اولش صحو است و آخرش سکر است
شعاع فنا و لجاہش بقا و لقا و ہوا ہر ش خوف و رجاء و قبض و بسط و قبض و بسط و بسط و بسط
و بسط و قبض و قبض و بسط و سکر و سکر و سکر و سکر و در ہر نفسی ہزار رمز در ہر است خطاب
در خطاب و از توحید تا اتحاد ہفت صد ہزار حجاب عبودیت است کہ اولش نیستی است و آخرش
ہستی و در ہر حجابی ہفت صد ہزار اشکال التباسی است و در ہر لباسی ہزار عروس حسن و ہر

عوسی را صد هزار زبان سر است که بدان زبان هزار اسرار لایزال با عاشقان قافی گویند که اگر
 یکی از آن بگوش سر خلاق رسد همه بیوش و قافی گردند و چون اهل حقایق به حقیقت اتحاد رسند
 همه خطاب گردند تا بجائی رسد که خطاب نیز بر خیزد و همه نمودن شود پس نمودن بر نیز و در سر
 سکر افتد و چون در سر سکر افتد نالیشها همه بگذرد و باز به صحو صحو در آید و بین التکر و التحو همه خود را
 بیند و خود را خدا گوید و کلماتی که از جماعتی صادر شده چون انا الحق و سبحانی ما اعظم
 نشانی و همه درین مقام بوده و ما یکی عن ابی یزید من قوله سبحانی حاشا ان یعتقد فی ابی یزیدانه
 یقول ذلک الاعلیٰ معنی الحکایتة عن اللہ سبحانه بکذا یعنی ان یعتقد فی الخلاج من قولانا الحق
 و کذا فی کلام حجة الاسلام و غیره من المحققین و خطاب بعضی در حجاب بود و بعضی از ورای
 حجاب و بعضی در مشاهده بود و بعضی بیوسیت در وجد با روح و بعضی با زبان تعظیم با اهل عشق
 و بعضی با زبان توحید با مفردان محبت و بعضی با زبان الهام با اسخان معالمت و بعضی با گم
 شدگان بزبان لطف و کرامت درین جمله بهر نوع خطاب کنند و در هر مقام خطاب کنند فاما
 خطاب انبیا مریدان را بود و خطاب اشتیاق مجازا و خطاب افراد عاشقان را و خطاب
 و حرث عارفانرا و خطاب اتحاد موجدانرا و نیز خطاب با اهل سماع در وقت سماع هزار رزمی
 در رزمی بود که همه بهیج احوال و مقوی اسرار او شود و مفتاح ابواب مکاشفات و مشاهدات گردد
 اما در عین جمع با روح گوید و در صرف صحو بادل و در صفاء صفات یا عقل و در لطف بانفس
 و در قهر با هوا و از درجه محبت تا درجه معرفت همه نوازش در نوازش گذارش و گذارش بود و خطاب
 در مقام سبیت خوف اقتضا کند و در مقام حسن و لطف رجا و در مقام محبت استی و در مقام
 عشق نیستی و آنچه بیان است ازین حال اینست و این نه بخورد طاقت هر کس باشد و خطاب
 عام در معاملات بود و خطاب خاص در حالات و خطاب اخص در مکاشفات و مشاهدات
 بعضی از سخنان این طایفه در بدایت یا در وسط حال از ایشان صادر شده چون بر طلبان
 او واقف شده اند از آن رجوع کرده اند زیرا که آنچه سالک بتدی برانست و در معارف
 کشفی که ثمره تجلیات صوری است سایر متوسط از آن مستغفر است و آنچه سایر
 متوسط بدان است در معارف شهودی که ثمره تجلیات نور است سایر منتهی از آن مستغفر

است و آنچه سایه منتهی بران است در معارف معنوی که ثمره تجلیات معنوی است مجذوب
 و اصل ایلان مستخضر است و بتر حدیث^{طه} وانی لا استغفر الله سبحانه فی کل یوم سبعین مَرَّةً -
 شاید صدق این بیان است غرض آنکه بر کثوف و شهود و ذوق معنوی خود اعتماد نکنند تا آنرا
 بکتاب و سنت بر نهند تصرف و رانجا روانه و بطامات و شرهات و شطیجات مغلوبان
 که از مقام سکر ترقی نکرده اند و بصحیح نرسیده اند ایمان خود بر باد ندهند قال حجت الاسلام دل
 آدمی چون آینه است که هر که روی نگری باید که حق را چه بینی و بسیار کس اند که در خود بینگرند
 و حق را نمی بینند و حق را نمی شناسند پس لابد است شناختن آن وجه و آن نظر که آن آینه آن
 معرفتست و آن بر دو وجه است یکی آنکه غامض است و بیشتر فهمها آنرا در دنیا بد
 و آن وجه که همه کس فهم آن تواند کرد آنست که آدمی از ذات خویش هستی ذات حق سبحانه بشناسد
 و از صفات خویش صفات ادوات تصرف در ملکات خویش که تن و اعضاء وی است -
 تصرف حق در جمله عالم بشناسد پس بدین وجه معرفت نفس آینه و کلید معرفت حق سبحانه
 و تعالی شده و قال ایضا و استن چیزها و قسم است بعضی آن است که در خیال آید چون
 الوان و اشکال و بعضی عقل ویرا در یاد و در خیال ورنه باید چون حق سبحانه و تعالی و صفات
 او بلکه چون بعضی از صفات تو چون قدرت و علم و ارادت و حیوة که این همه را چگونه نیست
 و در خیال ورنه باید و عقل این همه را در یاد بلکه عشق و خشم و شهوت و درد و راحت اینهمه
 چگونه ندارد و در خیال ورنه باید و عقل در یاد هر چیزیکه در خیال آید ادراک آن ازود و جسم
 است یکی آنکه در خیال حاضر آید چنانکه گوئی در روی بینگری و این ادراک ناقص است دیگر آنکه
 در چشم آید و این کامل است لاجرم لذت در دیدار معشوق بیش از آنست که لذت در خیال وی
 نه آنکه در دیدار او صورتی دیگر است مخالف آن یا نیکوتر از آن بلکه او همان است لکن روشن

۱۰ چه جای آدمی و حقیقت انسان آینه جمال نمای آنحضرت است و هر چه جاست است همه آن آثار انوار
 جمال ذات اوست پس معنی جان نمودار اوست و حقیقت این معنی را جز در فناء فی الله که مقام تجلی ذات است

تراست چنانکہ معشوق را بوقت چاشتگاہ دیدن لذت آن ازان بیشتر است کہ دیدن او بوقت
 صبح نہ ازان جہت کہ صورت بگردیدہ است لیکن ازان روی کہ روشن تراست و بکشوف تر
 شدہ ہے چنانچہ ہرچہ در خیال نیاید و عقل او را در یابد و در چہ دار ازان کی را معرفت گویند
 و در آن در چہ دیگر است کہ آثار و کیت و مشاہدہ گویند و نسبت آن با معرفت در کمال
 روشنی ہے چنانکہ نسبت دیدار شبست با خیال تا از پیش بر نخیزد و دیدار نبود چنانکہ علاقہ آدمی با این
 تن کہ مرکب و لیت و مرکبست از خاک و آب و مشغولی وی بشہوات این عالم حجاب او
 از مشاہدہ نہ از معرفت و تا این حجاب بر نخیزد و این مشاہدہ پیدا نگرود و ازین بود کہ
 موسی را علیہ السلام خطاب آمد کہ من ترانی پس چون مشاہدہ تمام تراست و روشن تر لا بد
 لذت این بیشتر باشد چنانکہ در دیدار و خیال و بدین معنی ہے حقیقت بدانی کہ ہمیں معرفتست
 کہ دران جہان بصفت دیگر شود کہ باول ہیج نزدیکی نداشتم باشد و در غایت روشنی شود
 و آنرا مشاہدہ و نظر و دیدار گویند چہ دیدار عبارت است از کمال ادراک و برای آن است
 کہ این مشاہدہ جہت اقتضا نکنند چنانکہ معرفت درین جہان اقتضا نکر دلیس تخم دیدار معرفتست
 ہر کرا معرفت نیست از دیدار محبوب است بہ حجاب ابدی ہر کرا معرفت تمام تر دیدار تمام تر
 پس گمان مبر کہ ہمہ کس در دیدار و لذت دیدار برابر باشد بلکہ ہر کس را بقدر معرفت وی
 بودہ و قال ایضا سعادت آدمی در معرفت خدای است سبحانہ و سعادت ہر چیزی در آنست
 کہ راحت و لذت او در آنست و لذت ہر چیزی در آنست کہ مقتضای طبع وی دران باشد
 و مقتضای طبع ہر چیزی دران است کہ او را برای آن آفریدہ اند پس لذت دل دران است
 کہ خاصیت و لیت و دیدار برای آن آفریدہ اند و آن معرفت حقیقت کار ہاست و
 خاصیت دل آدمی این است و ہر چند معلوم شریف تر بود علم آن شریف تر بود و لذت
 آن بیشتر و ہیج موت بودی شریف تر ازان نیست کہ شرف ہمہ چیز ہا بوی است کہ آن
 پادشاہ دمالک الملک ہمہ است سبحانہ و تعالی ہمہ عالم آثار صنع وی است پس معرفتی از
 این معرفت شریف تر بود و ہیج نظارہ شوشترا از نظارہ حضرت ربوبیت نباشد کہ
 مقتضای طبع و لیت اگر دلی باشد کہ در وی تقاضا این معرفت باطل شدہ باشد

چون تنی باشد که در وی تقاضا بخدا باطل شده باشد و باشد که کل را دوست دارد و از زمان اگر علاج نکند
 زود بپلاک شود و بدبخت اید گردد، همین معرفت است که در آن جهان به صفت دیگر شود که با اول
 هیچ نزدیک نداشته باشد چون نطفه که آدمی شود و دانه خرباکه درخت شود و این مشاهده جهت اقتضا
 نکند در آن جهان چنانکه معرفت درین جهان پس تخم دیدار معرفت باشد هرگز معرفت نیست از
 دیدار محو نیست و هرگز معرفت تمامتر دیدار تمامتر و تفاوت دیدار خلق با آنکه حق تعالی یکبیت
 چون تفاوت صورتها بود که در چند آینه مختلف پیدا یکنی روشن تر و بعضی تاریک تر و بعضی کز و
 بعضی راست هر که آینه دل بدان جهان برو تا یک یا کج آنچه راحت دیگران باشد همان بعینه
 رنج وی گردد و لذتی که از دیدار منجیران یا بند دیگران نیابند و آنچه عالمان یا بنده میان نیابند و
 آنچه عالمان متقی یا بنده غیر ایشان نیابند و آنچه محبان و عاشقان یا بند دیگران نیابند پس معرفت
 کمال سعادت را کفایت نیست تا با او محبت یار نباشد و قال ایضا جمال ربوبیت را نهایت
 نباشد چون نظر دل بر آن بود که حاضر است حال دل همه فرح و شادی بود و آنرا انس گویند
 و چون نظر دل بر آن بود که او را چیزی مانده است حال دل همه طلب و تقاضا بود و آنرا شوق
 گویند و این انس و شوق را آخر نیست نه درین جهان و نه در آن جهان و همیشه در آخرت
 گویند *سَبَّأْنَا أَقْسَمًا لَّنَا وَرَفَا كَسَى خَدَّيْهَا سَجَانَهُ جَزْ خَدَّيْ بِه كَمَالِ نَشَانَهُ* و چون بکمال
 نتوان شناخت هم بکمال نتوان دید لیکن مشاققا را این راه کشاده بود تا بر دوام آن کشف و
 آن دیداری افزایش حقیقت لذت بی نهایت بود در بهشت این بود نعیم اهل بهشت که هر لحظه
 تازه تر میشود و الا هر چه تمام شد دل از لذت آن آگاهی نیابد همه محبان حق درین جهان و در آن
 جهان در میان این انس و شوق میگردند ذات او چیز نیست فرو قایم بخود مستغنی بجمع و جوه و از
 غیر خود متصرف به صفت کمال از لا و ابد و نشاید که این ذات غیر واجب را باشد که اگر باشد
 لازم آید که واجب و باشد و آن محالست و او را سجان صفات است و صفات او
 ذاتیست و وجودیست و مراد از ذات او شامل صفات اوست چنانکه همه ذات حق است
 و سمیع است بصیر است متکلم است علیم است مرید است قدیر است حکیم است
 و مراد از وجودی آنکه مسلوب نیست ثبوتیست یعنی به سبب سلب جهل علم بروی اطلاق

نمیکنیم یا به سبب آنکه ما را علم داد او ما علمیم نمیخوانیم بلکه او را پیش از ایجاد ممکنات و نازل الازال
علمیم میدانیم و همچنین آنکه احراق و اشتراق را صفت آتش میدانی و هم آنجا که احراق میکند اشتراق میکند
و داخل صفتین آتش را زبان نداد و واجب سبحانه و تعالی هر وقت که خواهد این صفات را از
آتش سلب کند چنانکه احراق از سلب گردد که ابراهیم علیه السلام را نتوانست سوخت و اشتراق
آب سلب کرد که موسی علیه السلام را غرق نتوانست کرد و صفات او سبحانه و تعالی وجودیست
او را انلا و ابداً مسلوب نشود و وجود او سبحانه و تعالی ضد عدم نباشد و ند و وجود ممکن نباشد و حیات
او ضد موت نباشد و ند حیوة ممکن نباشد و سمع او ضد صمم نباشد و ند سمع ممکن نباشد و بصر او
ضد خمی نباشد و ند بصر ممکن نباشد و علم او ضد جهل نباشد و ند علم ممکن نباشد و اراذت او ضد
جموده نباشد و ند اراذت ممکن نباشد و قدرت او ضد عجز نباشد و ند قدرت ممکن نباشد و حکمت
او ضد غباوه نباشد و ند حکمت ممکن نباشد و نور او ضد ظلمت نباشد و ند نور ممکن نباشد و
باقی صفات را بدین قیاس کن زیرا که ضد و ند لازمه امر امکان است که وجود او نبود پس به بود و
نا بود بر بود او مقوم بوده پس بود او ضد نا بود آمد و ند بود دیگر که در وجود با او مشترک است
و در با بهیئت ممتاز و صفات او را سبحانه ذاتی و وجودی و شئونی باشد زیرا که اگر او سبحانه وجود
نداشته باشد دیگر را چگونه وجود دهد اگر چی نباشد و دیگر را چگونه حیوة دهد اگر سمیع نباشد چگونه
مناجات و جود چی تواند شنید و اگر بصیر نباشد چگونه اعمال و احوال بندگان تواند دید و اگر شکلم
نباشد چگونه راجحه نظام عالم غیب و شهادت پیغامها حکمی از ایشان بخلق چگونه تواند فرستاد و
اگر عالم نباشد علم بر ضمائر و سرایر و استعدادات هر کسی که فراخور چی است چگونه مطلع تواند شد
و اگر مرید نباشد ظهور آنچه در علم اوست بوقتی معین چگونه صورت بند و وقتی با مری معین و و
وقتی دیگر مخصوص چنان بود و اگر قادر نباشد تنقید مرادات بچه تواند کرد و اگر حکیم نباشد هیچ امری
تسیقن و تنظیم نماند و هر کرا این صفات ذاتی بود صفات فعلی نیز بود و اخلاق حمیده نیز باشد
چون رافت و رحمت و اجحاح کرده اند که او سبحانه واحد صمد فرد قدیم عالم قادر چی سمیع و بصیر
عزیز عظیم جلیل کبیر جبار رؤف شکیر چهار باقی اول آل سید الکساریت رحمن رحیم مرید حکیم متکلم خالق
رازق است و او سبحانه موصوفست به بر صفت که نفس خود را بدان موصوفت کرده است و

مسمی است بہر اسم کہ خود را ہاں اسم خواندہ است و آن سبحانہ با سما و صفات خود ہمیشہ مسمی و موصوف
بودہ و بہ بیچ و ہی از وجوہ با مخلوق مشابہت ندارد و ذات و صفات او سبحانہ بذات و
صفات مخلوق نماند و از ہر چیز کہ بر مخلوق رود دلالت دارد بر حدوث خلق او سبحانہ و تعالی
از ان منزہ است و او سبحانہ بر محدثات ہمیشہ سابق و متقدم بودہ است و پیش از ہر موجودی
او موجود بودہ و جز آن سبحانہ و تعالی قدیم نیست و غیر از ذالہ نیست جسم نیست و شبہ نیست یعنی جسم
لطیف نورانی و صورت و شخص نیست چہ عرض نیست نہ با او چیزی اجتماع و نہ از چیزی
افتراق نہ متحرک و نہ ساکن نہ زیادت گردد از آنچه بہست و نہ ناقص گردد نہ البعاض دارد و نہ اجزا
نہ جوارح دارد نہ اعضا نہ جہتہ دارد و نہ مکان بر وی آفت طاری نشود و او را خواب نگیرد و وقت
اورا از حال بجا نگراند و باشارہ مشیران معلوم و معین نگرند و مکان گرد او در نیاید و زمان بر او
نرود و در وی تصرف نکنند چیزی پیوستن یا از چیزی جدا شدن بر او سبحانہ و تعالی روا نبود و در
مکان فرو نیاید بیچ فکر کرد و نزدیک ستر او را حجاب نکند و بیچ بصر او را در نیابد نہ بعضی از
بزرگان در توجہ میگویند کہ قبل بر حق تعالی و تقدس سبقت بگیرد و بعد او را منقطع نگرداند و من
اورا از چیزی بیرون نیارد و عن او باز ندارد و الی ملاحظہ و فی در و در نیاید و ذالہ او را
در محلی فرو نیارد و اذا او را بزمان مقید نکند و بیچ فوقی او را سایہ نگرداند و بیچ تحتی او را بر ندارد
و بیچ نزوی کی او را مزاحمت نماید نہ پیش وارد نہ پس قبل او را ظاہر نکند بعد او را فانی نگرداند
کل او را جمع نکند کان او را موجود نگرداند لیس او را مفقود نگرداند خفا او را پوشاند متقدم است
بر حدوث قدم او در عدم وجود او و ہر غایت ازل و اگر گوئی ستمی او تعالی برستی سابق بود و
اگر گوئی قبل قبل و بعد از او پدید آمد و اگر گوئی ہا و ہو و او و مخلوقند از ان او تعالی و اگر گوئی کیف
محتاج است ذات او بوصف کردن او بکیف و اگر گوئی این او پیش از مکان بودہ است
و اگر گوئی چیست ہوتیت او میان ہمہ شیا است و وصف در یک وقت جز او را جمع
نشد و میان صفات او سبحانہ تضاد نبود ظاہر است در عین استتار باطنست در عین
ظہور ظاہرست باطن قریبی است بعید عزیز و متنوع است بدین صفات از ان کہ خلق او را
تشبہ کنند فعل او بی مباشرت تفہیم او بی ملاقات ہدایت او ہا ایما و اشارت کبیر است از

منازعت بجمہا عظیمست از مخالفت فکر با ذات او مقدس است از بکیفیت فعل او
منزه است از تکلیف و اجماع کرده اند کہ عیون او را سبحانہ در نیاید و ظنون ہم پرورند
صفات او متغیر نشود و اسماء او بتبدل نگرود و ہمیشہ بدین صفت بوده باشد *هو الاول و
الآخر و الظاهر و الباطن و هو بكل شیء علیم و هو السميع البصیر* لیس
کد شدہ *شیء* کہ اند کہ او را سبحانہ صفات است کہ او سبحانہ بحقیقت بدان صفات موصوفست
از علم و قدرت و قوت و عزت و حلم و کبریا و جبروت و حیوۃ و قدم و ارادت و مشیت و کلام این
صفات نہ اجسام است و نہ اعراض و نہ جوہر چنانکہ ذات او نہ جسم است و نہ جوہر و نہ عرض و
او را سمیع است و لبصر و وجہ و دیدنہ چون سمیع و لبصر و وجہ دیگران باشد و اجماع کرده اند کہ
سمیع و لبصر و وجہ و دید صفات او است نہ جوہر و اعضا و اجزا و اجماع کرده اند کہ صفات
او سبحانہ و تقدس نہ عین او است و نہ غیر او کسی را کہ گوید اسم عین مسمی است باعتبار آنکہ اسماء
حق سبحانہ تعالی ذات مقدس او را ثابت بودہ است از لا و اید و خواهد بود و محدث نیست
باید کہ او را تکفیر نکنی و کسی را کہ گوید غیر مسمی است باعتبار آنکہ این حروف مقطعات کہ از خارج
مخلوقہ بیرون می آید محدث است ہم تکفیرش نکنی پس آنها کہ گفتہ اند کہ نہ عین است او را نہ
غیر است باعتبار آن گفتند کہ حق سبحانہ فرمودہ است *وَلِلّٰهِ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰی* و جوہر اسما ثابت
شد مرذات و صفات حق را بفرمان او پس اگر عین گوئیم باعتبار نظر فرقه اول روا بنا شد
و اگر غیر گوئیم باعتبار نظر فرقه دوم خطا باشد پس لا غیر و لا عین گوئیم تا بہ فرمان حق سبحانہ و تعالی
ہم اثبات کردہ ہاشیم و ہم مرکب صح شدہ و معنی اثبات صفات مرذات باری را سبحانہ نہ آن

لہ بعضی اکابر در صفات خود نوشتہ اند کہ صفات غیر ذات اند من حیث ما یفہم العقول و عین ذاتند
من حیث التحقق و الحصول مثلاً عالم ذاتست باعتبار صفت علم و قادر و مرید باعتبار ارادت و شک نیست کہ
اینہا چنانکہ بحسب مفہوم باید کہ متغایرند مرذات را نیز متغایرند اما بحسب تحقق و ہستی عین ذاتند بان معنی کہ
اینجا وجود متحد نیست بلکہ وجود است واحد و اسماء و صفات و نسب در اعتبارات او ۱۸

است کہ اور ابدان صفات احتیاجی بہست و پایداری و اشیا و فعل او در ان اشیا بواسطہ این
 صفات است لیکن منجیش نفی اضداد این صفات است الذات و آنکہ در نفس خود ثابت
 است و بحق قائم و معنی اثبات علم و قوت نفی جہل و عجز محسب نیست بلکہ مراد اثبات علم و قدرت
 است چہ اگر بنفہی جہل و عجز کسی عالم و قوی بودی بایستی کہ مردہ بہ نفہی جہل و عجز ازو عالم و قادر بودی
 و بچنین در ہمہ صفات باید کہ این معنی بدانی و بدانکہ وصف کردن ماحق سبحانہ را بدین صفات
 صفتی نیست اورا بلکہ صفتی است ما را و اخبار است از صفات او تعالی کہ قائم است بدو و
 ہر کہ حق را سبحانہ وصف کند بہ صفتی کہ بہ حقیقت آن صفت او را در قرآن و حدیث ثابت نشدہ
 باشد در روئے گفتہ بود ہر حق سبحانہ و تعالی و ذاکر بود اورا بوصفہی کہ نہ صفت او باشد و فرقت
 میان ذکر و وصف برائے آنکہ ذکر صفت ذاکر است نہ صفت مذکور و مذکور بذکر ذاکر بود اما
 موصوف بوصف و اوصف موصوف نبود چہ اگر وصف و اوصف صفت موصوف بود باید کہ اوصافی
 کہ مشرکان و کافران حق را سبحانہ و تعالی وصف کردہ اند از ولد و زوجہ و نذ صفات او باشد و
 حق تعالی ذات خود را تشریح کردہ از ان اوصاف لقولہ تعالی سبحانہ و تعالی عما یصفون پس حق
 عز و علا موصوفست بصفاتی کہ قائمت بدو از وی جدا نیست چنانکہ می فرماید و لا یحیطون
 بشیء من علمہ و قال عز ذکرہ انزلہ لعلہمہ و قال اللہ تعالی ما تحمل من انشی و لا تضیع
 بعلمہ و قال اللہ تعالی ذوالقوت المتین ذوالفضل العظیم فللہ العزۃ جمیعاً ذوالجلال
 و الاکرام و اجماع کردہ اند کہ میان صفات حق سبحانہ و تعالی تغایر نیست و علم او نہ قدرت او
 نہ غیر قدرت او و بچنین صفات دیگر از سمع و بصر و دید و سمع او نہ بصر او نہ غیر بصر او
 ہرچنانکہ بصر نہ سمع است و نہ غیر سمع و اختلفوا فی لائیان و الجبئی و النزول و جمہور این طائفہ
 بر اند کہ اینہا صفات حق سبحانہ چنانکہ لایق بود مہر حضرت اورا سبحانہ و از ان عبارت نتوان
 کرد الا بقدر آنچه در قرآن و حدیث یا بند و ایمان بدان واجبست و بحث از ان واجب
 نیست : محمد بن موسی واسطی گفت چنانکہ او سبحانہ بی علتست صفات او ہم بی علتست و
 ظہور صمدیت او سبحانہ خلق را از اطلاع بر حقائق صفات و لطایف ذات او تعالی و تقدس
 و نا امید و ایوس کردہ است و بعضی این صفات را تاویل کردہ اند و گفتہ اند کہ معنی ایشان

رسانیدن حاجت سائلست بدو و معنی نزول آنست که روی چیزی در خود کند یا به صفت انصاف
 لطف روی در آن چیز آرد و همچنین قرب او کرامت اوست و بعد از امانت او همه صفات تشابه
 برین قیاس و اختلاف کرده اند در آنکه حق سبحانه در ازل مخلق بود یا نه جمهور از ایشان و بیشتر
 از متقدمان و بزرگان گفته اند که روا باشد که حق سبحانه و تعالی را بعضی حادث شود که در ازل
 او سبحانه مستحق آن صفت نبوده باشد و او سبحانه و تعالی نه برای خلقت خلق مستحق اسم خالق گشته
 نه از برای احداث بر یا تصور و صورت اشیا مستحق اسم باری و مصور شده چه اگر تمامی او مخلق و
 ایجاد و تصویر و غیره که به مخلوق تعلق دارد و بودی در ازل ناقص بودی گفته اند که حق سبحانه و تعالی
 در ازل خالق و باری و مصور و غفور و شکور و رحیم بود و همچنین موصوف بود در ازل به صفتی که
 نفس خود را بدان وصف کرده است همچنانکه موصوف بوده بعلم و قدرت و عز و کبریا و قوه و
 همچنین موصوف بوده به تکوین و تصویر و ارادات و تخلیق و کرم و غفران و شکر ذوق نکرده اند میان
 صفات افعال و غیر آن چون عظمت و جلالت و قدرت و علم برای آنکه چون ثابت شد که حق تعالی
 سمیع است و بصیر و قادر و خالق و باری و مصور و این صفات مدح است مرحی سبحانه و
 اگر بواسطه مطلق و تصویر و باری مستوجب این صفات مدح شدی احتیاج او تخلق لازم آمدی
 و احتیاج از علامته مخلوق و محدودت است تعالی عن ذلک و دیگر اگر در ازل خالق و مرید
 نبوده باشد بعد از آن خالق و مرید شده ذات او محل تغیر و زوال باشد و از حال بحال گردد و
 این عین اقوالست که ابراهیم خلیل صلوات الله و سلامه علی نبینا و علیہ از ذات او سبحانه تعالی
 نفی میکنند و قال لا اَحِبُّ الَّا فِیْلِیْن و همچنین خلق و تکوین و فعل صفات حق است و او بدان
 صفات در ازل موصوف بوده و فعل و تخلیق و تکوین غیر مخلوق و مفعول و مکون است که اگر
 فعل و تخلیق و تکوین غیر مفعول و مخلوق و مکون نبودی بالستی که به نفس خود موجود و مکون بودی چه
 از حق سبحانه و مان صفات اثر غیر از آن نیست که نبودند بعد از آن بوده اند و بعضی از آنکه همیشه
 خالق بود منح کرده اند چه کون خلق با او سبحانه در قدم لازم آید و آن مح است و اجماع کرده اند
 که همیشه مالک و آله و رب بودند و مرید و نه مملوک و همچنین جائز باشد که خالق و باری و
 مصور بود و مخلوق و مرید و مصور نبود در اسماء الله سبحانه و اختلاف کرده اند و بعضی گفته اند

اسماء اللذیہ علیہا مسمی اندونہ غیر او چنانکہ در صفات گفته اند و بعضی گفته اند کہ اسما را اللذیہ
مسمی اند نزد علماء و مکاشف اسما و صفات از قبیل مترادفات است و در تشعب اسما و
تولد آن از اختلافات معانی و تعاییر اعتبار است المراد بسیار است کہ قوۃ فکر بشری
از تصور آن قاصر است و تفصیل آن زیادہ از اثنی عشر است کہ در حد حصر آید لیکن مجموع آنرا در
سہ قسم آورده اند صفات ثبوتی و اضافی و سلبی حی و عالم و مرید و قادر صفات ثبوتیست و این
الفاظ اسما است معتر و بدل و محطی و مانع و محیی و ممیت و فاعل و فاعل و قابض و باسط صفات
اضافی اند کہ آن ہمہ از نسب و اضافات می خیزد و قدوس و غنی و امثال آن صفات سلبی اند کہ
سلب نقصان و حاجت و آنچه منافی کمال است از حق سبحانہ میکنند و جملہ اسما را در دو قسم
آورده اند قسمی از ان دلالت میکند بر ذات او سبحانہ و ہست آن دلالت بر صفاۃ او سبحانہ
دارد و قسمی دیگر دلالت بر افعال و احوال دارد و باشد کہ یک اسم مشترک باشد میان دو قسم یا بیشتر
از ان اقسام و چون در معانی و بطون اسما فکر کنی حقیقت آن معنی معلوم و محقق شود ترا
علماء اسما چنین آورده اند کہ چون بندہ بر اسرار اسما واقف گردد و خواص و تاثیر ہر یک
از ان اسما بداند اگر نبی باشد بجز و آنکہ آن اسم را بر دل بگذراند و قصد ظہور تاثیر آن کند
تا در حال در عالم شہادت کہ خارج است از تاثیر پیدا گردد چنان شود و معجزات از ان
خالی نہ باشد و اگر ولی باشد چون اسم را بدل یا یاد کند و زبان حال او دائم مقام قال
گردد و آن طلب ظہور از جہتی مصلحتی باشد کہ محض دینی باشد یا دنیای اشران البتہ
در خارج پیدا گردد و ولایت و کرامت از ان خالی نیست و اگر عالم باشد و روح قصد تاثیر و
جریانہ علی القلب و اللسان و التوجہ المتام الیہ فی وقت معین بلیق بہ اشران البتہ ظاہر
گردد و همچنین مومنان را بعد اومت بر ان اثر پیدا شود چہ ہر اسمی را حکمنی است و ہر حق
را حقیقتی چون اللہ گوید یعنی آن بداند باید کہ دل آن والہ حضرت او شود و آری غیر او
نرسد و ہر دل و جان عبادت حضرت او کند سبحانہ و چون المرزاق گوید غم روزی در دلش
نماند اگر چہ در زمین علف نرود و همچنین از ہر اسمی نصیبی بگردد و از ہر اسمی مخلوط گردد
و بان عمل کند تا مظهر آن اسم شود و بعلم لدنی کہ آن علم و داشت است بر حد و بجز و

فخواندن آن اسم فناعت نکند و چون بمسئلی مشغول شود از خدا خوانی بخردانی برسد و در بهشت معرفت برسد و درین زندگانی چه بزرگان گفته اند آن فی الدنيا جنة من دخل فیها لم یشتق الی الجنة و ہی معرفتہ اللہ سبحانہ و تعالی و اشارة بر اسمی را باید که فهم کند بمقتضای آن عمل کند و چنانچه مذکور شد و اسمیه عز و علا بالاسماء و توفیقیه ای یتوقف اطلاقها علی الاذن فیہ و ذلک للاحتیاط احتراز عما یوهم باطلا لعظم الخطر فی ذلک و الذی و روه التوقیف فی المشهور تسعة و تسعون اسما فلخصتها احصاها - اللہ اسم خاص بذاتہ لا یوصف به غیره و قبل اسم جامد و قبل مشتق و اصله الا که حذف الهمزة لتقلتها و او غم اللام و سو من الہ اذا تعبد و قبل من الولد و هو الحیة و مرجعها صفتہ اضافیة و قبل هو القادر علی الخلق و قبل هو الذی لا یتوان الا ما یرید و قبل من لا یصح التکلیف الا منه فمرجعہ صفتہ سلبیة آنکه مستحق عبادتہ او باشد بر اطلاق و غیر او را نتوان پرستید نفس پرستی و هو پرستی بیاید گذاشت و خلاف فرمان او نباید کرد و روا نباشد که در مرادوی خلائی افتد و آفریدگاری او را سزا است باید که دل خود را جای او سازی و متحیر و بدبوش او گروی و او را قادر دانی برگرفتن خویش تا ترک مخالفت بر تو آسان بود و نفس را بدین معنی سرکوفتہ داری و بدانی که آنچه بر تو میرود همه بر حسب ارادت او است بجان یار دوست بکشی و تکلیف دوست بدوست باشد اگر بمقتضای فرمان دوست عمل کنی دعوی محبت درست نباشد کی از صفات ذمیرہ نفس دعوی الہییت بود چه نفس خواهد که خلق پیوستہ او را ثنا گویند و در او امر و نواهی طاعت او را دارند و محبت او را بر همه اختیار کنند و ازو خائف و ترسان باشند و در جمیع احوال حکم او را بر همه حکمها اختیار کنند و در جمیع احوال تمسک باذیال رحمتہ او نمایند چنانکه حق سبحانہ و تعالی بدین احکام بندگان خود را مطلقا لایم نماید و این علین دعوی الہییت است و منازعت ربوبیت است و صفت فرعونیت است این صفت را بنبرکت نکند الا ظهور سلمان شریعت تا از خود پرستی بخدا پرستی بیرون آیند و روح موسی وارد

لہ الہیۃ مراد است و الہیۃ قدرت بود بآفریدن و پدید آوردن چیزها و قادر است بر ایجاد و اختراع و التشاء و بداع قدرتش را فتورنی و قولش را قصورنی را

را متوجه نفس گرواند و سینه را از تار و پود شجرهٔ هوا بازستاند و هواهای او را منقاد و شریعت
گرواند تا نفس در کافری نه بماند و دیگران را اخلاق ذمیمهٔ نفس عبودیت هواست نفس همواره
خواهان بود که بر مشتهیات و لذات حسنی اقدام نماید و مرادات طبیعت در کنار او نهد و مگر
مطابقت و انقیاد هوا بر میان بندد و با خداوند سبحانه در معبودیت شریک گیرد. بقوله سبحانه
افرايت من اتخذ الالهة هواه و این صفت را مغلوب نگرواند مگر مبارز صفات دلی که آنرا
معرفت و زهد گویند اگر او را سبحانه به عبودیت شناختی و دل از رغبت غیر او بپرواختی عابد او شدی
با خلاص چه دیگر از صفات ذمیمهٔ او و جنود سیئه او نفاقست و در اکثر احوال ظاهر نفس با
باطنش موافق نبود و غیبت و حضور مردم پیش او یکسان نباشد و در حضور مردم را مدح
گویند و در میانه اظهار صداقت و در غیبت برخلاف آن بود با خالق و خلق در مقام
تلون باشد قبح این صفت به صفت صدق و مکن در آن دست دهد و دیگر از صفات
ذمیمهٔ او ریاست و مرآت است که پیوسته نفس در بند آن بود که خود را در نظر مردم بموجبیات
مخادایشان آراسته دارد اگر چه نزدیک حق سبحانه مذموم بود چون تکاثر با موال و تفاخر
بدان و کبر و حیاری و استغناء و هر چه پیش خلق مذموم بود احترام نماید اگر چه نزدیک حق سبحانه
و تعالی پسندیده بود چون فقر و عجز و مسکنت و این صفت را مغلوب منکوب نگرواند مگر
معرفتهٔ ذل عجز و حقیری مخلوقات را که آنرا در ظهور سلطان الهییت توان دید و نفس مرانی
بر مثال آتش است صفت خوب را که نور است اظهار میکند و صفت زشت را که احراق
است می پوشد و این صفت مذموم که نفاق و ریاست بآن دو صفت محمود که اخلاص
و صدقت از دل مدفوع گردد و چون دانستی که دل به سبب مزاحمت نفس از جوایز ایمان
و توحید و اخلاص و ثمرات ایشان که عبارت از ان قاصر است و اعدت لعبادی الصالحین
مالا عین رات و لا اذن سمعت و لا خطر علی قلب بشر بآن ناطقت باز میماند دل را
شناختن و بر نصرت او بر نفس در ملازمت اهل ریاضت و آداب وصول شناختن و
از ایشان تعلیم آن گرفتن تا بآن سبب اسرار و حقایق اسماء نکشود دل گردد و تعلیم
بد و ممتد بر اذکار از ایشان گرفتن تا چیزی از خواص دل ظاهر شود و او را از ذل عبودیت

نفس بر باند از اتم مهبات است و معرفت دل کما هو متعذراست و عبارت از آن متغییر
بسبب دوام تقلب او در اطوار احوال و ترقی او در مدارج کمال ازین جهت او را قلب خوانند
و چون احوال مواهب الهی آمد و مواهب او تا مقنای تقلب و ترقی قلب در مدارج کمال
و معارج جمال و جلال از بی نهایت بود لاجرم اوصاف و احوال او در عدد و حد و گنج
هر که در تحدید و تعدید و سخن رانداگر بحقیقت درنگ و تقین بدانند که جز تعیین حد و راک
و تعیین نصب استعداد خود از آن نگردند است چندین خواص بجا معارف در بحر معرفت
دل خواصی کردند و هیچ یک بقهر آن نرسیدند و استیفاً گفته عجائب و غرائب او نکردند و
نیز نه هر که از اثر می یافت از آن اثر خبر باز داد یا هر که ادرا از آن گوهر شین بچنگ افتاد بر طبق
عرض نهاد و دل در وجود انسان بر مثال عرش رحمن است عرش قلب اکبر است در عالم
کبیر و قلب عرش اصغر در عالم صغیر و در امور تنبیه حقیقی چنانکه هر عرش را صورت از مضغه
صنوبری است که در جانب الیسیرا بدن و ولایت است و حقیقت اول طیفه ربانی و دل
لیتجه روح است و نفس و روح میان هر دو متجاذب و قطار و واقع روح خواهد که نفس را
بجای خود کشد و نفس خواهد که روح را مطیع خود سازد و همیشه درین متجاذب و متنازع می باشند
گاه روح غالب میشود و نفس را از مرکز سفلی به مقام علوی می کشد و گاه نفس غالب میگردد
و روح را از اوج کمال به حقیقت نقصان میکشد و دل تابع او بود که غالب گردد تا
آنگاه که ولایت وجود کلی بر یکی مقرر شود و دل بر متابعت او قرار گیرد و سعادت و شقاوت
مرتب است برین دو انجذاب اگر سعادت ابدی و عنایت ازلی در رسد و روح تا مدد
توفیق ارزانی دارد تا قوت گیرد و نفس را مغلوب گرداند و از تشنگت نزارع او برسد و
بکلی از نفس اعراض کرده و خلاص یافته بر شاهده آن حضرت اقبال نماید دل نیز بر
متابعت او از مقام قلبی که تقلب لازم است به مقام روحی مرقی و متصاعد شود و
مقرر روح قرار گیرد و آنگاه نفس نیز در پی دل از محل و مقر خود که عالم طبیعت است بیرون آید
و در پی دل که فرزند اوست برود و به مقام دل برسد چنین دل دل مومن است که در وی هیچ گز
کفر و شرک نبود اگر نحوذ بالله حال بر عکس آن بود و آثار شقاوت و سخط ازلی در رسد

در روح مخدول و نفس منصور گردد و قلب روح را بجانب خود کشد روح از مقام خود به محل
 قلب رود و قلب از محل خود به مقام نفس نزول کند و نفس به در زمین طبیعت و اغراض
 از شریعت راسخ گردد۔ این چنین دل دل کافر بود که سرنگون باشد و سواد کفر ہمہ گی اورا
 گرفته و اگر تصرف کی از هیچ طرف واقع نبود و تجاذب و تنازع واقع بود و لکن جانب نفس
 قوت دارد و دل در میانہ متروک و میل او بہ نفس بیشتر باشد آن دل و منافق بود و خلاص
 ازین احوال بزرگ بسیار بود ازین جنبہ گفته اند کہ ہر کہ روزی ہزار بار بگوید اللہ صاحب
 یقین شود **الرحمن الرحیم** ای مریداً لانعام علی الخلق فمرحباً صفتہ الصلوۃ تفسیر
 رحمت ارادت نعمت است رحمن آنست کہ رحمت صفت اوست و رحمت ارادت نعمت
 اوست یعنی خواستہ است کہ نعمت دید بر اہل طاعت دران جہان پس صفت ذات بود و
 اگر گوی نعمت میدہد صفت فعل بود و درست آنست کہ میان این دو اسم هیچ فرقی نیست
 از روی معنی یعنی بزرگ بخشش و بسیار بخشایش یعنی معیض کمال صوری و محتوی کہ دوست
 و دشمن پرورده نعمت اوست خاصہ بر مؤمنان بدادن ایمان و بہشت جاودان چون منعم او
 باشد و نعمت با ازان او باشد چشم انعام و احسان از غیر او بستہ داری و بخشایش از غیر او طمع
 نداری و چشم دل تو بمنعم تو بنیاشود تا از نعمت بہ منعم مشغول باشی و بر بندگان او بخشائی و مظلوم
 را از ظالم خلاصی دہی و حاجت ہمہ محتاجان براری و بہ نفس خود بنا کردن محصیت بہ بخشائی گفته اند

لہ و ہما اسمان للمبالغۃ من رحمہ والرحمۃ فی اللغۃ رقمۃ القلب رہو لقیمتی القطنین والاحسان علی
 من رق لہ فرحۃ اللہ علی العباد و اما ارادۃ الانعام عنہم فیکون اسمان من صفات الذات و نفس الانعام
 والذبح فیعودان الی صفات الانوال والرحمن ابلغ من الرحیم لزیادۃ بیانہ و ذلک الی وحدتارۃ باعتبار الکمیۃ
 و آخری باعتبار کیفیۃ و علی الاول قبل بارحمن العنیا نعم المؤمن و اکاہ و یارحیم الآخرة تخص المؤمن و علی
 الثنائی قبل یارحمن العنیا و الآخرة لان النعم المآثر و یتعظیہ و النعم الدنیائیہ یتعظیہ
 جلیل و حقیر و نام و غیر نام و کان المنعم ہو المنعم الحقیقی تمام الرحمة عمیم الاحسان و لذک لا تطلق علی غیرہ
 و خط التام من ہذین الاسمین ان یتوجہ بسببہ الی جناب قدسہ و یتوکل علیہ و یتوکل فیما یتنعم لہ الیہ۔ باقی بر...

تکلیف

هر که بعد از هر نمازی صد بار بگوید الرحمن غفلت و فراموشی و سختی دل از دل او برود و هر که هر روزی صد بار الرحمن گوید دشمنان بروی مهربان گردند **الملک** ای عزیز و یزدل و لایزدل فخر حجه صفتش فعلیت و سلبت و قبیل التام القدرة **الکفر** و جبر و اطلاق از وی بود کسی را بروی امر و نهی نباشد و او پادشاهی است که دنیا و آخرت ملک و ملک اوست و گردن همه ملک داران شکسته تهر و غیرت اوست و نزد ارباب معانی حقیقت ملک قدرت است به ابداع و انشاء و این صفت حق است و پادشاه حقیقی آن است که او را عزل نیست و عوالتش را ذل نی و حکمش را رد نی و حکمتش را سفه نی و او را ندنی و از وی بدنی چون ملک او باشد باید که لوح دعا و وی لشکنی دیده کبر و منی را بر کنی و قیام اضافه لشکنی و مالک مطلق را ملک مسلم داری و حکم او را مقدم داری و بعبادت و فرمان او روی آری و ارباب ملک را همه عاجز دانی و بر همه زیر وستان به نجاشی و خلاف فرمان او را روانداری و او را برگرفتن و بخشودن خود توانا بینی و بدانی که پادشاه و شاهنشاه تو با تست کمر خدمت او بنده دار بر میان بندی و بملک چند روزه مغرور نشوی و از عهدۀ نعمت ملک بیرون آئی و دایم التجا بصفة ملکی او سجانه داشته باشی تا شتر غیر از تو بازدارد **القدر** و **الحس** ای المبراعن المعائب و قیل

تکلیف

له لما فهم منها انه المنعم الحقيقي المولى المنعم ويجاؤون المظلوم وتصرف الظالم ويدفع عنه ظلمه بالطريق الاحسن والوجه الاجل دون الادراء و يجتهد في ازالة المعاصي على احسن ما يستطیع من الطرق و يسبح في استدعاء المحتاجين بقدر وسعه له معناه ذوالملك والمراد القدرة على الابداء والاخران فيكون من اسماء الصفات وقيل التصرف في الاشياء بالخلق والابداع والاعاد والاحياء فيكون عن اسماء الافعال ووظيفة العارف من هذا الاسم ان يعلم انه المستغنى في ذاته وصفاته عن كل شيء وان ما عداه مضتقر اليه فيستغنى عن الناس راسا ولا يرحوا ولا يخاف الاياه ولا يتذلل الا احد سواه و يتخلق به بالاستغناء عن الغير والاستبداد بالتصرف في الملكة الخاصة من قلبه وقالبه والتسلط على جنوده رعایاه من القوى الجوارح واستخدامه فيما فيه صلاح الميزان ۲۲

له من القدس وهو الطهارة والراحة ومعناه الشريعة عن سماء النفس وحيات الحدوث بل المراد عما يردك حص او يتصوره خيال او ليجهت الوهم وهم او يحيط به عقل وعلى من اسماء التنزيه وخط العارف منه ان يتحقق ان لا يتحقق الاصول الابداع العروج من عالم الشهادة عالم الغيب وتنزيه السر من التحيات والمحسوسات والطواف حول العلوم الكائنية والعلوم الازليته المراد عن تعلقات الحس والخيال شوقا الى لقاء مقصود لهم على معارفه ومطالعة وجهاله حتى يهدل الى جناب فينزل بمجموعة القدس ۲۲ الى

لا یدرک الا وهام والابصار فصفة سلبيته آنکه هیچ نقصان را بروی راه نه دارد دریافت کنه ذات او سبانه سرکان خاک واقطان افلاک آگاه نه بنده باید که باطن را از تعلقات بشریت و هوا جس نفسانی و وساوس شیطانی پاک دارد و به نفی خاطر دل را از خطور اغیار صاف گرداند و ظاهراً به متابعت شریعت پاک دارد تا شایسته درجات قدس انس شود و در پاکی دل این اسم را اثر تمام است گفته اند که هر که بوقت زوال هر روز صد بار بگوید دل او پاک شود -

السلام ذو السلامة عن النقا یصل سلبيته وقيل منه وبه السلامة ففعلية وقيل لیسلم علی خلقه قال الله سبحانه وتعالى سلامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ الرَّحِيمِ وَصَفَتْهُ كَلَامِيَّةٌ سَلِيمٌ است از آنکه ویرانندى بود و مثلى بود و سلم است از وصف همه مخلوقات او را هیچ علتى و آفتى و عجزى و ضعفى نبود و بهات خود پاک است از آنکه تروی را پاک گوئی چه در ذات او هیچ عمارت نرود و بخت بنده همه سلامت ها او است چون به پاکى و بی عیبى او را سبحانه دانستی باید که خود را نیز از صفات ذمیرة نفسانی پاک گردانی و به صفات حمیده روحانی متصف گردی و بنده گان از تو به سلامت باشند و بافتشای سلام اقدام نمائی و این اسم را از برای خلاصی بیماری تن از علت ها و از برای بیماری نفس از علت های معصیت و سفتها و ذمیرة او اثر تمام دارد گفته اند هر که صد و پانزده بار از برای دفع بیماری بگوید صحت یابد **المؤمن المصدق** نفسه و رسله **إنا بالقول نصلته كَلَامِيَّةٌ وَأَخْلَقَ الْمَعْجَزَةَ ففعلية وقيل المؤمن بآمانه من الفزع الأكبر إنا بفعله الأمان** او باخاره آنکه امان دهنده اهل ایمان است از عذاب و آرام دهنده دل و دوستان است از حساب و ایمن کننده است دل بنده گان را از ظلم به ایشان ایمن است از زوال و اغراض و ایمن است الآفت و اضرار و استوار دارنده مومنان

عالم السلام

المؤمن

له السلام اسم مصدر او مصدر نحت والمعنى ذو السلامة من كل آفة ولقضية اي الذي سلم ذاته عن المحذور العيب و صفاته عن النقص و فعاله عن شر المحض فانما مراد من السرور في مقتضية الشرط لا لانه كذلك يتضمنه من الخير الغالب نزل الی بشر عظیم فالعظمى والمنعول بالذات هو الخير والشر داخل تحت القضاء حلی هذا يكون من اسماء التثنية ۱۸ لے

است و اقرار و تصدیق و تحقیق کننده است مروعدها را خود را برای اهل ایمان و لکن نشاید که
 مؤمن را هم نام خدای گوئی که او را هم صفت لازم آید چه اسم صفت است مرستی را و خدای را
 سبحانه هم صفت روانه و چه نامها را و سبحانه او را قدیم است و نامها را مؤمن محدث هر دو برابر
 کی بود چون بدانستی که امان دهند و اوست از همه آفت با امان از وی خواهی و اهل حق را از
 خود امان دهی و سایر خدایان از اغترار و اضرار تو ایمن باشند درین اسم و گفتن آنرا در دفع از
 شر نفس و شیطان و دفع شر دشمنان و آفت و علت با اثر تمام است گفته اند هر که این
 نام را با خود دارد از غارت ظاهر و باطن ایمن گردد و عوان و شیطان را بروی قدرت نباشد
 المهیمن - الشاهد فسر بالعلم و بالتصدیق و بالقول و قیل الایمن ای الصادق فی قوله
 گواه راست بر خلق است بهر چه میکنند و لایخفی علیه شیئی و بهر چه میگویند بزرگتر از آنست
 که و هم خلقان لوی محیط گرد و آنچه وعده کرده است راست وعده کرده است و آنچه
 وعید کرده است راست و وعید کرده است بدانند آنچه کنی و نیک نگاه دارند کردار تو بوده
 و پناه جای و امان همه ترسندگان بود و چون آنرا بمهمنی دانستی و بگوایی کردارها و گفتارها
 اعتقاد کردی بمقتضای آن عمل کنی کاری و گفتاری که پسندیده او نباشد باید که کنی و چنانکه در حق
 خود کنی و نگویی نسبت بخلق نیز کنی و نگویی و راست گوی باشی و طریق راست در کردار و گفتار
 مرغی داری و طریق امانت بسیاری و پناه جای و کفایت امان خالیان باشی و در اشرف بر باطنها
 این اسم را اثر تمام است و گفته اند هر که بعد از غسل صد بار بگوید به اشرف باطن مشرف گردد
 الْعَزِيزُ الْغَالِبُ فِي الْمَلَكِيَّةِ الْقَاهِرُ عَلَى الْاَعْدَاءِ وَقَبْلُ لَا اِسْبَاقَ لَهُ وَلَا اُخْرَاقَ وَلَا اِسْمَ وَلَا اِسْمَ وَلَا اِسْمَ وَلَا اِسْمَ
 منزله و قیل الامثل له و قیل یغذب من اراد و قیل علیه ثواب العالمین و قیل القادر و العزة و
 القدرة و منه المثل عز بزرگ آنگه او را همتا نشاید و عذر کند او را که خواهد و هر چه خواهد تواند کرد
 و غالب بود بر همه چیزها و هیچ روی از وی گریز و گریز نباشد و چون او را به عزیز دانستی عودت
 خود در طاعت او طلب کنی و از خواری که در مخالفت اوست حذر کنی چه او مالک تست و تو مملوک

مؤمن

عزیز

سلسل من عز بزر یعنی کسی که قدرت و او سلب نمود یعنی باز گرفت - ای من قدر سلب

Marfat.com

اوقا هر است و تو مقهور او چه او را از منزلت خداوندی عزل نیست و او را مثل مانند نیست
 و او پدر و پسر کسی نیست و او را زن و فرزند نیست و در کردارها چشم بر عطا و اداری و کار از برای
 طلب رضای او کنی و از مخالفت فرمان او حذر کنی و او را بر گرفتن خود قادر یابی و بر کردار خود حاضر
 دانی و در کفایت حوائج خود و طاعت او بکوشی در بی نیازی و عدم احتیاج بغير این اسم را اثر تمام
 است گفته اند هر که چیل روز بعد از نماز با دعا و چیل و یکبار این اسم بگوید به یکس مرتب نشود -
 الجبب اس من الجبر یعنی الاصلاح و منه جبر العظیم و قيل یجبر خلقه علی ما یرید و قيل ینبع لاینال و منه
 نخله ببارة اذا طالت فامتنعت من ان ینال و قيل لاینابی بما کان و بهالم یکن به بزرگواری و
 یصلاح آرنده کارها اوست و شکننده کامها و قهر کننده خلایق اوست و بر آنچه خواهد
 بنده گان خود را بران دارد و در تصرف عقول و او هام در نیاید و آنچه خواهد کند کسی را بروی
 اعتراضی چون او را بجباری دانستی اصلاح کار خود کن و همه کردارهای خود را بموجب
 پسند او به صلاح آری تا اگر آن کردار را بر همه آسمانیان عرض کنند کسی را بروی اعتراضی نبود
 و همه او را پسندند و جبر و نقصان معصیتها که از تو وجود آمده بمقتضای اصلاح و طاعات
 بجای آری و غفلاتی که در زبیده باشی بشاهده جمال رب الارباب بحضور بان جناب منجر گردانی
 و جبر بر بنده گان او روانداری و باصلاح نفس خود و سرور روح خود قیام نمائی و در صلاح
 کار بنده گان ادب و کوشی و در دفع شر جباران و ظالمان این اسم را اثری تمام است گفته اند
 هر که بعد از مسبغات عشر بیست و یکبار بخواند بدست هیچ ظالمی گرفتار نشود -
 الحظ یجسای انتفت عهد صفات النقص و قبل حصل له جمیع صفات الکمال آنکه او صفات
 کمال الهیت جز او را نشاید و افعال عظیم کند هر چند آن فعل نزد وی حقیر بود در جنب مقدور
 او سمانه و او سمانه بزرگواری شکر نیست که عقل کند او را در نیاید چون او را به بزرگواری دانستی
 خود را حقیر و ذلیل او بینی در تعظیم او به بنده گی او اقصی الغایت بکوشی تا غایتی که عظمت او تمامی ترا
 ترا فرو گیرد تا هیچ چیز را به نزد تو عظمت نماند و از بزرگواری او فرمانها و او را پررگ داری
 و دوستان او را نیز بزرگ داری چه هر چه تعلق بدوست دارد دوستی آن چیز نیز از دوستی
 دوست بود و بزرگی و دوستان و حقارت دشمنان این اسم را اثر تمام است چه گفته اند

بجباری

ببزرگواری

المتکبر

المخلاق الباری

ہر کہ این نام را بسیار گوید عزیز و مکرم گردد و المتکبر متفعل من الکبر کا المتفرد من الفرد
 و المتوحد من الواحد معناه ماقیل فی العظیم الی آنگہ سچکیش را انقیاد کنند و سچکس را بروی طاعت
 نباشد و بہ تدریج و مشورہ کس کار نکند و بزرگی و بزرگواری غیر او را نرسد چون او را بکبری بانی دانستی
 حقیر بلند بہت باشی کہ از دنیا و عقبی چیز ببقاء او آرام نگیری و کبر و تکبر او را رسد در صفات
 او کس او را منازعت نکند این اسم را در طلب بزرگی اثری تمام است گفتہ اند ہر کس در
 بستر حلال خود پیش از مباشرت دہ بار بگوید آنرا فرزند خدا ترس آید الخالق الباری
 المختص باختراع الاشیاء آفریدگار ہمہ خلق اوست بی آلت و بیماہ الا آنگہ بعضی چیز ہا را
 بیافریدی سبب بیان خدای را و بعضی را بیافرید با سبب ابتلا را و بیان بندہ کی را و سبب
 کنندہ ہمہ آفرید ہا او است و آفرینندہ ہمہ چیز ہا بر سبیل صفات خوبی و زشتی او است
 و اندازہ ہمہ چیز ہا بکامت او نہاد و بہ کمال قدرت ہمہ چیز ہا پدید کرد و خالق و باری و فاطر
 ہر سہ در معنی کی بود الا آنگہ فاطر را آنجا بکار دارند کہ نو کنندہ چیزی بود بیماہ و نشانی و اصلی
 و کالبدی و خالق و باری را ہمہ جا بکار دارند چون او را بہ خالصتی و باری کے دانستی و خود را
 مخلوق و عربوب او دانی بیقین دانی کہ ترا بہ عبت نیافریدہ از و غایب نباشی و او مخلوق
 خود را ضایع نکند و تربیت او را در حق خود فراموش نگنی کہ تا غایت پرورندہ تو او است
 و ترا از برائے غیر پرورش نکرده و دل خود را دایم نیز بہ محبت او تربیت کنی و از محبت غیر
 او دل خالی کنی کہ او سجانہ بی سبب و بہ سبب آنچه خواهد نبور رساند و ہمہ چیز ہا را آیتہ
 او دانی و در آیات او سجانہ جمال او بینی در تنویر باطن اسم خالقی را اثری تمام است
 گفتہ اند ہر کہ این اسم را بسیار گوید خدای سجانہ برائے او فرشتہ بیافرینند کہ تا قیامت
 برای او عبادت کند و در درستی کار ہا و تندرستی اسم باری را اثری تمام است ہر کہ در
 روزی صد بار بگوید تن او را در گور نگدازند **المصنوع** المختص باحداث الصور
 و التراکیب آنگہ ترکیبہا مختلف آفریند و بنگارد و صورت ہمہ مخلوقات را در خور
 حقیقت او و او از صورت و ترکیب پاک و منزہ بود باید کہ ہمہ صنوع او بینی و در صنوع از
 صنایع غافل نمائی کہ ہمہ مصنوعات نمانندہ تو اند بصانع تو و در خوب و زشت و سفید و

المصنوع

سیاه تصرف بخود کنی چه خوب و زلفت و سفید و سیاه همه آیه کمال اوست و هر کس را حمالیست
 که او به حقیقت خود در آن جمال و کمال متفرد است در اظهار اثرها و چیزها این اسم را اثری تمام
 است گفته اند عقیقه که فرزند طلبید هفت روز روزه دارد و عند الافطار این اسم را بیست
 و یکبار بخواند و بر آب و مدد بخورد آنرا فرزند خوب صورت و شالیته آید **الغفاس المرید**
 لازمه العقوبه عن مستحقها آنکه خواسته است آمرزیدن بسیاری از عاصیان را و پوشنده
 گناهان عاصیان او بود اگر چه بسیار باشد باید که همه عیب خود بینی و از عیب خود به عیب خلق
 نه پردازی و عیبها بر ایشان پوشی در فضیحت ایشان نکوشی از برای سترگناه این اسم را اثری تمام
 است گفته اند هر که بعد از هر نماز بگوید یا غفرا غفر لی از آمرزیدگان گردد **القهاس** -
 غالب لا یغلب آنکه قادر بود که مخلوقات خود را بر آنچه خواسته بود بدارد و بطوع و آنگه
 شکننده گردن کشان و متمردان بود و خلق را به فتاء او قهر کند و همه مخلوقات مقهور و مغلوب او
 باشند و او بر همه قاهر و غالب باید که نفس اماره را بید قهر و مقهور و مغلوب دانی تا از بیم
 هیمیت او یارای مخالفت نماند و شیاطین جن و انس را بقهر از مملکت باطن بیرون کنی
 و از قهر او باندلشی و خلاف فرمان او کنی و بر زیردستان تهر نرانی و بلطف عمل کنی و قهر و شمنان
 و نفس و شیاطین این اسم را اثری تمام است گفته اند هر که این نام را بسیار بگوید دوستی دنیا و
 غیر از دل وی بیرون رود و حاجات وی بر آید **الوهاب** کثیر العطا آنکه چیزها
 بسیار دهد و بسیار بخشد بی منع و بخشش او بی عوض بود و بی عوض او را در عطا غرضی و عوضی
 در میان نبی و اکرام او در حق بندگان تمام فی باید که چشم داشت عطا از غیر او به بندی و همه
 از وی بینی و از وی جوئی و از وی طمع داری و عطاها او در حق خود تازه داری و از آن عطا بمعطی
 خود بینا شوی بنده باید که از وی جوید هر چیزی را که باو محتاج شود و کفایت امید اهل حاجات
 کند آنچه تواند و بر نفس خود بخشاید و گرد معصیت نگرود **الرزاق** یرزق من لیشاء آنکه
 دهنده همه روزها بود و روزی جمیع روزی خواران با ایشان رساند بی طمع نفع از ایشان و هیچ
 روزی خواره را از خوان انعام خود بی نصیب نگذارد باید که تمام غم روزی از دل بیرون کنی
 که کرم او ترا فرو نگذارد و اگر همه روی زمین آهن شود و هیچ گیاه سرود قادر است که روزی تو

عجا العجا

عجا القهاس

عجا الوهاب

عجا الرزاق

فی علت تو برساند آنچه از خوان انعام بتو داده از بنده گان او بازگیری به برکت این نام و انبیا
 در خوشیها بروید و فرشتگان این نام را بر کشتهها بخوانند و طلب رزق باطن که نور است و رزق
 ظاہر این اسم را اثری تمام است گفته اند هر که این اسم را بسیار گوید از بینوایی خلاصی یابد هر که
 بامداد پیش از نماز صبح در چهار کعبه خانه خود در هر کعبه ده بار بگوید و آغاز از دست راست کند
 روسوی قبله از بینوایی خلاص شود۔ **الْفَتْحُ** سیر العسیرة و قیل خالق الفتح ای النصرۃ
 و قیل الحاکم و سبب الاختیار او بالقضاء و منه قوله تعالی ربنا فتح بیننا و بین قومنا بالحق ای
 الحکم و قیل الحاکم المانع و منه حکمت اللہجام آنکه گشایند و دشواریها او بود و آسان کننده همه
 دشواریها و سختیها او بود حکم کننده میان بنده گان حق و راستی بی میل او بود و کارها را فرو
 ماندگان او گشاید و وسیع جهان را او کند و در اول پادشاه عرفان و ایمان و احسان او گشاید
 و راه بندگان بوصول خود او گشاید در گشادن کارها و فرو ماندگان سعی باید کرد به برکت این نام دنیا
 آسمان و حاجات آسمانی گشاید و اندر گشاد کارها و فرو بسته این اسم را اثری تمام است گفته اند
 هر که بعد از نماز بامداد هفتاد بار بگوید و بر سر دست خود پند بر سیمت نهد و این نام را بگوید
 رنگ از دل او برود **العَلِیْمُ** العالم بجمیع المعلومات آنکه معلومات او را نهایت نباشد
 و نیک بداند آشکارا و نهان از افعال و احوال و اسرار بنده گان درین جهان و دوران جهان
 باید که تحصیل علوم ظاہریه که قوام ظاہر دین بوی است و علوم باطنه که قوام باطن دین بوی است
 قیام نمائی و در نهان و آشکارا مخالفت او حذر کنی و گفتار و کردار و احوال و اسرار خود نگاه
 داری و بهمه دانا است و از حضرت او شرم داری و گرد مصیبت نگر دی و فساد ی نیندیشی در
 حق خود و در حق بنده گان او و نیز این اسم را در دانستن حقیقت چیزها اثری تمام است
 گفته اند هر که بدل این اسم را بسیار بگوید معرفت حق بیاید **الْقَابِضُ** المختص بالسلب
 آنکه بازستاند حال و لها را و چیزها را از آنکه خواهد و تنگ گیرنده روزی بنده گان و احوال

عنه الفتح

عالم العالم

عالم القابض

له پیش از وجود آمدن بدین عالم در علم حق سبحانه و تعالی با او چگونه بوده این زمان نیز باید که خود را چنان دانی یا آن
 حضرت در حصول ملک این معنی سعی تمام نمائی که در حصول حضور با آن حضرت این معنی را اعتبار تمام است ۱۳

دل ایشان بود باید که در تنگی شکر او گوئی و به توبه و استغفار مشغول باشی آنچه بر تو می رود بی حکمت
 نمیرود و در قبض مشاهده جلال او کنی در سبب گرسنگی این اسم را اثری تمام است برکت این نام
 ملک الموت ارواح قبض کند گفته اند هر که این نام را بر چهل لقمه نان نویسد و چهل روز بخورد
 از عذاب گرسنگی ایمن گردد **الْبَاسِطُ الْمَخْتَصُّ بِالْتَّوَسِیْعَةِ** آنکه بگستراند نعمتها را و بد بد
 حال دلها را فراخ کننده روزی و احوال دلها او بود باید که در سبب گرسنگی احوال گشایش از خواهی و
 حال بر بنده گان او گشاده داری و در سبب مشاهده جمال او کنی و در احوال بر رفع حاجات خود
 بکوشی و آنچه طلبی از ان طلبی و در گشایش حال و کارها این اسم را اثری تمام است برکت این نام
 میکائیل بارانها ببارد و گفته اند هر که در وقت سحر دست بردارد و ۵۵ بار این نام بگوید
 و بر روی مادر هرگز بسوال محتاج نشود - **الْحَافِضُ** دفع البلیه آنکه منزلتها او بفریادند
 و بلا او دفع کند پست کننده درجات کافران او بود و دفع بلاها التجا به حضرت او باید کرد و
 منزلتها عالی از ان حضرت باید جست تا بخصیض او گرفتار نشوی باید که دوستان او را
 بلند داری و دشمنان او را پست داری و در بر آمدن قوای روحانی بکوشی و در فرو بردن و
 پست کردن قوای نفسانی سعی نمائی و به مجاهده آنرا پست کنی در بر آنگندن دشمنان این اسم را
 اثری تمام است برکت این اسم **ابراهیم** و موسی **خلاصی** یافتند گفته اند هر که به نیت
 دفع دشمن هفت هزار بار بگوید کفایتش شود - **السَّاقِیَةُ** المعطی للمنازل آنکه بد منزلتها
 نیکو و بلاها دفع کند از بنده گان و بلند کند منزلت مطیعان و اهل ایمان باید که منزلت عالی
 از وی خواهی و اولیاء آنرا به نصرت عالی گردانی و اعداء او را بقهر و نعمت پست گردانی و پیوسته
 در ترفع جانب روح بر نفس بکوشی و از عالم سفلی که عالم حیوانات است بعالم علوی که عالم ملک است
 خروج نمائی و از ان قصد عالم وصال کنی تا بی تو ترا بدرجته وصال ترفع واقع شود و در رسیدن
 به ترفع و نصرت بر اعدا این اسم را اثری تمام است برکت این نام **ملوک** بملک رسند و قیام
 آسمان بی ستون به برکت این اسم است گفته اند هر که در نیم شب یا در شام روز صد بار بگوید برگزیده
 شود - **المُعْتَصِمُ بِالقُوَّةِ** آنکه عزیز گرداند بقوه و نصرت آنرا که خواهد عزیز کننده بنده گان
 ایمان و طاعت او بود باید که عزت از وی طلبی و قوه و نصرت بر نفس و شیطان و دشمنان از وی

۲۳۴

۲۳۵

۲۳۶

۲۳۷

نام اول

اسم دوم

اسم سوم

اسم چهارم

جوئی و عزت خود و طاعت او دانی و عزیز کسی بود که او سبحانه به تخیلی ذاتی خود را عزیز گردانیده بود این اسم را در حصول بهیبت اثری تمام است گفته اند هر که شنب و دوشنبه و جمعه بعد از نماز شام چهل بار بگوید عزیز و با بهیبت شود **الْمُدَّانِلُ** الموحب لحطه المنزلة آنکه خوار گرداند آنرا که خواهد و خوار کننده بنده گان او بود بکفر و محصیت باید که خواری و معصیت او بینی و عزت و طاعت او و از مخالفت او به پر بهزی تا بعباد و حجاب او ذلیل و خوار نشوی و بیدید حضرت او آوردن طاعت او و اوام بنمائی تا بیدار و مشاهده او عزیز شوی که عزیز آن بود که آنرا بیدار خود و عزیز گردانید و خوار آنکه او را از خود محبوب گردانیده در ذل دشمنان این اسم را اثری تمام است گفته اند هر که از ظالمی بترسد سجده کند و نام آن ظالم بر او بعد از گفتن هفتاد بار این اسم را بگوید الهی مرا از فلان ظالم امان ده امان یابد **الْمُسْمِيعُ** لیسع این مشتاقین آنکه بشنود همه شنیدنها و آواز دلها و ناله جانها و را شتیاق بقاء او باید که دایم بادل بمناجات یا او سجان مشغول باشی و رفع حاجات باو کنی او زبان از گفتار شنیع به بندگی و گوی آنچه پسند او نباشد و گوش بجارت حاجت مندان کنی و از ایشان بنا شنودن گفتار ایشان تخافل ننمائی در اطلاع به گفتار دلها این اسم را اثری تمام است بیکت این اسم بود که سلیمان آواز پای مور و آواز گفتار وحی شنید گفته اند هر که روز پنجشنبه بعد از نماز چاشت یا نصد بار بگوید و سخن بگوید هر دعائی که کند مستجاب شود **البصير** بصیر افعال العباد آنکه به بنید همه دید بینها را و او شنوا است نه بگوش و بینا است نه بچشم باید که دایم مراقب احوال و افعال و احوال خود باشی که آنچه بگویی به بیند و آنچه گوئی بشنود خود را دایم در نظر او داری و مراقب نظر او باشی که از نظر او غایب نیستی و این نظر در حق تو هیچ وقت تفاوت نکند در دنیا و نه در آخرت و آنچه کنی که بیدار آنرا از تو بپند و دایم آن بنیائی ترا پذیر و محذر تو باشد قوله تعالی **و یحذرکم الله نفسا ان الله بصیر بالعباد** در قوه شنوایی و بینایی این دو اسم را اثری تمام است بیکت این نام انبیا معراج یافتند و اولیا بعظمت این نام مقرب شدند هر که در میان سنت و فریضه جمعه این اسم را صد بار بگوید مخصوص به نظر الهی گردد و محرم اسرار الهی گردد **الحکمه الحاکم و قیل** لصحیح علمه و قوله و فعله آنکه ذات او سبحانه بدان صفت است

که هر حکمی که خواهد یکند و فعلها بران قرار گیرد که وی خواهد حکم بر استی و درستی او ست آنچه دانست
 از تو بعلم قدیم راست دانست و هر حکمی که کرد راست کرد آنچه کرد همچنان بالیست که کرد باید
 که خود را محکوم احکام ازلی او گردانی و احکام او را بدل و جان پیش روی و بتن و جان و
 مال از وی باز نمائی این اسم را اثری تمامست گفته اند هر که این اسم را در شب چندان
 گوید که بخود شود محرم اسرار شود **الحلال** لا یفج منه ما یفعل آنکه هر چه کند از وزشت
 نباشد و همه او با نیکو دهد و بیداری از دنیا بداید که داد از طلبی و بر غیر خود بیداری نکنی و از
 شر نفس و شیطان و بدخواهان بجزرت او بنایی و دران کوشی که روح بر نفس غالب آید و
 در شریعت از نفس بستانی و از عهده ملازمت طریق بشر طبرون آئی تا بدان سبب
 درجات حقیقت ترقی نمائی و در رعایت طریقی بیدار و دار این اسم را اثری تمام است -
 گفته اند هر که این اسم را بر قمره نان بنویسد و بخورد جمله خلایق مسخر او شوند **اللطیف خالق**
اللطیف و قیل العالم بالتحقیات آنکه اندک و بسیار چیزها و کردارها بداند و آنچه در افعال او
 شد دیگرانرا از منفعت و مضرت و محبت و مذمت بیخ چیز بزوی پوشیده نباشد
 آنچه کند با مطیعان همه خیر و صلاح ایشان دران باشد و آنکه با همه خلق لطف او کند او
 خانه و انا بود همه کارها پنهان و پنهان به نزد ما پنهان بود و به نزد او آشکارا و به بنده گان
 نیکبیا او رساند باید که باطن خود را دائم از غیر پاک داری و لطف تو در حق بنده گان او

در بیان شرح اسماء الحسنی

در بیان شرح اسماء الحسنی

له و این لطف و رحمت یعنی نیکوکاران را در حق خلق عام هست و خاص است عام آنست که رحمت
 است بر همه خلق مومن همان و کافر همان در حق کافران با فریدن و صورت نیکو و دادن روزی و تندرستی و بقا و نعمت
 یا آنچه دارند همه از رحمت او دارند و این لطف و رحمت عام بود در حق خلق مومن و کافر و لطیفست خاص در
 مومنان چون دادن ایمان و توفیق طاعت و قبول دی و آمرزش گناها و لطیفست خاص بحق همه انبیا به
 زیدن ایشان به نبوت و تفضیل ایشان بر همه خلایق و لطیفست خاص خاص در حق مصطفی صلی الله علیه
 و آله تفضیل وی بر همه انبیا تا همه خاصان در جنب حضرت خصوصیت وی عام گشتند کما قیل المخصوص عند
 المخصوص عام و این لطف و رحمت صدیقان و اولیا نیز به لغات باشد ۲۶

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

۳۵۴ الغفور

بسم الله عام باشد در بر آمدن مهات این اسم را اثری تمام است گفته اند هر که را دشواری پیش آید وضو سازد و صد بار این اسم را بگوید مهم او کفایت شود **الْحَبِيبُ** الْعَلِيمُ وقیل الخبر آنکه آگاه بود به همه چیز یا آنچه چیز بروی پوشیده نباشد و از همه چیز با و بهمه چیز با خبر کند باید که از عصیان پرهیز کنی تا بخسرا ن او در نحانی و بقتضای اخبار آسمانی و اسرار ربانی که بر دلها و انبیاء در حالت خصوصیت نازل شده در سپردن طریقہ بیچ و قیقہ فرو نگذاری و در ادراک بر موز و اسرار کتاب توحید به خبری اذنی تا آنچه از وی بر تو پوشیده است ظاهر و مکتوف تو گردد و در ادراک حقایق و دریافت معانی و اخبار غیبی این اسم را اثری تمام است گفته اند هر که بفران نفس بد کردار گرفتار شده باشد این اسم را بسیار بگوید خلاصی یابد **الْحَلِيمُ** لا یجمل العقاب آنکه خواسته است که عقوبت نکند بسیاری از عاصیان را و خواسته که عقوبت کند جمعی از عاصیان را و او سبانه تعجیل ناکنده است به عقوبت بنده گان و در گذارنده از گناهان بسیار بنده گان و فرصت و مینده و ایشان چون امهال خود را در ارتکاب محاصی به بینی اعمال خود را بر نفس خود فراموش نگردانی و نفس را امین نداری که ندانی که از کارخانه غیب ترا چه نصیب است گذاختت یا گرفتست در ضمن او گرفتن رسوائی بحیاب است یا آمرزیدن بحیاب چون این معنی معلوم کس نیست گرد گناه گشتن که زهر جان است غایت جهالت بود باید که تا بتوانی خشم نرانی و خشم فرو خواری و با نتمام و کینه گرفتن تعجیل نمانی و از زیر دستان غفور ربانی در لپست کردن آتش خشم و دفع بد خوئی این اسم را اثر تمام است گفته اند جهت تربیت کشته ها و نشان دادن آنها به این اسم را بکار دارند **الْغَفُورُ** کما لغفار آنکه خواسته است که عذاب نکند بنده گان بسیار را و عذاب کند نیز بسیار را و نیک پوشنده بنده گان بد کردار او بود آمرزنده گناهان بسیار هم او بود باید که دائم از انضاح خود بنیدیشی و چشم بر ستر کرم او دوخته داری که اگر پرده کرم او نباشد بنده را از رسوائیها و فضیلتها که همراه است هیچ جای و راه نباشد باید که از گناه کار در گذاری و به غفوی نهایت حضرت او حواله داری که آن حضرت با وجود قدرت از تو غفور مینماید تو لیا حزی خود او و لکن آنکه غفور ربانی و در تربیت و لهما در دون رنگ و لهما این اسم را اثری تمام است گفته اند هر که بسیار بگوید این اسم را سیاهی از دل او برود

الشکور المجازی علی الشکر و قبل ثبت علی القلیل و اکثر قبیل المنشی علی من اطاعة آنکه بنده گانرا
 استاید بطاعت باز بسیاری و اندک آن و براندک از طاعات ایشان جزای بسیار دهد و ثواب
 طاعت با آن دهد و اگر بخوابد طاعات ایشان قبول کند و بران جزا دهد جزا دهنده نیکوکاران او
 باشد بی انتظار پیش از کار و بعد از کار بید رنگ و انتظار نه در خور کار بنده بلکه در خور کمال
 خداوندی دهد چنانکه لایق خداوندی او باشد باید که دایم از عهده شکر حق و خلق بیرون آئی
 و دقیقه را از وی فرو نگذاری در بنیانی چشم دل این اسم را اثری تمام است گفته اند هر
 که چهل و یکبار این اسم را برای دفع تاریکی چشم بگوید و دست بر آب زند و بر چشم بمالد شفا یابد
التکبر آنکه ذات و صفات وی بزرگ تر از ان است که بجزی از
 ذات و صفات مخلوقات او مانند بود و بزرگتر از ان است که ذات و صفات او را چنانکه
 اوست جزا و کسی در یابد و بزرگست از تشبیه مشبهان و تصویر مصوران باید که دایم دل خود
 را بے تشبیه و تصویر مجر از زمان و مکان و صفات حدشان حاضر آنحضرة داری و از خود بخود از
 برخوردار گردی و دایم نفس را به انقیاد و فرمانهای او خوار و ذلیل او گردانی و دایم از سفلی که عالم
 حیوانیت بعلو که عالم ملک و جان است خون منائی و او را سبحانه از ان بزرگوارتر دانی که
 مخالفت فرمان او روانداری و باید که کبریا و عظمت را مخصوص حضرت او دانی و نیستی و مسکنت
 نصیب خود شناسی و در طلب علوم و غنا این اسم را اثر تمام است به برکت این اسم آسمان
 زمین و عرش و کرسی بر پا است گفته اند هر که بخواند این اسم سوخته مداومت نماید اگر
 فقیر بود غنی گردد و اگر غریب بود زود بوطن رسد۔ **الحفیظ** العظیم و قبل لا یغله شیء عن
 شیء و قبل لا یقبی سورة الاشیاء آنکه دانا بود و هر چه کند و فراسوی را بر و راه نبود و مضرتها از

له یقول اللہ تعالیٰ الکبریا و الدالی و العظمت ازاری فمن نازعنی فی واحد منهما القیته فی النار و لا ابالی معنی ازار
 در را بیاورد است بدان که عرب را عادت است که از ازار در داخل نبوده اند و لباس صفت لابس بود پس معنی
 خیر آن بود که کبریا و عظمت مرا صفتیست و دیگر گویند و فلان است و فلان ازار فلان یعنی ملازم اوست و
 از وجود نیست پس از وصف خود بعبارت عرب خیر داد و اشتد علم ۱۸۔

خلقان دفع کند و مشغولی او را از چیزها در نیاید و همه چیزها از او غایب نشود و نگاه دارنده
 بنده گان او بود و اعمال بنده گان را نگاه دارد و برای روز جزا باید که نفس را از هواهای او نگاه داری
 و شهوت و غضب بنا جایگاه نرانی و حفظ انفس و اقوال و احوال و اسرار خود نمائی و تضيیع آن
 روانداری و در نگاه داشت خود از بلاها التجا به حفیظی او نمائی این اسم را بجهت حصول امن و
 دفع ترس ها و بیمها اثری تمام است بیکت این نام لوح ۴ از ترس طوفان خلاص یافت -
 گفته اند هرگز آن ترسی باشد از آب و آتش و دیو و پری و دود این اسم را بنویسد و بر بازوی خود
 بندد این شود **أَلَمْ يَقِمْ خَالِقَ الْقَوَاتِ وَقِيلَ الْمَقْدَرِ وَقِيلَ الشَّهِيدِ** و هو العالم بالغايب
 و الحاضر و قيل المقتدر آنکه بداند همه چیزها را که بران قدر و بدان حال باشد و بکاهد و بهر چه
 خواهد توانا بود و آنچه باشد و بود از او غایب نبود و آفریننده قوتها و قوتها او بود باید که قوت
 و قوت از او طلبی و چشم از اسباب بروزی که اسباب چشم بند غیب بود بنا بر حکمتی و در قوت و قوت
 روحانی بکوشی و پیروی مردی از عالم شیطانی و ددی بیرون آئی و بقوتها و قوتها ربانی روح
 را پرورش دهی قوله علیه السلام **أَبْدِيتُ عِنْدَ رَبِّي لَطْمَعِي وَبِئْسَ نَيْتٌ** و در طلب از ویاد قوت روحانی
 این اسم را اثر تمام است باید که نفع او عام باشد به نفوس خلائق ببدل طعام گفته اند هرگز
 غریبی پیش آید و نقلی از جای بجای و در آن صبر نتواند کرد یا طفلی گریان داشته باشد این اسم را
 هفت بار بخواند و بر کوزه آب ببرد و خود بخورد و بآن طفل بدهد صابرو باشکيب گردد -
الْحَسْبُ الْكَافِي خَلَقَ مَا كَفَى الْعِبَادَ وَقِيلَ الْحَاسِبُ باخبار المكلفين بما فعلوا آنکه عدد
 چیزها بداند و تفصیل و اجمال و آنچه در بالیست بنده گان بود او رساند و پدید گرداند و آنکه
 پسندیده بنده گان بود درین جهان و در آن جهان و نیک حساب کننده ایشان بود بگردان
 ایشان باید که دایم به محاسبه نفس خود مشغول باشی و هیچ نفسی را از خود ضایع نکنی و حساب خود کنی
 پیش از روز حساب که بزرگان بعد از هر نماز و دیگر هر روز حساب خود میکنند و تدارک تقصیرها
 به توبه و ادای حقوق بنمایند و از محاسبه و حساب آن حضرت تغافل نمی نمایند و رکفایت
 مهیات خلق سعی بسیار باید نموده کارها و دشواریها و خلاق در وقت محاسبه در معاملات
 با ایشان طریق سهولت مرعی باید داشت و از ایشان در می باید گذاشت از برای دفع

بیم با حساب کارها و کفایت مهمات این اسم را اثری تمام است. گفته اند هر که خوف از دیدن کسی باشد و یا او را همسایه بد باشد و یا چشم زخم عدو و حاسد باشد هفت روز صبح و شام هفتاد و هفت بار بگوید **حسبى اللہ الحسبى** هنوز هفت روز تمام نشده باشد که به مقصود برسند باید که بروز پنجشنبه آغاز کند **الجليل** کا المتکبر آنکه بزرگتر از انست که در وی چیزی بود از نشانهای مخلوقاته و آنکه انقیاد او بر همه واجب بود و آنکه بر دار و آنرا که خواهد او بزرگواری که بگذارد و دلهاى طالبان را بمکاشفه جلال و باز بنوازد به مطالعه شهود و جمال باید که سعی نمائی تا مظهر این دو صفت گردی و در طلب عزت این اسم را اثری تمام است گفته اند هر که عزت خواهد این نام را بمشک و زعفران بنویسد و بخورد و عزیز شود **الکسى** و **الجود** و **قیل** **المقتدر** علی الجود **قیل** **العلی** **الرتبته** و منه **کرام** **المواشى** و **قیل** **لیغفر الذنوب** آنکه خواسته است نیکی بسیار باینده گان و نیکی بسیار کند در حق ایشان بی طلب مکافات از ایشان و آنکه توانا بر نیکی بسیار بود بی مانعی و آنکه با خلق مواهب بسیار نماید و از گناهان و رگذار و آنکه بدید بی سوال چندانکه بگذرد و هم و خیال باید که عطا و سی بنده گان او را بی منت و از ایشان در گذاری با وجود قدرت در چشم داشت کرم و بزرگی این نام را اثری تمام است گفته اند هر که در بستر خواب رود و فرشتگان دعا کنندش و گویندش **اگر مک** **اللہ سبحانه** امیر المؤمنین **علی** **رضی** **اللہ** **عنه** این نام را بسیار گفتی از آنچه او را کرم **اللہ** **وجهه** گویند **الرقیب** کا **الحفیظ** آنکه نگاه بان همه اوست و آنکه نگاه بان ظاهر و باطن بنده گان او باشد و در نگاه بانی باطن باید کوشید و از خطو اغیار و لرانگاه باید داشت بد آنچه تواند در آن باید کوشید تا از در راقبه مقام مشاهده رسد و دادای طاعت بشرط باید کوشید و در مقام عبودیت مودب باید بود و در نگاه داشت باطن و سلامتی اهل و مال این اسم را اثر تمام است گفته اند هر که برگرد مال و فرزندان خود این اسم را هفت بار بخواند و بعد از شتر و خصوم ایمن بود **المجیب** بحسب الادعیه امر حاجت کند بنده گان را و مرادات دو جهان ایشان بدید و بیافریند آنچه خواهد حاجت فرودماندگان او روا کند و آنکه از درگاه او سچکس نوید باز نمیگرد و هیچ بنده را بی مراد از درگاه خود که حاجت آمده باشد باز نگرداند اگر حاجتی خواهی باید که از خواهی چه کرم او از آن برتر است که نوا نوید

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

باز گرداند و در طلب لقاء و درخواست لقاء او باید کوشید و دریافت شهود بی آرام باید بود و در کارها بزرگ که طاقت آن نتوان آورد این نام را اثری تمام است گفته اند هرگز همی دشوار پیش آید بسیار بگوید المحیب الواسع الحکیم کفایت شود **الْوَاسِعُ** لیس جوده انکائیات آنکه توانگر و بی نیاز بود و عطا بسیار و بدوی و دشوار نیاید و همه کائیات را عطا می نماید و او سببانه فرار سنده بود و همه چیزها بعلم قدیم و دهنده همه نعمت ها بود و آسان کننده دشواری ها بود و در گذارنده از گناهان بسیار بود و به عفو عمیم باید که در العام بخاص و عام کشاده بود و بهینت طلب مکافات از برای سعادت حال و گشودن تنگی دل ها این اسم را اثر تمام است - و گفته اند هرگز این اسم را بسیار گوید قناعت و کفایت یابد **أَحْكِمُ الْعِلْمِ** و قبل المحکم المتقن الاشیاء آنکه اعتراض بروی نشاید و آنچه کند همه در باید و همه افعال وی متقن و منتظم بود و آنکه فعلش موافق ارادت او بود و آنکه افعالش محکم بود و او سببانه استوار کار و درست کردار بود و کار بروی مشکل نباشد آنچه بینی باید که همه بموجب حکمت و راستی بینی و دانی اگر چه بدانش خود به حقیقت او نمیرسی که لفظون حکمتها و اوبقوت بشریت نتوانی رسید که کارها او را بطلان در نیابد و در دانستن مشمکهها این اسم را اثر تمام است گفته اند هرگز کاری مشکل پیش آید این اسم را بسیار گوید کفایت شود **الْوَدُودُ** المودود کا المحلوب والركوب وقيل الواديو وثباته للمطيع وثوابه له آفكده دانسته است که نیکی کند با هر کس از دوستان خویش و آنکه نیکی می کند با بنده گان خویش و او دوست دارند نیکی با او بود با مخلوقات خود و او دوست دلها بود و او سزاوار دوستی بود باید که حضرت او را دوست داری و از دوستی غیر او تبرائی و اگر کسی را دوست داری باید که بدوستی او دوست داری چه دوستی دوستان او شمره دوستی او بود و آن دوستی باید که به بقیاری کشد تا از غیر او بی آرام شود و در رسانیدن نیکی بدوستان او سعی باید نمود از برای حصول درجه محبت این اسم را اثری تمام است - گفته اند هرگز این اسم را برای محبت زن و شوهر هزار و یکبار بخواند و به خورد و بان دهد و دوست شود - **الْمَجِيدُ** الجمیل افعال و قبل الكثير افضاله وقيل لا يشارك فيماله من اوصاف الممدوح آنکه سزاوار همه نیکیها و بزرگیها او باشد و دهنده همه نیکیها به بنده گان او باشد و او را با او

الواسع

الحکیم

الودود

المجید

همه زیبا بود و فضل و انعام او به بندگان او عام بود و کسی در او صفات خداوندی و صفات جمال با او شریک نباشد و دوستان زیاد و بدین خود عزیز او گردانند و در حصول مجد و بزرگی این اسم را اثری تمام است - گفته اند هر کس این اسم را در ایام البیض روزه دارد بوقت افطار این اسم را بسیار گوید شفا یابد **الْبَاعِثُ** المعید آنکه خلق را حشر او کند و مرده گان را از گور او برانگیزد و نباتات را در زمین او رویاند زنده کننده دل با به نور معرفت او بود دلها را مشتاقان را به نفحات فتوح خود او پروردگارند و اهل و عمال را به حضرت خود زنده گرداند باید که در استعداد معاد کوشد و با سرار و حقایق دلها را زنده گرداند از برای حیوة دلها این اسم را اثر تمام است - گفته اند هر کس در وقت خواب رفتن دست بر سینه نهد و صد بار بگوید **الْبَاعِثُ** دل او بحق زنده گردد **الشَّهِيدُ** العالم با الغایب و الحاضر آنکه هر چه داند به تحقیق داند و آنکه گواهی دهد بر احوال و حقیقت انبیا و بر افعال و اسرار بنده گان عاصی و او سبحانه گواه حاضر و غایب بود و دانای احوال بنده گان او بود باید که بدل و جان حاضر او باشی و هیچ وجه از او غایب نباشی و حضور با او وقتی نیست شود که از غیر او غایب و بنیخ شومی باید که در مهمات خود گواه خود او را دانی و از معاصی اجتناب نمائی و بر راستی مداومت نمائی به جهت دلها و تحقیق کارها این اسم را اثر تمام است - گفته اند هر کس که فرزند نافرمان بود در سه صبح روسوی آسمان کند و این اسم را بگوید آن فرزند نافرمان بر او رشود **الحق** العدل و قیل الواجب لذاته و قیل الصادق و قیل منزه **الحق** آنکه هستی او واجب بود و مستحق عبادت او بود و محقق حقایق او بود باید که وجود حق و سزا هستی او را دانی و غیر او را وجودی ثابت نکنی که سزا بوجود او است و بس و همه چیزها وجود از او دارند و در نفس خود باطل اند و عجز و بقا صفت ذات او است و عجز و فنا نصیب غیر او و او سبحانه راست گفتار و راست کردار است باید که بدید وجود حقیقی او از دید وجود مجازی نرسد فارغ آئی تا وجود غیر او در جنب وجود او مضحک و ناچیز یابی و بینی در ادراک حقایق و درستی کارها این اسم را اثری تمام است - گفته اند هر کس چیزی گم شود بر چهار سوی کاغذ این نام را بنویسد و در شمشب بدست نهد و بسوی آسمان نظر کند یافته شود **الْوَكِيلُ** المتکفل الامور الخلق و قیل **الموکل** الیه الامور آنکه کار گذار بندگان او بود و آنکه منفعتها همه از دی بود و مقصرتها

او دفع کند و انبیار و اولیا را نصرت وی کند و ایشان را وی رعایت کند آنکه کارها در دوستان بوی
 گذارند و خود را در نگاه داشت بوی سپارند باید که تمام کار خود را بوی باز گذاری و تمام از تصرف
 خود بیرون آئی و آن حضرت را وکیل و کارگذار خود دانی و هر چه از افاق غیب ظاهر شود بی عیب بینی
 در بر آمدن کارها و احکام آن این اسم را اثری تمام است و گفته اند هر که انجایی باشد وقتی که خلق
 خفته باشند بر چهار گوشه خانه این نام را هفتاد بار بگوید بعد از آن نام چهار یار رسول صلی الله
 علیه و سلم برود و استعانت از ارواح مقدسه ایشان طلبد بمدة نزدیک خود بیاید یا خبر او رسد
 القوی القادر علی کل امر آنکه هر چه خواهد که بکند هیچ چیز بر وی دشوار نبود و هر چه خواهد
 توانا بود و ضعف و عجز را بر حضرت او راه نبود توانا است بر نصرت دوستان خود و بر گرفتن دشمنان
 دوستان خود باید که قوت و نصرت از خواهی و ظفر و مراد از طلبی در طلب قوه ملکی و روحانی
 این اسم را اثر تمام است و گفته اند هر که دشمنان بسیار بود از آرد هزار و یک گلوله سازد و بر
 هر کی یکبار بگوید این اسم را و پیش مرغان اندازند تا بخورند همه دفع شوند و مقهور گردند -
 المتین نفی النهایه فی القدره آنکه هر چه باندیشی که در تحت قدرت در آید بران همه
 قادر بود و آنکه استوار کار و بی همتا دوست و افعال او سبحانه در رعایت امتانت بود که
 در وی هیچ نقصان نتوان یافت و به هیچ نوع خارج حکمت نباشد و در ذات و صفات او
 را سبحانه هیچ نقصان و عجز و ضعف نباشد باید که همه خلق را اثر و انجیم و ضعیف بینی و خود را
 عاجز و فرو مانده بینی و قوت و قدرت از جوئی و این اسم از صفات ذات بود در طلب
 قوه این اسم را اثری تمام است هر که خواهد بر کسی ظفر یا بد کار باء او از استحكام و متانتی
 خالی نباشد این اسم را بسیار بگوید مرادش بر آید انشاء الله العالی الحافظ للولایه آنکه
 نگاه دارد اهل ولایت خود را بر آنچه دانسته و خواسته است و آنکه نگاه دارنده اهل ولایت
 خود بتفرد او بود و آنکه دوست و یاری دهنده و دوستان خود او بود باید که دوست حضرت
 او باشی در آنچه اسباب دوستی اوست هیچ دقیقه را فرو نگذاری و ارکان دوستی را بمقتضای
 اسرار آیه قل ان کان آباؤکم و ابناءکم و کمر الایه استوار داری تا به دوستی پدران و پسران
 و برادران و فرزندان و سر او خان و مان و دیار و مسکن و مال و جان و طلب سود و حذر از

علاء القوی

علاء المتین

علاء القوی

زبان ازان حضرت و نصرت و دوستان او به هیچ حال باز نمائی تا بغایتی که ترا بباطن با هیچ آفریده آرام نماند و در طلب نصرت و حصول درجه ولایت این اسم را اثر تمام است هر که برای حصول دوستی این اسم را بسیار بگوید مقصودش حاصل شود **الحَمِيد** المحمود آنکه به ذات خود ستوده باشد و سپاس ذات خود چنانکه لایق او باشد تواند کرد و هر چه بکند همه دنیا باشد و آنکه اهل طاعت را به نیکی بستاند و آنکه با مطیعان نیکیها بسیار کند و مرادات ایشانان به نیکی بنواهد و آنکه به زبان مخلوقات ستوده بود و آنکه ستایش همه ستاینندگان به حضرت او باز گردد باید که در ...
 اتحصال صفات حمیده که موجب ستایش بود سعی نمائی و از ذمائم محترز و مجتنب باشی این اسم را در حصول کریم اخلاق اثر تمام است گفته اند هر که بزمیمه گرفتار بود و خواهد که از مذمومات خلاص شود باید که این اسم را بسیار بگوید **الْحَاصِي الْعَالَمِ وَقِيلَ الْمُبْنِي عَمَّنْ عَدَدُ كُلِّ مَعْدُودٍ** وقیل القادر و منه قوله تعالی اعلم ان من خصوه ای بن تطبقوه آنکه دانا بود با جزا و عقاب و بر همه چیز با و آنکه او بداند عدو همه چیزها از اندک و بسیار و آنکه قادر بود بر همه چیزها و آنکه قدرت و طاقت او دهد و کمالات و صفات خود شمار و احصا تواند کرد و آنکه کمالات ذاتی او در حد عدد و عدد و احصی در نیاید و نعمتهای او را شمار نبود باید که در حق خود نعمتهای او را دایم تازه داری و از شمار بیرون یابی و لشکر نعم ظاهریه و باطنیه مشغول باشی و بقدر طاقت از عهده بشیرن آئی و از احصاء ادعای جز باشی و از جهد و طاقت خود بیرون آئی و بعالم حیرت درائی تا آن حیرت ترا بیان حاضر گرداند و در زیادتی آگاهی و شمار چیزها این اسم را اثر تمام است هر که دید کثرت بروی غالب بود این اسم را بسیار بخواند **الْمُبْدِي عِ الْمَتَفَضِّلِ بِإِدَاءِ النِّعَمِ** آنکه هر چه خواست بیا فرید یا ابتدا بیا فرید و آغاز هستیهای هست شوندگان او نهاد و همه هستی مراد راست و بهمیه چیزها هستی از و سرایت کرد و آنکه ابتداء افضال در حق دوستان او کرد و آنکه ابتدا از دست و باز گشت هم پد و است باید که معاد را بر معاش ترجیح کنی و معاش خود را

له که صفات مذمومه در آدمی بمشابه بارد گردد است که زخم آن در گور پدید آید و آن زخم بر روح بود و آن

مجتبر از گزند این جهان که زخم او بر تن بود ۱۸

بر طریق کمال زمان اختیار کنی و چون وجود از دور تو سرایت کرده بود و وجود و نوازم آن را بخود
اضافت نکنی و خود را تمام با او همی تا از هستی او برستی خود بینا شوی و این معنی را بر دل تازه داری
که این ستری بزرگست در فناء فی اللہ به حقیقت این معنی توان رسید در طلب ابتداء فضل
و نعمت این اسم را اثر تمام است هر که ابتداء فضل و نعمتی را چشم دارد این اسم را بگوید کفایت
شود **اَلْمَحِيْطُ** یعنی الخلق آنکه باز بیا فریاد آنچه بمیرانیده باشد بار دیگر آنرا آنکه باز گرداننده
بنده گان او بود و باز گشتن بنده گان همه بجزای او بود آنکه ابتدای هستی از او بود و ابتدای نیستی
هم از او بود و باز بعد از آنکه بنده را بتجلی ذات نیست کرده بود باز هم او هستی دهد تا بنده از فانی
خود باقی هم بدو شود باید که در همه کارها طلب رضاء او کنی و باز گشتت تو با او باشد و هیچ
ذکری و عملی را از آن خالی نداری که در دفع خاطر رویت این معنی را اثر تمام است و فکر آن کنی
که چون بحضرت او باز گردی چگونه باز خواهی گشتن و در همه احوال و احوال از نفس حجتی نخواهی
و کاری حجت نکنی که ابتدا بانهها و معاش بمعاد نظام گیرد کسی را که باز گشتت بکسی باشد و
دازد گزیر نبود و از وی غافل نتوان بودن چرا از آن حضرت قبله و مقصد و مقصود سازی
و دل از غیر او نپردازی و در صحت باز گشتت این اسم را اثر تمام است گفته اند هر که خواهد که
معاد او بروی آسان شود و راه معاد با سانی بروی گشاده شود این اسم را بسیار بگوید
چشم دل او بعواقب بینا شود - **اَلْحَيُّ** خالق الحیوة آنکه زنده کننده ذوات او بود و
خالق حیوة او بود و زنده کننده جانها بخود او بود و دلها را زنده گی ایمان او به پروردانند
باید که حیوة خود را از ودانی و با ودانی تازه یا دو مرده بغير او نگردی بستر این معنی نرسی در
طلب زنده گی دل بنور عرفان این اسم را اثر تمام است هر که حیوة دل خواهد این اسم را
بسیار بگوید - **اَلْمُهَيِّبُ** خالق الموت آنکه خلایق را بموت قهر او کند و تنهایی باید که
مرگ را به هیچ حال فراسوش نکنی و دائم مستعد او باشی که چون بیاید آگاه باشی و در حال پسندیده
تروری باید که چون او بیاید ناگاه آید سخن مفتی طریقت مولانا روحی است ه
چون با خرفد خواهی مانند خون باید کرد با هر مرد و زن بیرون با خرد باید در حدیث آن به آید که کتی خوبا احدی
بنده گان را به قضاء موت و دلها کافران را بموت اختیار کفر و عصیان او میراند و آنکه مرگ آفریند برای

اول

علاجی

اول

Marfat.com

آنکس که بخواهد باید که در استفاضات فیوض الہییت دل رازندہ داری و در امات صفات ذمیرہ سعی نمائی تا بجزبات قبوی دہا بر مرودہ رازندہ کنی و مملکت سینہ مضطر شدہ را بہ نظرات قہاری از اسوای خالی سازی و در امات قوای شیطانی و نفسانی و حیوانی و سبجی این اسم را اثر تمام ہر کہ خواہد کہ نفس و شیطان و دشمن او بپیرد این اسم را بسیار گوید الحی الباقی الذی لا سبیل علیہ الفناء آنکہ زندہ بود بہرہ ذات او سبحانہ بانی کہ بہ سبج روی فنا را بروی راہ نبود حیات جان ہا اثری از حیوۃ او بود و حیات حقیقی او را باشد کہ علم و قدرت و ادراک او را سزا باشد باید کہ حیات دل از ایمان حقیقی کہ در جہ عیان طلب کنی و در را بعلم لدنی زندہ گردانی در طلب حیات حقیقی کہ حیات طیبہ جانہا است این اسم را اثر تمامست ہر کہ زندہ گی دل و جان خواہد این اسم را بسیار گوید **الْقَيُّومُ** الباقی الدائم وقیل المدبر وقیل الدائم القايم بتدبیر الخلق وحفظہ آنکہ ہستی او را اول را آخر نباشد و آنکہ بر دوام کافی مہمات بتدہ گان او باشد آنکہ پایندہ ملک ہمیشہ باشد دارندہ ملک بی اندیشہ باشد کہ ہمیشہ محتاج او باشد و او بہ سبکس و بہ سبج چیز محتاج نشود و نباشد و آنکہ قائم بود بذات خود بی سبج و سبلیتی در طلب استقامت طریق این اسم را اثر تمامست ہر کہ استقامت حال خواہد این اسم را بسیار گوید **الْوَّاحِدُ** الغنی وقیل العالم آنکہ در مملکت او بود و آنچه خواستہ بود کہ در مملکت او بود و آنکہ سبکس را از وی در گذشتن نبود و آنکہ غنی و بی نیاز بود و کامیاب بود کس او را در سبج حال مانع نیاید و او سبحانہ توانا و توانگر کہ بی مرادیراہ حضرت او راہ نباشد و چیزی در ملک او را کم نباشد و چیزی از دینہان نتواند شدہ بریات خود ہمہ عالم و دانا و توانا بود در حصول مرادات دینی و مراتب یقینی این اسم را اثر تمامست ہر گرا مرادی باشد و خواہد کہ کام وی بر آید این اسم را بسیار گوید **الْمَاجِدُ** العالی وقیل من لہ الولاۃ والتولیۃ آنکہ اوصاف کرم و شرف و عزت نامی او را باشد و آنکہ سزاوار بہ خداوندی و بزرگواری او باشد و آنکہ دوستان خود را بزرگ گرداند و نصیب بزرگی بندہ باید کہ ثوار و ذلیل او بود در طلب علو این اسم را اثر تمامست ہر گرا خواری رود اوہ باشد این اسم را بسیار گوید **الْوَّاحِدُ** الفرونی الاکہیۃ لا شریک لہ فیہا - آنکہ او را در صفات خداوندی شریک نباشد و آنکہ نظیر و شبیبہ نباشد و او را شریک و ظہیر نباشد و او مستفرد

۶۳ الحی

۶۳ القیوم

۶۳ الواحد

۶۳ الماجد

۶۳ الواحد

بود و استحقاق قدم که هیچ چیز پیش از او نبوده و هیچ چیز با او نبوده و رازل و اسما متفر دست
 در استحقاق الالهیت و لا معبود الا هو باید که بجلالی و عظمت و کبریا و قدرت محیط همه اشیا و علمی که
 فرار شده بود بهم چیزها که هیچ چیز از او پوشیده نباشد در آسمان و زمین متفر و او را وانی و او را
 یگانگی و بی و از برای او یگانگی باشی و تا غیر او تو هیچ نصیبی نمانده باشد تا یکی را دوست باشی و
 در حصول درجه توحید شهودی این اسم را اثر تمام است هر که خواهد که توحید عینی او را حاصل شود
 بطریق ذوق و مشاهده بوی رسد این اسم را بسیار گوید **الاحد** الفرد بذاته لا یجوز علیه
 الانقسام و التجزی و لا یتصور له المثل آنکه یکی باشد نه چون یگانها و دیگر چه غیر او اگر یکی باشد
 از روی شمار یکی باشد اما از روی اجزا و اجزاء بی شمار بود و آنکه یکی بود از روی همیشگی و بی
 کفوی و او سجانگی است که او را مثل و مانند نیست و همه را بوی حاجتست و او را بکس حاجت
 نیست چنانکه همه شمارها را یکی حاجت بود و یکی را به هیچ شمار حاجت نیست و در وی تفریق
 نرود نه بعقل و نه بوسم و اختلافی معانیها قال بعضهم کلاهما واحد و یتعمل کل واحد منهما فی الآخر
 قال بعضهم لایل یفید کل واحد منهما الا یفیده الآخر ان کان ماخذاً لاشتقاق من حیث اللغته
 واحد و استعمال کل واحد منهما بدلاً عن الآخر بطریق التوسعة و هو الاصح و اختلافی الفرق
 ایضاً و الا شبه عندنا ان الواحد یتعمل لا فائدة الصفات و الا حد یرجع الی الذات کما یقال
 فلان ما حد فی زمانه و وجد اقرانه لعیون بذاک تفرد بصفاته لا یشارک فیها غیره من اهل
 زمانه و الا حد عبارة عن تفرد بذاته بحیث لا یقبل الانقسام و التجزی لا عقلاً و لا فعلاً و لا وصفاً
 باید که بذات خود همه ذات او یعنی و به صفات خود همه صفات او یعنی و به فعل خود همه فعل او
 یعنی تا در عین توحید او مستهلک او گردی که آدمی را در توحید مرتبه بلندتر ازین مرتبه نیست و

در بیان

سه احد اشارت بهتر دارد و واحد بیکانگی احد است بدان معنی که همیشه بود و از سستیها هیچ چیز نبود پس احدیت او
 عبارت بود از انمی وجود غیر و احد است بدان معنی که یکیت و نیست و مراد اثبات واحدیت صفات بود و احدیت او
 عبارت از نفی شرکت بود در صفات او یعنی در صفات او کسی با او شریک نیست چنانکه فعل او بی غایت است صفات
 او بی نهایت است هم چنین ذات او بی مثل و شبه است ۲۲

او ظفر و ہر توانائی بہ حقیقت غیر او را نباشد توانائی و اقتدار از او باید خواست و در حصول
 اقتدار بہ مطلوب حقیقی این اسم را اثر تمام است ہر کہ بسیار گوید قوت اقتدار او را حاصل آید
الْمُقَدِّمُ من یشاء المؤمن خیر من یشاء آنگہ فرابیش دارد آنرا کہ خواهد و فرالپس دارد آنرا
 کہ خواهد و آنکہ پیش دارندہ و پیش گردانندہ مطیعان او بود و پس دارندہ عاصیان او بود و پیش
 دارد آنرا کہ پیش باید داشت و سپس دارد آنرا کہ سپس باید داشت عزت و حرمت و پیشی
 و درجات از او باید در ادای طاعات و مذکات و خواری و سپس ماندن از خیرات از او باید دید و
 بہ سبب ارتکاب معصیت و منہیات **الْأَوَّلُ** **الْآخِرُ** لم یزل ولا یزول آنکہ ہمیشہ بود
 و ہمیشہ باشد و آنکہ وجود او نہ از حال عدم بود و آنکہ عدم را بروی راہ نباشد بقا و فنا
 ہمہ اشیا با و باید دید **فَمِنْهُ** **الْمَوْجُودُ** و **كُلُّ** **الَّتِي** **لَيُجُودُ** **الظَّاهِرُ** **المعلوم** **بالاولة** **القاطعة**
 و قيل **الغالب** آنکہ ہر چہ آفریدہ است دلیل وجود او بود و آنکہ بدانند ظاہر ہمہ چیز ہا است
 پیدا بہ صفات خدائی و ہمیشہ بوی و ہمیشہ باشی و بجز نری و حکمی و بحیی و ممیتی و آنکہ ہر ہمہ چیز ہا
 غالب بود و ہمہ مغلوب او در اظہار حقایق این اسم را اثر تمام است **الْبَاطِنُ** **المحجوب** **عن**
الحواس و قيل **العالم** **بالتحفیات** آنکہ او ست نہان از چگونگی یعنی بچون است و آنکہ پنهان بود
 بذات خود کہ گنہ او را در نتوان یافت نہ بہ عقل و حواس و آنکہ او را پوشیدن و حشیدن و جوہر
 و اعراض قیاس نتوان کرد و آنکہ او باطن چیز ہا بدانند اظہار دلیل هستی او باطن دلیل بچونی او
 مخالفان در صفات او سبحانہ و قسم اندکی غلو کنند گانند و دیگری مقصرانند و آنانکہ غلو کنند گانند
 مشتبہند تا خداوند را سبحانہ بجا رحہ صفت کنند و صفات حدث ثابت کنند و آنانکہ مقصرانند
 چون دہریان و طہایعیان گویند خود نیست بعضی ذات را منکر شوند و بعضی صفات را ہمہ
 ذرات عالم را دلیل وجود او باید دید **الْوَالِي** **الْمَالِك** **آنکہ** **خواستہ** **ست** **کہ** **نگاہ** **دارد** **اہل**
ولایت خویش را بر آنچه مراد او بود و آنکہ نگاہ میدارد و ایشان را و آنکہ مالک ہمہ اشیا او بود
 و ہمہ اشیا مملوک او و آنکہ جهاندار بحقیقت او بود و در حصول املاک این اسم را اثر تمام
 است **الْمُتَعَالِي** **کا** **العلی** **آنکہ** **بیچ** **بزرگی** **نبود** **از** **معنی** **صفات** **برج** **و** **کمال** **کہ** **نہ** **او** **بزرگتر**
از **ان** **باشد** **و** **آنکہ** **کس** **را** **بر** **عدل** **او** **طاقت** **نباشد** **و** **آنکہ** **او** **دور** **بود** **از** **پندار** **ہا** **و** **گفتار** **ہا**

۶۶-۲۰ المقدم المؤمن
 ۶۶-۲۱ الاول الاخر
 الظاهر الباطن

۶۶-۲۲ والي
 الملك المتعالي

حق ذلیل فرمان او باید بود تا عز نبرد و جهان گردی **اَلْبِسْ** فاعل البر آنکه موصوف بود بجایا
 و بزرگی بی نهایت و آنکه آنچه گفتنی با است بگوید و آنکه رفیق کند با بنده گان و آنکه خواسته
 است عزیز کردن دوستان خود را و آنکه نیکبها بر بنده گان او کند و همه نیکبها بر بنده گان اثری
 از نیکبها او بود چشم احسان از او باید داشت و در حق بنده گان او نهایت احسان بجای آورد -
اَلتَّوَابُ یرجع بفضله علی عبادہ اذ اتا بوا الیه آنکه خواسته که عفو کند از بسیاری از بنده گان
 چون حضرت اوسجانه بدل باز گردند و آنکه پشیمانی آفریند و در دلها بر بنده گان از معصیت
 و آنکه قبول کننده توبه گناه کاران بود و عذر بنده گان قبول باید کرد و از ایشان در باید گذشت
 و از گناه بسیار عفو باید خواستن و به جهت گناهان بسیار از حضرت او نومید نباید شدن -
اَلْمُنْتَقِمُ الْمُعَاقِبُ مِنَ عَصَاہُ آنکه عقوبت کند بد عهدانرا که خواسته است عقوبت
 ایشانرا و اوسجانه عقوبت کننده کافران و عاصیان و دشمنان و دوستان او بود و او
 شریعت از نفس باید خواست و به مجاهده او را رام باید کرد و بجهاد اکبر و صغر تمام باید نمود
 و انتقام دشمنان بدان حضرت باید گذاشت **اَلْحَقُّ** الَّذِی یُجَوِّزُ سَیِّئَاتِ آنکه بدیها
 بخونند و آنکه خواسته است که عذاب نکند بسیاری از عاصیان را و آنکه نیکی کند با بنده گان
 گناه کار و آنکه پاک کننده دلها و توبه کنندگان او بود از گناه عفو را شعار خود باید ساخت
 و از بد کردار در باید گذاشت و بجای بدی نیکی باید کرد در پاکی دل باید کوشید تا به نور مشایده
 از ملاحظه اختیار پاک گردد **اَلشَّوْفُ** الْمُریدُ لِلتَّخْفِيفِ آنکه خواسته است که با بنده گان
 رفیق کند و دشوارها بر ایشان آسان کند و آنکه با بنده گان مهربان بود اثر مهربانی او است که
 آنچه در بایست بر مخلوق نیست از وی باز نگرفته و زیاده از آنچه متصور شود عطا کرده در حصول
 صفت رافت این اسم را اثر تمام است هر که این اسم را برای مهربانی بسیار گوید مقصودش
 برای **مَالِکِ الْمَلِکِ** یملک حبش الملک یتصرف فیہ کما یشاء آنکه حقیقت
 پادشاهی او را باشد و آنکه پادشاهی او در ملک دل و ملک عاقبت و ملک قناعت
 و ملک دنیا و آخرت بنده گان خود را او دهد باید که مستغنی باشی بگتوک از کونین در حصول
مَلِکِ عِرْفَانَ این اسم را اثر تمام است هر که بسیار گوید این اسم را از حاجت بملوک

بجایا

بسیاری از بنده گان

عقوبت

عفو

توبه

ملوک

بجاری سعی شود و الجلال والاکرام کا الجلیل آنکه او را همه اوصاف شرف
 با خسر بینهایت و آنکه او را جلالت بی غایت بود و آنکه جلالت آفرینند آنرا که خواهد و آنکه او کرامی
 بود و حق قدر و کرامی او کس نتواند که بجا آورد و آنکه گرامی گرداند آنرا که خواهد صفات شرفی و سلبی
 درین اسم مندرج است جلالت از او باید خواست و اکرام و کرم از او باید خواست و از او باید طلبید
 در حصول درجه جلالت و اکرام این اسم را اثری تمام است هر که بسیار گوید جلالت و اکرام رسد
 المقسط العادل آنکه جز داد نکند و جز داوند بد و داد و بندد بحق او بود و داد بیداد
 کنندگان و مظلومان او دید و داد دادن بندگان را او دید و باحوال دل بنده گان او رسد و برستی
 حکم او کند و بنده گان خود را برستی فرماید او بود در حصول صفت راستی این اسم را اثر تمام است
 و راستی را در دنیا شعار خود باید ساخت تا در قیامت بعدل کردگار در نمائی هر که بسیار گوید
 این اسم را او را فراست است حاصل آید الجامع للمخصوم یوم القصاص آنکه جمع کند
 همه بنده گان را برای انصاف آنکه بذات جامع همه صفات خداوندی بود و در دوستان
 خود کمالات لایقه او جمع کند دوستان را بدوستان رساند و درجات و منول و اتصال بی کیفیت
 بحضرت خود اهل فنا را بعد از بقا او دید بحسن عمل استعداد عقی رغبی باید کرد برای جمعیت ظاهری
 و باطنی این اسم را اثر تمام است هر که حال پراکنده شود این اسم را بسیار گوید آنکه غنی لا
 یفتقر الی شیء آنکه بی نیاز بود از همه چیز و از همه کس و حاجت و استعانت را بوی راه نبود
 و آنکه مستغنی گرداند خلق را از فضل خویش و آنکه بطاعت مطیعان منتفع نشود و به محصیت
 عاصیان متضرر نگردد غناء حقیقه او اشاره بعزت او است و جلال او که موجب محواست
 نیاز خود بحضرت او باید برود سجده از غیر او بی نیاز باید شد در حصول صفت غنا این اسم را
 اثر تمام است هر که در سختی و تنگدستی بسیار گوید این اسم را مستغنی گردد المکفی المحسن
 لا احوال الخلق آنکه حاجت با بر آرد آنرا که خواسته بود و توانگر کننده او بود هر درویش را
 که خواهد دلها و دوستان را توانگر او گرداند و بی نیازی و طمع از خلق اثری تمام است هر که

۸۵ زوال جلال و اکرام

۸۶ المقسط

۸۷ الجامع

۸۸ العفی

۸۹ المغنی

له و آنکه خواسته است داد انصاف مملوین الامان در قیامت او بستاند

این اسم را بگوید از گدائی ظاهری و باطنی که توقع و طمع است نسبت بخلق و چشم نگاه داشت از ایشان
 برید **لَمَّا نَفَعُ** لما نفع من المنافع ممن شاء آنگه باز دارد منفعت از آنکه خواهد و از آنچه خواهد و آنکه
 باز دارد عطا و بلا بود از هر که خواهد بحکمت و قدرت و قضا و ارادت و آنکه دلها را باز دارد از محبت
 خود و عطاها و بندگان از یکدیگر از ایشان او باز دارد و عطا از او باید طلبید و در بلاها باید گرفت
 در منع نفس و شیطان و دشمنان این اسم را اثر تمام است هر که خواهد که نفس را ممنوع از هر گداند
 و دشمن را از عطا محروم سازد این اسم را بسیار گوید **الضَّارُّ النَّافِعُ** منه الضر ومنه النفع
 آنکه دردها آفریند خلق را و آنکه منفعتها آفریند خلق را و آنکه زیانها
 وی دهد و سودها وی رساند نفعها از او باید دید و ضررها از او باید دید و نعمت منعم باید دید و
 بلا مبعی و از دید اسباب قارغ در جلب منافع و اجتناب از مضار این دو اسم را اثر تمام است
 هر که خواهد که نفع بوی رسد یا ضرر از وی دفع شود و این دو اسم را بسیار باید گفت **التَّوَسُّلُ**
المُنْتَظَرُ جميع الاشياء بالوجود عن العدم آنکه چیزی را بوجود از عدم او ظاهر گرداند و آنکه هر کس بخواست
 چیزی رسد یا برسد و آنکه در دلها معرفت آفریند و آنکه نور آسمان و زمین او آفریند و آنکه دلها و اهل
 وصول را بخرد و منور گرداند و آنکه جهان را او آید و دلها را او گشاید نور حضور با و سبحانه در طا
 او باید صحبت و پیروی و او در همه اشیا ظاهر باید دید تا از او حاکم کثرت بوحدهت بیا گردد
 و تا در اشعه آن نور وجود مجازی اهل عالم تمام متلاشی گردد و جز نور ظهور او چیزی در دیده جان
 نماند و ظهور نور عرفان و توحید این اسم را اثری تمام است برای نور باطن این اسم را بسیار
 گوید **الْهَادِي** یخلق الهدی راه نمایی دلها به حضرت خود او بود و آنکه گمراهان را براه او آورد
 و آنکه هدایت در دلهای بینائی در چشمها او نهد و آنکه در افتادگان را از طریق براه او رود و بندگان
 در گذاردن فرمان براه او رود و بنده گان دور افتاده را بدوستان خود او راه نماید و به سبب
 مرشدان و کاملان دلها را بخرد او راه دید هدایت از آن حضرت باید خواست و در راه محبت
 او نزنه باید کرد هر که خواهد که بحق راه یابد این اسم را بسیار گوید **الْبَيْتِ** یعم المبدء و
قیل الذی لا نظیر له نوکنده آرایشهای آسمان و زمین و عالم بالا و لپست و آنچه میان همه
 کلمات است او بود و آنکه آراینده دل با بنور عرفان و توحید و یقین او بود آرایش و

عنه اللاح

عنه انصار النافع

عنه التوسل

عنه الهادی

عنه البیت

جماله با همه جمیلان و کمالها بر همه کمالان پر نوح جمال و کمال او باید دید و خلق را منظر او جمال باید دید
 او را جمال با کمال متفرد باید دانست باید که در هر چه نظر کنی جمال او بینی بظاہر یا خلق باشی و
 باطن یا خلق تا به او یہ ہو او را هم بلاء غیر گرفتار نشوی **الْبَاقِي** لا آخر له آنکه فنا را بوی را
 نباشد و صفات او قائم بود بذات او آنکه بقاء چیزها از دست و بدرجات بقا اهل فنا
 او رساند و آنکه هر که خواهد باقی دارد و او را دوست باید داشت و دل از محبت غیر او
 نباید برداشت با و باقی و از غیر او قانی باید بود **الْوَارِثُ** الباقی بعد فناء الخلق آنکه
 مملکت دیگران منقطع گردد و پادشاهی او بماند و ایم آنکه دایم باقی بماند و آنچه او خواسته بود
 فانی شود و آنکه همه مخلوقات ملکها و ملکهها با او گذارند و آنکه ملک و ملک در دنیا و آخرت
 بنده خود را بر ایگان و هدیه بها خود را لگی نباید دانست و آنچه بدست بنده باشد همه
 عاریت باید دید اگر چیزی خواهی از او باید خواست **الرَّشِيدُ** العدل و قیل المرشد
 آنکه عاقبت کارها بداند و منفعت و مضرت بشناسد و آنکه جدا کند میان حق و باطل و آنکه
 دلیل آفریند خلقا را بمحرفت خود و آنکه راه راست وی نماید خلقا را ارشاد و سب طریق
 از او باید خواست و مرشد علی الاطلاق او را باید دانست هر که خواهد از بنده گان و دوستان
 خود بخورد و راه نماید **الصَّبُورُ** الحليم آنکه خواسته است تا خیر عقوبت عاصیان را و
 آنکه باز دارنده عذاب از بنده گان گناه کار او بود از اراده و مراد خود بیرون باید آمدن

۹۹ الباقی

۹۹ الوارث

۹۹ الرشید

۹۹ الصبور

تعلیم و تنبیه میکنند تا او را بدین نامها خوانند و بتدریج مناجات خود تا اجابت نزدیکتر بود و قال اللہ تعالی
وَلْيَدْعُ إِلَى سَبِيلِ الْحَسَنِ درست نامها نیکو فادعوها بها و نیکوئی از روی راستی است چه هر چه است بود نیکو است
يَسْتَجِبُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الایه تسبیح می کند و پاک میگوید او هر که در صفت آسمان و زمین است
 بران آثار صفت و خلقت دانند وحدت هر که حقیقت او را بدین صفات بشناسد مومن بود و هر که بداند جزوی
 خلای نیست غیر او را نیز ستد هر که در عالم بر کمال و اندزوی شرم دارد در حال تنهایی غیر تنهایی و از آنکه شهباز
 که در خود را نگاه دارد و به کر الرحمن در رحم داخل در قضا و تقه ای را اہمیت نکند و هر که با شاه داند بغیر وی پناه نبرد
 و هر که او را قدوس و سلام و مومن ظلم و جور کند در طاعت او می تمام کند و هر که او را عزیز (باقی بر ص ۷۱)

و خواستہا تمام با وسپرون تا بندہ را بیج مرادی و خواستی نماید و خواست او سبحانہ در سہمہ کار ہا
 صبر باید کردن و تجلیل را باید گذاشتن و در عقوبت گناہ کار تجلیل نباید نمودن و نفس را از
 ہوا ہا و لبہرازان باز باید داشت و رشدتہا و محنت ہا زبان شکایت نگاہ باید داشت
 و حال دل ہم بآن حضرت باید برد تا در ان بلا ہم صبر باشد و ہم شکر باشد و ہم حمد باشد و من
 لطف اللہ سبحانہ انہ اظہر اسماء مختلفۃ التریب لیدل کل اسم منہا علی نوع من النواع افعالہ
 فبجد کل طالب مسلکاً سہلاً یلیق بہ فیکون ذلک الاسم الملاقی بہ فی قصدہ بحالہ اذا عرفہ و سأل
 بہ فی وقت یناسب الاسم ^{فیجتمع من معرفتہ الوقت و معرفتہ الحال و معرفتہ الاسم الملاقی}
 بالوقت و الحاجة المطابقتہ للاسم و الوقت مع توجیہ القلب لذلك النوع المطلوب خصوصاً
 سرعتہ الاجابتہ فانه من دعا بهذا القانون استجیب لہ فی الوقت و ذلک اشارۃ الی قولہ صلی اللہ
 علیہ وسلم انما لربکم فی ایام دہرکم نفحات الا فتحرضوا بہا و النفاۃ ہی المصارفتہ للوقت للملاق
 بالمطالب و الاسم المطابق للقصود و هذا النوع من الاسرار ما کشف الالابل المخصوص من
 الانبیاء و المرسلین و عبادہ المقربین و اسماء اللہ سبحانہ ینقسم الی ما ینفع بہ علماً و ذکر و امنہ ما
 یکون علماً و عملاً و امنہ ما یکون ذکراً و عملاً بقدر معنی المفہوم من الاسم و تصحیح النیۃ الی ہی قوۃ النفس
 علی رای المتقدین انہا ینتہز المعرش و الافلاک اجمعین و یکون التاثر من رآ من رب العالمین و
 و اسماء ذکر الذاکرین علی اختلاف احوالہم اللہ و الذکر الا کا بر من المؤمنین فی الغالب الری الخالق
 الباری ذکر الا کا بر من السالکین المریدین والمرتبین المصوّر المبدی المعید المحی الممیت ذکر
 عباد اللہ المعترین و المتبصرین فافہم و قس الباقی یرشدک انشاء اللہ و من اسماء سبحانہ
 الاحد الواحد ذکر السالکین المتعلقین باسرار التوحید الصمد ذکر لمن یصلح للمتبصرین بالجوع
 خصوصاً ذکرہ لم یحس بالم الجوع البتہ ما لم یدخل علیہ ذکر غیرہ فافہم و افعال اسم للمعلوین

(بقیہ صفحہ) و جبار و متکبر و انذیر اندکہ لوکل بوی باید کرد و بجز نقصانہا بوی پناہ برود بدانکہ آنچه او عطا کند کسی اورا
 یا ندارد و سہر کہ اورا بخالق و معبودی و بارجی دانند بدانکہ مر بوی و مضرع اوست و مخلوق خود را بہ عبث نیا فریدہ
 زندہ گان دی مہل و معطل نیستند فکن فی عالم الصفات و قس علیہ ما یتا سبہ ۱۸ لہ (حاشیہ بر ص ۷۲)

با الخواطر والوسواس وكثرة الانكار واغتمام القلب فبها ذكره من هذه قبضة القلب افكاره الى
 بالفتح له ويقع له سرور وفرح السميع البصير تنزيه جليل ذكر يصلح للمسلمين في الدعاء خصوصاً
 فانه ربما اسرعت في الاجابة القادر المقدر القوي القايم ذكر يصلح لاصحاب الاغنياء و
 (لقية حاشية ص ۱۱)

هو القدر الذي لا اله الا هو الواحد القهار الواحد الفرد الموتر الصمد انت خاصيت اين اسم باء جمله آنت
 كه چون برين اسماء دومت نمايد از غفلت بيداری يابد و كشف آن بغير ايد اگر بنويسد و بشويد و آن آب را بياشامد برين
 خاصيت و در بشرط مداومت هو القدر الذي لا اله الا هو العالم العليم عالم الغيوب المتكلم الحكيم الخبير المحافظ الرقيب
 المبين الهادي خاصيت اين جمله كشف علوم است و از بهر زيادتی حفظ علوم و زيادتی ذهن و عقل از بهر نشاندن سخن در
 خاطر يا و از بهر حالات در سخن گفتن اين اسماء خاصيت تمام است و هر كه بدین مداومت نمايد همیشه مقبول القول باشد
 و چون نخواهد كه از چیزی در خواب خبردار شود برين جمله مداومت كند در وقت خواب رفتن چون بجا آمد خواب رود بخواند
 و هر كه بدین جمله مداومت نمايد از همه بلاها ايمین گردد هو القدر الذي لا اله الا هو الجليل الرحمن الرحيم اللطيف الحكيم

الروح العفو الخفور المؤمن النصير المجيب المغيث الغريب السريح الكريم ذو الاكرام ذو الطول المنان خاصيت
 اين جمله آنت كه خايفان را ايمنی حاصل شود و اهل وحشت را به نجات سودمند باشد و اميران و بنيان را
 خلاصی حاصل شود و نفس با را از خوف و تلف نگاه دارد و اجابت دعا كند و مظلومان را نصرت دهد و دشمن ظفرويد
 و مقبول الصورة والقول باشد و رزق باسان برسد و از چیزی با بركت پديد آيد هو القدر الذي لا اله الا هو الملك
 الملك القدوس السلام المؤمن المهيمن الكبير العلي المتطالي العظيم الجليل ذو الجلال الحق المجيد الرفيع الغني الملى الواحد
 الملى الوالي الحفيظ المقدم المعزز خاصيت اين جمله بيدت است و دفع و سوسه با و غلبه شهوت و هر گاه كه در حضور
 شكران ياد كند همه صحيح او گردند و برای حفظ از اذيت با لغايت مفيد و مناسب است خصوصاً اسم حفيظ كه چون
 بران مداومت كند هو القدر الذي لا اله الا هو القدير القادر المقدر العزيز الجبار المتكبر ذو الجلال القوي

ذو القوة السنين الشديد الظاهر القهار خاصيت اين جمله قهر دشمنان است و غالب شدن برايشان و خون
 در دل با انداختن و شكستن لشكرها و گوينده اين اسم نزد مردمان معزز و معظم باشد و اين جمله دفع ظالمان كند و
 دلهاء سخت را نرم كند و هر حقير كه برين جمله مداومت نمايد رفيع القدر گردد و چون خواری مداومت نمايد عزيز شود
 و چون شرب در فانه تاريك سر بر زمين نهد و به نيت ظالمی بخواند و اسم الضار الموحز المذل برين جمله

الخوف الثقلیۃ الثقیلۃ ولو علم سرہ من تعافی الاثقال واستدامتہ لم یحس ثقل فیما یتحاطاہ
 المبتدع علی ہذا النمط بالمشاکلہ تری سرہ الحی القیوم اسمان جلیلان اسم و ذکر لایل الحضرة
 وہو من اذکار اسرافیل و ملائکۃ الصورا جمعین لصلح ان یدکر من مبادی الفجر الی طلوع الشمس
 و بقیہ حاشیہ ص ۷۲

اضافت کند در آخر این دعا بگوید یا شدید خذلی حقی من ظلمنی او غی نام آنکس بر دالبتہ آن ظالم مقہور
 گردد و سوزان شود ہوا اللہ الذی لا ہوا العالم المرید المحیط الرب الرشید الشہید الرقیب الحکم العدل الرشید
 الفعال الخالق الباری المصور خاصیت این جملہ آنست کہ آسان بہ مطلوب و مقصود رسد و تسخیر قلوب کند
 و دفع دسواس کند و فکر ہا و ذکر ہا و اندہ شہارہ نایل کند و دفع غم و اندوہ نماید ہوا اللہ الذی لا اله الا ہوا المحیط
 الواسع البر الصاوق القور البدریح المبدع الفاطر المبدی المعید المنعیش خاصیت این جملہ آنست کہ ہر گاہ در جامہ خواب
 پاک بگوید ذکر آن حاجت کہ دارد بکند در خواب صورت آن بنید و این جملہ زبانرا از ناشایست و دروغ نگاہ دارد
 و دلہا و خلائق مہربان او گردد و تاریکی از دل برد ہوا اللہ الذی لا اله الا ہوا الحی السميع البصیر القیوم العزیز القایم لنور
 اللطیف الودود النصیر الباسط الوہاب الفتاح السامع خاصیت این جملہ آنست کہ دفع غم و خوف کند این جملہ
 سحر گاہ یاد کند خصوصاً اسم یا حی و یا قیوم یا لا اله الا انت از بہر زیادتی جاہ و رفعت و ہیبت بغایت موثر است
 و بچنین جہاز نماز صحیح تا طلوع آفتاب ہمین خاصیت دہد و اسم اللطیف بغایت سرعت اجابت وارد در دفع غم ہا
 و اندوہ ہا و سختی ہا ہوا اللہ الذی لا اله الا ہوا السلام المؤمن السریع الشاکر الشکور الحمید القواب لغفار القافر الخفیر
 المحیب الوہاب الجواد الفتاح المعطى الوکیل الکافی الرزاق الرزاق المقیت خاصیت این جملہ ہمیشہ ارزاقست
 و تسہیل و شواربہا و تسخیر بہر کس کہ خوابد و اگر حاجت از کسی خواہد و بران نیت مداومت نماید البتہ روا شود
 و خوانندہ این جملہ چون تمنا و چیزی کند یا چیزی در خاطر او بکند حق تعالی آرزوی او را من حیث لا یحتسب

بر آورد و این جملہ دفع فقر و اطمینان ہا کند ہوا اللہ الذی لا اله الا ہوا لا اول الاخر الظاہر الباطن الملک القدوس
 السلام المؤمن الدائم الباقی الہمین البر الشافی المعافی المسمیت القا یض الوارث الجامع الباعث المحصى
 المقسط المحیب الذی لم یلد ولم یولد ولم یکن لہ کفوہ اخذ خاصیت این جملہ آنست کہ چون مداومت نماید
 در حالت قیام علویست از نفس خود مشاہدہ نماید و این جملہ دفع غفلت کند و منع ظالمان و امن از خائفان
 کند و از مرض ہا و الہاء شفا یابد و موجب دوام نعمت گردد و بقاء و اموال و اولاد حاصل شود

خصوصاً ذاکره یسجد من الزیادة والخشیة والنزع الی طلب الفضائل مالم یعبده الرحمن الرحیم
 اذکار شریفیة للمضطربین واما ان للخائفین من ذکرهما کان مطوفاً فی کل الامور الملک
 القدر ذکره یذکر عند کل ملک لعظیم قدره یصلح للملوك ما من ملک اذا استدعاه بذالذکر فی
 عموم الاوقاة الا ثبت التذسجانه ملکه وان بسطت قدرته ویصلح للسالك الذی یغلبه
 الشهوات فانه یستدیم من هذا مقامه الا بعث التذسجانه الیه قوة ملکیته یؤیده ونیصره علی من
 یخالفه فی من عوالمه العلی العظیم فلتنزیه سجانة الکبیر المتعال الی مناسب التقویة ایضاً ذکر
 لاهل التعظیم من ارباب الاحوال الیس للعامة الذکر به قسم قد علم کل اناس مشربهم المسمین المتعیش
 فلیعلم بالاشیاء والمراقبة فی الجزئیات والکلیات العزیز الجبار المتکبر فمن اسماء صفات
 الذات اللازمة للخوف والترسبته والعظمة لا یدکرها ذلیل الاعزة وحقیق الا ارتفع ولا یمن یدی جبار
 الا ذل ولا یدکرها ملک من ملوک الارض الا وجد فی نفسه ذلته وانکسار ولا یتوهم انه لیظهر تاثیر
 ذلك من المرة والمرین بل اذا استدعاه الذکر الذاکر واقله ساعته زمانیة فانه یوافق بعض
 عوالمه فاذا استدعاه اکثر من ذلك القلبت عوالمه وروحانیتها تذکر معه روح یری آثاره الا
 نفعالات فی نفسه وغیره بقدر حضوره وصفاته وصحیح عزیمته الحفیظ سریع الاجابة للخائفین
 فی الاسفار لا یزال یدکره الذاکر فی موطن الحرب وغیرها من المخاوف فلا یرید الله ما یکبره
 المحیط المجید الفاطر ذوالجلال والاکرام اسماء التنزیه وزیادات فی التوحید اذ کار عند
 مشاهدات افعاله سجانة العظیم الحکیم للتوحید الخاص ولا یصلحان الا لمن الیهم علیهم امر فی کشف
 سبب من اسرار التذسجانه بما لیسر علی الفکر اذ اکره فاذا استدعاه علی ذکر العظیم واسمها الحکیم لیسره
 التذسجانه علیه وعلیه نیاسلته وعرفه الحکمة فیما سئل ومنه اسمها بیدیع ایضاً النور الباسط الظاهر
 ذکر لارباب المکاشفات من اراد ان ینظر شیئاً فی منامه فلیذکر هذه الاسماء علی طهارة ویهو علی
 فراشه الی ان ینام وحرف سہمته فیما یریدہ فانه یمثل التذسجانه له فی لومه کشف ذلك القابض
 الاول آخر الباطن التوحید والتعظیم الخاص ولیست اسماء اذکار بل یکشف للمتفکرین فی ذلك
 عما تب التصرف ویشاهدون من قبض ولسط وظاهر وباطن فی اختلاف العوالم الحکیم الروف
 المتان ذکره للخائفین ما دام من نجاف شیئاً الا بااوجده التذسجانه یرد الطمانیة وسکون

دو بعثتہ الکریم الوہاب ذوالنظور ذکر من قدر علیہ رزقہ و لمن مستہ فاقہ الاوسع اللہ سبحانہ
 علیہ رزقہ و رفع فاقبہ و قس علیہ ما یناسبہ من الافعال الغفور الخافرا لعفو متقارب لدفع
 المؤمن خصوصاً من المہم الدین والدنیا معاً فسبحان من اودع اسرارہ فی اسمائہ المحیب یجری فی
 الدعاء مجری المعانی فی الحروف خصوصاً فی الآخر لا رعبیۃ یجری فی الدعاء الکافی الغنی والرزاق
 الفتح لا ینکر احد ہذہ الاسماء الاربعۃ و ہو ینمی شیئاً لم تبلغہ اُنیۃ الا بلغہ اللہ سبحانہ من
 جہتہ لا یعتمد علیہا ولا یخبط اربابہ لا ینکر احد ہذا الذکر علی القلیل الا کثر ولا علی طحام الا ظہرت فیہ
 زیادۃ ولا ینکر ہو فی رتبہ و ہمہ طاب لبتہ اعلیٰ منہا الا لیس اللہ سبحانہ الوصول الیہ بغیر تعب و من
 تفقد حالاً یجدہا اذا استدہم علی ہذا الذکر و ہو ذکر الاکابر الذین لیس لہم شیء من علم التحکیم
 فافہم فمن حمل الضیق و سَخَّ کَ فسبحان من وسع العیارات العظیمۃ المعانی مع ضیقہ الحروف الودود
 اللطیف الواسع الشہید ذکر لارباب التجموعات فی الخلوۃ و لمن ذاق شطراً من المحبتہ
 و اتصف بشیء من آثارہا فلذلک ذکر ینمی بہ اقوالہ و احوالہ خصوصاً اسمہ اللطیف ما اسرعہ
 لتفتریح الکریم فی ادقات الشداید لا یضاف الیہ غیرہ لظہر عن آثارہ عجیب العجایب لا ینکر
 من یذکرہ شیء فی نفسہ او یدنہ الا انالہ سبحانہ عنہ اثناء ہذا الذکر المقتدر القاہر القوی الوارث ہذا
 اذ کار عزرائیل و بعض من صفات جبرئیل علیہا السلام فی تنزیلاتہ الشدید ذوالنقوۃ القاہر
 المقتدر اسماء القہر و استیلاء الخلیفۃ لا ینکر ضعف الہمۃ الا قومیت ستمتہ نفسہ ولا یدعوہا
 علی ظالم فی احتراق الشہر ساعیۃ فی ساعۃ من اللیل فی بیت مظلم حاسر الراس علی الارض لا
 حایل بینہ و بینہا یقول فی آخرہ ما تہ مرة یا شدید خذ لی بحق من فلان الا و اراہ اللہ سبحانہ
 یرہان اجابۃ فی اقرب وقت التشریح الرقیب المتین ذکر ارباب المراقبۃ فی الافعال
 ینفتح لہم بذلک مکاشفات و اسرار الوارث الباعث فلعلیتہ الاعتبار و التصدیق بآثار

۱۷ و از بہر چیزیم شدہ بغایت موثر و مفید است کسی را کہ حاجتی باشد درین جملہ نظر کند و بہر جملہ کہ

خلق بدان حاجت داد و کیسا عتبار آن مداومت نماید در خلوت و اعتقاد در سیرت و صفای نیت

خدای سبحانہ آن حاجت را بر آورد ۱۸

القدرة فيما يعجزت من النباتات بعد الاماتة وما يناسب هذا التواب للتوا بين الشاكر للشاكرين
والولي للاولياء المحييين لابل الكفاية الوكيل للمتوكلين والقريب لابل القرب الصادق مع
الصادقين البر مع اهل البر الباقى مع الشهداء الخلاق ذو الاعتبار وقس عليه ما يليق في الحال
بهذه الاسماء الهادى الخبير المتين عالم الغيب علام الغيوب ذو الجلال والاكرام القدوس
السلام المؤمن المصبور ونظم في ذلك المعز المذل وما في آخر سورة الحشر فانهم ذلك لذكر
الجلس المعاني منه يلتقى الانبياء اسرارها والعارفون معارفها علام الغيوب الخبير يناسب
جبرئيل الهادى المبين يناسب اسرافيل ذو الجلال والمعز والمذل يناسب عزرائيل القدوس
السلام المؤمن الى آخر سورة الحشر يناسب ميكائيل الخبير والمبين لكشف عواقب الامور من
اراد كشف عواقب الامور يذكر هذه الاسماء خصوصا عقيب جوع وسهر وعلى راس كل مائة من
اعداد الذكر لقول اهدني يا هادى يا خبير وبتقلى يا مبين وسمى ما يريد في ذلك في خوف الليل
قاردا اوركه النوم مثل له عن كشف ما اراده من اتي نوع من منامه ليقراء لكفايت المهيات
الف موقيا خشي اللطف اوركنى بلطفك الخفى ويقراء كثيرا في دفع البلاء ادا لهم المحاذية و
العناية لانه مجرب قوى عظيم يا خفى اللطاف تخفى بلطفك مما احذر واحاف واعلم ايضا
ان من السر المكتوم في الدعاء ان ياخذ حروف الاسماء التي يذكر بها في مثل قولك لكبير المتعال
لا تاخذ الالف واللام تاخذ كبير متعال فتنتظر كم لها عدد ومن الاعداد ايا الجمل الكبير فتذكر
تلك العدد في موضع خال بالشرائط المعبرة من جمع الهمم عن طهارة لا يزيد على العدد
ولا ينقص منه فانه ليتجاب لك الوقت وهو الكبريت الاحمر والقد اعلم باسرار اسماء وصفاته و
آثاره خذونه راسخا اسماء حسنى وصفات عليا نامعدودا معدودا مستهرا سمى
وليل صفتى وهر صفتى سبيل معرفتى وهر معرفتى معرفة ربوبيتى وهر ربوبيتى مطالب عبوديتى واذ جمل
اسماء نائباى الهى بودودونه اسم وهر اريك نام حسب استعداد فهم وطاقات بشرى از پرده
غيب به صحرأ ظهور آورد وجمال صفات را دران مظهر بر دیده مشتاقان لقاء خود جلوه کرد تا
هر لحظه بدان تجلى ايشان را تسلي يد هر لمح از ورية اسمى جمال صفتى بر نظر ايشان عرضه فرمايد وصدق
بر ذوق دشوق بر شوق شان بغير ايدتا از خود فاني و با و باقى گردند مثلاً هر كسى را كه به بينى از دى

راحت آن وقت یابی که همگی تو در وی بشود تو در وی فی شوی و همه تعظیم و محبت وی دل ترا فرود گیرد
و تا در وی از میان تو و آنکس بر نخیزد و یگانگی پدید نیاید و چون در وی بر خیزد یگانگی آنکاه پدید
آید چنانکه از تو هیچ نماند و همه او ماند و لب و درجه فنا را که نهایت احوال بود فنا نسبت بخیر گویند
و اضافه بحق آنرا توحید و یگانگی گویند و کمال روشن آن بود که همگی در تعظیم حق سبحانه و تعالی
فرود و او ماند و لب و این یگانگی کمال راحت بود تا در وی می باشد راحت ممکن نبود و راحت
و روحانیت و یگانگیست و کس به حقیقت بوی مسلمان نشنود تا خود را فراموش نکند بلکه راحت
از دنیا نیز نیاید و باید که این نیستی را از کار کنی تا گویی که چون من او را بینم و چون نیست شده باشد
چه وی نه آنست که تومی بینی بلکه آن شخص اوست و چون او بمیرد سردی را می بینی حال آنکه وی
نیست چه حقیقت وی آن معنی لطیف است که محل معرفتست چون معرفت همه چیز با از وی
غایب شد چیز در حق وی نیست شدند و چون از خود خبر شد اد در حق خود نیز نیست شد و چون
چیزی جز ذکر حق و حق نماند هر چه فانی بوده باشد و هر چه باقی بود بماند و لب و معنی یگانگی آن
بود که چون حق را نه بنید گوید همه اوست و من نیم و یا گوید که من خود اویم و گروهی از اینها غلط
کرده اند و ازین معنی بکل عبارت کرده اند و گروهی با اتحاد و این چنان باشد که کسی هرگز آینه
را ندیده باشد در وی نگردد صورت خویش بنید پندارد که وی در آینه فرود آمده و یا پندارد
که آن صورت خود آینه است که صفت آینه آن است که خود را در وی عکس و سفید
بنید اگر پندارد که او در آینه فرود آمده این را حلول گویند و اگر پندارد که آینه خود صورت
او شد این را اتحاد گویند و این هر دو غلط است بلکه هرگز آینه صورت نشود و صورت نیز
آینه نشود و لیکن چنان نماید و چنان پندارد کسی که معنی کارها تمام نشناخته بود و این
نوع سخنان نزدی و شوار بود و زنهان گمان نبری که اسماء الهی در آنچه شنیده و بتور سیده
است منحصر است که بسیار اسماء است که در خزانه عزت مکنون درج غیرت است که کسی
را جز عالم الغیب جل ذکره بران اطلاع نیست و نیز از اسماء صفات الهی آنچه بتور سیده
بر تخلق و اتصاف بران تخریص فرموده تا با خود تصور نکند که معنی او همان است که تو فهم
کرده یا تخلق همان است که تو متخلق شده و بیچکس را و رای آن مرتبتی نیست چه آن

غایبۀ ادراک تست ازان اسم و نهایتہ حفظ توازان صفت و رای آن مراتب بی نہایت ست و
 درجات بیغایتہ و فوق کل ذی علم عظیم و چنانکہ اسما را نہایت نیست معانی و بطون ہر اسمی را
 غایتہ نیست ادراک ہر در کی ازان معنی معین است و غایتہ حفظ ہر طالبی ازان اتصاف
 لطن مخصوص است و همچنین باید کہ اتصاف حق را بان صفات قیاس بر اتصاف خلق نکنی -
 زیرا کہ همچنانکہ ذات او تعالی و تقدس مماثل بہ هیچ ذات نیست صفات او مشابہ هیچ صفات
 نیست و مراد از اظہار آن اسما و صفات کہ بتور سیدہ اولاً آنست کہ کرم الہی و لطف
 لم یزل و راستعداد بنی آدم از قبول آن صفات شمرہ تعبیر کردہ است و آن گاہ تجلی صفات
 در کسوة اسما فرمودہ تا ہر کس بقدر استعداد آنچه نصیب او بود ازان صفات بیابد و
 ثانیاً تعلیم بندہ است و تا ویب او ست مر بندہ را تا حق سبحانہ و تعالی را از تلقاء
 نفس خود اسمی و صفتی اختراع نکند بلکہ او را سبحانہ بدان اسم خواند کہ او سبحانہ خود را
 بدان تسمیہ کردہ و بدان صفت و وصف کند کہ خود را بان صفت فرمود تا تا سخن لذوہ
و اجماع بر آنست کہ ہر صفتی از صفات الہی را حقیقت ثابتہ و معنی محقق و ممیز از صفت
 دیگر من حیثیت الصفاتہ و عین او من حیث الذات بخلاف آنچه معطلہ گویند کہ معانی
 صفات مجرد نفی اضداد است یعنی معنی علم نفی جہل است از وی و معنی قدرت سلب
 عجز است و علی ہذا تعالی اللہ عما یقول الظالمون علواً کبیراً انا آیات و اخبار کہ در صفات

لہ و اعلم ان کل صفتہ ثبت للعبد ما یختص بالاجسام فاذا وصف اللہ تعالیٰ بذلک محمول علی

نہایات الاغراض مثالہ ان الحياء حالة للانسان ولكن لها مبدء و نتیجہ اما المبدء و قہو التغير الجسمانی الذی

یلحق الانسان من خوف ان ینسب الی التلیح و اما النہایۃ فہو ان یترک الانسان ذلک الفعل فان اوروا لحياء

فی حق اللہ تعالیٰ فلیس المراد منہ ذلک الخوف الذی ہو مبدء و الحیاء و مقدمتہ بل ترک الفعل الذی ہو شہوہ و غایتہ

و كذلك الغضب لہ مقدمتہ و ہو غلیان دم القلب و شہوۃ الانتقام و ہو انزال العقاب بالانغضوب فاذا

وصفنا اللہ تعالیٰ بالغضب فلیس المراد ذلک المبدء اعنی شہوۃ الانتقام و غلیان دم القلب بل المراد

تلک النہایۃ و ہو انزال العقاب فہذا ہو القانون الکلی فی ہذا الباب واللہ اعلم ۲۲

متشابهه وارد است چون استواء و نزول و دید و قدم و ضحک و تعجب همه آیات وحدانیت و ولایت
 فردا نیستند عقل من عقل و جهل من جهل باید که در آن تعطیل و تشبیه تصرفی نرود و چه خلق ما موزون
 با ایمان آوردن بدان نه بدانستن کیفیت آن فاما المهدی من سلک فیها بطریق التسلیم و
 الخایض فیها زایغ و المنکر معطل و المکیف مشبه تعالی اللہ عما یقول الظالمون علواً کبیراً
 لیس کمثله شیء و هو السَّمِیعُ البصیر و ما جاء فی قوله سبحانه و تعالی و ارتفاع مکانی مراد
 ازان مکان بمیکان نیست هر شبیه که ترا در صفات واقع شود در ذات بنگر تا بدانی
 زیرا که صفات وی قدیم است چون ذات وی و آن ارتفاع اشاره است بعلو ذاتی
 او سبحانه و رفعت مکانت و تقدس ذاتی اشاره به آن رفعتت قال اللہ تعالی رفیع
 الدرجات ذوالعرش و لفظ استواء اشاره بدوام ظهور ربی احتجاب استوار امثال پیش
 ازان نتوان گفت و وراء این جز ذوق و مشابیه نیست معنی تخلقوا باخلاق اللہ ان است
 که چون سالک قدم در راه نهد و بر ریاضت اوصاف خود را بجائی رساند که باوصاف حق
 موصوف شود بعضی از صفات خداوند سبحانه آنست که آن صفت را بر غیر حق تعالی

له فی تفسیر سوره آل عمران اختلف العلماء فی الاسماء اللہ الاعظم قال بعضهم هو اسم اللہ و قال بعضهم
 چی یا قیوم لان آصف بن برخیا لما اراد ان یخضر عرش بلقیس من مسیره شهر فی اقل من طرفه عین قال یا حی یا
 قیوم ولما اراد عیسی علیه السلام ان یموتی قال یا حی یا قیوم و رأی علی رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم یوم
 بدر ساجد و قال یا حی یا قیوم و فیہ ایضاً فی سوره مریم کہ بعض من قال علی هو اسم اللہ الاعظم و عن ابن عباس
 قال رسول اللہ صلی اللہ علیه و سلم اسم اعظم در آیه قل انکم مالک الملک ابن لمة گفت که رسول اللہ صلی اللہ
 علیه و سلم فرمود که این اسم اعظم درین آیتهاست که واللکم الکر و احد لاله الا هو الرحمن الرحیم اللہ لا اله
 الا هو الحی القیوم الی و عن الوجود للمحی القیوم ۲۲

کعب الاحبار رضی اللہ عنه گوید که عیسی علیه السلام چون خواستی که مرده را زنده کردی در رکعت نماز
 گذاردی و خدایا سبحانه حمد و ثنا گفتی پس دست برداشتی و گفتی یا حی یا قیوم یا اللہ یا رحمن یا ذو الجلال و الاکرام
 یا نور السموات و الارض و ما بینهما رب العرش الاعظم الخ ۱۸

اطلاق نتوان کرد و چون صفت الوهیت و وحدانیت و وحدانیت و امثال آن تخلق بان ممکن نیست اما در بعضی صفات بنده تواند که شروع کند و آن نیز از تاثیر توفیق حق باشد سجانہ پس چون سالک درین راه منازل قطع کند و سلوک مقامات او را میسر شود و در ہر مقامی بعضی از صفات حق موصوف شود و عمل بہ مقتضای آن صفت کند چون بہ نہایت مقامات راہ برسد جمیع صفات در وی جمع شود و آن گاہ معنی تخلقوا باخلاق اللہ سجانہ در مرد سالک ثابت شود اکنون آن صفاتی کہ تخلق بان ممکن است یکی صفت رحمانیت است و معنی رحمن بخشاینده بود چون رونده راہ در مقام ایشان بود بہ صفت رحمانی تخلق کرده باشد و بعضی نفته اند اگر بہ تن ضعیف خود بخشاید بترک معصیت صفت رحمانی موصوف شدہ باشد و بہ صفت

منقولست کہ یکی از بزرگان ذہ سال از حق سبحانہ و تعالی درخواست کرد تا اسم اعظم را بوی آموزد تا در خواب دید کہ اورا گفتند بگوی یا فارح الہم و یا کاشف الخم و یا صادق الوعد یا موفیا بالعہد یا مجیب دعوی المضطرین یا حی یا قیوم یا لا الہ الا انت ۲۲ -
و بعضی بزرگان گفتہ اند کہ اسم اعظم این نامہا است یا اللہ یا رحمن یا رحیم یا حنان یا منان یا

ذالعرش الکریم ۱۸

و بعضی گفتہ اند کہ اسم اعظم این نامہا است یا و احد یا احد یا صمد یا ذیاد تر یا علی و یا عظیم و

یا کبیر ۲۲

و از علی بن الحسین رضی اللہ عنہ آیدہ است کہ او گفت مدتی من از حق سبحانہ و تعالی میخواستم تا اسم اعظم خود مرا عطا کند شبی دیدم کہ آئینہ بیاید و گفت بگوی یا اللہ یا اللہ یا اللہ یا اللہ لا الہ الا انت رب العرش العظیم -

ابو ایوب انصاری رضی اللہ عنہ گفت کہ پیوستہ از حق سبحانہ و تعالی میخواستم کہ مرا اسم اعظم خود عطا کند

شبی در خواب دیدم نوشته بر ستارہ یا بدیع السموات والارض یا ذوالجلال والاکرام یا نور السموات والارض یا

قرب یا مجیب ۱۸

صفت دیگر قدوس است چون آدمی را از ملک و ملکوت بگذرانند و بعالم قدس رسانند و از صفات

بشری خلاص یابد و بہ صفات الہی ترقی نماید حکم او را بر عالم ملک و ملکوت نافذ گردانند تا بچرخند و گوید آن باشد

دیگر رحیم است و معنی رحیم بخشایش کردن و مهربان بودن چون رونده راه به بدل بمینت و رفت
 و مهربانی بر خلائق قیام نماید بدین صفت موصوف گشته باشد و صفت دیگر ملک است و
 معنی ملک متصرف بود بر همه چون رونده راه بر نفس خود متصرف شود و او را مقهور تواند داشت
 و تصرف او در دل با نفاذ یابد بدین صفت موصوف شده باشد. عن بعض اهل التحقيق انه قال لعطی
 الحق سبحانه المحبوب من اولیائه فی الدنیا اول اعطی اهل الجنة فی الآخرة و هو قوله کن فیکون و تلك
 الكلمة صورة الارادة الکلیة این نیز اشاره به مقام تصرف سالک تواند بود و صفت دیگر قدوس
 است و معنی قدوس نیک پاک بود چون رونده راه نامه اعمال خود را از سیئات پاک گرداند
 بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر سلام است و معنی سلام سلامت دارنده
 است چون رونده راه خود را از مکر شیطان و نفس سلامت دارد بدین صفت موصوف
 شده باشد و صفتی دیگر مؤمن است و معنی مؤمن امان دهنده است چون سالک چنان
 شود که همه مسلمانان از دست و زبان او ایمن باشند بدین صفت موصوف شده باشد
 و صفت دیگر مهین است و معنی مهین آگاه بود نسبت بحال بنده گان چون سالک را
 آگاهی بانفاس خود پیدا شود بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر عزیز است
 معنی عزیز غالب است چون سالک بهوای نفس خود و اعدای دین غالب تواند آمد
 بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر غفار است و معنی غفار آمرزنده است چون
 سالک بجائی رسد که پر آزاری که از خلق بر او رسد تواند که آن همه را از ایشان در گذارد بدین
 صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر وهاب است و معنی وهاب بسیار بخشنده است
 چون سالک دم و قدم و درم از خلق و ریح ندارد بدین صفت موصوف شده باشد و
 صفت دیگر فتاح است و معنی فتاح گشاینده است چون سالک مشکلات راه را
 بر روندگان بگشاید بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر سمیع است و معنی
 سمیع شنوا است چون رونده راه سخن حق را از هر کس که باشد بگشاید قبول کند و نیز سخن
 شنیع که پسندیده حق نباشد نگوید و اسرار غیبی و حقایق بگوش جان فهم کند بدین صفت
 موصوف شده باشد و صفت دیگر بصیر است و معنی بصیر بینا است چون رونده راه

بصیرت او بنیاشده باشد و بنور فراست همه عیوب خود بیند و کمال حال دیگران یعنی همه
 کس را به از خود بیند و نیز بصیرتی حق نذیر او شده باشد تا هر چه کند همه بموجب پسند حق باشد
 بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر حسیب است و معنی حسیب حساب کننده بود
 چون سالک را مرتبه محاسبه بحد کمال رسد بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر
 مقیت است و معنی مقیت قوه و بندہ است چون سالک تواند که لشکر روح را که صفات
 حمیدہ است قوت دهد با قامت حسنت بدین صفت موصوف شده باشد و صفت
 دیگر رقیب است و معنی رقیب نگاه بان بود چون سالک تواند که خاطر را از برون
 رفت غیر نگاه دارد بدین صفت موصوف شده باشد و صفت دیگر محصی است و معنی
 محصی شمار کننده است چون رونده راه بیاس الفاس مشغول شده باشد بدین صفت
 موصوف شده باشد و صفت دیگر ہادی است و معنی ہادی راہ نمایندہ باشد چون
 سالک بمقام مقتدا کے رسیدہ باشد بدین صفت موصوف شود و صفت دیگر محیی
 است و معنی محیی زندہ کننده بود چون سالک با حیاء سنت متروکہ قیام نماید بدین صفت
 موصوف شده باشد و صفت دیگر ممدیت است و معنی ممدیت میرانندہ بود چون سالک
 بدعتہا را کہ بجای سنت گرفته اندوی بنہی او بدعتہا را متروکہ گرداند بدین صفت موصوف
 شدہ باشد و صفت دیگر باقی است معنی باقی پائندہ ہمیشہ است چون سالک تواند
 کہ صفات روحانی بنگاہ داشت باقی دارد بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت
 دیگر مستقیم است و معنی مستقیم کینہ کشندہ بود چون سالک تواند کہ کینہ مخالفان شرع از
 نفس بکشد بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت دیگر حتی است و معنی حتی زندہ
 ہمیشہ است چون سالک را ذکر بجائی رسیدہ بود چنانکہ از خود مرده و بدوست
 زندہ شدہ باشد بدین صفت موصوف شدہ باشد و صفت دیگر صبور است و
 معنی صبور بازدارندہ عقوبات بود چون سالک دست از آزار مسلمانان کوتاه دارد
 و در تحمل بار خلق نفس او را آرام پیدا شدہ باشد و اگر ناگاہ از عالم بشریت بقول و
 فعل خوابد کہ آزار بخواطر مومنی برساند باز بقوہ ربانی ہم از قدم اول آن آزار را

انسان مسلمانان بازوارو بدین صفت موصوف شده باشند و صفت دیگر حلیم است و معنی حلیم
 بردبار بود یعنی تعجیل ناکندہ در عقوبت بندہ گان پرن سالک را ہر نامرادوی پیش آید از خلق
 و از ازل خلقان را بحکم و بردباری پیش آید بدین صفت موصوف شده باشند و قول بعضی المتصوفین
 ان الانسان الكامل لا یقی له فی الحضرة الالهیة اسم الا وهو حامل له الا فی الواجبیة فی الوجود
 من توقف من اصحابنا فی ہذہ المسئلة فلعدم معرفتہ بما هو الانسان علیہ فی حقیقتہ و نشائتہ
 فلوعرف نفسه ما عسر علیہ مثل ہذا و عن ابی الفارسی رحمۃ اللہ علیہ عن شیخہ ابی القاسم الکرکاتی
 قدس سرہ انہ قال ان الاسماء التسعة والتسعين یصیر اوصافاً للعبد السالك وهو یجسد
 فی السلوک غیر واصل قال حجۃ الاسلام و ہذا الذی ذکر ان اراد بہ شیئاً مما یتاسب
 ما اوردناہ فی المنہیات و بیان حظ العبد من کل اسم من اسماء الحسنی فهو صحیح ولا یظن بہ
 غیر ذلک و یكون فی اللفظ نوعاً و توسعاً و استعارۃ فان معانی الاسماء ہی صفات اللہ
 سبحانہ و صفاتہ لا یصیر صفاتاً لغيرہ و لکن معناه انہ یحصل لہ ما یناسب تلک الاوصاف و
 یكون مثلہا من حیث الاسم و المشاركة فی عموم الصفات دون خواص المعانی و انما ان
 یثیرت للعبد امثال صفات اللہ سبحانہ علی التحقیق و یماثل صفات العبد صفات اللہ
 سبحانہ ماثلہ تامتہ فحال فان من جملة ہا ان یكون لہ علم واحد محیط بجمیع المحلومات
 حتی لا یغرب عند ذرۃ فی الارض و لا فی السموات و ان یكون لہ قدرۃ واحدۃ تشتمل جمیع المخلوقات
 حتی یكون بہا خالق الارض و السموات و ما بینہا و بہو من جملة ما بینہما فکیف یكون خالق بنفسہ
 کل ذلک ترہات و محالات ظاہرۃ الاستحالة معنی قولہ و ہو یجسد فی السلوک غیر واصل ہو
 ان السلوک تہذیب الاخلاق و الاعمال و المعارف و ذلک اشتغال بعمارۃ الظاہر و
 الباطن و العبد فی جمیع ذلک مشغول بنفسہ عن ربہ عز و جل الا انہ مشغول بتصفیۃ باطنہ
 لیتعد للوصول و انما الوصول ہو ان ینکشف حلیۃ الحق سبحانہ و یصیر مستغیر قابہ فان نظر الی
 معرفتہ فلا یعرف الا اللہ سبحانہ و ان نظر الی ہمتہ فلا ہمتہ لہ سواہ فیکون کلہ مشغولاً بعبادۃ
 مشاہدہ و بہما یلتفت فی ذلک الی نفسہ و ینسلخ من نفسہ بالکلیتہ و تجرد لہ عز و جل فیکون
 کائن ہو وصول بہ حضرت خداوند کمانہ از قبیل وصول بحکم است بحکم و یا عرض بحکم و یا علم

بمعلوم ویا عقل به معقول و یا شئی بشئی تعالی اللہ سبحانہ عن ذلک علواً کبیراً و کبراً نکلہ وصول بہ
آن حضرت نہ از طرف بندہ است بلکه بعنایت بی غلتست و تصرف جذبات الوہبیت چہ راہ
بحضرت او سبحانہ از دست ہم بدو سبحانہ شیخ ابوالحسن خرقانی قدس سرہ میگوید راہ بہ حضرت
عزت و و است یکی از بندہ بحق و یکی از حق بہ بندہ آن راہ کہ از بندہ بحق است ہمہ ضلالت
بر ضلالتست و آن راہ کہ از حق بہ بندہ است ہمہ ہدایت بر ہدایت مراتب وصول کہ مراتب سیر
فی اللہ است سبحانہ ہرگز فہمی نشود زیرا کہ کمال اوصاف محبوب را عایت نیست و ہر چہ
ورود بنا ازان پسند از مراتب وصول ہنوز اول مرتبہ باشد از مراتب وصول بنسبت آنچه
ماندہ بعمر ابدی بہ نہایت آن نیز در آخرت نتوان رسید منازل الوصول لا یقطع ابداً الا باذن العز
الآخری الابدی تکلیف فی العمر القصیر الدنیوی چون عاشق صادق حملگی شجرہ انسانی و
و بیچہاء ملکوتی روحانی را بخورد و آتش حقیقی دہد و شجرہ اخضر نفس انسانی فدای آتش حقیقی
گردد و آتش و حملگی اجزاء وجود آن شجرہ تصرف کند تا وجود شجرہ حملگی آتش صرف شود وصال
حقیقی آنجا میسر شود و حفظ المقرین من معانی اسماء اللہ سبحانہ ثلاثۃ الاول معرفتہ بذہ المعانی
علی سبیل المکاشفۃ و المشاہدۃ حتی یتضح حقایقہا بالبرہان الذی لا یتصور فی الخطاء و نکشف
لہم اوصاف اللہ سبحانہ و تعالی بہا اوصافاً یجری فی الوضوح و البیان مجری الیقین الخاص
الانسان بصفاتہ الباطن یدرکہا بمشاہدۃ باطنیہ لا باحساس ظاہرہ و کم بین ہذا و بین الاعتقاد
تقصیراً او التصمیم علیہ و ان کان مقروناً با دللہ جدلیتہ الثانی استعظائم ماینکشف لہم من
صفات الجلال علی وجہ نیابت من الاستعظام شوقہم الی الاتصاف بما یکونہم من تلك الصفات
لیقرلوا بہا من الحق سبحانہ قریباً بالصفۃ لا بالمكان و لن یتصور ان تمیل القلب باستعظام
صفیہ و استشرافہا الا یتبعہا شوق الی تلك الصفۃ و عشق الذلک الکمال و الجمال و الجلال
الخصص علی التخیل بذلک الوصف ان کان ذلک ممکناً للمستعظم لکمالہ فان لم یکن بکمالہ فینبغث الشوق
الی قدر امکان متہ لا محالہ و لا یخلق عن ہذا الشوق احد الا احد الامرین اما تقصیر المعرفۃ و عدم
الیقین یكون الوصف المعلوم من اوصاف الجمال و الکمال و اما لكون القلب متملیاً بشوق آخر
مستغرقاً بہ و لہذا ینبغی ان یكون الناظر فی صفات اللہ سبحانہ خالیاً بقلبہ عن ارادۃ

ما سوى التسبحة فان المعرفة بذرا الشوق ولكن منها صادق قلباً خالياً عن مشكوة الشهوات و
 ان لم يكن خالياً لم يكن البذر منجى الثالث استعني في اكتساب الممكن من تلك الصفات والتخلق
 بها والتجلى بها سبها وبصير العبد ربانياً اي قريباً من الرب سبحانه وقوله التذ اسم للموجود المستحق
 لصفات الالهية المنعوت بنعوت الربوبية المتفرد بالوجود الحقيقي جل ذكره فان كل موجود سواه
 غير مستحق للوجود بذاته فانما استفاد الوجود منه سبحانه فهو من حيث ذاته هالك ومن جهة التي يليه
 سبحانه موجود فكل موجود هالك الا وجهه عز وجل وهذا الاسم اعظم الاسماء التسعة والتسعين لانه وال
 على الذات الجامعة للصفات الالهية كلها ولانه اخص الاسماء اذ لا يطلق على احد غيره لاحقيته
 ولا مجازاً وسائر الاسماء تدعى غيره كالعليم والرحيم وان كان اطلاق الاسم على غيره سبحانه
 على وجه آخر بيان اطلاقه على التسبحة واما معنى هذا الاسم فخاص خصوصاً لا يتصور فيه مشاركة لا
 بالمجاز ولا بالاحقيقة فنتعني ان يكون حظ العبد من هذا الاسم التالية واعني به ان يكون مستغرق
 القلب والهمة بالله سبحانه لا يرى غيره ولا يلتفت الى سواه ولا يرجو ولا يخاف الا اياه
 وكيف لا يكون ذلك كذلك وقد فهم من هذا الاسم انه هو الموجود الحقيقي فكل ما سواه فان
 وهاك وباطل الا الله سبحانه فيرى اولاً نفسه اول هالك وباطل والتصوف لما كان
 الغالب عليهم روية ثناء انفسهم من حيث ذاتهم كان الجارى على السنن من اسماء التسبحة
 في اكثر الاحوال اسم الحق لانهم يلحظون الذات الحقيقية دون الصفات هو هالك في نفسه
 فان الصديقين لا يرون شيئاً سواه سبحانه فيستشهدون به على الاشياء وهم المخاطبون بقوله
 اولم كيف يربك انه على كل شئ شهيد والحق سبحانه وتعالى واحد في الذات والصفات
 والافعال والاسماء بمعنى ان كل شئ نسب اليه ذاة او صفة او اسم او فعل فنسبها اليه
 مجازية لانها في الحقيقة عكوس الازار تحليات الذات والصفات الالهية والاسماء
 والافعال الالهية في مظهر الكون وليس بمظهرها شئ منها حقيقة كما للمرأة من الصور
 المتجلية فيما قاله السبع والبصر وغيرهما من الصفات في اتي موصوف كان هو الله سبحانه حقيقة
 وقوله تعالى هو السميع البصير اشارة الى الحقيقة عز وجل بالصفات والاسماء والمظهر الحق
 سبحانه سر ذاته وصفاته ما كان لظاهراً عليه قبل ذلك ولكن لتجلى باسمه لظاهراً كما كان

متجلیاً باسمه الباطن اولاً والعجب کل العجب انه سبحانه ما ظهر بشیء من مظاهر افعاله الا وقد احتجب
وذلك لا ليقان صنعه وبلغ حکمته ولا لغنی بالاسم اللفظ بل ندلوله وهو الذات الموصوفة
بصفته كاللطيف والقهار وهذا معنى قول العلماء رحمهم الله الاسم هو المسمى وعلامته المتحقق باسم
من اسمائه سبحانه ان يجد معناها في نفسه كالمحقق باسمه الحق علامته ان لا يتغير بشیء كما لم يتغير الحلاج
تحقيقاً لتحقيقه بهذا الاسم : قال في قوت القلوب في شهادت التوحيد ووصف توحيد
المؤمنين لا تجلی سبحانه بوصف مرتین ولا یظهر فی صورة لا سمین لانها یتم لتجلیه ولا غایته لا و صافه
یشهد بحضوره ونیظر الیه بنوره - بدانکه هر چیز را که حق سبحانه در عالم معانی ظاهر گردانیده در
عالم صورت آن را صورتی پدید کرده صورت جسمی عوالم صورت عنصری محمدی است صلی الله
علیه وسلم و صورت پر تو نور احدیت کلمه لا اله الا الله است و بعثت انبیاء علیهم السلام از برای
زراعت تخم توحید است در زمین دلها و حقیقت محمدی صلی الله علیه وسلم کل و اصل آند
و حقیقت هر کاشی چون جزء و فرع فالحقیقه - المحمدیه صلی الله علیه وسلم صورة الاسم الجامع الالهی
والاسم الجامع ربنا ومنه فیض علی جمیع الاسماء و القطب الذي مدار امور العالم وهو مرکز و ایزة
الوجود من الازل الی الابد واحد باعتبار حکم الوحدة وهو الحقیقه المحمدیه و باعتبار حکم الکثرة
متعدده و هر چند یکی از کمالان دیگر را تجلی ذاتی حاصل شود با ذات ایشان بآن تجلی جامع
اسماء و حقانی کلی و آئینه حضرت میشود اما بآن همه ظهور اثر و حکم آن مخصوص ببعض الاسماء و
الصفات المختصه بهم و اختصاص هر یک رسولی از ایشان بقومی مخصوص و تقید هر یکی از ایشان
فی النشأة البرزخیة بفلکی معین است چنانکه در احادیث معراج آمده است حکم آن
خصوصیت است و کلیم الله علیه السلام منین آیه و اَصْطَفَيْتَکَ لِنَفْسِی از کبار کمالان و
مراد بعینه بودند چون غالب بر و اسم منتظم بوده ذوق شهود بآن نوع مخصوص آمد تا اخبار
از معراج او شنیدند فرمود قوله سبحانه و تعالی ولما جاء موسى لمیقاتنا الآیه و همچنین از دعوات او
اخبار کردند و لقد ارسلنا موسى باياتنا الی فرعون و ملائمة الآیه و چون مصطفی صلی الله علیه
وسلم حقیقه ادبیه هیچ حکمی و قیدی و وصفی و اسمی مقید و مخصوص نبود بلکه حکم جمعی و واسطی حقیقی
در وی ظاهر بود و صورت او نیز در برزخ بفلکی مقید نشد بلکه در هر فلکی از حاق وسط آن

فلک عین صورت وی است و همچنین در جمله مراتب اسما و حقایق کلی و جزئی مفرد و مرکب تو را و
صلی اللہ علیہ وسلم وسط حقیقی حقیقت آن اسم است گفته اند که چون موسی صلوات اللہ
علی نبینا و علیہ تمنا ی رویت کرد یعنی دیدن دو ناستن ذات متعالیه او سجانہ جواب آمد که
کون تدرانی ای موسی پیش از محمد صلی اللہ علیہ وسلم یعنی که رویت حق اوست و آن درجه باصالت ازان
اوست و لکن انظر الی الجبل یعنی تو نظر کن بکوه باشکوه معرفت که آن محمد است و منتظر قدم
او باش که اگر در عالم وجود خارجی که مکان ظهور اوست مستقر شده و قرار گرفته فسوف تدرانی
پس تو پس از وی زود بود که تو نیز به بنی و حقیقت او صلی اللہ علیہ وسلم حقیقت حقایق است
که آنرا بر زخیمه الکبری گویند و انشاء جمیع حقایق کون از حقیقت اوست و اوصاف
جمیع حقایق بوجود تابع آن اوصاف حقیقت اوست بوجود پس حقیقت او صلی اللہ علیہ
وسلم مخزن کثر وجود و همچنین وجود او صلی اللہ علیہ وسلم کلید خزاین جو و آمد و مراد از خزاین
جو و حقایق عینیہ اسمائیه الہیہ وجودیه است نه حقایق کونیہ مکانیہ چه اصل همه حقایق
فعالہ موثره انده حقایق منفعلہ موثره و از اینجا است که محققان گفته اند میر اسمی از اسماء
الہی را مقتضی خاصیتی است پس آن اسم خزاین کمال باشد که این استعداد مقتضی آن باشد
در حضرت واحدیت و اعیان حضرت ظهور علمی دارند و لجدان در وجود بر وفق علم مفصل
می شود پس این حقایق اسماء خزاین جو و کرم باشند و چون حضرت محمدی صلی اللہ علیہ
وسلم قطب و خلیفہ و صاحب اسم اعظم است که شامل حقایق جمیع اسماء است لا جرم مفتاح
آن خزاین او باشد و همچنین استفادہ هر قومی بل هر شخصی بل هر حقیقتی بحضرت اسمی از اسماء
الہی و جودی است که ترتیب و بدو جز از حقیقت آن اسم بوی نرسد و مر جعش عاقبت
الامر بحضرت همان اسم و مقتضای حکم آن خواهد بود پس او در هر چه توجه بحق کند از
صلوة و دعا حضرت همان اسم خواهد بود و قبله آن اسم و نشأ آن حضرت احدیت
جمعیت است که حقیقت محمدی است صلی اللہ علیہ وسلم و مظهر آن است پس حقیقت
او صلی اللہ علیہ وسلم قبله جمیع واجد و موجود است بلکه همه مخلوقات را حقیقت اوست
و بر زخیمه الکبری حقیقت حضرت محمدی صلی اللہ علیہ وسلم ازان نام اند که درجه او را

در میان احدیت و واحدیت ثابت است و حقیقت او صلی اللہ علیہ وسلم اصل جمیع حقایق است
 و روح او صلی اللہ علیہ وسلم منشأ جمیع ارواح و همه ارواح فروع و اجزاء روح او نیز مطلب
 آب حیات خضره که نوشیده رسته از معجزات و کمالات حضرت سیدالسادات علی اللہ علیہ وسلم
 است پس جمیع انبیا اجزاء او باشند لا جرم کمالات و معجزات همه فروع کمالات و معجزات او نیز
 پس آب حیات خضره از حوض کوثر علم او باشد و دم جان بخش عسی نفخه از نفس روح اعظم
 اوست صلی اللہ علیہ وسلم و چون حضرت محمدی صلی اللہ علیہ وسلم که منظر اسم اللہ است که بآن
 اسم رب منتهی است و اللہ اسم جامع است مشتمل بر معانی و حقایق سایر جمیع اسما و صفات
 پس حقیقت او صلی اللہ علیہ وسلم منظر جمیع اسما و صفات باشد و چون اشتقاق اسم از سمت
 است و سمت علامت باشد پس اسم علامت آمد معنی را همچنین اعیان نیز علامت اند
 موجود و اجبارا مویذ این معنی آنست که اسم در لغت ما یعرف بالشیء را گویند و معلوم
 شد که اشرف اعیان وجود محمد سیت صلی اللہ علیہ وسلم پس دلالت او بر وجود واجب الوجود
 اکمل دلالات باشد پس وجود او اعظم اسماء الهی باشد زیرا که وجود او صلی اللہ علیہ وسلم
 معرفت ذات و صفات و اسما و افعال حقست سبحانه اگر چه تعیین صورت مزاج عنصری
 او را صلی اللہ علیہ وسلم اصل آدم است اما از دو جهت او صلی اللہ علیہ وسلم اصل آدم آمد
 یکی آنکه حقیقت او صلی اللہ علیہ وسلم حقیقت الحقایق است که آن بر زحمت الکبری است
 و حقیقت آدم و سایر حقایق انسانی را نشاء و اصل آن حقیقت الحقایق است و بگر
 آنکه روح و نفس ناطقه و مدبر و صورت آدم و غیره من الحقایق الانسانیة نفس کل است
 و مدبر صورت اجمالی عنصری او صلی اللہ علیہ وسلم روح اعظم لقم اعلا بر است و آتدی نفس
 محمد بیده اشارت بآن است و روح اعظم که عبارت از عقل کل است اصل منشأ
 نفس کل است که عبارت از لوح المحفوظ است پس ازین دو جهت آنحضرت صلی اللہ
 علیہ وسلم اصل آدم در اصطلاح موحدان ذات اللہ را سبحانه از جهت نایافت
 اسما و صفات احدیتش می گویند و از جهت اسقاط اسما و صفات احدیتش می گویند و از
 جهت اسقاط و نه اثبات اسما و صفات احدیت جمیعش می گویند و از جهت اثبات اسما و

صفات واحدش میگویند هر وقت که ذات اللہ را سبحانه اعتبارا از اسما و صفات کنند از جهت اسما و صفات و لوازم آن عالم کثرت مرئی شود و هر وقت که قطع نظر از اعتبار اسما و صفات کنند ذات صرف رو نماید پس در هر دو حال انتشار را اسما و صفات از حضرت واحدیت باشد چه اگر ذات بی پرده اسما و صفات خود ظاهر می شد هرگز عالم ظاهری نمی شد و چون از پس پرده اسما و صفات خود ظاهر شد عالم کثرت روی نمود و هر وقت که قطع نظر از تعینات و مشخصات کنی بجز ذات مع اسما و صفات چیزی دیگر نباشد مراد از اسم لفظی است و ال بر مسمی و مراد از ذات مسمی است باعتبار صفت وجودی چون علیم و قدیم یا صفت عدلی چون قدوس و سلام و اسم اعظم نزد بیشتر محققان اسمی است که جامع جمیع اسما باشد چون اللہ که اسم ذات است که موصوفست آن ذات به جمیع صفات اما نزد مومندانی از محققان اسم ذات الهیه من حیثی است ہی مظهر اکرمه الاسماء و انکه سبب را گویند مراد از آن صفت اسم باشد که اول همه و مقدم بر همه یقینا و مرتبه ایشانند وَهُوَ الْحَيُّ الْعَالِمُ الْمُرِيدُ الْقَادِرُ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْمُنْتَكِمُ وَاصول همه اسماند و این ها را اسما و اولیه مفاتیح الغیب نیز گویند و دیگر آنکه اسم ذات گویند و مراد از وی ذات فقط ملحوظ باشد اگر چه به صفات دلالت کند مثل الْحَيُّ وَالْعَلِيُّ وَالْقُدُّوسُ وَالْحَيُّ وَالْقَيُّومُ و اسما و صفات هر چند دلالت بر ذات میکند اما صفات در وی ملحوظ باشد مثل الرَّحْمَنُ وَالرَّحِيمُ وَالْحَكِيمُ وَالْحَكِيمُ و اسما و افعال هر چند دلالت بر ذات و صفات می کند اما متوقع و ملحوظ از وی اثر است که آنرا فعل گویند چون الْحَيُّ وَالرَّازِقُ وَالْخَالِقُ - واجب الوجود جلالت عظمته بذات خود مستغنی است از عالم و عالمیان اما اسما و نامتناهی الهی مقتضی آن گشت که هر یک را مظهری باشد تا اثر آن اسم در آن مظهر بظهور رسد و مسمی که ذات است تعالی بتناهی و ران مظهر به نظر موجد جلوه کند چه نظر محقق جز بر حقیقت چیزی نباشد مثلا الرَّحْمَنُ الرَّزَّاقُ الْقَهَّارُ هر یکی اسمیست از اسما و حق و ظهور این اسم بر احم و مرحوم و رازق و مزوق و قاهر و مقهور توان کرد تا در خارج راجح و مرحومی نباشد در حمانیت ظاهر نگردد و همچنین رازقیت و قاهریت و جمیع اسما آیه برین قیاس پس سبب اظهار جمیع موجودات اسما و حق عزه شانه بود و همه اسما در تحت حیطة اسم اللہ است و بر همه محیط است او نیز مقتضی مظهر کل گشت

که آن مظهر را از راه جامعیت مناسبتی با اسم جامع باشد که آن خلیفه اللہ باشد سجانه در رسائید
فیض و کمالات از اسم اللہ بما سوی و آن مظهر جامع روح محمدی بود صلی اللہ علیہ وسلم که اول ما
خلق اللہ سجانه روحی او لوری عبارات از انست و در هر آیتی از کتاب اللہ که در آن آیه ذکر
ایصال احکام و فیاض است بواسطه رسول صلی اللہ علیہ وسلم البته اسم اللہ بیان یاد فرموده
قوله تعالیٰ اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَالِغُوْنَکَ اِشْهَادًا بِحُورِ اللّٰهِ - وَمَا رَمِیتَ اِذْ رَمِیتَ وَ لَکِنَّ اللّٰهَ رَءِیٌّ
قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ یُحِبِّکُمْ اللّٰهُ و امثال این بسیار است در کلام و در
حدیث بیعت که بزه ید اللہ فرموده اند صلی اللہ علیہ وسلم و اشاراتی بیده الیمینی هم بنی ازین معنی
است پس معلوم شد که در ازل مصطفی صلی اللہ علیہ وآله وسلم خلیفه اللہ بوده است و تا ابد
او خواهد بود و خلیفه باید که مستجمع جمیع صفات کمالیت مستخلف باشد که این حضرت الهیه است
الا در وجوب ذاتی که بعد از وجوب ذاتی ممکن از واجب ممتاز گردد و همچنین جمیع مظاهر از
مؤمنان همین درجه دارند اما تفاوت در قرب و بعد مراتب است و از آن جهت گفتیم که خلیفه باید که
مستجمع جمیع صفات کمالیه مستخلف باشد تا افاضت کمالات بر هر یک از ممکنات فرخورد استعداد
و طلب او تواند کرد و خلافت او صلی اللہ علیہ وسلم تنها نه برای ملک است بلکه در جبروت و ملکوت
و ملک خلیفه اللہ سجانه اوست و بانی انبیاء علیهم السلام خلفاء او بوده اند صلی اللہ علیہ
وسلم در ادب رسالت که حالت ظاهرتی محمدی است صلی اللہ علیہ وسلم میگردند و همچنین
اولیا خلیفه ولایت او بند صلی اللہ علیہ وسلم و پیش از ظهور او در نشأه عنصری اول خلیفه که
خلافت حق کرد در عالم ملک آدم بود صلی اللہ علیہ وسلم قوله تعالیٰ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِیْ الْاَرْضِ
خَلِیْفَۃَ الْاٰیةِ اَرْضِ اِشَارَهٗ بِعَالَمِ مَلْکَا اِسْت و باقی انبیا چنین بوده اند و روح او صلی اللہ
علیه وسلم در عالم جبروت و ملکوت مرتبی آنهمه بود تا نوبت ظهور او رسید و نشأه عنصری او

خواجہ حافظ علیہ الرحمہ

بجس و خلق و فاکس بیار ما نرسد : ترا درین سخن از کار کار ما نرسد
هزار نقد به بازار کائنات آرند : یکی بسکه صاحب عیار ما نرسد

صلی الله علیه و سلم و نبوت پوی ختم گشت و انبیائی که آمده بودند هر یک با حسب استعداد و امتیاز چیزی زیاد
 اند در دین چون لوت دولت او شد استعداد امتیازی از همه اسم زیاد بود که گفتند خیراً و حقیراً
 ساره بآن است و استعداد هیچ امتیاز است و استعداد امتیاز او نبود او صلی الله علیه و سلم هر
 از امت را بحسب قابلیت او فراخور او رسانید از هر یک فیضی که برای نشاء بشری
 بود پس در نبوت و شریعت احتیاج امت او به هیچ نبی دیگر نیامد لاجرم فرمود لانی بعدی
 این احوال ظاهرتی او صلی الله علیه و سلم که نبوت بود تمام شد و احوال باطن او که ولایت بود -
 از مسیر خود در دایره ولایت تمام نگردید و در ترقی بود بابت ولایت بسته نشد و از عالم برتر
 مکن نفس وی است و از مقعد صدق که منزل روح وی است فیض ولایت با اولیا میرساند
 ک ولایت امری است چون مناسبت از عالم خفا آنرا فاضله آن بیش توان کرد و لیکن
 تا ایام دینی منتهی است لا بد است که خلافت نبوت و ولایت و احکام هر دو منقضی گردد
 تا با و انقضاء آن بجا تم ولایت مطلقه خواهد بود که عیسی است علیه السلام ولایت جزئی وی
 منظر او امام قائم با الحق که مهدی است خواهد بود که در آخر الزمان خروج کند پیش از عیسی
 و السلام و چون این دایره تمام گردد باز کار از سر گیرد و حشر و نشر قیامت از انست و امور
 آن بر مقتضای اسماء الهیه جاری است و خلایق منظر آن اسما اند و در تحت تصرف
 م اند و اختلاف ایشان نیز از مقتضیات احکام اسما و صفات منقابلة است و
 ت الهیت اقتضای صفات منقابلة متکثره کرد تا حکم بران راند مثلاً اسم هادی را منظر الهی
 به هدایت از و آید و خلق را بر راه راست دلالت کند حکم حکمت تقاضای او کند که سر از جیب
 و اولیا و علما بر آورد ایشانرا منظر خود سازد که استعداد ایشان از فیض اقدس این
 است که راه نهای خلق باشند پس هم بمناسبت طایفه پیدا کرد که ایشانرا استعداد قبول
 ایشان بود و آن مؤمنان و مؤثران بودند تا حکم از ان اسم بآن صفت را موجب حکمت
 منظر رسید همچنین اسم المفضل را که صفت او اضلالت را منظری باید که ضلالت از وی آید -
 را از راه راست اندازد و حضرت را و فیض کلیست که جمیع اقیاض را شاملست یکی را
 اقدس گویند و یکی را فیض مقدس فیض اقدس اعیان ثابت که آن حقایق موجودات و

اصول استعداد است حقایق را حاصل گردد و بقیض مقدس مراعیان ثابت را در خارج و وجود
 پذیر آمد بحسب استعدادی که آن حقایق را بوده برین معنی مثال روشن بست نوازه یا شجره نوا
 را عین ثابت دان و شجره را وجود خارجی و اول چیزی که از اعیان ثابت بود آمد و ظهور آمد حقیقت
 محمدیه بود صلی الله علیه و سلم که قطب اقطاب و عقل اول عبارت از ان حقیقت است و آرد
 تفصیل این حقیقت اعیان عالم پدید آمد با جمیع استعداد آن اولاد علم و ثانی
 در عین حکم حکمت مقتضی آن گشت که از جیب شیاطین الانس و الجن برکنند و مستعد قبول حکم ایشان
 گردانند و از برای قبول و ساوس و اغوی ایشان کفار و عاصیان را موعود فرمود تا در ایشان تصرف
 نمایند و از راه راست دور اندازند و این آفرینش خلق مهمل و بی اصل نیست تا هر کس چنانچه
 خواهد بیا شد اگر چه افعال از بعضی بی سداد و بی صلاحیت اما حکمت مقتضی باشد آن است که
 یکی را در هدایت و دیگری را در غوایت بدارد و یکی مشغول وی باشد و یکی مشغول غیروی تا عمارت
 هر دو خانه که مفتوح و مضموع بد قدرت و لیسیت عمارت کرده شود تا اسماء جلالت و جمالیت
 استیفاء اقتضات خود کند و اظهار رسل از برای اظهار این اسرار بود و ایشان نیز یکی از اسباب
 تصرف خداوندی اند و هر و تصرف شیاطین از زمین و لہاء بنی آدم میکنند که چون و لہاء خالی
 از تصرفات ایشان شود قابل فیض اسماء جلالت گردند و آنکس که مظهر لطف است قهر
 و روی مخفی است و آنکه مظهر قهر است لطف و روی مخفی و فایده دعوت اظهار این معنی بود و
 کیفیت ادراک این معنی بعضی پس دشوار است و منزلت الاقدام است و تمامی آن در
 اثبات توحید و افعال که در تحت تصرف و بد اختیار بود بیا شد انشاء الله تعالی سبحانه پس خلق
 در دو قبضه سعادت و شقاوت بود یکی را از اهل سعادت گردانند و بخت در آورد و یکی را
 از اهل شقاوت گردانند و بدوزخ در آورد و الاسماء تنقسم باعتبار الذات والصفات
 والانتقال الی الذاتیه كاللذات والصفات كالتحلیة كالقهار والصفات
 تنقسم باعتبار استقلال الذات بها الی الذاتیه و بی سبب الحیوة والعلم والارادة والقدرة
 والسمع والبصر والكلام وباعتبار تعلقها بالحق الی فعالیة و بی ماعدا السبب و کل مخلوق سوی
 الانسان حظ من بعض الاسماء و من الكل كحظ الملائکة من اسم السبح والقدوس و

لذلک قالوا نحن نسبح بحمدک ونقدس لک وحنط الشیطان من اسم الجبار المتکبر و
 ذلک عقی و اشتکبر و اختص الانسان بالحنط من جمیع الاسماء و لذک اطاع تارة
 عقی افری قال اللہ سبحانه و تعالی و علم آدم الالاسماء کلها رکب فی فطرته من کل
 اسم من اسماء اللطیفه و هی بتلك اللطایف للتحقق بكل الاسماء الجمالیة و الجمالیة و غیر
 عنها بیدیه فقال لا یلیس ما منعت ان تسجد لیا خلقت بیدائی و کل ما سواه مخلوق
 بید واحدة لانه اما منظر صفة الجمال کمثلکة الرحمة و الجلال کمثلکة العذاب و الشیطان -
 کل بصیرت گفته اند ذات را به صفت معینہ و اعتبار تجلی از تجلیات وی اسم می نامند و اسماء
 الحوظ اسماء الاسما است و نزول بعضی از ایشان اسما و صفات و لفظ مترادفند بر یک معنی
 به تکرور ذات به سبب تکرور صفات است و صفات او سبحانه نه عین ذات است نه غیر ذات
 بعضی باین عبارت گفته اند که هم عین ذات است زیرا که آنجا موجودی نیست مانند ذات حق
 اعتباری که از آنجا کفر محض و شرک بحت لازم آید و از آن وجه غیر ذات است که مفهومات صفات
 علی القطع مختلف اند و کثرت صفات از اختلاف موجودات و اعتبارات و نسبت دانست
 غیر و ذوق انبیاء و اولیایان گویای میبرد که القدر سبحانه صفات علی الحقیقة همونها موسوف
 تمام معرفت اسما و صفات الهی در غایت عظمت است جز اهل صفوت و خلقت را بران اطلاع
 نیست در هر دلی نور عزت اسرار معارف او ننگد هر گوشی طاقت سمع آن ندارد و صدر عظم
 سبحانه الوجود علی اتم الوجود و له سبحانه باعتبار النسبة الی کل موجود و صدر منه اسم و کل ما ستمی به
 سه فهو باعتبار نسبه الی بعض الموجودات او الی جمیعها مثلا اسم الحق و الحق بالنظر الی موت
 غیر و لطباتها و اسم الواجب و القیم بالنظر الی مغایرتة لساغر الذوات فی عدم الحاجة الی
 تیه موجودیه و الحق انه سبحانه هو الموجود الذی له ذات بحق لها حقیقة الوجود و ان کل ما ستمی
 بومعدوم الا من الوجه الذی یلی قیومیة عه و علا حقیقت محمدی و نور احمدی صلی اللہ علیه و سلم
 صورت حضرت واحد احمدی است و مبدء و معاد جمله خلایق آن حضرت حقیقت الحقایق
 است و نهایت و مقام سرمدی سیر سایر ان طریق سبحانه و تعالی تا آنحضرت بش نیست و رسل
 لوات اللہ و سلامه علیهم خلفاء نواب جناب محمدی اند صلی اللہ علیه و سلم عالم و عالمیان

صور و اجزاء تفصیل او آدم و آدمیان مسخر برای تکمیل او اوست و انانی محقق نعلمت
 علم الاولین و الاخرین و پیشوای محقق کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین خلایق از مین
 محنت گمراهی بطریق محبت الہی و خلایق مراتب مووت و آگاہی بواسطہ ہدایت او توانند
 قَاتِبِعُوْنِي وَيُحِبُّكُمْ اللهُ وانا و نادان از حضیض و رکات نقص و حرمان و حجاب
 خذلان باوند درجات توحید و ایمان و کمال و مقامات عرفان یعنی تہ اوراہ توانند برو
 قُلْ هَذَا سَبِيْلِي اَدْعُوْا اِلَى اللّٰهِ عَلَىٰ بَصِيْرَةٍ اَنَا وَمَنْ اتَّبَعْنِي يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ
 فاجبت ان اعرفه و قبلہ تقریر مخلوقی او کہ تخلقت الخلق لاعرف و حقیقتہ الحقایق ہی بالذات
 الاحدیۃ الجامعیۃ بجمیع الحقایق تسمی حضرت الحج و حضرتہ الوجودیۃ الحقیقتہ المحمدیۃ ہی الذات
 مع التبعین الاول فلہ الاسماء الحسنی کلہا فہو الاسم الاعظم و اجمعوا علی ان القرآن کلام اللہ
 سبحانہ علی الحقیقتہ و انہ لیس بمخلوق و لا محدث فانه متلو بالسنتنا لکتوب فی مصاحفنا محفوظ
 فی صدورنا غیر حال فیہا کما ان اللہ سبحانہ معلوم بقلوبنا مذکور بالسنتنا معبود فی مساجدنا غیر
 حال فیہا قرآن کلام اللہ است علی الحقیقتہ و غیر مخلوقست و نہ محدث و نہ حدیث بنویانہا و ما
 و در مصاحف با مکتوب و در سینہا و محفوظ غیر حال فیہا ہمچنانکہ حق سبحانہ و تعالی معلوم
 در دلہا مذکور است بزبانہا معبود است در مسجدہا و در صحیح ازینہا فرود نیامدہ است
 چنانکہ جسمی یا عرضی در جسم فرود آید و جماع کردہ اند کہ قرآن جسم نیست و جوہر و عرض نیست
 و اختلافوا فی الکلام ما ہو فقال اکثرہون کلام اللہ سبحانہ صفتہ اللہ فی فاتہ و انہ لا یشرک
 کلام المخلوقین بوجہ من الوجود و لیست لہ ما ہیئہ کما ان ذاتہ لیست لہ ما ہیئہ الا من
 جہتہ الاثبات بیشتر برانند کہ کلام اللہ صفت اوست و او سبحانہ ہمیشہ بدان موصوف
 بودہ است و بہ هیچ وجہ از وجوہ با کلام مخلوقی مشابہتہ ندارد و اورا هیچ چگونگی نیست
 چنانکہ ذات اورا سبحانہ ہیچ چگونگی نیست الا از جہت اثبات یعنی چون ما را گویند کہ خدای سبحانہ
 ہست گوئیم ہست چون گویند ویرا سبحانہ صفات ہست گوئیم ہست ازین مقدار چارہ
 نیست و باین مقدار جواب درست اگر پس ازین گویند ما ہو گوئیم سوال خطا است کہ
 ما ہیئہ جس جوید و آنجا جنس جمع انواع باشد انواع را باید بسیار تا جملہ گرد و باز جملہ

آن انواع را جنس گویند تا سوال درست آید چون خدای سبحانہ کی است سوال ماہیت بروی محالست و آنکس کہ میگوید کہ خدای را سبحانہ ماہیت است مرادش ازان ذاتی است وجود سمیع بصیر علیم قدیر متکلم حکیم مفیض النور ماہیتہ اللہ سبحانہ مخالف لماہیتہ مخلوقاتہ تہذیبہ المخصوصۃ لا بصفیہ زایدہ و ہوا مختار کما لا یحل ذاتہ فی غیرہ لا یحل صفیہ فی غیرہ و الکلام القدیم الذی ہو صفیہ اللہ تعالیٰ ہل لیسع ذسبب الاشعری الی ائہ یجوز و منع الاستواء ابو اسحق الاسفرانی و ہوا اختیار شیخ ابو منصور الماتریدی رحمۃ اللہ و الحروف المعجمۃ فی المصاحف لسمی قرآنا و لسمی کلام اللہ سبحانہ قرآنا و القرآن اذا ارسل و اطلق لم یفہم بہ غیر کلام اللہ سبحانہ فہو اذا غیر مخلوق و بعضی گفتہ اند کہ کلام خدای سبحانہ امر وہی است و خبر و وعدہ و وعید و حق سبحانہ و تعالیٰ ہمیشہ امر و ناہی و خبر و وعدہ و موعود و ذام بودہ اما ظہور آن صفات نسبت باخلق بعد از ایجاد باخلق یعنی چون خلق را بیا فرید و بہ کمال بلوغ برسیدہ آن امر وہی و مدح و ذم و غیرہ با از صفات دیگر کہ حق تعالیٰ در ازل بدان موصوف بود برایشان تعلق گرفت و فرمود کہ امر مرا فرمان برید یعنی چون خلق آفریدہ شوند مذموم ہونند بر محصیت و مشاب و ممدوح باشند بطاعت چنانکہ ماہتوز مخلوق و موجود نبودیم کہ مخاطب و ما مور بودیم بہرچہ محمد مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم از قرآن تنزل میکرد و جمہور این طایفہ جماع کردہ اند کہ قرآن حرف و صوۃ و ہی نیست بلکہ حرف و صوت و ہجا دلالات قرآنست و حروف و اصوات از کسی ظاہر شود کہ آلات دارد و جوارح چون لہوات و زبان و غیر آن و حق سبحانہ و تعالیٰ را جارجہ نیست و محتاج نیست بآلت پس کلام او نہ حرف باشد و نہ صوت و بعضی از کبرای این طایفہ گفتہ اند کہ ہر کس کہ نتواند بی حرف و صوت سخن گفتن معلولست و ہر کس کہ سخن او بعضی در عقب بعضی بود مضطر است و اللہ سبحانہ منزہ عن الاعتلال و الاضطرار و طایفہ از ایشان گفتہ اند کہ قرآن حرف و اصوات است و گمان این طایفہ چنان است کہ بیج کلامی بی حرف و صوت نتوان دانست با آنکہ مقرر اند کہ قرآن

لہ فی مذہب الاشعری جواز سماع کلام اللہ القدیم و منع ابو اسحق الاسفرانی و شیخ ابو منصور ۲۲

صفت حق است در ذات او و غیر مخلوقست و این قول عارف محاسبی است از متقدمان و این
 سالم از متاخران اختلاف درین مسئله آنست که چون ثابت شد که حق سبحانه و تعالی قدیمست
 و هیچگونه از وجود یا خلق مشابیهت ندارد و پس همچنین صفات او با صفات مخلوق مشابیهت
 ندارد و پس کلام او سبحانه چون کلام مخلوق مرکب نبود از حرف و صوت و چون حق سبحانه و تعالی
 هر نفس خود را کلام ثابت کرده است لازم آید که همیشه بدان موصوف بوده است که اگر
 همیشه بدان موصوف نبوده نشده باشد کلام او سبحانه چون کلام مخلوق محدث باشد و نیز
 لازم آید که در ازل بعد آن موصوف بوده باشد چون سکوت یا آفتی غیر آن و چون ثابت
 شد که ذات او محل تغیر و حوادث نیست پس لازم آید که ساکت نبوده باشد و بعد از آن متکلم
 گشته چون این معنی ثابت شود لازم آید که کلام الله سبحانه محدث و مخلوق نباشد و ایمان
 و اقرار بدان واجب شود و چون ثابت نمی شود که قرآن حرفست و صوته اساک از بحث
 در آن واجب بود حق سبحانه و تعالی متکلم است بیک کلام اولاً و ابداً و آن کلام امر است
 بامورات و نهی است از منہیات و میان این امر و نهی تضاد نیست بلکه تضاد میان مامور
 و منہی است و سخن بعضی از کبر است در ادراک نور کمال ظهور موجود است و نور را چهار اعتبار
 است از آنکه نور او بود که در ک نفس خود و غیر خود یا شد و در اک با و تغیر با و حاصل
 شود اعتبار اول را که خود را بداند علم گویند و اعتبار دوم را غیر خود را بداند اراده گویند و
 اعتبار سیم را که بدو او را توان دانست قدرت گویند و اعتبار چهارم را که بدان غیر او را
 توان دانست حکمت گویند و این چهار صفت نقطه واحدی آمد و نظایر چهار صفت
 نقطه واحدی که مفیض وجود است بخلاف نقطه ذاتی که مفیض حیوة است باصالت
 و دانست بر اسم باطن از آنکه حیوة بود خود از نور نزدیک تر است و همچنین وجود را چهار
 اعتبار آمد اعتبار اول شعور او بود خود بدوام وجود خود و این اعتبار را حیوة گویند و
 اعتبار دوم شعور او به کمال وجود خود و جلال وجود خود و این اعتبار را سمع گویند و
 اعتبار سیم شعور او بجمال وجود خود و دلال وجود خود و این اعتبار را بصر گویند و اعتبار
 چهارم شعور او بآنکه وجود او مستحق حمد و ثنا است و این اعتبار را کلام گویند و این چهار اعتبار را

صفات نقطه احدی گویند و وجود آن بود که لیدق الاشارة علی کل شیء بسببه وقوله تعالی قل هو
اللہ احد دال علیہ و حیوة عبارت است از شعور او بوجد خود و دوام وجود خود و سمع او
عبارت است از شعور او به کمال وجود خود و جلال وجود خود و بصرا و عبارت است از شعور
او بحال وجود خود و دلال وجود خود و کلام او عبارت است از شعور او بدانکه وجود او مستحق حمد و
ثنا است و علم او عبارت است از شعور بالشعورات کلها و ارادة او عبارت است از شعور
او باظهار آنچه در علم او است و بدرا آمدن اجابین آن چنانکه در علم او است و قدرة او عبارت
است از شعور او به تنقیذ مرادات او و حکمت او عبارت است از شعور او است با تمام القدره
المقدوره و اتقانه و نور عبارت است از کمال ظهور وجود بود که شمره تجلی نقطه واحدیت اصالة چنانکه
حیوة شمره نقطه احدیت اصالت و وجود شمره نقطه احدیت خلافت عن النقطه الذاتیه و
الثابت عن نقطه الذاتیه اصالت و حق سبحانه و تعالی از جمیع عبارات و استعارات و اسماء و
صفات و اطلاق شعورات منزله است لکن جهت تفهیم ممکنات که ایشان جز بدین طریق فهم و حد
ثات واجب الوجود که به صفات کمال متصف است نتوان کرد مضطر باید شدن و لفظ قرآن
از روی لغت بچند وجه میگردد یکی آنکه قرآن مصدر قراءت است قوله تعالی قَدْ اَقْرَأْنَاکَ
قَاتِبِیعَ قُرْآنَهٗ یعنی قراءت و دیگر آنکه حروف معجم را که در مصاحف است قرآن خوانند فقال
النبی علیہ السلام لا تسافر و ابا القرآن الی الارض الحد و کلام اللہ را قرآن خوانند پس هر
قرآنی که هست غیر کلام اللہ محدث و مخلوق است یعنی آن قرآن که مصدر قراءت است
و آن قرآن که حرف معجم است هر دو مخلوق است و آن قرآن که کلام اللہ است غیر محدث
است و غیر مخلوق و قرآن را چون اطلاق کنند از وی جز کلام اللہ مفهوم نگردد و آن مخلوق
نیست اما توقف در بر مسئله از دو حال برین نیست اگر قرآن را به صفت محدث و مخلوق
وصف کنند پس قرآن پیش از مخلوق بود و قوف او نقیه باشد و اگر معتقد آن است که قرآن
صفت حق است در ذات اولی و قوف او در اقرار بدان که غیر مخلوق است معنی ندارد
الا آنکه معتقد آن بود که قرآن صفت حق است و صفات او تعالی غیر مخلوق است و با خصم
او را اتفاق بحث نیفتاده باشد تا اثبات وی بر وی ثابت شود و اقرار کند که قرآن کلام اللہ

است و از آنکه مخلوق نیست خاموش شود چه دلیل آنکه قرآن غیر مخلوق است نه در اخبار روایتی
 هست و نه در قرآن وقف بدین وجه پسندیده بود او سبحانه تعالی از لیسیت و ابدلیست و
 سخن او یکلیست و شیخ عطار رحمة اللہ درین معنی می گوید -

نظم

هر چه از قرب احد آید پدید : چون شود منزل عدو آید پدید
 هست قرآن در حقیقت یک کلام : با عدو آمد چون منزل شد تمام
 صد هزاران قطره یک عمان بود : چون ز عمان بگذرد باران بود
 هر چه اسمی یافت آمد یک وجود : آنهمه یک شبنم است از بحر جود
 که تعدد و تجدد نپذیرد و او سبحانه از ازل بی اول تا ابد بی آخره آن سخن متکلم است بی
 انقطاع چنانکه حیوة از ذات او هرگز منقطع نشود کلام او سبحانه هرگز از ذات او منقطع نشود
 و جمیع ملکوتات را یک کلمه کن ایجاد کرده است و این کلمه بازل و ابد محیطست و بیک اراده مرید
 است بر همه مرادات از ازل تا ابد و قس علی هذا سایر الصفات و همه مرادات بروقی اداة
 او بندند کم و نه بیش و نه پیش و نه پس نه پیش مثلاً طینت آدم را علیه السلام فرمود بیاش بفلان وقت در فلان
 مکان لاجرم در میان مکه و طایف چهل هزار سال بود چنانکه خواست او سبحانه و اگر تقدیر بیک
 طرفه العین بوجوب آمدی خلاف ارادت و خلاف کن فکیون بودی و دانستن استعمال خاموشی بر
 حق سبحانه و تعالی دانستن آنکه محروم و غلام استکلم است از لا و ایدانی انقطاع با آنکه سخن او سبحانه
 یکی است بی تعدد و تجدد و تبعض و تفکر و شناختن این نوع معانی علی الحقیقة
 موقوف بر مشاهده بصایراست آنا قبول کردن یا ایمان در اول فرض است تا در آخر
 بانواع تصفیه و تزکیه بر سبیل متابعت صاحب شریعت صلی اللہ علیہ وسلم روشن و مبرهن میگردد
 و در قعر این دریا شردهای عرفان پنهان است و الله الهادی لایل المجاہدة الی سبیل المرکا شقرا
 و المشاهدة را اهل الشوق الی مشارب النوق و بالتد التوفیق صفات خدای سبحانه در ولی
 اهل معرفت عظیم سرازان است که در خاطر ایشان گردد که کسی را در آن تصرف رسد چنانکه
 مورچه و لپش را هیچ سزال قوه آن نتواند بود که در کمال انبیا و اولیا تصرف کنند همچنین در ولید بود

هیچ آفریده قوت آن نیست که در کمال اوصاف ازل تضرع کند و فرشته و نه آدمی هر چه در فهم
 اسرائیل و روح اعظم و خلیل و حبیب تواند گنجد آن قدر حوصله ایشان تواند بود و خدای سبحانه
 بر تران است از سمعی که تو او را دانی منزله است و از بصری که تو او را بینی مقدس و از علمی که
 تو او را دانی مبر او عالی ما قال الله لا اله الا الله نام او را زبان او باید جمال او را چشم او باید کلام او را
 سمع او شنود قدرت او را علم او در باید علم او را سمع ذات او باید لا احصی ثناء علیک انت کما
 اتینت علی لفسک مردان شرم دارند که نام او برند تسبیح جان ایشان این بود انت منزه عما
 لا یلیق بجناب قدسک از جنسی یا از جم الرحمن نام او سبحانه جز او نبرد و نتواند بدون و نخواهد بدون
 هر شتا که خلق بروی گویند دون حق جلال او بود و بحکس کمال و جلال او را در نیاید جز او سبحانه
 و تا پر تو نور ذات او نباشد هیچ حقیقت از او بهره مند نشود او را سبحانه هم نبور او را ک
 توان کرد عارفان را حفظ جان از تجلی فات او نیستی است و او را در اولی او مجال نه هر وقت
 را در نام او راه نه کلمات را در صفات او تصرف نه زبان را در ذکر او کار نه عقول را در
 حقیقت او روش نه و معارف اولین و آخرین را در نهایت کمال ذات و صفات او
 سبحانه جز حیرت و عجز حاصل نه غیر او را سبحانه از و نصیب نه او ظاهر و همه ناپیدا او موجود
 و همه معدوم و با وجود کمال فضل او جلوه کننده او هر ذره جلال عزت او پیشنده او در هر
 پرده کبریا و جبروت او با هر ذره همراه و حقیقت هر ذره از هستی ذات او آگاه اگر الف
 است آهنتی او است و امر او من او است و اگر لام است ملک و لطف او و اگر
 راست رفت و رحمت او است سبحانه او سبحانه در پرده عزت خود از همه محجب از
 منازل مردان بعضی چنان است که در وی حلال حرام میشود و حرام حلال چون قصد حرم
 وصال کنی جامه احرامت بپاید جامه دوخته بر تو حرام شود و نکاح که سبذت مؤکده است
 و فرض کفایه بر تو حرام میشود و فلا رفقت ولا فسوق ولا جدال فی الحج چون رسول بر
 ابی طیبه حجاجی رضی الله عنه در وقت مغلوبی او در محبت احمدی حرای شریعت را از موش کرد
 بدین معذور گشت تا کرامت یافت رسول فرمود بیکت آن خون بدن ترا بر آتش حرام گرداند
 آن خون بدن عذر بروی حلال شرعیت را بطون است و آنچه بدرجات مردان باز گردد

و فتویٰ آن در کتاب الحج طلب باید کرد و افعال و احکام آن محکم عا شتمست علم میراثی علم
سلوک مردان است و رزق آسمانی و علم لدنی اگر مراد از علم میراثی علم در اشته میراث پدر و
مادر و خوردن مال مردمان بخیلیا بودی و از رزق آسمانی مراد رزق معده بودی ابو جهل را
یابستی که از مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم قدر بیش بودی لوح دل از آلائش اغیار پاک کن تا
ترا بمکتب او نسی ربی راه دهند معنی کلمہ لا اله الا اللہ آنست که جز یک خدای سبحانہ ندانی
و نہ پرستی و نہ بینی کسی که بدست سلطان و وزیر و زید و عمر و منیع و عطا و نفع و ضرر شناسد این
معنی از وی کی درست آید ولی را که تمام حُب دنیا گرفته باشد از وی حضور مناجات کی آید
قَدْ بَعَلَ كُلُّ اِنْسَانٍ مِّنْهُمَا بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ رَافِعِيًّا اِنَّ اُولَئِكَ فِي عَذَابٍ مُّتَبَعًا
است ہر آئینہ در مشاہدہ او سبحانہ الحمد لله باید گفت و نظر بہ عموم آن نعمت نسبت بہ
ہمہ مخلوقات او رَبِّ الْعَالَمِينَ باید گفت و چون سعت نعت او دلیل بخشایش و مہربانی
او آمد بعد از ذکر بوبیت او سبحانہ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ باید گفت و این معانی نسبت بہ مقام
تست در مقام وحدت صرف کہ مقام بقاء مع اللہ است انا لعمود شہوی و انا المعبود فہم
کنی و انا الرب و انا المستعان و انا الہادی اجمادی الی حقیقتہ وانی و بعد از ذکر ایصال
فیاض صفاتی ذکر احکام ذاتی جلوه کند مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ اِنَّ اُولَئِكَ لَهٗمْ اَسْمَاءُ
از وی ہم پوچی بود اِخْتَدٰى نَاصِيَةَ الصِّرَاطِ الْمُسْتَقِيْمِ مَن تَوَّابًا يَدْعُو بِحَقِيْقَةِ اِيْمَانٍ جَزَائِلَ صَفْوَةٍ رَّا
نباشد قاتانام ایمان ہمہ کس را باشد احوال انبیاء و صحابہ ایشان گویا بتو نرسیدہ از برای ورمی
کہ خرن مطبخ تو شود و بینی کہ نجات خود ہمہ در وی دیدہ اند بدان درم میدہی وی ستانی ذلک
مَنْ يَلْمِزْهُمْ مِنْ تَعَالَمٍ لَّكُنْ مِنْهُمْ اِنْ يَخْتَدُوا نَاصِيَةً يَخْتَسِرْ اُولَئِكَ لَمْ يَصْلُوْا اِلٰى اٰيَاتِنَا
اہل معرفت کی رسد و چہ دانند قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ چہ معنی وارد و معنی احدیگانہ بود و یگانگی
کسی را سزاوار است کہ در احدیت او دوی را مجال نبود قرآن بر دو چیز مشتملست یکی آنکہ
خلق را بکلامی آید و در راہ سلوک و آن قسم را بیان مفصلست در قرآن یکہ قسم دیگر مشتملست
بر ذکر فاعل و صفات و افعال و کیفیت سلوک و علامات وصول و احوال رسیدگان بخدای
سبحانہ و باز مانند گان از خدای سبحانہ در بیان ضابطہ کلی این جماعت کہ نظام دین بر آن است

از مجاوله با ایشان از انما کفار و منکران ثبوت انبیا علیهم السلام و بشیر قرآن تفصیل
 این احوال میکند و آنرا آیات مفصلات گویند و یک قسم است از قرآن که عوام را حوصله شنودن
 او نیست آنچه تفصیل عالم ملکوت و جبروت است درین قسم داخلست چون الحمد والمص و
 الراء والمداد کهنایح و حمعسق و لیس و ق و ن توجه دانی که کلام ازلی را
 با جمال این حروف چه معنی است آنچه بدریاها نتوان نوشت در طی عزت این حروف آمده است
 آنچه از بهر محمد است و بگراست و آنچه از بهر غیر او آمده است و بگراست و بگراست و بگراست
 رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ غِبْرًا غِيَارًا از زمین دل دور کن تا از زمره مفسدان نباشی
 مثنوی تیره رنگی رنگداری در نهاد این بود کيسَعُونَ فِي الْأَرْضِ الْقَسَاد - فنون
 القرآن اشاره الی نفس الواحدة فی المکان و رَأُوهُ الی الروح الاضافی العلوی الکلی فی
 الکلون و الفه اشاره الی القلب فی تفصیل الکلون و فافه اشاره الی التقل فی الوجه الباقی و الف
 الفرقان اشاره الی الذات و ثونه اشاره الی کنه الذات اعنی کنه کان اللد و لم یکن معه شیء و الآن
 کما کان و فافه اشاره الی تفصیل الذات و الصفات و فافه اشاره الی حق الاعظم و رافه اشاره
 الی ظهور حق الاعظم من کنه الکلان و الالوان فی وجهه سبحانه فان الوجه عبارت عن ظهور هویته عین
 الجمع فوافه اشاره الی الهویتیة و رافه اشاره الی الماهیتیة و جمیه یشير الی الجمع و مسمیة یشير الی محل جمع
 الهویتیة الماهیتیة قال اللد سبحانه وَالتَّصْنِيعَ عَلٰی عَيْنِي فَالعين عبارت عن جمع النبوة و الولاية و
 موسی عبارت عن عین جمع ماهیتیة الوجود لان یاء موسی یشير الی العین و مسمیة یشير الی الجمع و الیاء
 فی لطن الیسین یشير الی الماهیتیة و واء موسی یشير الی الوجود فمسمیة یشير الی الجمع و الیاء
 عبارت عن تعلم ان موسی المصطنع علی عین اللد سبحانه انبساط عین ماهیتیة الوجود علی مدرجه
 النبوة و الولاية و العین المکتوشة نفس الولاية و العین التي لاتنام علی نفس النبوة و العین
 المضافه الی اللد سبحانه یحرف الیاء جمع النبوة و الولاية و التناق عبارة عن انبساط نقطته الولاية

در بعضی تفاسیر و صحیفه ثانیة نوشته در بعضی تفاسیر و اول سوره یوسف خواسته که ایجا نویسد آنجا نوشته
 در آن محل معلوم باشد ظاهر امانه و دیگر بسته خواسته که چیزی نقل کند و اللد اعلم .

لأن الساق قافه يشير الى النقطة والفاء يشير الى الولاية وسينه يشير الى الانبساط والترجل
 عبارة عن تجلي رب العالمين لأن الرجل لامه يشير الى العالمين وراؤه يشير الى رب العالمين و
 حيمه يشير الى تجلي رب العالمين واليد دال يشير الى البداية ويار يشير الى النهاية وباديته
 جميع الاشياء ذات الحق سبحانه ونهايته وجهته تعالى فعلى ما ذكرنا ظهر وتبين ان القدم عبارة عن
 النقطة الاصلية لأن القدم عبارة عن امتداد الحيوة الحقيقية والاصابع الفه يشير الى
 الاسماء وصاده يشير الى الصفات والفتان يشير الى الاخلاق وعينه يشير الى الافعال و
 مائة يشير الى برزخ المجموع والكلام كاف ولام والفاء وميم فالكاف اشارة الى الكنه
 ولام الف الفان احدهما يشير الى الابتداء والاخر يشير الى الانتهاء والميم يشير الى المراد ان
 در بعضی تفاسیر و توحید عالی آنست که صدور ترتبیت افعال و تهنذیب احوال از بنده ممکن
 بود و به توحید عالی بیشتر از شرک خفی بر خیزد و خواص موحدان و احوال حیوة از حقیقت
 توحید صرفا که یکبارگی آثار رسوم وجود روی متلاشی گرد و گاه گاه معبر بر مثال برق خاطف
 لامع گردد و فی الحال منتفی گردد و بقایاء رسوم بشریت دیگر پاره معادوت کند و درین
 حال کلی بقایاء شرک خفی مرتفع گردد و در این مرتبه در توحید آدمی را مرتبه دیگر ممکن نبود و
 توحید الهی آنست که حق تعالی در ازل بنفس خود به توحید دیگری همیشه بوصف وحدانیت و
 نعمت فروانیت موصوف و منعوت بوده کان الله لم یکن معه شیء و لم یکن معه شیء و همچنین برفت
 ازلی واحد و فرد است و الآن کما کان و تا ابد الا با دهم بدین وصف کلی شیء بالک لا و جهه
 نگفت بیک نام علوم شود که وجود همه اشیا در وجود خود امروز بالک است و حواله مشاهده
 این حالت بفر و ایز حق محجوب آنست و الا ارباب بصایر و اصحاب مشاهدات که از مضیق
 زمان و مکان فخاص یافته اند این وعده در حق ایشان علین لقد است یوم یرونه
 بعیداً و قد اقریباً فلا سفیه را چندان ظلمت نفس بر ایشان کشف شد که حق را

مطلب فکر آنکه درای توحید عالمی که بیان مرتبه رسیده آدمی را مرتبه دیگر ممکن نبود ۲۳
 مطلب بیان نموده آنکه بانگ گفت بیک نگفت مطلب شروع بذهیب فلا سفیه

لم کردند و در تیه حیرت چنان سرگشته شدند که صفات او را سبانه منکر شدند اما سالکان
 راه حق را چندان نور ظهور حق بر جان ایشان آشکارا شد که ما و دان خدا را فراموش کردند -
 گفتند عالم اوست و دیگران همه جاهل قادر اوست و دیگران همه عاجز بلکه موجود به حقیقت
 اوست و دیگران همه معدوم قال صاحب ترجمه العوارف رحمة الله کل المقامات والاحوال
 بالنسبة الى التوحيد كالطرق والاسباب الموصلة اليه وهو المقصد الاقصى والمطلب الاعلى
 وليس وراءها دقيرة وحقيقة التوحيد محل ان يحيط بها فهم او يحوم حول حملها وهم وكلهم كل طائفته
 فيه بعضهم بلسان القلم والعبارة وبعضهم بلسان الذوق والاشارة ما قدر الله حق قدره وما زاد
 بيانهم غير ستره في عباراتنا شتى وحسنك واحد وكل الى فاك الجمال شيريه وحاصل لاشارة
 ان التوحيد افراد القدم عن الحدوث وتنزيه الله سبحانه عن الحدوث واسقاط الاضافة و
 للتوحيد مراتب علم وعين وحق كما لليقين علمه ما ظهر بالبرهان وعينه ما ثبت بالوجدان
 وحقه ما اختص بالرحمن والمحقق يشاهد بعقله المقبل على الله انوار الهداية ولعلم يقيناً بالدليل
 القاطع ان الموجود الحقيقي هو الله سبحانه وما سواه معدوم الحاصل وجوده ظل وجود الحق
 سبحانه فنعقد انه ليس في الوجود فعل وصفة وزات الا الله سبحانه حقيقة لكن لا يجد بمجرد
 هذا العلم عين التوحيد تتعوقه عن التشبيهات الجسمانية والتعلقات الثنانية قال حجة الاسلام
 المعرفة الحاصلة بالبرهان الذي لا يشك فيه ولا يتصور التشكيك فيه لسمى يقيناً عند النظر
 والمتكلمين واهل التصوف لا يلتفتون في اطلاق لفظ اليقين الى مجرد هذا بل الى استيلاء
 وغلبة على القلب حتى يصير هو المتصرف والمتحكم في النفس بالتحريص والمنع وعلى هذا الـ
 اليقين بالضعف والقوة وفي ترجمه العوارف يقين عبارتست از ظهور نور حقیقت در
 حال کشف استار بشریت بشهادت وجد ذوق نه مجرد دلالت عقل ونقل جنید گفت
 رحمة الله عليه که عبارات که اقوال اهل الله در يقين آنست که شک از دل بر خیزد و توری گفت
 يقين مشاهده است و ادش ازین علم اليقين بگونه علم اليقين ابن عطاء گفت رحمة الله

مطلب مطلب اليقين عند الصوفية - مطلب عبارات واقوال اهل الله در يقين ۴۲

یقین آست که در هیچ وقتی از اوقات شک و غیر او معارض نگردد و ذوالنون گفت رحمة الله
 آنچه چشم آنرا بیند لعلم منسوب بود و آنچه دل آنرا بداند بیقین دیگری گفت که یقین دیده و لست
 عبد الله گفت رحمة الله یقین آست که میان عالم و معلوم اتصال پدید آید و هر چیز که
 میان او معلوم بود از متفرقات و غیرها منفصل گردد و از میان بر خیزد چنانکه گفته است میان
 من و آنچه جای میان است میان من و تو میان درنگنجد معنی این سخن قول حارثه است که
 گفته است کائنی انظر الی عرش ربی بارز رویت و نظر او به عالم غیب اتصال یافته
 بود و هر حجب که میان او و عالم غیب بود مرتفع شده سهل گفت یقین مکاشفه بود چنان که
 گفته اند لو كشف الغطاء ما ازورت یقینا یعنی اگر پرده از پیش نظر برداشته شود یقین از آنچه
 هست ندیاده نگردد و علم یقین مثلش آست که کسی از مشاهده شعاع و ادراک حرارت آفتاب
 در وجود آفتاب بی گمان شود و عین الیقین مثلش آست که به تلاشی و اضمحلال نور بصیر در نور
 آفتاب در وجود آفتاب بی گمان شود و علم الیقین معلوم و محقق شود و در عین الیقین مشاهده
 معاین چه در ابتداء عال آرام دل تهج خیال و حس بود چون به نهایت رسد دل نیز تهج یقین شود
 ویرا بر مشاهده ظاهر حاجت نیاید و در حق الیقین رسم دوی از مشاهده و مشاهده و معاین و معاین
 و این معنی در حال کاملان و واصدان جز بر سبیل ندره و اتفاق دست ندهد مانند برقی که ناگاه
 در لمعان در آید و فی الحال منتفی شود و اگر ساعتی باقی شود سالک را ترکیب و ترتیب انحلال
 پذیرد و رسم وجود بر خیزد و فی مع الله وقت عبارت از آن دم است و آنچه بطریق استدلال
 عقلی معلوم شود ازین علم الیقین دور است چه آن علم استدلال است و این علم حالی
 ظلمت شک بپران عقل بیکبار مرتفع نشود و مگر بطول آفتاب حقیقت آوا طلع
 الصبح اغنی عن المصباح ثم قال اما التوجید الغنی الوجدانی فهو ان تجد صاحب بطریق

له مطلب سخن در علم الیقین و حق الیقین و عین الیقین بطریق اتمشیل مطلب آست که رتبه حق الیقین که
 دوی برخواستست بر اصل کامل لوحه پیش دست ندهد کالمیرق الخاطف و هو التجلی الذاتی ابرقی فانی التعجب فی
 نه کیف یدرکون کونه کذاک و جعل هذا العلم اثره و خاصیه ۱۸

الذوق والمشاهدة عين التوحيد وهي على ثلاث مراتب الاول توحيد الافعال وذلك اذا تجلّى الله سبحانه له بافعال وان وقتي باشد که سالک بنام خلاص شود از مراتب نفسانی و همه افعال را بحق بازگرداند و فاعل حقیقی حق را داند که مبدأ همه اوست و نظیر این توحید در افعالی که صادر میگردد و از افراد انسانی مشاهده باید کرد که فاعل در ظاهر افراد و اشخاص انسانیست و لیکن مبدء افعال او نفس ناطقه است که حقیقت انسانی است و اختلاف جوارح و تعدد افراد و تکثر اشخاص در وحدت فاعل قادر نیست همچنین هر چه از اهل عالم صادر می شود همه با ارادت اوست و به حقیقت از حق صادر می شود و او واحد است که کفعل الله ما يشاء و الثانی توحید الصفات و ذلك اذا تجلّى الله بصفاته و آن وقتی باشد که همه صفات انسانی را بازگرداند به صفات الهی مثلاً علم انسانی را رشمه و قطره از بحار علم حق و اندو ارادت و قدرت را نیز همچنین که سبیل سر حجاب صفات الهی علم و ارادت و قدرت اوست باقی همه صفات را برین قیاس باید کرد پس همه صفات صفات حق باشد و الثالث توحید الذات و ذلك اذا تجلّى الله بذاته فیسری صاحب هذا التوحيد كل الذوات والصفات والافعال متماثلية في اشعة ذاته وصفاته و افعاله و یجد نفسه مع جميع المخلوقات كأنها مدبرة لها وهي اعضاءها لا یلم بواحد منها شیء الا ویراه المهابته ویری ذاته الذات الواحد و صفة صفتها و فعله فعلها لا استهلاک بالکلیة فی عین التوحید و لیس للانسان وراء هذه المرتبة مقام فی التوحید الخ چون اکنون همه موجود بود اند تا اگر سلب وجود ایشان کنی عدم محض شوند و وجود بالذات حق را ثابت پس وجود همه موجودات پر تو وجود و سبحانه روان باشد و اصوات و الون روا و علم او بود لاجرم او را سمع و بصر اثبات کردند و این بقدر حوصله خلق فرود آمده است نه بینی که در میان خلق زمین را ارض خوانند و روز را نهار در قرآن ذکر این مسلمات هم برین

مطلب بسیار نظیر خوب است و تمیز و پذیر میان حق سبحانه و تعالی و نفس ناطقه عند القایلین بها که ظاهر کسی می پذیرد که فاعل اشخاص اشباح است و لیکن حقیقت عام و رای اشخاص امری است که درونی متعلق به دست و کس را از وی خبری فی و بدلیل معلوم کرده اند ۱۸

اسامی کرده و آنجا که جمال از لست این اسامی را در وی راه نیست چه آنجا همه عناوینی تبار لست
 حاجت را آنجا راه نی و بیچکس را از کمای آگاه نه و همچنین چون خلق فعل را حواله قدر و قدرت
 و اراده کنند و نیز سبانه در حق خود گفت آنه علی کل شیء قدیر و هر چیز را که دیده عوام بروی
 نیفتد آنرا در لغت اسمی نبود ازین جهت است که تمام اوصاف حق سبحانه و تعالی معلوم خلق
 باشد با با الجملة علم ملکوت لا بسیاری از امور ملکی که آن همه از دیده عموم پوشیده است
 انبیا که نیک بختان ازل بوده اند در میان خلق برای آن آمده اند تا خلق به متابعت ایشان
 راه سعادت روند ایشانرا از اسرار و حقایق بگشایند و عجایب ملک و ملکوت با ایشان
 نمودند ایشان خواستند که خلق را از ان اسرار و حقایق بهره مند گردانند و وضع اسامی ایشانرا
 بجهت تفهیم خلائق بر وجهی واقع شد که دیگران از ادراک مسمیات آن عاجز شدند چون رسانیدند
 از حقایق مشغول شدند اهل عادت سخن ایشان را نتوانستند شنودن انکار آن حقایق کردند
 و از راه سعادت باز ماندند چون متکرران را چشم بران معنی تیفتاد ایشان را کور خوانند
 و چون نشنودند ایشان را که خوانند و چون زبانی نبود ایشانرا که ناطق نیند ایشانرا
 گنگ خوانند و چون به هیچ نوع ایشانرا ادراک حقایق او نبود ایشانرا مرده خوانند -
 اموات غیر اجیاء و چون در اسفل السافلین بشرتین و حیوانیت ماندند ایشان را
 با دراک آن حقایق و کشف آن راهی نشد و حق ایشان فرمود و لقد ذکرنا الجحیم
 کثیرا من الجن قال انسی لهم قلوب لا یفقهون بها و لهم اذان لا یسمعون بها و لهم
 اذان لا یسمعون بها اولک کما انعام بل هم اضل و اولک هم
 الغافلون و چون از تمتع دنیائی چیزی دیگر از معارف ربانی راه نبردند در حق ایشان فرمود
 یعلمون ظاهرا من الحیوة التي نیا و هم عن الآخرة غافلون لاجرم بدینا در ساختند
 و از حق بدینا کفایت کردند مقصد و مقصود ایشان را دنیا آمد بطلب آن مشغول شدند
 یافتند آنچه مقصود ایشان بود بسلاسل و اغلال شهوات که عین سلاسل و اغلال دوزخ
 است ایشانرا محکم کردند که راه وصال هیچگونه ایشانرا میسر نشد و در حق ایشان فرمود
 کلا انهم عن ربهم یومنون کذبا و هم یومنون انهم یومنون کذبا و هم یومنون انهم یومنون کذبا

Marfat.com

نگاه داشت چنانکه کسی دست خود را از زیر نگاه او در حاجت باز ایشان در دلبه ایشان
جوش میزد تا بهر چه مراد ایشان بود نرسیدند و این نه از خواری ایشان بود در آن حضرت بلکه
از برای او بود که تا فضل و منت خود را در باره ایشان بنعمت باقی تمام گرداند لاجرم در حق
این جماعت فرمود **لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا لِحُسْنِي وَ زِيَادَةٌ وَ جَوْهَةٌ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ**
تَاظِرَةً و انبیا که مخصوص این عنایات خاصه بودند و کمال معارف ایشان را حاصل بود حق را
صفاتی دیدند که همه موجودات را پیش از وجود موجودات میدانست و همه سموعات را پیش از
وجود سموعات می شنید و همه الوان را پیش از وجود ملونات می دید و در میان خلق چنین صفات
را نام نبود و چه در میان خلق هیچ علم نتواند بود پیش از وجود چیزی لاجرم این صفت را علم گفتند
و همچنین سمع گفتند و بصر گفتند چه این صفات با علم و سمع و بصر بیش مناسبت دارد که با دو
دقلم و چون دیده این قوم همه بر معانی آمد که هیچ نام نداشت و با هیچ معانی قلیل و کثیر نسبتی
نداشت از آن معانی چنین خبر دادند که **بَعْضُ حَمِ عَسَقِ طَسَمِ** و مقصود ازین اخبار آن بود که
خلق غافل نمانند از طلب معانی غیبی که در درج عزت از دیده اغیار مستور است بنا برین
کرم ازلی اقتضا کرد که بگوید **طَسَمِ و لَسِ و حَمِ** چون خواهند که از معانی خبر دهند که در آن
به قلیل و کثیر ترکیبی نرود و گویند آن وقت و حق و چون ترکیب معانی زیاده کنند گویند **اَلَمْ**
اَلَمْ و چون از اسماء عربی آسمی نبود زیاده از پنج حرف اصل از هیچ معنی بیش حرف
خبر نکرند اسرار این حروف را نهایتی نمی بینند و این اوصاف ازل را نهایتی نه در تمام قرآن فہرست علم
ازل آمد و علم ازل بتوابع وجود آمد و کل موجودات ملکی و ملکوتی نسبت باسعت علم ازلی بمثل
یک حرف باشد نسبت با قدرت و ارادت کاتبی اگر چه این امثال بس قاصر است اما قریب
بفہم اوست و مثال صفات ازل بر صفات ازل نیست قدرت او را علم او دانند و علم او را
قدرت او بینند و ارادت او را علم و قدرت او شناسد و کلام او را سمع او بشنود و سمع او را بصر
او بیند و بصر او را سمع او بیند و صفات او سبحانه همه به تمام و کمال است و او را سبحانه بهم بدد
توان یافت و تا او بوده اوصاف او بوده و صفات او را قایم نبات اوست و ثنائات او
بوده است بحدوث ذات بوده است بیروت بقیومیت ذات اوست و چون حقیقت سمع

و بصرا و اثبات کئی آن کمالی باشد و او را نه نقصان اگر چه این عبارت آنجا نرود، همچنین
 حقیقت کلام او را سبحانه اثبات باید کرد و اگر چه صورت کلام در حق او اثبات نتوان کرد چه
 صورت کلام چیز نیست مرکب از اصوات و حروف که آنرا وجودی ثابت نیست جز در ضمن این
 حروف که متکلم بدان سبب به مقاصد خود میرسد و در حق قدیم هر چه او را اثباتی نباشد اثبات
 نتوان کرد چه قدیم را هر چه باشد باید که چون او قدیم باشد که به هیچ حال زوال و حدوث را بوی
 راه نباشد چه لفظ آدمی بحروف هجا آمد تا از حرفی نبرد و از بحر فی نرسد و این غایت نقصان
 است و کلام ظاهر جز چنین نبود پس حقیقت کلام او را سبحانه ثابت باشد و در حق قدیم آن
 کمال بود محال نبود زیرا که مقصود از کلام تحصیل مقاصد است و مراداتی که او را سبحانه حاصل
 است که بدان صفت ایجاد مراد خود کند اگر حروف کن در میان نبود و او بود چه مقصود از
 کن ایجاد مراد است و این حروف جز از سرعت تکوین اوست و آنجا این حروف
 ننگیزد چون به بدایت این صفت رسی عجایب معجزات و کرامات و قدرت آشکارا شود -
 حقیقت کاف الکافی آشکار شدن گیرد و بدایت این مقام حقیقت که بعضی آشکارا
 شود که این اسم اعظم است و چون به نهایت آن مقام رسد نون کن پیدا شود و القلم
 و ما یسطرون آخرت که در راه است در نون کن بود که سالک مظهر ارادت کلیه گردد و آنچه
 خواهد در خارج اثر آن پیدا گردد چون ازین در گذرد به حقیقت کار رسد عالم وحدت ظاهر گردد
 و همتها منقطع گردد ازین جهت گفته اند که کاملان را اهمیت نمی ماند زیرا که به حقیقت کار رسیده
 کی میداند و یکی می بیند و هیچ چیز در میان نه فعل از او هم بدان کَلِّمْ مَنْ عَلَىٰهَا فَاِنَّ وَبِئْسَى
 وَجْهٌ سَرَّيْكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِكْرَامِ و از آنجا که حقیقت کلام اوست منقسم و منکسر
 نباشد یک کلام همه مراد است او را پس است چنانکه یک علم همه معلومات او را و یک قدرت
 همه مقدرات او را و هر یکی ازین کار آن دیگری کند کلام او علم اوست و علم او قدرت او
 و قدرت او ارادت او و جبروت او و جباری او حقیقت احدیت او و احدیت او ذات او
 و آنجا که احدیت آید خلق نبود چون خلق بود توحید بود نه احدیت و چون ملکوت و غیب بود
 اتحاد بود و چون جبروت ذات بود نه اتحاد بود و آنجا وحدانیت بود و چون بذات

رسی آنجا اوست و پس با وجود او غیر او را وجود نیست هر که عالم را قدیم گفت احدیت او را
ندید و هر که صفات ویرا حادث گفت به وحدانیت او بنیاد نبود و هر که نفی علم او کرد از جزئیات
علیحد گشت و هر که او را محل حوادث نهاد و بلم یلد و لم یولد که مقتضی نفی حوادث است از ذات
او سبحانه کافر شد و هر که قدیمی دیگر اثبات کرد از واحد بزرگتر تا حق بر تو ظاهر نشود از
قطع طریق ظلمت بشریت ایمن نشوی ظلمات بعضها فوق بعض کسی را که بحقیقت وجود خود
بینائی نباشد او را نه بنید و چون او را نه بنید به صفات او کی بنیاد خود مردان بولادت اول
بعالم ملک رسند و بولادت دوم بعالم ملکوت و بولادت سیم بعالم جبروت و بولادت چهارم به
حقیقت احدیت و چون آنجا رسند همه عیست شوند کما اهل کنا من قبلهم من قرن
از ایشان نه نام بودند نه نشان هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا آنجا همه
مستمی بود و اسمی آنجا همه جلالت هویت بود بطون همه ظهور بود اول و آخر یک نقطه بود همه
بقا بود و فثانه و اختلاف صفات حق سبحانه و تعالی ازان است که از وی آثار متضاده ظاهر
می شود و از علم و قدرت و ارادت موجود میگشت پس او را السامی الضار النافع المشفی المعید
الهادی المضل الخافض الرافع المذل المعز القابض الباسط پیدا آمد اکنون یکی از موجودات
سعاده آدمی است دیگر شقاوه او و چون همه موجودات از ارادت ازلی در وجودی آمد و ارادت
او منقسم نه تا گویند اراده سعاد دیگر و اراده اشقا و دیگر اما چون این دو معنی که از وی در
وجود می آمد مختلف می بود و نام مختلف بر و افتاد و هو المسعد المشقی و همان نقطه که سعاد
میکند بعینها همان نقطه است که اشقا میکند زیرا که کل موجودات عالم ازان یک نقطه
است موجود شده اند پس همان یک اراده است که تسوید روی دشمنان کند و بعینها همان
تبییض روی دوستان کند و این یک معنی را دو نام از دو اثر مختلف خواست و اسم دوستی
بر قومی و اسم دشمنی بر قومی افتاد چه آنچه با قوم اول افتاد چیز نیست که با دشمنان کنند و آنچه
با قوم دوم افتاد چیز نیست که دوستان کنند پس اراده او با خفا با دوستان رضا و محبت
آمد و با دشمنان غضب و نفرت و هر کس که چنان پندار و که کسی معصیتی کرد و صفت غضب در
خدا پیدا شد یا طاعتی کرد که صفت خورشنودی پیدا آمد از معرفت خدای پس دور است

اگر خواهی که بدانی که از تو خوشنود و باست یا ناخوشنود و در اعمال خود نظر کن یا همه طاعتت یا همه معاصی یا آمیخته اگر همه طاعتت از تو خوشنود و اگر همه معصیت از تو ناخوشنود و اگر آمیخته حکم غالب را بود و لیکن غایبه رضا و نهایت غضب آنگاه بود که همه طاعتت بود و یا همه معاصی و تا از وی نترسی شهوات خود بجای نمانی و تا او را ندانی و نشناسی از وی نترسی -

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ عالم کسی است که بتوحید صرف رسیده بود و دانسته که هر دست هیچکس نیست آنچه در مصحف نوشته است بحقیقت کلام خدای سبحانه و نامخلوق و خواندن بنده و کتابت مخلوق و هر که گوید که آنچه در مصحفها است قرآن نیست تنزیل قرآن را که خدای سبحانه در آیات بسیار فرموده است منکر شود و قوله تعالى أَنزَلَ عَلَيَّ غَبِيرَةَ الْكِتَابِ - إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا پس باید دانست که حق تعالی سخن گفت بی حرف و بی آواز و بی بجا و بی تعلیم و نه در وقت و نه از پس وقت و جبریل علیه السلام شنید محبت و بجا و بر رسول علیه السلام قرآن خواند بحروف از پس حروف و بجا و از پس بجا و صوت از پس صوت و رسول صلی الله علیه و سلم قرآن هم بحروف شنید و هم بحروف خوانده ما نیز بحروف میخوانیم و مجرد می نویسیم و لیکن روا نباشد که گوئیم این نوشته در مصحف قرآن نیست قال النبی صلی الله علیه و سلم ان للقرآن ظهراً و لظنناً و حداً و مطلعاً ان نهر هو التفسیر و البطن هو التاویل و الحد ما لا يتناهی الیه الفهم و من مضی الکلام و المطلاع ما یصعد الیه فیطلع الی شیهو و الملک العلام و عن ابی هريرة رضی الله عنه قال حضرت من رسول الله صلی الله علیه و سلم و عابین قاما احدهما فثبته و اما الآخر فقلو شنبته قطع فذا اصدعوم قانوا فی شرح الصحیح المراد بالاولی علم الاحکام و بالثانی علم الامور المصنوعه عن الاعیار المختصه بالعلماء بالثالث سبانه من اهل العرفان و لكل نمط من اوسماء آیات من الکتاب العزیز یلیق به ویناسبه و قوله علیه السلام انزل القرآن علی سبعة احرف لكل حرف یطن الی سبعة اطن او الی عشرة اطن و هی المراتب السبع فی الفهم و الادراک و القبول و العلم و التجلی و التزوا و الکیه الاشارة بقوله لَتَرْکَبُنَّ طَبَقًا مِنْ طَبَقِ و سماء بعد سماء و درجه بعد درجه و رتبه بعد رتبه و حال بعد حال و قطب بعد قطب

ولا تحک ان نور المتکلم تجلی وائمانی حرارة کلامه وذلک لایری الا بنوره قال بعضهم فی
 معنی قوله تعالی انا اعطیناک الکوثر ای معرفه اکثره بالوحده و علم التوحید بالتفصیل
 و شهود الوحده فی عین اکثره تجلی الواحد و هذا تجلی بمنزله نهر فی الجنه من شرب منه لم
 یظم ابداً فصل لیرتک ای اذا شاهد الواحد فی عین اکثره فصل باستقامه الصلوة
 التامة لشهود الروح و حضور القلب و انقیاد النفس و طاعة البدن بالقلب فی سبایل
 العبادات فانها الصلوة الكاملة الوافیة بحقوق الحجج و التفصیل و آخر بدیة انا یتیک
 لئلا یظهر فی شهودک بالعلوین و بسلبک مقام التملکین و کن مع الحق ببقاع الصیرف باقیاً

۵ مولانا قدس سره در ثنوی می فرماید :-

نے تو اعطیناک کوثر خواندہ
 تو بہ کن بنیرا شوا از ہر عدد
 ہر کرا دیدی ز کوثر خشک لب
 ور کسی بینی ز کوثر سُرخ رو
 پس ز کوثر خشک لب چون ماندہ
 کوندار و آب کوثر در گلو
 دشمنش میدار اچھو مرگ و تب
 اد محمدؐ خوست با اد گیسر خو

۵ و قال بعضهم فی معنی قوله تعالی والطور و کتاب مسطور الایہ نطق ایہا سالک ان قالبک ہوا طور و یرک
 ہوا کتاب السطور قلبہ ہوا رة استشور در حک بیورن العمور و خفیک ہوا السقف لمقون و ثنک
 ہوا البحر المسجور فی عالم الانفس فاللہ تعالی تم ذہن افاق کما سرہ بلفظ دن و عالم الآفاق ملک عالم الانفس
 و عالم الانفس منظر صنتہ باطنیہ الحق کما ان عالم الآفاق منظر سننہ ظاہریہ الحق و یقالی ابا عام القیاب
 و الشہادہ و یقولہ ان لفیم بظاہر ظاہریہ و باطنیہ و لکن الآفاق لا یتعلق بک اذا خرجتہ منہ و یتیک بطنہ
 بعد المشرقین قاطب طور الیک منک بعد خروجک من عالم الآفاق و ہو نور قالبک اسبانی بعد المشرقین
 اما نسما فی الجنۃ اوردہ کما فی النار و اجتہد الیوم ان تجسہ نورانیاً لا ظلمانیاً لیکون قبرک منوراً کا منظر و لیکون
 باؤیک جنۃ لا یجہنم بعد خلاصک من البرزخ و ان لم تنور طورک الیوم ولم نس البحر المسجور الذی بحر فی بیان
 الشہوات و الغنیم و الکیر ہاء اذہ کرونیج الریاضۃ و یرد الاحلاق الحمیدہ فتیقن ان عذابک لواقع و اشد
 و عذاب ذل الحجاب -

بقیائے فلا کیوں ابتر فی وصولک و مالک و اتصال امتک الذین ہم ذرئک ایک ان شانک
ای مبغضک الذی علی خلاف ذلک المنقطع عن الحق ہوا لا بنزلائت بعضی کبر اور ستر قل هو
اللہ احد چنین گفتہ اند کہ آنچہ ہم مابدان رسد آنست کہ برہان عقلی درست شدہ کہ
ذات باری تعالیٰ و تقدس از کثرہ منزه است و ہر ان ذات کہ چنین باشد تعریفی او جز بلوازم
در لقبہ حاشیہ ص ۱۱۱

بستر پاکت کتاب مسطور است
روح تو مثل بیت محمود است
وان زورک حواس مسطور است
فی المثل ہچو کبر مسجور است
منبع لوء لوء ست و کافر است
وی بقرآن و ذکر مذکور است
منظر ظہر و بطنی یک نور است
بس عوالم بدین دو مقصور است
چون مناظر بہان کہ منظور است
باتو آفاق طالب گور است
بعد حشری کہ نشر منشور است
باتو ہمراہ تہمت و مامور است
صورتنا ناصر است و منصلوا است
زانکہ آن جائے ماریامور است
نہ جہنم کہ پر ز زنبور است
خلق نیکیوت جنت و جور است
قسم تو ماتم است یا سوا است
از لباس سعادت او جور است

قالب عنصری تو طور است
رق منشور قلب صافے تست
لبسی خفیت کہ سقف مرفوع است
نفس ای جان بعالم النفس
ہست آفاق ملک النفس ہوس
حق قسم میخورد بدین آفاق
عین آفاق عالم النفس
عالم غیب و ہم شہادت او است
بمظاہر قسم روا باشد
رد تو بگذر ز عالم آفاق
لحور معنی طلب کہ باتو بود
بدن کتیب کہ حاصل تست
معنی الرقیق ثم طریق
گورتن را ہی منشور کن
جنت عدن ساز ماؤ ایت
دوزخ تو صفات مذموم است
ورنگر ناکدام غالب تست
آنکہ اہل شقا و حرمان است

نتوان کرد لیکن لوازم آن ذات معلول آن ذات باشد و علت در وجود و ترتب مقدم باشد
 بر معلول پس لا محاله ذات بر لوازم مقدم باشد و چون در حقیقت مقدم بود در لفظ نیز باید که
 مقدم باشد و عبارات از آن حقیقت جز بلفظ نمیتوان کرد و ذات باری تعالی را از لوازم
 سلبی هیچ قریب تر نیست از استغناء و از سبب و از لوازم شیئی هیچ قریب تر نیست
 از فاعلیت و الله نام ذاتی است که بدین دو صفت موصوف باشد و چون تعریف حقیقت نام
 مرکب بلازم بین قریب باید کرد لاجرم اول هو گفت در عقیده آن لفظ الله گفت تا این هر دو
 لازم که مفهوم اسم الله است معرف آن هویت نام مرکب باشد بدانکه استغناء از سبب
 موجب نفی کثرت است زیرا که اگر مرکب بود محتاج جز خود بود قاتا نفی کثرت در حقیقت
 موجب استغناء نیست زیرا که اگر روا بود در حقیقت مفرد بود و اما در مورد محتاج بود بذكر
 علت پس معلوم شد که اول ذکر هویت باید کرد و آنگاه ذکر کمیت و آنگاه ذکر وحدانیت
 و هر که این قدر معلوم کند بداند که در تحت هر کلمه از قرآن اسرار پنهان است نزول کتب سموی
 بر قلوب انبیا و رسل بر تحلیل مشکلات اسرار صفات محبوبست و برای تشریح لطایف احوال
 معشوقست تا عشق در ارواح عاشقان و شوق در اشباح مشتاقان در تزیید آید و
 فی روایتی و لبطنه سبعین بطناً گفته اند مراد از ظهران معنی است که در تحت الفاظ است

در بقیه ص ۱۱۲

نفس تاوان همیشه مزور است
 هست مفهوم و فهمها کو راست
 کو ز تاثیر نفس رنجور است
 مرده نفس تا گبه صور است
 گر بمیزان قهر ثبور است
 ندی این زمان که مقهور است
 چون مکلف بوده معذور است
 و اند این را کسی که مهجور است

عقل را تا بکار خانه رسد
 حشر و نشر تو هم درین نشاء
 صحتی ده قوای روحی را
 کشته عشق زنده ابد است
 بهر مسجود نفس شومرت را
 گر بآب ریاضتش تسکین
 چشم وارش عذاب رب عظیم
 بدترین عذاب ذل حجاب

که عالم بر لغات عرب چون آنرا بشنود ذهن آن بآن سبقت گیرد و معنی آن لفظ در یابد و درین ادراک عامه و خاصه علما مشترک اند و مراد از بطن آن مفهوم است که لازم مفهوم اول است و عامه را در آن فصیحی نیست و مراد از حد آن معنی مفهوم است که نهایت ادراک صاحب علم و فهم و عقل سلیم است و آن نصیب کاملان است از خواص که ایشان را خاص الخاص خوانند و مراد از مطلع معانی و اسرار آبی است که بقوه کشف و شهود بآن توان رسید و آن نصیب اخص الخاص است که اکابر اولیا اند و همچنین احادیث قدسی و الفاظ مصطفوی را و شریعت و احکام نبوی را ظاهری و باطنی و حدی و مطلق است و هر کس از علماء امت که در شریعت وی را سخ تر و استعداد مظہری او بداند حضرت بیشتر خط او از ادراک آن معانی و لطایف او فرا کثر و مناسبت او بآن حضرت از راه ظاهر و باطن بیشتر و مقام و مرتبت و کشف شهود بر تراوشی و ارشاد از غیر او لیترونیز گفته اند هر آیتی را هزار و یک معنی است قال حجۃ الاسلام بیاید و آنست که مقصود از قرآن خواندن نیست و بس و بلکه کار کردنست و خواندن برای یادداشتن می باید و یادداشتن برای فرمان بردن و کسی که فرمان نبرد و بخواند چون بنده بود که نامه خداوند یعنی مولای غلام بوی رسد و دیر کارها فرموده باشد بنشیند و بالحاك نامه بخواند و حرف وی درست میکند و از فرمان بیج بجای نیاید و بیشک مستحق عقوبت گردد و رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمودند فاضل ترین عبادت امت من قرآن خواندنست و گفت روز قیامت بیج شفیع بی نزد حق سبحانه بزرگوار تر نیست از قرآن نه پیغمبر و نه فرشته و نه غیر ایشان و قرآن خواندن را آدابست ظاهر و باطن از آداب ظاهر اول آنکه بجزمت خواند و پیش طهارت کند و رو بقبله بنشیند متواضع و ارچنانکه در نماز امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ میگوید هر که قرآن در نماز خواند و بر او بهر حرفی صد حسنه بنویسند و اگر ششمه خواند در نماز پنجگانه بنویسند و اگر بر طهارت خواند غیر نماز بسیت و بیج بنویسند و اگر نه بر طهارت بود ده حسنه بنویسند و آنچه نصیب خواند در نماز فاضل تر بود که دل قاریش بود آداب دوم آنکه آهسته

که شروع با آداب ظاهر قرآن خواندن

خواند و تذکر میکند در معانی آن دوران نباشد که تازو دستم کند آداب سیم گریستن است و اگر کسی
را چشم نگرید باید که دلش بگرید..... آداب چهارم باید که حق بر آیتی بگنارد که رسول
صلی اللہ علیہ وسلم چون بآیہ عذاب رسیدی استعاذہ کردی و چون بآیہ رحمت رسیدی سوال
کردی. و چون بآیات تنزیہ رسیدی تسبیح گفتی و در ابتدا عوذ گفتی و چون فارغ شدی
گفتی اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِالْقُرْآنِ وَاجْعَلْهُ لِي إِيمَانًا وَنُورًا وَرَحْمَةً اللَّهُمَّ
ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ فَارْزُقْنِي تِلْكَ وَتَمَامًا لِللَّيْلِ وَ
النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ حُجَّةً لِي يَا سَرَّابَ الْعَالَمِينَ و چون بآیہ سجده رسد سجده کند اول تکبیر
گوید آنگاه سجده کند و شرط طهارت و استعورت و روی نگاه دارد و تکبیر و سجده کفایه
بودنی تشهد آداب پنجم آنکه اگر از ریاء و روی چیزی باشد و یا کسی در نماز حال پریشان می شود -
آهسته خواند و اگر ازین آهسته بود اولیتر آنکه بلند خواند که بہت دی جمع تر بود و نشاطش بیفزاید و
جواب برود و خفتگان دیگر بیدار شوند. و گفته اند از مصحف خواندن فاضل تر بود که چشم را
نیز کار فرموده باشد آداب ششم آنکه جهد کند تا با آواز خوش خواند چه هر چند آواز خوشتر بود و قرآن
در دل بیشتر بود و سنت آنست که محرابی خواند فاما الحان بسیار در کلمات و حروف انگندن
چنان کہ عادت قوالان باشد مکر و بہت و آداب باطن در تلاوت نیز نشانی آداب است -
اول آنکہ عظمت سخن بدانند کہ سخن خدای تعالی است و قدیم است و صفات و لیسیت و قائم
بیوات وی و آنچه بر زبان وی می رود در حروفست همچنانکہ آتش بر زبان گفتن آسان است -
و ہر کس طاقت آن دارد اما طاقت نفس آن ندارد و همچنین حقیقت معانی این حروف اگر آشکار
شود بہت آسان و بہت زمین طاقت تجلی آن نیارود لیکن جمال و عظمت او را بکسوة حروف
پوشیدہ اند تا زبان باود لها طاقت آن بیارود و جز در کسوة حروف باو میرسانیدن صورت
نہ بندد و نصیب بیشتر آدمیان از قرآن آواز و ظاہر معنی او پیش نباشد تا گروہی پیدا شدند
کہ قرآن خود حروف و اصوات است و این غایت ضعف و سلیم دل است و ندانند کہ در آداب

۱- مطلب فیہ قراءۃ القرآن من المصحف افضل

معانی شریعت است که کسی زود بگفته آن فرسود و چنانکه هر کالبدی را روح نیست که با وی بماند معنی حروف است
چون روح است و حروف کالبد است و شرف کالبد سبب روح است و شرف روح به سبب
روح معانی است آداب دوم آنکه عظمت حق سبحانه و تعالی به بیند و بداند که این سخن ولایت دل حاضر
کنند پیش از قرآن خواندن و بداند که سخن که می خواند در چه خطری نشیند که وی میگوید لَا یَمَسُّهُ
إِلَّا الْمَطْهُورُونَ چنانکه مصحف را نباید الا دست پاک همچنین حقیقت سخن خدا را سجانه در
نیاید الا دل پاک از تجاست اخلاق بد و آراسته بنور تعظیم و توقیر کسی عظمت قرآن را نداند
تا عظمت حق تعالی را نشناسد و این عظمت در دل نیاید تا از صفات و افعال وی باز نیاید
پس چون عرش و کرسی و هفت آسمان و هفت زمین و هر چه در میان ایشانست از ملائکه و
جن و انس و بهائم و حشرات و جمادات و نباتات و اصفیاء خلایق در دل حاضر کند و بداند
که این قرآن کلام آن خداست که این جمله در قبضه قدرت او است که اگر همه را بکشد پاک
ندارد و در کمال وی هیچ نقصان نبود و آفریننده وارنده و روزی دهمده همه وی است آنگاه باشد
که شمه از عظمت او سجانه در دل وی حاضر شود چه آثار جلال و عظمت او در مخلوقات او پیدا
است آداب سیم آنکه دل حاضر دارد و در خواندن غافل نباشد و حدیث نفس ویرا بجانب
پراکنده بیرون نبرد و هر چه به غفلت خوانده بود تا خوانده انگار و دیگر باره بر سر او شود که
این چنان بود که کسی بتماشاء بوستانی شود و آنگاه غافل شود از عجایب بوستان و از وی
بیرون آید این قرآن بوستان و تماشاگاه مؤمنان است و در وی عجایب حکمتهاست کسی
که در آن تامل کند هیچ چیز دیگر نبرد و از پس اگر کسی معنی قرآن نداند نصیب وی اندک باشد
ولیکن باید که عظمت وی در دل حاضر بود تا پراکنده اندیشه نشود چه در هر آیه مقصود هدایت است
و در هر هدایت اشارتی و در هر کلمه پندی و حکمتی و در هر حرفی فضلی و لطفی آداب چهارم آنکه در معنی هر
کلمه اندیشه کند تا معنی آن فهم کند و اگر به یک راه فهم نکند اعاده میکند و اگر از آن معنی لذتی یابد
اعاده میکند که آن اولیتر از بسیار خواندن بود - ابووزر گفت رضی الله عنه که رسول صلی الله
علیه وسلم یکشب تار و در نماز این آیه اعاده می کرد - قوله تعالی اِنْ تَعَدَّ بِهُمْ قَاتِلَهُمْ
عِبَادَتًا وَلِیْسَ مِنَ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِیْمِ - را نیز اعاده میکرد و اگر آیتی می خواند معنی دیگر

می اندیشد حق او آیه نگذارده باشد عامر بن قیس از سواس کلمه میگرد گفتند از حدیث دنیا
 باشد گفت اگر کار در سینه من کنند بر آسان تر که در نماز حدیث دنیا کنم و لیکن دل من بشنود
 آنست که در قیامت پیش حق تعالی چون ایتم و چون باز گردم این جمله را اوری اللّٰهُ عَمَّ اَز
 و سواس میداندست حکم آنکه هر کلمه که در نماز میخواند باید که جز از معنی او در آن وقت هیچ چیز نه
 اندیشد چون اندیشه دیگر بود اگر چه از دین بود و سواس بود بلکه باید که در هر آیتی جز از معانی
 وی نه اندیشد چون آیات صفات حق تعالی خواند و در سایر صفات تأمل کند تا معنی قدوس و عزیز
 و جبار و حکیم و امثال آن چسبست و چون آیات افعال خواند چون خلق السموات و الارض از
 عجایب آن عظمت خالق فهم کند و کمال علم و قدرت وی بشناسد تا چنان شود که در هر چه
 نگرود حق را بیند بلکه بوی بیند و از وی بیند و چون آیه خَلَقَ الْاِنْسَانَ بر خواند و در عجایب نطفه
 اندیشه کند که یک قطره آب یک صفت چگونه از وی پس باء مختلف پیدا آید چون پوست و
 گوشت و استخوان و رگ و غیر آن آنگاه از وی اعضائی چون سر و دست و پای و چشم و زبان
 و غیر آن که چون آفریده شود و آنگاه عجایب جواهر معانی چون سمع و بصر و حیوة و اندیشه باء گوناگون
 و تفکر و ظهور معانی از هر نوع و انواع تدبیر با دباتی لطایف چگونه آفریده شود و چون پیدا آید
 و معانی همه شرح کردن دشوار بود و مقصود ازین تشبیه است بر جنس تفکر در قرآن و معانی
 قرآن سه کس را ظاهر نشود یکی آنکس که اول تفسیر ظاهر نخوانده باشد و عربیت نخوانده باشد
 و دیگر بر گناهی بزرگ از کبایر مصر باشد یا بدعتی را اعتقاد کرده بود که دل وی تاریک شد باشد
 بظلمت بدعت و معصیت و ستم در کلام اعتقادی خوانده باشد و بر ظاهر آن ایستاده و
 هر چه برخلاف او بر دل وی بگذرد از آن نفرت گیرد و ممکن نگردد که این کس هرگز از آن ظاهر
 فراتر شود و آداب نجوم آنکه دل وی بصفته باء مختلف میگردد چنانکه معانی آیات میگردد و چون
 به آیات خوف رسد همه دل وی بهراس و زاری گردد و چون با آیات رحمت رسد گشادگی و
 استبشار و شادمانی در دل وی پیدا آید و چون صفات حق تعالی شنود عین تواضع و شکستگی
 گردد و چون محالات و مقالات کفار شنود که در حق خدای گفته اند چون زن و فرزند و شریک
 آواز نرم کند و با شرم و خجلت بخواند و همچنین هر آیتی را معنیست و آن معنی را مقتضیست

باید که بدان صفت گردد تا حق آن آیه گذارده بود آداب ششم آنکه قرآن را چنان شنود که گویا از حق تعالی می شنود و تقدیر کند که از وی می شنود در حال و مقصود از همه عبادات یاد کرد حق سبحانه و تعالی است و عباد مسلمانی که یکی نماز است مقصود از وی ذکر حق تعالی است و تمکن ذکر حق در دل و قرآن خواندن فاضل ترین عبادت است به سبب آنکه سخن خدای است و بزرگ است مر خدا را سبحانه و هر چه در ولایت همه تازه گردانیدن ذکر حق تعالی است و مقصود از روزه شکستن شهوات است تا چون دل از زحمت شهوات خلاصی یابد صافی گردد و قرارگاه ذکر شود که چون دل به شهوة آگنده باشد ذکر در وی ممکن نباشد و روی اثر نکند و مقصود از حج که زیارت خانه خداست ذکر خداوند خانه است و به هیچ شوق بقاء وی پس سر و لب با همه عبادات ذکر است و یاد کرد حق سبحانه و تعالی ترا شمره ذکر است او را و چه شمره بود بزرگتر ازین حاصل مسلمانی کلمه لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ است و وی عین ذکر است و این ذکر و یاد کرد بر دوام می یابد و اگر بر دوام نبود در بیشتر احوال می یابد نه در کمتر که فلاح در وی بسته است و حق تعالی شا بر آن قوم گفت که بر پای و نشسته و خفته و بر پهلوی با غلطان و افتاده در هیچ حال از ذکر او غافل نباشند قوله تعالی وَالَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ ۗ أُولَٰئِكَ سَيَرْحَمُهُ اللَّهُ ۗ وَقَوْلُهُ تَعَالَىٰ وَأَذْكُرْ بِكُنُوفِكَ نَفْسًا لَّيْسَ بِهَا بِذَكْرٍ وَلَا يُفِيدُ ۗ وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ وَلَا تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ -

گفت او را همه یاد کن بزاریها و بهراس و پوشیده یعنی بزبان و دل با مداد و شبانگاه و به هیچ وقت از غافل مباش و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم گفت آگاه کنم شما را به بهترین اعمال شما و پذیرفته ترین نزد پادشاه شما و بزرگترین درجات شما و آنچه بهتر است از زور و سیم و صدقه دادن و بهتر است از جهاد کردن با دشمنان اگر چه گردنهای شما میزنند و شما گردنهای ایشان نزنید - گفتند آن چیست یا رسول اللہ گفت ذکر اللہ سبحانه یعنی یاد کردن حق سبحانه -

ترا یکسانند پس در هر دو عالم نیز زجانت بر نیاید بی خدا دم اگر تو پاس داری پاس انفاس نیز به سلطانی رسانندت ازین پاس

مطلب ۱ - خدا یا میسر گردان بحرته این عزیزان که میسر بر غیر بر تو آسانست نصیر جمیل واللہ المستعان ۲۲

شروع به بیان طریقه شریفیہ علیہ خواجگان علیہم الرحمہ و الرضوان و سخن خواجگان است
 علیہم الرحمہ و الرضوان و اساس و ارکان ذکر اساس آن چهار است ہوش و دردم نظر و در قدم -
 خلوت در انجمن سفر و وطن ہوش و دردم یعنی انتقال از نفسی بہ نفسی می باید کہ از سر غفلت نباشد
 و از سر حضور باشد و ہر نفسی کہ میزند از حق تعالی غافل نباشد نظر در قدم یعنی ساک را در رفتن
 و آمدن نظر او در لپشت پای او باشد و بجائی کہ نمی باید نہ بنید و خلوت در انجمن یعنی خلوت آدمی
 باید کہ در میان خلق باشد ظاہرش در میان خلق و باطن با حق سبحانہ و تعالی باشد تا خلق از احوال
 او واقف نشوند و احوال او را بخارت نبرند سفر در وطن یعنی سفر آدمی باید کہ در طبیعت بشہی
 باشد یعنی از صفات بشری بہ صفات ملکی و از صفات مذمومہ بہ صفات مرضیہ حمیدہ انتقال
 فرماید چرا کہ شخص خبیث بہر جا کہ انتقال فرماید خبیثت از وی زایل نشود تا انتقال نفرماید
 از صفات خبیثہ و بنای مشغول ایشان کہ ارکان ذکر است برین کلمات است کہ میگویند یاد کرد
 و باز گشت و نگہ داشت و یاد کرد عبارت از است کہ تکرار کند ذکر یہ کہ
 از وردیشی باور سیدہ باشد و باز گشت عبارت از آن است کہ گویند در عقب بہر ذکر ی گویند کہ
 خداوند مقصود من از ذکر لقا و رضاء است زیرا کہ این کلمہ باز گشت نفی کننده است ہر خاطر یہ
 کہ بیاید از نیک و بد تا ذکر او خالص ماند و بہتر او از ما سوای حق فارغ گردد و نگہ داشت عبارت است
 از آنکہ در ویش دل خود را نگہ دارد از خطور اغیار باید کہ یک ساعت و دو ساعت و زیادہ آن مقدار
 کہ بپسیر شود و خاطر خود را نگہ دارد از آنکہ غیر ی بر خاطر او بگذرد و یاد داشت عبارت از آنست
 کہ در ویش دل خود را با جناب حاضر دارد و مجرد از لباس حرف و صوت و عربی و فارسی و مجرد
 از جمیع جہات و بعضی این معنی را مشاہدہ گویند و ذکر خفی بہ حقیقت این بود و طریق یاد کرد آنست
 کہ نفس خود را در ورون کشد و زبان با کام چسپاند و بدل کلمہ لا الہ الا اللہ محمد رسول
 اللہ - سہ گرت یا زیادہ ہمچنین زیادہ میکنند تا آنقدر کہ میتوانند بہ تسلیم و قوت تمام در بند و
 جس نفس صبر کنند تا علوات آن ذکر بدل رسد و ذکر را باز گشت کند و باز گشت ہم بدل

لا ذکر لا الہ الا اللہ محمد رسول اللہ را بہتمامہ گوید -

کند چه ذکر کثیر است که دل گوید زیرا که به دل ذکر گفتن و گیر است و از دل ذکر گفتن دیگر در ابتدا که مرید به تلقین شیخ ذکر میگوید از دل ذکر میگوید باز چون در گفتن ذکر حضوری حاصل میشود - در ان مقام بدل ذکر میگوید گفته می شود چنانکه در خواب و بیداری یکسان بود درین مقام دل ذکر میگوید و چون مرتبه یاد کرد به کمال رسد نگاه داشت پیدا شود چنانکه در یکدم ده بار بگوید که خاطر او بغير بیرون نرود و نگاه داشت عبارت ازین حضور است و چون سعی از میان برخواست آنگاه دل ذکر میگوید یا در داشت از آن ذکر است و دل را باید که از محل او که قلب صنوبر است دور ندارد که مقصود مجر و از جهالت هم آنجا است و دید قرب او سبحانه بصیرت را از جهتی ضعیفی که صرا و راستا بیسرنمی شود و لیکن بتدریج این معنی پرتومی اندازد تا چنان شود که غیر این معنی در نظر بصیرت چیزی نمی ماند به چند که خواهد از خود تعبیر کند معنی خود را با یاد آورد نتواند مانند کسی که از چکر فرو رفته باشد تا کردن چشم بغير بجز نیفتد همچنین باید که نظر خود را از دل خود بر ندارد و حق سبحانه و تعالی گویند روی می بیند تا به تدریج چنان شود که صور کاینات در نظر او چون شیخ ضعیف که از دور وی شود نتواند که باطن این شخص را مشغول گرداند مانند کسی که چشم بر چیزی گماشته می بیند و از دیدن به تعقل نمی پروازد لاکه نفی آله طبیعیت چه هر چه گاهی که چیز دیگر را غیر از حق سبحانه و تعالی مطیع تر باشد آن چیز معبود و آله وی باشد که وی مطیع آنست و **وَاللّٰهُ اَشَدُّ مَعْبُودًا** بحق است سبحانه و مقصود از ذکر آنست که ذکر به حقیقت کلمه توحید برسد بسیار گفتن شرط نیست و حقیقت کلمه توحید آنست که در وقت گفتن با سوای اللّٰهُ بکلی نفی شود چه ذکر دل شهودند که بود و الاصل فی جمیع الادعیة و الاذکار الاخفاء بالاجماع و خلاف این اصل را نیتی صحیح باید بالاجماع و خلاف این اصل بلا نیت صحیح بدعتست بالاجماع و بدعت سیه است و مراد از بدعت درین مسئله آنست که اعنی خلاف الاصل المتفق بلا داع صحیح و قتی باشد که خلاف الاصل بالکداع صحیح افضل باشد و قتی باشد که واجب بود که تصنیف الکتب فی علوم الدینیة و طریقہ اهل اللّٰه بر انواعست بعضی بر خصت عمل کرده اند و ایشان را مقصود از عمل بر خصت

له فرق میان ذکر بدل گفتن و میان ذکر از دل گفتن

نفع خلق بوده نه وجود خود و بعضی بعزیمت عمل کرده اند و هم مقصود ایشان نفع خلق بوده نه وجود خود اما
نفع خلق در عمل بعزیمت بیشتر است و ظهور در آن تمامتر و از خطر دورتر بنیای این کار درین راه بر نفس
می باید کرد چنانکه اشتغال بوظیفه اہم زمان حال از تذکر ماضی و تفکر در مستقبل مشغول گرداند و نفس
را نگذارد کہ ضایع گردد و از آن احتراز کند کہ گفته اند من ضعیف و قوتہ فوقہ مقت و در ادراک آن
سعی کند کہ اَلْوَقْتُ اَنْ لَا تَلَا حِظَّ اِلٰی مَا قَسَمُ لَكَ فِی الْاٰنِ وَ لَا اِلٰی مَا تُصِیْرُ الْبَیْرَ فِی الْاَبَدِ و آن تحفظ مراد
الحق فیک بین النفسین نفس عبارتست از دوام حال مشاہدہ و تواتر و تعاقب امداد آن آنکہ حیوة
قلوب اہل محبت مربوطست بر مثال تواتر و تعاقب انفاس است کہ بقاء حیوة قالب بدان مشروط
ست بہمچنانکہ اگر ساعتی مدد انفاس جدیدہ و اثر ترویج آن از صورت قلب منقطع شود از شدت
حرارت غریزی محترق گردد و اگر لحظه و لمحہ مدد شوق شہودی از حقیقت دل محسب مشتاق منقطع
گردد از شدت تعطش و حدت شوق بسوزد و نفس حالست و اہم مجر و از فترت و وقوف چہ
گفته اند الوقت للمبتدی و النفس للمنتہی و الحال للمتوسط و قالوا افضل الاعمال عدو الانفاس
مع اللہ سبحانہ و قبل وقفہ المرید بشراً لیسر من فترتہ و العرق بینہما ان الفترة ریح عن الارادة
و خروج منہا و الوقفة سکون عن السیر باستجلاء حالات انکسل فکل مرید وقف فی ابتداء
ارادتہ لایحیی منہ شیئی تامل حجتہ الاسلام ذکر را چہار درجہ است اول آنکہ بزبان باشد دل
غافل و اثر آن ضعیف بود و لیکن ہم انشاوری خالی نباشد چہ زبانی را کہ بہ خدمت مشغول
گردند فضل بود بزبانی کہ بہ بیہودہ مشغول گردند یا مستطیل بگذاشتند دوم آنکہ در دل بود
و لیکن متمکن نبود و قرار نگرفته باشد و چنان بود کہ در را بہ تکلف بران باید داشت تا اگر جمہد نکند
و تکلف نبود دل با طبع خویش شود از غفلت و حدیث نفس سیم درجہ او بود کہ ذکر در دل قرار
گرفته بود و متمکن و مستولی شدہ چنانکہ بہ تکلف او را با کاری دیگر باید برد و این بس عظیم بود
چہارم درجہ آن بود کہ مستولی بر دل مذکور بود و این عنایت حق تعالی است نہ ذکر فرق بود
میان آنکہ ہمگی دل را دوست دارد و میان آنکہ ہمگی دل را ذکر دوست دارد بلکہ کمال در آن است
کہ ذکر و آگاہی از ذکر از دل بشود و مذکور ماند در دل و بس کہ ذکر تازی یا پارسی بود و این ہر دو
از حدیث نفس خالص نبود بلکہ عین حدیث بود و اصل آنست کہ دل از حدیث تازی و فارسی و

ہرچہ بہت خالی شود و ہمہ وی گردد کہ بیچ چیز دیگر را در وی گنج نماند و این حال نتیجہ محبت مفراط
 بود کہ آنرا عشق گویند و عاشق گرم رو را ہمگی معشوق وی دارد و باشد کہ از مشغولی کہ بوی داشته
 باشد نام وی فراموش کند و چون چنین مستغرق شود خود را در ہرچہ و ہر بہت جز حق تعالی
 فراموش کند با اول راہ تصوف رسد و این حالت را صوفیان فنا گویند و نیستی گویند یعنی ہرچہ بہت
 از ذکر وی نیست گشت و او ہم نیز نیست گشت کہ خود را نیز فراموش کرد و چون از وی بیچ چیز
 نماند مگر حق تعالی بہت وی بہت حق باشد و پس و این کس بیچ نہ بنید جز حق و گوید ہمہ بہت
 و جزوی خود نیست و یا گوید خود او منم اینجا یک گاہ جدائی میان او و میان حق ہر چیز و یگانگی
 حاصل آید و نہایت سیرالی اللہ باشد و سیرالی اللہ وقتی ملتہی باشد کہ سالک با دیہ وجود را
 یکبارگی بقدم صدق قطع کند با اول راہ تصوف و اول عالم توحید و وحدانیت و مہم در جاست
 ولایت خاصہ رسیدہ باشد یعنی جز جدائی از میان بر خیزد کہ ویرا از جدائی و دوری آگاہی نباشد
 کہ جز جدائی کسی داند کہ وی چیزی داند خود را و حق را و این کس درین حال از خود خبر است و جز
 یکی نمی شناسد جدائی را چون داند چون بدین درجہ رسید صورت بلکوة بروی کشف شدن
 گیرد و ارواحِ ملائکہ و انبیاء بہ صورت ہائے نیکو بروئے ظاہر شود و آنچه خواص حضرت اہمیت
 است پیدا آمدن گیرد و احوال عظیم پیدا آید کہ ازان عبارت است توان کرد و باشد کہ روح
 او را اتفاق معراج افتد و دران معراج او را اتفاق وصال حق میسر شود و تجلی ذاتی
 و سست و ہر دوران تجلی آن فنا را و یگانگی را و دیدن فناء خود را و بقا و وجود حق را بعد
 از آنکہ در اشعہ نور ذات او ذاتی شدہ بود و بحقیقت در خود ملاحظہ کند و چون ازان حال با خود
 آید و آگاہی کار ہا او را پیدا آید اثر آن حال در وی بماند و دنیا و ہرچہ در دنیا است و ہرچہ
 خلق در اندر دل وی ناخوش شود و در میان مردمان باشد بن و بدل غایب باشد

۱۲۳ مطلب :- و این حال را مہرستور بلطف نیز گویند و آن دخول سالکست از وجود خود و آن در حالت باشد
 کہ چیزی بروی نگارند کہ عقل را از وی بر باید و این حال در تجلیات صفاتی جمائے دست و ہرچہ در ضمن ہر جمائے
 جلالت مناسب از جمال ۱۸ ۱۲۴ مطلب :- اللہم لا تحرمنا و اسر ذقنا و لیس لنا آمین ۱۲۵

و عجیب میدار و از خلق که بکارها و دنیا مشغولند و بنظر رحمت در ایشان می نگرند که میداند که اثر
 چه محرومند و مردمان بروی میخندند که چرا وی نیز بکار دنیا مشغول نیست و گمان می برند که مگر
 اولاً جنونی و سودائی پیدا آمده و اگر کسی به درجه فنا و نیستی نرسد و این احوال و عکاشفات و ایرا
 پیدا نیاید لیکن ذکر بروی مستولی گردد و در دل او تمکن گردد و آن نیز کمبیا و سعادت باشد که چون ذکر
 غالب شد انس و محبت مستولی شد که حق را سجانه از همه دنیا و آنچه در دست است تر در او حاصل
 سعادت این است که چون مرجع و مصیر با حق خواهد بود بمرگ کمال لذت مشاهده بر قدر محبت
 بود و آن کس که محبوب دنیا باشد رنج در وی در فراق دنیا در خور عشق وی بود دنیا را پس اگر
 کسی ذکر بسیار گوید و آن احوال که صوفیان را باشد پیدا نیاید نباید که نفور گردد که سعادت بر آن
 موقوف نیست که چون ولی بنور ذکر آراسته گشت کمال سعادت را میباید شد هر چه
 درین جهان پیدا نیاید پس از مرگ در آن جهان پیدا آید و باید که همیشه ملازم باشد مراقب
 دل را و با حق تعالی دارد و هیچ غافل نباشد که ذکر بر دوام کلید عجایب ملکوت و قرب حضرت
 اکبریت است و ذکر بر دوام همه نه آن است که بر زبان یا بدل بود بلکه آنست که همیشه
 ملازم و مراقب دل باشد و در العباد از آنکه صافی گردانیده باشد از عداوت و خلق و از ذکر
 ایشان و ذکر ماضی و مستقبل و از مشغله محسوسات و از غضب و اخلاق بد و از شهوات
 دنیا و طلب آن با حق تعالی دارد و هیچ غافل نباشد چه حقیقت ذکر طرد غفلت است که
 گفتن دل هم حدیث نفس بود و غلاف و پوست حقیقت ذکر باشد و دوام مراقبه دولت
 بزرگست و علاست صحت مراقبه موافقت احکام الهی است و هر آینه نیک و دشوار بود
 دل خود را بیک صفت و بیک حال داشتن و دوام مراقبه طریقیت موصل به حقایق و دوام
 دولت مراقبه بی قطع علایق و عوایق و صبر بر مخالفت نفس و احتراز از صحبت اغیار میسر نگردد و
 علامت ذکر حقیقی آن بود که بوقت امر و نهی پیدا آید و خدا را سجانه یاد کند بوقت معصیت دست
 بدارد و بوقت فرمان نایبای آرد و اگر ذکر ویرا بدان ندارد نشان آن باشد که حدیث نفس
 بوده است و حقیقتی نداشته است و لا یکن المراقبه و حصول صحت القلب الابد و مستمر

طلب - بیان سبب مراقبه -

الذکر القوی الخفی بشرط النفی والاثبات ولا يمكن المداد ومنته على الذکر الآب تجرید الظاهر عن الدنیا
 ولا يمكن تجرید الظاهر عن الدنیا الا بکثرة ذکر الموت و العلم ان الهجرة هو الذی یلازمه العبد ومن الذکر
 کان ما کان و لکل ذکر نتیجته لا یكون لذلک آخر و اذ عرض الانسان على نفسه الاذکار الالهیه فلا یصل
 منها الا ما تعطیه استعدادہ فاول فتح له فی الذکر قبول ثم لا یزال یواطب علیه مع الانفاس فلا
 یخرج منه نفس فی الیقظتہ ولا النوم الا به لاستہتارہ فیہ و بعض ما نتیجته لا اله الا الله له سبت و
 تلتشون و جہا یعطی کل وجه ما لا یعطیه الوجه الآخر فکن مع القوم حیث کالواد لا تکن و ذہم فلتشقی
 فہم عباد اللہ صدقاً رقا من العلم فی کل مرتبہ ^{مسلم} مسلمان آن باشد کہ از شغل و وجہان رستہ
 باشد و از ہر چہ آفریدہ است دلش پاک شدہ باشد و از پنداشت ہاء گوناگون بیرون آید
 باشد و از ظلمت پنداشت بنور لقا بیرون آید باشد مرد باید کہ در سہفت آسمان و زمین و
 دین جهان و دران جهان جز از خدای عزوجل ہیچ چیز در پیش دل او در نیاید و در ہر وقت کہ
 باشد خدا بر اسباحتہ فراموش نکند و تا خود را فراموش نکنی او را یاد نتوانی داشت و چنان باید
 کہ از خود یادت نیاید و یادت نباید کرد و کسی را یاد کنی کہ فراموش کردہ باشی و تو خود او را یاد
 نتوانی کرد تا او ترا یاد نکند یاد کردن او ترا محو کردن است از توئی تو کسی کجا است کہ او را
 این ہمت باشد آنکس عزیز است از او استعانت باید خواست ذکر را چہ از چیزی باید بود
 تا معتبر بود اول اخلاص دوم تعظیم سیم حلاوت چہارم حرمت زیرا کہ ذکر بی اخلاص ذکر
 منافقان است و ذکر بی تعظیم ذکر مبتدعان است و ذکر بی حلاوت ذکر فاسقان است
 و ذکر بی حرمت ذکر مرایان است ذکر باخلاص و تعظیم و حلاوت و حرمت ذکر محبان است
 و معنی کلمہ توحید آن بود کہ در وی حرف نبود و عربی و فارسی نبود و دل چون بدین معنی قرار گیرد -
 چنانکہ بہ تکلف او را بہ کاری دیگر توان برد و این نیز ستر عظیم است کہ چون در از خار و سوس
 دنیائی خالی کرد و تخم ذکر در وی دو لیت تہاد اکتون ہیچ نماند کہ باختیار تعلق دارد اختیار تا

مطلب ۱۰ بیان مسلمان حقیقی مطلب ۱۱ تمتی علی الزمان محالاً ان تری مقلتای طلغتمہ اشارت یہ دین چنین
 مرد است مطلب ۱۲ آنکہ زحریت فقر آگہ است خواجہ احرار عبید اللہ است -

باید بود پس ازان منتظر باید بود تا چه پیدا آید و غالب آن باشد که این تخم ضایع نماند فانه افا تسکن
 ذکر قلبی و اشتغال القلب بحمد و التوجه الى اللہ سبحانه و المحضور و مراقبه الحق تبدل الذکر الای
 ذکر القدسی و شیخه الفکر الحقیقی بالمذکور و یلهیه عن صورة الذکر و یلاحظ و لا نظره تعالی
 به من جمیع جوانبه ذرات وجوده و محیل ذاته محاطاً بنظره تعالی الیه فانه فی الجہتہ و اللہ سبحانه
 نزه عن الجہتہ فلا یکن له ان یتوجه الی جہتہ ما و لکن اذا لاحظ نظرہ تعالی الیہ من جمیع جوانبه
 مغر و جوده و کما یبصر وجوده یتبعہ ذلک النظر و یفر الی جوارہ حتی لا یبقی له مفروقات الی
 تَبَّكَ يَوْمَئِذٍ اِلْمُسْتَقَرَّ ثُمَّ اِذَا رَفَعَتِ الْجَبَّتِيَّةُ وَتَلَّاسَتْ الْجِبَّاتِ يِلْحَظُ قَرِيبَ
 صَفَاتٍ وَلا يَحْتَاجُ اِلَى التَّكْلُفَاتِ فَعَوَّلَ الْمَآرُوحَ مِنْتَهَبَةً عَنِ الْجِبَّاتِ فَيَدْرِكُ قَرِيبَ
 عَآدَةٍ وَتَعَالَى بِالْمَعْنَى وَالْصَّفِيَّةُ ثُمَّ يَتَرَقَّى اِلَى مَا فَوْقَ ذَلِكَ بَعْضَى اِزْمَانٍ ذَكَرَ لَا اِلَهَ اِلَّا
 اللَّهُ رَا اِخْتِيَارَ كَرَمِهِ اَنْدُو مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ رَا رُؤْيَ مَضْمُرٍ مَيِّدَارٍ نَدُو مَشَايخِنَا قُدْسِ اللَّهِ رَا اِحْمَدِ
 رَا اِتْمَامَ مَيِّكُو بِنْدُو ذَا كَرَمِي بَا يَدِكُ دَرُوقَتِ جَرِيَانِ اِبْنِ كَلْمَةِ بَرِزِيَانِ مَوَاقِفَتِ مِيَانِ دَلِ و
 اِن تَگَاہ دَا رُو دَرُوقَتِ نَفْسِي وَجُودِ جَمِيْعِ مَحْدَثَاتِ رَا بِنَظَرِنَا مَطَالَعَةٍ فَرَا يَدُو دَرُوقَتِ اِثْبَاتِ
 وُوقَدِيْمِ رَا جَلِ ذَكَرِهِ لَبِيْنِ لِقَا مَشَاهِدِهِ نَا يَدِ تَابُو اَسْطَهٗ تَكَرَّرَ اِبْنِ كَلْمَةِ صَوْرَتِ تَوْحِيْدِ دَرُوقَتِ قَا رَا كَرِيْمِ
 كَرِصْفَتِ لَازِمِ دَلِ كَرُو دُو دَا وَاوقَاتِ فَرَاتِ ذَكَرِ لِسَانِ فَنُورِ وَقُصُو رِ بَذَكَرِ دَلِ رَاہِ نِيَابِدِ وَصُوْرَتَا
 يَدِكُ مَعْنَى ذَكَرِ اِسْتِ اِزْوَجِيَّةِ ظَاہِرِ دَلِ مَحُو كَرُو دُو وَحَقِيْقَتِ اَنْ دَرُوقَتِ بَا طِنِ دَلِ ثَبِيْتِ كَرُو دُو -
 قِيْقَتِ ذَكَرِ دَلِ تَجْرِيَةِ شُورِ وَحَقِيْقَتِ ذَكَرِ بَا جُو بِرِ دَلِ مَتَّحِدِ كَرُو دُو ذَا كَرُو دُو ذَكَرِ دَرُوقَتِ
 نُوْرِ قَانِي كَرُو دُو وَتَجْوِيْرِ الْكَلِمَةِ تَسْكُنُ نُوْرِ الْيَقِيْنِ فِي الْقَلْبِ وَتَجِدُ الذَّكْرَ مَعَ رُوِيَّةِ عَظْمَةِ الْمَذْكُوْرِ
 بِصِيْرِ الذَّكْرِ ذَكَرِ الذَّاتِ وَهَذَا الذَّكْرُ هُوَ الْمَشَاهِدَةُ وَالْمَكَاشِفَةُ وَالْمَعَايِنَةُ اَعْنَى ذَكَرِ الذَّاتِ

مطلبی است که خواجگان موداع التبر ذکرا لآله الا اللہ محمد رسول اللہ را با التمام میگویند اختیار فرموده اند یعنی
 اسطه عظمی و وسیله کبری روح اعظم اقدس آنحضرت را علیه الصلوٰة والسلام مذہب عینی داشته اند قدس اللہ
 و اہلہم و اٰلہم و اٰبائہم ۱۸ -

اللہم یا مہیتر کل عیسر عیسر علینا فان تیسر العیسر علیک یسرنا من -

تجویر نورالذکر و ہذا ہوا المقصد الاقصی من الخلوۃ وقد يحصل هذا لا بذكر الكلمة بل بتلاوة القرآن
اذا اكثر من التلاوة واجتہد فی مواطاة القلب مع اللسان حتی یجری التلاوة علی اللسان
ولصیر الكلام قائماً مقام حدیث النفس فیدخل علی العبد سہولۃ فی التلاوة والصلوۃ ویتنور الباطن
بتلك السہولۃ فی التلاوة والصلوۃ وقد تجویر نور الكلام فی القلب ویتكون فیہ ذکر الذات ویتجمع
نور الكلام فی القلب مع مطالعة عظیمة المتكلم سبحانہ ودون ہذہ المویبۃ ما یفتح اللہ سبحانہ
علی العبد من العلوم الالہیۃ اللدنیۃ حین یلوح العبد ہذا المبلغ من حقیقۃ الذکر والتلاوة وقال
بعض العارفين حقیقۃ الذکر عبارة عن تجلیہ سبحانہ لذاتہ بذاتہ من حیث الاسم المتكلم فی مقامہ
جمہ وتفصیلہ كما شہد لذاتہ بذاتہ بالوحدانیۃ وبہذہ الحقیقۃ لہا مراتب ولوازم الوجود موجودہ
فی كل مالہ وجود الاتہاظاہرۃ فی البعض باطنہ فی الآخر فافہم ہذا السر فی ذکر الغافلین لان من
ذکرہ سبحانہ بلسانہ خاصۃ فان الحق سبحانہ لا یكون فی ذلك الوقت الا جلیس اللسان خاصۃ و
الجلیس یشاہد الجلیس فیراہ اللسان بما ہو راہ من حیث لا یراہ الانسان ای یراہ اللسان بالابصر
الذی یخصہ ولا یراہ الانسان من حیث روحہ وقلبہ وفیہ اشارۃ الی ان لكل شیء نصیباً من الحقیقات
السمع الکمالیۃ لسمعہ ویبصرہ بنطق بروحانیۃ تختص بہ وكما یحفظ العالم لوجود الكمال الذی
یعبد التوسیحانہ فی جمیع احوالہ كذلك یحفظ باقی الاجزاء بالعنایتہ والعبادۃ بقدر المعرفہ ومن لم
یعرف لم یعبد والنطق الحقیقی یجلی بہ المتكلم الحقیقی علی القلوب وما لیس حقیقیاً الا لیسی نطقاً
لامجازاً ثم اعلم ان الاسلام لا یتیم الا بشہادۃ بین لان مجرد التوجید ہوا الاحتجاب بالجمع
عن التفصیل وهو محض الخیر ومجرد اسناد الفعل والقول الی الرسول صلی اللہ علیہ وسلم
احتجاب بالتفصیل عن الجمع وهو صرف القدر و حقیقۃ الاسلام بین الخیر والقدر بالجمع
بین کلمتی الشہادۃ ومظہریۃ الرسول صلی اللہ علیہ وسلم لافعال اللہ سبحانہ ومبدء الفعل
ہوا الحق سبحانہ ولا یظہر بالخلق بل علمای دین وکبری اہل یقین رحمہم اللہ در بیان توجید
ابن عبارت گفتند انہ کی اسمت بذات خود یگانہ است بصفات خود هیچ صفتی مرویہ
نہ شونندہ نہ هیچ صفتی از وی زایل شونندہ نہ معنی ذات جزئی نہ ہستی وی جز بوی نہ
ستی بوی بخیر وکسے احدیت از قلتے ز بویست وی بعلت لے ذات وی سبحانہ جسم نہ

و جوہر نہ و عرض نہ بلکه ہر چہ بجز ولست از جسم و جوہر و عرض و علوی و سفلی و نور و ظلمت ہمہ
 آفریدہ وی است ؛ و اما الاکابر بجزون لآلہ اللہ علی غیر ما یعطیہا النظر العقلی ای الوجود
 ہو اللہ و اوصاف الممکنات با الوجود ہو ظهور الحق سبحانہ لنفسہ با عیانہا و العدم منافی الذات
 و العین ما لا ینفی الذات او الثابت ثابت الذات و العین بالاثبات الذاتی و الوجودیہ مرتبہ
 لا یكون الا الواحد و هو سَمی اللہ سبحانہ و ہذا المرتبہ ہی التي ینفیہا الذاکر وہی التي
 یشہد اذ تمالو جوہر النفی علی النکرۃ و الاثبات علی المعرفۃ لان النکرۃ تحتہا کل شیء و ما من شیء
 الا وله نصیب فی الوجودیہ بدعیۃ فتوجہ علیہ النفی لان الالہ من لا یشعین له نصیب فله
 الانصبا و کلہا و ما کفر من کفر الا لاقتصار ہم و حصر ہم فلما عرفت ان الالہ جاز الانصبا
 کلہا عرفوانہ سَمی اللہ سبحانہ و کل شیء له نصیب فهو اسم من اسماء سَمی اللہ فالکل اسماء
 و کل اسم دلیل علی الہویۃ یلہو عینہا فالامر تنکیہ فی عین تعریف و تعریف فی عین تنکیہ و ما ثم
 الا منکور لا ؛ معرور بہ حقیقت ذکر آنست کہ ما سوی مذکور را در ذکر فراموش کنی بقولہ
 سبحانہ و اذ ذکر سرتک اذ انسیبت یعنی چون مادون حق را فراموش کردی آن گاہ حق را
 یاد کن۔ قال النبی علیہ السلام سبق المفردون قبل و ما المفردون یا رسول اللہ فقال لذا ذکر
 اللہ کثیرا و الذکرات و مفردان بود کہ با او غیر نبود بعضی از بزرگان گفتہ اند کہ ذکر و در کردن
 غفلتست و چون غفلت مرتفع شد بندہ فاکر بود اگر چہ خاموش باشد ؛ ابوالقاسم بغدادی
 رحمۃ اللہ گفت کہ از بعضی بزرگان پرسیدم کہ سبب چیست کہ نفوس عارفان از ذکر گفتن
 بستوہ می آیند و خستہ می شوند و از فکر راحت و آسایش می یابند و حال آنست کہ اذکار
 را جای گاہی و قرار گاہی نیست و اذکار را عوضهاست کہ شادی می افزاید گفت کہ ثمرات
 ذکا در نظر عارفان حقیر آید ایشان را از الم مکایدات و ریاضات خلاص نتوانست داد
 ما معارفی کہ از اسماء و صفات حق سبحانہ بواسطہ فکر ایشان را حاصل می شود و الم مکایدات

له مطلب :- بیان معنی مفرد و سبق المفردون -

له مطلب :- معنی ذکر و در کردن غفلت بود بہر چند کہ خاموش ہم باشد ۲۲

و مجاہدات از ایشان بر میدارد و بیلذت و راحت مبدل می کند و ایشان را از مجاہدات
 و مکایرات که در آن هستند غائب و بخیر می گرداند اما آنکه شمرات از کار در نظر ایشان
 حقیر آید برای آنکه شمره ذکر همه خطوط و نفس است و عارفان از نفس و خطوط و اعراض کرده اند و
 روی از آن بگردانیده اند اما آنکه گفته شوق ما و رای از کار ایشان را مقهور کرده است
 برای آنکه فکر ایشان دایم در اجلال و عظمت و ہیبت و منت و احسان حق سبحانه و
 تعالی بود و در آنچه حق را بر ایشان است از انواع بنده گی برای اجلال و بزرگی او سبحانه
 و تعالی و همچنین اعراض از آنچه ایشان را است نزد حق برای حرمت او پس شرفی که
 لازمه معرفت است که بواسطه فکر در صفات باری سبحانه و تعالی ایشان را حاصل میشود
 از الم مکایرات و زحمت مجاہدات غایب و بخیر میگردد و نقل قول صلی اللہ علیہ وسلم حکایت
 عن ربین شغلہ ذکر من مسکتی اعطیتہ افضل ما اعطی السالکین یعنی آنکس که مشاہدہ عظمت
 من ادرا از ذکر زبان مشغول گرداند بدینم او را بزرگتر از آنچه همه سایلان را دینم زیرا که ذکر
 زبان همه مسکت در خواست است و او خواست خود از میان برداشته و بگردانیده
 عظمت حق سبحانه و تعالی تحیر است و تحیر بنده را از ذکر زبان باز دارد کما قال النبی علیہ السلام
 لا اخصی ثناء عابک جنید گفت رحمتہ اللہ علیہ هر کس که ذکر حق سبحانه و تعالی تہ از سر مشاہدہ
 گوید کذا بیست و قول حق سبحانه و تعالی بر صحت این معنی دال است آنجا که میفرماید قالوا
 تشہد انک لرسول اللہ پس فرمود واللہ کیشہد انک المنافقین کاذبون
 بر کذب ایشان گواہی داد و اگر چه کلمہ در نفس خود راست بود جنید گفت رحمتہ اللہ دل از
 برای مشاہدہ است و زبان برای آن تا از مشاہدہ عبارت کند و خیر و بد پس هر که عبارت و
 اختیار او تہ از سر مشاہدہ و حالت بود شاید زور بود چه گفته اند ذکر صفت او اگر است چون
 فا کرد در ذکر غایب شود در حق غایب شده بود و لیکن بہ سبب مشاہدہ او صاف خود در حجاب
 بیماند سری سقطی رحمتہ اللہ گفت کہ در بیابانی با زنجی صحبت داشتم ہر گاہ کہ حق را سبحانه یاد
 کردی متغیر شدی و سفید گشتی او را گفتم چیزی عجیب می بینم ہر گاہ کہ تو خدا را سبحانه یاد میکنی
 لون تر سفید میشود و صفت تو متغیر می گردد گفت ای برادر اگر تو نیز حق را یاد کنی چنانکہ

حق اوست حال تو متغیر شود و صفت تو دیگرگون گردد چه بزرگان ذکر را سے صفت نہاد م اند اول
 و کردل و آنچه ان بود کہ ذکر کہ است مذکور رانہ از انسان و فراموشی یاد کند چہ سر بیان ذکر و دست
 در دل چون سر بیان روح بود در تن نسیم قربی کہ بادل آمیختہ است ہمان از دل ظاہری شود ذکر
 دوم یاد کردن اوصاف مذکور است ذکر نسیم شہود مذکور است و ذکر درین شہود از ذکر فانی شود
 زیرا کہ ذکر صفت ذکر است و اوصاف مذکور ذکر را از اوصاف خود فانی گرداند۔ اللہم
 ابدل سببات اوصافنا و اخلاقنا بحسنات اوصافک و اخلاقک بحق انبیائک و اولیائک قال النبی
 صلی اللہ علیہ وسلم اجمعوا وضوءکم جمع اللہ شملکم اشارت است بانکہ وضوء باطن را با وضوء ظاہر
 جمع کنید تا استقامت باطن بحاصل آید۔ استقامت باطن آنست کہ در جنب کلمہ توحید ہمہ
 تعلقات روحانی و جسمانی منافی گردد و نفی آن ہمہ تعلقات استقامت احوال است و دلیل
 بر استقامت احوال استقامت افعال است کہ امتثال امر و نہی خداوند است و تعظیم فرمانہا
 حضرت اوجیل ذکرہ و جز با استقامت افعال استقامت احوال معلوم نمیگردد در روندہ راہ را ہر
 آئینہ روش و کوشش می باید تا کار او بجائی رسد روش یعنی رعایت ادب باہل اللہ و کوشش یعنی
 سعی نمودن در کار ہا بحق سبحانہ و عمل کردن با نچہ او را معلوم شدہ است ہر چہ میگویم از نوازم است
 کہ بان عمل کنیم لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ کاری مشکست کاذب و فی اذکر کم ذکر حق سبحانہ
 و تعالی توفیق یاد کرد نیست بران مراتبی کہ مر ذکر است و ہر چہ دیدہ شد و دانستہ شد ہمہ غیر است
 و حجاب است بہ حقیقت کلمہ آخر نفی باید کرد و نفی خاطر کہ شرط اعظم سلوکست بی تصرف عدم در
 وجود سالک کہ آن تصرف عدم تا شری نتیجہ جذبہ الہیست بہ کمال میسر نگردد و وقوف قلبی برای
 آنست کہ تا اثر جذبہ مطالعہ کردہ شود و آن اثر در دل قرار گیرد و رعایت عدم در ذکر قلبی برای
 جمع خواطر متفرقہ است و در ذکر قلبی چون عدد از بسیت و یک بگذرد و اثر ظاہر نشود دلیل
 باشد بر بی حاصلی آن عمل و اثر ذکر آن بود کہ در زمان نفی وجود بشرینہ منافی شود و در زمان
 اثبات اثری اثنا تصرف جذبات الوہیت مطالعہ افتد آنکہ فرمودہ است خداوند

مطلب: بیان آنکہ ذکر کہ بی اثر نتیجہ شود و حالت بی حاصلی آن کند ۲۲

عز وجل در کلام مجید خود مَا عِنْدَ كُمْ يَنْفَعُكُمْ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ در معنی این آیه چنین باید دانست
 که اعمال صالحه و افعال حسنه که از اهل ایمان در وجود می آید وقتی عند اللہ می گردد که در محل قبول
 حضرت او جل ذکره افتد و علامت قبول نفی شدن وجود بشریت است در آن عمل و ظاهر
 شدن اثر تصرف جذب به الهیت اهل بصیرت روح التدار و اہم گفته اند مقصود سر سمره عبادت
 ذکر خداوند است سبحانه و سعادت عظمی کسی رسد که ازین عالم برود و انس و محبت حق تعالی
 بروی غالب بود و محبت او بحق جل ذکره جز بدوام ذکر او سبحانه نبود اصل مسلمانی کلمه لَا اِلٰهَ اِلَّا
 اللّٰهُ است و وی علین ذکر است و همه عبادات دیگر تا کید این ذکر است و حقیقت ذکر آن بود
 که از همه گسسته گردد و از محبت حضرت الوہیت هیچ چیز دیگر لغفات ننماید و او را هیچ معبودی
 نماند که طاعت وی کند جز حق تعالی و ہوا معبود وی نبود پس باید که اساس مواظبت بر ذکر
 توبہ نصوح بود از جمله معاصی ظاہری و باطنی بہ نسبت خلق و حق سبحانه کہ ذکر را با وجود مخالفت
 مذکور اثر حقیقی نبود؛ دیگر از شرایط ذکر آنست کہ در طلب صادق بود و در طلب سلوک
 راه ارا حاصل باشد تا از ہر چہ او را از سلوک راه مانع آید و مشغول گرداند مترشح
 گردد و نفور شود و از وجود خود نیز گریزان باشد تا از ہمہ روی تواند گردانید و مستغرق ذکر
 حق سبحانه و تعالی تواند گشت؛ و فائدہ کلی از ذکر آن گاہ حاصل شود کہ از شیخی کامل
 صاحب تصرف تلقین گرفته باشد تا از آن تخم حقیقی ذکر کہ در زمین مستعد دل طالب بہ تلقین
 و تصرف صاحب ولایت افتاده باشد طالب را ثمرہ ولایت بر کمال حاصل آید نورانیت کلمہ
 بقدر نورانیت دست و نورانیت دل بقدر زوال ہواست و شیخ کامل را ہوا تبیح نبود و او
 او را نورانیت تمام بود و اول راه آن بود کہ صفات مذمومہ را از باطن خویش بقدر وسع دفع
 کند تا چون زمین دل از خار و خاشاک طبیعت خالی گردد شائستہ آن شود کہ تخم ذکر در وی
 پاشیدن گیرد و اگر یک صفتہ مذمومہ پیش بنماید و بہر دفع آن نیز بکند اگر چہ اول
 در تصفیہ دل باید کوشید و بکلی در تبدیل اخلاق مشغول نباید شدن زیرا کہ چون توجہ بشرط
 حاصل آید و بر مراقبہ مداومت شود و تصفیہ دل دست و پد با مداد فیض حق سبحانہ و تعالی
 چندانی تبدیل اخلاق نفس و تحصیل صفات دل میسر گردد کہ بجز با مجاہدہ دست ندر و چون

این معنی بقبیض فضل سبحانی حاصل آید بجا اعتدال و طریق صواب باشد و ہر چہ اورا از رفتن راہ
 مشغول دارد از پیش برگیرد زیرا کہ راہ نتواند رفتن الابدل فارغ و چون این ہمہ کرد مثل او چون کسی
 بود کہ طہارت کرد اکنون اورا بانامی حاجت بود کہ باو اقتدا کند و آن پیر راہ کامل صاحب تصرفست
 زیرا کہ راہ حق سبحانہ و تعالی پوشیدہ است و راہ ہا و شیطان با راہ حق تعالی آمیختہ راہ حق
 بکیست و راہ باطل نہارد چون سعادت صحبت او دریافت تصرف خود را در باقی کند و در
 باطن او هیچ تصرف نبود کار خود جملہ باو گذارد و بداند کہ منفعت او در خطا بمقتدا بیش از آنست
 کہ در صواب اوست اگر چہ وجود او نداند چہ فرمودہ اند کہ یکی از فوائد مشورت با اہل دل و مردم عزیز
 آنست کہ اگر در آخر امر وجہ صواب و انکار ظاہر شود ہم وجود تو در میان نیست و اگر خلاف صواب
 ظاہر شود ہم وجود تو در میان نیست و مشائخ طریقت قدس اللہ و اہم از جملہ اذکار ذکر لا الہ
 الا اللہ را اختیار کرده اند و حدیث نبوی چنین وارد است کہ افضل الذکر لا الہ الا اللہ صورت
 این ذکر مرکب است از نفی و اثبات و بہ حقیقت راہ بحضرت سبحانہ این کلمہ تواند بود و حجب
 روندگان نتیجہ بیان است و حقیقت حجاب انتقاش صور کونیہ است و درین
 انتقاش نفی حق و اثبات غیر است و حکم المعالجہ بالاضداد در کلمہ توجید نفی ماسوی حق و
 اثبات حق سبحانہ و تعالی است و خلاص از شرک خفی جز بجا و متہ و ملازمت بہ معنی این کلمہ
 حاصل نیاید پس فاکر باید کہ در طرف نفی وجود جمیع محدثات را بہ نظر قناد ناخواستن مطالعہ می کند
 و از معنی ذکر می اندیشد و نفی خاطر دیگری کند باین معنی کہ اہی مقصود من درین ذکر رضا است
 و در طرف اثبات وجود قدیم حضرت عزت جل ذکرہ را بہ نظر بقا و مقصودی و مطلوبی و محبوبی مشاہد
 می نماید و در ہر ذکر باول و آخر حاضر می باشد و ہر چیزی کہ دل را با و پیوندی می بیند بہ نفی آن پیوند
 را باطل می کند و بہ اثبات محبت حق را قائم مقام آن محبت میگذارد تا بہ تدریج دل از ہر محبوب
 و اوقات فارغ شود و ہستی فاگردد نور ذکر مضمحل گردد و علایق و عوالم وجود بشریتہ از
 ہر چیز و گفتہ اندازد داشتن نفس در وقت ذکر سبب ظہور آثار لطفت و مفید شرف سدر است

مطلب بیان ذکر لا الہ الا اللہ از ہر اذکار مختار و افضلست ۱۲ مطلب بہ ذکر فوائد حبس نفس

واطمینان دلست و یاری دهنده است در نفسی خواطر و عادت کردن بازداشتن نفس سبب
 و جنان و حلالت عظیمه است در ذکر و واسطه بسیاری از فواید دیگر حضرت خواجہ ماجد قدس اللہ روحہ
 و ذکر بازداشتن نفس را لازم نمی شمردند چنانکہ رعایت عدد را لازم نمی شمردند اما رعایت وقوف
 قلبی را مهم ترمی داشتند و لازم می شمردند آنچه خلاصه و مقصود است از ذکر وقوف قلبیست
 و بواسطه مطالعہ جمیع مکونات بہ نظر قضا و مشاہدہ وجود قدیم حق سبحانہ بہ نظر بقا و بملازمت برین
 معنی صورت حقیقت توحید در دل ذاکر قرار گیرد و چشم بصیرت وی کشادہ گردد تا او را میان شرع
 و عقل و توحید هیچ تناقض نماند و درین مقام ذکر صفت لازم دل گردد و بعد از آن بجائی رسد کہ
 حقیقت ذکر با جوهر دل یکی شود و هیچ اندیشہ غیر حق نماند و ذاکر در ذکر درند کورخانی گردد
 و چون بارگاہ دل از زحمت اغیار خالی گردد حکم لایسعنی ارضی و لاسمانی و لکن لیسعنی قلب عبیدی
 المؤمن الحدیث جمال سلطان الا اللہ تعالی نماید و طایر شود و حکم وعده فاذا کفرونی اذ کفر کفر مجرد
 از لباس حرف و صوت و خاصیت کل شیء هالک الا وجهنا آشکارا شود و ذکر روح
 باذکری روح و وجود او در بحر نامناهی اذ کرم مستغرق و مستهلک گردد و کما قبل حقیقتہ الذکر
 عیارہ عن تجلیہ سبحانہ لذاتہ بذاتہ الخ و ذکر بی شرک خفی اکنون دست درہ و سر شہد اللہ احد
 لا اله الا هو اکنون آشکارا گردد و تا خود بشنودنہ از من خولت الملک الیوم باللہ الواحد
 انقہا روح و بدایتہ فطرہ اگر چه حق سبحانہ و تعالی را بیگانگی دانست اما بیگانگی نشاخت
 زیرا کہ شناخت از شہود و نیزد و شہود از وجود درست نیاید زیرا کہ شہود ضد وجود است
 و چون وجود روح پدید آمد عین وجود او و گانگی ثابت کرد شرح این اطنابی دارد مقصود آنکہ

مطلب ۱۵ - ذکر آنکہ حضرت خواجہ بزرگ قدس اللہ سرہ حبس نفس و وقوف عدوی را لازم نمی شمردند لیکن
 رعایت وقوف قلبی را لازم می داشته اند و مهم نمی شمردند انہ و اللہ در ۲۳

۱۶ اللهم لیسر لنا سلوک ہذا طریق و وفق لنا متابعتہ فی الفرق بجمتہ النبی والصدیق و الفاروق و
 النبی والوصی الرئی و سایر ارباب الحقیقتہ و التحقیق صلوات اللہ علیہم علیہم بعد و حصاة الابح در مال لعق
 ۱۸ مطلب نفیس -

Marfat.com

اشارات شود و معنی اذکر کم چه ذکر حق سبحانه بنده را توفیق یابد و نسبت بر مراتبی که ذکر راست
یعنی ذکر زبان و ذکر دل و ذکر روح و ذکر سر و ذکر خفی دل واسطه دو عالم است همانیت و روحانیت و روح
واسطه دو عالم دل و سر است و سر نیز طایفه از اهل اللدیرتر از مرتبه روح و قلب است نزد طایفه برتر
از مرتبه قلب و فروتر از مرتبه روح است و به حقیقت ستر عین روح و قلب است و در نهایت
مقام هر یک چون روح و دل در نهایت مقام خود متجلی گردد بوصف غریب و آن صفت غریب
ستر باشد نسبت کسی که بآن نهایت دل و روح که ذکر کرده شد نرسیده است و خفی روحیست
خاص حضرتی که خاصان حضرت را دهند که و ائید هم بر روح میند. تا واسطه گردد میان عالم
صفات خداوندی و میان ستر تا بواسطه آن راه یابند بعالم صفات الوهیت که رستم را هم بخش رستم
کشد لا یحتمل عطا یاء الملک الا عطا یا الملک و ذکر در مرتبه خفی با حقیقت ذکر خفیه و ستر آنکه
خلفاء خانواده خواجه بزرگ خواجه عبدالخالق قدس اللدیر و اهتم اشاره بآن فرموده اند یکیست
زیرا که تا وجود روحانیت باقی است و بر مرتبه نمانرسیده است آن ذکر به حقیقت خفیه
نیست سخن که است لا یطلع علیه ملک نیکبته و لا نفس عانتجب به اشاره باین است و چون به
حقیقت نمانرسد اینجا بود که باطن او از نفسی بالیه و بجز از اثبات نتواند و ذکر او اللد شود و
اینجا به حقیقت کلمه ستر او برسد چه گفته اند حقیقت اللد که خروج عن میدان العقله الی فضاء
و مشابه در تجلی ذات بود و مکاشفه در تجلی صفات و محاضره در تجلی افعال اول تجلی که بر سالک آید
در مقامات سلوک تجلی افعال بود آنکه تجلی صفات بعد از آن تجلی ذات زیرا که افعال مخلوق نزدیکتر
و وصفات نزدیکتر از ذات شهود تجلی افعال را محاضره خوانند و شهود تجلی صفات را مکاشفه
شهود تجلی ذات را مشاهده و مشاهده حال ارواح است این هم ناظر به بلندی رتبه روح است از
مرتبه ستر و مشاهده حال ارواح است و مکاشفه حال اسرار و محاضره حال قلوب و مشاهده از
کسی درست آید که بوجوه شهود قائم بوده نخود چه حد ثانی طاققت نور قدیم نتواند بود تا

مطابق - ذکر آنکه خلاف است میان طوائف طایفه اهل اللد بعضی گفته اند که رتبه ستر بالاتر از رتبه

لب و روح است و بعضی دیگر گفته اند که بالاتر از رتبه ستر از روح است و اللد علم ۳۲

شاهد در مشهود فانی در بد و باقی نگر و مشاهده تواند نمود و نیز گفته اند ستر لطیفه ایست مودع و در
 قالب چنانکه روح دآن محل مشاهده است چنانکه روح محل محبت و قلب محل معرفت گفته اند نیز
 که ستر آن باشد ترا که بآن اشرف باشد و ستر ستر آنست که غیر حق را بران اطلاعی نبود پس میان
 ستر ستر و خفی فرقی نباشد و ستر لطف است از روح در روح اشرف است از قلب و غیر گفته اند
 که در باطن هر کس ممتی پنج چیز است اول صدر است در اندرون صدر قلب است و در اندرون
 قلب فؤاد است در اندرون فؤاد ستر است در اندرون ستر بعضی گفته اند در البصری قلب
 گویند و آن دل را جان نیست روحانی که از جان دل حیوانات است نباشد و لیکن جان و دل را که
 آن نور است در مقام صفا از محبت و عشق جانی دیگر است که آثار نور بصیرت خوانند و ستر نیز
 خوانند و آن در دل هر آدمی نیست و آن خاصه اهل محبت و عشق است خفی است و گفته اند سر
 نیت بود و خفی صمت بود و مقصود از ذکر نسانی توجه کلیست کجیم قوای روحانی و جسمانی تا نفسی
 خاطر شود بآن توجه کلی دارند و اومت برین ذکر بدل برسد و از زبان بدن منتقل شود و در دوام ذکر
 قلبی نوری از انوار الهی متجلی گردد و باطن بنده را مستعد تجلیات صفات اسمائے وارد تجلیات
 ذاتی گرداند شیخ بزرگوار شیخ شهاب الحق والدین السهروردی قدس الله سره گفته اند که مبتدی بر
 فرائض و سنن اقتصار نماید و اوقات دیگر بگذرد و ستر برود و متوسط را مداومت بر تلاوت قرآن
 بعد از ادای فرائض و سنن اولیست و همان خاصیت که اهل بدایت را از ملازمت ذکر

مطلب ۱۰ - داود نبی علیه السلام مناجات کرد فقال یا رب ان الکل ملک خزائنه فاین خزائنه فادعی الله سبحانه

یا داود ان لی خزائنه اعظم من العرش و اوسع من الكرسي و اطیب من الجنة و ازهر من المملکة ارضها المعروفة سماویا
 الایمان و شمسه السوق و قمرها المحبته و نجومها الخواطر و تراها الهیمة جدارها الیقین و سحابها القبر و
 مطرها الرحمه و اربعة ارکان التوکل و التفکر و الانس و الذکر و اربعة ابواب العلم و الحلم و الصبر و الرضا
 الادیبی و خزانة اسمها القلب و یقنها السر و صفتها الرضیر من حیرتیل محبوب و من می کایل مستور و
 من الشیطان محروس و هو یظن الی و اتانا انظر الیه ۲۸

روی نماید از تلاوت حاصل آید باز و آید دیگر چون تجلیات صفات مختلفه بواسطه تلاوت آیات مختلفه المعانی و وقایق فهم و حقایق علوم و نتهی را که نور ذکر صفت ذاتی وی گشته است فاضل تر و دردی و کامل تر عملی و یرانماز است که عبادت تامه جامع است و حضرت خواجه امام محمد بن علی حکیم نریزی قدس الله سره از سفیان ثوری نقل کرده اند باسناد خود که فرمود سمعنا ان قراءة القرآن افضل من الذكر و آنگاه در تقویت این سخن فرموده برای آنکه بکلام حق سبحانه و تعالی ذکر حق کردن فاضل تر از آن باشد که بکلام خود فاتح القرآن لم یخلق منه نزل الی العباد و لا یخلق دلائل تنس فهو علی طهارته و طیبه و له کسوة و المذکر الذی یدکره العبد مبتدعا من تلقاء قلبه من علمه برایتیه لا کسوة له و اگر کسی معنی قرآن نداند که دل حاضر دارد و در خواندن نگذارد که حدیث نفس او را بهر جای برود و در این نور تعظیم و توقیر آراسته دارد و در دل وی حاضر بود عظمت قرآن که سخن خدای است عجز و جل و صفت و لبیت و قدیم است اگر حقیقت معانی این حروف آشکارا شود بهفت آسمان و بهفت زمین طاقت بجای آن ندارد امام احمد حنبل رحمه الله گفته است که خدایا سبحانه بخواب دیدم گفتم یا رب تقرب بتو بچه چیز فاضل تر فرمود بکلام من قرآن گفتم اگر معنی فهم کند و اگر نه فرمود اگر فهم کند و اگر نه بچی از کبر میگویی کسی که دارد خورد و نداند که چه میخورد اشکر کند قرآن نیز اشکر کند هر حرفی از قرآن بمنزل کوه بیست که بر وجود بشریه واقع می شود و او را افنا می کند و آثار او را دفع میکند و نور قرآن به نور دل مومن جمع شود نورانیت زیاده شود وجود بشریه متلاشی شود و خواجه علی حکیم رحمه الله علیه فرموده اند جمله و طیفه و قرآن در شب

مطلب :- خواندن سوره ناس در شب -

مطلب :- شنوی المولوی المعنوی

تیغ لا در قتل غنیمت حتی براند و در نگرزان پس که بعد از لاجم ماند

ماند الله باقی جمله رفت و حیدر ای عشق شرکت سوز رفت

مطلب :- کلمات مقدسه که درین صحیفه است همه مطالبه سالکان و مهم راه روانست نیک

تامل کرده شود و بهت عمل کردن - والله یولقنا و لیسئلنا - آمین

فانحده وقل یا ایها الکافرون وقل هو اللہ احد وقل اعوذ برب الفلق وقل اعوذ برب الناس
 و خاتمہ سورۃ الحشر و خاتمہ سورۃ البقرہ است و جملہ وظیفہ تلاوت در روز سورۃ یس است
 و حضرت عزیزان خواجہ علی را یعنی رحمۃ اللہ فرمودہ کہ سہ دل جمع آید کار بندہ مومن بر آید دل
 قرآن و دل بندہ مومن و دل شرب ^{بہ} حضرت خواجہ امام ربانی خواجہ یوسف ہمدانی رحمۃ اللہ
 کہ سلسلہ مشایخ ماقدس اللہ ارواحہم بالیشان می پیوند و چہین فرمودہ اند کہ طالب باید کہ شب
 و روز را مستغرق لاکہ الا اللہ گرداند خواب و بیداری برگفت دی نفقہ کند دست از نوافل
 نمازها و ذکرها و تسبیحا بدارد و اختصاص برین کلمہ کند جائی کہ علم لدنی باشد و حکمت الہی بود و خدا
 بہ نفل زحمت بود ہر روزی و ہر شبی بلکہ ہر ساعتی و لحظہ چنان پندارد کہ از لاکہ الا اللہ نو مسلمان
 میشود از ہر چہ جز لاکہ الا اللہ است الا نماز فرض و سنت تبرا کند و یکی از جہان و جہات
 و حیوۃ لاکہ الا اللہ را لابد و ناچار داند و باقی را بلا و محنت شناسد ہی گردد از اندیشہ کل
 کائنات و تعلق گیر و بند کر لاکہ الا اللہ در سہہ حالات و ساعات و در قطع علایق مخلوقات بیج
 حالتی از افعال و اذکار ظاہری و باطنی کاملتر و شافی تر از قول لاکہ الا اللہ نیست۔ شیخ شہید
 شیخ مجدد الدین بغدادی گفتہ اند کہ اتفاق المشایخ قدس اللہ ارواحہم علی ان المراد ما لم
 یسلک طریق لاکہ الا اللہ تبتدئہ قریبہ باربعین سنتہ لا یصل الی حقیقتہ الا اللہ و حضرت خواجہ
 امام علی حکیم ترندی رحمۃ اللہ فرمودہ اند کسی کہ دوام دولت ایمان طلبد باید کہ در ہر

مطلبہ :- ذکر خواجہ امام ابی یوسف ہمدانی و پیوست سلسلہ علیہ پیہ خواجگان بدو قدس اللہ ارواحہم
 و نقل از ایشان کہ طالب ہمہ اوقات خود را مستغرق ذکر لاکہ الا اللہ باید داشت و این یاد باید داشت و این یاد
 باید عمل بران گماشت و فقط اللہ تعالی و تقدس ۲۲

مطلبہ :- نقل از شیخ شہید مجدد الدین بغدادی قدس اللہ روحہ کہ سالک راہ خدای باید کہ قریب
 بیچیل سال در تحصیل نفی حقیقی کوشد کہ باثبات حقیقی با اتفاق مشایخ قدس اللہ ارواحہم ظاہر امراد و فناء حقیقی
 ذاتیست کہ بہ بقا ذاتی کہ تجلی ذاتیست و اللہ اعلم ۱۲

مطلبہ :- العارف الجامی قدس سرہ

پے رنگیست پے صفی وصف عاشقان :- این شیوہ کم طلب ز اسیران رنگ و بوی

حالتی دور پر کاری عادت وی گفتن لا اله الا الله بود و ظلمت شرک خفی را همواره باین کلمه دور
 میکند از خود و ظهور نور ایمان را بر دل خود تازه میدارد و هم ایشان فرموده اند که بیداری دل
 را درجات است و بیداری دل میسر نمی شود الا باقتصاد و اقتصاد دوام ذکر است در نوم
 و لفظه و گفته اند اولیاء الله مختلف اند بعضی بی صفتند و بی نشان و بعضی به صفتند و بعضی
 از صفات نشان مندگشته مثلاً گویند ایشان اهل معرفتند یا اهل معامله اند یا اهل محبت اند یا
 اهل توحیدند و کمال حال و نهایت درجات اولیاء را در پی صفتیست و بی نشانی گفته اند پی
 صفتی اشاره بکشف ذاتیست که مقام بس بلند است و درجه بس شریف است و عبارت
 و اشارت از کتبه آن مرتبه تا صراحت و کمال مرتبه بی صفتی حضرت سید المرسلین راست
 صلی الله علیه و سلم و همه انبیاء و اولیاء علی حسب مراتبهم خوشه چینیان خرمن سعادت اویند
 صلی الله علیه و سلم و استمداد از باطن مقدس او صلی الله علیه و سلم در درجات این
 مرتبه ترقی می نمایند و مقام محمود که مخصوص به حضرت اوست صلی الله علیه و سلم اشاره
 است باین مرتبه و از خواص مرتبه بی صفتی آنست که صاحب این مرتبه از اهل تکمیل بود
 و از صحبت قلب صحبت مقلب قلب پیوسته باشد و جمیع صفات اخلاق الهی متصف
 و متخلق باشد و متصرف بود بر احوال باطنی و بنا برین او را ابوالوقت گویند از صفتی به صفتی
 باختیار خود تواند انتقال نمودن و از بقایاء وجود بشریته بکلی صافی شده و مشایخ طریق
 قدس الدار و اجمیرانند که اقتدا جز مستقیمی که از دور احوال رسته باشد درست نیاید و این سخن
 اشارت است که هر شرد اصول بمرتبه تمکین شرط صحبت ارشاد است و گفته اند که مرتبه

۱۰ مطلب :- فیه بیان مقام المحمود علی رای اهل الله -

۱۱ مطلب :- مولوی المعنوی الرومی قدس سره

از ادب پر نور گشتنیت این فلک :- از ادب معصوم و پاک آمد ملک
 بے ادب تنها نم خورد و اشقت بد :- بلکه آتش در همه آفاق زد

۱۲ مطلب :- ذکر معنی ابوالوقت

ارشاد آخرین مراتب بقا و حقیقت بعد تعری جمیع مراتب الفنا چنانکه اشتغال ظاہرہ از اعمال باطنہ اورا مانع نیاید و عمل باطن از شغل ظاہر اورا حجاب نکرده و گفته اند در ذکر خفیہ و قوت عدوی فعلیست و غیر قوت عدوی فعلی مشاہدہ نتیجہ و قوت عدوی است دور ذکر خفیہ و قوت قلبی است کہ از دل گوید و بدل گوید و غیر قوت..... مشاہدہ نتیجہ و قوت قلبیست و نیز گفته اند اگر چه دل گویا گردد از سعی در ذکر نمی باید ایستاد علی الخصوص بعد از نماز شام و پیش از صبح مقصود بسیار گفتن نسبت در یک نفس سه کرت گوید جس نفس از لوازم است و بعد از یادداشت اگر در ملائفس نگاه دارد و ابود لاکہ الا اللہ از طرف راست آغاز کند و بدل فرود آرد بجانب چپ و محمد رسول اللہ از جانب چپ بیرون آرد اما بی مجاہدہ نمی شود و گفته اند الطریق کلبا آداب فمن لزم الآداب بلغ مبلغ الرجال و ادب الخدمۃ علامتہ القبول ادب بہ نسبت حضرت جل ذکرہ آن است کہ بہ ظاہر و باطن بشر طبعندہ گی فرمانہا را بجا آرد از ماسوای حضرت بکلی اعراض کند و اساس مواظبت بر ذکر و توبہ نصوح بہد از جملہ معاصی ادب بہ نسبت حضرت رسالت آنست کہ بہ ظاہر خود را در مقام قَاتِبِ حَوْثِی در آرد و در جمیع احوال حرمت و تعظیم ادر اعلی اللہ علیہ وسلم بواجبی نگاه دارد و واسطہ کل موجودات بحق سبحانہ و تعالی اورا داند ہر کہ ہست و ہر چہ ہست ہمہ را سر بر آستان عزت او بند و علامتہ محبتہ الرسول صلی اللہ علیہ وسلم اتباع ظاہر ائمہ باطنی ائمن اتباع ظاہرہ صلی اللہ علیہ وسلم اواع الفرائض و اجتناب الحرام و التخلق باخلاقہ و التوادب بشانکہ و آدابہ و الاقتفاء بالاثار

مطلب ۱۰: بیان صحبت ارشاد و اللہ الی ارشاد۔ مطلب ۱۱: مطلب اہتمام آنکہ بعد از نماز شام و پیش از صبح ذکر گفته شود اللهم یسر علینا و آوم علیہ ۱۲ مطلب ۱۲: تعلیم ذکر سانی و قلبی بمنزلہ تعلیم الف و با تا مادکہ خوانائے حاصل شود و اگر معلم حاذق بود و در ادب صادق است و اذ آن بیند شاید کہ در قدم اول اورا خوانندہ گرداند و بہر تہیہ او داشت رساند فی تعلیم الف و با و اغلب طالبان را این استعداد نباشد۔ بہ ضرورت ایشان را بہ تعلیم ذکر سانی و قلبی حاجت بود چون تعلیم الف و با۔

قال اللہ تعالی۔ ان کنتم تحبون اللہ فاتبعونی یحبکم اللہ ۱۲

والتجسس لأخباره والزهد في الدنيا والأعراض عن أنبائها ومجانبة أهل البدعة والعقلة والهوى
 والتكليف للتفاخر والتكاشف من الدنيا والاقبال على أعمال الآخرة والتقرب من أهلها والمحبة
 للمفقر أو التحبب إليهم وتقربهم وكثرة مجالستهم واعتقاد تفضيلهم على أبناء الدنيا ثم المحبة في الله
 للتقرب المحب وسم العلماء والعباد والنزاد ثم البعض في الله سبحانه للبعيد المبغض وسم الظلمة
 للبيدعة وحب المتبعين له ومن اتباع الحالة في الباطن مقامات اليقين وشاهدات علوم
 الايمان مثل الخوف والرجاء والشكر والحياء والتسليم والتوكل والشوق والمحبة وفراغ القلب
 سبحانه وافراداً لهم بالله سبحانه ووجود الطمانينة بذكر الله سبحانه فهذه المعاملات الخصوص صلي الله
 عليه وسلم نبي راطا بهر لست وباطني است ظاهري را شرعيت وباطني را نیز شرعيت است
 ظاهري را شرع رسالت وباطني را شرع نبوة گویند شرع رسالت چون معاملات و
 عبادات وشرع نبوت چون معانی وحقایق و اخلاق شرع رسالت نسخ پذیرد بحسب قوم
 وقت وشرع نبوت نسخ پذیرد چه بیان حقیقت است مبین شرع نبوت اولیا اند و مبین
 شرع رسالت فقها وولایت باطن نبوت بود وخواجہ امام علی ربانی ابو یعقوب یوسف الهمدانی
 رحمة الله فرموده است در بیان بعضی از اسرار قضا و قدر که مدرک عقول ضعیف بشر نتواند
 بود راه دین خویش را پاک کن پیش از مرگ تا از شمار مرده گان نباشی هر چه تو از خوشترین بدانی
 از عیب و پسر همه و نیا است با تش توبه بسوز تا مورد این فتی نباشی که التائب من الذنب
 کمن لا ذنب له و بر قطع میدان که هر خاری درین سزای از راه خویش بر باید داشت و بر نگیری
 روزی آن خار را تیری سازند و بردلت از نذ کلیم الرحمن موسی ابن عمران صلوة الله علی نبینا و
 علیہ اوز از درگاه ربوبیت کارها نمودند که او را خود آن تمثی نبود و صد و بیست و چهار هزار و چهار
 ده کلمه بیواسطه بر مسامح او گذرانیدند و هر کلمه که برود در آمدی متلاشی گشتی در نهاد خویش صد و بیست
 و چهار هزار و چهارده بار متلاشی گشتت و شواهد و کلم الله موسی تکلیماً دیگر باره در این هست میگرداند

مطلب: صعب الله الميسر المسهل مطلب: والامر في غاية الصعوبة والاشكال كل وقت

بنظر الی هذه المحل ویکر النظر وبعین ۱۲

بزار هزار نواخت او را فرد آمدی بر دل موسی علیه السلام تا نقطه دل او پرورده نواخت
گشتی آنکه صفا بر آن دل را باین قهر سنگسار کردند وقتلت نفساً الایه نبی وحی ما قبطی را هلاک کردی
و چنان نواخت خاری که در راه خویش گذاشته بود قصد دیده دولت او کرد چه پذیری تو که
عزیز تر از موسی خواهی بود و هر ناگفتنی و کردنی که گفته و کرده هر یک خار لیست که براه خویش
نهاده اگر پیش از مرگ بر بنداری به تیغ جفا تو سرت بر گیرند مردار تیغ خویش باشی و کشته تیغ دین
آدبی که به نسبت شیخی و مقتدائی طالبان واجب و لازم است بجهت آنست که ایشان بواسطه
متابعت او صلی اللہ علیہ وسلم ظاهر او باطناً به مقام دعوت خلق بحق سبحانه و تعالی رسیده اند۔
پس ذکر از ولایت شیخ بہتہ مدد منجوا ہد و بر لب قلبہ بشانہ و لیستفید منہ و رونده را ادبیت
زیانی و آن آنست کہ زبان از موجبات آزار خلق نگاہ دارد چون چنین کند خلق او را دوست
دارند و ادبیت فعلی و آن نگاہ داشتن امور شرعیہ است ہر کہ این لوب نگاہ دارد۔
اہل آسمان او را دوست دارند و ادبیت دلی و آن نگاہ داشتن خاطر است از غیر
ہر کہ این ادب نگاہ دارد خداوند سبحانہ او را دوستی برگزیند قال اللہ تعالی شہد اللہ
آنتہ لا الہ الا هو الایہ علماء متصوفہ قدس اللہ ارواحہم کہ بہ سبب انقطاع از
شواغل بامحدن علم اتصاف یافتند و قدم ارواح قلوب ایشان در ان مستقر و ثابت و
راخ گشت و دیدہ بصیرت شان بنور مشاہدہ و جمال ازلی مکتحل شد بطریق علم یقین و
برہان مبین میدانند و می بینند و گواہی میدہند کہ بچکبیس و بیچ پیر مستحق مجبودی و لایق مسجودی
نسبت الا خداوند یگانہ آکہ واحد صمد منزہ از والد و ولد و معونت دہد و مبارزان میدان
فصاحت را در وصف او عبارت تنگ و سابقان عصمہ معرفت را در تعریف او پای اشارت

مطلب سو قتلت نفساً و نجیناک من النعم و فتناک فتونا ۱۲

مطلب در مرغان دل خستہ پشہ را کہ از ہر دلی سوی حضرت در لیت

مطلب در بلندترین ادب نگاہ داشتن دست از غیر حق سبحانہ و تعالی گزیدہ حق نگاہ

دارندہ این ادب است و اللہ اعلم ۱۳

لنگ نہایات عقول را در بیایات معرفت او جز تخریب و تلاشی دلیلی نہ و بصیرت صاحب نظران را در
اشعہ انوار عظمتہ او جز تعامی و تعاشی بسببی نہ ظاہر اشیا و ظاہریت او باطن باطن اکوان و در
باطنیت او ظاہر حمله او ایل و اولیت او آخر و ہمہ او آخر در آخرتیت او اول جمع آزال در
زلیت او حادث و حمله ابد را ابدیت او وارث فی الجملہ ہر چہ در عقل و فہم و قبہاس در آید ذات
خداوند سبحانہ از ان مقدس و منزہ است چہ این ہمہ محدثات اند و محدث جز ادراک محدث
نمواند کرد و ادراک ہیچ موجود با ادراک کنہ و احد نتواند رسید و ہر چہ ادراک او بد آن
نہی گروہ غایتہ او را کہ او بودہ غایت ذات اللہ تعالی اللہ عن ذالک علو اکبر قال
شبی کل ما میز نموہ باو ہا حکم او اور کہ تموہ یعقولکم فی اتم معانیکم فہو مصروف مردود الیکم محدث
مصنوع مثلکم و توحید را مراتب است توحید ایمانی توحید حالی توحید الہی توحید ایمانی مستفاد
بود از ظاہر علم کہ بندہ بتفرد و صفتہ الہیت و توحید استحقاق بہ عبودیت حق سبحانہ بہ مقتضای
آیات و اخبار تصدیق کند بدل و اقرار کند بزبان کہ این تصدیق نتیجہ خبر و اعتقاد صادق
خبر است و تمسک بان خلاص از شرک خفی فایزہ دہد و مقصوفہ با ہمہ مومنان درین توحید
شرکتیند و بدگیر مراتب منفرد و توحید علمی مستفاد از باطن علم است کہ آنرا علم الیقین خوانند
کہ بہر ہاں قاطع و دلیلی قاہر کہ بر ہاں قاطع است معلوم گردد کہ موجود حقیقی و موثر مطلق
تسببت الا خداوند سبحانہ و باید کہ جملہ ذوات و صفات و افعال را با ذات و صفات و افعال
او محو و تا چیز دانی و ہر ذاتی را فروغی از نور صفت الہی وانی و ہر کجا علمی و قدرتی دارا دنی
و سمعی و بصری یا بی اثری از آثار علم و قدرت و ارادت او دانی منشأ ر توحید علمی نور مراقبہ

مطاب - ہر چہ مفہوم عقل ادراک است : ساحت قدس او از ان پاک است

رہ شناسان بارگاہ السرت : بیش ازین پی نبروہ اند کہ ہست

توحید مقصوفہ بعد از شرک بہ توحید عامہ مراتب عالیہ دیگر دارد شہودی و عیانی کہ بان

مخصوص و متفرد اللهم ارزقنا و ما ہو علی الافق المبین لیس علی الغیب بضنین ۱۲

الکلام فی مراتب التوحید و رزقنا اللہ و اولنا الی اقصی مراتبہ بفضلہ و کرمہ و جودہ ۱۳

است و باید که توحید علمی را بر نمی از توحید حالی بد و همراه باشد و اگر نباشد توحیدی بود ساقط از
 درجه اعتبار یعنی اذ افتح بذلك ولا یطلع له وراء العقد کشف ذوقی مختص به خواص الحق
 سبحانه دارباب الاحوال لایسکن بحجرت و ذلک فوره طلبهم ولا یزیدیم التجرنی العلوم النظریت
 الاحدانی الطلب و تشوقاالی مزید الاستبصار به و بعضی از کبرار گفته اند که توحید سه درجه
 است قوی و علمی و عملی قوی توحید عامه مؤمنان است و علمی توحید خواص است عملی توحید خاص
 الخواص است : اما توحید قوی آن است که به زبان بگوید بموافقت دل **أَشْهَدُ أَنْ لَا
 إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ** و این قالب
 و صورت توحید است و نجات یافتن از شرک حلی و خالد در دوزخ نابودن و رسیدن به نعمت
 بهشت ثمره این توحید است و به سلامت و صواب نزدیکتر است از توحید کسانی که به عقل
 تاریک شده بدو غفلت اسیرانده در بند شهوت قصد سراپرده عزت توحید کنند زیرا که
 بعقل صافی از غفلات و مجرور از شهوات به توحید رسیدن هم محال بود متکلم دلیل توحید میگوید
 و اینماید که مومن است و اندرون بشک و شبه آگنده : اما توحید علمی موقوفست به شناختن
 زمان و مکان تا تحقیق شود که حق سبحانه و تعالی بهیچ چیز نماند و هیچ چیز بدو نماند بدانکه حق تعالی
 نه درون عالمست و نه بیرون عالمه متصلست بعالمه نه منفعل از عالم و یکذره از کل عالم
 از دور نیست و او سبحانه متکلم است از لا و ابدیانی انقطاع و سخن او سبحانه نکیست که تغیر و
 تحد و نپذیرد : و دانستن آنکه صد و چهارده کتاب که حق تعالی به پیغمبران علیهم السلام فرستاده
 کی چون تواند بود و موجود موسی و پیش از وجود کوه طور با موسی چون گفت **إِخْلَعْ نَعْلَيْكَ
 إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى** چرا موسی بعبرانی شنید و عیسی به سریانی شنید **بَا** مصطفی چون سخن
 گفت چرا بتبازی شنید **بَا** آنکه سخن او قدیمیست و ازین همه منزه است و آنکه حق تعالی بیک علم
 همه معلومات نامتناهی میداند و بیک قدرت همه مقدرات را در وجود می آرد و بیک شنوایی
 همه مسموعات را می شنود و بیک بنیاتی همه مرئیات را می بیند و بیک ارادت همه مرادات

را میخواهد دانستن این همه موقوفست به شناختن زمان و مکان اما توحید علمی بر سه درجه است - درجه اول آنست که نفوس از نفحات قدم و جذب از جذبات کرم و برق اندر بروق عدم بروجه قبول باستقبال رونده آید سبیل جهل و غشاوة غفلت را از چشم حقیقت بین او بردارد و در مرید صادق در نور آن برق تیز بنگرد و خود را بیند که در پیش هزار صنم سجده میکند آتش غیره که سوزنده غیر است و رسیدن او زبانه زود گیر مدتی برود و بنالد و در طلب شفاء این دروهر چیزی بسکالد تا او را روشن شود که راحت هم از آنجا تواند بود که جراحات آمد و ظنوا ان لا ملجاء من اللہ الا الیہ روی نیاز حضرت بی نیاز آرد و غم دل حضرت علام الغیوب عرض کند چون اضطرارش بغایت رسد و عدو آقمن یجیب المضطر اذا دعاک باجابت پیوند و فرس او این ندا دهند که ای سلیم دل ندانستی که معبود آنست که مقصود دل و هوای تست و هر چه هوای تست خدای تست گفتن و دانستن که آنقدری است چه سود که چون در پیش هزار صنم سجده میکنی علم بی عمل و بال است و قول بی فعل نکال قبله دل یکتا کن و از غیر ما بتر کن تا فعل تو مصدق قول تو بود مرید تو مجاهده آغاز کند و بدفع قطع علائق مشغول شود و بجد و تشمیر هیچ تاخیر و تقصیر نکند تا بعد و عنایت حسن کفایت غیب همه آرزوهای از وی فرزندالتفات ما سوی اللہ از وی بفتند دل او مجرد و یکتا شود در قبول و مدح و ذم نرد او یکسان شود و مجاد و مفرع او در کل احوال حضرت مالک الملوک بود و رونده چون بدین صفت گردد بدرجه اول از توحید علمی رسیده بود درجه دوم آنست که چندان نور حق ظهور کند بر جان رونده که همه اجزای وجود پیش چشم شهود او در اشراق آن نور دره دار روی در نقاب تعاری کشد بر مثال ذره ها در نور آفتاب و چون نور ظهور حق مشرق شود ذره ها را کوانرا جز توارزی روی نمائند آنکه بنده خدای گردد یا بد پیوند و یاد و مضمهر شود تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا و نه آنکه بنده به حقیقت نیست شود نابودن دیگر است و نادیدن دیگر چون تو در آینه نگری آینه نه بینی زیرا که مستغرق دید

مطلب :- تشمیر واصل دامن چید نیست در هر کاری و اینجا کتابیه از جید تمام است ۱۲

مطلب :- تحقیق اتحاد و ریح اتحاد ۱۳

جمال خود و نتوان گفت که آئینه نیست شد یا آئینه جمال شد یا جمال آئینه شد و دیدن قدرت
در مقدور است همچنین دان داین را قدم الفنا گویند در توحید و منزلت الاقدام بسیار از روندگان
است و بسیار کس را قدم اینجا بلغزیده است و روندگان درین مقام متفاد و تند کس باشد که
در هفته یک ساعت بیش درین حضرت بار نیاید و کس باشد که هر روز یک ساعت و کس باشد که دو
ساعت و کس باشد که بیشتر اوقات مستغرق شهود باشد و سه نفس بیش غایب نشود و مقرب
حضرت باری خواهد بود عبداللہ انصاری رحمۃ اللہ علیہ است که هر که سه شبانه روز درین مقام
تواند بود شکر فرمودی بود درجه سیم در فناء الفنا است فان آنست که کمال استغراق حاصل
روند و راه بقاء خود و آگاهی از فناء خود بکنم عدم بر وجه آگاهی رونده در نظر طریقہ ہم
اشاره بتفرقه می کند عین الجمع و جمع الجمع آنجا است که خود را و کل کون را در نور ظهور حق گم کند و
آگاهی خود را هم ازین گم کردن هم گم کند اینجا نه اسمست و نه رسم نه وجود است درین قدم نه عدم نه
عبارت و نه اشارت نه عرش و نه فرش کل من علیها فان و کل شیء هالک الا وجهہ
جز درین اقلیم درست نشود انا الحق سبحانی ما اعظم شأنی جز درین اقلیم صورت نه بندد۔ قال
حجتہ الاسلام علم باللہ حاصل کردن بطریق تعلم راه علم است و این نیز بزرگست و لکن مختصر است
بعلم انبیا و اولیا که بیواسطه تعلیم آدمیان از حضرت حق سبحانہ و تعالی بر دل ایشان می ریزد۔
و توحید حالی آنست که حالی توحید و صف لازم موجد گردد و جمیع ظلمات رسوم و جود الا اندک
بقیه در غلبه اشراق نور توحید متلاشی و مضمحل گردد و نور علم توحید در نور حال او مستتر و مندرج شود
بر مثال اندراج نور کواکب در نور آفتاب و درین مقام وجود موجد در مشاہدہ جمال وجود واحد
جل ذکرہ جهان مستغرق شود که عین جمع گردد که بجز ذات و صفات واحد در نظر شهود او نیاید تا
غایتی که این توحید را نیز صفت واحد جل ذکرہ بنید نہ صفت خود داین دیدن را ہم صفت او
بنید و حتی ابدین طریق قطره وار در تصرف تلاطم امواج بحر توحید افتد و غرق جمع گردد و بدین توحید
او بغیر از رسوم بشریت منتفی گردند بر مثال نور آفتاب که در غلبه اشراق او بیشتر اجزای ظلمت

مطلب۔ فناء الفناء اینست که کیفیت اندکی شعور بر ایمانی شعور است ۱۲

روی زمین بر خیزد و به توحیدی بعضی ازان رسوم بشریت بر خیزد به مثال نور یا هفتاب که به ظهور او بعضی از اجزای عظمت روی زمین بر خیزد و بسبب بعضی از لقبها با هر رسوم بشریت در اول سوره یوسف علیه السلام آورده قوله اگر الف امن من بود که بالعقوب کردم از هر چه می ترسید او را امین گردانیدم کار من با دوستان من این بود اِنِّی لَا یَخَافُ لَدَیَّ اَلْمُرْسَلُونَ نزد من همه امن بود خوت نه همه شادی بود غم نه همه محبت بود محبت نه لام لطف من بود که با یوسف کردم در آن چاه که او را گفتم که با توجیه خواهیم کرد تا بهر چه بدو رسید چشم بران عاقبت داشت تا بلاها هم بدان آسان شد را رافت و رحمت من بود که با برادران یوسف کردم تا آنچه کردند از آزار یوسف از ایشان عفو کردم و اللہ اعلم :-

علم از سه حال خالی نیست یا متعلق آن علم معلومات عالم سفلی بود یا لطایف ملکوتی بود یا حقایق ذات و صفات عالم لاهوتی بود هر قسمی ازین علوم بعالم خود منتهی شود علوم متفرقات عالم حسی را به معلومات ملکوتی راه نیست چه هر علمی به معلوم خود مقید است و ترقی هر علمی از علوم لطایف ملکوتی در منازل علوی در مرتبه حقیقت معلوم آن منتهی گردد الا علم باللہ سبحانه که هیچ مرتبه از مراتب علویات و سفلیات مانع عروج آن نتواند شود و صعود آن جز به حضرت کبریائی منتهی نگردد -

زیرا که مجموع علوم کلیات و جزئیات عوالم ملکی و ملکوتی از شایبه حدودت و امکان خالی نیست و جز علم مقدسی از شوایب نقالین بجناب درسی و اصل نگردد چون هر عالم بمرتبه علم خود مقید است پس علم ذات و اسرار ذات متعالیه و صفات حضرت صمدیت که از شوایب حدشان منزه است و از نقالین امکان مقدس است هر آینه آن عالم را که مصدر او است به صفت خود موصوف گرداند و از قول درکات تقلید باون عز و درجات تحقیق رساند قل هل یتسوی الذین یعلمون و الذین لا یعلمون و به حقیقت مقصود از ایجاد روح انسانی که سری از اسرار ربانی است و در خطه مملکت بدن حاکم و خلیفه است تحصیل این علوم است و مراد از آفرینش او تحصیل این سعادت است جبروت عبارت است از معانی متصل بذات وازل عبارت از بدایت الازانات است وازل الازال عبارت از نهایت جبروت است و لم یزل عبارت از حقیقت ذات واحدیت را جز لم یزل نتوان یافت و از اسماء عظام است آهیا شرابیا سبحان من لم یزل و الازال و او سبحانه کامل الذات و کامل الصفات القامات است سمعش ازالت مستغنی

است و بصیرتش همچنین یعنی بصیر است نه به حواس توکیست نه به قوه و آلت فاعلمت نه به حرکت
 مرید است نه به فکر راضی است نه بسرور متکبر است نه به گردن کشی و تطاول محب است
 نه به شهوات عظیمست نه بجسد متکلم است نه به حرف و صوة توصل کند بخواندن و شنیدن
 کلام او سجانان و آنچه از وی فهم کنند کلام اللہ است و وی نامخلوقست و در مصاحف فرو
 نیامده است همه معلومات در ازل در علم او بوده است و همچنین همه اصوات در ازل در سمع
 او بوده است و همچنین همه الوان در ازل در بصر او بوده و او سجانان اگر خواهد تمام علوم و ردول
 بی رقم حروف و اصوات حاصل کند و هر چه در دل حاصل آید از علم آن کلام از است که منبع
 آن علم ازل است که تنهایی را بدان راه نیست همه صفات او سجانان قدیم است چه علم او
 سجانان به هم موجودات پیش از وجود موجودات محیط بوده است و از جمله موجودات یکی اصوات
 است و یکی الوان و آن همه در علم او سجانان بوده است پس علم او و سمع او و بصر او همه قدیم
 باشد و چون خلق اصوات و الوان را بدان حالت ادراک کنند که آنرا سمع و بصر خوانند و آلت
 در حق او روان باشد چه کسی را از خود وجودی نیست مگر آنکه از حق سجانان و تعالی در وی ستر
 کرده پس جز او موجودی تبا شد و لما انجذب بصیرة الروح الی مشاہدۃ جمال الذات استتر
 نور العقل الفارق بین الاشیاء فی غلبته نور الذات القدیمه و ارتفاع التمییز بین القدم و
 الحدوث لزہوق الباطل عند مجئ الحق سجانان و سببی ہذہ المرتبۃ المحالۃ جمعاً جمع جامع تفصیل
 مقامات بود کہ حق را بی خلق بہ بصر بصیرت بہ بنیاد و جمع الجمع کہ خلق را بحق بہ بنیاد یعنی قیام و وجود
 خلق بحق بہ بنیاد یعنی قیام و وجود خلق بحق بدانند و این را فرق بعد بین الجمع نیز گویند در مقام جمع ہر
 یک از قومی مختلفہ کار آن دیگری کنند چنانکہ چشم گوش گردد و گوش چشم شود تا ہمہ بہ بنیاد بہ
 ہمہ بشنود و بہ ہمہ بگوید چنانچہ دست دران مقام سخن گوید و الجمع وادی بنصب الی بحر التوحید
 و فی منازل السائرین و الجمع غایبہ مقامات السالکین و موطرف بحر التوحید ای غایبہ المقامات
 فی السیر الی اللہ سجانان و فی اللہ سجانان و لا مقام اعلیٰ منہ ثم بعد ذلک یکون السیر باللہ عن اللہ
 سجانان و معنی کونہ طرف بحر التوحید نہایتی لیس بعد ہا شیئی فان سار فی ہذا المقام لا یکون سیرہ
 الا الرجوع عن الحق الی الحق بہ چون سالک محذات و موجودات را در تحت اشعۃ انوار قدم

زاین شده و در عین ذات احدیت مستهلک بنید، چنانکه حق بود و با وی هیچ چیز غیر وی مقارن
 در وجود نبود چنانچه مشاهده کند که حق موجود است و بس و حده لا شریک له و سالک و سلوک
 الیه و سلوک و عشق و عاشق و معشوق بلکه هر چه در عالم اسم غیریت بران اطلاق کنند همه را عین
 هویت الهیت دانند چه مظاہر متنوعه که آئینہ آن جمال اند که ایشان را بی آن جمال هیچ مسبری
 نیست که در مراتب مختلفه از جبروت و ملکوت و ملک در هر صورتی ظهوری کرده و درین حالت
 حال سالک چنان باشد که هر چه بنید حق بنید و چنان دانند که حق است که خود بخود ناظر است
 در صورت ناظری و منظوری و هر چه گوید و شنود چنان دانند که حقست که گویا است بخود و شنود
 از خود در صورت قابل و سماع و درین حال وجود بنده فی نفس الامر مستحق است ولیکن بنید
 که عباد است مغلوب تجلی نور ظهور حق است و جز وجود حق مشاهده نمی کند و بمرتبه ارواح ملائکه
 مہمہ رسیدہ کہ در جمال اللہ تجرید و این حال وقتی باشد کہ بالعرضی از سالکان مقام کرد و
 و ایم دران بمانند و آن سالک را مجذوب مطلق گویند و بعضی شاید کہ درین حال مدتی بمانند
 و دران مدت قلم تکلیف از ایشان بر خیزد و برگرفت و فعل وی بر وی در طریق مواخذه نباشد
 و اگر نعوذ باللہ لطف حق سبحانہ اوراد نیاید و در زندقہ و الحاد افتد و چون بمقام افاقت آید
 و در قید تکالیف شرعیہ قدم متابعت ثابت وارد بمقام فرق بعد الجمع رسد و چنان باشد
 کہ با وجود آنکہ ہمہ حق داند و حق بنید چنان متمکن باشد کہ در حق خلق بنید و در خلق حق بنید
 حق و خلق با ہم بنید و هیچ از ان حالات مانع و حاجب وی از حق بیتی نشود و این مقام
 افضل و اکمل است از مقام جمع چرا کہ درین حالت حق را در مرتبہ احدیت میداند و در
 مظاہری شناسد پس در عین کثرت می بنید و کثرت در عین وحدت می یابد زیرا کہ آنچه
 درین آئینہ پیدا است یعنی در حقیقت جامعہ انسانی ہما نسبت کہ در مشہود ہویدا است

۱۲ مطلب یعنی نور حق کہ در اسرار ملکوتست مشاہدہ دیدہ او شود ۱۲ ۱۳ مطلب زیرا کہ آنچه
 درین آئینہ پیدا است یعنی در حقیقت جامعہ انسانی ہما است کہ در مشہود ہویدا است قال اللہ تعالیٰ
 اِنَّ الَّذِیْنَ یُبَالِغُوْنَکَ اِنْمَا یُبَالِغُوْنَ اللّٰهَ چون بدین سیر رسیدی کتاب ابدی را عین مصحف ازلی
 داشتی کثیر را عین وحدت دیدی ۱۲

قال الله تعالى ان الذين يبايعونك انما يبايعون الله چون بدین رسیدی کتاب بدی
را عین مصحف ازلی دانستی و کثرت را در عین وحدت دیدی و این مقام را صحو بعد المحو نیز گویند
پس از مشایخ و در هر مقامی سخنان صادر شده در آن تامل باید کرد که آن سخن نسبت به کدام
مقام از ایشان واقع شده در آن بخود تصرفی نباید کرد و قال ايضا صاحب ترجمه العوارف
و لصاحب الجمع ان يضيف الى نفسه كل اثر ظهر في الوجود وكل فعل وصفته واسم لا يخصص
الكل عنده في ذرات وحدت فتارة يحكي عن حال هذا وتارة يحكي عن حال ذاك ولا يخفى بقولنا
قال فلان بلسان الجمع الا هذا والتوحيد الرحمانى هو ان يشهد الحق سبحانه على توحيد نفسه
بأظهار الوجود وانما واحد لا شريك له شهادة از لیتة ابدیة غیر مستندة الى سبب نقلها او خیره
یکلها و ليس للانسان في هذا المقام قدم الا ان يلمع برق من جانب القدم اضواء به ارجاء
سرة و ينطق سرعيا واكثر كلام هذه الطائفة فيها حكمة من نعت القوم كان في هذا الوقت وكل
موجود تختص بخاصية لا يشارك فيها غيره والالما تعين وهذه الوحدة في كل موجود دليل على
وحدانيتها و اظهار كل موجود دليل على صفة الوحدة صورة شهادة الحق على وحدانيتها
ذاته ..... ویرشد فیهم هذه المعنى الى تشبيه عقيدة اهل التوحيد عن الحلول والتشبيه
والتعطيل كما طعن فيهم طائفة من الجاحدين العاطلين من المعرفة والذوق لانهم اذا لم يتبوا
في نظر شهودهم مع غيره فكيف يعتقدون حلوله او تشبيهه به تعالى التذعن ذلك علوا كبيرا
و شيخ عبد الله انصاري رحمة الله فرموده توحيد آنست که یکی را دوست باشی و معرفت
آنست که دوست را یکی باشی از عارف در جهان نشان نیست هر زبان که از معرفت نشان
دهد در دهان نیست اسرار معرفت فاش کردن و یوانگلیست امید ثواب و عطاء داشتن
و وگانگلیست ابو جهل از کعبه می آید و برایم از بت خانه کار عتایت وارد دیگر بهانه قال
حجة الاسلام شرح توحيد و را از است و علم وی نهایت همه علمها است قال التوحيد هو الاصل

۱۴ مطلب - تشبیه بر آنکه تمیز باید کرد سخنانی که از مشایخ واقع می شود نسبت به مقامی حکمی دارد و
۱۵ مطلب - عتایتی کن و ما را بکار ما بگذار که کار ما همه موقوف یک عتایت است -

والقول فيه لطول فهو من المكاشفة وهو البحر الضخم الذي لا ساحل له ولا يتم علم المعاملة الآيه فاذا
 لا تتعرض الا للقدرا الذي يتعلق بالمعالمه فبعض علوم المكاشفات تتعلق بالاعمال بواسطة
 الاحوال علامه الصدق فيه قطع العلاقات ومفارقة العادات وهجران المعارف والقربات
 والاكتفاء بالتدسجانه على دوام الحالات فنقول للتوحيد اربع مراتب وهو تنقسم الى لبت
 لبت اللب والقشر وقشر القشر وتمثل ذلك تقريبا الى افهام الضعيف بالبحر في قشر
 بالعليا فانه له قشرتين وله لبت وللب ولبين وهو لبت اللب بمعنى ويرامغز ليست و
 ان مغز را مغز ليست وويرا پوستيست وان پوست را پوستيست چون جوز ترور و عن مغز
 مغزوي است فالمرتبه الاولى ان يقول الانسان بلسانه لا اله الا الله وقلبه غافل عنه
 او منكره كالمنافق والثانيه ان يصدق بمعنى اللفظ قلبه كما صدق به عموم المسلمين وهو
 اعتقاد يعني معنى اين كلمه را بدل اعتقاد و كند به تقليد چون عوام مومنان يا به نوعي از دليل چون
 مدكلمان اذ لا يميزون عن العوام بمعرفة الحيلة في دفع تشوش المبتدع بهذه الاعتقادات
 الصحية والثالثة وهو اللبان ليشا به ذلك بطريق الكشف بواسطة نور الحق سبحانه وهو مقام
 المقربين وذلك بان يرى الاشياء كثيرة ولكن يراها على كثرتها صادرة من الواحد
 القهار يعني مرتبه سيم در توحيد است كه به مشاهده بنور الله بروي منكشف شود
 حقيقت اين توحيد و سر وي كه با الحقيقته هم از يك اصل ميرويد و قاعلش بشي از يكي
 نيست و يكس رافع نيست على الحقيقته وذلك بان يعرف سلسلة الاسباب و كيفيته
 تسلسلها و ارتباط اول السلسلة مسبب الاسباب جل ذكره و اين نوري بود كه در دل پيدا
 شود كه در ان نور اين مشاهده حاصل آيد و اين هدايت خاص است و ثمره مجاهده است
 كه در ميان مجاهده و معامله راه دين اندك اندك پيدا مي آيد و راه حكمت كشاده مي شود
 قوله تعالى :- وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا و اين هدايت براه
 حق بود و هدايت خاص النخاص بحق بوده براه حق و اين نور در عالم نبوة و ولايت پيدا مي

بسیاری از چیزها نیست مگر اندر حقیقت دیدار روی و این معنی را در عبارتت و شرح کردن کسی را که بدان نرسیده و شمار بود اما این مقدار توان دانست که روا بود که چیزها بسیار بود لکن آن چیزها را بیک و گرنوعی ارتباط بود که بدان ارتباط و تعلق یک چیز شوند از روی معنی چنانکه مردم را چیزهای بسیار است گوشت و پوست و سر و دست و پا و معده و جگر و غیر آن لکن در معنی یک چیز است تا باشد که کسی مرویرا داند چنانکه یک چیز را داند یا شد که از تنفا صیقل اعضا و یاد تیار داند اگر کسی گوید که او را چه دیدی گوید یک چیز بیش ندیدم مردی دیدم و اگر گویند از چه می اندیشی گویند از یک چیز بیش نمی اندیشیم از معشوق خود می اندیشیم و آن یک چیز بود اما مقامی باشد در معرفت که کسی بدان رسد به حقیقت به بنید که هر چه در وجود است بیک دیگر مرتبط است و جمله چون یک حیوان است و نسبت اجزای عالم چون آسمان و زمین و ستارگان و غیر آن چون نسبت اندامها یک حیوان است با یک دیگر و نسبت همه عالم یا مدبران از وجهی نه از همه و جود چون نسبت تن مملکت حیوان است یا روح و عقل که مدبر آنست فالحمق یخمد به الکلی من حیث کون کل شیء موجودا به معدوما بنقسم لا من حیث ان کذ وجودا خاصا ما یخمد به فانه محال به حقیقت بدانکه پادشاه و پادشاهی را جز پادشاه ندانند اگر آن بودی که ترا پادشاهی داده بود بر مملکت خویش و نسخه مختصر از مملکت خویش و پادشاهی خداوند عالم بتو نداده بودتدے به گز خداوند عالم را توانستی شناخت پس شکر کن آن پادشاهی را که ترا بیا فرید پادشاهی داد و مملکتی داد بر نمودار مملکت خویش و از دل تو عرش ساخت و از خزانه خیال روح محفوظ تو ساخت و از روح حیوانی که منبع آن دلست اسرافیل تو ساخت و از دماغ کرمی تو ساخت و از چشم و گوش و حجاب حواس فرشتگان تو ساخت و از قبه دماغ که منبع خونها و پیا است آسمان و ستاره تو ساخت و از انگشت و قلم و مداد و طبایع مسخر تو ساخت و ترا یگانه و بی چون و چگونه بیا فرید و بر همه پادشاه کرد و این مملکت بتو داد و آنگاه ترا گفت زینهار تا از خوشی و پادشاهی خوشی غافل نباشی که آنگاه از آفریدگار خویش غافل شده باشی -

فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ فَأَعْرَفَ نَفْسَهُ بِإِنْسَانٍ تَعْرِفُهُ رَيْبًا لَيْسَ مِنْهُ إِذْ شَرَحَ

مواظبت میان پادشاهی آدمی و میان پادشاهی ملک الملوک بزرگ علم عظیم اشارت است یکی علم نفس
 آدمی و کیفیت تعلق اعضا روی بقوتها و صفات وی و کیفیت تعلق صفات و قوتها بدل و این
 علمی دراز است و بیکر تفصیلی ارتباط مملکت پادشاه عالم بفرشتگان و ارتباط فرشتگان
 بیک دیگر و ارتباط سموات و عرش و کرسی بالیشان و این نیز علمی دراز است پس ازین جمله
 بدانی که همه کائنات را نوعی تعلق است بدان حضرت -

بی تعلق نیست مخلوقی بدو : آن تعلق نیک و ریای ای عمو
 اتصال بی تکلیف بی قیاس : هست رت الناس را با جان ناس
 جسم آدم صورت جان آمده است : گوهر جان اسم جانان آمده است
 آدم اسطرلاب اوصاف علوست : وصف آدم منظر آیات اوست
 هر چه در وی مینماید عکس اوست : همچو عکس ما که اندر آب جوست
 لاجرم او جان جان آمد ترا : بی جهان جان جهان آمد ترا
 آدم معنی جمال دوست دان : هر چه غیر اوست جمله پوست و ان
 چون بدون آئی ز جسم و جان تمام : تو ثمانی حق بماند و السلام
 آفتاب و ماه و ستارگان در میخ و باد و باران و هر چه آنرا اسباب دانی همه مسخرند
 چون قلم در دست کاتب و بیج بخود نمی جنبید که ایشان را می جنبانند بوقت خویش و بقدر
 خویش چنانکه می باید پس حواله کارها بالیشان خطا است همچون حواله توقع خط خلعت بقلم و کاغذ
 اما آنچه در محل نظر است اختیار آدمیست که پنداری که بدست آدمی چیز نیست و این نیز خطا
 است که آدمی در نفس اختیار خویش مجبور است و مضطر زیرا که کار وی در بند قدرت اوست
 تا چه سبب قدرت آنچه خواهد کند و آن قدرت مسخر ارادت و کلید ارادت بدست وی نه پس
 بیج چیز بدست وی نباشد و تمامی این سخن بدان شناسی و بدانی که فعلی را که با آدمی حواله می کند
 بر سه درجه است یکی آنکه مثلاً اگر پای در آب نهد فرو شود گویند آب او را غرق کرد این را
 فعل طبیعی گویند که او را چنان آفریده اند که در آب غرق شود دیگر آنکه گویند آدمی نفس زد و ک
 و این را فعل ارادی گویند سیم آنکه گویند سخن گفت و این را فعل اختیاری گویند و در ان

و پوشیده نیست که هیچ ازان و دست نوی نیست که اگر خواهد و اگر نخواهد چنان شود پس
 اضطرار ارادتی در هر دو ظاهر است اما فعل اختیاری چون رفتن و گفتن اشکال در این
 است که اگر خواهد کند و اگر نخواهد نکند لیکن باید که بدانی که چون خواهد آن وقت خواهد که
 عقل وی حکم کند که خیر تو در این است و این را باندیشه حاجت بود چون عقل حکم کرد که
 خیر تو در این است ازین ارادت بضرورت پدید آید و اعضا جنبانیدن گیرد و ازان ارادت
 بضرورت در کار آید چون ازان اندیشه فارغ گشت هم بدان صفت گشت که بود و هم
 آن ضرورت پدید آمد مثلاً اگر کسی چوبی برگیرد کسی را زدن گیرد وی به طبع می گردید تا اگر بکناری
 با می رسد و داند که خستنی ازان آسان تر است از چوب خوردن هر آینه ازان بجهد و اگر داند
 که آن خستن عظیم تر است که چون بجهد پای بشکند البته پای بفشارد و کسی را در آن طاقت
 ندارد که حرکت پای وی در بند اراده وی است و ارادت او در بند آن چیز است که
 او را بهتر است و ارادت در بند آنکه عقل گوید که خیر تو درین است و این کار کرد نیست
 و عقل بتو مضطر است چه وی چون آینه ایست که آنچه باشد روی صورت آن پدید
 آید چون چیزی خیر نباشد ترا در وی پیدا نیاید مگر وقتی که در بلائی باشد که طاقت آن
 نیارد پس این را افعال اختیاری برای این گفتند که در بند آن بود که خیر وی در کردن
 آن کار بداند و اگر نه چون این ضرورت پدید آید چون ضرورت نفس زدن است و ضرورت
 این چون ضرورت آب فرو شدن است و این اسباب بر هم بسته است و سلسله آن بسیار
 است اما قدرتی که در آدمی آفریده اند یکی از حلقه های آن سلسله است ازین جاگمان بود
 که بوی چیز لیست و آن قضا محض است که تعلق وی بوی بیش ازان نیست که وی محصل
 آنست و راه گذرانست پس وی راه گذار اختیار است که در وی می آفرینند پس چون
 درخت که به سبب به آدمی جنبد و در وی قدرت دارادت نیافرینند و ویرا محمل آن
 نشناختند بضرورت آنرا اضطرار محض نام کردیم و چون این دو سبب آنچه کند قدرت وی در
 بند هیچ چیز نیست بیرون از وی آنرا اختراع نام نهادیم و چون آدمی نه چنین بود نه چنان
 که قدرت و ارادت وی با سببانی دیگر تعلق داشت که نه بدست وی بود فعل وی مانند

Marfat.com

فعل خدای نبود تا آنرا خلق و اختراع گویند و چون وی محل قدرت و ارادت بود که به ضرورت
 در وی می آفرینند و مانند درخت نبود تا فعل ویرا اضطرار محض گویند بل قسمی دیگر بود پس
 ویرانامی دیگر طلب کردند و آنرا کسب گفتند و اختیار گفتند پس ازین جمله معلوم شود
 که اگر چه کار آدمی با اختیار و لیسیت و لیکن وی در نفس اختیار خویش مضطر است اگر خواهد و اگر
 نخواهد بدست وی چیزی نیست اگر گویی چون چنین است ثواب و عقاب چراست و
 شریعت برای چیست چون بدست هیچکس چیزی نیست بدانکه اینجا یگانه که توحید در شرع
 و شرع در توحید گویند و در میان این ضحفاء العقول بسیار غرق شده اند و ازین مهلکه کسی
 خلاص یابد که بر روی آب بتواند رفت و اگر نتواند رفت باری سیاحت تواند کرد و بیشتر خلق
 سلامت بدان یافتند که درین دریانشستند تا غرق نشدند و عوام خلق اینها خود ندانند
 شفقت بر ایشان آنست که ایشان را با حل بگذرانند تا غرق نشوند و کسانی که در
 دریای توحید نشستند بیشتر غرق از آن شدند که سیاحت ندانستند و بود که فهم آن ندانستند
 تا بیا موزند یا خود بخوشتن مفروز بودند و طلب بگردند تا بدان برسند و درین دریای غرق
 نشوند و گویند و دوست ما هیچ چیز نیست و همه آدمی کند کسی را که به شقاوت حکم کرده
 است بجهاد و بنگردد و آنرا که سعادت حکم کرده است بجهاد و حاجت نبود و این همه
 جهل و ضلالتست و سبب هلاکت و حقیقت این کارها شناختن هر چند آنرا شاید که در
 کتب بنویسند لیکن چون سخن اینجا کشید شبهه آنرا حل باید کرد بدانکه ثواب و عقاب نه از آن
 است که تو کار کردی کسی بتو خشم گرفت ترا بانتقام عقوبت می کند یا از تو شاد شد ترا

۱۴ مطلب میان فرقیست میان حرکت انسان و حرکت درخت و نامیدن کسب فعل ویرا و اگر چه
 چپوی در فعل اختیار است و لیکن در اختیار خود مضطر ۱۲

۱۵ مطلب - در آن اختیاری که داری بکار : ندری در آن اختیار اختیار
 سبز دگرز حیرت براریم دم : که مختار یا شیم و مجبور هم
 ذکر اشکالی که چون بد ادوریت : چیزی نیست پس ثواب عقاب
 چراست و شریعت برای چه و حل این اشکال ۱۳

Marfat.com

بمکافات خلعت میدهد که این از صفات الهیت و در است لیکن چنانچه خلط با صفر و غیر آن که در ^{بطن} ^{تست} ^{که آنرا} ^{جهان} ^{و چنانکه} ^{دوزخ} ^{ایمان} ^{پشه} ^{تو هم} ^{در درون} ^{لثرون} ^{و انتقام} ^{آتش} ^{مقناطیس} ^{نیز} ^{آنکه} ^{خلق} ^{و بکمند} ^{خوشین} ^{دی سخن} ^{کند و ازین} ^{گرفتن} ^{ارادت}

میدارند از دوزخ و به بهشت می برند اما آنکه گوئی که چون به شقاوت کسی حکم کرده اند چه در چه شود
 دارد و این سخن درستست و از وجهی باطلست و این سخن درست به سبب هلاک تست که نشان
 آنکه به شقاوت کسی حکم کرده اند آن بود که این سخن در دل وی افکند تا جهل نکند و دانه نکارد و تا
 ندرود و گوید چون بدو شتی من حکم ازل رفته است تخم پاشیدن چه فائده دارد نکارد
 تا ندرود و آنرا که به سعادت وی حکم کرده اند ویرا تعریف کنند با سبب سعادت او چنانکه
 کسی را بتوانگری او حکم رفته اسباب بروی گشاده گردانند تا در دل وی این بود که آنچه
 اسباب تو انگریست از حراشت و تجارت چون نان و آن خوردن جهت قوت بدن که با این همه
 فرموده اند این احکام بهره نیست بلکه کارها اسباب است و هر کسی را برای کاری
 آفریده اند و اسباب آن ویرا میسر کرده اند نه آنکه او را بان کاری سبب میسرسانند و
 برای این گفت صلی اللہ علیہ وسلم عملوا فکل میسر ما خلق له تو از اعمال و احوال خویش که
 بر تو میراند بشارت عاقبت خویش بر خوان چون جهل و تکرار بر تو غالب شد بدانکه این
 بشارت نیست که توبی نمایند که ترا سعادت امامت در پیش است و ترا بدان حکم کرده اند
 اگر توبی بری و اگر به طاعت و غفلت بر تو غالب کرده اند و این بیهوده را بر تو افکند و اند
 که اگر در ازل جهل من حکم رفته است تکرار چه سود از اینجا نشور جهالت خویش بر خوان و بدانکه
 این نشان آنست که هرگز بدرجه امامت نخواهی رسید چون این حقایق بشناختی این
 هر سه اشکال از راه توبی بر خیزد و در دل تو توحید قرار گیرد و معلوم تو شود که میان شرع و
 عقل و توحید هیچ تناقض نیست نزد کسی که ویرا چشم بصیرت گشاده کرده اند و اگر چه آن
 مرتبه را نهایت علوم مکاشفات گفته اند اما جزئیات درجات این مرتبه را حاضر توان
 کرد و حضرت فی عر و مختص بنظر اهل مکاشفات و کلیات درجات این مرتبه را از باب
 مکاشفات و مشاهدات رحیم اللہ در چند نوع حصر کرده اند یکی ازان نوع کلیه بفتاء اوصاف
 نفس متعلق است و گفته اند درین مقام تحقق است بمعنی کنت سمع و بصره الخ و این
 مقام متعلق بسیر محی است و یکی دیگر ازان انواع کلیه مرتب برفتاء صفات رحمت
 و گفته اند درین تحقق است به مقام ان اللہ قال علی لسان عبده و این مقام متعلق

است بسیر محبوبی و یکی دیگر ازان انواع کلیه نوع سیم سخت عالی است که و ما رَمِيتَ اِذْ رَمِيتَ
وَلَكِنَّ اللّٰهَ سَمِيٌّ اِشَارَةً بِاَمْرِ تَبَهْ اَسْت و خصوصاً مقام حضرت محمد سیت صلی اللہ علیہ
وسلم و کاملان اولیاء این امت را بحسب صحت متابعت او صلی اللہ علیہ وسلم ظاہراً و
باطناً و بر قدر کمال آن حال ازان مرتبه اگر ششم و ہفتم ارزانی دارند دور نبودند و اہل تحقیق
غیر و سوی نیست فیض ازان و رجوع ہم بآن و در میان بیچ چیز نہ جز او و این معنی عزیز
و مشکل در دنیا بد این معنی را جز صاحب دل ^{من} کلام بعض العرفاء فی تحقیق الزمان و
المکان اما معرفتہ مکان قسمی مکان جسمانیت است و یکا قسم مکان روحانیت
جسمانیت یا کثیف یا لطیفست یا اللطیفست اما مکان جسمانیت کثیف زمین است
و مزاحمت و مذاقہ در وظاہر است تا یکی فراتر نشود و دیگری بجای او ننشیند و قرب و بعد
معلوم است و درین مکان از جایی بجائی شدن بزرگ نقل اقدام و قطع مسافت ممکن نشود
اما مکان جسمانیت لطیف مکان با و است و درین مکان ہم مزاحمت رود بدلیل آنکہ تا
باوی کہ در خانہ باشد بیرون نشود باوی دیگر نتواند آمد و ہر چہ بعد مکان جسمانیت کثیف
است قرب این مکان است زیرا کہ ہر چہ دران مکان بجاہی و دو ماہ توان رفت و درین
مکان بساعتی توان رفت مرغ چون درین مکان میرود در ساعتی چندان برود کہ بر زمین
بجاہی نتوان رفت و درین مکان ہم نوعی بعد است زیرا کہ اگر باوی خواهد یا مرغی کہ از
مشرق تا بمغرب رود و بعدنی باید تا برود و اما مکان جسمانیت اللطیف مکان النوار صورت
چون نور آفتاب و ماہ و ستارہ و آتش ہر چہ در مکان جسمانیت است لطیف دور تر
است درین مکان نزدیک است مشرق و مغرب دران مکان دور است و درین مکان
نزدیک برہان برین قول آنست کہ چون آفتاب سر از مشرق بر آرد در حال نور او بمغرب
رسد بی درنگی اگر روش او در مکان با و بودی جز بعدنی بمغرب نرسیدی پس معلوم شد
کہ نور مکان و دیگر وار و جز مکان با و ہرگز با و درین مکان نتواند رفت بہ سبب لطافت و از

غایت قرب این دو مکان را از یکدیگر تمیز نتوان کرد و باز نتوان شناخت فاما ممکنه روحانیات
 انواع آن بسیار است هر چند روح لطیف تر مکان او لطیف تر و حاصل آن به چهار نوع
 میشود اول مکان روحانیات ادنی و دوم مکان روحانیات اوسط سیم مکان روحانیات
 اعلیٰ اما روحانیات ادنی فرشتگانند که در زمین موقوفند بر زمین های دیگر که فرو این زمین است
 و برتر از ایشان فرشتگانی اند که بر درها و کوه ها موقوفند و فرشتگانی که موقوفند از بهر
 مناظم عالم سفلی و روش ایشان در صعود با آسمان اول بیش نبود و از آنجا در نتوانند گذشت
 چه قدرت آن ندارند چنانکه در قرآن مجید است قوله تعالیٰ وَمَا مِّنَّا إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ
 الا یہ اما مکان روحانیات اوسط ملائکه آسمان ها اند و ملائکه هر آسمانی از آسمان دیگر
 مجوبند و دولت اتمتة لا حرقت در حق همه است و هم چنین تا حمله عرش و حافین و
 انواع ملائکه که فرود عرشند که هر کس را مقام معین باشد که از آنجا در نتوانند گذشت اما
 روحانیات اعلیٰ مقربان حضرت ربوبیت اند و از راه صفات تفاوت مراتب ایشان را
 نهایت نیست و مقام ایشان در عالم علین است و ایشان تحت لطیف اند و لطافت
 ایشان تا بجدسیت که اگر خواهند خوشی را از همه طوایف فرشتگان که فرود ایشانند باز
 پوشند که ایشانرا هیچگونه نتوانند دید در مکان ایشان هیچ حجابی نیست از در و دیوار و در
 اندرون سنگ جای دارند چنانکه در فضاء فراخ و در مکان ایشان هم نوعی از بعد هست زیرا
 که ایشان را ب حرکت حاجت است اگر چه بکم از چشم زدنی به مقصد رسند اما مراتب ارواح
 انسانی که هیچ مخلوقی بلطافت بدرجه او نرسد و هیچ ذره از عرش تا شری از دور نیست و
 آن را ب حرکت هیچ حاجت نیست هر جایی بجوئی بیابی و او نه متصلست و نه منفصل نه

۱- مطلب - ذکر آنکه بلطافت ارواح انسانی هیچ ملائکه و سایر روحانیات نرسد و همه را ب حرکت
 حاجت است و لوطرفه و در هیچ ب حرکت حاجت نیست و بر این اند محققین از ارباب معقول عارفین
 انا حاب شهود و وجدان هر جایی بیابی از صفات اتصال و انفصال و دخول و خروج و حرکت
 و سکون معراست و درین مشرکت بواجب سجانه و تعالیٰ فرق بوجوب و امکان است قافیم ۲

داخل و نه خارج نه متحرک و نه ساکن و این همه به بر این عقلی معلوم است و بر این عقلی کسی را
بکار آید که او را مشاهدات سری و معانیات روحی نباشد چون آفتاب معرفت طالع گشت
بچرخ عقلی حاجت نیفتد چون روح انسانی به کمال رسد قالب را بمکان روحانیات کشد و در
آتش شوند و نسوزند و روزی در آید از برای راستی و عده دَ اِنْ مِّنْكُمْ اِلَّا قَلِيلٌ هَ اَ لَآ یَ
و درین مقام هم نوعیست از بعد زیرا که علیین نامتناهی و سفلیین نامتناهی از ان دور است
بلکه هر چه نامتناهیست از دور است چه متناهی به نامتناهی محیط نشود فاما ممکن نیست
و صورت و بدو و در آنها شد که حق سبحانه و تعالی که در چیزی ازین اکتفا جسمانیات و امکانه
روحانیات فرود آید باید و پیوند و پای بر آن باشد و با هیچ مخلوقی بعلو مکانست او درجه
قدسیه او جل و علازسد و هو مقدس عن کل مالا یلیق بجلاله عن نقائص الکوئیه مطلقا و من
جمع ما یعد کمالا بالنسبه الی غیره من الموجودات مجردة کانت او غیر مجردة و هو سبحانه و کمالاته
الذاتیه اعلی من کل کمال یدر که عقل او فهم او خیال ذات مقدس بچویش از نسبت زمان و
مکان بری و متعالی و صفات پاکش از شباهت شبیه و تمثیل عاری و خالی و آنچه در حدیث
وارد است و ارتفاع مکانی مراد از ان مکان بی مکانیست و ارتفاع اشاره بعلو
ذات نیست و همچنین زمان نیز زمان جسمانیست و یا زمان روحانیست است نوع اول
که زمان جسمانیست است دو مرتبه دارد مرتبه اول زمان جسمانیات کثیف است و این
زمان از حرکات افلاک خیز و چنانکه پار و امسال و امروز و دی و درازی و کوتاهی این
زمان روشن است سال دراز است و ماه کوتاه به نسبت با سال و درین زمان ماضی و
حال و استقبال بود و درین زمان هم مزاحمت و مضالقه رود تا وی نرفت امر و زیاده
و تا امر و زرد فرو نیاید و مرتبه دوم زمان جسمانیات لطیفست و این زمان چنانست
و هر چه در زمان جسمانیات کثیف دراز است درین زمان کوتاه است هر که درین زمان
کار کند بروزی چندان کار کند که بجا بی و یا بسالی و در زمان جسمانیات کثیف نتوان کرد
چنانچه شنیده از سرعت کار بن و شیاطین و نیز فرزندان آنها چندان ببالند که فرزندان
آدم بدو سال بسبب آنکه بالیدن با ایشان در زمانی است که اندک آن بسیار است

و کوتاه آن دراز و این زمان را نیز ماضی و حال و استقبال است و وی و فردای ایشان پار
و امسال آدمیان است و این معنی بطریق تقریب است نه بطریق تحدید و هرین حجت نتوان
آورد و در باب بصایر را درین شکی نیست اما نوع دوم که زمان روحانیات و ارواح است
و آن را نیز اقسام بسیار است هر چه در زمان دراز است و بسیار در زمان ملائک کوتاه
است و اندک هزار سال درین زمان یک نفس باشد و هر که درین زمان کار کند هزار
سال کار بیک نفس کند و درین زمان هم مضایقه و مزاحمت است هزار سال گذشته
یا هزار سال آینده درین زمان جمع نتواند شد و این زمان بازل و ابد محیط نیست و نتواند بود
از بهر آنکه این زمان متنهایی است و متنهایی بنا متنهایی محیط نشود و این زمان ملائک است
و برین اقتضای اوقات ترا نموداری بود و بدانکه جناب مقدس حق سبحانه و تعالی و در جواب وجود
او از سمت بدایت و منقصدت نهایت منزله و ذات بچولش از نسبت زمان و مکان
متعالی است از مضیق زمان که از دوران افلاک خیز و منزله و مقدس است سید عالم
صلی اللہ علیہ وسلم در شب معراج از تنگنای زمان و مکان بیرون شد و از مضیق ازل و ابد
که مفهوم خلق است برتر آمد عبد الرحمن عوف را بیدید و با او سخن گفت و در حال رفتن او
در بهشت مکالمه حقیقی نه مجازی در حالتی که آن حالت از راه صورت بعد پنجاه هزار سال
تواند بود و در قصه معراج فرمود رأیت عبد الرحمن ابن عوف بدی دخل الجحیم حیوا پس فرمود
آنرا گفتم چرا و پیر آمدی گفت یا رسول اللہ از سختیها که بر روی من آمد که کودکان را
پیر گردانند از آن سختیها چنان پیدا شتم که پیش تر هرگز نه بینم الخذیش حق سبحانه و تعالی بر یک قدرت
بر مقدرات نامتنهایی قادر است به نسبت قدرت او سبحانه ازل و ابد کم از یک طرفه العین
نماید منزله از ماضی و مستقبل و گذشتن و آمدن و تعدد و تجد و این چاشنی عالم قدم است
اہل بدعت چون از انوار اسرار الهی بچوبند منکر قدم قرآن شدند و گفتند آنگاه که موسی علیہ
السلام نبود و کوه طور نبود خداوند سبحانه و تعالی چون فرمود با او خلع فعلیک بیچارگان اگر
از مضیق زمان هیچ گذشته بودندی و از تنگنای عالم صورت بکنفس باز رسته بودی باز من
روحانیات هرگز ایشان را سفری و گذری بودی شبیه چنان با این کسی راه ایمان

برایشان نرودی بدانکہ روح انسانی اگر قوت گیرد و بالوایع ترکیب و تصفیہ و متابعت صاحب شریعت صلی اللہ علیہ وسلم موصوف شود و تواند کہ بزودی قالب کثیف را بزبان جسمانیات لطیف کشد و بروزی چند ان کار کند کہ دیگری بسالی نتواند کرد و قصہ حضرت علیہ السلام منقولست کہ در ان صورت بندگی در یک روت آن پارہ کوه را بر کند و تک او را بزمین راست و ہموار گردانید و خاک او را بجای دیگر برد و این قصہ در آخر نوادرا الاصول بطولہا منقولست و آراہوا الحسن خرقانی منقولست کہ گفت یکشب ما را از ما بستند جملہ اوراد بر ما برقت و چون ما را ہما باز دادند زوی ما از آب وضو تر بود و خوارق عادات بعضی زمانی بود و بعضی مکانی و بعضی جامع زمان و مکان بود و صاحب این حالت و مقالہ می گوید کہ از یاران ما کسی ہست کہ در کم از یک ساعت ہمہ قرآن را ختم کند حرف حرف و آیتہ آیتہ او را این حالت بسیار است و اگر قوت روح بہ کمال رسد تواند بود کہ قالب را برد و حائثات کشد و در یک ساعت کار ہزار سالہ کند و قصہ معراج خواجہ علیہ الصلوٰۃ والسلام درین مقام بود کہ در یک ساعت از تفاسیل مملکت یگلن یگان بروی عرض کردند و نود ہزار کلمہ از

۱۱ مطلب - ذکر آنکہ بطریق تصفیہ و ترکیب و متابعت صاحب شریعتہ ظاہر باطنی بود و این حکم کثیف خود بزبان عالم لطیف رساند و بیروز کار یکسالہ کند ۲

۱۲ مطلب - از شیخ جنابہ منقولست کہ یکی از اہل اللہ بعد از طلوع آفتاب بدیدن ایشان رفت فرمودند کہ شخص یا خدا کہ از وقت طلوع صبح تا حال بچاہ ہزار سالہ عبادت تواند کرد این نیز ازین قبل تواند بود ۳

۱۳ مطلب - درین محل فرمودند کہ از بعضی یاران ایشان وہ کم از یک ساعت قرآن را ختم کرد و صرف ہفت و آیتہ آیتہ و او را این حال بسیار بود ۱۲

۱۴ مطلب - ساز بعضی صاحب کمالات باشند کہ در یک ساعت کار ہزار سالہ کنند۔

۱۵ مطلب - قصہ یکساعتہ معراج بان تفصیل احوال چنانچہ جامع خواب آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم

ہنوز گرم بود - ۳۸

مطلب - غنوی مقدس الاسرار

سیر زاہد ہر مہمی یک سالہ راہ - سیر عارف ہر مہمی تا تخت شاہ

حق سبحانه و تعالی الشنود و چون باز آمد بستر مبارک او صلی اللہ علیہ وسلم ہنوز گرم بود و چون روزہ بدین مقام رسید در یک بکینفس کار ہزار سالہ تواند کرد و از اینجا گفتہ اند کہ یک نفس روزہ ہزار سالہ عامہ از زود و آنچه گفتہ اند از اسرار زمان و مکان قطرہ الیست از ان دریای بیکران و بسیار و در شاہوار در قعر این دریا بماند و این حالات در ای طور عقل اسدت فکر در ان بیخ نتیجہ نہ ہذا قرار بدان باید کرد و در حالتی کہ شخصی متصف بہ صفت قدرت الہیت گردد و مظهر صفت ارادت کلید گردد بہ مقام جمع رسد انانیت از او مرتفع شدہ در فناء فی اللہ در صفت تقادریت ظہور کند آنچه خواهد چنان شود و در امثال این غریب در ان حال از انس عجیب نباشد احياء اموات و ابراء کیمہ و ابرص ازین قبیل باشد شاہد برین قول حالات بہشتیان باشد کہ در حق ایشان فرمودہ قولہ تعالی لہم ما یشاؤون فیہا الایہ فرض التوحید ہوا اعتقاد القلب بان اللہ تعالی واحد لا من عدو و اول لا ثانی لا موجود لا شک فیہ حاضر لا تعیب عالم لا یحیل قادر لا یجز حی لا یموت قیوم لا یغفل حکیم لا یسفه سمیع بصیر ملک لا یزول ملکہ قدیم بغیر وقت آخر بغیر حد کاین لم یزل و یزال و اتہ امام کل شیء مع کل شیء و اقرب الی کل شیء من نفس الی و اتہ مع ذلک غیر محل الاشیاء و ان الاشیاء لیست محلا لہ لیس فی ذاتہ سمواً و لیس فی سواہ من ذاتہ شیء لم یزل موجود بجمیع اسماء و صفاتہ لا یجیب علیہ من الاحکام ما اجری علینا لا یشبہ حکمتہ بحکمت خلقہ لا یقاس عدلہ بعدل عبادہ و لا یلز مہ فی الاحکام ما لز مہم و لا یجود علیہ من الاسماء المذمومہ بالیعود علیہم و ان ما سواہ اسمائہ و صفاتہ و الوارہ و کلامہ من الملک و الملکوت محدث کلہ و مظهر کان بعد ان لم یکن لم تخلق من ذاتہ من شیء سبحانہ و تعالی اعما یقولون المحدثون علواً کبیراً فشهداۃ الموتون ان یشہد قرب التذمتہ و نظرہ الیہ و قدرتہ علیہ و حیطتہ بہ سبق نظرہ و ہمہ الی اللہ قبل کل شیء و یدکرہ فی کل شیء و یخلوا قلبہ من کل شیء و یرجع الیہ کل شیء و یسئلہ الیہ دون کل شیء و یعلم ان اللہ سبحانہ اقرب الی القلب من وریدہ و اقرب الی الروح من حیوتہ و اقرب الی البصر من نظرہ و اقرب الی اللسان من رلقہ لبقرب ہو و مسفہ لا بتقرب و لا بتقرب و اتہ سبحانہ علی العرش فی ذلک کلہ و اتہ رفیع الدرجات من الرشی کہور رفیع الدرجات من العرش و اتہ

قریب من الشری ومن کل شیء کفریہ من العرش لا یخلوا من علمہ و قدرتہ مکان و لایجد مکان و
 لا یقع من مکان و لایوجد بمکان و العرش و الشری و ما بینہما حد الخلق الاسفل و الاعلیٰ
 بمنزلہ خردلتہ فی قبضہ و ہوا علی من ذلک و محیط بجمیع ذلک بما لا یدرکہ العقل و لایضیہ الوہم
 لایجب شیء عن شیء و لایبعد علیہ شیء قریب من کل شیء یوصفہ بالاشیاء مبعودہ باوصافہا و
 المسافہ و التلقاء مکان لسواہ و النواحی و الجهات موضع المحدثات و الاحکام و الاقدار
 واقعہ علی خلقہ و ہوسجانیہ قد جاوز المقدر و الاحکام و ادراکات العقول و الاویام و لیس
 مکانا لشیء و لامکانا لشیء ہوا اول فی آخریۃ باولیۃ ہی صفتہ و آخر فی اولیۃ باخریۃ ہی
 نعمتہ و باطن فی ظہورہ باطنیۃ ہی قرینہ و ظاہر فی باطنیۃ بظہورہ ہی علوہ لم یزل کذلک از لا
 و لایزال کذلک ابد الا یعرف بشہودہ و لایزال الا بنورہ ہذا الاولیاء و الیوم بالغیب فی
 القلوب و لہم ذلک عند المشاہدہ فی الالبصار و لا یعرف الا بمشیتہ ان شاء و سجدہ و فی
 شیء وان شاء لم یسجد کل شیء ان اراد عزہ کل شیء وان لم یرد لم یعرف شیء لانہایتہ لتجلیتہ و
 لا غایتہ لا وصفہ وجود الاشیاء لا یضطرہ الی النظر الیہا ان اراد الاعراض عنہا المادایل
 و الاواخر لہم کئی و احد لا یدخل الترتیب فی صفاتہ و صفاتہ کلہا احاد کلمات تامات غیر
 محدودہ و لاموقیۃ الترتیب فی الدعوت من وصف الخلق لا یضطرہ التکوین ای الکلام
 و کلامہ کیف شاء حجب الذات بالصفات و حجب الصفات بالافعال رای عزوجل خلقہ
 قبل ان یخلقہم کما راہم بعد ما خلقہم و عن ابی سلیمان و ارانی رحمۃ اللہ انہ قال ادخلہم الجنۃ
 قبل ان یطیعوہ و ادخلہم النار قبل ان یعصوہ و انہ سجانہ یخبر بما یكون فی الدنیا و ما یكون
 فی القبریۃ و ما یعدہا یلفظ ان قد کان لا استواء و ذلک فی علمہ آخر کا قول و لا ترتیب فی
 العلوم و لا حد و لا مسافتہ و لا بعد فی القریۃ قال اللہ تعالیٰ فی سمح الاصوات قبل خلق
 الاشیاء قد سمع اللہ قول التی الآیہ تاخر سجانہ سمح الاصوات فی علمہ القدییم قبل خلق
 المصوتین فکیف لایری الکلون عن آخرہ فی العلم بعلمہ قبل ظہورہم المصوتین یفعلہ
 سجانہ و اللہ سجانہ عالم بالکلون قبل الکلون و ناظر بعلمہ لا حجاب بینہ و بین معلومہ و سامع
 لما شہد و متکلم بما علم ثم اظہر الخلق عالم ما بعد عالم فی وقت بعد وقت فجاء علی نظرہ و

سمعه و کلامه کما کانوا فی علمه و قدرته و مشیتہ بغير زياده ذرة و لا نقصان خرولتہ و لا يجوز ان
يدرك سبحانه اليوم ما لم يكن اوله في اوله سبق ذاته الكون والمكان وليس لهما في قدمه قدم يشهد
الآن ما يكون في العاقبة والكمال الی آخر الاحوال فمن شهد ما فصلنا ه بنور اليقين لم يدخل
عليه قدم العالم ومن لم يهتد بما بيناه ووقف مع العقل دخل عليه شبهة قدم العالم ليس
يختلف اهل اليقين جميع ما ذكرناه كما لا يختلفون في صحة التوحيد فهذه شهادة المؤمنین
وايكان المقرين فليس يشهد ما ذكرناه من صفات التشهيد بنور العقل واثما يشهد
بنور اليقين لان خالق الاشهد مخلوق ومن ليس كمثل شئ لا يشهد الا بما ليس كمثل شئ
وهو نور اليقين وما ذكرناه من وصفه فهو ظاهر التوحيد المفصل بفرض الشهادة لا يجري على
ترتيب المعقول ولا يمشل بقياس المعقول وسئل بعضهم عن الله سبحانه فقال ان سئلت
عن ذاته فليس كمثل شئ وان سئلت عن صفاته فهو احد لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا
احد وان سئلت عن اسمه فهو الله لا اله الا هو الخ وان سئلت عن فعله فكل يوم هو في
شان : ارکان توحيد سنیست اول جدا کردن قدم از حدوث دوم پاک کردن قدم
از دریافتن محدث اورا سبحانه سیم ترک برابری کردن میان صفات حق و صفات غیر-
چهارم از ازلت کردن از ربوبیت پنجم اجمال حق از آنکه قدرت حدث برود و
اورا از حالی بجالی گردانند ششم تشبیه او سبحانه تعالی از تمیز و تامل یعنی از آنکه تمیز خیر از شر
کند برای دفع ضرر و یا جبر نفع و تامل نکند چون نادانان ستم میرا داشتن از قیاس
محمد بن موسی گفت رحمة الله علی توحید آنست که هر چیز در زبان گنجد یا بیان اشاره
تواند کرد از تعظیم و تجرید و تفرید و معلول و حقیقت بالاتر از ان است یعنی آن همه از صفات
بنده است و صفات بنده محدث است و معلول همچون بنده و حقیقت حق صفت او
از نقص حدوث منزله و پاک بود همچو موصوف بعضی بزرگان گفته اند که توحید فرد گردانیدن و
فرد دانستن و فرد شدن است در توحید فان وقتی و رحمت بود که جز او را نه بینی قاری گفت
رحمة الله که توحید درست نباشد مادام که بر موجد از تجرید علقه باقی بود موجد بزرگان
سرخود را بتوحید منفرد نیاید و موجد بحال غایب بود بحال خویش از گفتن زبان و

رویت حق تعالی است که حاضر نگرداند الا آن چیز را که خاص از آن حق بود ولی قول و حال
 بتوحید راه نبود و توحید بیرون آمدن بنده است از همه گی خویش بشرط آنکه بهر چیز که حق
 را بر بنده است وفا کند و حق آنرا بگذارد و باید که یا توعود نکند و چیزی که توحید آن را
 جدا کرده باشد یعنی توحید آن بود که در اداء حق خداوند سبحانه بذل مجهود بجای آوری و از
 دیدن آن ادای حق که بجای آوری بزار و میرا شوی و توحید ترا از اوصاف تو بکلی بستاند
 چنانکه هیچ آن اوصاف بتوعود نکند از بهر آنکه چنانکه توحید ترا از اوصاف توحیدی کند اوصاف
 تو نیز از توحید جدا می کند شبلی رحمه الله گفت که بنده موجد بتوحید متحقق نشود تا بکلی از
 سر خویش متوحش نگردد و بسبب ظهور حق عز و علا بر وی بعضی گفته اند که موجد آنست که
 حق سبحانه و تعالی میان او و میان دو کون دنیا و آخرت حایل شود از بهر آنکه حق عز و
 علا حرم خود را نگاه دارد و سخن اولیا و ذکر فی الحیوة الدنیا و فی الآخرة یعنی شما را
 با غیر در دنیا و آخرت در تکم علامت موجد آنست که بر سر او ذکر چیزی که او را نزد حقیقتی نباشد نرود و شواهد
 و علایم از سر او مصروف باشند در عوضها اهل مطرود و می نمود هیچ شاهد و ناظر او را آن حق
 باز ندارد و هیچ عوض او را در بند نکند و نه ملاحظه بر او نیکی یعنی موصوف بود حقیقت ما تَزَاغ
 الْبَصَرُ وَ مَا تَطَعَى وَرَحْمَتِ اَوْ اَزْ حَقِّ مَجْبُوبٍ وَ دَرَحْظِ خُودِ اَزْ حِطِّ مَسْلُوبٍ اَوْ اَوْ رِیْحِ نَصِیْبِ
 نَصِیْبِ نَهْ وَ دَرَانِ فَرْدِ تَرِیْنِ نَصِیْبِ اَسِیْرِ یعنی او بحق قائم بود و از دیدن قیام خود بحق
 مجبوب و از حظوظ خود مسلوب و در پوده بود و هنوز نفس خود را قائم بنید و بجز حظوظ خویش و نصیب
 او از حق وجود حق بود و او را در آن نصیب اسیر نه او را راه پیش رفتن و نه پس باز آمدن بود
 نور عزت را بنور فراست توان دید نور فراست آن بود که رب العالمین گفت قوله
 تعالی اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَا یَاتِ لِلْمُتَوَسِّدِیْنَ وَ ذَكَرْ فِی تَفْسِیْرِ اَلْبُرُودِیِّ لِلْمُتَفَرِّسِیْنَ اَلْفَرَا سْتَه
 بَكْسِرِ الْفَاءِ لِنَظَرِ الْقَلْبِ بِنُورِ لِقَاحِ فِیهِ فَرَا سْتٌ بَرَسَهُ وَ جِهَ اسْتِ یَكِی فَرَا سْتٌ تَجْرِیْبِی وَ اِیْنِ
 هَمَّ مِیْزَانِ رَا بُوْدُ وَ دِیْگِرِ فَرَا سْتِ اسْتِدْلَالِی وَ سَمَّهَ عَاقِلَانَ رَا بُوْدِ سَمِّی فَرَا سْتِی اسْتِ نَظَرِی
 دَلِی بَدَا نِ نُوْرِی كِه مَوْسَمِ وَ دَوْلِ دَارِ وَ چنانکه مصطفی اصلی الله علیه وسلم فرمود اتقوا فراسة
 له مطلب به مطلب نفیس قیام بیان اسباب الفراسته و الكشف و العیان و شرایطها ۱۲

المؤمن فانه ينظر بنور الله فراست تجر يبي يدريك است بالبشنيدين يا نحو در یافتن و
 فراست استدلالی قیاس شرعی در دین و قیاسات عقلی در غیر دین و فراست نظری بر قیاسیت
 که در دل تابد و از حجابها سوخته شود تا تختی لذایح در غیب است برو کشف شود و این خاصه
 انبیا است و صدیقان و اولیا و کان شاه الکرمانی احاد و الفراسته لا تحطی فراسته و یقول
 من غض بصره عن المحارم و امسک نفسه عن الشهوات و عمر باطنه بدوام المراقبته و ظاهره
 باتباع السنة و یعود اکل المخلال لم تحطی فراسته و فرقی من العلماء النظر لیسکون طریق
 البحت العقلي و النظر الی ربان الا انهم اذا قطعوا منازل العلم ظنوا انهم وصلوا الی الکمال
 الکی فیما هم لصدوه و غرور هولاء بما حصلوا من العلوم النظریة عظیم فانهم یظنون ان
 تحصیل العلم باللذ سبجانه مثلاً وصول الیه سبجانه و هو عین السعاده المطلوبه و هذه حماقه
 عظیمة یصعب الاخلاص عنها الا لمن احد بصعبه عنایته ازلیه حتی لا تریده التجرفی العلم
 النظریة الاحدیانی الطلب و تطلعا الی ما وراء العلم و الفصل من الکشف الذاتی و
 طلب العارف لا یسکن بالعلم کما لا یسکن الجایع بالماء و العطشان بالخمر و العلم بذات
 المحبوب و صفاته مثلاً عین الوصول الیه و المتفرقة یلزمها شوق عظیم الی الحق سبجانه
 و طاب تام لا یتصور العبارة عنه و العلم لا یلزمه ذلك الشوق و لكن التجلی الالهی علی قدر
 هذا العلم و هو آیه لقاء اللذ سبجانه و لا یسمع المؤمنون الا نقار اللذ سبجانه الا بالوار هذا العلم
 و قال الجنید رحمه اللذ مشاهدات موارث المجاهدات و لا یستقیم النهايات الا بتصحیح البدایا
 و ذالایسر الابرک العادات و هجران المبالوقات

نظم

ای در طلب تو عالمی از شر و شور به نزد یکا تو درویش و توانگر همه جور
 ای تو با همه در حدیث و گوش همه کر به ای تو با همه در حضور و چشم همه کور
 مثل دل چون آینه است و مثل لوح محفوظ چون آینه دیگر که صورت همه موجود است

له مطلب بیان العکاس آنچه در لوح محفوظ است در دل سالك بطریق حکماء اولیاء اللذ که هم الفلا

در نیست چنانکه صورتها از یک آینه در دیگر افتد چون در مقابل بیداری همچنین صورتها از لوح محفوظ در دل پیدا آید چون صافی شود و از محسوسات فارغ شود و پاوی متاسبت گیرد و تا به محسوسات مشغول بود بدان متاسبت نرسد و از عالم ملکوت محجوب بود و در خواب از محسوسات فارغ شود و لاجرم آنچه در گوهر روی است از مطالعه ملکوت پیدا آمدن گیرد و لیکن اگر چه حواس به سبب خواب فروایستند خیال بر جای خویش باشد بدان سبب بود که آنچه بیند و کسوت خیال پدید صریح و مکشوف نباشد و از غطاء و پوششی خالی نبود چون بگردن خیال ماند و حواس آنگاه کارهایی غطا و بی خیال بنید و بادی گویند فَكشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ و گویند رَبَّنَا ابْصِرْ تَاوَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ و عکس باشد که ویرا فرست با و خاطر است بروی بر سبیل الهام در دل نیامده باشد که آن از راه حواس باشد بلکه در دل پیدا آید و نداند که از کجا آمد و بدین مقدار شناسد که علمها همه از راه محسوسات نیست و بدین بداند که دل از عالم محسوسات نیست بلکه از عالم ملکوت است و حواس وی را که از برای این عالم آفریده اند لاجرم محجوب وی بود از مطالعه عالم ملکوت تا ازین عالم فارغ نشود بدان عالم راه نیابد و قال محبت الاسلام گمان میر که روزی دل بملکوت بخوابد و بی مرگ گشاده نگردد که این چنین نیست بلکه اگر در بیداری کسی خوشی را ریاضت کند و در از دست غضب و شهوت و احوال بد و نا با نیست این جهان بیرون کند و جای خالی بنشیند و چشم فراز کند و حواس را معطل کند و دل را با عالم ملکوت مناسبت دهد بدانکه اللہ اللہ اللہ بروام گوید بدل نه بزبان تا چنان شود که از خوشی تمام بنجر شود و از هیچ چیز خبری ندارد مگر از خدای سبحان چون چنین شود اگر چه بیدار باشد آن رزق گشاده شود و آنچه دیگران در

له مطلب بیان آنکه ملکوت در بیداری گشاده شود و ارواح پیغمبران را علیهم السلام و فرشتگان را دیدن گیرد و از ایشان فایده باورد و یا یاد اگر چه آنچه به تهنید خلاق و مبتالبت آن حضرت و به تصفیه دل یکی اللہ اللہ بروام مشغول گردد ۱۲

خواب بنیندوی به پیداری بیدار و احوال و فرغمتگان در صورتها و نیکو و پیرا پدید آیند و پیغمبران را
 علیهم السلام دیدن گیرد و از ایشان فایده گیرد و مددها یابد و ملکوت آسمان و زمین بوی نمایند
 کسی را که این راه گشاده شد کارهای عظیم بیند که در حد و صف نیاید و رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 فرمود طوبی لے الارض فرایت مشارقہا و مغاربہا و انک حتی سبحانہ و تعالیٰ گفت و کذا یک
 نومی ابراہیم ملکوت السموات قال من منی ہم درین حال بودہ است بلکہ ہمہ علوم
 انبیاء علیہم السلام ازین راه بودہ تہ از راه حواس و در بدایت تعلم مجاہدہ در کار است چنان کہ
 قوله تعالیٰ فاذا کراستہ سربک و قتل الیہ تبیتیلای یعنی از ہمہ چیز ہای پاک گرد و گسستہ
 گرد و بیکی خود بوی دہ و تہ بر ہاء و دنیا مشغول گرد کہ او سبحانہ و تعالیٰ خود کار تو راست کند
 رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا و چون ویرا بوی گرفتہ تو فارغ
 گرد و با خلق میامیزد و در لیشان مامیر قاصد علی ما یقولون و اھجہم ھم ھجرا
 جمیلای این ہمہ تعلیم مجاہدہ و ریاضت است تا دل صافی شود از عداوت خلق و از شہوت
 دنیا و از مشغله محسوسات و راه صوفیان اینست و این راه نوست گمان میر کہ این راه
 حال پیغمبران مخصوص است کہ گوہر او میان دراصل فطرت شایستہ اینست چنان کہ
 بیچ آہن نیست کہ دراصل فطرت شایستہ آن نیست کہ از وی آئینہ سازند کہ صورت
 عالم حکایت کند مگر آنکہ زدگار و جوہر او غوص کند و ویرا تباہ کند و پختن ہر دل کہ حرص دنیا
 و شہوات معاصی ہر وی غالب شود تا بدرجہ رسید کہ این شایستگی و روی باطل شود۔ کل
 مولود یولد علی الفطرۃ فالبواہ یہودانہ و نضرانہ و مجتسانہ عبارت ازین شایستگی است۔
 و از عموم این شایستگیست حق تعالیٰ بدین عبارت خبر دادہ قوله الست بدیکم قالوا
 بلی چنانکہ اگر کسی گوید ہر عاقلی را کہ عدد و وزنی بیشتر است یانی گوید بلی این سخن راست
 بود اگر چہ این سخن را وی بگوش نشنیدہ باشد بزبان نلفتہ باشد و لیکن ہمہ درون وی بدین
 تصدیق آگندہ باشد و ہیچنانکہ این فطرۃ آدمیانست معرفت ربوبیت بر فطرۃ آدمیانست

لہ مطلب :- تعیین راه صوفیان

چنانکه اناک خبر داده قوله تعالی و لکن سألتمهم من خلق السموات والارض ليقولن
الله ومن لم یعتقد ان الله تعالی عبادا و ایشا بدون فی حال البقظنه مالا یکن غیر تم
ان یراه الا فی حاله التوم لم یهدی الی حقیقه الا یمان بالنبوة و روی ان عیسی علیه السلام
قال لا تقولوا العلم فی السماء من یصعد یاتی و لانی نجوم الارض من ینزل یاتی به العلم محمول
فی قلوبکم تاویلوا بین ید اللہ سبحانه و تعالی باو اب الروحانیین لظهور علیکم غیر کم و لعظکم یعنی
نگوئید که علم در آسمانها است که بالا رود بیا در اثر او نه در نهایت زمین است که فرود
و بیا رود و در اعلم تا نسبت در دلها ی شما یا ادب با شهید و حضرت خداوندی باو اسب
بنده گان روحانی که در کمال روح خود می کوشند بر نهایت آداب شریعت تا ظاهرا هر شود بر شما
آن علم لدنی پس غلبه کند بر شما فر اگیر و شمارا و مغلوب صیای علوم گردید و بدان مامور گردید
و قال نبینا علیه السلام من عمل بما علم و رد اللہ علمه الی علم حسن بن علی رثه را پرسیدند که
عارف کی شاهد شود گفت که چون شاهد شود ظاهر گردد و شواهد فانی گردند و حواس مانند اخلاص
مضمحل شود یعنی شاهد حق ظاهر گردد و این الطاف و افعال حقست که در ازل با تو کرده
است از انواع نیکوئیها و کرامت ها و معرفت و توحید و ایمان بدو که ترا بخشیده است
رویت این نعمت با حق تعالی ترا در نعمت خود فانی گرداند از دیدن افعال و نیکوئیها و
طاعت ها و خود تا بسیاری از افعال پر و طاعتها ی خود را اندکی آنچه از ان حضرت بود
مستغرق یابی و آنچه از ان او بود اندک نباشد و آنچه از تو بود بسیار نبود و ما قناء شواهد
آنست که رویت خلق از تو ساقط شود یعنی نه ضرر از ایشان بینی و نه نفع و نه ذم و نه
مدح اما معنی ذهاب حواس آنست که حواس در نور حق فانی گردند تا تو بنور حق بینی و
بشنوی و بگویی چنانکه رسول صلی اللہ علیه و سلم می فرماید حکایتی عن ربی بی سمیع و بی بصیر
و بی نطق اما ضحکال اخلاص آنست که خود را مخلص و پاک بینی و اگر چه آن اخلاص
در تو و افعال تو باشد و حال آن بود که بنده هرگز مخلص نبود بهر آنکه اخلاص صفت بنده

است و صفات بنده همچو ذاتش همه معلول است و مادام تا او را نظر بر صفت خود می افتد که
 اخلاص است از اخلاص و در است ذوالنون را رحمة الله پر سیدند از نهایت عارف
 گفت نهایت عارف آن بود که عارف چنان شود که در حالت وجود که در عدم بود پیش
 از وجود یعنی در همه احوال مشاهد حق و افعال او باشد نه شاید شود و افعال خود بعضی گفته اند
 که عارف ترین مخلوق آن بود که بحق عز و علا که تحیر روی سبحانه قوی تر بود ذوالنون را
 پرسیدند که کدام درجه است که عارف اول بدو رسد گفت تحیر بعد از آن افتقار بعد از آن
 اتصال بعد از آن تحیر اول در افعال حق باشد که با وی کرده است و نعمت های که بدو
 داده است شکر خود را برابر نعمت های او نداند و بداند که حق تعالی او را بر شکر آن نعمت ها
 مطالبه می کند و اگر شکر کند آن شکر نعمتی دیگر است که بر وی شکر دیگر واجب می شود و
 افعال خود را حقیر تر و ضعیف تر از آن داند که با افعال حق تعالی مقابل شود و مع هذا
 ادای او بر خود واجب داند و تخلف از آن روان دارد و حیرت دوم حیرت است در بیان
 توحید که فهم و عظمت قدر و هدایت و اجلال حق عز و علا کم شود و عقل نقصان پذیرد گفته اند
 که در پیش توحید بیابان ها است فکر باور و کم گردد الا سود از بعضی بزرگان پرسید که
 که عارف را وقت باشد گفت نباشد پرسید که چرا نباشد گفت از برای آنکه وقت فرجه
 است که تنفیس کربت کند و معرفت امواج است عارف را به پوشاند و بر آورد و فرود برد
 و غرق کند وقت عارف سیاه و مظلم باشد فارص گفت عارف آن بود که علم او حال او
 باشد و در حرکات مغلوب او بود جنید را پرسیدند از عارف گفت لون الماء لون اناء یعنی
 آب در هر ظرفی که باشد لون آن ظرف گیرد یعنی احوال او مختلف باشد از بهر آنکه او در
 هر حال که باشد باولی و اہم مصروف دارد یعنی هر حالی که پیش آید او را اہم و اولی اختیار
 کند از برای آن گفته اند که عارف فرزند وقت باشد ذوالنون را پرسیدند از عارف
 گفت اینجا بود برفت یعنی او را در دو وقت بیک حال نتوان دید از بهر آنکه غیر او را از

۱۷۰ مشوی "صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق ۱۷۰ نیست فردا گفتن از شرط طریق

حالی بجالی می گرداند سهیل گفت که اول مقام معرفت آنست که تیره را یقینی دهند در سر که اعضا
 و جوارح او بدان بیاراید و توکل در جوارح او پدید کنند که بدان از دنیا بسلامت خلاصی یابد
 و در دل او حیرتی پدید کنند که بدان در آخرت فوز و ظفر یابد و نیز رنگی گفته است که عارف
 آنست که هر جهد و جد که تواند در گذاردن حق سجان و تعالی بجاء آورد و حقیقت آنچه
 از حق سجان و تعالی بدور رسیده است بشناسد و رجوع او از ماسوی با وحل و عباد درست
 گردد و قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ اَعْيُنُهُمْ فُفِيضُ مِنَ الذَّمِّ مَعَ مِمَّا عَمِلُوا مِنَ الْحَقِّ شَائِدٌ
 که معنی مِمَّا عَمِلُوا مِنَ الْحَقِّ بَرِّ و احسان و نیکوئیها و خداوند جل و علا بود چون ایشان را
 بخورد و خواند و از میان خلق برگزیدشان چنانکه ابی کعب گفت حسین قال رسول اللہ صلی
 اللہ علیہ وسلم ان اللہ تعالیٰ امرنی ان اقرء علیک ابی بن کعب گفت یا رسول اللہ
 اذکرت بہ تاک ذکر من رقت یعنی آنچه در حضرت حق عز و علا قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ
 وسلم بی پس ابی کعب بگریست در خود بیخ حال ندید که در مقابل آن یاد کردن در آید و نہ
 شکری که در برابر آن نعمت آید و نہ ذکری چنانچه الیق آن حضرت بود چون از سہمہ ہانماند
 در عجز آمد و بگریست و قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لِحَارِثَةَ اصْبِتِ قَالَتْ لِمَ اَبَا مَعْرِفَةَ
 نَسِيتَ فَرَمُو و امر کرد او را بر ملازمت او و بر بیخ عمل و طاعت غیر از ان او را دلالت
 نفرمود و النون را پرسیدند از عارف گفت او مردی بود که با خلق بود و از ایشان جدا
 بود یعنی بہ ظاہر با ایشان باشد و بباطن از ایشان غایب بود و یہل گفت اہل معرفت بخدای
 سجانہ اہل اصحاب اعراضد بعرفون کلما بسیما ہم ایشان را در ان مقام بداشت و بر بہر دو
 کون مشرف گردانید و معرفت ملک و ملکوت ایشان را کرامت فرمود طریقہ اہل باطن کم دیدن
 و کم زدن و نیستی و افتقار است و دید تصور اعمال و مشاہدہ نقصان احوال وجود بشریت
 بہ بیخ چیز چنان منتفی نگردد کہ پدیدن تصور یکی از حکمت ہا کہ بنا بر ان کی ذلت بر انبیا علیہم السلام

۱۲ مطلب - طریقہ اہل باطن دید تصور اعمال و نقصان احوال است کہ در وجود بشریت بیخ چیز

چنان منتفی نگردد کہ پدید تصور و نقصان ۱۲

۱۲ مطلب بیان حکمت ذلت رفتن بر انبیا علیہم السلام و اولیا قدس سرہم ۱۲

گذرانیده اند آن بوده و حقیقت استغفار نسبت که استغفار از وجود بشریت بود که اصل
گناهان است بعد از آن که وجود بشریت را بشناسد و الم و لقا و او را در خود یابد و در آن
الم و در ماندگی از سر تضرع در حضرت صمدیت جل ذکره بنالد تا حقیقت استغفار بود در
گذرانیدن تصور برای التذمیه حکمت نفی وجود بشریت ایشان است و اعتراض موسی بر
خضر علیهما السلام که به حجت غیرت شریعت بوده یکی از حکمتها نفی وجود موسی بوده هر چند
علی الحقیقه جل ذکره هر یکی از دوستان خود را به نسبت حال او تربیت می فرماید و چون
اولیاء امت را از نسبت سید المرسلین صلی الله علیه و سلم بهره هست هر آینه از نسبت
پیغمبران دیگر نیز بهره بود و اولیاء امت را از علم لدنی به نسبت مشرب خضر است و
نسبت استمداد از روحانیت او اگر چه اولیا بواسطه صورت جسمانیت وقت باشد
که غافل باشند از استمداد اولیاء امت را اقتباس الوار حقیقت از مشکوٰۃ روحانیت بعضی
از انبیا است علیهم السلام و استمداد باطنی از روح او منافی تبعیت حضرت رسالت صلی الله
علیه و سلم نیست زیرا که همه انبیا علیهم السلام که بوده اند مقربان الوار حقیقت از مشکوٰۃ نبوت
حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم ارواح همه در تحت احاطه روحانیت او داخلست و
علم لدنی علمی بود که اهل قرب را به تعلیم الهی و تفهیم ربانی بیواسطه معلوم و مفهوم گردد و آن
علم را معرفت ذات و صفات حضرت عزت تعلق باشد آن علم را حق سبحانه و تعالی از عالم
غیب در دل ایشان در اندازد و این علم شهادت وجود و ذوق بود نه بدالالت عقل و
نقل در وقتی بود که نور حقیقت ظهور کند و مباحث دل گردد بی حجاب صفات بشریت و لوح

۱۱ مطلب - للعارف الجانی -

از خدا خواهند سر ذات خود در ذات او بی این بود ساعت بساعت سر استغفارشان

۱۲ مطلب - اولیاء امت را نسبت استمداد در علم لدنی از روحانیت خضر است ۱۲

۱۳ مطلب - انبیا و اولیا علیهم السلام مقربان الوار حقیقت از مشکوٰۃ نبوت و روحانیت

حضرت رسالت پناهی اند علیه افضل الصلوٰۃ و اکمل التحیات بالذات و بالواسطه - که مطلب تعریف علم لدنی

دل از لقوین علم روحانی و عقلی و سمعی و حسی و کلی صافی شده باشد و بنده از وجود بشریت و آرزو
 و از لدن خویش بلکن حضرت حق رسیده و از ان حضرت در معرفت نوات و صفات او و جل
 ذکره ادراک معانی و فهم کلمات توانسته. بدانکه طریق پرورش مریدان از راه مجاہدت و
 ریاضت طریق شہان سہیلیان بود و بخدمت و رویشان و حرمت ایشان طریق ابوصالح
 قصار کہ شیخ اہل ملائست بود و پرورش طالبان بمراقبہ باطن طریق جنید بان است و
 ہو جنید بن محمد رحمۃ اللہ و جملہ محققان مجاہدہ اثبات کرده اند و مرآئرا اسباب شاہد گفته اند
 و سہیل بن عبداللہ مجاہدہ را علت مشاہدہ گفت و مرطلب را در کار حق تاثیر عظیم نہیاد و
 زندگی دنیا را در طلب فضل نہد بر حیوۃ عقیقی در حصول مراد دیگران گویند کہ وصول حق
 را سجانہ علت نباشد کہ ہر کس کہ بحق رسد بفضل رسد فضل را با فعل چہ کار بود پس مجاہدہ
 تہذیب نفس راست نہ حقیقت قرب را و بزرگان گفته اند تا صدق مجاہدہ نباشد
 صفاء سر نباشد و تا صفای سر نباشد صحت اشارت نباشد ہر کہ اندر ظلمت نگر و گاہ
 خطا بیند و گاہ صواب و ہر کہ اندر ضیاء نگر و ہمہ صفا بیند و صدق مجاہدہ نتوان الا بعلم و این
 دلیل قویست بر آنکہ صوتی حقیقتہ آن باشد کہ عالم ترین اہل عصر باشند و اعلم ان فوق
 علم التوحید علم الاتحاد و فوقہا علم الوجودانیتہ و فوق ذلک علم الاحدینہ فہذہ اسماء لہا صفات
 و اوصاف لہا النوار و النوار لہا علوم و علوم لہا مشاہدات بعضہا فوق بعض و فوق کل ذی علم
 علیم و علم التوحید اول ہذہ العلوم و عموم ہذہ المشاہدات و ظہور ہذہ الانوار و اقربہا الی الخلق
 جمہور این طایفہ گفته اند کہ ایمان قولست الايمان اقرار باللسان و عمل و نیتہ و نیت
 تصدیق است از امام جعفر رضی اللہ عنہ روایت کرده اند و او از پدران خویش رضی اللہ

۱۵ مطلب سے تعدد طرق پرورش مریدان و طالبان بعضی مشائخ مجاہدہ و ریاضت فرمودند

بعضی بخدمت و حرمت اہل دلان و بعضی بمراقبہ باطن و ہو طریق الجنید یہ ۱۶

۱۷ مطلب - این تفسیری گوید اگر سالک ہمہ عمل کند و جمع کند نتیجہ زیادہ خواہد بود و امتثال سخن

بزرگان دین و مقتدایان یقین کرده باشد ۱۷

عنهم از رسول صلی اللہ علیہ وسلم الا ایمان اقرار باللسان و تصدیق بالقلب و عمل
 بالارکان و گفته اند اصل ایمان اقرار است بزبان یا تصدیق دل و فرع او ادای فرایض
 است و گفته اند ایمان در ظاهر است و باطن ایمان یاطن شیئی واحد است و آن در
 دست و ایمان ظاهرا شیء مختلفه اند و اجماع کرده اند که وجوب ایمان در ظاهر بموجب
 ایمان است در باطن و ایمان من حیث الظاهر و وجوب است اقرار بزبان و عمل
 بارکان و همچنان که ایمان درست بباطن تعلق دارد همه دل بود که اگر بهمگی باطن نبود
 ایمان نبود و ایمان ظاهرا هم باید که بهمگی اجزا باشد یعنی اقرار بزبان و عمل بارکان و
 اما درست نباشد و بمذہب صاحب این قول عمل بارکان از ایمان بود زیرا که قسط
 جمیع ایمان از ظاهر عمل است بفرایض با اقرار زبان چنانکه تصدیق عام است هر جمیع باطن
 را و گفته اند که ایمان قابل زیاده و نقصان بود و جنید و سهل و غیر ایشان از متقدمان
 رحمهم الله گفته اند که تصدیق قابل زیاده بود اما قابل نقصان نباشد و نقصان ایمان خروج
 بود از ایمان برای آنکه ایمان تصدیق است یا خیار حق چل و علا و مواعید و نقصان در
 تصدیق یا خیار و مواعید حق سچانه و تعالی شک بود دران و شک دران کفر باشد - اما
 زیادتی ایمان از جهت قوت بود اما اقرار بزبان قابل زیاده و نقصان نبود و اما عمل
 بارکان قابل زیاده و نقصان باشد طایفه از ایشان گفته اند که مومن اسم خداوند سچانه
 است قَالَ اللَّهُ سَجَانَةُ السَّلَامِ الْمُؤْمِنُ الْمُؤْمِنِينَ وَادَّعَى الْمُؤْمِنُ رَابِعًا أَيْمِينَ كَرَانَهُ
 از عذاب شود و مومن چون بزبان اقرار و بدل تصدیق کند و فرایض را بجا آورد از منہیات
 دور شود از عذاب خدا امین گردد و هر کس که بیخ ازینها یعنی تصدیق بدل و اقرار بزبان
 ندارد و ادای فرایض بجا نیاورد و آتش مخلد بماند و هر کس که بدل تصدیق و بزبان اقرار
 دارد و عمل بفرایض تقصیر کند جایز بود که معذب بود و مخلد پس این کس که بدل تصدیق کرده
 و بزبان اقرار آورده اما در قیام بفرایض مقصر است امین است از خلود اما از عذاب
 امین نیست پس ایمان او ناقص بود و نه کامل و آنکس که او شرط ایمان بجا آورد امین
 و ایمان او تمام و کامل بود پس ازینجا لازم آید که نقصان امن از نقصان ایمان بود و

تأیی امن از تمامی ایمان باشد و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ایمان آنکس که در اداء واجبی
تقصیر نماید به ضعف نسبت کرد و گفت و ذاک اضعف الایمان و آن کسی بود که منکر را بشد
و بیاطن آنرا انکار کند اما بظاہر منع نتوان کرد پس رسول صلی اللہ علیہ وسلم خبر داد که ایمان
بیاطن دون ظاہر ایمان ضعیف است و ایمان ظاہر و باطن را وصف کرد بکمال قال رسول
صلی اللہ علیہ وسلم اکمل المؤمنین ایماناً احسنهم اخلاقاً و اخلاق در ظاہر باشد و در باطن
پس رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که ایمان کامل آن باشد که ظاہر و باطن مؤمن را
فرا گیرد و هر ایمان که ظاہر و باطن را فرو نگیرد و عمل مقارن آن نبود ضعیف بود و بعضی
گفته اند که زیادتی ایمان و نقصان او از جهت صفت بود نه از جهت عین زیادتی ایمان
از حسن ایمان و قوت یقین بود و نقصان او همچنین از نقصان عین قال رسول اللہ
صلی اللہ علیہ وسلم اکمل من الرجال کثیر و لم یکتمل من النساء الا اربع و لم یکن نقصان
سایر النساء من جهة اعیانہن و لکن من جهة صفتہن ایضاً بنقصان العقل و الدین نقصان
ہمہ زنان نہ از جهت عین بود لکن از صفت بود و نیز رسول صلی اللہ علیہ وسلم ایشان را وصف
کرد بنقصان عقل و دین و گفت کہ نقصان دین ایشان آنست کہ در ایام حیض ترک نماز
و روزه می کنند و نیز آنکس کہ عمل ارکان انایمان نگیرد ایمان و اسلام یکی بود و از بعضی
پرسیدند از ایمان گفت کہ از حق تعالی نہ زاید شود و نہ ناقص و از انبیا ناید گردد و
اما ناقص نشود و از غیر ایشان ہم زاید گردد و ہم ناقص بمعنی قول او کہ ایمان از حق قابل
زیادہ و نقصان نبود آنست کہ ایمان صفت حق است سبحانہ و اد سبحانہ بدو
موصوف قال اللہ تعالی السلام المؤمن المہیمین و صفات حق تعالی را بنیادہ
و نقصان وصف نتوان کرد و شاید کہ مرادش از ایمان آن بود کہ در ازل مریندہ را
تقدیر کرده است و آن قسمت ازلی در وقت ظهور نہ زیادہ گردد و نہ نقصان پذیرد و

اہ مطلب :- قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم من رأى منکم منکراً فلم یمنع بیدہ و ان لم یستطع

فیعقبہ و ذاک اضعف الایمان از نجیب امام نوادی ۲۲

اما زیادتی ایمان انبیا علیہم السلام برای آنکه ایمان انبیا در مقام مزیدند از حق تعالی از
 جهت قوت یقین و مشاهدات احوال غیب قال اللہ تعالیٰ کذلک نری ابراهیم ملکوتہ السموات
 والارض و لکیون من الموقنین و اما ایمان بسایر مومنان زیادہ شود بہ سبب قوت و یقین
 در باطن و بہ سبب تقصیر در فرایض و نوافل و ارتکاب منافی در فروع ایمان نقصان
 پیدا آید و چون انبیا علیہم السلام معصوم اند از ارتکاب منافی و محفوظند در اداء
 فرایض از تقصیر پس بیچ صفت از صفات ایشان بہ نقصان وصف نتوان کرد و بعضی از
 مشائخ گفته اند ارکان ایمان چهار است توحید سجد و ذکر بی قطع و حال بی نعت و وجد بی
 وقت معنی حال بی نعت آنست کہ بیچ مقامی بلند تر از حال و مقام خود را وصف نکند الا
 وقتی کہ او بدان موصوف شود و حال او گردد و معنی و چہ بیوقت آنست کہ دایم مشاہد حضرت
 خداوند سبحانہ باشد نہ وقتی دون وقتی و بعضی گفته اند کہ ہر کس ایمان او درست بود در کون
 نظر نکند زیرا کہ در کون نظر و ماسوی حق از حساست بہمت بود و حساست بہمت از
 قلت بہمت معرفت بود و بعضی گفته اند کہ صدق ایمان تعظیم خداوند سبحانہ و تعالیٰ شأنہ
 باشد و ثمرہ آن حیا از سبحانہ یعنی در ظاہر و باطن مومن بیچ چیز بزرگ تر از حق تبارک
 و تعالیٰ نبود و از بیچ جز او شرم ندارد و بعضی گفته اند کہ مومن او بود کہ صدر او
 مشروح بود بشور اسلام و قلب او منیر بود با خداوند خویش و فرواد او شاہد بود بر
 خویش را سلیم اللب بود بر ب خود مستحود بود در قرب او محترق بود از بیم بعد او فریاد
 کثان و تالان بود و بعضی گفته اند کہ ایمان بخداوند سبحانہ بمشاہدہ الوہبیت حاصل
 شود و ابوالقاسم جنید رحمۃ اللہ گفت ایمان آنست کہ باطن بندہ از ہر چیز کہ او را
 از حق باز دارد دور گرداند گر نیز ان شود و بہر چیز کہ او را بحق رساند و بہ حضرت او
 متصل گرداند مایل بود و منقاد او گردد و ہر کس کہ در خود این معنی یابد بداند کہ او
 مومن است و باید کہ ترک مخالفت و قطع موانع عصمت و غایتہ و توفیق او یعنی نہ
 عمل و فعل خود در اثبات موافقات و آنچه تراید ان امر کردہ است منت او یعنی نہ
 عمل و قدرت خود چون بہر چه تراید ان امر کردہ اند قیام نمائی و انرا بجاری و از

هر چه ترا نهی کرده اند از ان دور شوی و اجتناب نمائی و مجموع یا خفی الی اللہ سبحانه و هر گاه
 قطع نظر کنی از ایمان موافقات و ترک مخالفات مجموع باشی باللہ سبحانه و همچنین فرمود که حق
 واحد است و مومن متوحد و این وقتی دست دهد که هیچ ذره از ذرات و وجود مومن بماد و ن
 حق مایل نباشد و همچنین فرمود که با چیزی که غیر حق باشد در سازد و بدان باز ماند هواها او را
 پراکنده و متفرق گردانند و هر کس که هوا او را از حق باز دارد و از پی شهوات و مشتبهات
 نفس برود از حق محروم ماند و دولت قرب و سعادت وصول بدون حضرت از فوت شود
 و برای آن حق سبحانه و تعالی بندگان را امر کرد به تکرار عقود و عهد در هر خاطری و نظری و
 فرمود قوله عز طوله یا ایها الذین آمنوا آمنوا قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الشکرک الخفی فی
 امتی من و بیدب التمل علی الصفاء فی اللیلة الظلماء قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لعن عبد
 الدنیار لعن عبد الدریم لعن عبد بطنه لعن عبد فرجیه لعن عبد الحمیصه لعن بعضی مشانخ را سوال
 کردند از ایمان گفت ایمان آنست که دعوت خداوند را سبحانه بهیگی وجود خود اجابت کنی -
 چنانکه هیچ عضوی و ذره از ان مستخلف نباشد و باید که هر خاطر که بر ترا یک طرفه العین از حق
 باز دارد از تو محذوف و منقطع باشد تا شاید باشی مر هر چیز را که از ان حق ست و غایب
 باشی از هر چیزی که نه از ان حق ست و لوثی دیگر هم از وی سوال کردند از ایمان گفت که
 الایمان لا یجوز اتیان ضده و لا ترک تکلیفه زیرا که ضد ایمان نفاق بود و ترک تکلیف
 معصیت قوله تعالی یا ایها الذین آمنوا یعنی ای اهل صفوت و معرفت و ای اهل قربت و
 مشاهد صفوۃ نتیجه ایمان است و معرفت نتیجه صفوۃ و قربت نتیجه معرفت و مشاهد نتیجه
 قربت و بعضی گفته اند که ایمان و اسلام یکجا است و بعضی فرق کرده اند میان ایشان و
 گفته اند که ایمان خاص است و اسلام عام بعضی گفته اند که ایمان تحقیق است و اعتقاد
 و اسلام خضوع است و انقیاد و بعضی گفته اند که اسلام تحقیق ایمان است و ایمان تصدیق
 اسلام و بعضی گفته اند که توحید سر است و ان آنست که بنده حق تعالی را تنزیه کند از
 ادراک خلق و معرفت بر است یعنی نیکویی و ان آنست که حق تعالی مومن را عارف صفات
 خود گرداند و ایمان عقد قلب است بنگاه داشتن سر و معرفت و پر و اسلام آنست که

بنده دایم مشاهده می بود در هر چیز که فرود آمدن چیز مطالبه خواهد بود و اجماع کرده اند که جمیع آنچه حق سبحانه و تعالی بر بندگانش فرض گردانیده است در رسول صلی الله علیه و سلم واجب گردانیده است فرض واجبست و حقی لازم بر هر عاقل بالغ و بی هیچ وجه از وجوه هیچ کس را از آدمی از صدیق و ولی و عارف و غیر هم تخلف از آن یا تفریط در آن جایز نیست و اگر چه باقصی مراتب و عالی درجات و اشرف مقامات و ارفع منازل رسیده بود بنده را هیچ مقامی نیست که آداب شریعت از وساطت شود و یا مخطوری بود و مباح گردد و یا حلالی حرام یا فرضی آنان ساقط شود بی عذری و علتی و عذر و علت آن بود که مسلمانان بر آن اجماع کرده باشند و حکمی از احکام شریعت در و آمده بود و هر کس صافی تر و مرتبه عالی تر و مقام شریف تر و اجتهاد او زیاده تر و عمل او خالص تر و ترقی او بیشتر و اجماع کرده اند که افعال بشد سبب سعادت و شقاوت او گردد و سعادت و شقاوت در ازل بمشیت حق سبحانه داده اند و برایشان نوشته چنانکه در حدیث آمده است قال عبد الله بن عمر رضی الله عنهما قال قال رسول الله صلی الله تعالی علیه و سلم هذا کتاب من رب العالمین فیہ اسماء آباءکم و قبائلهم ثم اجعل علی آخرهم فلا یزاد فیهم ولا ینقص منهم ابدًا و كذلك قال فی اهل النار و قال السعید من سعد فی بطن اقمه و الشقی من شقی فی بطن اقمه و اجماع کرده اند بر آنکه افعال عباد موجب ثواب و عقاب بنده نشود از روی استحقاق بل از روی عدل و فضل او سبحانه و تعالی و از جهت آنکه بر نفس خود ثواب و عقاب بر اعمال واجب گردانیده است و اجماع کرده اند که نعم بهشت کسی را باشد که در ازل از حضرت حق سبحانه و تعالی حسنی و نیکویی برای او تقدیر رفته باشد بی علتی و عذاب و دوزخ کسی را بود که در ازل از حق سبحانه و تعالی نصیب او

ساقط مطلب است - بنده هر چند که بکمال ولایت رسیده و قرب و منزلت یا غتر باشد از او بی از آداب شریعتی ساقط نمی شود و یا مخطوری بر و مباح و یا حرامی بر و حلال و یا فرض از وی ساقط نمی گردد و هر که گوید زندقه و الحاد است و هر چند که مقام بنده عالی تر و شریف تر گردد امثال و انقیاد او بیشتر و اجتهاد وی زیاده تر و عمل او خالص تر و توفیق وی فاضل تر گردد -

شقاوت آندہ باشد بی علی چنانکہ فرمود۔ ہولاء فی الجنة ولا ابا لی و ہولاء فی النار ولا ابا لی وقال اللہ سبحانہ و تعالیٰ وَ لَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ کَثِیْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ۔ و قال ان الذین سبقت لہم مننا الحسنیٰ اُولٰئک عنہا مبعدون و گفته اند کہ افعال عباد و علامت و امارت است بر آنچه در ازل رفتہ است از حق تعالیٰ برای ایشان کما قال علیہ السلام اعملوا فکل ميسر لما خلق له و جنید گفته است طاعت درین جهان بشارت است بندہ را بر آنچه اورا از حق تعالیٰ در ازل رفتہ است از سعادت دیگری گفته است کہ عبادات حکی و زیور ظاہر بندہ است و حق تعطیل جو ارح از حکی رواندار و محمد بن علی کتان گفته است کہ اعمال و عبادات کسوة و لباس عبودیت است پس ہر کس کہ حق سبحانہ و تعالیٰ اورا در وقت قسمت دور کرد این کسوة را از سر او بکشید و آنکس را کہ نزدیک آورد ترسان بود بران اعمال و این کسوة را در بر کشید و مع ذلک اتفاق کرده اند۔ برانکہ حق تعالیٰ بر اعمال ثواب دہد و عقاب کند برای آنکہ بر عمل صالح و عہدہ داده است و بر عمل غیر صالح و عہدہ کردہ است و ہر آنچه فرمودہ است بجا آرد زیرا کہ او صادق و خبر او صدق و گفته اند کہ بر بندہ بذل مجہود است بر آنچه اورا تکلیف کردہ اند و قیام نمودن بر آنچه اورا امر کردہ اند تا بعد از تکلیف و بعد از قیام بدان و قائم نمودن بران مشاہدات پدید آید و فتوحات روی نماید چنانکہ در حدیث آمده است من عمل بما علم و اللہ علم ما لم یعلم و قال اللہ تعالیٰ وَالَّذِیْنَ جَاهِدُوا فِیْنَا لَنَهْدِیْہُمْ سَبِیْلَنَا و قَالَ یَا اَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللہَ فَاَبْتَغُوا اِلَیْہِ الْوَسِیْلَةَ و جَاهِدُوا فِی سَبِیْلِہِ لَعَلَّکُمْ تَفْلِحُوْنَ و کجی گفته است کہ روح معرفت بر دل تو نرسد ما دام تا اورا یعنی معرفت را بر تو حق باشد و تو آنرا ادا نکرده باشی جنید گفت رحمت اللہ کہ حق تعالیٰ بہان معاملہ کہ در اول بانبندہ گان کردہ است در آخر معاملہ کند بکرم خود ایشان را بیا فرید و بر رحمت خود ایشان را امر کرد و بفضل خود ایشان را و عہدہ داد و بکرم خود زیادہ گرداند ہر کس کہ برود احسان قدیم و فضل او مشاہدہ کرد ادعا و امر او برود سہل گشت و ہر کس کہ ملازمت امر او کرد و عہدہ او را بیافت و ہر کس کہ عہدہ او را سبحانہ بیافت و بدان دولت رسید لا بد باشد

که بران وعده زیاده کند سهل گفت هر کس که یک طرفه العین از حق چشم بخواباند همه عمر راه نیابد و سرگردان بماند

من فاته ان یراک یوماً ۛ فکل اوقاتہ قوات
 ابوالحسن بن محمد بن احمد فارسی گفت که تصوف ده رکن دارد تجرید توحید فهم سماع
 حسن عشره ایشار ایشار ترک اختیار سرعت و چید کشف از خواطر کثرت اسفار ترک
 اکتساب تحریم ادخار معنی تجرید توحید آنست که خواطر از تشبیه و تعطیل پاک و صفائی
 بود و فهم سماع یعنی بحال شنودنه بعلم تنها و ایشار ایشار یعنی غیری را امر نفس خود در ایشار ایشار
 کند تا فضل ایشار دیگر بر او نماند و اسرعت و جد یعنی سر او خالی و فارغ نبود از آنچه
 وجد او را در حرکت آرد و در او شرکت کند و نیز بر او ممتلی نبود از آنچه او را از سماع زواجر حق منع
 کند کشف از خواطر یعنی دایما بحث کند از خاطری که بر خاطر او دور باطن او در آید و متابعت
 اوی کند تا بداند که حق است یا باطل اگر حق بود آنرا در عمل آرد و اگر باطل بود بگذارد و کثرت
 اسفار یعنی در آفاق و اقطار عالم به نظر عبرت نظر کند و عجایب صنع حق را مشاهده کند قوله تعالی
 سُبُوٰ وَاِنِیْ اِلَّا رَسُوْلٌ لِّعِیْنِیْ بِنُوْرٍ مَّعْرُوْفٍ نَّهْ بِظُلْمَتٍ نَّگردد و برای قطع اسباب و مالوقات و ریاضت
 نفس ترک اکتساب یعنی برای مطالبه کردن نفس توکل و تحریم از خار من حیث الحال من حیث
 العلم كما قال النبی علیه السلام فی الذی مات من اهل الصفة و ترک دینا را قتال کتبه
 بعضی از مشایخ گفته اند که خاطر بر چهار وجه بود یا از رحمن بود یا از ملک بود یا از نفس
 یا از شیطان خاطر رحمانی تنبیه بود مطابق با و آن بی سببی در دل در آید و جاذب دل
 گردد بحق و خاطر ملکی بر طاعت و عبادت مقوی و مهیج و محرک باشد مرید را و جاذب دل
 بود بعالم علوی و امور اخروی و بعضی خاطر روحانی نیز اثبات کرده اند و گفته اند علامت
 آن طمانیت است بی اعتراض درونی و فرق میان خاطر ملک و روح دقیق باشد اما هر دو
 محمود خوانند و خواطر نفسانی واهی بود و شبهات و بران مطالبت کند و جاذب دل گردد به
 تنعم و آرایش دنیا و خاطر شیطانی مزین و آرا پنده معصیت باشد و جاذب دل بحدود حسد
 و غیر آن از دمویات و محرک دل گردد بعالم سفلی بزنجیر روندگان لازم است شناخت

این خواطر چه شناخت آن موجب سعادت بود و تا شناخت آن موجب هلاکت چه قبول عبادت را اخلاص شرطست و اخلاص بی شناخت این خواطر مسلم نمی شود چون داعیه بر باطن مستولی شود اگر آن داعی حقانی یا روحانی بود بدان عمل باید کرد چون در آن اخلاص بود و اگر نفسانی یا شیطانی بود آن عمل باطل باشد از دور باید بودن و بعضی گفته اند آنچه در دل فرو آید از خواطر محمودی اقران عملی از بنده آن را وارد گویند آن ز قبیل خواطر نباشد از واردات بود و واروگاه از حق باشد گاه از علم پس واردات اعم بود از خواطر برای آنکه خواطر مختص است نبوی از خطاب باید آنچه متضمن معنی خطاب بود و ارادت را اختصاص بدان نیست و علامت خواطر الحق ان ^{طیمن} القلب و النفس و الجوارح عنده و لا یعرض علیه احد کاینا من کان بل یستسلم و یسترسل و یطلق من ترودا لشک و الریب در طریق نفی و سادس اگر خاطری تشویش دهد با حضار و خیال حضرت مرشد امید است که مندرج شود و آلا باید که سه نوبت نفس را بقوت بنزد چنانکه از دماغ چیزی بیرون گماچاء فی الحدیث و آلا در زبان موافق گرداند و بزرگوار یافعال بدل مشغول شود در دفع و سادس این ذکر را اثری تمام است و باید بدانی که آنچه در خاطر باطن بگذرد چهار درجه دارد و از آن بی اختیار بود و در آن مواخذه نبود و با او اختیار بود و بدان مواخذه شود آن دوی اول را حدیث نفس و میل طبع گویند و آن بدست وی نباشد و آن دو که در اختیار بود آنست که دل حکم کند که آن کردنی است یا دل قصد کند بکردن آن کار بدین هر دو ماخوذ بود اگر چه نیکند و معنی آنکه بدو ماخوذ بود آنست که دل وی صفتی گرفت که از حضرت الهییت دور افتاد و این شقاوت و نیست چه سعادت دل در آنست که روی خود را از دنیا و غیر خدای بخدای سبحانه آرد و روی دل تمام خواست وی گردد و علاقه وی آنست که رو بهر چه آرد وی بآن چیز نزدیک و محکم شود و اگر خواست محکم قصد بکند بدینا و آنچه تعلق بوی داشته باشد علاقه وی بدینا محکم تر شود و از آنخبر

بالیست اوست و در ترشود هر خاطری که از اندیشه غیر بر دل موجد گذرد و حجابی باشد و آفتی و
 آن مقدار که آن خاطر بر سر موجد گذرد و از حقیقت توحید محجوب باشد حقیقت توحید
 آن بود که بنده که چون سبکی باشد اندر جریان تصرف حق سبحانه خالی از اختیار و ارادات خود -
 و عن عبد اللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ لایزالون بحیر ما اذا اجارک فی صدر احدکم شیء و وجد من
 یجزه و یسفیه منه و ایم اللہ و شک ان لا یجد و اذک ہر آفتی کہ بنده را بظاہر پدید آید
 آغاز آن از باطن افتد و چون بنده بشناسد و بحق تعالی پناه بزد و از دل دور نکند بظاہر اثر
 کند بتدبیر او و اجابت خواست نگاه داشتن تا نا دیدنی نہ بیند و ناگفتنی نشود و نگوید و بر
 منتہی لازم است کہ خاطر نگاه دارد و دل از هوا جس بشریت و وساوس شیطنت نگاه دارد
 تا همچنانکہ بر ظاہر چیزی نگذرد و الا عمل شرعی بر دل چیزی نگذرد و الا او را در غیبی و خاطر حق
 و حقیقتہ العشرک و الکفر الاحتجاب عن الحق سجدة فی ای مرتبہ کان بای شیء کان و
 حقیقتہ الاحتجاب انطباع الصور الکونیة فی القلب المانعة لقبول تجلی الحقایق - چون
 سالک صاحب دل شود و بواسطہ فناء کثرة صفات نفس و انحرافات او بوحده و عدالت
 دل تحقق یابد و غیب حقیق حکم وحدۃ القلب و عدالتہ علی احکام کثرة النفس و یقہر ہا
 و یصیر ظہور آثار وحدۃ القلب قائما مقام ظہور آثار کثرة النفس حتم
 مع ذلک حکم نشأت گاہی در وی احکام کثرة نفس غلبہ می باشد فی جمع احوال انسانی
 ظہور آثار نفس فنیہ حکم النشأة البشریة و گاہی باز حکم مجموعی وحدت قلب بر وی غالب
 می شود و غلب علیہ حکم تجلی الحاصل فی قلبہ و یظہر فیہ ذلک التجلی باحکامہ و وقتا لا یغلب
 علیہ احکام النفس و الاحکام التجلی و یکون مع وحدۃ قلبہ پس ہر گاہ کہ این سالک در ہر
 امری از امور انہی یا کونی بہ حضرت ربوبیت جل ذکرہ توجہ نماید تا حقیقت آن امر

۱۱ مطلب - حقیقت توحید آنکہ بنده جز مظهری و تجلی بیش نباشد بتصرفات حق سبحانه

و تعالی از اختیار و ارادت خود -

۱۲ مطلب - حکیم غزنوی خواجہ سنائی قدس اللہ روحہ فرماید ہر چہ از راه باز آفتی چہ کفران حرفا

چہ ایمان ہر چہ از دوست دانی چہ زمت این نقش چہ زیبا ۱۲

بروی آشکار شود پس در حال آن توجیه خاص اگر تجلی روی منصب حکم جلیه وان امر و افشای
 ذلک التجلی المتضمن حلیه الامر حالته ظهور و صفا من آثار النفس و حکیم من احکامها وان
 تجلی چون برسد آن اثر نفس را بقهر مستهک گرداند پس حقیقت آن امر را بر دل آشکارا
 کند و بظهور ذلک الامر للقلب بقوه توجیهیه فی ضمن تجلی ربانی پس این را نوعی از تدلی خوانند
 و اگر در حالت ظهور آن تجلی ربانی منصباً بحلیه ذلک الامر غالب بر سراسالک و حده حقیقی
 باشد و حده حقیقی سر وجودی و تجلیات او سالك را بکلی فرو گیرد آنرا نوعی از تدلی خوانند
 ان افتاه ذلک التجلی فی وقت خلوق قلبه عن کل وصف الهی او کونی و فی وقت لا یغلب
 احکام النفس و لا احکام التجلی و یكون السالك مع وحدة قلبه و سالك را آن ظهور و تجلی
 خاص حکم وحدت و عدالت دل او باشد آنرا نوعی از منازل خوانند و سالك حقیقت آن
 امر را بطریق منازل به تحقیق و یقین معلوم کند نه به استدلال و سالك مادام اثر من
 بقایا احکام کثره نفسه باقیافیه فلا بد ان یكون مبتلی بالشک الخفی بحیرت یثبت وجوداً آخر
 فی مقابله وجود المحبوب یصناف الیه الآثار فلیتق قلباً الیه و الی آثاره و الی ذلک الالتفات
 اشاره بقوله سبحانه اقرآیت من اتخذ الیه هواه و اضل الله علی علم ای علی علم
 بان له الیه مستحقاً لا لوهبیه سوی من اتخذ الساعه الیه و ادا و ام فی السالك اذ فی تطلع
 الی الغیر بقدر ذلک التطلع الی سیر منقطع عن تطلعه الی محبوبه و یقطع عن وصله و قرینه
 فان عرف بالیقین ان الذین اتخذوا الیه هوقان و باک و جمع من ضلال الالتفات
 الیه الی بدی الاعراض عنه و الاقبال بکلیته علی من علمه الیه حقیقیاً و محبباً اصلیا فاذا
 عرف هذا و افنی ذلک القدر البشیر من بقایا کثره نفسه الخفیة بحیث یظهر وحدة قلبه
 و تجلی فی حیزه محبوبه فیح وحده توجیداً علی بصیره و تنفی عنه اثرا ثبات الغیر و لکن مع ذلک
 اذ ارجح حکم ضرورة النشاة الی نفسه و حسه و عقله فزال عنه ظهور الوحدة فظهر فی نظره شهود
 الکثرة فیه لیس شهود الغیر بحیث یزعم و یدعی ان بذل الغیر ثابت فلم یتثبت السالك فی
 مقام التوجید لم یح عنه اثبات الغیر و عواه ایاه کهد السان و الامر العظیم الذی هو
 حقیقته التوجید و شهوده من ذات السالك لا ینقصه الا شهود الغیر و الخیریه و المغایرة

بین المطلق والمقید المضاف الی نفس السالك وحسه وعقله المتقسم کل لیسمة الخلقیة فلان
 کلا منهم لم یدرک الاشیاء وعینة ایضاً الامتیزابا الوجود مستقلاً بالذات وکلا منهم اضاف
 الی کل وجوداً مغایراً الوجود الآخر ونسب الیه صفاة واحوالاً مغایرة للصفاة والاحوال
 المنسوبة الی الآخر وادعی ان لكل وجوداً مستقلاً غیر وجود غیره غیر محتاج ولا متعلق بوجود سواه
 فلز من هذا عین الشکر ونقص فی شهود عین التوحید فحالة الکشف ظهر له عین التوحید و
 حالته الاحتجاب عرض له هذا الشکر بحکم شهود النفس والحق والعقل فلوا نحی عن السالك دعوی
 ان للغير والغیرية تحقفاً وثبوتاً بحکم سرایة اثر الجمعية من مقام الحقیقة وحضرة جمع الجمع
 فی باطنه وظاهره ونفسه وحسه وعقله لیلر له امر التوحید وحقیقة فی کل حال اعنی فی حالته
 الکشف والاحتجاب والثبت له تمكن من شهود حقیقة التوحید علی کل حال ووصول الی
 مرتبة الراغبین الکاملین العارفين الموحدين بالحقیقة ولا یقدر السالك علی ذلك الا
 بالله سبحانه فهو سبحانه مثبته بذلك المحوالذی هو من فعله عز وجل الذی جاءت به رساله
 صلی الله علیه وسلم واتم حجة الله تعالی لا حجتک ما دام العبد یضیف الی نفسه صفة او فعلاً
 فهو عاکف علی الشکر الخفی ونظر الشکر یفرق بینه وبين محبوبه وشهود الحقیقة مشروط بوحدة
 الحقیقة وانحلا عنها عن کثرة الصفاة وقعدا الجهات لیحصل بینهما وبين الواحد النازل بها
 ویصل السالك بزوق الکشف والوجدان الی مقام المنازلة وهو مقام القرب الارتفاع
 الاثنیة چون بنده بحق سبحانه وتعالی نزدیک گردد وحق عز و علا از مقام قربت بنده نزدیک
 شود وگویا در یک منزل جمع شده اند این را مقام منازل گویند و فی فتدی عبارت
 از آنست منکر مشهور و عجب مدارا اگر بنده به سبب مجاہدة و ریاضت و دوام صفاء ظاہر و
 باطن و تجلی ظاہر و باطن بحلیه عبودیت و طاعت و تجرد از شواغل جسمانی و علائق این جهانی
 و آن جهانی و قطع تعلقات روحانی صفاة بشریت ظلمانی از وی تبدیل شود به صفاة نورانی
 ربانی و حق سبحانه و تعالی در بنده متصرف گردد و گفت دشمنود و دیگر صفاة وی همه بحق
 باشد چنانکه در حدیث صحیح وارد است فی ینطق و بی لیسع و بی یبصر الخ تا زبان و
 دل و جان در توحید بیک رنگ و یکسان نشود و توحید از مویج در دست نیاید جنید گفت رحمة الله

که تصوف محافظت اوقات است و آن چنان شود که بنده نظر جزیر مقام خویش ندارد
 و از حد خود تجاوز نکند و بغیر خداوند تعالی باز نماند و بغیر وقت و حال خود تعلق نسازد
 این عطار رحمۃ اللہ گفت تصوف آنست که حال خود را بحق تعالی فرو گذارد تا متصرف
 در دو حال جزا و تعالی نبود ابو یعقوب موسیٰ رحمۃ اللہ گفت که صوفی آن است که سلب
 او را مزج نکر داند و طلب او را در تعب نیندازد و جنید را پرسیدند که تصوف
 چیست گفت تصوف پیوستن سراسر است بحق سبحانہ و تعالیٰ و این معنی جز بقناء نفس از
 اسباب و سالیط و قوت روح و قیام بحق دست ندهد از شبلی پرسیدند که صوفی را چرا صوفی
 خوانند گفت از بہر آنکہ تعبیر از اسم و وصف بالنفوس ایشان باقی بود و اگر اثر رسم و وصف
 در نفوس ایشان باقی نبودی نہ اسم بدیشان تعلق گرفت و نہ وصف لکن حق تعالیٰ
 ایشان را در رسوم فرود آورد اما حقیقت را من حیث الحقیقتہ نہ رسم بود نہ وصف
 فارسی گفت کہ چون در خواطر ہوا جس برود داعی کلمات نفوس غلبہ کنند نشرو
 بسطیدین مقام اولیٰ تر بود از صد آن پس اینجا طالبان بر کلّ لسانی راجح گرد اما مقام
 وصلت مواد اطرا پنهان کند و اصل را از خود بستاند و از املا و ادراک و ہمہ
 صفاۃ بلکہ از خود نیز شمشخول و بخود کند پس مرہج او درین مقام و آخرش سکوت و
 خاموشی بود از بہر نفسی و کلّ لسانی بزدین مقام اولیٰ باشد از طال لسانی جنید گفت
 کہ صوفیان اطفالی اند در زیر دامن حق پرورده عبداللہ نباجی گفت کہ مثل تصوف
 مثل مرض سرسام است در اول ہذیان و بہیودہ گفتن و در آخر چون ممکن شود خوش و
 خاموشی معنی این سخن آنست کہ صوفی در اول حال از مقام خود خبر دید و بعلم حال سخن گوید
 اما چون در مقام کشف آید متجسس و ساکت گردد از توری پرسیدند کہ تصوف چیست گفت
 کہ تصوف نشر مقامست و اتصال بقوام از اخلاق ایشان پرسیدند گفت دل غیر را
 شاد کردن و از ایشان اعراض کردن لقولہ تعالیٰ خذ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ و
 اَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِیْنَ معنی نشر مقام آنست کہ صوفی از حال خود سخن گوید و حق کہ
 سخن گوید نہ از حال دیگری بر بان علم یعنی از سر حال گوید نہ از علم و معنی اتصال بقوام

آنست که حال او او را در حال خود از غیر نگاه دارد یعنی چنان مستغرق حال خود بود که پروای غیرش نبود هر چند رنده راه باطن را از مراد باخالی دارد خاطر حقانی رخت هستی خود آنجا برود تا ما دام که مراد و هواد باطن جا گرفته است خاطر حقانی را در وی جانبا شد و مراد از خاطر آن نمی خواهم که مشتق از خطر است بلکه ازین خاطر مراد نوری است که از نتیجه ذکر در دل حاکم وقت گشته باشد و خاطر را شانزده هزار رقیقه غیبی است چهار هزار رقائق جبرئیلی و چهار هزار رقائق میکائیلی و چهار هزار رقائق اسرافیلی و چهار هزار رقائق عزرائیلی که مجموع آن شانزده هزار رقیقه باشد و این مجموع در ذات حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم جمع بود و اولیاء کمل را از روی متابعت ازان حضرت صلی اللہ علیہ وسلم نصیب تمام است چون رنده راه بدرجه خاطر رسد باید که عنان کار بدست خاطر دید و هیچ کاری بی فرمان خاطر نکند که رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرموده است استفت قلبک ولو افتاک المفتون اگر رنده راه صوفی شود خاطر مریع گردد و اگر رنده مسافر شود خاطر عصا شود و اگر رنده غازی شود خاطر تیغ گردد و اگر رنده در دریا رود خاطر کشتی گردد و اگر رنده در خشکی رود خاطر مرکب گردد و اگر رنده پادشاه شود خاطر وزیر گردد و اگر رنده دلی شود خاطر الهام گردد و اگر رنده نبی شود خاطر جبرئیل گردد و اگر رنده بمعراج رود خاطر براق گردد و در وقت شود و رنده را بحق سبحانه و تعالی رساند قلب المؤمن عرش اللہ همین معنی است باید که غیر حق را در دل جاندهی و موسی را علیه السلام خطاب رسید که اخذکم نعلیک ای اخلع عن قلبک اهلك و ولدک و کل ماسوی اللہ سبحانه فانه هو الحاصل فی الدارین و بعضی گویند که خاطر عطائی است که واردی شود بر ضمیر و آن گاهی بالقاء ملک باشد آن را الهام گویند و گاهی بالقاء شیطان آنرا وساوس خوانند و گاهی از احادیث نفس بود آنرا هوا حس گویند و گاهی از قبل حق پدید آید و بالقاء حق در دل حاصل آید آنرا خاطر حق گویند فرق میان این ها دشوار بود و قال حجة الاسلام بهرگاه که خواهی خاطر خیر را از خاطر شر بدانی بسکی از چهار تراز و بسنجی یکی ترازوی شرع اگر ازان غنس در شرع یابی خیر بود و اگر بر ضد

شرع یابی شر بود و اگر به این میزان معلوم نگردد و بر اقتدا عرض کند اگر در کردن این خاطر
اقتداست به صالحان خیر است و اگر بر ضد اقتدایابی شر است و اگر با این میزان نیز معلوم
نشود برفس و مواعض کن اگر نفس از تو منفرد شود نفرتی که به طبع تعاقب دارد نه به ترس و خشیت
بدانکه خیر است و اگر نفس را بدان مایل یا بی میل طبعی و جبلتی نه میل رجای خدای سبحانه خاطر
شر بود زیرا که نفس فریبنده است ببدی و حیلت خود بخیر میل نکند این است میزان
چهارگانه که بدان خاطر خیر از خاطر شر فرق کنی بدانکه خاطر آثاری است که حادث میگردد
در دل بنده که باعث او می شود بر فعل یا ترک فعل و او را برای آن خاطر می گویند که در
اضطرابی هست و بر یک قرار نمی ماند و اشتقاق او از خطر آن روح است - یعنی
رزیدن نیت و حد و شایسته خاطر در دل به حقیقت از اللہ تعالی است و آن چهار قسم
ست یکی آنست که اللہ تعالی احداث کند در دل بنده آن قسم سمی است بخاطر و پس قسم
گیر آنست که به مقتضای طبع بنده احداث خاطر کند و آنرا هوای نفس خوانند و قسم
گیر آنست که در عقب دعوت ملهم خاطر می کند نسبتش بلهم می کنند و الباش
خوانند و قسمی دیگر آنست که در عقب دعوت شیطان احداث می کند و آنسوی است
شیطان و آنرا وسوسه می خوانند و خاطر شیطانی به حقیقت حادث است نزد دعوت
شیطان نه آنکه شیطان احداث آن می کند بل او چون سبی است در احداث آن اکنون
تدازین تقسیم بدانکه خاطر که از قبل خدای تعالی است گاه بخیر بود جهت اگرام و الزام
ست و گاه بشر بود جهت امتحان و تعلیظ محبت فاما خاطر که از ملهم باشد نباشد الا
بیر زیرا که او صالح مرشد است و فرستاده نشده است الا جهت خیر اما خاطر که از جهت
شیطان بود نباشد الا بشر برای اغواء گمراه گردانیدن و گاه بود که بخیر بود و مراد در آن
رواستدراج باشد قال حجة الاسلام اول تصوف آنست که در وی سه درجه حاصل
بود بود یکی آنکه نفس وی مقهور وی شده نه در وی شهوة مانده باشد و نه خشم نه آنکه
حاصل شده باشد و لیکن مغلوب شده باشد تا در وی هیچ تصرف نتواند کرد جز باشارت
یعنی چون قلعه که کشاده شد و اهل آن قلعه را نکشند لیکن منفعتا و شوند قلعه سینه وی

همچنین بر دست سلطان شرع فتح افتاده باشد و دیگر آنکه این جهان و آن جهان از پیش
 وی برخاسته بود و معنی این آنست که از عالم حس و خیال در گذشته چه هر چه در حس و
 خیال آید بهایم را در آن شرکت است و همه نصیب چشم و گوش و فرج است و بهشت
 نیز از عالم حس و خیال بجز نیست و هر چه جهت پذیر بود خیال را بوی کار بود که هر چه در خیال آید
 حسیس است و نصیب ابلهان و اکثر اهل الجنة البله و سیم آنکه همگی ویرا جلال و جمال
 حضرت او گرفته باشد و آن چنان بود که جهت را و مکان را و حس و خیال را با وی هیچ کار نبود
 بل خیال و حس و علمی که از آن خیزد با وی چنان بود که چشم را با آواز و گوش را با لوان که
 به ضرورت از آن بخیر بود چون بدین درجه رسید بر سر کوی تصوف رسید و درای این
 مقامات احوال باشد با حق تعالی که از آن عبارت دشوار آید تا گروهی از آن تعبیر
 بیگانگی و اتحاد کنند و گروهی به حلول کنند و هر کرا قدم در علم را سخ نباشد و آن حال ویرا
 پیدا آید از تمامی آن معنی عبارت نتواند کرد هر چه گوید صریح کفر نماید و آن در نفس خویش
 حق بود و لیکن ویرا قدرت عبارت نبود از آن این است نمود کاری از راه تصوف
 اکنون نگاه کن تا غور و پندار دیگران بینی که این معانی در ایشان یافت نشود و بطاهر
 مرصع و سخن طامات اختصار کرده باشد فاما گروهی که ایشان راه ریاضت تمامی پروند
 و شهوات خویش مقهور کنند و همگی خویش به حق تعالی دهند و بر سر ذکر و رزایه بنشینند و
 احوال ایشان را نمودن گیر و تا از چیزیکه خواهد خبر یابد و اگر تقصیری کند بران تشبیه بنیند
 باشد که بنچیران و فرشتگان را بمثال و صورت نیکی و دیدن گیرد باشد که خوشترین را بمثل
 آسمان بنیند و فرشتگان بنیند و حقیقت این اگر چه درست بود اما چون خوابی بود که گوید
 و راست بود و لیکن آن خفت را در خیال آید و این بیدار را در بیداری در خیال آید و وی
 بدین چنان غره شود که گوید هر چه در هفت آسمان و هفت زمین است چندین بار بر من
 عرض کرده اند و پندار و که نهایت کار اولیا خود اینست و وی خود سر یک موی از عجایب
 صنع حق سبحانه و تعالی در آفرینش مویچه نبداسته باشد پندار که هر چه در وجود است
 همه آن بود که بیدید و چون این پدید آید پندار و که کار خود تمام شد لبشادی این مشغول

شود و در طلب قاتر شود و باشد که آن نفس که مقهور شده بود اندک اندک بیدار آمدن
گیرد و وی پندارد که چون چنان چیز با بوی نمودند وی خود از نفس خویش آزاد شد و به
کمال رسید و این غروری عظیم باشد بلکه برین همه اعتماد نبود اعتماد بران بود که نهاد وی
گیرد و طوع شرع شود که به بیخ صفت ویرا در وی بیخ تصرف نماید شیخ ابوالقاسم
گرگانی رحمه الله علیه گفته است که بر آب رفتن و در هوا پریدن و از غیب خبر دادن
این بیخ کرامت نبود کرامات آن بود که کسی همه امر کرد و یعنی همگی وی طوع فرمان شود -
که بروی حرام نرود و این اعتماد را شاید که اما آن دیگر همه ممکن بود که از شیطان بود که
شیاطین را نیز از غیب خبر است و کسانی که ایشان را کاهن گویند از بسیار کارها
خبر دهند و چیزها عجیب برایشان برود و اعتماد بر آنست که وی و بالیست وی از
میان بر خیزد و شرع بجای آن بنشیند اگر بر شیرتوانی نشستن باک مدار آن سگ
مغضب که در سینه تست ویرا چون در زیر پا آوردی و مقهور کردی بر شیر نشستی و اگر از
غیب خبر نتوانی داد باک مدار چون عیب و غرور نفس خویش ندانستی و انافت و تلبیس وی
آگاه شدی غیب تو عیب تست از غیب خبر یافتی و اگر بر آب نتوانی رفت و در هوا
نتوانی پرید باک مدار چون بیرون از حس و خیال ترا مقام گاهی بیدار آمد و بران
رفتی و در هوا پریدی و اگر بادیه بیک شب بگذاشتی و اگر بیک پای برز بر کوه بزرگ
نتوانی نهاد باک مدار که اگر پای بر سر بیکدم شبه نهادی عقبه بگذاشتی که خدای تعالی
در قرآن این عقبه را گفته است چنانکه گفته است فَلَا اتَّخَذَ الْحَقِيقَةَ الْاٰیَةَ
تَمَالِ حِجَّةَ الْاِسْلَامِ رَحْمَةُ اللهِ مَرَقِبَةً بِاَسْمَانِ وَنَظَاهَ دَاشْتَن تَن اَسْت چنانکه کسی بفضا
خویش بشیریک بسیار و با وی شرط کند که از وی غافل نباشی و گوش بوی داری نفس
را نیز هر لحظه بگوش داشتن حاجت بود که اگر از وی غافل مانی باز بر سر طبع خویش شود -
ز کاهلی یا از شهوات راندن و اصل مراقبه آنست که بداند که خدای تعالی بروی مطلع
است در هر چیزی کند و می اندیشد و ظاہر و باطن وی می بیند هر که این بشناخت و این
معرفت بروی غالب شد ظاہر و باطن وی مادی شود چه اگر بدین ایمان ندارد کافر

است و اگر ایمان دارد و سیری عظیم است در نظر حق تعالی مخالفت کردن - قال الله تعالی
 اَلَمْ يَعْلَم بِاَنَّ اللّٰهَ يَدْرِيْ لِعَنِ نَمِيْدَانِيْ كَهْ خَدٰى تَعَالٰى تَرَامِيْ بِنِيْدُوْرَسُوْلٍ كَقْتِ صَلٰى
 اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَدٰىرَ اِسْمٰجٰنَهٗ چنان پرست کو تو ویرامی بینی اگر نتوانی باری بحقیقت بدانی که
 او تیرامی بیند و بدانی که وی سجانه ترا قریب است در همه احوال و کار تو بی این معنی راست
 نیاید قال الله تعالی اِنَّ اللّٰهَ كَانَ عَلَیْكُمْ رَقِیْبًا بَلْکَهٗ تَمَامٌ تَرَانٌ بَاشَدَ کَهٗ بَرُوْدَامٌ دَر
 مَشَآهِدَهٗ وَی بَاشِیْ وَوِیْرَامِیْ بِنِیْ بَدَانِکَهٗ مَرَقِبَهٗ بَرُوْدُوْرَجِهٖ اسْتِ کِیْ مَرَقِبَهٗ صَدِیْقَانِ اسْتِ
 کَهٗ دَلِ اِیْشَانِ بِهٖ عَظْمَتِ خَدٰى اِسْمٰجٰنَهٗ مَسْتَعْرِقٌ بُوْدُوْر هِدِیْتِ وَی شِکْسْتَهٗ وَدِهْمُوشِ بَاشَدَهٗ
 وَوِیْ جَآئِ التَّفَاتِ بَغِیْرَ نَمَانَدِ چُونِ دَلِ بَآئِنِ مَعْنٰی رَاسْتِ بَاسْتَادِ جَوَارِحِ طَبِیْعِ شُوْدَازِ
 مَنَاجَاتِ یَا زَمَانَدَهٗ مَعَاصِیِ چُونِ پَرُوْدُوْر وِیْرَآهٗ تَدْبِیْرِ وَحِیْلَهٗ حَآجِبِتِ نَبُوْدُ تَا جَوَارِحِ نَکَّاهِ
 وَارِدُوْر اِنْقَاسِ بِرِشْمَرِ وِضَآئِحِ مَکْذَارُوْر وَآئِنِ اَنِ بُوْدُ کَهٗ رَسُوْلٌ صَلٰى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ کَقْتِ
 مِّنْ اَصْحٰبِ مِمُّوْمَهٗ نَمُّ وَاَحَدٌ کَفَّاهُ اللّٰهُ سِجَانَهٗ مِمُّوْمِ الدُّنْیَا وَالاٰخِرَهٗ بِهٖرَ کَهٗ بَآدِ اَبْرِخِیْرُوْدِ
 وَوِیْرَ اِیْکَهٗ هَمَّتِ بُوْدُ هَمَّهٗ کَآرِهَآیِ وَنِیْرَ کَفَآئِتِ کَنْتُوْدُ کَسِیْ بَآشَدَ کَهٗ وَی دَرِیْنِ چِنَانِ
 مَسْتَعْرِقٌ بُوْدُ کَهٗ بَادِیِ سَخْنِ کُوْنِیْ نَشْنُوْدُوْ کَسِیْ پِشِیْ وَی فَرَا شُوْدُ اِگْرَچِهٗ چِشْمِ بَآزِ بَآشَدِ
 اُوْرَآهٗ بِنِیْدِ اِیْنِ بُوْدُ حَالِ وَدَرِجَهٗ صَدِیْقَانِ کَهٗ هَمَّکِیْ اِیْشَانِ بِهٖ خَدٰى تَعَالٰى مَسْتَعْرِقٌ
 بُوْدُوْر جِهٖ دُوْمِ مَرَقِبَهٗ پَارِسَآیَانِ وَاصْحَابِ اَلِیْمِیْنِ اسْتِ وَآئِنِ بَا کَسَانِیْ بَآشَدَ کَهٗ
 دَانَدُ کَهٗ خَدٰى تَعَالٰى بِرَ اِیْشَانِ مَطْلَعِ اسْتِ دَازُوْیِ شَرْمِ مِیْدَارَنْدُوْر عَظْمَتِ خَدٰى
 تَعَالٰى دِهْمُوشِ نَشَدَهٗ بَآشَدَ لَکِنِ اَزْ خُوْدُوْر اِحْوَالِ خُوْدُوْر اَزْ اِحْوَالِ عَالَمِ بِرِخْبَرِ بَآشَدَ وَ
 کَسِیْ رَا کَهٗ دَرِیْنِ دَرِجَهٗ بُوْدُوْر اِحْوَالِ خُوْدُوْر وِخَوَاطِرِ وَحَرَکَاتِ خُوْلِشِ بِرَ مَرَقِبَهٗ بَآیْدُ کَرُوْدِ دَرِیْ
 کَآرِیْ کَهٗ بَکِنَدِ اُوْرَآهٗ وَنَظَرِ بَآشَدِ اَوَّلِ پِشِیْ اَزْ اِنْکَهٗ اَنِ کَآرِ بَکِنَدِ بَلْکَهٗ اَوَّلِ خَاطِرِیْ کَهٗ دَرِ دَلِ
 دَرِ آیْدِ گُوشِ دَآرُوْدِ وَهَمِیْشَهٗ دَلِ رَا مَرَقِبَهٗ مِیْ کَنْدِ تَا وِیْ چِهٖ اَنْدِشَهٗ پَدِیْدِ مِیْ آیْدِ وَ دَرِ اِنِ

له مطلب - قال علیه الصلوة والسلام الاحسان ان تعبد الله كأنك
 تراه فان لم يكن تله فانه يراك -

اندیشه که پدید می آید نگاه کند اگر خدای تعالی را بود تمام کند و اگر در سهوای نفس است باز ایستد و از خدای تعالی شرم دارد و خود را ملامت کند که چرا این داعیه در وی پدید آمد و فضیلت و عاقبت آن بر خوشترین نه بنید و در ابتدا بر همه اندیشهها این مراقبه فرقیست است و هر که این بشناخت اگر عاقل باشد از مراقبه دل غافل نباشد و اصل آن است که خاطر اول را نگاه دارد و دفع کند اگر دفع نکند از وی رغبت پدید آید آنگاه همت گردد آنگاه قصد شود و بر جوارح برود در رسول صلی الله علیه و سلم گفت اتق الله عند همک افواههم یعنی در آن وقت که ترا همت کاری پدید آید از خداوند سبحانه برهنه و بدانکه شناختن آن خاطر که چیست و از جهت حق اسرت و یا از سهوای نفس است علمی مشکل و عزیز است و کسی را که قوت آن نباشد باید که همیشه در صحبت عالمی باورع باشد تا از وی ورع بوی سرایت کند و از علمائی که بر دنیا حریص باشند حذر کند که شیطان نیابت خویش بدیشان داده باشد خدای تعالی وحی فرستاد بپاؤد علیه السلام که پاؤد از دوستی عالمی که دوستی دنیا و رامست کرده است حذر کن که وی ترا از دوستی من بیفکند که ایشان راه زناسند بر بندگان من نظر دوم مراقبه باشد در وقت عمل و جمله جوارح و احوال وی از سه حال خالی نبود اگر طاعتی بود و اگر معصیتی بود اگر مباحی بود مراقبه و طاعت آن باشد که اخلاص کند و با صفوات دل و تمام بود و از هیچ چیز که در وی فضیلتی بود دست بنید از دو مراقبه در معصیت آن بود که از خداوند سبحانه شرم دارد و توبه کند و یکفارت آن مشغول شود و مراقبه در مباح آن بود که یاد باشد در نعمت خدای را سبحانه منعم بنید و بداند که در همه وقت ناظر و لیسیت و توبه در هیچ حال از نظر او غایب نیستی اگر بنشیند باوب بنشیند و اگر بخسبد بر دست راست بخسبد و روی مقبله دارد و اگر بمثل طعام خود بدل فارغ نباشد از تفکر که آن از همه اعمال فاضل تر که در هر طعامی بنید آن عجایب صنع است در آفرینش وی از صورت رنگ و بوی و لذت و طبع وی و در اعضای آدمی که آن طعام بکار دارد چون انگشت و زبان و دندان و حلق و معده و جگر و مثانه و آنچه برای قبول طعام است و آنچه

برای دفع ثقل است که همه از عجایب صنع وی است و تفکر درین عبادت بزرگ است
و این درجه علما است و گرویی چنان باشد که چون این عجایب صنع نه بینند به عظمت صانع
ترقی کنند و در جمال و جلال و کمال وی مستغرق شوند و این درجه موحدانست و درجه
صدیقان و گرویی در طعام بچشم خشم و حقارت نگرند بخلاف شهوت و در ضرورت خویش
نگرند و بدان مشغول شوند که کاشکی بدان محتاج نبودی و درین ضرورت تفکر کنند و
این درجه زاهدان است و گرویی بچشم شهوت نگرند و همه اندیشه بان آرند تا چگونه کنند تا
بهترین و خوشترین چیزها بپوشند و بخورند و زیاده از همه بخورند و باشد که طبع را و طبایخ را
و طعام و میوه را عیب کنند و ندانند که همه صنع خدای است سبحانه و عیب صنعت عیب
صانع بود و این درجه اهل غفلت است و در همه مباحات همین درجات فراموش آید -
بدان ثبتک اللہ تعالیٰ و ایاها علی السداد فی القول و العمل و الاعتقاد که مشایخ
طریقتہ قدس التبار و اہم کبریٰ دین و مقتدایان اہل یقین اند و جامع اند میان علوم
ظاہر و باطن و جمع علم ظاہر و باطن را و درجات است و کمترین درجات جمع تسلیم اہل
ہر علمی است بر اہل ہر علمی دیگر را از علوم دینیہ ظاہریہ و باطنیہ و اعتراف بہ حقیقت آن علم من
غیر انکار کماکان السلف الصالح یقرُّ بعضهم لبعض بالفضل و التقدم فی علمہ و کان
مکان کل صنف منہم معلوما فیما بینہم حتی بعد العہد و طال الامد و قدست القلوب
و استوائت الدنیا و مجتہتہا علی القلوب کذا قال الشیخ العارف ابو عبد اللہ الترنذی
رحمۃ اللہ و ارباب احوال اصحاب کمال اند عقاید صافیہ ایشان بنا بر اصول صحیحہ صریحہ
است از کتاب و سنت و اجماع امت و ہوید است بدلائل نقلیہ و شواہد عقلیہ
و با این همه اہل ذوق و وجدان و کشف و عیان اند قد قبل سبحانہ و تعالیٰ علیہم بطرفہ
و جذبہم عزوجل الیہ بعطفہ سبقت ہم منّا حسنی و از ہم کلمۃ التقویٰ فیہ عن اللہ
سبحانہ و ساروا الی اللہ سبحانہ و اعرضوا عما سوی اللہ سبحانہ ہرق الحجب الواریم و
حالت حول العرش اسرار ہم و ارباب عزایم و خواص مومنانند و محققان و موبدان
مذہب و عقاید اہل سنت و جماعت اند و از بدعتہا و ضلالت ہا دور اند نجوم آسمان

برایت در بوم شیاطین غوایت اندوز السالکین و فصیح المدعین و قمع المنبتدعین و حجت لاهل
 السنة و المؤمنین اند و خداوند عزوجل الوار و ولایت و اسرار برایت ایشان را بین المؤمنین
 بکلمه و رحمت خود مستفیض و مستبین گردانیده است۔ اُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ
 وَأَيَّدَ لَهُم بَدُوْحٍ مِنْهُ فَمَنْ عَادَهُمْ اَوَّادُهُمْ هَلْكَ وَهُوَ لَاشِعْرَ بَازِ اِيْن طَافِص
 منسوره را اصطلاحاً تیسیت مشهوره فیما بینهم کہ آن متفرد و عبارات تیسیت و کلمات تیسیت
 منذ اوله بینهم در اثناء محاورات ایشان با یکدیگر علی ان مضمون ممتضمه تلک الجبارات
 و الکلمات و کله حقاً لیه لایدخل تحت الاشارة فضلاً عن الکشف بالجبارة فان مکاشفات
 القلوب و مشاهدات الاسرار لایکن الجبارة عنها علی التحقیق و لایعرف من نازل تلک لاحوال
 و حل علوم تلک المقامات و علوم این طایفه علوم احوال بود و احوال موارثت اعمال است
 و کسی از علوم احوال میراث برد که اعمال او را درست کرده باشد و بحق آن قیام نموده و
 اعمال را تصحیح و قوی میسر گردد که اعمال را بشناسد و کیفیت هر عمل بداند و آن علم احکام
 شرعی است از اصول فقه و از نماز و روزه و علم همه فرائض و علم معاملات و طلاق و
 نکاح و مبیایعات و علم که تعبیر حق سبحانه و تعالی آن را برو واجب گردانیده است
 و او را بدان دعوت کرده و علم هر چیز که او را از آن ناگزیر بود از امور معاش و غیر آن و
 این علوم جمله علوم تعلم و اکتسابند و اثر آموختن آن سبب کسب را چاره نباشد و علم میان دو
 مجاهده است یکی مجاهده در طلب اوقبل از محصول و مجاهده دوم در استحصال آن بعد از
 حصول دهر چیز که عزیز تر و شریف تر طلب آن دشوارتر پس اول چیزی که بر بنده لازم
 شود اجتهاد است در طلب این علم و احکام آن هر قدر امکان و سعادت طبع و قوت
 فهم بعد از دانستن احکام علم توحید و معرفت بدان طریق که کتاب و سنت بران ناطق
 است و سلف صالح بران بوده اند آنقدر که او را تیقن بصوت آنچه اهل سنت و
 جماعت برانند حاصل شود پس اگر خداوند سبحانه او را توفیق زیادتی بخشد تا نفی
 شبهتها که در خاطر آید یا در نظر آید بدان بکند آن نعمتی باشد زاید بر نعمت مذکور بران
 شکر واجب بود و اگر از خاطر بد و جلیس که با او مناظره و مجادله کند لغیوت آنچه دانسته

یا شد بکلی اعراض کند و خاطر بر بقوت عقیده نفسی کند و صحبت مناظره مجاول قطع
 کند و به عمل مشغول شود و آنچه دانسته است در عمل آورد و اول چیزی که بر او لازم شود
 علم آفات نفس بود و معرفت او و ریاضت و تهذیب اخلاق و مکاری شیطان و فتنه دنیا و معرفت
 آن که ازین فتنه با دلباها و دشمنان چگونه احتراز نماید و این را علم حکمت گویند و چون نفس
 بر او ای واجبات استقامت یابد ^{طبیعتاً} او در متابعت شریعت باصلاح آید و با دایم سبجانه
 و تعالی مودب گردد و جوراج و اعضا را زمام امر شرع بر نهد و همه جوانب را از مخالفت نگاه
 دارد و بعد از آن او را اصلاح اخلاق و تطهیر ظاهر و اشتغال بدیوچه بر روی واجب است و ترک
 دنیا و اعراض از آن دست دهد و مراقبه خواطر و تطهیر سایر بعد از آن ممکن گردد و این را
 علوم معرفت خوانند و بعد از آن علوم خواطر و علوم مکاشفات که علم اشارت عبارت از آن
 علوم است پدید آید و این آن علوم است که طایفه متصوفه بدان مخصوص گشته اند بعد از
 جمع و حصول سایر علوم مذکور و اما این علوم را بدان سبب علوم اشاره خوانند که از
 مشاهدات قلوب و مکاشفات اسرار عبارت نتوان کرد و در تفسیر و بیان مکنجد بلکه معرفت
 این علوم بمنزلات و مواجید که در باطن رسالک و طالب پدید آید توان یافت به حقیقت این علوم
 را جز آنکس که بمقام مشاهده و مکاشفه رسیده بود و این معانی حال او شده تواند شناخت و
 ادراک نتواند کرد سعید بن مسیب روایت کرد از ابوهریره رضی الله عنه قال رسول الله علیه وسلم
 ان من العلم کبیتة المکنون لا یعلمها الا اهل المعرفة بالله سبحانه فاذا نطقوا به لم ینکروه الا لالعزلة
 بالله سبحانه و بعد الواحد بن زید گفت که از حسن بصری سوال کردم از علم باطن حسن گفت که از
 حدیث بن الیمان پرسیدم از علم باطن او گفت که از رسول پرسیدم از علم باطن فقال رسول
 الله صلی الله علیه وسلم سألت جبرئیل علیه السلام عن علم الباطن فقال جبرئیل علیه السلام سألت
 الله جل ثناؤه عن علم الباطن فقال هو من سری ابعله فی قلب عبده لا یقف علیه احد من خلقی
 پس بهر مقامی را اولیست و نهایی و میان این و آن احوال متفاوت و بهر مقامی را علمی و بهر حالی
 اشائی و با علم بهر مقامی اثباتی نفسی و نه هر چه منافی بود از مقامی منافی بود از ما قبل او و همچنین بهر چه
 مثبت بود در وثیقت بود در ما دون او کما روی عن النبی صلی الله علیه وسلم انه قال لا ایمان لمن لا

امانت که ایمان امانت را نفی کرد و نه ایمان عقد و مخاطبان که در حضرت رسول بودند آن مقام را یافته بودند بلکه ازان مقام نیز گزشتند و ببالا تراز ایمان امانت رسیده و رسول صلی اللہ علیہ وسلم بر احوال ایشان مشرف و مطلع بود تا در پیش ایشان ازین مقام بیان فرمود و خبر داد اما کس که مشرف نباشد بر احوال سامعان و از مقامی خبر دهد و چیزی را ازان مقام نفی کند و چیزی را اثبات ممکن که سامع بدان مقام نرسیده بود و آنچه قابل اورا نفی کند در مقام سامع من حیث العلم ثابت بود پس سامع را گمان افتد که این قابل نفی چیزی می کند که علم آن را ثابت می دارد و اورا بظلمت بدعت نسبت کند و گاه بود که بکفر او گواهی دهد چون امر بدین نسق بود و حال برین موجب این طایفه الفاظ چند مصطلح خود ساختند در علمی که بد ایشان مخصوص است و میان ایشان آن اصطلاحات معروف و مشهور گشت و علوم و معارف دران الفاظ مصطلح با یکدگری گفتند و بیان می کردند هر کس که اهل آن بود آن را درمی یافت و میدانست و بدان کس که بدان مقام نرسیده بود پوشیده و مخفی می ماند و چون ازین کلمات هیچ فهم نکنند آنکس که اهل آن نبود از دو حال بیرون نباشد یا بر تصور خود حمل کند و در قایل گمان نیک برد یا آن کلمات را نسبت دید به بیانات و طوایف و بتقابل ظن بد پروا این هر دو نوع نسبت بهتر که حق را رو کند و باز کار در پیش آید اکنون بعضی مقامات از زبان این طایفه بر سبیل ایجاز در اختصار شرح دہیم و مقالات و سخنان ایشان که الفہم نزدیک بود بی سخنان مرموز خفی و اشارات مشکلی رفیق یاد کنیم تا فهم آن بر طالب بپزدی و غیره آسان بود قال حجة الاسلام بدانکه اول توبہ نور معرفت ایمان است که پدیدار آید که دران بہ بیند که گناہ زہر قاتل است و وی این زہر بسیار خورده است و بہ ہلاک نزدیک شدہ بضرورت پشیمانی و ہراس اورا در دل پیدا آید چون کسی کہ زہر خورده است و پشیمان شدہ و ازان ہراس انگشت بگوفرو برو تاقی کند و تدبیر دارو کند تا آن اثر کہ از زہر حاصل آمد است از خوشیش بیرون کند همچنین چون یہ بیند تا یب کہ ہر شہوت کہ رانده است چون انگبین بوده است کہ در وی زہر تعبیه بود و در حال شیرین بوده با خراش پیدا کند در وی پشیمانی پدید آید برگزشتہ و آتش خوف و پشیمانی شرہ شہوت گناہ را بسوزد و آن شرہ بحسرة بدل شود و عزم کند کہ گزشتہ را تداؤک کند و در مستقبل نیز بر سر آن نشود لباس جفا بر کشد و بساط وفا بگستراند

و ہمہ حرکات و سکنات بدل شود پیش ازین اگر با اہل شادی و طرب و بطرہ بود اکنون با اہل معرفت باشد پس نفس توبہ پشیمانی آمد و اصل وی نور معرفت و ایمان و فرج او بدل کردن احوال و نقل کردن جملہ اندامہا از معصیت و مخالفت و روی آوردن بطاعت و موافقت ہر کہ بانگ شد و کافر است بروی واجبست کہ توبہ کند از کفر و اگر مسلمان است و مسلمانی بہ تقلید مادر و پدر گرفته و ہر بان کلمہ می گوید و بدل غافل است واجبست کہ از ان غفلت توبہ کند تا بہ حقیقت ایمان آگاہ شود و بدین آگاہی نہ آن می خواہیم کہ دلیل آن چنانکہ در کلام گویند بیا موزو کہ آن بر ہمکنار واجب نیست لیکن آن معنی می خواہیم کہ سلطان ایمان بر دل وی غالب و قاب ہر شود تا حکم ویرا باشد و بس و حکم وی را آن وقت باشد کہ ہر چہ در محاکت تن رود ہمہ بفرمان ایمان رود و نہ بفرمان شیطان و ہر کہ کہ در معصیت رود ایمان تمام نباشد پس بدانتستی کہ اول توبہ از کفر واجب شود اگر کافر نبود از ایمان عادت و تقلیدی واجب شود و اگر این نبود از معصیتی خالی نبود از ان توبہ واجب باشد و اگر ہمہ ظاہر خویش از معصیت خالی کرد باطن وی از تخم این معاصی خالی نبود چون شرہ طعام و شرہ سخن و دوستی مال و جہاد و حسد و کبر و ریا و امثال این مہلکات کہ آن ہمہ خیانت است و اصول معاصی است و ازین ہمہ توبہ واجبست تا ہر کی را انان ہمہ بحد اعتدال آرد و این شہوات را مطیع شرع و عقل گرداند و مجاہدہ این دراز بود و اگر ازین با نیز خالی بود از وسواس و حدیث نفس و اندیشہا بنا کردنی خالی نبود از ان ہمہ توبہ واجب آید و اگر از ان نیز خالی شد ہم از غفلت از ذکر خدای تعالی در بعضی از احوال خالی نہ بود و اصل ہمہ نقصان با فراموشی کردن حق سبحانہ و تعالی است اگر ہمہ در یک لحظہ باشد و ازین نیز توبہ واجب بود و اگر بمثل چنان شد کہ ہمیشہ بر ذکر فکر است و خالی نیست در فکر و ذکر نیز مقامات مختلف است و متفاوت ہر کی از ان درجات را نقصانی است باضافت یا آنکہ فوق وی است و قذاعت کردن بدرجہ نقصان یا آنکہ تمامتر از ان ممکن غلبن و خسران است و توبہ از ان نیز واجبست پس در ہر مقامی و درجہ توبہ است نسبت بہ آن مقام و درجہ کہ بندہ را از ان خالی نباید بود و آدمی درین عالم غریب است و بدین عالم آب و خاک اورا تجارت فرستادہ اند چہ حقیقت روح آدمی علوی است از آنجا آمدہ است و باز با آنجا خواهد شد و سر پایہ وی درین

تجارت عمر وی است و این سرمایه دایم در نقصان است و اگر فایده و سود بهر نفسی شناسد سرمایه
 بزبان آید و بلاک شود و جمله آن سرمایه انفاس محدود و نیست در علم خدای سبحان پس کسانی که
 این کار بیدند انفاس خویش را مراقب بوند چه دانستند که هر یکی گوید بسیت که بوی سعادت ابد صید
 توان کرد بپاید و نیست که واجب و قسم است یکی آنکه در فتوی ظاهر گوئیم بر حد و رجه عوام آن مقلد
 که بدان مشغول شوند و عالم و پیران نشود و همیشه دنیا توانند پرداخت و این آن بود که ایشان
 را از عذاب و وزخ برهانند و واجب دوم آنکه لعموم خلق طاقت آن ندادند و هر که بدان قیام
 نماید از عذاب و وزخ رسته باشد و لیکن از عذاب حسرت و فوت در رجه آن نرسد که چون در
 آخرت گروهی را بینند ز پر خویش بمرتبه چنانکه ستاره بنهند در آسمان آن غبن و حسرت که باوی
 گرد و هم عذابی باشد آن توبه که گفتیم که واجبست از غافل ناپردن در خلاص ازین عذاب است
 و بدین سبب است که روز قیامت را روز لغاب خوانند که هیچکس از غبنی خالی نباشد آنکه
 طاعت نکر و تا چرا نکر و آنکه طاعت کرد تا چو پیش نکر و ازین بود که راه انبیا و اولیا آن بوده است
 که هر چه توانسته اند از طاعت کردن هیچ باز نکرفته اند و گفته اند تا فردا حسرت نکنند در تقصیر
 چه گوئی که رسول صلی الله علیه و سلم خوشترین را اگر سنده میداشتند و میدانست که نان خوردن
 حرام نیست تا عایشه رضی الله عنهما می گوید دست بشکم وی صلی الله علیه و سلم فرود آورد هم مرا
 بوی رحمت آمد بگیرسیم گفتیم جان من فدای تو باد چه باشد اگر ازین طعام سیر بخوری گفت یا
 عایشه برادران من اولوا العزم پیش از من رفته اند و کرامتها دیده و خلعتها یافته ترسم که اگر
 از دنیا نصیب یابم در رجه من از ایشان کمتر باشد روزی چند صبر کنم دوست دارم که از
 برادران خود باز نمانم عیسی علیه السلام می خفت سنگی فراز بر سر نهاد و ابلیس ویرا گفت که نه بترک
 دنیا گفته اکنون پشیمان شدی گفت چه کردم گفت سنگی فراز بر سر نهادی و تنم کردی - عیسی علیه
 السلام سنگ بنیداخت گفت این نیز با دنیا بهم بنویگذاشتم و رسول صلی الله علیه و سلم شرک
 نعلین نو و نیکو کرده بود چون در چشم وی نیکو آمد بفرمود تا آن بند کهنه باز آوردند و در نعلین
 کردند و بند نو بیرون کردند چه گوئی ندانست که در فتوی عامه این واجب نیست و لیکن فتوی
 عامه دیگر است و خطر کار صدیقان دیده باز کرده دیگر عارف ترین خلق خدای و بزرگ خدای

و بخطر راه وی ایشانند و گمان مبر که بہر زہ این رنج بر خود نہادہ اند اقتدا بدیشان کن و در فتوی عامہ
 میاویز کہ او حدیثی دیگر است پس ازین جملہ بشناسی کہ بندہ در بیچ حال از توبہ مستغنی نیست بدانکہ
 چون توبہ بشرط خویش بود بہ ضرورت مقبول بود چون توبہ کردی و قبول بشک بمباش بشک و ران
 باش تا توبہ بشرط بہت یا نہ و ہر کہ حقیقت دل آدمی بشناخت تا چہیت و علاقہ او تا بر چہ وجہ
 است و مناسبت او تا حضرت الوہیت چگونه است و حجاب وی از ان حضرت بچہیت و رشک
 نہاشد از آنکہ غفلت سبب حجاب ولایت و توبہ او سبب قبول او چہ دل آدمی و را اصل گوہری
 است پاک از جنس گوہر فرشتگان و چون آئینہ الہیت کہ حضرت الہیت و روی بنامند و چون
 ازین عالم بیرون شود زنگار گرفتہ و بہر معصیت کہ می کند ظلمتی بر روی آئینہ دل می نشیند و بہر
 طاعت کہ می کند لوری بدلی پیوند و ظلمت و معصیت را از دل دور می کند و ہمیشہ آثار
 انوار طاعت و ظلمت معاصی بر دل سپانی می باشند پس چون ظلمت بپارشد و توبہ کردہ
 انوار طاعت آن ظلمت را ہریمت کند کہ دل با صفا و پاکی خویش شود مگر کہ چندان اصرار
 کردہ باشد بر گناہ کہ زنگار جوہر دل رسیدہ باشد و روی غومس کردہ کہ نیز علاج نہ پذیرد
 چون آئینہ کہ زنگار در یاطن وی سرایت کردہ باشد چہین دل خود توبہ نتواند کرد مگر کہ زبان
 گوید کہ توبہ کردم چہچنانکہ جامہ شوخگین را بجا بون بشوئی پاک شود دل از ظلمت معاصی
 با نوار طاعت پاک شود و برای این گفت رسول صلی اللہ علیہ وسلم کہ از پس ہرزشتی نیکوئی بکن
 تا آنرا محو کند و گفت صلی اللہ علیہ وسلم کہ اگر چندان گناہ کند کہ با آسمان رسد آنگاہ توبہ کند پذیرد
 از جنید پرسیدند کہ توبہ چہیت گفت آنکہ گناہ را فراموش کنی یعنی جلالت آن فعل از دل تو
 بیرون رود و در سر تو از ان اثر نہاند تا گوئی کہ آن فعل ہرگز نہ استی از سہل پرسیدند از توبہ گفت
 توبہ آنست کہ گناہ را فراموش کنی ردیم گفت کہ معنی توبہ آنست کہ از توبہ توبہ کنی معنی این سخن قول
 راجع است کہ گفت استغفر اللہ من قلۃ صدق فی استغفر اللہ حسین معازلی را پرسیدند از توبہ
 گفت از توبہ انابت می پرسی یا از توبہ استجابت پرسیدند توبہ انابت کدام است و توبہ استجابت
 کدام گفت توبہ انابت آنست کہ از خداوند سجانہ تیزی برای آنکہ بر تو قادر است و توبہ
 استجابت آنکہ از دشمنم داری برای آنکہ بتو نزدیک است ذوالنون مصری گفت کہ توبہ عوام

از گناه بود و توبه خواص از غفلت و توبه انبیا از رویت عجز از نارسیدن بدانچه دیگران از رسل
اولوالعزم یافته اند توری گفت که توبه آنست که از ذکر با سوا حق توبه کنی ابراهیم دقاق گفت
که توبه آنست که با حق سبحانه همه رو باشی بی پشت چنانکه در اول همه پشت بودی بی روی و
آنکه آمده است که التائب من الذنب حبيب الله و در قرآن می گوید قوله تعالى ان الله يحب للتوابين
ظاهرا آنست که در حقه محبت کسی را باشد که از همه گناهان توبه کند از بعضی و توبه به یکبار از
معاصی دشوار است بیشتر آن بود که بندرتیج بود و بدان قدر که میسر بود ثواب یا بد قال حجة الاسلام
مدار راه دین بر چهار اصل است نفس تو و حق سبحانه و تعالی و دنیا و آخرت و ازین چهار
دوستی و دوستی جستن از نفس خود برای جستن حق سبحانه و تعالی می باید و جستن از دنیا برای
جستن آخرت است پس ترا روی از نفس خود بحق سبحانه و تعالی می باید آورد و روز دنیا با آخرت
و صبر و خوف و توبه همه مقدمات اینست و دوستی دنیا از مهربان است و دشمنی وی و بریدن از وی
از منجیات است و عبارت ازین فقر و زهد است باید که اول حقیقت و فضیلت وی بشناسی
بدانکه فقر آن بود که چیزی دیر بدان حاجت بود ندارد و بدست وی نبود و آدمی را اول به وجود خود
حاجت است آنکه ببقای خود آنکه بخدا و مال و بجز این بسیار و ازین همه هیچ چیز بدست وی نیست
و وی بدین همه نیازمند است و غنی آن بود که از غیر خود بی نیاز بود و این جز کی نیست و آن خداوندی
است سبحانه دیگر هر چه در وجود آید از جن و انس و ملائک و شیاطین همه را هستی ایشان بدست
ایشان نیست پس به حقیقت همه فقیر اند و برای این گفت حق سبحانه و تعالی و الله الغنی و انتم
الفقراء فی نیاز به حقیقت خدای است سبحانه و شما همه در ولش و با و محتاج و عیسی صلوات
الله و سلامه علی نبینا و علیه فقیرا بدین تفسیر کرد و گفت اصحبت منهننا بعملی و الامر بیده غیرى فلا فقیرا
افقر منی گفت من صباح می گذرانم و در گرو و در خورشیم و کلید کردار بدست دیگر است کدام در ولش
بود از من در ولش تو و حق سبحانه و تعالی بیان آن می کند و در تک الغنی ذوالشرحنة ان
یشاء یدها بکم و یتخلف من بعدکم ما یشاء یعنی آن است که اگر همه را خواهد بپاک کند و
قوی دیگر بیافریند پس همه خلق فقیر باشند و لیکن چون بر زبان اهل تصوف فقیر بر کسی افتد که
خود را بدین صفت بیند و این حالت بر وی غالب باشد که بداند که هیچ خبر ندارد و هیچ چیز درین

جهان و دوران جهان بدست وی نیست نہ در اصل آفرینش و نہ در دوام آفرینش و رسول
 گفت صلی اللہ علیہ وسلم خدای سبحانہ و تعالیٰ درویش معنیل پارسا را دوست دارد و رسول صلی اللہ
 علیہ وسلم گفت کہ خدای سبحانہ و تعالیٰ چون بندہ را دوست دارد و پیراہ بلا ہا مبتلا کند اگر دوستی
 او تمام تر بود وقتا کند گفتند پارسا رسول اللہ افشا چہ باشد گفت و پیراہ مال گذار و نہ اہل و
 طایفہ چنانند کہ ذات و ہستی خود را از ان خود نہ بینند بلکہ خودی خود را از ان خود بینند ایشان را
 نہ ذات بود و نہ صفت نہ حال و نہ مقام و نہ فعل و نہ اثر و نہ ہر دو عالم بیچ ندارند و این وصفی
 کہ بیچ ندادند ہم ندارند محوئی محو و محوئی محو و محوئی محو و محوئی محو و محوئی محو و محوئی محو
 فرمودہ است اشارہ بدانت و این او فقر است کہ صوفیہ در اء او بیچ مقام اثبات نکرده اند و
 صاحب این فقر را در و کون بیچ پس نشناسد جز حق سبحانہ و تعالیٰ چہ خداوند سبحانہ خیر است
 خواص اولیاء خود را از نظر انبیا مستور دارد تا غایبی کہ از نظر خودشان نیز مستور دارد کما اولیائی
 تحت قبائی لا یعرفہم غیری و لا یسمی الشخص الہیاً الا ان یکون ما اخذ العلوم عن اللہ سبحانہ
 من فموح المکاشفہ بالحق سبحانہ و صوفی را عبور مقام فقر از حیلہ شرایط و لوازم است
 و ہر مقام کہ از ان ترقی کند صفاوت و نقاوت اثر انتزاع نماید و مقام خودش دید
 پس فقرا در مقام صوفی و صفی و گیر زاید بود و آن سلب نسبت جمیع احوال و اعمال و
 مقامات از خود بود چنانکہ بیچ عمل و بیچ حال و بیچ مقام از خود نہ بیند پس اورا نہ وجود بود و نہ
 ذات و نہ صفات محو و محو و فناء و فنا و درین مقام حقیقت فقر است کہ گفتہ اند مشائخ و
 فضیلت آن سخن و غیر این آنچه گفتہ اند رسم فقر و صورت آنست قال حجۃ الاسلام ذکر
 تخمی است کہ چون دل فارغ از دنیا و اندوہ بگین و شکستہ یابد و روی اثر عظیم کند و آن دل تو را
 کہ بدنیاشاد باشد و از سنگ سخت تر ہر چند جہد کند از ذکر جلالت نیاید پس در چہ ہر کسی بقدر
 نزدیکی دل و لبست بحق سبحانہ و تعالیٰ و بند کرد و محبت وی و آن مشغولی بقدر فراغت دل بود از
 انس چیز دیگر و دل تو را اگر از انس بغیر خالی نباشد این دو دل ہرگز با یکدیگر برابر نباشند و
 در وجود و در چیز بیش نیست حق است و غیر حق چون دل در غیر حق بستی بدان قدر از حق گسستہ
 و غافل شدی و بدان قدر کہ از غیر گسستہ شدی بحق سبحانہ و تعالیٰ نزدیک شدی ۔

ابو محمد حریری گفت که فقر آنگاه درست بود که تا موجود را صرف کنی به طلب معدوم قیام نتهائی
 یعنی طلب ارفاق این وقت باید کرد که خوف عجز بود از قیام بفرایض این جلا گفت که فقر آن است
 که مالک هیچ چیز نباشی و چون مالک شوی ایشار کنی و از آن خود هیچ چیز ندانی کما قال اللہ تعالیٰ
 دِیُوْءٌ تَبُوْنُ عَلٰی اَنْفُسِهِمْ وَاُوْكَانَ بِهِنَّ خَصًا صَةً ط ابو محمد رویم گفت که فقر عدم موجود است
 و ترک مفقود کتانی گفت چون افتقار بحق سبحانه و تعالیٰ درست شود غنا بدو سبحانه و تعالیٰ
 درست گردد زیرا که غنا و فقر دو حالند که هیچ یک بی آن دیگر تمام نگردد و نوری گفت که لغت
 فقر سکون است بوقت نیافت و بدل و ایشار است بگنا یافت قال حجة الاسلام حال عارف
 در دنیا چنان است که می بید که دنیا گذران است و هیچ بقا ندارد و در وقت مرگ از وی هیچ نماند
 و آخرت صافی است و باقی که هرگز تمام نشود و فشان پذیرد دنیا در چشم وی حقیر شود و در عوض
 آخرت باقی از دنیا یاقانی دست بدارد و بهتر اختیار کند این حالت و این صفت دل را از وی
 زهد گویند بشرط آنکه زهد از وی در مباحات دنیا باشد که زهد از مخطورات خود بروی فریضه
 شود و باید که آن زهد نیز از وی با قدرت باشد چه کسی که بر دنیا قادر نباشد زهد از وی صورت
 ندهد و مگر که چنان بود که چون بوی دهند شتاند و لیکن این با ایشار یا نبده بتوان دانستن که
 چون قدرت پدید آید نفس بصفتی دیگر شود و آن عشوه که داده باشد از وی بگردد و شرط دیگر
 آنکه چون مال از دست بدارد جاه هم بدید چه زاهد مطلق آن باشد که همه لذتها را و دنیا در باقی
 کند و بلذت آخرت عوض کند و این معاملتی و سعی باشد که می کند و درین مع سود بسیار بود
 چنانکه حق تعالی فرمود ان الله اشترى من المؤمنین اموالهم و انفسهم بائ
 لهم الجنة الایه که گفت فاستبشروا بیعکم الله الذی با یعتم به خدای تعالی تن و مال
 از مؤمنان بخردید بهشت و گفت مبارک باد این بیع بر شما شاد باشد بدین مع که سود بسیار
 دارد برین بدانکه فروختن دنیا با آخرت زهدی ضعیف است بنزدیک اهل معرفت بلکه عارف
 آن بود که آخرت نیز از پیش چشم وی بر خیزد و مجبور دنیا چه بهشت نصیب شهوة چشم و
 فرحبت و شکم بلکه بدین همه چشم حقارت نگردد چه همه کوا را در برابر حق سبحانه وجود و عزة
 نباشد و خود را از آن بزرگتر وارود که در هر چه بیایم را در آن شرکت بود از شهوة بدان التفاهة کند

بلکه از دنیا و آخرت جز حق تعالی را نخواهد و بجز مشاهدت و معرفت وی قناعت نکند و هر چه جزوی است نهم در چشم وی حقیر گردد و این زهد عارفان است و روا بود که این عارف چنان باشد که از مال نگریزد بلکه می ستاند و بموضع خویش صرف می کند پس روا بود که عارف را صد هزار درم بود و نابد و عارف باشد و دیگری بود که یک درم ندارد و زیاد نباشد بلکه کار در انست که دل از دنیا گسته باشد نه بطلب آن مشغول بود و نه بگریختن از آن نه به جنگ بود و نه به صلح و نه ویرا دوست دارد و نه دشمن که هر کس که چیزی دشمن دارد و هم لوی مشغول بود همچنانکه کسی چیزی را دوست دارد و لوی مشغول بود کمال در انست که از هر چه جز حق سبحانه و تعالی است از آن فارغ باشد دنیا بنزد او باید که چون آب دریا بود و دوست او چون خزانه حق تعالی بود اگر آب در دریا بیش بود و اگر کم و اگر آب در دریا آید و اگر تپاید از آن فارغ باشی کمال اینست و رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم از حق سبحانه و تعالی شرم دارید - چنانکه حق وی است از وی گفتند شرم می داریم یا رسول اللہ گفت پس چرا جمع می کند مالی را که بخورد آن نخواهد رسید و چرا بنایی می کند که مسکن شما خواهد بود و حفصه رضی اللہ عنہا باید خویش گفت چون مال غنیمت از شهر باور رسد جامه نرم تر ازین در پوش و طعام خوشتر ازین پختا باشد که کسی که با تو بود بخورد گفت یا حفصه حال شوهر سبک پس به از زن مماند تو حال رسول صلی اللہ علیہ وسلم از همه بهتر میدانی بخدای بر تو که رسول چند سال بود در نبوت که وی داهل وی چون با داد سیر بودند شبانگاه گرسنه بودند و چون شبانگاه سیر بودند با داد گرسنه بودند بخدای بر تو که چند سال بروی گذشت که خراب بشیر یافت تا آنگاه که فتح خیر اقتاد بخدای بر تو که دانی که لیکر و طعام برخوان در پیش وی بنهادند اگر اہیت متغیر شد تا آنگاه بفرمود تا بر زمین نهادند بخدای بر تو که چون شب بختی بر گلمی بختی دو تو کرده یکبار آن گلیم چهار تو کردند تا نرم تر بود گفت دوش آن گلیم چهار تو نرم تر بود مرا از نماز شب باز داشت گفت همچنانکه بود و تو پیش نکند بخدای بر تو که دانی که جامه وی شستی و بلال بانگ نماز کردی تا جامه خشک نشدی بیرون نتوانستی آمدن که جامه دیگر نداشتی بخدای بر تو که زنی ویران بهر سفر از آری و در دانی می یافت پیش از آنکه هر دو تمام شد یکی بفرستاد رسول صلی اللہ علیہ وسلم آن یک بر پشت

فرو گرفته بود پیش گره زده و بز آن هیچ نداشت حفصه گفت همه بهترین است پس هر دو چندان
 بگیرستند که از هوش بشدند پس گفت دو یار من از پیش شدند یعنی رسول صلی اللہ علیہ وسلم و
 ابوبکر رضی اللہ عنہما و ایشان را ہی رفته اند که اگر بر راه ایشان روم بدیشان رسم و اگر نه مرا از راه
 دیگر برند و من با عیش سخت ایشان صبر کنم تا عیش براحت با ایشان بسر برم بدانکه درجات زهد
 در حق زاهدان بر سه نوع است یکی آنکه زاهد شود تا از عذاب آخرت برهد و اگر او را باز بعد
 برند و او را در این زهد خالیگان است دیگر آنکه زاهد شود برای ثواب آخرت را و این تمامتر
 بود که این زهد با رجا به محبت کشد و این زهد را جیان و امیدواران بود سیم کمال دران
 است که در دلی نیتیم دوزخ بود و نه امید بهشت بلکه دوستی حق تعالی همگی دل دیرا فرو
 گرفته باشند و دوستی و نیا و آخرت از دل وی برداشته و از هر چه جزوی است تنگ دارد که
 بدان التفات کند کسی که ویرا محبت خدای تعالی پدیدار آید لذت نهای بهشت در چشم وی چون
 لذت کودکی بود با کنجشک در مقابل پادشاهی راندن و باشد که کودک آن بازی را دوست دارد
 از لذت پادشاهی چه وی از لذت پادشاهی خبر ندارد بسبب آنکه هنوز ناقص است و بالغ
 نشده و بدرجه مروی نرسیده و هر که جز مشاهد حضرت الهمیت ویرا مرادی مانده هنوز ناقص
 است و بالغ نشده و بدرجه مروی نرسیده از ابوسلیمان دارانی پرسیدند که معنی **إِلَّا مَنْ**
أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ چیست گفت ولی بود که در وی جز خدای سبحان چیزی نبود و تفصیل
 آنچه در دنیا بدان قناعت باید کردن بدانکه خلق در با ویه دنیا افتاده اند و او دیرا دنیا را
 نهایت نیست و لکن مهم دنیا شش چیز است خوردنی و پوشیدنی و مسکن و کالای خانه و زن
 و مال و جاه مهم اول طعام است و در جنس قدرتان خورش نظر است اما جنس کمترین
 چیزی بود که غذا دهد و اگر همه سبوس بود و میانه جوین و کا و رسین و اعلا کند هرین بود نا بخت
 و چون بختی شد از درجه زهد بیرون آمد و به تنعم رسید اما مقدار کمترده سیر بود و میانه نیم
 من و اعلامدی که دو بر خ منی باشد و در شرع قدر نفقه در ولش این است و اگر برین
 زیاده کند زهد در معده فوت شود و اما نگاه داشتن آئینه را بزرگترین درجه نیست که بعد
 از آنکه گرسنگی را دفع کند هیچ چیز نگاه ندارد که اصل زهد کوتاهی اهل است چنانکه حاصل

حرص درازی اهل است و میانه وی آن بود که قوت یک ماه یا پنجاه روز نگاه دارد و کمترین درجه
 آن بود که قوت یکساله نگاه دارد و اگر ازین زیاده کند از زهد محروم ماند که هر که امید عمر بیش از
 یکسال دارد از وی زهد نیاید و رسول صلی الله علیه و سلم بودی که قوت یکسال از برای عیال بنهاد
 که ایشان را طاقت صبر نبودی اما برای خویش شبانگاه را هیچ ننگذاشتی اما نان خویش کمترین
 تیره و سرکه باشد و میانه روغن و آنچه از وی کنند و اعلا گوشت و اگر گوشت بر دوام خورد
 زهد برود و اگر در هفته یک دو بار بیش نخورد از درجه زهد بکلی نیفتد اما وقت خوردن باید
 که در روزی یکبار بیش نخورد اما اگر در روز یکبار بخورد و تمام تر بود اما اگر در روزی دو بار خورد زهد
 نبود و هر که خواهد که زهد بداند باید که احوال صحابه و احوال رسول صلی الله علیه و سلم بداند عایشه
 رضی الله عنهما می گوید وقت بودی که در خانه رسول صلی الله علیه و سلم بچیل روز آتش و چراغ نبود
 و هیچ طعام نبودی جز خرما و آب و عسی صلوة الله علیه گفت که هر که فردوس طلب می کند ویرا
 نان جوین و خفتن بر خاک باسکان بسیار باید و گفتی با حواریان که نان جوین و تیره خورید و
 گرد گندم مگر دید که لشکر آن قیام نتوانید کردن مهم دوم جامه است و زاهد را باید که یک جامه
 بیش نبود چون بشوید برهنه بماند و چون جامه دوسم بود زاهد نبود و کمترین او کلاه سی و پیراهنی و
 کفشی بود و اعلا آنکه با این دستار بود و ازار پای و جنس کمترین پلاس بود و میانه نیشم در
 و اعلا پنبه درشت چون نرم و باریک شد زهد برفت در آنوقت که رسول صلی الله علیه و سلم
 فرمان یافت عایشه رضی الله عنهما گلیمی و اناری سطر بیاورد و گفت این بوده است جامه
 پیغمبر شما و لبس در خبر است که هیچکس جامه شهوت نپوشد که نه خدای تعالی از وی اعراض کند
 اگر چه دوست بود نزد وی تا آنگاه که بیرون کند و قیمت دو جامه رسول صلی الله علیه و سلم
 ازار و گلیمی یا زردم بودی و گاه بودی که جامه رسول صلی الله علیه و سلم چنان شوخگین بودی
 گفتندی مگر جامه روغن گرسیت و یک راه تعلین نیکو آوردند و برادر حال سجود کرد خدای
 را و برگرفت و بیرون آنداول درویشی که پیش وی آمد بوی داد و گفت نیکو آمد در چشم من
 ترسیدم که خدای سبحانه مرا بدین سبب دشمن دارد و سجود کردم و علی رضی الله عنه در روزگار
 خلافت لبه درم پیراهنی خرید و آستین وی هر چه از سر دست دراز تر بود فرو درید و گفت

شکر خدای را که این خلعت وی است هم سیم مسکن است و کمترین آنکه ویرا جای خاصی نبود و بگوشه مسجدی یا رباطی قناعت کند و بیشتر آنکه حجره باشد او را بملک یا باجارد و چنان باید که بلند نبود و نگار کرده نبود و پیش از مقدار حاجت نبود چون سقف پیش از شش گز کند و کج کند از زهد بفتد و مقصود از مسکن آن بود که سرما و گرما و برف و باران دفع کند اول چیزی که از طول اهل بعد از رسول صلی الله علیه و سلم پدید آمد بناء گنج بود و دور از جامه بهم دوختن که در آن عهد جامه را یکدروز پیش نبود و عباس رضی الله عنه منظری بلند کرده بود رسول صلی الله علیه و سلم فرمود تا باز گردند و یکراه رسول صلی الله علیه و سلم بگنیزی بلند بگذشت پرسید که ازان کیست گفتند از فلان کس پس آنکس نزد رسول صلی الله علیه و سلم می آمد روی نمی نگریست تا آنگاه که آنکس سبب ناگرتستن معلوم کرد چون با وی گفت آنکس آن گنبد باز کرد رسول صلی الله علیه و سلم و پیرا دعا کرد و حسن بصری رضی الله عنه گفت که رسول صلی الله علیه و سلم در همه عمر خودش خشتی بر خشتی نینداخت و چوبی بر چوبی ننهاد و رسول صلی الله علیه و سلم گفت هر که خدای تعالی بوی شری خواهد بالی وی در آب و خاک بکند و عمر رضی الله عنه در راه شام پوشی دید از خشت پخته گفت هرگز ننداستم که درس است آن بنا کند که با مال کرد بر یک فرعون که خشت پخته و یا خواهد گفت از قدی با مال عتلی الطین در حنجر است که هر کس که بنا بر خانه پیش از شش گز کند فرشته مژگانی کند که ای فاسق تر هستی فاسقان کجای آبی یعنی نزار زمین می باید خفت بجانب آسمان کجای آبی و حسن بصری رضی الله عنه گوید در خانه رسول صلی الله علیه و سلم دست بر سقف رسیدی و حسن بصری رضی الله عنه گفت هفتاد کس از صحابه رسول صلی الله علیه و سلم را در یافتیم هیچکدام جز آن جامه که پوشیده بودند نداشتند و هرگز میان خودش و خاک حجاب نکردندی بپلو بر خاک نهادندی چون خفتی و جامه بر خشتین افکندندی در چه چهارم حنود خانه است در چه علی در آن در چه عیسی است صلوات الله علیه که هیچ چیز نداشت الا شانه و کوزه کسی را دید که محاسن بد شانه می کرد شانه بنیذاخت و میان آن بود که از هر چه مهم بود یکی دارد از چوب و سفال اگر مس و برنج بود زهد نبود و رسول صلی الله علیه و سلم بالشتی از ادم داشت و ششوی از لیف پر کرده و فرش وی گلی دو تا کرده و عمر رضی الله عنه یکروز بپلوی رسول را وید نشان حصیر بروی

بگرسیت و گفت چرامی گری گفت قیصر و کسری دشمنان خدای دران نعمتها و تو رسول و دوست
 خدای درین دشواریها گفت یا عمر خورسند نباشی که ایشان را آن نعمت درین دنیا بود و ما را
 در آخرت گفتم باشم گفت پس بدانکه چنین است و در خانه عالیشان رضی الله عنهما پرده بود رسول
 صلی الله علیه و سلم فرمود ای عالیشان هر که که چشم من بران افتد دنیا یاد من آید برید و بقلانکس
 و بید و عالیشان رضی الله عنهما گفت که رسول صلی الله علیه و سلم بر می دوتا خفتی بکیشب و ویرا
 فراش تو فرآوردم همه شب بر خوشیتم می چسپید و بگر روز گفت دوش خوابم باز نبرد بهمان گلیم
 باز آورید و بگراه غنیمتی آورده بودند همه آن قسمت کرد شب را بیش از شش و نینار مانند
 همه شب بیدار بود تا با آخر شب او نیز کسی فرستاد و خواب خوش در شد آنکه گفت چگونه
 بودی حال من اگر بر دمی و آن شش و نینار با من بماندی مهم تخم نکاح است سهل تستری و سفیان
 و عینیه و جمعی گفته اند که در نکاح زهد نیست چه زاهدترین خلق خدای سبحانه رسول بود صلی
 الله علیه و سلم وی زنان را دوست داشتی و بیرون زن بود و علی رضی الله عنه با کمال زهد خود
 چهار زن داشت و دوازده سریت تابدانی که روان بود که کسی از نکاح دست بردارد تا از وی
 لذت مباشرت بشود بر طریق زهد که نکاح راه فرزند است و در وی تواید بسیار و در وی بقا
 نسل و این همچنان بود که کسی اصلاً نان نخورد تا ویرا لذتی در طعام خوردن نباشد و وی
 بدین سبب هلاک شود و بدان نسل منقطع شود فاما اگر کسی ویرا اندیشه نکاح از خدای تعالی
 مشغول خواهد کرد ترک نکاح اولی تر و اگر شهوت غالب شود نکاح اولی تر تا در فساد نیفتد
 و زهد آن بود که زنی با جمال نخواهد چه زن باید که شهوة نشان باشد نه شهوت اسیر مهم نهم مال و جاه
 است و این هر دو زهر است و اندکی از وی و آنقدر که حاجت است از وی تریاق است
 و از دنیا نیست بلکه هر چه لا بد نیست هم از وی است خلیل الله علیه السلام از دوستی و ام خواست
 وحی آمد که چرا از خلیل خود خواستی گفت با رخدا یاد انستم که دنیا را دشمن داری و ترسیدم که از
 تو دنیا خواهم گرفت هر چه بدان حاجت بود از دنیا نبود و درین جمله چون شهوة و زیاده تیها
 وی در باقی کرد و از مال و جاه بقدر کفایت اقتصار کرد و وی از ان گسته شد و مهر دنیا از
 دل وی بیرون شد و مقصود از ترک دنیا آن است که چون بدان جهان رسد سرنگون سازد

نبود و رویش باز پس نبود که با دنیا نگر و کسی بدینا نگر و که دنیا آرام گاه و آسایش جای او
 بود فاما کسی که دنیا در حق وی چون طهارت جای باشد که جز بوقت حاجت ویرا نخواهد چون
 برگ ازین حاجت برید دیگر بوی التفات نکند تمامی از وی برید و کسی که تمامی ویرا دنیا
 داشته باشد بسختی ازینجا برود و چون داند که او را نخواهند گذاشت سلسلهها بر خود محکم
 کند و موی خویش بدان می بندد و چون ویرا ازینجا برانگیزند به موی خویش آویخته بود و تا
 همه موی از وی کنده نشود از آن نرید و چون خلاص شد بر حاجت وی با وی بماند و از الم
 وی هیچ گونه نرید این باشد حال اهل دنیا حسن می گوید که قومی را در یافتیم که ببلا شاد و تر بودند
 از آنکه بشما به نعمت و اگر شما را بیدند می گفتند ای آلا شیا طین و اگر شما ایشان را دیدی گفتی دیوانگانند
 و آن قوم رغبت در بلا از آن می کردند تا دل ایشان از دنیا برخواستند و گشته شود تا بوقت
 مرگ هیچ چیز آویخته نباشد جنید گفت زهد آنست که در دست چیزی نبود و در دل میل نباشد
 امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنہ گفت که زهد آنست که باک نداری از آنکه تمام دنیا کافری خورد
 یا مومن کنی گفت که زهد ترک کردن فضول و زیادت است این مسروق گفت که زهد
 آنست که با خدای سبحان هیچ سبب را مالک نباشی شبلی را پرسیدند از زهد گفت و ملکم چه قدر
 باشد چیزی بر آنکه کمتر از پریشانه بود تا در آن زهد کنید ابو بکر واسطی گفت که بر ترک کیفی چند
 مفاخرت کنی و بر اعراض از چیز که نزد حق سبحانہ دزن پیشه قدر ندارد و صولت چند نمایی شبلی گفت
 که زهد در حقیقت وجود ندارد و زیرا که در چیزی زهد می کنی که از آن تو نیست پس آن در حقیقت
 وجود ندارد و زهد نباشد و اگر در چیزی زهد می کنی که از آن تست پس چگونه زهد کنی و چیزی بیکه با
 و از آن تست و نزد تست پس زهد نباشد الا بدل و مواسات و دست باز داشتن از زیادت
 پس معلوم می شود که زهد نزد شیخ ترک چیز نیست که از آن او نباشد و در دست او نیاید و
 ترک آن چیز نیست که آن از آن بود و قال حجة الاسلام بدانکه صبر خاصه آدمی است بهایم
 را صبر نیست که پس ناقصند و ملایکه را بصبر حاجت نیست که پس کاملند و از شهوة خالی
 پس بهایم مسخر شهوة اند و در ایشان هیچ حامی نه جز شهوت و ملایکه به عشق حضرت الهیت
 مستغرقند و ایشان را از آن هیچ مانعی نه تا در دفع آن مانع صبر کنند فاما آدمی را در ابتدا

به صفت بهایم آفریده اند و اندروی شهوة و غذا و جامه و زینت و لهو و لعب بروی مسلط کرده اند تا هنگام بلوغ وی پس بلوغ وی نوری از انوار ملائکه بروی پیدا آید که در آن نور عاقبت کارها به بیند بلکه دو فرشته و پیر هدایت می کند و راه می نماید و از انوار آن دو فرشته نوری پوی سرایت می کند که بآن عاقبت کارهای شناسد و مصلحت کارهای بیند تا اندرین نور خود را و خدا پرستخانه شناسد و بداند که عاقبت همه شهوت باهلا کست اگر چه وقت خوش بود و بداند که خوشی و راحت وی زود بگذرد و در آنجای وی دراز بماند و این هدایت بهایم را نباشد و لکن این هدایت کفایت نیست که کسی بداند که بیماری زیانکار و لیست لیکن بردن آن قادر نبود آن دانستن او را فایده نکند همچنین کسی و اندک در آن شهوت زیان و هلاک و لیست قافا قدرت دفع آن نداشته باشد آن دانستن او را فایده نکند پس این رو سببانه این دیگر فرشته را بروی موکل کرده است تا او را قدرت و قوت دهد و تا بید و تشدید کند تا آنچه بد است که زیان وی و رانست دست از وی بدارد پس چنانکه و روی بالیست آن بود که شهوت براند و روی بالیستی و بگردید پدید که شهوت را خلایق کند تا از خطر آن در مستقبل برسد و این بالیست مخالفت از لشکر ملائکه است و آن بالیست شهوت را راندن از لشکر شیاطین و این بالیست مخالفت را بالیست دنیا نام کنیم و آلا بالیست شهوت را باعث هوا نام کنیم پس میان این دو لشکر پیوسته جنگ است که این می گوید بکن و آن می گوید بکن ..... و وی پیوسته میان این دو متقاضی مانده اگر باعث دین بر جای بدارد و ثبات در دین کارزار کردن یا با هوا این اثبات و بر صبر گویند اگر باعث هوا را مغلوب کند و دفع کند این غلبه کردن و بر طعن گویند و تا در کارزار باشد با وی آنرا جهاد گویند پس معنی صبر پای داشتن باعث دینی است در مقابله باعث هوای و هر کجا این دو لشکر مخالف نبود صبر نبود و ازین سست که ملائکه را و کودک را و بهایم را قدرت صبر نیست و این دو فرشته که گفتیم کرام الکاتبین ایشانند و هر کرا راه نظر و استدلال گشاده شود تا بداند که هر چیز پیرا که حادث بود پس بود و چون دو چیز مختلف بود سبب مختلف بود و می بیند که کودک و بهیمه را در ابتدای هدایت بود که عاقبت کارها بداند و نه داعیه و نه قوت آن باشد که صبر کند و نزد بلوغ این هر دو پدید آید و اندک

این دورا بدو سبب حاجت بود و این دو فرشته عبارت ازین دو سبب است و بیاید دانست
 که هدایت اصلست و اول آن است آنگاه قدرت و ارادت عمل و آن فرشته که هدایت از وی
 است شریف تر و فاضل تر است پس بجانب دست راست از صدر پاید که ویرا مسلم باشد و
 صدر تویی که ایشان موکل تواند و آن فرشته که هدایت از وی است فرشته دست راست است و
 چون وی برای ارشاد تو است اگر گوش لوی داری تا از وی هدایت و معرفت حاصل کنی - این
 گوش داشتن لوی احسانی باشد که کرده باشی که ویرا معطل نگذاشته باشی این حسنه باشد ترا و
 ترا حسنه بنویسند و اگر از وی اعراض کنی و او را معطل کنی تا چون بهایم و کودکان از هدایت محروم مانی
 این بدی باشد که به جای وی کرده باشی و بجای خویش بر توسیبه بنویسند و همچنین آن قوه که از
 دیگر فرشته یابی در مخالف شهوات بکار داری و جهد کنی این حسنه باشد و برای تو حسنه بنویسند و
 اگر نه بدی بر تو بنویسند و این دو فرشته و مخالف ایشان از عالم شهادت نیند و ایشان را بدین
 چشم نتوان دید چون مرگ دلا بد و این چشم ظاہر فرزند شود آن چشم دیگر که عالم ملکوت لوی توان دید
 باز شود این صحیفه را حاضر بیتی و بتوانی دید و در قیامت صغری اذان خبر یابی و تفصیل آن
 در قیامت کبری تمام بینی و قیامت صغری وقت مرگ تو بود چنانکه گفت رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 من مات فقد قامت قیامتہ و ہر چه در قیامت کبری است در قیامت صغری نمودگی ازان
 ہست مقصود آنست کہ بدانی صبر جای بود کہ جنگ بود کہ دو لشکر مختلف بود و درین دو لشکر
 یکی از خیل ملایکہ و یکی از خیل شیطان است و این دو لشکر در سینه آدمی جمع است پس اول
 قدم راہ دین مشغول شدنست بدین جنگ کہ صحرای سینه آدمی را لشکر شیطان در کودکی فرا گرفته
 است و لشکر ملائکہ نزدیک بلوغ وی پیدا آمده اند پس تا لشکر شہوت را قہر نکند بعبادت خویش
 نرسد و تا جنگ نکند و در جنگ صبر نکند قہر نتواند کرد و ہر کہ بدین جنگ مشغول نیست او
 ولایت دل را بہ شیطان مسلم داشته است و ہر کہ را شہوات زیر دست او شد وی مطیع شرع
 گشت و ویرا این فتح مسلم شد چنانکہ رسول ازان خبر داد لکن اللہ اعانتی علی شیطانی فاسلم
 و بیشتر آن بود کہ در جہاد باشند و گاہ ظفر بود و گاہ نہر میت و گاہ دست شہوت را بود و گاہ
 باعث و بن را و جز بہ صبر و ثبات این قلعہ فتح نیفتد - قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم الصبر نصف

الایمان والاقصوم نصف الصبر بیاید دانست کہ ایمان یک چیز نیست بلکه شاخہا بسیار دارد
 و اورا اقسام بسیار است چنانکہ در خیر است کہ ایمان ہفتاد و اند ہائست بزرگتر آن کلمہ
 لا الہ الا اللہ است و کمتر آن خاشاک از راه مسلمانان برداشتن است و ہر چند اورا اقسام
 بسیار است لیکن اصول اولیہ جنس است معارف است و احوال است و اعمال است
 و بیچ مقام از مقامات ایمان ازین سہ حال بیرون نبود مثلاً حقیقت توبہ پشیمانی است از
 گناہ و این حال دل است و اصل وی معرفت است کہ بدانکہ گناہ زہر قاتل است و فرع وی
 آن است کہ دست از گناہ بردارد و بطاعت مشغول شود پس این حالت و این معرفت و
 این عمل ہر سہ از ایمان است و ایمان عبارت بود ازین ہر سہ لکن گاہ باشد کہ اورا بمعرفت
 تخصیص کنند چہ اصل وی است و از معرفت حالت پیدا آید و از حالت عمل پیدا آید پس
 معارف چون درخت است و تغیر احوال دل بہ سبب معرفت چون شاخ است و کردار ہا کہ
 از ان احوال پیدا آید چون میوہ است پس ایمان دو چیز باشد و بیدار و کردار بی صبر حکم نسبت
 پس صبر یک نیمہ ایمان بود و صبر از دو جنس باید یکی جنس شہوتہ و یکی جنس خشم و روزہ صبر است از
 جنس شہوتہ پس روزہ یک نیمہ صبر باشد و از وجہ دیگر چون نظر ہمہ بگردان بود و ایمان از وی
 عمارت کنی کردار در محنت صبر است و در نعمت شکر ازین وجہ صبر یک نیمہ ایمان بود و شکر یک
 نیمہ ایمان چنانکہ در خبر دیگر آردہ است و چون بدان نظر کنی کہ دشوار تر و مشکل تر است ویرا
 اصلی گیری بیچ چیز دشوار تر از صبر نباشد بدین وجہ صبر جملہ ایمان بود چنانکہ از رسول صلی اللہ علیہ
 وسلم پرسیدند کہ ایمان چیست گفت صبر و یقین کہ دشوار ترین اوست چنانکہ گفت حج عرفہ
 است یعنی خطر فوت ثواب بسبب ولایت کہ لفوت او فوت شود بزرگ کار ہا فوت نشود و باید
 دانست کہ بندہ در ہمہ اوقات محتاج است بصبر چہ بندہ در ہمہ اوقات خالی نبود از چیزی کہ
 موافق ہوای ذی باشد یا مخالف ہوای ذی دور ہر دو حال بصبر حاجت بود اما آنچه موافق ہوا
 بود مال و نعمت و جاہ و تندرستی و زن و فرزند و مراد ہا و آنچه بدین ماند و صبر در بیچ حال مهم تر
 ازین نیست کہ اگر خوشترین را نگاہ ندارد و در تنعم فرخ رود و آرزو ہا تمام براند و بران قرار گیرد
 در وی بطر و طغیان پیدا آید چہ گفتہ اند ہمہ کس در محنت صبر کند و در عافیت و نعمت صبر

نکند مگر صدیقی و چون نعمت و مال بسیار شد در وقت صحابه رضی الله عنه گفتند مدتی در محنت بودیم
صبر بهتر توانستیم کروا ان که اکنون در نعمت و توانائی و ازین گفت خدای سبحان اِنَّمَا
أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ و ازین جمله بدانی که صبر در توانائی و شوارت بود که در فراخ دستی
و عصمت بزرگتر آن بود که مرد را توانائی نبود و صبر در نعمت بدان بود که دل بران نهد و شاری
بسیار نه کند بدان و بداند که چیزی عاریت است بدست وی و زود برود و زود بود که از وی
بگیرند بلکه آنرا نعمت نداند که باشد که آن سبب نقصان درجات وی شود در قیامت پس
بشکر آن مشغول شود تا حق سبحانه و تعالی از مال و تندرستی و از هر نعمت که دارد زیاده میکنند
و در آن همه صبر محتاج بود اما احوالی که موافق هوا بود سه نوع بود یکی آنکه با اختیار وی بود چون
طاعات و در وی بصبر حاجت بود چه بعضی عبادات و شوار از کاپلی شود چون نماز بعضی از
سبب کاپلی و نخیلی چون ترک حج و بی صبر این طاعات ممکن نبود و در اول هر طاعتی و در میانه
وی و آخر وی به صبر حاجت بود اما آنکه در اول بود نیت با خلاص کند و ریا از دل دور کند
و صبر درین و شوار بود و دیگر آنکه در در میانه صبر کند در رعایت شرایط و آداب وی تا به
پایچ چیز میچنه نکند اگر در نماز بود از بیچ سوسنگرد و از همه چیز دنیا بپندیشد و بشکر آنکه در آخر صبر
کند از ظا به کردن او و باز گفتن از ان که چه کردم و صبر کند از عجب بدان اما در معصیت هاشک
نیست که دست برداشتن از ان جز بصبر راست نیاید و هر چند شهوت قوی تر و معصیت آسان
تر صبر از ان و شوارت رو از نیست که گفته اند صبر از معصیت و شوار بود که زبان جنبانیدن آسان
چون بسیار گفته آمد عادت شود عادت طبع شود و یکی از خود شیطان عادت و بدین سبب
زبان در غیبت و در روع و ثنا بر خوشترین و قدح در دیگران روان بود و آنم وی بزرگ و صبر در وی
و شوار کسی از وی سلامت نیاید مگر بعزمت اما نوع دوم آن بود که بی اختیار وی بود چون ریغ
از مردمان و رنجانیدن مردمان او را بدست و زبان و لیکن و برادر مکافات آن اختیار بود و درین
به صبر تمام حاجت بود تا مکافات نکند و یکی از صحابه می گوید یا ایمان را ایمان نشمردی تا بان بهم صبر
نبودی بر سخت مردمان و برای این گفت خدای سبحان مر رسول راضی الله علیه وسلم ذع اذا همم و
توکل علی الله و ست بدار از ریغ ایشان که ترا می آزارند و توکل بر خداوند خود کن و اصبر علی

مَا يَقُولُونَ وَاجْعَلْهُمْ حَجْرًا اجْمِيلًا صبر کن بر آنچه ترا می گویند و بمعامله از ایشان بپرهیز و لقد
نعلم انک یضیق صدک بما یقولون فسیبکم و یحسدنکم و کون من التناجذین
میدانم که از سخن دشمنان دل تنگی می شوی به تسبیح مشغول شو و نماز گذار با مر پروردگار خود
و باش از جمله سجده کنندگان مر خدا را سجانه و بکراه رسول صلی اللہ علیہ وسلم مالی را قسمت کرد
گفت نه برای خدای کرد یعنی بعد نیست خبر بر رسول صلی اللہ علیہ وسلم آوردند زنگ مبارک
ایشان سرخ شد و از آن سخن دل ایشان رنجور شد آنگاه گفت خدای تعالی بر برادر مومسی
رحمت کناد که ویرایش ازین رنجانیدندی صبر کرد و در آنجیل است که عیسی علیه السلام گفت
قومی پیش من آمدند گفتم دست را برای دست بپزند و چشم به چشم و دندان به دندان و من آن باطل
نمی کنم و لکن وصیت کنم شما را که بدی را به بدی مقابله نکنید بلکه کسی مر شما را بر روی راست بزند
طرف چپ را نیز پیش دارید و اگر کسی دستار شما بستاند پیراهن خود نیز بوی دهید و اگر کسی
بستم یک میل شما را با خود ببرد و میل باوی بر وی در رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت هر که شما را
محروم کند شما ویرا عطا دهید و هر که از شما ببرد شما باوی پیوندید و هر که با شما زشتی کند شما نیکویی
کنید این چنین صبر درجه صدیقان است اما نوع سیم که اول و آخر آن باختیار تو تعلق ندارد
آن مصیبت است چون مرگ فرزند و بلاک مال و تباه شدن اندامها و جمله بلاها و آسمانی
و درین جمله هیچ عمل فاضل تر از صبر نیست چه صبر در بلا درجه صدیقان است و رسول صلی اللہ
علیہ وسلم گفت که خدای سجانه می گوید که هر که ویرا مصیبتی فرستادم درین وی یا مال وی یا فرزند وی
و آن بنده به صبر نیکویی پیش آمد شرم گرم دارم که باوی حساب کنم و ویرا بمیزان و دیوان فرستم و
رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت که خدای سجانه با جبرئیل گفت که یا جبرئیل هیچ دانی که جزاء کسی که
بینائی چشم وی باز ستانم چه باشد گفت نه گفت جزاء وی آن باشد که ویدار خود را کرامت
کنم و گفته اند صبر جمیل آن بود که صاحب مصیبت را از دیگران باز نشناسد سهیل گفت صبر
انتظار فرح است از حق سجانه و تعالی و آن فاضل تر و بزرگتر خد متی است از بنده حتی را
سجانه دیگری گفت که صبر آنست که در صبر سبر کنی یعنی مطالعه فرح کنی و سهیل گفت فی قوله
تعالی فلا تستحینوا بالصبر و الصلوة یعنی یاری از حق طلبید و بر او امر و آداب او صبر

کنید و گفت صبر پاک است چیز با بد پاک شود و ابو عمرو مشتقی گفت فی معنی قوله تعالی رَبِّ
 اِنِّیْ مَسْنِیْ الضَّرَّاءُ فَاصْبِرْ اِنِّیْ لَا اَتُکَّ اَنْتَ اَرْحَمُ الرَّاحِمِیْنَ و دیگری گفت بی استحقاق
 از من مرا صبری که انبیاء و اولیا را بدان مخصوص گردانیدی و در حق ایشان کرامت کردی وادی
 لکن تو ارحم الراحمین بعضی گفته اند جزع ایوب علیه السلام برای حق بودن برای نفس خود زیرا که
 آلام و اسقام بر بدن او مستولی شد از زوال عقل بترسید بحق بنالید اجابت یافت - قال
 حجة الاسلام بدانکه همه مقامات وین بر سه اصل است علم و حال و عمل علم اصل است و از وی
 حال خیزد و از حال عمل خیزد همچنین علم شکر شناخت نعمت است از خداوند سبحانه و حال وی
 شادی دل است بدان نعمت و عمل بکار داشتن آن نعمت است در آنچه مراد خداوند است
 سبحانه و آن عمل هم بدل تعلق دارد و هم بتن و هم بزبان تا این جمله معلوم نشود حقیقت شکر معلوم
 نشود اما علم وی آنست که بدانی و شناسی که نعمتی که ترا هست از حق است سبحانه و سحکس را
 با وی شکر نیست و تا کس را در میانه سبب بی بینی و بوی می نگری و از وی چیزی می بینی این
 معرفت و شکر تمام نبود مثلاً ملکی که ترا خلعت دهد اگر چنان دانی که آن خلعت بعنایت وزیر
 بوده است شکر تو ملک را صافی نموده است بلکه از شکر تو بعضی بوزیر راجع شود و شادی
 تو همه بملک نبود فاما اگر دانی که آن خلعت به تو قیام و قلم و کاغذ بتو رسد این نقصان نکند
 چه دانی که کاغذ و قلم مسخر بود و از ایشان چیزی نبود و نیز اگر دانی که خزینه دار بتو رسانید این هم
 زبان ندارد چه بدست خزینه دار چیزی نبود و وی هم مسخر باشد که چون او را فرمودند خلاف
 نتوانست کرد اگر نفرماند تواند داد و وی نیز همچو قلم است همچنین اگر نعمت روی زمین از باران
 بینی و باران از میخ و نجات در کشتی از باد راست شکر تو خدا را سبحانه درست نیاید اما اگر شناسی
 که میخ و باران و باد و آفتاب و ماه و کواکب و هر چه هست همه در قبضه قدرت خداوند است
 سبحانه و همه مسخر اند چون قلم در دست کاتب و قلم را هیچ حکم نباشد این در شکر هیچ نقصان نیارد
 و اگر نعمتی بتو رسد و دانی که آدمی بتو داد و از وی بینی این جهل بود و حجاب بود از مقام شکر بل باید که
 بدانی که وی از آن بتو داد که حق تعالی و پیرا موکل فرستاد تا با لزام وی آن نعمت بتو داد که امر
 آن موکل را خلاف نتوانست کرد اگر توانستی یک حبه بتو دادی و آن موکل آن داعیه است.

در دل وی انگنده است که خیر تو درین است که آن چیز بوی دبی تاوی بطمع آنکه بخرش خویش رسد و درین جهان یا در آن جهان بتو داد و وی به حقیقت آن خیر بخوشیستن داد که آن خیر و سیلت ساخته تا بخرش خویش رسد و اما آنرا حق سبحانه و تعالی بتو داد که ویرا موکل فرستاد که ویرا خلاف نه کرد حق را سبحانه هیچ عرض نیست در عوض پس به حقیقت بشناسی که همه آدمیان چون خازن ملک اند و بدست ایشان هیچ نیست و ایشان را به الزام می فرمایند چون این جمله بدانی شکر توانی کرد حق را سبحانه بلکه این معرفت خود عین شکر بود و بدانکه ابواب معارف ایمانی بسیار است اول آن تقدیس است که بدانی که خداوند سبحانه از صفات همه آفریدگان و از هر چه در دهم و خیال آید پاک است و عبارت از وی سبحان الله است و دوم آنکه بدانی که با این پاکی یگانه است و وی با هیچ شریک نیست و عبارت ازین لا اله الا الله است و سیم آنکه بدانی که هر چه هست از وی است و نعمت و لیسیت و عبارت ازین الحمد لله است و این درای از هر دو است که آن هر دو معرفت در تحت و بنید و برای این گفت رسول صلی الله علیه و سلم سبحان الله حسته است - و لا اله الا الله بسمیت حسنه و الحمد لله سی حسنه است و این حسنه است نه حرکات زبان است برین کلمات بلکه این معرفت با است که این کلمات عبارت از آن است ایست معنی علم شکر اما حال شکر فرح و شادی دل است که ازین معارف در دل پیدا آید که هر کسی نعمتی ببیند بوی شاد شود و لیکن این شادی از سه وجه تواند بود و مثلا اگر ملکی بسفر خواهد شد چاکری از چاکران خود را سپی و بد اگر این چاکر شاد شود به سبب آنکه ویرا با سپی حاجت بود که اگر آن سپی بیافت از جهت آن سپی شاد شد این شادی نه شکر ملک بود که اگر آن سپی در صحرا یافتی همان شادی کردی و اگر آنکه شاد بدان شود که عنایت ملک در حق خود ببیند و ویرا امید نعمتهای دیگر افتد این شادی بمنعم بود لیکن نه برای منعم بلکه برای امید انعام وی و این جمله شکر است لیکن ناقص است درجه سیم آنکه شاد بدان بود تا این سپی بر تواند بود و بخدمت ملک بروند و ایم ویرا ببیند و از وی جزوی چیز دیگر نمجواید و این شادی بود بلکه و تمام شکر بود و همچنین خدای سبحانه کسی را نعمت داد و بدان نعمت شاد شد نه بمنعم این نه شکر بود و اگر بمنعم شاد شد برای آنکه آن نعمت بوی داد این شکر بود و لیکن ناقص و اگر از آن شاد شود تا این

نعمت سبب فراغت دین دی شود تا بعبادت و علم پردازد و طلب قرب کند بحضرت وی سبحان
 این کمال شکر بود و نشان این آن بود کہ ہر کہ ویرا از خدمت وی و از وی مشغول کند اندوین
 شود و آنرا نعمت نشناسد بلکہ شدن اورا نعمتی شناسد و بران شکر کند پس بہیچ چیز کہ در راہ
 دین نباشد و برای دین نباشد نعمت نباشد و شکر بران واجب نشود و بران شاد نشود و
 برای این گفت شبلی کہ شکر آن بود کہ نعمت را نہ بینی ہمہ نعم را بینی و ہر کرا لذت جز در محسوسات
 نمود چون شہوۃ شکم و فرج و چشم از وی این شکر نیاید پس آنکس را درجہ باید کہ در درجہ دوم
 بود کہ درجہ اول را شکر نگویند اما عمل شکر بدل بود و بر بان بود و بتن بود بدل آن بود کہ ہمہ خلق
 را خیر خواہد و در نعمت ہمیکس حسد نکند و بر بان آن بود کہ شکر می گوید کہ الحمد للہ در ہمہ احوال
 شادای طبع اظہاری کند و رسول صلی اللہ علیہ وسلم کی را گفت کہ چگونه گفت بخیر گفت چگونه
 گفت بخیر پس گفت چگونه گفت بخیر و الحمد للہ رسول فرمود این می خستم و ہر کہ شکایت کند
 بزہ کار شود اگر چہ در بلا بود و چہ چیز زشت تر از آن بود کہ از خداوند سبحانہ سہفت آسمان و زمین
 پیش مدبری کہ تیغ چیز بدست وی نیست گنہ کند بلکہ بر بلا ہا شکر باید کرد کہ باشد آن بلا سبب
 سعادت وی باشد و اگر نتواند باری صبر کند اما عمل بتن آن است کہ ہمہ اعضا ہمت شود تا
 نعمتہا بر آن دران بکار واری کہ محبوب و مرضی او باشد سبحانہ و محبوب او سبحانہ از تو آنست کہ
 بوی مشغول باشی چون چنین کردی شکر نعمتہا بر او سبحانہ گذاردی پس معلوم شد کہ شکر ہر نعمتی آن
 بود کہ در محبوب حق سبحانہ و تعالی صرف شود اگر در معصیت صرف کند کفران بود و اگر نیز برای تنعم خود
 در مباح صرف کند ہم کفران بود لیکن نہ بدان درجہ و کسی بشکر تجامی قیام نتواند نمود تا محبوب حق را
 سبحانہ از مکر وہ جدا کنند و بہ تمامی نداند درین علم باریک است تا حکمت آفرینش در ہر چیزی نداند
 این معلوم نشود بدانکہ کفران نعمت آن بود کہ ویرا از راہ حکمت بگرداند و بران وجہ کہ ویرا
 برای آن آفریدہ اند صرف نکند و صرف کردن نعمت حق سبحانہ در محبوب خدای سبحانہ و تعالی
 شکر است و در مکر وہ کفران و مکر وہ و محبوب بتفصیل تمام جز بشرح نتوان دانست پس شرط
 آن است کہ نعمت و رطاعت حق سبحانہ صرف کند چنانکہ فرمان است اما اہل بصیرت را راہست
 کہ حکمت کار ہا بنظر و استدلال برسبیل الہام بشناسد کہ ممکن است کہ کس بشناسد کہ حکمت در

آفرینش میخ باران است و در آفرینش نبات غذای جانوران است و حکمت در آفرینش آفتاب
 پدید آمدن شب و روز است تا شب سکون را بود و روز معیشت را و این و امثال آن روشن
 است که همه کس این بشتا سد فاما در آفتاب بسیار حکمتها است غیر این که هر کس نداند و بر آسمان
 ستارهای بسیار است که هر کس نداند که حکمت در آفرینش آن چیست چنانکه همه کس داند که دست
 وی برای گرفتن است و پای وی برای رفتن و چشم برای دیدن و با شد که نداند که سپرز و جگر برای
 چیست و نداند که چشم و ده طبقه برای چه آفریده اند پس بعضی حکمتها بار یک بود و بعضی بار یک اثر
 که جز خوانند اند اما ازین مقدار چاره نبود که بدانند که آدمی را برای آخرت آفریده اند و هر چه
 آدمی را در وی نصیب است در دنیا برای آن آفریده اند تا زاد وی بود و راه آخرت و گمان نباید
 برد که همه چیز را برای وی آفریده اند تا خود در چیزی که در آن خوشترین را هیچ فائده نه بنید گوید که
 این چرا آفریده اند و در آفرینش آن چه حکمت است مثلا گوید که مورچه و گس و مار را چرا آفریده
 باید بدانند که مورچه نیز تعجب می کند تا ترابری چه آفریده اند تا بهر زه پای بروی می نهی و می کشی
 و تعجب تو همچو تعجب و نیست بلکه از کمال وجود الهیت لازم است که هر چه ممکن است که در وجود
 آید چون خواهد که او را وجود دهد بر نیکوترین و هپی در وجود آید از همه اجناس و انواع حیوانات و
 نباتات معاون و غیر آن و آنچه هر یک را غر خور کمال وجود وی بود و ضرورت و حاجت وی از
 زینت و آرایش وی از وی باز نگرفته و بر وجه کمال به وجود آمده چه آنجا منح و نخل نیست و آنچه
 در وجود نیاید از کمال و زینت و وجود آن ممکن از آن بود که محل قابل آن نبود که بعضی آن
 آرایش و صفت مشغول بود و باشد که آن ضد نیز مقصود بود چنان که آتش را ممکن نیست
 سردی و لطافت آب را قبول کند که گرمی سردی قبول نکند و ضد وی است و گرمی نیز مقصود
 است از وی آن گرمی را ازاله کردن نقصانی بود در وی و به حقیقت آن رطوبت که از وی
 نگس آفرینند از آن آفرید که نگس از آن رطوبت کامل تر است و آن رطوبت قابل آن کمال
 بود آن کمال را از وی باز نداشت که آن منج نخلی باشد و کمال وی از آن است که در وی
 حیوة و قدرت و حرکت و اشکال و اعضا و غریب است که در آن رطوبت نیست و از آن رطوبت
 آدمی آفریده نشد که بارگاه آدمی نداشت و قابل کمال آدمیت نبود و او را چه در وی صفاتی

بود کہ آن ضد صفاتی است کہ شرط آفرینش آو نیست فاما ہر چہ مگس را بدان حاجت بود از وی
 بازداشت از پروبال و چشم و دہان و شکم و جانی کہ باز بیرون آید و ہر چہ در بالیست بود از نیکی
 و سبکی اورا از وی بازداشت چشم او چون دو آئینہ تا صورت ہا در وی بنماید و بوی بہ بنید و چون گرد
 بروی نشیند و آتش آن داد اورا تا گرد از وی بدست خود دور کند تا نقصان در بنیائی او نماند
 و چون محل وی قابل پلک چشم نبود برای وی دو دست آفرید تا ہر ساعت بدان دو دست گرد
 ازان دو نگینہ کہ چشم وی است می سترد و پاک می کند آنکہ آن دو دست در ہم میمالد تا گرد از دست
 نیز پاک شود و مقصد از کفتن این آن است کہ تا بدانی کہ لطف و رحمت الہی عام است و
 بادی مخصوص نیست تا پشہ و کرمی کہ ازان حقیر تر نیست از آنچه اورا در می بالیست از کمال در
 وجود اورا از وی باز گرفت و بوی داد تا پشہ را بہمان صورت داد کہ پیل را بداد یکی را در ان خوردی
 و این دیگر را در ان بزرگی و این آفرینش برای تو نیست چہ در یای جو و اکہیت بہمہ وقت محیط
 بود کہ در وی ہمہ چیزی باشد و باید و یکی از چیز ہا توتی و یکی مورچہ و یکی مگس و پشہ و پیل و غیر آن از
 مخلوقات لیکن آنچه ازین جملہ ناقص است آنرا فدای کامل کرده اند و آدمی کامل تراست از آنچه
 بر روی زمین است لاجرم بیشتر چیز ہا فدای دی است اما آنچه در زیر زمین و قعر دریا ہا بسیار
 چیز ہا است کہ آدمی را در وی ہیچ نصیب نیست دباوی بہمان لطف کردہ اند در آفرینش ظاہر
 و باطن و باشد کہ در وی چندان نقش و نگار بود کہ ہمہ آدمیان از وی عاجز آیند اکنون این بدرجائے
 علوم تعلق دارد کہ بیشتر علما را انان عاجز باشد و شرح آن دراز بود مقصود آنکہ خوشترین را
 تا گزیر مملکت اکہیت نام نہی و تا ہمہ را برای خویش موجود نہ بیتی کہ ہر چہ ترا در ان نصیب
 و فائدہ نبود گوی کہ این را برای چہ آفریدہ اند و در وی خود حکمتی نیست و چون بدانی کہ مورچہ
 را برای توتیا فریدند بدانکہ ماہ و آفتاب و ستارگان و ملایکہ این ہمہ نیز برای تو نیست اگر چہ
 ترا در بعضی از ایشان نصیبی ہست چنانکہ مگس را برای توتیا فریدہ اند اما از وجود وی ترا نفعی
 ہست کہ چون اورا آفریدند بمعنی اورا روی فرا آن کردند تا از ہر چیزی کہ از وی بوی ناخوشی
 آید و بخواہد گندید آترامی خورد و تا بوی ہا ناخوش کمتر شود تو ازان رنجہ نشوی و گمان ببری کہ
 ہر روز آفتاب برای تو برمی آید این گمان چون گمان مگس است کہ می پندارد کہ ہر روز

قصاب برای وی بدکان می شود تا ازان خون و ناخوشیها سبب خورد و قصاب را خود روی بکاری دیگر است که از لگس خود ویرایا دنیا پیداگر چه در فضلات و کان وی حیوة و غذای لگس است - آفتاب نیز در طواف دگر و دش خویش روی به حضرت الهیة دارد تا از تو او را یا دنیا پیداگر چه در فضلات نوروی چشم تو روشن شود و از فضلات حرارت وی مزاج تو معتدل شود و ثابتات که غذای تست بروید پس حکمت چیزهایی که بتو تعلق ندارد در باب شکر با تو نتوان گفت و آنچه بتو تعلق دارد نیز بسیار است همه آن نیز نتوان گفت و با مثال چند بگوئیم که تو ازان حصه براداری مثلا چشم برای آن آفریدند که تا از وی دو کار آید یکی آنکه تا راه فرا حاجت خویش بینی درین جهان دیگر تا در عجب صنع الهی نظاره کنی و بدان عظمت وی بشناسی چون در نا محرمی نگری کفران نعمت چشم کرده باشی بلکه نعمت چشم را چند چیز دیگر درمی باید که بی آن چیزها نعمت چشم تمام نیست چون آفتاب که نور چشم بی وی تمام نباشد و آفتاب بی آسمان ممکن نیست و آسمان بی زمین و روز و شب از آسمان و زمین پدید آید و تو بدین یکسان نظر که در نعمت چشم کفران آوردی بدان نعمتها نیز کفران آوردی و ازینست که در خبر است که هر که معصیت کند آسمان و زمین پر وی لعنت کنند و دیگر ترا دست بدان داده اند که تا کار خویش را بدان راست کنی و طعام خوری و خوشی بشوی و غیر آن آنچه از دست آید چون بوی معصیت کنی کفران نعمت کرده باشی بلکه مثلا اگر بدست راست استنتجا کنی و بدست چپ مصحف فرستانی کفران آورده باشی که از محبوب حق سبحانه و تعالی بیرون باشی که محبوب وی عدل است و عدل آن بود که شریف تر لیا را بود و حقیر حقیر را و از دست یکی قوی تر آفریده اند غالباً این شریف تر است - و کارها را تو دو قسم است بعضی شریف و بعضی حقیر یا پدرا آنچه شریف است بر است کنی و آنچه حقیر است بچپ تا عدل بجای آورده باشی و اگر نه بهمیة و از حکمت و عدل از میان برداشته باشی چنانچه اگر آب دهان سوی قبله اندازی نعمت جهات را در نعمت قبله را کفران آورده باشی چه جهات همه برابر بود و ما حق تعالی برای صلاح تو جهتی را شرف داد و در عبادت قبله تو گردانید تا سبب ثبات و سکون تو بود و آن خانه را بخود اضافه کردی و سبب امن تو گردانید و چون ترا کارهای حقیر است چون قضاء حاجت و آب دکان و بینی

انداختن و کارها شریف چون طهارت و نماز چون همه را بر برداری بهمیه وار زندگانی کرده باشی
و حق نعمت عقل که عدل و حکمت در وی پیدا آید و حق نعمت قبله را باطل کرده باشی مثلاً اگر همه
شاخی از درختی بشکنی بی حاجت و یا شکوفه بسفیکنی نعمت دست و نعمت درخت را باطل کرده باشی
که آن شاخ را بیا فریده اند و روی رگها پیدا ساخته اند تا غذای خویش می کشد و روی قوت
غذا خوران و قوتها را دیگر آفریده اند که چون به کمال رسد بدان کار رسد چون راه حکمت بر وی
قطع کنی کفران بود مگر که ترا بآن حاجت بود تا تو در آن حاجت به کمال خودرسی که کمال وی
قدای کمال تو بود که عدل آن بود که ناقص فدای کامل شود و اگر شاخ از ملک دیگری بشکنی
آن نیز کفران بود و اگر چه ترا بدان حاجت بود که حاجت مالک از حاجت تو فرا بیشتر است و
اولی تر به چند به حقیقت بنده را ملک نباشد لکن دنیا چون خوانی بود پیر نعمت بروی از همه
نوع طعام ها لون لون نهاده و بندگان خدای سبحانه چون مهمانان بر آن خوان که هیچ یک را بروی
مالک فی و تقسمه همه وفا کنند هر چه یک مهمان بدست فرا گرفت یا در دهن نهاد و دیگر بر او نباشد
که از وی بستاند ملک بندگان بیش ازین نیست چنان که مهمان را روانی باشد که طعامی از آن برگیرد
و بجائی نهد که دست کسی بوی نرسد همچنین هیچکس را روانیست که از خوان دنیا بیش از قدر حاجت
خود برگیرد و در خزانه فرمختا جان ندهد و لکن این حکم در فتوی طاهر در نیاید چه حاجت هر کسی
معلوم نباشد و اگر این راه گشاده کنیم هر کس کالای دیگری بستاند و بگوید که از وی
محتاج ترم نزاع و خصومت در میان مردم بالا گیرد پس بدین ضرورت این گفتیم و حکمت
بگذاشتیم و در باب ایشار حکم این بگذاشتیم تا هر کس بحکم ایشار و طلب مزید درجات بآن خود
قیام نماید و خلاف حکمت بدین ضرورت کردیم و ازین جهت بود که نهی آید از جمع مال خاصه در
جمع طعام که توأم خلق بدانست چون از وی سرمایه تجارت سازند و جمع کنند که ضرر خلق در آن
باشد تا در گرانی بفروشند و در لعنت خدای سبحانه باشند بلکه هر که در وی بازرگانی کند یا طعام
به طعام بفروشد بر سبیل ریا و در لعنت بود که آنهمه قوت خلق است چون از آن تجارت کند و ربنده
افتد و زود به محتاجان نرسد و این نیز در زرع و سیم حرام بود برای آنکه خدای سبحانه زرع و سیم را برای
و حکمت آفریده است یکی آنکه قیمت کالا بوی بدانند چه هر کس نداند که اسپه بچند غلام از زود

غلامی بچند جامه ارزو این همه بیکدیگر ببايد فروخت پس بچیزی حاجت بود که بهاء همه بقیاس
 بوی بدانند پس زرو سیم برای وی آفرید تا چون حاکمی باشد که مقدار هر چیزی پیدا کند هر که دیر در آن
 نهد و او را عیس کند همچنان بود که حکم حاکم مسلمان را حفظ کرده باشد و هر که از وی کوزه و
 آفتابه کند همچنان بود که حاکم مسلمان را حامی و جولاگی فرموده باشد چه آفتابه برای
 آنست تا آب نگاه دارد و این خود از سفال و مس تبوان کرد و دیگر حکمت در وی آنکه دو
 گوهر عزیزانند که به سبب آن دو همه چیزی بدست آید و همه کس در ایشان رغبت کنند که هر که
 زردار و همه چیزی دارد خدای سبحانه و تعالی به سبب زرو سیم معا لتهاء بندگان روا کند تا
 هر چه حاجت ایشان بود بوی بدست آرد پس گمان مبر که در شرع چیزی باشد که از حکمت
 و عدل بیرون بود بلکه هر چه هست چنان است که می باید که باشد لیکن بعضی حکمتها چنان
 باریک است که جز بنجمبر آن را در نیابد و بعضی جز از علماء بزرگان ندانند و هر عالم که کارها به تقلید
 و صورت گرفته باشد ناقص بود و بدرجه عوام نزدیک بود و چون این حکمت با شناخت آنکه فقهاء
 ایشان مکروه شناسند ایشان حرام شناسند یکی از بزرگان پیشین پای چپ در کفش کرد کفارة
 آن چندین خروار گندم بداد و اگر از عوام یکی شاخ از درخت بشکند و یا آب دهان سوی قبله
 اندازد و یا مصحف بدست چپ فراگیرد بروی چندان اعتراض کنیم که آنهم از نقصان بود که
 وی به بهایم نزدیک است طاقت این کارها نداشته باشد و او آسان گرفتن کار عوام ازین
 جهت بود و فتوی ظاهر برای عوام باشد اما سالکان راه آخره باید که بفتوی ظاهر نشکند و این همه
 و ثانی بجا آرد تا بفرشتگان نزدیک شوند در عدل و حکمت بدانکه هر چه خدای سبحانه و تعالی
 آفریده است در حق آدمی چهار قسم است یکی آنکه همدرین جهان سودمند است و هم در آن جهان
 چون علم و خلق نیکو و درین جهان نعمت به حقیقت اینست دوم آنکه در هر دو جهان زیانکار است
 چون نادانی و بد خوئی و بلا حقیقت اینست سیم آنکه درین جهان با راحت و در آن جهان بارتخ
 چون بسیاری نعمت دنیا و تمتع بران و این نعمت است به نزدیک ابلهان و بلاست نزدیک
 عاقلان چهارم آنکه درین جهان بارتخ بود و در آن جهان با راحت چون ریاضت و مخالف شهوات
 و این نعمت است نزدیک عارفان و بلاست نزدیک ابلهان و بدانکه آنچه خلق آنرا خیر و نیکی

دانند از دو بیرون نیست نیکوست و نفس خود و خوش است در حال و سودمند است در مستقبل و خیر تمام این بود و آن نیست مگر علم و حکمت که هم نیکوست و هم خوش است و هم سودمند و شتر تمام جهل است که هم ناخوش است و هم زشت و هم زیان کار و هیچ چیز از علم خوشتر نیست لیکن نزدیک کسی که دل وی بیمار نبود زشتی جهل زشتی است که از وی چیزی زشت تر نیست و آن زشتی وی در اندرون دل است که صورت دل را کور گرداند و آن زشتی از زشتی ظاهری زشت تر است بدانکه خوشی با لذتها بر سه درجه است یکی آنکه خسیس تر است و آن لذت شکم و فرج است که خلق بدبختتر نعمت آنرا دهند و بدان مشغول باشند و هر چه طلب می کنند برای آن کنند و دلیل خسیس وی آن باشد که همه بهایم درین لذت شریک باشند بلکه همه مور و گس با او درین لذت شریک باشند هر کس که همه خود را بدین دهد درجه حشرات زمین کفایت کرده باشد درجه دوم لذت غلبه ریاست و فره آمدن بود بر دیگری بسبب قوت چشم و این اگر چه شریف تر است از لذت شکم و فرج و لیکن هم خسیس است که بعضی حیوانات یا آدمی درین معنی شریک اند چون شیر و پلنگ که آنها را شره بکفر و غلبه گردون و بهتر آمدن است درجه سیم لذت علم و حکمت و معرفت حق سبحانه و تعالی و عجایب صنع وی است و شریف است که هیچ چیز از بهایم و غیر آنرا درین شرکت نیست بلکه این صفات مانا که است هر که لذت وی درین است کامل است و هر کرا در آن هیچ لذت نیست وی ناقص است بلکه بیمار است و هلاک و بدبختتر مومنان ازین دو قسم بیرون نباشند که هم لذت علم و معرفت یا بند و هم لذت ریاست و شهوت و هر کس که از ایشان کامل تر باشد بحسب فطرت لذت وی در معرفت بود و آن دیگر بدین مستور و مغلوب بود بدرجه نقصان نزدیک بود او را جهد باید تا این غالب آید و آن دیگر مغلوب و معنی رحمة کف حسانات این باشد معنی حقیقی سعادت آخرت است که آن مطلوب است و نفس خویش و آن چهار چیز است بقاء که فنا را بوی راه نبود و شادی که باندوده آمیخته نشود و علمی و کشفی که کدورت و ظلمت جهل از آن خالی بود و بی نیازی و عنایتی که معرفت نیاز را بوی راه نبود و نعمت حقیقی اینست هر که در دنیا آنرا نعمت شمرند همه برای اینست و همه وسیلت و راه اینست و در نفس خویش مطلوب نیست اما آنچه وسیلت در آخرت است تفاوتی

آن باشا نژده در چہ است چہار در ذل و چہار در تن و چہار در میان این دو نژده اما آن
چہار کہ در ولست علم مکاشفہ است و علم معاملہ است و محفت و عدلست اما علم مکاشفہ آن
است کہ خدا پر اسجانہ و تعالیٰ و صفات اورا سبحانہ و تعالیٰ و ملائکہ و رسل و صفات ایشان
بشناسد و علم معاملات راہ دین و مجاہدات و عقبات راہ از مہلکات و زاد راہ دین از عبادات
و مہلکات و منازل راہ از منجیات کہ در کتاب کیمیا مذکور است ضبط کند و بداند و تمامی
بشناسد و اما محفت آنست کہ تمامی حسن خلق حاصل کند و شکستن قوت شہوت و قوت
غضب و عدل آنست کہ قوت غضب را تمامی از میان برنگیرد و مسلط نیز نینگزارد کہ آن
خران و این طغیان بود و راست می سنجد چنانکہ گفت **أَلَا تَطْغَوْنَ أَقِی الْمِیْزَانَ وَ أَقِیْمُوا
الْوِزْنَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَخْسِرُوا الْمِیْزَانَ** - و این چہار تمام نشود الا بنعمتہا بودن کہ آن
تندرستی و قوت و جمال و عمر و راز بود پوشیده نیست کہ علم و عمل و خلق نیکو و آن فضایل کہ
در دل آدمی گفتم بہ کمال بی این بدست نیاید اما جمال بوی کمتر حاجت آید و لیکن حاجت
نیکو روی زود تر و آشد و جمال نیز چون جاہ و مال بود و ہر چہ در حاجت و مہم دنیا بکار
آید در مہم آخرت بکار آید باشد کہ مہمات دنیا ہمہ سبب فراغت آخرت است و دنیا مزرعہ
آخرت است دیگر آنکہ نیکوئی ظاہر عنوان نیکوئی باطن بود کہ آن نیز عنایتی بود کہ در وقت
ولادت با وی ہمراہ کردہ اند غالب آن بود کہ چون ظاہر بیار است باطن نیز نخلق نیکو بیارید
و بدین نیکو روی آن نمی خواہیم کہ شہوت را بجنبانند کہ آن صفت بزبان بود و لیکن بالاعتمام
کشیدہ و صورت راست مناسب چنانکہ چشمہا و دلہا از وی نفرت نگیرد و اما نعمتہا کہ
بیرون تن است و تن را بدان حاجت است مال و جاہ و عشرت و برتری نسبت است -
حاجت آخرت بہ مال از آن وجہ است کہ چون کسی چیزی نداشتنہ باشد ہمہ روزہ بہ طلب
قوت مشغول بود و بعلم و عمل کمتر پردازد پس قدر کفایت از مال نعمت دینی باشد و اما جاوید
آن حاجت است کہ ہر کہ جاہ نذر و ہمیشہ در ذل و استحقار باشد و ایمن نباشد از
قصد دشمنان و آفت در زیادتی مال و جاہ است اما اہل و فرزند نعمت اند و دین
چہ اہل سبب فراغت دل بود از مشغلہ بسیار و ایمن از شر شہوت و فرزند سبب دعا

نیکو بولیس از مرگ پروماورد و در زندگانی یار بود و فرزندان نیک چون وسعت و پایداری و
 مال و تن مرد باشند که کارها کفایت کنند و این نعمتی بود اگر از آفت ایشان غدر کند که به
 سبب ایشان بهرت با دنیا نیارد اما نسب محترم نعمتی است که امامت بنسب قریش
 مخصوص است و بدین نسب خواجگی دنیا نمی خواهم بلکه نسب دین می خواهم که با
 اہل علم و صلاح نسبت واقع شود و نسب ازین قبیل پیدا شود کہ این نیز نعمتی است و
 اخلاق بیشتر سرایت از اصل کند و صلاح اصل دلیل صلاح فرع بود چنانکہ خدای گفت
 صبحانہ و کان ابوہما صالحا اما ان چہا نعمت کہ میان این دو از وہ است جمع کند ہدایت
 و رشد و تسدید و تائیدات کہ جملہ آنرا توفیق گویند و هیچ نعمت بی نعمت توفیق نباشد و
 معنی توفیق موافقت افکندن است میان قضای خدای سبحانہ و میان ارادت بندہ و
 این ہم در شر بود ہم در خیر و لیکن حکم عادت عبارت گشتہ است خاص از جمع کردن میان
 ارادت بندہ و میان قضای کہ در ان خیر بندہ بود و این بہ چہا چیز تمام شود اول ہدایت کہ
 هیچ کس از ہدایت مستغنی نیست چہ اگر در طلب سعادت راہ آخرت باشد چون راہ آن نداند
 بی راہ رود چہ فایدہ بود پس آفریدن اسباب بے ہدایت راست نیاید برای این حتی سبحانہ
 و تعالی منت نہاد و گفت **الذی اعطی کل شیئی خلقہ ثم ہدی و بدان کہ ہدایت**
راسہ درجہ است اول آن است کہ فرق کند میان خیر و شر و این بہمہ عامیان دادہ اند -
بعضی لعقل و بعضی بزبان پیغمبران علیہم السلام و از ہدای نیابہ التجد بین این خواست و
ہر کہ ازین محروم ماند سبب آن کبر و حسد بود یا سبب شغل دنیا بود کہ گوش فرا سخن علماء
نگیرد و اگر نہ هیچ عاقل ازین عاجز نیست درجہ دوم ہدایت خاص است کہ در میان مجاہد
و معاملہ دین اندک اندک پیدا می آید و راہ حکمت کشادہ می گردد و این ثمرہ مجاہدہ و
معاملہ است چنانکہ گفت توبہ تعالی **وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا**
گفت چون مجاہدہ کنند ایشان را براہ خود ہدایت کنم و این کہ گفت
وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زَادْهُمْ هُدًى ہم این باشد درجہ سیم ہدایت خاص الخاص است و
 این نور در عالم نبوت و ولایت پیدا آید و این ہدایت بحق بود و این بردہ بی بود کہ عقل را قوت

آن نباشند بخوبی بدان رسد و از آن که گفت ان هدی الله هو الهدی این خواست که بدی
مطلق اینست و در جای دیگر این را حیوة خواند و گفت افمن كان ميتا فاحييا كما رشد
آن بود که هدایت بهم بر وی تقاضاء رفتن راه پدید آید چنانکه گفت ولقد اتيهم
رشدكاً و كودكاً که بالغ شمارا گرداند که مال خود چون نگاه دار و ندارد و او را رشید گویند اما
تسدید آن بود که حرکات و اعضاء او را بجانب صواب باسانی حرکت دهند تا بزودی به مقصود
رسد پس شمره هدایت در معرفت بود و شمره رشد در داعیه و ارادت و شمره تسدید در قدرت
و آلات حرکت اما تا سید عبارت از مدد فرستادن غیب بود در باطن به تیزی بصیرت و در ظاهر
بقوت بطش و حرکت چنانکه گفت و اتدنگك بدو ح القدس عصمت بدین نزدیک بود
و از آن جهت بود که در باطن مانعی پدید آید از معصیت و نداند که از کجا آمد چنانکه گفت ولقد
همتت به و همم بها لولا ان سئای بدهان سئای اینست نعمت باء گوناگون دنیا که زاد
راه آخرت است و این را اسباب بسیار است و این اسباب را با اسباب دیگر حاجت بود تا آنهمه
اسباب غنمی شود بر باریاب و مسبب الاسباب جل ذکره و شرح جمله حلقهها اسباب دراز است
حادث محاسبی گوید رحمت الله که شکر زیادتی حق سبحانه و تعالی است مرشاکر یعنی شاکر چون
شکر کند توفیقش زیاده گردد و چون توفیق زیاده گردد و شکر زیاده شود او بسعید تر از رحمة الله
گفت که شکر اعتراف است به منعم و اقرار بر بوبیت او سبحانه لبعضی از بزرگان گفته اند که شکر
غیبت است از شکر بربوبیت منعم تعالی و تقدس کجی معاذ گفت که بنده شاکر نبود اما تا
بشکر مشغول بود و غایت شکر تجر است برای آنکه شکر نعمتی دیگر است از حق سبحانه و تعالی و
بر آن شکری و دیگر واجب و آنرا نهایت نبود قال حجة الاسلام بدانکه توکل از جمله مقام مقربان
است و درجه بزرگست و لیکن علم وی در نفس خود باریک و مشککست و علم بوی و شوار است
و اشکال وی در آن است که هر کس که چیزی را جز حق سبحانه و تعالی اثری نهد یا بیند و در توحید
وی نقصان است و اگر بیک بار جمله اسباب از پیش برگیرد و در شکر لعیط طعن کرده باشد
و اگر اسباب را نیز بسببی نه بیند با عقل خویش مسکابره کرده باشد و چون بسببی بیند باشد که
بر چیزی دیگر از اسباب توکل کند و در توحید وی نقصان افتد پس شرح توکل چنانکه عقل و شکر

و توحید بیک جا بود علمی غامض است و هر کس آنرا نداند و حقیقت توحید که بناء توکل بر روی است
 بیاید و نیست چه توکل حالتی است از احوال دل و آن ثمره ایمان است که در معنی دارد
 یکی ایمان بتوحید و دیگر ایمان به کمال لطف و رحمت خدای سبحانه و تعالی و شرح توحید دراز
 است و علم وی بی نهایت چنانکه ذکر آن و درجات وی رفته در ذکر توحید و کمال توحید در چه
 چهارم است که اندران حق ماند و بس و جز یکی رانه بنید و خود را نیز فراموش کند و در حق
 ویدار خود نیست شود و توکل را بدین حاجت نیست و توکل را توحید هم کفایت است
 و معنی دیگر که بناء توکل بر آن است آن است که بداند که توکل معنی دو ایمان است یکی توحید
 چنانکه ذکر آن رفته دیگر آنکه بدانی که آفریده گاری است و همه بولسیت و با این همه رحیم و حکیم
 و لطیفست و عنایت و شفقت وی در حق مورچه و کرمی ضعیفی تا بادی چه رسد بشیر است
 از عنایت و شفقت مادر و پدر و بدانی که هر چه در عالم است بر توهمی آفریده است از کمال
 و جمال و لطف و حکمت که درای آن کمال کمالی دیگر ممکن نیست و هیچ چیز از رحمت و
 لطف از وی باز نگرفته آنچه خوب آفریده همچنان می باید که باشد و آنچه زشت آفریده کمال
 در آن است که زشت است و اگر زشت نبود ناقص بودی و حکمت فوت شدی که اگر
 مثلا زشتی نیافریدی کمال خوبی نبودی و خوب از کمال خود لذت نگرفتی که کامل و ناقص با ضابطه
 بتوان شناخت که چیز باء بسیار بمقابله بتوان شناخت چه مقابله میان دو چیز بود و چون
 دومی بر خیزد و یکی گردد و مقابله و آنچه بناء مقابله بر آن است باطل شود و رد بود که حکمت
 کارها بر خلق پوشیده بود و لکن باید که بدان ایمان باشد که خیر در آن که وی حکم کرده است و
 هر چه در عالم است از بیماری و تندستی و عجز و کفر و معصیت و ایمان و هلاکت و زیان و
 سود و زیادت و نقصان و دروغ و راست و در هر یکی حکمتی است و چنان می باید که هست
 و این نیز دریای عظیم است و چون توحید که بسا حل آن نتوان رسید و بسیار کس نیز درین دریا
 غرق شده اند و این بسر قدر پیوسته است و در آشکارا کردن آن رخصت نیست و بوی
 ایمان می باید آورد و توکل را بدان حاجت است بدانکه توکل حالتی است از احوال دل و آن
 ثمره ایمان است بتوحید و به کمال و لطف و رحمت خدای سبحانه و معنی آن حالت اعتماد و لست بر

او کیلی و استوار داشتن حق سبحانه و تعالی و آرام گرفتن بوی تابدل در روزی نه بند و بجهت تخلل شدن
 اسباب ظاہر و ازان چہ شکستہ دل نشود بلکه بر خداوند سبحانه اعتماد کند قوی دل باشد کہ روزی
 بوی رساند از جای کہ نداند بہر کہ معنی نعم الوکیل و نعم النصیر لشناس و بدان ایمان آورد کہ
 بہر چه ہست ہمہ تجرای است و ہمہ از خدای است و بیچ فاعل دیگر نیست الا او در علم و
 حکمت و قدرت وی بیچ نقصان نیست و رحمت و عنایت وی چندان است کہ در ای آن تصور
 نتواند کرد و بدل اعتماد کند بر فضل حق سبحانه و تعالی و حیلہ و تدبیر خود در باقی کند کہ روزی وی
 مقدار است و بوقت خویش بوی رسد و کار ہای وی چنانکہ در خود فضل و کرم خداوندی وی است
 بسا زود باشد کہ بدین یقین وارد فاما در طبع بہ دلی بود و سکون نبود بران و متروک باشد باید کہ
 طبع تابع یقین شود و ترو و ثماند پس توکل را ہم قوت یقین باید و ہم قوت دل تا آن اضطراب از دل
 زایل نشود و تا آرام و اعتماد تمام بجاصل نیاید متوکل نبود چہ معنی توکل اعتماد و دست بر حق سبحانه
 و تعالی در کار ہا چہ آرام دل تبیح مشاہدہ و تحیل و حس باشد در ابتدای حال آنگاہ چون بہ نہایت
 رسد دل نیز تبیح یقین شود ویرا بمشاہدہ ظاہر حاجت نیاید و بدانکہ توکل راستہ و رجہ بود کی آنکہ
 حال وی چون حال مردی باشد کہ در خصومت و کیل فرا گیرد و جلد و دلیر و فصیح و عالم و مشفق کہ
 ایمن بود بروی روم آنکہ حال وی چون حال طفل بود کہ در بہر چہ بوی رسد جز یاد و پد رندانہ کہ
 اگر گرسنہ شود ویرا خواند و اگر از چیزی نترسد در وی آید و در آن طبع وی بود کہ آن نہ بہ تکلف
 و اختیار کند و این متوکل باشد از توکل خود بخیر بود از استغراقی کہ او را بویل بود بخلاف آن
 متوکل کہ تمام اعتماد و برو کیل بود و در چہ سیم حال وی چون حال مردہ باشد متحرک ب حرکت غافل
 و اگر کاری نیز او را پیش آید و عانیز نکند چہ این متوکل خود را متحرک بہ حرکت ازلی بنیند و
 ہمچس در میان نہ و او را در میان بیچ اختیار نہ فاما در چہ روم ہمہ دعا و زاری بود و در چہ
 اول ہمہ اختیار بود و لیکن ورتد بہر اسبابی کہ از عادت و کیل دانستہ می کوشد و ہمہ انتظار
 گشتہ تا و کیل چہ کند و آنچه رود ہمہ از و کیل بنیند پس کسی کہ در توکل درین مقام است و دست
 از تجارت و حراشت کہ از سنت الہی جل ذکرہ معلوم کردہ بنیند از و لیکن با این ہمہ ہم متوکل
 بود وقتی کہ اعتماد بر تجارت و حراشت نکند بلکه اعتماد بر فضل و کرم وی دارد کہ ازین راہ ما یحتاج

دی کفایت کند و او را به مقصود رساند چنانکه حرکات و اسباب تجارت و حرارت بر وی براند و در آن کار
 او را هدایت کند پس این کارهای کند و آنچه بنید از خدای سبحان به معنی لا حول و لا قوه الا بالله
 این باشد چه معنی حول حرکت بود و معنی قوت قدرت بود چون می ماند که حرکت و قوت وی از وی نیست
 بلکه از آفریدگار و نیست آنچه بنید از وی بنید و هیچکس و هیچ سبب در میان نه و در جمله کارها حواله
 همه کارها با سباب از نظر وی بیرون شده تا هیچ جز از حق سبحان و تعالی نه بنید نفع از وی و ضرر
 از وی بنید و اگر همه عالم مار گردند و کژدم گرد وی در آیند در دل وی هر اس از ایشان نباشد که
 بے قوت و قدرت که از خدای می گیرند تا هیچ کز ند بوی نتوانند رسانیدن چنانکه عال صدیق بود که
 در غار پاشنه در سوراخ مار داشت و از گزند مار بخبر بود از نظر وی برخواستند بود و قدرت و
 قوت حق را می دیدند مار را و در آن حال متوکل بود و این درجه بلند بود که از اسباب قطعیت که
 آن زهر است حذر نکند و از بی خبری که او را بحق بود سبحان و این در حق هر کس راست نیاید و نیز اگر
 ابل و وزخ را همه را در عذاب بنید و اهل بهشت را همه در نعمت بنید میان ایشان بدل تمیز
 نکند چه داند که عدل و حکمت پروردگار مقتضی آن است و آنچه آن می باید که باشد پس این
 متوکل میان عذاب و نعمت فرق نه بنید و توکل این متوکل بعلم و حال گرد و نه بعمل چه همه مقامات
 و بین بر سه اصل گردد علم حال و عمل و شرح علم و حال کرده شد و عمل مانده چه باشد که کسی تمیز کند که
 شرط توکل آن باشد که همه کارها بخدای سبحان باید گذاشت و کسب نباید کرد و هیچ چیز فردا
 را نباید نهاد از مار و کژدم و شیر و گرگ و غیر آن نباید گریخت و اگر بیمار شود و مداوا نباید کرد
 و این همه خطا است که برخلاف شرع است و شرع را بنا بر توکل است و لکن اختیار
 آدمی یا در آنست که مالی که ندارد نخواهد که بدست آرد یا آنچه دارد خواهد که از دست او
 بیرون نرود یا دفع ضرری که حاصل نیاید خواهد که بکند و از آلت ضرری که حاصل است خواهد
 که بکند توکل در بین هر یکی حکمی دارد و در هر یکی حکمی دیگر بود لا بد شرح آن باید کرد و مقام اول
 در کسب و جلب منفعت و این بر سه درجه بود و این بعلم و حال است با سبانی که از سنت
 الهی دانسته که بی آن کار حاصل نیاید و دست داشتن وی از جنون بود نه توکل چنانکه کسی
 دست بطعام نبرد و در بان نهد و گوید خدای سبحان مرا بی طعام سیری دهد و در من سیری

بیا فریند یا طعام را حرکت دهد تا در دهان من شود و یا کسی نکاح نکند و بازن صحبت نکند و گوید که خدای سبحانه بی آن برای من فرزند بیا فریند و گمان برو که این توکل است و حال آنکه این حماقت باشد بلکه سببی که قطعی است توکل و روی بعمل و کردار نیست بلکه لعلم و حال است اما علم آنکه بداند که دست و طعام و قدرت و حرکت و دندان و دهان خدای سبحانه آفریده است اما حال آنکه اعتماد بر فضل خدای سبحانه نکند بر دست و طعام چه باشد که دست در حال کسب مفکون شود و یا طعام کسی از وی بستاند پس باید که نظر بر فضل خدای سبحانه در آفرینش و نگاه داشت آن بر خود و قوت خویش در چه دوام اسبابی که قطعی نبود لیکن در غالب بی آن مقصود حاصل نیاید یا بتا در ممکن بود که بی آن مقصود حاصل آید چون برگرفتن زاد و سفر که ازان نیز دست برداشتن شرط توکل نیست چه این سنت رسول صلی الله علیه و سلم و سیرت سلف است چه توکل آن بود که زاد بردارد و لیکن باید که اعتماد دل وی بر زاد نبود چه باشند که آن زاد از وی بگیرند بلکه بر آفریننده و نگاه دارنده اعتماد کند و اگر بی زاد در بیابان شود روا بود از کمال توکل بودن چنان که گوید طعام و آب خوردن از توکل نیست و لیکن این کسی را روا باشد که چندان قوت بدست آورده باشد که اگر یک هفته گرسنه باید بود و تواند که گرسنه بود یا آنکه بخوردن گیاه زندگانی تواند کرد چون مدتی برین بود غالب آن بود که در باد مروم پیدا شوند و طعام از جانی که نداند بوی رسد اما باید که سوزن و ناخن بر وحیل و دلو در بیابان با وی بود که از اسباب قطعی است که حاجت بی آنها میسر نشود پس چنین اسباب توکل را بخلل نیاز و بل اعتماد دل باید که بر فضل خدای سبحانه بودن بر آنها و اگر کسی در غار نشیند که بر راه گذر خلق نبود و آنجا گیاه نباشد و گوید توکل می کنم این حرام بود و تا روا خوردن پلاک کرده بود و عالم با اسباب خدای سبحانه نبود که از سنت الهی است پس توکل بدان بود که از راه اسباب برنجیز و روزی از اسباب نه بنید از مسبب الاسباب بیند چه همه خلق روزی خدای سبحانه و تعالی میخورند بعضی بمدت سوال بعضی برنج و انتظار چون بازگازان و بعضی بکوشش و رنج چون پیشه وران و بعضی بعز و فراغت چون صوفیان که همه شیم بر حق سبحانه و تعالی دارند و آنچه بدیشان رسد از حق تعالی فراستانند و خلق را در میان نه بنید و درجه شیم اسبابی

که قطعی نباشند و در غالب نیز بدان حاجت نبود بلکه از حیل و استتفا باشد و نسبت وی با کسب چون نسبت قال و انسون و دافع بود با بیماری چه رسول صلی الله علیه و سلم متوکلان را و صف بدان کرد که قال و انسون و دافع ننگند نه آنکه کسب نه کنند و از شهر بیرون شوند معیل باید که درین وادی نشود و دست از اسباب و کسب باز ندارد و در درجه سیم باشد از توکل چه آنکس که عیالمند نبود باشد که صبر کند شاید که روزی وی گر سنگی و مرگست و در حق عیال اینها راست نیاید و هر کس که چشم وی بحق گشاده شد بیند که حق سبحانه و تعالی خلق را بیا فریاد و مملکت خویش راست کرد از ملک و ملکوة و آنچه پیدا کرد و نهاد بر وجه کمال نهاد بضرورت بدانند که هیچکس را ضایح نماند مگر بنا و روان نیز از آن باشد که خیر وی در آنست و هر کس که روی بضامن دارد باید که روی بوی آورد هر که کفایت مدت یکسال بنهاد از توکل بفتاد چه اعتماد بران کرد اما آنکس که بضرورت وقت قناعت کرد از طعام چند آنکه سیر شود و از جامه چند آنکه پوشیده شود وی به توکل وفا کرد اما اگر ذخیره نهاد قدر چهل روز خواص گوید بدین توکل باطل نشود مگر که از چهل زیاد کند سهیل گوید او خا بر اسیم توکل را باطل نکند چنانکه باشد بشرط آنکه اعتماد بر او خا نباشد بلکه بفضل و کرم حق باشد سبحانه چه توکل وقتی که درست شد از خا زیان ندارد پس حقیقت آنست که اصل توکل اهل کوتا هست و حکم این آنست که برای خود از خا نکند و رسول صلی الله علیه و سلم برای عیال زاد یکسال بنهاد برای خویش از باد تا شبانگاه هیچ نگذاشتی و اگر نگذاشتی توکل ویران زیان نداشتی اما خلق را آن پیاموخت بر درجه ضعف ایشان و آنکس که چیزی بنهد باید که مال و دست خویش چنان که در خزینه خدای سبحانه یکی از اصحاب سفر فرمان یافت در جامه وی دو درم یافتند رسول صلی الله علیه و سلم گفت دو دافع است بر سبیل عذاب بدو معنی یکی آنکه خود را بجزوی فرا خلق نمودی و آن تلبیس بود دیگر آنکه تلبیس نکرده باشد و لیکن از خا روی نقصان درجه وی بود چنانکه نشان و دافع بر روی کسی نقصان خوبی روی بود چنانکه در حق دوستی گفت که فرمان یافته بود که روز قیامت بیاید روی وی چون ماه شب چهارده و اگر در روی یک خصمت نبود روی وی چون آفتاب بودی آنکه جامه زمستانی زمستان دیگر را به نهاد و جامه تابستانی تابستان دیگر را و گفت که هیچ چیز شمارا کمتر از صبر و یقین نداده اند

یعنی نگاه داشتن جامع از نقصان یقین بود اما هیچ خلاف نیست درین که کوزه و سفره و مطهره
و آنچه پروام بکار آید و خارا آن روا باشد چه طعام و جامه سال بسال خدای سبحان بدیدار
و هیچ و هر ساعت این چیزها بکار شود و پدید نیاید پس سنت الهی را خلاف کردن روانه نبود -
اما جامع تالیفاتی مدد مستان بکار نیاید نگاه داشتن آن درین وقت از ضعف یقین بود اگر
کسی چنان بود که چیزی ذخیره نمی کند دل وی مضطرب می شود و حضور طاعت نمی یابد و چشم
وی بر خلق خواهد بود و بر او ذخیره اولی تر که چون چنان نکند دل وی آرام نگیرد و بفرم معاش
مشغول شود و مقصود از بیها دل است تا بدکرتی سبحانه و تعالی مشغول شود و بحق مستغرق
بود و بعضی دلها چنان است که بودن و بی مشغول می دارد و در و روشی ساکن باشد و این
دل پس شریف بود و بعضی دلها آنچنان بود که بقدر کفایت ساکن بود این چنین کسی را ضیاع
اولی تر اما اگر دلی بود که بی زیادتی مال و تجمل ساکن نبود چنین دل از جمله دلها اهل دین نباشد
و دل چنین در هیچ حساب نباشد و اسباب قطعی را از راه برداشتن شرط توکل نیست چنانکه
اگر کسی در خانه خود را بر بندد و یا قفل محکم کند تا دزد کالا را نبرد توکل باطل نشود و همچنین اگر
سلاح برگیرد برای دفع خصم توکل باطل نشود و همچنین اگر از دشمن خدرا کند توکل باطل نشود
و همچنین اگر از برای دفع سر پوستان و جبه بر وارد توکل باطل نشود و از اسباب ظاهری دست
داشتن شرط توکل نیست و اگر از آدمی بر کسی رنجی رسد و آنکس تحمل کند و صبر کند در آن رنج
توکلش باطل نشود و چنانکه حق سبحانه و تعالی می فرماید **وَ تَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَامَّا**
أَكْرَبُ مِنْ زَمَانِكُمْ فَادْعُوا اللَّهَ حَتَّىٰ تَخْرُجُوا مِنْهَا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُونَ و اگر در خانه انداختن
و خدرا کند از دزد متوکل باشد بدان که اعتماد بر قفل نکند که قفل دزد را دفع نکند نشان
متوکل آن بود درین معامله که چون تجانه آید و دزد کالا برده باشد قضا بر ضای حق سبحانه
و تعالی و پدر بخور نشود بلکه در آن وقت که قفل بر در خانه می نهاده مناجات می این بوده
باشد که الهی قفل بر در خانه بدان نمی نهم که قضای ترا بدان دفع کنم بلکه بدان می نهم که سنت
ترا موافقت کرده باشم چه حق تعالی در حفظ چیزها بآن فرموده و اگر چنانکه کسی را بدین کالا
مسلط کنی بگویم تو را ضمیم و من چه دانم که این کالا برای من آفریده و یا برای کسی دیگر و

باشد که بجای توبه بپوشد پس اگر در خانه بر بندد و چون بازگردد در لبه گشاده بیند رنجور نشود
 معلوم شود که توکل وی درست است و اگر رنجور شود توکل وی درست نبود بدانند که آن
 عشوہ بود که نفس او را میداده که تو متوکل و اگر در آن معامله خاموش بود و گله نکند در وجه صبر
 یابد و اگر به حکایت کردن آید و در طلب آن کوشد و میبالتغی کند از وجه صبر نیز بپسندد لقیین
 داند که وی نه از صابران است و نه از متوکلان تا باری دعوی در باقی کند و این فائده تمام
 بود که سالک را حاصل آید که به نقصانها و خود بینیاش در هر چیزی که از غیب ظاهری شود
 بمومن تربیتی است تا نظر از وسایط و اسباب بردارد و خود را بتصرف غیب دهد و از
 در وجه نقصان بدرجه کمال ترقی نماید و اگر کسی بجزی محتاج باشد و این چیز را زود برد چون
 رنجور نشود و اگر رنجور شد از درجه بپسندد این چگونه باشد جواب آن بود که چون آن چیز را خدای
 سبحانه بوی داده بود وی آن گمان داشت که خیر وی در آن است و آن چیز بوی دایم خواهد بود
 تاکنون که باز بستد خیر وی درین است باید که بدان شاد شود چه بهر کس چون خیری رسد
 شاد شود و بداند که آن چیز در دست او عاریت بود و بقوت ایمان بداند که آنچه خدای سبحان
 در حق وی کرد خیر وی در آن است و بهم بودی آنست ما و خیر و بهبود خودند اند چون بیماری که
 او را پدید آید و همت از خیرهای خورونی که زیان وی در آن است باز دارند لقیین بود که خیر بسیار
 بدان است که از وی بازی گیرند که اگر خیر وی بدان نبود دوست مشفق از وی آن چیز را
 کی بازگرفتی و تا ایمان درست نکشی توکل تو درست نباشد و اگر دعوی توکل کنی این حدیث بود
 بی اصل که آن را اعتباری نباشد متوکل باید که شش ادب نگاه دارد - ادب اول آنکه
 چون خواهد که در بند بسیار میبالتغی نکند و بند بسیار ننهد و از کسی در محکم کردن بند باری نخواهد
 و آسان فراگیرد و وجود عدم آن نزد وی یکسان بود ادب دوم آنکه چون در پست و از خانه
 بیرون آید و در دلش آید که ناگاه دزد نبرد باید که این خطر را بقوت سخاوت دفع کند تا بخل
 در وی حرکت نکند و گوید که شاید که آن دزد بدین چیز محتاج بود حاجت وی شاید که بر آید چه بر آورد
 حاجات مسلمانان و معاونت ایشان از درجات اهل اسلام است و اگر این مرد توانگر بود
 مال خود را فدای مال برادر مسلمان کرده باشد تا به سبب بردن مال حاجت و زد کفایت

اشود مال دیگری نبرد و این خود هم شفقتی بود بر دزد و هم به برادر مسلمان و وی خود بدین نیت
 ثواب صدقه یابد و بهروری او را ثواب بختصدورم باشد اگر دزد برود و اگر نبرد و اگر چه آن نیت
 رو قضا می سجانه نکند اما وی کار خویش کرده باشد چه مومن را در هر کاری نیتی باید چنانکه در خبر
 است که چون مومن با اهل خود صحبت کند نیت آن کند که چون فرزندی آید وی را بغیر کردن
 فرستد و دیوان آنکس ثواب و مزد و فرزند نبولیند که در راه خدای جنگ کند و شهید شود اگر
 آن فرزند آید و اگر نیاید و این ثواب بدان نیت یابد پس باید که مومن در همه کارها آنچه بروی است
 از نیتها و نیکسایا آورد تا مزد و ثواب یابد و ثواب چهارم آنکه اندر نگین نشود و بداند که خیر وی در آن
 است که آن چیز از وی بروند و اگر کسی بچرازانکه کالای و برابروند بگوید که در راه خدای آن
 چیز را سبیل کردم باید که طلب نکند و اگر نیر بیارند بوی و هنرستاند که حق وی در آن لفظ و
 مقام توکل از آن چیز منقطع شد و اگر استاندمکسای بود بجز نیت از ملک او بیرون نرود
 و لیکن در مقام توکل محبوب نبود چه سلف کراست داشته اند که آنچه از ملک بیرون کند
 باز بوی رجوع کند و بی نهم آنکه بر روز و ظالم دعای بد نکند که بدان توکل باطل شود و هم بدان
 زهد باطل شود چه هر که برگزیده تاسف خورد و زاید نبود و بداند که ظالم آنچه کند بر خود کند
 و آن بدی او را کفایت بود در خبر است که چون بنده بر ظالم دعای بد کند و بدی وی چندان
 گوید تا حق خویش تمامی قصاص کند و باشد که ظالم را بروی چیزی بماند از حق که
 او را بسیار گفته باشد و بی ششم آنکه از روی شفقت بر دزد و غمگین شود که بدین معصیت
 گرفتار شد و بجزاب سجانه در ماند و شکر کند که وی منظلوم است و ظالم نسبت و شکر
 کند نیز که آن نقصان در مال افتاد و در دین نیفتاد و بیان مقام توکل در علاج بیماری و
 ازاله آفت ضررها بداند که علاج آن بر سه درجه است یکی قطعی چون علاج گرسنگی بنان و علاج
 تشنگی آب و اگر آتش در جانی افتد آب بروی باید ریخت از اینها و دست داشتن حرام
 است و توکل نیست دوم آنکه قطعی بود نه ظنی بلکه و همی بود که احتمال داشته که اثر کند یا
 نکند چون افسون و دوا و قال شرط توکل آن است که ازین با دست بردار و چنانکه در
 خبر است و مشغول شدن بدینها نشان استقصا بود و در اسباب اعتماد بران و قوی تر

آن داغ است آنکاه افسون و ضعیف تر آن قال است که آنرا طایره گویند سیم آنکه نه
 قطعی بود و نه وهمی بود بلکه ظنی بود چون فصد و حجامت و مسهل خوردن و علاج گرمی بسروی
 و سردی بگرمی دست داشتن ازین جمله حرام نبود و لکن شرط توکل نیز نیست دلیل بران
 قول رسالت صلی اللہ علیہ وسلم و فعل آن اما قول او صلی اللہ علیہ وسلم چنانکہ گفت ای بندگان
 خدای دارو بکار و ارید کہ بیح علت نیست کہ تہ اورا دارو دست مگر مرگ و لکن باشد کہ
 واروی آن علت را نداند و باشد کہ بداند و از رسول صلی اللہ علیہ وسلم پرسیدند کہ دارو
 و افسون قدر خدای را سبحانہ بگرداند گفت کہ آن نیز بقدر بود و گفت صلی اللہ علیہ وسلم
 کہ حجامت کردن در روزہ شنبہ کہ ہفتم ماہ باشد علت یکسالہ بود... اما فعلی
 آن بود کہ ہر شب سرمہ در چشم کشیدی و ہر ماہ حجامت کردی و ہر سالی دارو خوردی و چون
 وحی بروی صلی اللہ علیہ وسلم فرود آمدی سر مبارک او صلی اللہ علیہ وسلم درو گرفتی در حشا
 گرفتی و چون جای ریش شدی و حنا بروی نہادی و وقت بودی کہ خاک بران نہادی
 کہ بہوارونی کہ شانی بود توکل باطل نشود و یکی از انبیا صلی اللہ علیہ وسلم از ضعف شکایت
 کرد وحی آمد کہ گوشت و شیر نخورد در خبر است کہ موسی گفت یارب بیماری از کیست و شفا از
 کیست وحی آمد کہ آن ہر دو از من است گفت پس طبیب بچکار آید گفت تا بندگان
 من از ان راہ روزی خوردند و بیدار و ای بندگانی مراد دل خوش کند و در امثال اینہا
 توکل بعلم و حال است کہ اعتماد بر آفریدگار دارد کنند چہ بسیار کس دارو خورد و ہلاک
 شود بدانکہ داغ نیز... عادت است مگر وہی را و لکن از درجہ توکل بیفکنند کہ از ان
 نہی آمدہ است و از افسون نہی نیست و نہی از داغ بہ سبب سوختن است با آتش و
 در ان ہم و خطر و ہلاک است و او نہ چون فصد و حجامت است کہ منفعت آن ظاہر است
 و رسول صلی اللہ علیہ وسلم بیان فرمود و بسیاری از بزرگان علاج نکرده اند و آنرا چند

۱- مطلب :- بیان سبب آنکہ از داغ کردن نہی فرمود و از افسون فی - ۱۲

۲- مطلب :- بیان سبب آنکہ بسیاری اناکار بزرگان این علاج نکرده اند چون صدیقی

رضی اللہ عنہ و غیران - ۱۲

سبب بوده یکی آنکه مکاشف بوده اند و دانسته اند که اجل ایشان نزدیک آمده و ازین معنی بود که صدیقی را گفتند رضی اللہ عنہ کہ چرا طبیب را بخوانی تا بیماری تو به بنید گفت طبیب مرادید گفت ای آن فعلی ما اسر بید یعنی من آن کنم که خواهم دوم آنکه خوف آخرت مشغول باشند به علاج نپروند و از بیم آنکه جهت آن علت به نزد طبیب جهود یا ترسانها پذیرفت از ان جهت علاج نکند چهارم آنکه خواهد که وایم بیمار باشد تا او را ثواب بیماری نویسد پنجم آنکه گناه بسیار دارد و خواهد که آن بیماری کفارت گناهان وی شود و در خبر است که تب در بنده آید و تا دیر از گناهان پاک کند چنانکه بروی سیح گناه نماید چنانکه بر تلک سیح گردید و ششم آنکه از تندرستی بطر و عقلت و طغیان خیزد خواهد که وایم بیمار بود تا عقلت دفع شود و نفس بخورد مشغول نبود و در خبر است که خدای سبحان می گوید که بیماری بند من است و در وی زندان من کسی را در بند و زندان کنم که ویرا دوست میدارم پس چون تندرستی بمحصیت کشد و عافیت در بیماری چیزی که سبب عافیت بود از او وی نداشته اند و گفته اند که مومن باید از رنج و بیماری در مدت چهل روز خالی نباشد و از زیانی و بی نی خالی نباشد و دیگر شرط توکل پنهان و اختن بیماری است و اظهار کردن و کله کردن کرده است الا بعز چنانکه علت خود را طبیب گوید پس اگر بعزری نبود و بیماری اظهار کند بر سبیل شکایت آن حرام بود و اگر شکایت نکند روا بود و اولی تر آن بود که پنهان دارد و گفته اند ناله بر بیمار بنویسد که آن اظهار بیماری باشد عمر رضی اللہ عنہ بشام می شد خبر آوردند که در شام طاعون عظیم است گروهی از یاران گفتند نزدیم گروه دیگر گفتند از قدر حذر نکنیم عمر رضی اللہ عنہ گفت از قدر خدای سبحان بقدر وی گریزم و گفت اگر یکی از شما را دو وادی بودی یکی پر گیاه تر و یکی خشک بهر کدام که

مطلب ۱۰ :- آنکه از برای مداوی بسوی طبیب جهود و ترسانها رجعت نکند ۱۴

مطلب ۱۱ :- مقاصد و مطالب نفسیه در علاج ناکرون -

مطلب ۱۲ :- مطلب آنکه مومن از بیم بیماری و بیم گزند خالی نباید بود ۱۲

مطلب ۱۳ :- ذکر آنکه در طاعون عمواش شام امیر المومنین عمر رضی اللہ عنہ ۱۴

گو سفند آنجا بر و تقدیر آن بوده باشد پس عبد الرحمن بن عوف را رضی اللہ عنہ طلب کردند تا چه
 گوید وی گفت من از رسول صلی اللہ علیہ وسلم شنیدم که گفت چون جای بیماری باشد آنجا
 مروید چون در شهر و با باشد و شما در آنجا باشید از آنجا بیرون مروید و مگر نریزید پس عمر رضی اللہ عنہ
 شکر کرد که رای وی موافق خبر بود و صحابه برین اتفاق کردند اما بیرون نآمدن از آن است
 که اگر تندرستان بیرون آیند بیماریان ضائع مانند و بلاء کشوند و چون هوادر باطن اثر کنند بیرون
 آمدن سود ندارد و در بعضی اخبار است که اگر تخمین از و با چنان است که کسی از صفقتالی با کفایت
 بگیرد و نهی از برای آنست که چون تندرستان بروند و لها بیماریان شکسته شود و غلاصل نکس
 که بگیرد و خود در شک بود سری شقیلی گفت که توکل آن است که بنده از حول و قوت خود
 بیرون آید جنید گفت که حقیقت توکل آن است که بنده با خداوند خود چنان بود که در
 ازل بوده پیش از وجود خداوند سبحانه با او همچنان باشد که در ازل بوده پیش از وجود بنده
 این مسروق گفت توکل آن است که بنده گردن بند جریان قضای حق را در احکامی که پرورد
 و سهل گفت توکل آنست که بنده خود را تسلیم خداوند خود کند تا چنانکه ارادت او بود سبحانه در
 بنده تصرف کند ابو عبد اللہ قرشی گفت که متوکل آن بود که او را چیزی خداوند سبحانه بیج ما و
 گاهی و پناهی نبود ابو سعید خراز گفت که حضرت پروردگار کفایات اهل مملکت خود کرده
 و پیر و آخته و راست کرده پس خلق مستغنی شدند از مقامات توکل و بر وجه کفایت بنده را
 خداوند سبحانه لبسته بود و چه زشت و بیج است تقاضا از اهل صفا و صفوت سهل گفت
 که همه مقامات را روی دلپشت است الا توکل که همه روئیت بی پشت مرادش توکل عنایت
 است و توکل عنایت آن باشد که بنده از حق مرطابست عوض نکند و بعضی گفته اند که توکل
 مترسبت میان حق و بنده و معنی این سخن آنست که بعضی بزرگان گفته اند که حقیقت توکل
 ترک توکل است یعنی حق سبحانه و تعالی ایشان را چنان بود که پیش از وجود ایشان بوده در
 وقت نابود ایشان بعضی از بزرگان از ما بر ایم خواص پرسیدند که تصوف ترا بکجا رسانید گفت
 که بمقام توکل گفت که هنوز در عمارت باطن سعی می کنی به توحید صرف کی سعی یعنی توکل تو بر حق
 برای نفس است تا مگر وی بد و نرسد قال حجة الاسلام خوف از عدل خدای سبحانه از مقامات

بزرگ ست و فضیلت وی در خور اسباب و ثمره و نیست اما سبب وی علم و معرفت است و برای
 این گفت حق سبحانه و تعالی **إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ** و رسول گفت صلی الله
 علیه و سلم راس الحکمة مخافته الله سبحانه اما ثمرات وی عفت سنت و ورع و تقوی و این همه
 تخم سعادت است که بی ترک شهوات و صبر از آن راه آخرت نتوان رفت و هیچ چیز شهوت
 را چنان نسوزد که خوف برای اینست که خدای سبحانه بدی و رحمت و علم و رضوان جمع کرد و در سه
 آیه از قرآن اول **هُدًى وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَهْتَبُونَ** دیگر **إِنَّمَا يَخْشَى**
اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ و دیگر **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ** ذالک لعن خشی ربّه
 و تقوی که ثمره خوف ست حق تعالی بخود اضافه کرد و گفت **وَلَكِنْ يَنْبَأُكَ التَّقْوَى مِنْكُمْ** و
 رسول گفت صلی الله علیه و سلم هیچ مومن نیست که یک اشک از ترس خدای سبحانه از چشم
 وی بیرون آید اگر همه چند پرنگسی باشد و آن اشک بروی وی رسد روی و پیر خدای سبحانه
 بر آتش دوزخ حرام گرداند عایشه رضی الله عنهما می گوید که از رسول صلی الله علیه و سلم پرسیدم
 که هیچ کس از امت تو بحساب در بهشت نشود گفت **شود و آنکه از گناه خویش یاد آورد و بگریزد**
به باید و نیست که خوف حالتی است از حالات و رونی که در دل پیدا آید و آنرا سببی است
و ثمره اما سبب وی علم و معرفت است بدانکه خطر کار آخرت به بیدار با باب بلاک خویش حاضر
و غایب به بنیدلا بد این آتش در میان جان پیدا آید و این حال از دو معرفت خیزد یکی آنکه
خود را و عیوب خود را و گناهان خود را و آفات و طاعات خود را و خباثت اخلاق بد خود را به
حقیقت به بشید و با این همه تقصیر با نعمت خدای سبحانه در حق خود بشناسد مثل وی چون
کسی باشد که از پادشاهی خلوت و نعمت بسیار یافته باشد آنکه در حرم و خزانه وی خیانتهای
بسیار کرده باشد پس ناگاه بداند که پادشاه دیر ابدان خیانتهای دیده و داند که ملک غیور است
و بی باک و منتقم و خود را نزدیک وی هیچ شفیع نداند و هیچ وسیلت نشناسد لا بد آن آتش
در میان جان وی پیدا آید چون خطر کار خویش به بنید معرفت دوم آنکه آن خوف از دیدن
تقصیر یا در دل پیدا نشود و لیکن آن خوف در دل از کمال و قدرت و بی باکی و استغنا خیزد
چنانکه کسی در چنگال شیر افتد از گناه خویش نترسد و لیکن از آن ترسد که صفت شیر می داند

که به طبع هلاک کننده است و آنکه از وی و از ضعفی وی هیچ پاک ندارد و این خوف تمام تر
و فاضل تر هر که صفات حق سبحانه و تعالی بشناخت و جلال و بزرگی و توانائی وی و استغنائی
وی بدان است که اگر همه عالم را هلاک کند و همه را جاوید در دوزخ بدارد یک ذره از مملکت
وی کم نشود و آنچه آنرا رافت و شفقت گویند از حقیقت آن ذات وی منزه است
جای آن بود که بترسد و این خوف نیز انبیا را باشد اگر چه دانند که از معاصی محصومند و
هر که بخدای سبحانه عارف تر از وی با و ترسان تر و هر که جاهل تر از این ترا ما شمره وی در دل
بود و هم در جوارح انا در دل آنکه شهوات منغصن شود و پردای آن نبود مثلاً اگر کسی را
شهوت زنی یا طفلی در دل بود چون در حیث کمال شیری افتد یا در زندان سلطانی قاهری
گرفتار بود و پیرا پر وای آن شهوت نماید بلکه حال وی در آن وقت همه خضوع و خشوع
و سکون و خواری بود و همه مراقبه و محاسبه و نظر در عاقبت بود در آن حال نه کبر ماند و نه
حسد و نه شره دنیا و نه غفلت تا ما شمره آن در تن همه شکستی و نزاری بود و شمره وی در
جوارح پاک بود از معاصی و موب بود در مقام ادا طاعت در درجات خوف
متفاوت بود و اگر شهوات خود را باز دارد نام وی عفت بود و اگر خود را از حرام باز دارد
نام وی ورع بود و اگر خود را از شبهات باز دارد و یا از حلال باز دارد که از وی بیم آن
بود که بجای خود افتاد نام وی تقوی بود و اگر از هر چه جز راه دین است خود را باز دارد
نام وی صدق بود و نام آنکس صدیق و عفت و ورع در زیر تقوی بود و این همه در زیر
صدق آید و به حقیقت خوف این باشد اما آنکس که اشکی فرود آرد و بستر و گوید لا حول
ولا قوه الا بالله و باز بر غفلت شود این را تنگدلی زنان گویند این خوف نباشد که هر که
از چیزی ترسد از وی بگریزد و کسی چیزی در آستین وی در آید ناگاه بشید باری بود ممکن نبود
که بلا حول اقتصار کند لابد بنید آرد و بگریزد و بیاید و آنست که خوف را سه درجه است
ضعیف و قوی و معتدل و محمود از وی معتدل بود و ضعیف آن بود که مرور بکار ندارد چون

له مطلب - بیان تفاوت عفت و ورع و تقوی و صدق. ۱۲ -

وقت زمان و قوی آن بود که از وی بیم نومیبردی بود و بیماری و بے هوشی آرد و مرگ و این
 هر دو مذموم باشد چه خوف را در نفس خود کمالی نبود چون تو حید و معرفت و محبت و برای
 ایست که وی در صفات خدای سبحانه روا نبود بلکه خوف الهی عین و بی جهل نبود که تا عاقبت
 مجهول نبود و حذر از خطر عجز بان عاقبت ضمیم نشود و خوف وجود دیگر و و لکن خوف را کمالی
 بود یا غفلت یا حال غافلان که آن خوف چون تازیانه بود که کودک را فراتعلیم ندارد و
 در و نکند یا ستور را فرار دهد و در و نکند و یا چنان قوی بود که کودک را دستور را
 جای بکنند یا جانی افکار کند و از فائده فرودمانند این هر دو بکار نیایند بلکه باید که معتدل
 بود تا از معاصی باز دارد و بر طاعت حریص کند و هر که عالم تر بود خوف وی معتدل تر
 بود که چون با فراطرسد از اسباب و جاه بازماندیشد چون ضعیف شود از خطر کار
 براندیشد و هر که خالیف نبود و خود را عالم تمام کند آن بیپوده باشد که آموخته باشد نه
 علم چون قال گوی که نام خود را حکیم کرده باشد و از حکمت هیچ خبر نداشته باشد چه اول
 همه معرفت بها آنست که خود را و خدای خود را بشناسد خود را بعیب و تقصیر و خدای را بحلال
 و عظمت و پاک ناداشتن بهلاک عالم و ازین دو معرفت جز خوف نیفزاید و برای این
 بود که رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود اول العلم معرفتہ الجبار و آخر الامر نفیض الیہ گفت اول
 علم آنست که خدای را سبحانه بجاری و قہاری بشناسی و آخر آنکه بنده و ارکار بوی تفسوین
 کنی و بدانی که تو هیچ نہ و هیچ چیز بدست تونہ کسی که این معنی بداند چون نترسد بدانکه خوف
 از معرفت خطر کار غیر و دوسر کسی را در پیش خطری بود کسی بود که در پیش وی و در رخ آید از آن
 ترسد و کس بود که ناگاہی تو به بمیرد و از آن ترسد و کس بود که ناگاہ باز به معصیت گرفتار شود
 و دل او را قسوة و غفلت گیرد و از آن ترسد و کس بود که ترس وی در نعمت از بطر و کبر و ظلم
 بود تا در قیامت بمطالم گرفتار نشود و از آن ترسد و کس بود که فضاخ خود یاد کند و در قیامت
 رسوا شود و از آن ترسد و کس بود که خواهد چیزی بر ضمیر وی نگذرد که پسندیده آنحضرت
 نماند از آن ترسد و کس بود که وایم ناظر حق بود از وی ترسد و فایده هر یک آن بود که
 بان مشغول بود و از آن ترسد تا آن از وی قوت نشود و عارف باید که بداند که از هر چیزی

می گریزد و بهر چه مشغول می شود و برای چه می شود مشغول شدنی بوی کدام است که همه را برای وی ترک باید کرد و آن خداوند بی همتا است سبحانه که از همه کائنات روی بوی باید آوردن و غالب ترین حالی بر دل خائنان خوف خاتمه بود که ناگاه بی ایمان روند و این خود از سابقه ازل بود تا در ازل حکم چه کرده اند از سعادت و شقاوت چه خاتمه فرع سابقه بود اصل درین آنست که رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود در سر منبر که حق سبحانه و تعالی کتابی نوشته است و نام اهل بهشت و نیک نجتان در روی و دست راست فراز گرفت و گفت که کتابی دیگر نوشته است و نام اهل دوزخ و بد نجتان در روی و دست چپ فراز گرفت و گفت اندرین نیز فراز اندران نکا بد و آنکه اهل سعادت باشند عمل اهل شقاوت کنند تا همه گویند که وی بد نجت است ناگاه سابقه ازل در آید و اگر همه یک ساعت بود آنرا از راه بد نجتی بازگرداند و راه سعادت ازل گیرد چه سعید آن بود که در ازل سعید بود و آنکه اهل شقاوت عمل اهل سعادت می کنند تا همه گویند که وی سعید است پس سابقه ازل در آید و اگر همه به ساعتی باشند او را از آن راه بازگرداند و بر راه شقاوت آرد و بد نجت گردد چه شقی آن بود که در ازل شقی بود و کار خاتمه دارد پس خوف اهل بصیرت ازین بود و این تمام تر است چنانچه خوف از خدای سبحانه به سبب صفات جلال وی تمام تر است از خوف از گناه خویش که آن خوف هرگز نخیزد و آنرا هبیت اجلال گویند و چون کسی از گناه ترسد باشد که مغرور شود و گوید چون ترک گناه کردم پس از چه ترسم درین جمله هر که تامل کند بداند که رسول صلی اللہ علیہ وسلم در اعلی درجات خواهد بود و ابوجهل و راسفل در کات پیش از آفرینش از ایشان چه آید ازین چه وسیلت بود از وجه خیانت آمد چون هر دو آفریده شدند راه معرفت و طاعت رسول صلی اللہ علیہ وسلم را میسر گردانیدند بی سببی از جانب وی و آن بالزام حق بود که داعیه بروی گماشتند و پیرد با از پیش چشم وی برداشتن توانست که آنهمه بر خود پوشد و از آن برگردد و ابوجهل را راه دیدار بروی در بستند توانست که به بنید که مخالفت زهر قاتلست از روی

۱۲ مطلب :- اینست که یکی گفته از خاتمه می ترسم دیگری گفت از فاتحه می ترسم ۱۲

باز نتوانست ایستاد و از شهوات دست باز نتوانستند داشت و هر دو در آن مضطر بودند یکی
 را اسباب سعادت میسر گرداندی بر و او را بسلسله لطف تا اعلیٰ علیین و آن دیگر را اسباب
 شقاوت میسر گرداندی بر و او را بسلسله قهر تا اسفل السافلین و هر که حکم چنان کند که خواهد
 و از هیچ باک ندارد بضرورت از وی باید ترسید و هر که از بی نیازی خدای سبحانه باید نشد و صفای
 و جلال وی فهم کند هرگز از خوف او خالی نباشد معنی سوء خاتمت که همه صدیقان از آن ترسیدند
 آنست که در وقت مرگ ایمان از بنده بستانند و آنرا اسباب بسیار است و علم آن پوشیده
 است لکن آنچه از وی بتوان گفت در کتاب آنست که آن از دو سبب بود یکی آنکه کسی
 بدعتی باطل را بحق اعتماد کند و عمر بران بگذراند و گمان نبرد که آن خطا کرده پس به نزدیک
 مرگ کارها کشف افتد و بدان سبب در دیگر اعتقاد های خود و لشک شود و اعتماد وی
 در اعتقاد های وی ضعیف شود و بدین شک از دنیا بیرون رود و این نوع خطر بتدریج
 را پیش آید و کسی را راه دلیل و کلام پیش گیرد و به تقلید خواهد که بحقیقت آن رسد ایا
 ابلهان و اهل سلامت که بظاہر مسلمان روند چنانکه در اخبار و قرآن آمده ازین خطر ایمن باشند
 و ازین گفت رسول صلی اللہ علیہ وسلم علیکم بدین الحجاز و اکثر اهل الجنۃ البلہ و سلف
 ازین جهت بود که از علم کلام و بحث از حقیقت آن و جستجوی آن منع کرده اند چه دانستند
 که هر کس طاقت آن ندارد بناواتی بدعتی گرفتار شوند و سبب دیگر آنکه ایمان در اصل خود
 ضعیف بود و دوستی خدای سبحانه در دل ضعیف بود وقت مرگ چون بیند که همه شهوات
 از وی باز ستانند و از دنیا او را بقهر بیرون می برند و جانی می برند که او را باز نخواهند گردانید
 او دوستی ضعیف درین وقت نیز باطل شود و دشمنی خدای سبحانه و با اعتقاد بد بحق سبحانه از
 دنیا بیرون رود و نعوذ باللہ و برای اینست که در حق شهادت برنگست که در آن وقت
 دنیا بنامی از پیش برنجیز و دوستی خدای سبحانه بر دل غالب شده و دل بر مرگ نهاده و چنین
 حال چون مرگ در رسد و اندک غنیمتی تمام بود و هر که دوستی خدای در دل او غالب بود او ازین
 خطر ایمن بود چون وقت مرگ در رسد و اندک وقت دیدار دوست است آمدن مرگ را
 کاره نباشد در آن حال آن دوستی غالب تر شود و دل از دوستی دنیا و غیر بر و از بحال دوستی

مشاوران بشود این نشان حسن خاتمت پس هر که خواهد که ازین خطر و ورشور باید که از بدعتها دور باشد
و بلا نچه در قرآن و اخبار است ایمان آرد و آن همه احکام قبول کند آنچه باورسد و رسانند تسلیم
کند و چندان کند که دوستی حق سبحانه و تعالی بر وی غالب شود و دوستی دنیا بر وی ضعیف
شود و آن بدان ضعیف شود که هر دو شرع نگاه دارد تا دنیا بر وی تنگ شود و منحصر گردد
و از آن نفور گردد و دوستی حق سبحانه و تعالی بدان قوی گردد که همیشه ذکر وی می کند و صحبت با
دوستان وی میدارد و نه با دوستان دنیا و هر که دوستی دنیا بر وی غالب بود کار او پر خطر
باشد چنانکه در قرآن گفت قُلْ اِنْ كَانَتْ اَبَاءُكُمْ وَاَبْنَاؤُكُمْ وَاِخْوَانُكُمْ سَالَاةً لَّيْسَ لَكُمْ
اگر پدران و فرزندان و برادران و زن و مال و نعمت و هر چه هست شمارا دسر او خائمان دوست
نزدیک شما از خدای و رسول اوست ساخته باشید عذاب خدای را سبحانه تا فرمان خدا را
سبحانه در رسد بهلاک ایشان بیاید و آنست که اول مقامات دین یقین و معرفت است
و از معرفت خوف خیزد و از خوف زهد و صبر و توبه و صدق و اخلاص و مواظبت بر ذکر و فکر
بر دوام پیدا یابد و از آن دو انس و محبت پیدا یابد و این نهایت مقامات بود و رضا و
تفویض و شوق این همه خود تبع محبت باشد پس کیمیاء سعادت پس از یقین و معرفت
خوف است و هر چه پس از آن است بی خوف راست نیاید و این بسط طریق بدست آید یکی علم
و معرفت که چون خود و حق را سبحانه بشناخت از حق تعالی بضرورت شناخت برسد چه هر که
خدا را بجلال و کمال و قدرت و بی نیازی از خلق بشناخت و خود را به بیچارگی و در ماندگی و
حاجت مندی بشناخت خویشتن را مثلاً در چنگال شیر بدید و از طبع شیر و آله که جز بهلاک
نیاید بضرورت از شیر بترسد و حذر کند از آنکه بناوانی در چنگ شیر ملاک شود بلکه هر که حکم
خدا را سبحانه بشناخت که هر چه خواهد بود تا به قیامت حکم کرده است بعضی را بسعادت پیوستگی
و بعضی را بشقاوت بی جنابتی بلکه چنانکه خواست آن کرد و آن هرگز ننگرود و یگر نشود و لابد چون
این بداند بترسد و ابواب معرفت که از آن خوف خیزد بسیار است و هر که بخدای سبحانه عارف تر
از وی ترسان تر طریق دوم آنست که اگر از معرفت عاجز آید صحبت با اهل خوف دارد تا خوف
ایشان بوی سرایت کند و از اهل غفلت دور باشد و ازین خوف حاصل آید اگر چه به تقلید بود

طریق سیم آنکه چون این قوم را نیابد که با ایشان صحبت دارد که این چنین کسان در روزگار کمتر
 مانده اند حال و سیرت آن قوم نشنود و از کتب بر خواند تا بدان سبب در وی آگاهی و خوف
 از عاقبت پدید آید ابو عمر دمشقی گفت که خالیف آنست که از نفس خویش بیشتر ترسد و ترسان
 باشد ابو عبد الله جلا گفت که خالف آن باشد که مخوفات او را این گرداند و از او این باشند
 این حقیق گفت که خالیف یکم وقت بود گاه بود که مخوفات از آن خالیف و ترسان گردند و گاه بود
 که از آن این شوند اما آنکه مخوفات از او ترسند برای آنکه خوف بر و غالب بود تا همه خوف شود
 از همه چیز ترسد و اما آنکه از وی مخوف همه این شود کس بود که چون ذکر آن مخوف در آید
 هیچ اثر نکند زیرا که او از آن مخوف غایب بود به سبب خوف حق سبحانه و تعالی بروی و من غاب
 عن الاشیاء غایت الاشیاءیه دوم گفت که خالیف آنست که از غیر حق ترسد یعنی خوف او
 نه از بهر نفس بود بلکه برای اجلال و عظمت خداوند سبحانه باشد و اما خوف که برای نفس بود آن
 خوف عقوبت باشد سهیل گفت خوف تراست در جانی یعنی ازین هر دو حقایق ایمان پدید آید
 قال حجة الاسلام خوف از عدل خدای سبحانه در جابفضل خدای سبحانه چون دو جناحند سالک
 را که به همه مقامات محمود خواهند که برسد بقوت وی رسد چه عقاب که عبارت از جابست
 از حضرت الهی سخت بلند است تا امید صادق نباشد چشم بر جمال حضرت الهی نیفتد و چون بان
 جمال بینا نشود قطع عقوبات نتواند کرد و شهوات که بر راه دوزخ است غالبست و فریبنده
 و خود کشنده تا هر اس از هر کی بر دل غالب نشود و از وی حذر نتوان کرد و بد نیست که فضل خوف
 بیشتر است از جابچه رجا چون زمانی بود که بنده ربوبی کشند و خوف چون تا زیانه که ویرا بدان
 می زنده می برند بایا دانست که عبادت خدای سبحانه بر امید فضل و کرم او نیکوتر از عبادت
 باهر اس عقوبت که از وی محبت چیزی در هیچ مقام از محبت بالاتر نباشد و از خوف نفرت سیم بود
 ویرای این گفت رسول صلی الله علیه و سلم که نمیروی یکی از شما الا آنکه نیکو گمان کرده باشد بخدای
 سبحانه و گفت صلی الله علیه و سلم که حق سبحانه و تعالی میگوید من نزد گمان بنده خودم گوهر گمان که من
 نخواهد بود بمقتضای آن گمان بانبده عمل کنم بدانکه هر که در مستقبل نیکویی چشم دارد این چشم
 داشتن او را رجا گویند و باشد که تمنی گویند و باشد که غرور و حماقت گویند و ابلهان این بار را

از یکدیگر جدا نکنند و ندانند و پندارند که این همه امید است و درجا محموده آن است بلکه اگر کسی تخم نیک طلب کند و در زمین نرم افکند و از خار و گیاه پاک کند و بوقت آب همی دهد و چشم دارد که ارتفاع برگیرد و خدای سبحانه آفات از آن دفع کند این چشم داشتن را امید گویند و اگر تخم پوسیده در زمین سخت اندازد و از خار و گیاه پاک نکند و آب نهد و ارتفاع چشم دارد این را غرور و حماقت گویند نه رجا و اگر تخم نیک در زمین پاک افکند و زمین از خار و گیاه پاک می کند و لیکن آب نهد و چشم می دارد که باران آید و لیکن جانی که آنجا باران آمدن آید نیاشد و لیکن محال نیز نباشد این را آرزوی تمنی نیز گویند و همچنین هر که تخم ایمان درست در صحرای سینه پاک از خار اخلاق بد باندازد و بر مواظبت بر طاعت و رخت ایمان را آب پاک میدهد و چشم میدارد از خدای سبحانه که او را از آفت هانگه دارد تا بوقت مرگ همچنین بماند چشم عمر او بر شهادت و سعادت شود و ایمان بسلامت برود و این را امید گویند و نشان آن این بود که هر چه در مستقبل ممکن نبود در رعایت آن هیچ تقصیر نکند و تعهد باز نگیرد که ضایع گذاشتن تعهد کسب از نوسیدی باشد نه از امید اما اگر تخم ایمان پوسیده بود یعنی که یقین درست نبود و اگر درست بود لیکن سینه از اخلاق بد پاک نبود و آب طاعت نهد چشم داشتن رحمت از حماقت بود و نه امید و رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که احمق آن بود که هر چه خواهد کند و رحمت چشم دارد و حق سبحانه و تعالی می فرماید قوله عز و جل فحلف من بعد هم خلف و رثوا لکتاب یاخذون عرض هذا الاذی و یقولون سیخفص لنا و رین آیه مذمت کسانی می کند که پس از انبیا علم با ایشان رسیده و لیکن دنیا مشغول شدند و گفتند چشم داریم که خدای سبحانه بر ما رحمت کند پس هر چیز از اسباب که به اختیار بنده تعلق دارد شمره آن چشم داشتن رجا بود و چون از اسباب دست یابد چشم داشتن حماقت و غرور بود و اگر اسباب نه ویران بود و نه آبادان چشم داشت آرزو بود و کار دین با رزواست نباید پس هر که توبه کند باید که او را امید قبول بود و هر که توبه نکرد و لیکن به سبب معصیت خود را اندوختن و رنجور میدارد و چشم دارد که خدای سبحانه او را توبه و ایمان رجا بود که رنجوری وی سبب آنست که توبه کشد اما اگر رنجور نبود و توبه نکند و آمرزش چشم دارد و غرور بود و اگر رنجور نبود و توبه

چشم دار و این نیز غرور بود اگر چه این را ابلهان امید نام کنند و خدای سبحانه می گوید وَالَّذِينَ
 آمَنُوا وَهَلَبُوا وَجَاهًا وَمَا لِي سَبِيلَ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ يَعْنِي کسانی که
 ایمان آورند و آرزوهای خویش در شهر و سراهای خوشین بگذاشتند و غربت اختیار کردند و جهاد
 کردند با کفار ایشان را جای امید است برحمت ما و یکی بن معاذ گوید که حاکم پیش ازین نیست
 که کسی تخم نه بجایگاه اندازد و بر طمع وارد و معصیت کند و همیشه طمع وارد و سرای مطیعان چوید
 و کار عاصیان کند و عمل صلح نکند و ثواب طمع دارد و کسی پیش رسول صلی اللہ علیہ وسلم آمد و گفت
 که آمده ام تا از تو بیسم که نشان آنکه خدای سبحانه کسی خیری خواسته باشد چیست و نشان آنکه
 شری خواسته باشد چیست گفت هر روز که بر خیزی بر چه صفت بر خیزی گفت چنانکه
 خیر و این خیر را دوست میدارم و اگر خیری پدید آید شاد شوم که آن بکنم و ثواب آن به یقین
 بشناسم و اگر از من فوت شود اندک بگنم شوم و در آرزوی آن بمانم گفت اینست نشان آنکه
 بتو خیر خواسته است و اگر کار دیگر خواستی ترا بدان مشغول کردی و آنکه پاک نداشتی که ترا در کدام
 وادی از وادیها بدنی پلاک کردی علاج حاصل کردن رجا بدانکه بدین وارو کسی را حاجت
 نباشد مگر و بیمار را یکی آنکه از بسیاری گناه که کرده باشد نوسید شده باشد و تو به نمی کند میگوید
 نپذیرد و دیگر آنکه از بسیاری جهد و طاعت خوشتن را پلاک کند و رخ بسیار کشد که طاقت
 آن نیارد و این هر دو کس را بر جا حاجت سرت اما اهل غفلت را این وارو قایده نکند و
 رجا او را بدو سبب حاصل شود سبب اول آنکه اندیشه در عجب و شکر و شکر و شکر نباتات و
 حیوانات و انواع نعمت آن کند تا زحمتی و لطفی بیند که درای آن نتواند بود چه اگر در خود نگردد
 به بتید که آنچه ویرا در با کیست بود همه آن پوی داده و برای او آفریده چون سر و دل و دست
 و پای که ضرورت وی بوده و آنچه ضرورت نبود از آرایش وی چون سرخی لب و کجی ابرو و سیاهی
 مو و راستی مژه چشم که او را بدان بیاراسته و این لطف با همه حیوانات نیز کرده شد از زنبور
 چندان نقش و نگار کرده و چندان لطایف صنع در نقاب تناب وی و در نیکی نقش وی و در
 بدایت وی در بنا کردن خانه برای خود و کیفیت آن که غسل در وی جمع کند پدید آورده که عقل
 از حقیقت آن عاجز باشد و آنکه طاعت پادشاه خود چون وارد و پادشاه ایشان بسیار

ایشان چون کندی که چنین عجایب و زوایا بر باطن خویش و در همه آفرینش به بیند و در آن تامل کند
 بداند به تبیین که رحمت حق سبحانه و تعالی آن بزرگ است که نومید را جانی نبود و باید که خوف
 و رجا هر دو برابر بود چه اگر رجا غالب بود جای آن دارو که لطف و رحمت حق سبحانه در آفرینش
 خلق نهایت ندارد و یکی از بزرگان می گوید که هیچ آیه در قرآن ازین آیه امیدوارتر نیست - که
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قَدْ أَتَىٰ بِكُم مِّنْ آيَةٍ قَالُوا هَٰذَا الَّذِي قَدْ أَتَىٰ بِكُم مِّنْ قَبْلُ لَئِن لَّمْ يَكُن مِّنْ آيَةٍ إِلَّا لَنَنظُرَنَّ
 می فرماید تا مال چگونه نگاه دارند و دوام چگونه دهند تا مال که بدان محتاجی ضایع نشود و چگونگی که
 این چنین رحمتی از آمرزش تو قاصر بود تا ترا بدوزخ فرستد و حصول این یک سبب عظیم بی نهایت
 است در استحصالی رجا که هر کس بدان نرسد سبب دوم تامل است در اخبار و آیات و آثار که
 آن نیز از حد بیرون است چنانکه در قرآن می گوید لَا تَقْضُوا مِن رَّحْمَتِي عَٰجِلًا
 از رحمت من نومید مباشید و جای دیگری گوید که فرشتگان مر شمارا از خدای سبحانه آمرزش
 میخواهند وَ لَيَسْتَعْجِرُونَ لِمَن فِي الْأَرْضِ كَفْتُ كَذِبًا لِّمَن آتَىٰ آيَاتِنَا فَكَفَرُوا
 در آنجا بدانند اما شمارا بدان برسائند ذَلِكُمْ بِمَنَ عِبَادَةِ يَا عِبَادِ فَأَلْقُوا - و جای
 دیگر گفت و الْقَوْلَانِ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ وَ چون این آیه که وَ لَسَوْفَ يَحْطِئُكَ رَبُّكَ
 فَتَرْضَىٰ مصطفی گفت صلی الله علیه و سلم محمد را ضعی نباشد تا از امت وی کی در دوزخ بود و
 چنین آیات و در قرآن بسیار است اما اخبار آن است که رسول صلی الله علیه و سلم گفت که امت
 من امت مرحومه اند عذاب ایشان در دنیا باشد از فتنه و بلا و زلزله و چون قیامت آید
 بدست هر مومنی کافری بدیند و گویند این فدای است از دوزخ و گفت صلی الله علیه و سلم
 تب از دوزخ است و نصیب مومن از دوزخ آن است و کبر و زور رسول صلی الله علیه
 و سلم گفت یا کریم العفو صوابه را گفته اند و ناپید که معنی این چه باشد آنکه زشتی عفو کند و بهر زشتی
 نیکی بدل کند و چنین اخبار بسیار آمده و یکین کسی را که خوف بروی غالب بود این شنای وی بود
 و کسی که غفلت بروی غالب بود باید که داند که با این همه اخبار معلوم است که بعضی از مومنان
 در دوزخ خواهند شد و باز پسین آن باشد که پس از هفت هزار سال بیرون آید اگر همه
 تقدیرا یکس در دوزخ بیش نخواهد شد ممکن است که آن وی باشد چاره صواب

در پیش نگیرد و ترک جهالت نکند تا وی آنکس نباشد اگر همه لذت‌های دنیا باید گذاشت از بیم آنکه بکشدب در دوزخ بماند جای آن باشد تا هفت هزار سال چه رسد و در جمله احوال باید که خوف و رجاء معتدل باشد چنانکه عمر گفت رضی اللہ عنہ اگر روز قیامت منادی کنند که هیچکس در دوزخ نخواهد شد الا یکی ترسم آن من باشم و اگر گویند هیچکس در بهشت نخواهد شد الا یکی امید دارم که آن من باشم حنفی را پرسیدند از انس گفت شمت از میان برداشتن بشرط آنکه وجود هدایت باقی بود و معنی شمت از میان برداشتن آنست که رجاء بر خوف غالب بود و التون را پرسیدند از انس گفت انس انبساط محبت است با محبوب معنی این سخن قول خلیل و کلیم است صلوات اللہ و سلامه علیہ فی قوله تعالی ابرخی کیف تحی الموتی و اربی انظر الیک و قوله تعالی لکن تدانی بمجوعندی است یعنی طاقت نیاری ابراهیم راستانی را پرسیدند از انس گفت که انس شادی است به محبوب و هم ذوالنون گفته است که کمترین پایه انس آن است که اگر بنده را در آتش اندازند آتش دلبلا او را از آن کس که بدو انس یافته باشد باز ندارد و مشغول نه گرداند و فی قوت القلوب فی مقام الانس یکون التملق و المناجات و معه یکون المحاوثه فی المجالسه و عنده یوجد معنی من البسط فی المحضو و القرب و لا یجب اللذی سببانه بذالنوع من الاولال الامن اقامه مقام الانس و لا یحسن ذلک الا منهم و لا یلیق الا بهم پس ترا حقیقت خود طلب باید کرد تا توجه چیزی و از کجائی و از کجا آمده و کجا خواهی رفت و اندرین منزل گاه بچکار آمده و کجا خواهی بود و درین منزل ترا چه می باید کرد و ترا برای چه آفریده اند و سعادت تو در چیست و شقاوت تو در چیست و این صفات که در باطن تو جمع کرده اند بعضی صفات ستوران است بعضی صفات دوکان و بعضی صفات دیوان و بعضی صفات فرشتگان و تو ازین جمله کدامی و کدام است که آن حقیقت گوهرت است و دیگران غریب و عاریت اند و چون این معانی بدان سعادت خود را طلب بتوانی کرد چه برایت یک را از اینها غذای دیگر است و سعادت دیگر غذای ستور و

سعادت وی و خوردن و خفتن و بر یکدیگر بر آمدن است اگر تو ستوری جہد آن کن کہ شب و روز
 شکم راست داری و غذای روان و سعادت ایشان در بدن و کشتن و خشم راندن است اگر
 از نشانی کار ایشان کن و غذای دیو و سعادت وی شکر نخفتن و جہلت کردن است اگر از نشانی
 بکار ایشان مشغول باش تا براحات نیک نختی خود برسی و غذای فرشتگان و سعادت ایشان
 مشاہدہ جمال حضرت اہمیت است اگر تو فرشتہ گوہری در اصل خویش جہد آن کن کہ تا حضرت
 اہمیت را بشناسی و خود را بمشاہدہ آن جمال باز دہی و خود را از دست غضب و شہوت و سایر
 صفات ذمیمہ باز ستانی و فکر آن کنی تا در تو این صفات بہایم را برای چہ آفریدہ اند نہ آنکہ ترا
 ایشان اسیر کنند بلکہ از بہر یکی از ان مرکب خود سازی و از یکی سلاح و این روز چند درین منزل گاہ
 باشی ایشان را فراکاری تا تخم سعادت خویش بمعاونت ایشان صید کنی و چون تخم سعادت
 خویش بدست آوردی روی بقرار گاہ خویش آوردی آن قرار گاہی کہ عبارت خاص از ان
 حضرت اہی است و عبارت عوام از ان بہشت است و ہر کہ این نداند از حقیقت این
 محبوب بود و چون آدمی از ہمہ آلائش و آمیختگی کہ در طینت او است کہ او صفات بہایم
 و سبب است و عبارت از ان اسفل السافلین است پاک گردد و راشائستگی جوار
 حضرت ربوبیت پیدا آید کہ آن صفات ملائکہ است و اعلیٰ علیین عبارت از ان است و کمال
 در چہ آدمی است و چون آدمی را انس بجمال حضرت اہی حاصل شد از مفاہعہ آن جمال یک
 ساعت صبر نتواند کرد و نظارہ کردن در ان جمال بہشت وی شود و آن بہشت صورتی نزد
 وی مختصر شود و چون آدمی در اول آفرینش ناقص و خیس افتادہ است ممکن نیست او را
 بد چہ کمال رسیدن الا بجاہدہ و معالجہ این صفات چنانچہ در مطولات مذکور است۔
 سری مقطعی گفت کہ قرب قیامت بر طاعت حق سبحانہ و تعالیٰ دیگری گفت کہ قرب تذلل
 است و تواضع قولہ تعالیٰ **وَاقْتَرِبْ** از رویم پرسید کہ قرب چیست گفت کہ
 موانع و معارض از پیش برداشتن و بگریہ رسیدن گفت کہ قرب آنست کہ افعال و
 تصرفات خداوند را سبحانہ و خود مشاہدہ کنی و غتہا را بر او را در خود بینی و در ان منتہا نعمت
 بائے حق کہ در حق تو احسان کردہ است از دیدن افعال و مجاہدات خود غایب و مشغول

گردی و خورانه فاعل بینی و نه عامل لقوله تعالى وَمَا سَأَمْتِ إِذْ سَأَمْتِ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَحِيمٌ -
 نوری گوید رانی جمعی فی فنائی تقریباً و بیہات الا عنک منک التقرب فاما منک لے صبر و لا
 حیلته و لا منک لی بدو لا عنک مہرب تقریب قوم با الرجا فوصلتہم فمالی بعید منک و الکل
 یعطی یعنی کہ حال من مرا چہان نمود کہ جمع من بتو و فناء من ازادون تو قرب من است
 بتو و حال آنکہ جمع و فناء و صفت من اند و بہ صفات من قرب تو حاصل نشود بلکہ قرب تو
 جز بتو نتوان یافت پس گفت کہ بعضی بافعال و طاعات بتو تقریب جستند بفضل خود
 ایشان را بخود رسانیدی و من ہیچ افعال و طاعاتی کہ بدان بہ تو تقریب جویم و من در شوق
 قرب تو ہلاک می شوم و ازان روی کہ منم مرا بتو ہیچ راہ نیست و ہم نوری گوید یا من
 اشاہد عتی ثم احسبہ منی قریباً و قد عرت مطالبہ اذا سمت نفسی سلوة عنہ ردتی الیہ شہوداً لیس
 یعنی عجائبہ یعنی سلوة پاس است و نا امیدی یعنی ہر گاہ کہ من ازان روی کہ منم از قرب او
 نا امید می شوم فاما نعمتہا و فضلہا کہ در ابتدا با من کردہ است مرا از پاس و نا امیدی باز
 رد میکنند و بدو امیدوار و راجی میگرواند و بعضی گفته اند کہ قرب بندہ بحق سبحانہ و تعالیٰ
 باندازہ بعد اوست از خلق و این از صفات ظوب است نہ از احکام بجوابہ ہر چہ قریب
 حق سبحانہ و تعالیٰ بعلم قدرت عامہ خلایق را شامل است و قرب او سبحانہ بلفظ و نصرت
 مخصوص اہل ایمان است و قرب او سبحانہ بخصایبہ تائیس خاصہ اولیاء اوست۔

رباعی

دہ جان منی و از تو من ہستم دور : چشم بتو روشن و زویدار تو کور

مشکل تر از من گرفتار و قعر : تو با من و من از تو جدا و مجبور

معنی اتصال آن است کہ سر بندہ ازادون حق سبحانہ منفصل گردد و غیر را بہ نظر تعظیم نہ

بیند و جز از خدای سبحانہ نشود و آوری گفت اتصال مکاشفہ دل است چنانکہ جارثہ گفت

کافی انظر الی عرش ربی باز نا و مشاہدہ سر راست چنانکہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود۔

أَعْبَدُ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ وَقَوْلُ ابْنِ عَمْرٍو ضَمِيَ اللَّهُ كِنَانَتَنَا اللَّهُ سُبْحَانَهُ وَغَيْرُ نَوْرِي كَقَوْلِهِ كَقَوْلِهِ

آن است کہ سر بندہ بہ مقام ذہول رسید یعنی تعظیم حق سبحانہ و تعالیٰ او را از تعظیم ماسوی

غافل و مشغول گرداند بعضی بزرگان گفته اند که اتصال آن است که بنده غیر خالق را نبیند و
 خاطر غیر در سر او در نیاید و سهل گفت که بنده گان را ببلد و جنبانیدند و در حرکت آمدند و اگر
 ساکن و ثابت بودندی بی شک بدان رسیدندی و بدو اتصال یافتندی معیت بارش
 با جسد مثال معیت حق است با کل کائنات من عرف نفسه فقد عرف ربه بر روح آن اعراض
 اجسام چون دخول و خروج و اتصال و انفصال و غیر آن جائز نیست فکیف بر حق سبحانه و تعالی
 و گفته اند قالب آدمی مرکب است از چهار عنصر متضاد خاک و باد و آب و آتش و این هر
 چهار در قالب به حقیقت جمع اند مکان خاک در قالب ظاهر است و عیان و در خاک
 آب را مکانی دیگر است لطیف و لایق لطافت آب و درین آب با درامکان دیگر است
 لطیف تر از مکان آب و در باد آتش را مکانیست لطیف تر از مکان باد و روح با همه
 ذرات قالب به حقیقت موجود است بحلول در مکان حلول و انتقال از عوارض اجسام است
 و هیچ چیز از عوارض اجسام بر روح جائز نیست پس همچنین میدان که ذات مقدس العالمین
 جل ذکره و لا اله غیره با همه ذرات آفرینش به حقیقت موجود است بحلول و اتصال و انفصال
 و بی محاسنه و بی محافات با همه بی همه از همه دور همه نزدیک نزدیک متصل و دور نه
 منفصل زهی نزدیکی و دوری بنده زهی حاضری و غایبی بنده زهی جمال با کمال و نابینائی
 بنده زهی ناگذران در میان دل و جان زهی حال دل و دل از وی وصل تعالی الله علو اکبر
 قال بعض العرفاء حق سبحانه و تعالی قریب است و هم بعید است هم ظاهر است و هم باطن اگر
 تقدیر کسی را هزار بار هزار سال عمر باشد و در هر نفسی هزار قدم برگردد و هر قدمی چندان بود که
 از بالای عرش تا تحت الثری بذات مقدس حق سبحانه و تعالی نرسد و نتواند رسید و خود رسیدن
 بدان حضرت محال باشد ایدالآب و چون بعد معنوی چنین باشد آن قرب که اشارت بدان قرب
 باین عبارت فرمود که وَحَنَّ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَسْرِ یَدِیْهِ زَبَانٌ دَارِدٌ جَانِکَهُ آفْتَابٌ
 بجرم از خلق دور است و به شعاع نزدیک اگر با شمارد منافع آن نگری در غایت قرب و
 ظهورش بیجا و اگر بکینه و حقیقت آن نگری در نهایت بعد و لطوئش یا بی هم قریب است و هم بعید
 قال علی ابن ابی طالب رضی الله عنه یومع کل شیء الا بمقارنته و عین کل شیء الا بمنزایلتنه -

یعنی او سبحانه با همه چیزها است نه آنکه چیزی با وی مقارن بود و حقیقت همه چیزها بوی
 موجودند و در آن همه نمودارند چنانکه وجود از وی زایل کنند و در هر صورتی ظاهر اوست و
 ظهورش بمنظری و صورتی مقیدنی و ظاهر وجود فیض جمال مطلق و وجه حق است سبحانه و دوام و
 بقا لازم ذاتی اوست و بیتی وَجْهٌ سَرَّ بَکَ ذُو الْجَلَالِ وَالْاِکْرَامِ - ای من حیث باطن
 المطلق والا کرام ای به بظاہر المنبسط علی الکائنات فیض جمال مطلق ظاهر وجود است که
 عام و بنسب است بر جمله عالم ارواح و حیوانات و اعراض و در هر چه نظر کردم و دیدم
 ظاهر و باطن او را دیدم و جمله موجودات عالم را اوصاف و تعینات اسما و اخلاق او یافتیم و عین
 وجود که ذات است یکی بیش نیست و آنچه بر عالم بنسب است اوصاف و تعینات نور و
 تنوعات و خواص ظهور آن وجود یگانه است و صفت از موصوف جدا نیست کل مایدرک و
 و شهود حق ظاهر فی صورۃ الخلق متوهم و ہی الصورة الظلیة و ان ظاہر هو الحق لا غیر -
 نور بیتی یکی بیش نیست و آن نور حق است سبحانه و نور حق بنسب و نامحدود است و نامتناهی
 و عالم تجلی نور خدای است که بچندین هزار صفت تجلی کرده و بدین سوزنها محدود و خور ظاهر
 گردانیده بدان و فکرت اللذنبهم الحقایق که تعینات حق و تمیزات وجود مطلق بحسب خصوصیات
 اعتبار است و شعونی که مستحسن است در غیب ذات ازان نیست که در مرتبه علم است یا در
 مرتبه عین اگر در مرتبه علم است حقایق و ماهیت اشیا است که مسمی است در اصطلاح
 این طایفه با عیان ثابت است و اگر در مرتبه عین است وجودات اشیا است پس حقایق
 اشیا عبارت باشد از تعینات وجود حق در مرتبه علم باعتبار خصوصیات اعتبارات و شئون
 سجنه و غیب فاشا به گاه که وجود تجلی کند بر خود بلتبس بشائی از شئون تجلی غیبی حقیقی باشد از
 حقایق موجودات و چون تجلی کند بلتبس بشائی دیگر حقیقی باشد از حقایق و علی هذا القیاس و

۱۱ مطلب در علماء متصوفه بهر گاه که وجه حق می گویند مرادشان ظهور حق است و بهر گاه اشیا می گویند مراد ازان
 حقیقت اشیا است - ۱۲ -

۱۲ مطلب: حقایق علمیه که عیان ثابت است و حقایق گویند که وجودات مجاریه است - ۱۲ -

وجودات اشیا بعبارت باشد از تعینات و تمیزات و وجود حق در مرتبه عین باعتبار احکام و آثار این حقایق و ماهیات بآن طریق که حقایق و ماهیات همیشه در باطن وجود اعنی مرتبه علم ثابت است و آثار و احکام شان که ظلال و عکوسند مرالیشان را در ظاهر وجود که محلی و آئینه است مر باطنش را پیدا و بیدار و وقت که ظاهر وجود متعین گردد به سبب انصباع آثار و احکام حقیقی از حقایق موجودی از موجودات علی خارجی و چون منصفی گردد با احکام حقیقی دیگر موجود دیگر باشد از آن موجودات بکذا الی ما نهایتاً پس این موجودات متکثره متعدده که مستماست بعالم نباشد مگر تعینات نور و تنوعات ظهور و وجود حق سبحانه که ظاهر بحسب مدارک و منشاء که از احکام و آثار آن حقایق است متعدد و متکثر می نماید و حقیقت بر همان وحدت حقیقی خود است که منبع است مر هر وحدت و کثرت و بساطت و ترکیب ظهور و بطور اول پوشیده ماند که تعین صفت متعین است و صفت عین موصوف است من حیث الوجود اگر چه غیر است من حیث المفهوم و لذا قیل التوحید للوجود و التمییز للعلم و التقادیر العلم بالمحقایق نور وجود حق سبحانه و **لِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى شَاءَ بِهِ نُوْحَسِبُ** است و حقایق و اعیان ثابتة بمنزله زجاجات متنوعه متلونه و تنوعات حضور حق سبحانه در آن حقایق و اعیان چون الوان مختلفه همچنانکه نمایندگی الوان نور بحسب الوان زجاج است که حجاب اوست و فی نفس الامر او را لونی نیست تا اگر زجاج صافی است و سفید نور در وی یا بوی صافی و سفید نماید و اگر زجاج کدر است و ملون نور در وی کدر و ملون نماید یا آنکه نوری حد ذاته از لون و شکل مجرد و معراست بچتین نور وجود حق را سبحانه و تعالی با هر یک از حقایق و اعیان ظهور لیست اگر آن حقیقت و عین قریب است بساطت و نوریت و صفا چون اعیان عقول و نفوس مجردة نور وجود در آن مظهر در غایت صفا و نوریت و بساطت نماید و اگر لجبداست چون اعیان جسمانیات نور وجود در آن مظهر در غایت صفا کثیف نماید یا آنکه فی نفسه نه کثیف است و نه لطیف پس او تقدس و تعالی که واحد حقیقی است منزله از صورت و لون و شکل در حضرت احدیت و هم اوست سبحانه که در مظاہر متکثره بصورت مختلفه ظهور کرده بحسب اسما و صفات و تجلی اسمائی و صفاتی و افعالی خود را بر خود جلوه داده بحر بلسان عرب اسم است مر آب بسیار را فی الحقیقت

غیر از آب نیست و چون حقیقت آب متعین و متمیز شود بہ صورت امواج موخس خوانند و چون متصاعد گردد و بشکل جناب جابلش گویند و همچنین چون متصاعد شود بخار باشد و چون آن بخار مترکم گردد و بر یکدیگر نشیند بر شود و ابر بہ سبب تقاطر باران شود و باران بعد از اجتماع و قبل از وصول بہ بحر سیل و سیل بعد از وصول بہ بحر کس فی الحقیقتہ نیست اینجا مگر امر واحد اعنی ماء مطلق کہ مسمی شده است بدین اسمی بحسب اعتبارات و بدین قبایس حقیقت حق سبحانہ و تعالیٰ نیست الا وجود مطلق کہ بواسطہ تقید مقیدات مسمی می گردد با سماء ایشان چنانکہ مسمی می گردد اولاً بعقل پس بنفس پس بفلاک پس با جرام پس بطبایع پس بموالید الی غیر ذلک و نیست فی الحقیقتہ مگر وجود حق و هستی مطلق کہ مسمی گشته بدین اسم بحسب اعتبارات تنزل از حضرت احدیت بوحدانیت و از حضرت واحدیت بحضرت ربوبیت و از ان بہ حضرت کونیه و از ان بحضرت جامعہ انسانیت کہ آخر حضرت کلیہ است پس جاہل چون نظر کند بصورت موج و جناب و بخار و ابر و سیل گوید این البحر و نداند کہ بحر نیست الا آب مطلق کہ بصور این مقیدات برآندہ است و خود را درین منطابہ مختلفہ نموده و همچنین چون نظر کند بمراتب عقول و نفوس و افلاک و اجرام و طبایع و موالید گوید این الحق و نداند کہ این ہمہ منطابہ و بندودی سبحانہ خارج نیست ازین منطابہ و منطابہ از وی اما عارف چون نظر کند و اندوید کہ همچنانکہ بحر اسم است مر حقیقت مطلقہ آبر کہ محیط است بحمیع منطابہ و صور خویش از موج و جناب و غیرہا و میان مطلق آب و این منطابہ و صور مغایرہ و مبانیستی نیست بلکه بر ہر قطرہ از قطرات و ہر موجی از امواج صادق است کہ عین آب است من حیث الحقیقتہ و غیر اوست من حیث التعین و همچنین اسم حق عبارت است از حقیقی مطلق کہ محیط است بہر ذرہ از ذرات موجودات و بہر مظہری از منطابہ کائنات و میان او این منطابہ تغایر و تنباین نیست بر ہر یک از نہیہا و قسمت است کہ اوست من حیث الحقیقتہ اگر چه غیر اوست من حیث التعین پس نہ بندد واقع الا وجود مطلق و وجود مقید و حقیقت و وجود اور بہر دو یکی داند و اطلاق را و تقید را از نسب و اعتبارات او شناسد قال حجۃ الاسلام بدانکہ دوستی حق سبحانہ و تعالیٰ عالی ترین مقامات است بلکہ مقصود ہمہ مقامات خود اینست چہ دفع مہلکات کہ

گفته ایم چون نخل و کبر و عجب و ریاض و حسد و تیزی خشم و شره طعام و شره سخن و دوستی مال و دوستی جاه
از برای طهارت است از هر چه از دوستی حق سبحانه و تعالی مشغول کند و منجیایه که گفته ایم چون
توبه و صبر و زهد و خوف و رجا و اخلاص و خلق نیکو نیست و آنچه پس ازین گفته شد و چون شوق
و اشتیاق و رضا ثمره و تبع اینست و غایت کمال بنده آن است که دوستی حق سبحانه و تعالی
بر دل وی غالب شود چنانکه حکمی او را فرا گیرد اگر این نبود باری باید که از دوستی چیز باری دیگر
غالب تر بود و شناختن حقیقت محبت چنان مشکلت که گریه می از متکلمان انکار کرده اند و
گفته اند کسی که از جنس تو نبود او را دوست نتوان داشت معنی دوستی حق تعالی فرمان برداری است
و هر که چنین اعتقاد کند از اصل دین بخرم بوده و شرح این نیز مهم بود اول شنواید شرعاً بلا غیبت
دوستی حق سبحانه و تعالی بگوئیم آنگاه حقیقت آن بیان کنیم بدانکه همه اهل اسلام اتفاق کرده اند
بر آنکه دوست داشتن حق سبحانه و تعالی فرضیه است و خدای سبحانه می گوید *يُحِبُّهُمُ وَيُحِبُّوهُ*
و رسول صلی اللہ علیہ وسلم می گوید که ایمان کسی تمام نیست تا آنگاه خدای سبحانه و رسول
او را صلی اللہ علیہ وسلم از هر چه جز آن است دوست تر ندارد و گفت صلی اللہ علیہ وسلم
بنده مومن نباشد تا آنکه خدای و رسول را از اهل و مال و جمله خلائق دوست تر ندارد و خدای سبحانه
تهدید کرد و گفت که اگر پدر و فرزند و مال و مسکن و تجارت هر چه وارید از خدای سبحانه دوست
دارید یاخته باشید تا فرمان در رسد و یکی رسول را صلی اللہ علیہ وسلم گفت که ترا دوست میدارم
گفت در شبی را ساخته باش و گفت خدای سبحانه دوست میدارم گفت بلا با را ساخته باش
و در بعضی کتب آسمانیست که خدای سبحانه گوید ای بنده من ترا من دوست دارم بحق من بر تو
که تو نیز مرا دوست دار پس محبت و حقیقت آنچه مشکل بود تا بعضی انکار آن کرده اند
در حق خدای سبحانه و با آثار اثبات آن گرییم و نیز به مثلها روشن کنیم تا هر که چه کند فهم آن کند
و بدانند که اصل دوستی چیست بدان که اصل دوستی میل و است بجزی که خوش بود اگر آن
میل قوی باشد آنرا عشق خوانند و دشمنی نفرت طبع است از چیزی که ناخوش بود این جا خوشی
و ناخوشی نبود و دوستی و دشمنی نبود اکنون باید که بدانی که خوشی چه بود بدانکه چیز با در طبع تو
مستقیم است بعضی موافق طبع است و طبع تو با آن فراسازد بلکه طبع تو تقاضای آن بکند

که موافق آن باشد و آنرا خوش گویند و بعضی آنست که موافق طبع نبود و طبع تقاضای آن نکند
 آنرا ناخوش گویند و آنچه نه موافق بود و نه مخالف آنرا خوش و ناخوش گویند اکنون باید که
 بدانی که ترا هیچ چیز ناخوش نیاید تا آنرا چیزی نخست آگاهی نیابی و آگاه بودن چیزها بحواس
 باشد و عقل و حواس پنج است و هر یکی را لذتی است و بدان لذت و پیرا دوست دارد.
 بدان معنی که طبع بوی میل کند لذت حاسه چشم در صورتهای نیکو بود و در سبزه و آب روان و
 امثال آن و لذت گوش در شنیدن آوازها و خوش بود لذت ششم در بوئیدن بویها و خوش
 بود و لذت ذوق در خوردن طعامهای خوش بود و لذت لمس در مسودن چیزهای نرم بود
 این همه محبوب طبع بود و طبع بآن مایل و این آدمی را باشد و همه بهایم را نیز باشد حاسه ششم
 در دل باشد که آنرا عقل گویند و بصیرت گویند و نور گویند و هر هبارت که خواهی بگویی آنچه آدمی
 متمیز است از بهائم ویران نیز علم گویند که آن ویرا خوش آید و آن محبوب وی باشد چنانکه
 سایر لذتها که موافق حواس و محبوب حواس باشد و ازین بود که رسول صلی الله علیه و سلم
 گفت که از دنیا که چیز پیرا دوست من کرده اند زتان و بوی خوش در روشنی چشم من در نماز
 است نماز را در حبه زیادت نهاد هر که چون بهایم بود از دل بخیر بود و جز حواس نداند هرگز
 باور نکند که نماز خوش بود و پیرا دوست توان داشت کسی که عقل بروی غالب بود از صفات
 بهایم دور تر بود نظاره چشم باطن در حضرت اکبریت و عنودی و کمال و جلال ذات و صفات
 وی دوست دارد از نظاره چشم ظاهر در صورت های نیکو و سبزه و آب روان بلکه این همه لذتها
 در چشم وی حقیر بود چون جمال آنحضرت بر وی نکتشون شود و پیدا کردن اسباب دوستی تا از آنجا
 معلوم شود که مستحق دوستی جز خدای سبحان نیست و اسباب دوستی چهار است اول آنکه
 آدمی خود را و کمال خود را دوست دارد و بقاء خود را دوست دارد و هلاک خود را دشمن دارد
 و پیرا دوست ندارد و چون علت دوستی موافق طبع بود چه چیز بود و پیرا موافق تر و سازگار تر از
 دوستی وی و دوام دوستی وی و کمال و صفات وی و وجه ناموافق تر و سازگار تر از دوستی وی بود
 و دوستی کمال صفات وی پس بدین سبب تیر فرزند را دوست دارد و بقاء ایشان چون بقاء
 خویش داند و چون از بقاء خویش عاجز است آنچه با بقاء وی بماند و حتی آنرا نیز دوست دارد

و به حقیقت خود را دوست میدارد که آنرا برای خود میخواهد و بدین سبب مال را نیز دوست دارد که آن مال آلت وی باشد در بقای وی و در بقای صفات وی و همچنین قرابتان را دوست دارد که ایشان را پر و بال خویش داند و خویشتن را با ایشان کامل شناسد سبب دوم نیکو کارسیت است که هر که با وی نیکو کند و پیرا دوست دارد و ازین گفته اند الا انسان عبید لا احسان و رسول گفت صلی اللہ علیہ وسلم یا رب بر من بیخ فاجر را دوست مده که با من نیکوئی کند که آنگاه دل من و پیرا دوست دارد یعنی که آن طبع بود که به تکلف و بگریز شود و به حقیقت این بان بازمی گردد که خود را دوست داشته باشد چه احسان بود که کسی کاری کند در حق کسی که سبب بقاء وی گردد یا سبب کمال صفات وی باشد که کسی چیز پیرا دوست دارد بی علتی چنانچه تندرستی را دوست دارد و لعلتی دیگر و طبیب را دوست دارد و لعلتی تندرستی و چنانکه خود را دوست دارد نه به علت کسی و نیکوئی را دوست دارد نه برای آنکه دوستی و نیکی با وی کرده آن نیکو کار چه اگر کسی بشنود که در مغرب پادشاهی است عالم و عادل و همه خلق از وی در راحت اند طبع بوی میل کند اگر چه داند که هرگز بمغرب نخواهد رسید و احسان وی نخواهد دید سبب سیم آنکه کسی را دوست دارد که نیکو بود نه برای چیزی که از وی حاصل کند و نیکی برای نیکی وی او را دوست دارد چه جمال در طبع محبوب است و نفس خویش چنانکه کسی صورت نیکو را دوست دارد نه برای شهوت چنانکه کسی سبزه و آب روان را دوست دارد نه برای آنکه بخورد و لیکن چشم را از جمال وی لذتی بود و جمال و حسن محبوب است و اگر جمال حق سبحانه و تعالی معلوم شود درست شود که و پیرا دوست باید داشت و معنی جمال پس ازین گفته آید که چیست سبب چهارم دوستی به سبب مناسبت بود میان دو کس چه کس بود که طبع وی با دیگری موافق بود و او را دوست دارد نه برای نیکی وی و این مناسبت گاه بود که ظاهر بود چنانکه کودک را با کودک و عالم را با عالم و جاهل را با جاهل و هر کسی را با جنس خویش و گاه بود که پوشیده بود در اصل فطرت و در اسباب سمادی که در وقت ولادت مستولی باشد میان ایشان مناسبتی افتاده باشد که کس را بدان راه نبود چنانکه رسول صلی اللہ علیہ وسلم از آن خبر داد که الا رواح جنود مجتدة فما تعارف منها ائتلف و ما تناكر منها اختلف - گفت

ارواح در روز میثاق چون لشکر با بود روی بر روی و پشت بر پشت و بعضی را که پشت بر پشت
بودند میان ایشان بیگانگی شده چون در آن روز کسی را با کسی آشنائی افتاده باشد اینجا با یکدیگر
الفت گیرند و اگر آشنائی نیفتاده باشد میان ایشان هیچ الفت نباشد و این آشنائی عبارت
از آن مناسبت است که راه به تفصیل آن نتوان بر و پیدا کردن حقیقت نیکوئی بدانکه کسی که
تزدیک به بهایم بود و راه جز فراغ نماند باشد که گوید نیکوئی هیچ معنی ندارد جز آنکه از وی سرخ
و سفید متناسب اعضا بود و حاصل آن لشکل و لون گردد و هر چه لشکل و لون ندارد ممکن نبود که
نیکو بود و این خطا است چه عقلا گویند که این خطی نیکوست و آواز نیکوست و جامه
نیکوست پس معنی نیکوئی آن بود در چیزی که هر کمالی که بوی لایق باشد در آن چیز جمع بود و
هیچ چیز در نیابد و در آن کمال و کمال در هر چیزی نوع دیگر بود کمال خط متناسب حرف
وی بود و دیگر معانی و شک نیست که در خط نیکو و سرای نیکو لذتی است پس نیکوئی بصورت
روی مخصوص نباشد که این همه محسوس است چشم ظاهر و باشد که کسی بدین اقرار کند و لکن گوید
که چیزی چشم نتوان دید چون نیکو بود و این نیز جهلست که مانی گوئیم که فلان خطی نیکو دارد و
مروئی نیکو دارد و گویند عالم باورع سخت نیکو بود و شجاعت با سخاوت سخت نیکو بود و
پرہیزگاری و کم طمعی از همه چیز با نیکوتر و امثال این معروف است و این همه چشم ظاهر نتوان دید
بلکه به بصیرت و عقل در توان یافت و در کتاب ریاضت نفس گفته ایم که صورت دوست
ظاهر و باطن و خلق نیکو صورت باطن است و محبوب است بطبع دلیل بر آنکه کسی امانی را چون
الوحیفة و یا شامی را رحمتها اللہ دوست دارد بلکه ابو بکر و عمر و عثمان و علی رضی اللہ عنہم را دوست
دارد و محال نبود و چگونه محال بود که کس بود که ورین دوستی جان و مال بدل کند و این دوستی برائے
صورت و لشکل نبوده باشد که ایشان را ندیده باشد و صورت ایشان حاک شده بلکه این دوستی
برای جمال صورت باطن ایشان است و همچنین پیغمبران را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دوست برای این
جمال و کمال دارند و هر کرا عقل بود جمال باطن را انکار نکند پس پیدا شد که جمال و دوست ظاهر و باطن
و جمال صورت ظاهر باطن محبوب است همچون ظاهر بلکه آن جمال محبوب تر بود کسی که او را عقل
بود پیدا کردن آن مستحق دوستی به حقیقت خداست سبحانه و پس بدانکه مستحق دوستی بجز خدا

نیست و هر که دیگری را بجز او سبحانه دوست دارد از جهل بود مگر بدان وجه که بوی تعلق داشته باشد چنانکه رسول را صلی اللہ علیہ وسلم کسی را دوست دارد رسول ویرا و محب و محبوب و یرا دوست دارد پس همچنین دوستی علما و متقیان هم از دوستی حق تعالی باشد و این بدانند که در اسباب دوستی نگاه کند سبب اول آن است که کسی خود را و کمال خود را دوست دارد و چون کسی خود را دوست دارد بضرورت خدای خود را دوست دارد چه هستی و هستی صفات کمال وی از خود وی است که اگر نه فضل وی بودی با فرینش وی هرگز هست نبودی و اگر نه فضل وی بودی به نگاه داشتند وی نماندی و اگر نه فضل وی بودی به نگاه داشتند اعضا و اوصاف کمال وی از وی نماند چیزی نبودی چه هستی و لوازم هستی از حق سبحانه در وی سرایت کرده عجب از کسی که از گریا بگریزد و سایه درخت را دوست دارد و درخت را که توام سایه بولیت دوست ندارد و بدانکه همچنانکه توام سایه بدرخت است توام هستی ذات و صفات وی بحق تعالی است و درین سخن باید که نیک تا بل کنی که این سخن جواب اشکالات سخنان گذشته می شود و چون این حال مقام تو شود بضرورت او را دوست داری و اگر خود را دوست داری او را دوست داشته باشی چه دوستی دی ثمره معرفت و لیت و همه کس بدین مقررند اگر چه ستر و حقیقت آن نشاسد مثلاً نور وجود او سبحانه پر توانداخته و همه کائنات را فرارسیده و هستی بخشیده و او سبحانه به مخلوقات خود کجمله اسما و صفات خود محیطست فعل او در کمال کل افعال و نور او در کل ارواح و علم او در کل علوم و بصیر او در کل ابصار و سمع او در کل اسما و کلام او در کل کلام و دید او در کل ابصر و ارادت او در کل ارادت و قدرت او در کل قدرت با همچنین جمله موجودات از ظاہر و باطن و اوایل و اواخر و صور معانی همه نصیب از وی دارند و با و قائم اند و یک طرفت العین از قدرت او غائب نیستند در صورت و نه در معنی آنچه واقف اند و آنچه واقف نیستند و به نبض ذات و صفات و افعال همه عالمها فرارسیده و عبارت از همه عالمها و خلایق حقیقت انسانیت است و هر چه از عجایب و غرایب در همه عالمها بیا فرید از انوار و ظلمات در صورت و معنی انسان جمله و اخلصت و حقیقت انسانی فوق این جمله است و عین حیوانیت و این ستر لیت مبهم اگر فهم آن توانی کرد مبدء مخلوقات و موجودات ارواح انسانیت و مبدء ارواح انسانی روح پاک محمد لیت

صلی اللہ علیہ وسلم کہ پر تو نور احد و احد لیسیت و آنچه تو اورا عالم گوئی از ملک و ملکوت و جبروت و عرش و کرسی و لوح و قلم و باقی موجودات از علویات و سفلیات و مفروات و مرکبات و حیوان و معاد و نبات و غیر آن از مخلوقات پر تو این نور یگانه است و صورت قوتها و مظاہر آن یک نور است و در آن حقیقت ہر قوتی کہ بہت اثر لیسیت از آثار پر تو ذات اجاری داعدی کہ آن حقیقت محل و مجلای ظہور آن نور یگانه است درین مقام زبانہا بریدہ و عقلہا مدہوش و متحیر و در دست چیزی جز حیرت نہ پس سیر و سلوک عارفان عبارت از طیران ارواح بودہ در صورت و معنی خود و نہایت خود چون کسی آنرا دیدہ کشادہ شود بداند کہ آنچه می پویدہ و مقصود می پنداشتنہ ہمہ او بودہ و آیندہ این جملہ خود او بودہ بعد از آن چون این بینائی او را بہ کمال رسد دیدہ از خود بردارد و خود بہ مقصود خود بیتا شود و بداند کہ ہمہ اوست و خود در میان نہ -

تثنوی

گوید این جان چو نتو بودی ہر چہ بہت است   خود بی گفتی و خود گفتی السرت
 چو نتو بودی ہر دو کون محتسب   از چہ گردانیدیم چندین بسر
 گفت تا قدرم بدانند کی اندکی   زانکہ چون گنجی بدست آرد یکی
 قدر آن داند اگر گنجی برو   در بدست آوردنش رنجی برو
 رود درین دریا بہ صبر و انتظار   کایدت این گوہر آخر در کنار
 چنان چو در خود دید چندین کار و بار   در خروش آمد چو ابر نو بہار
 گفت اگر من نیکاور بد بودہ ام   در حقیقت طالب خود بودہ ام
 ہر کجا رفتم ببالا و نشیب   جملہ را از نور من بود است زیب
 در حقیقت چون ہمہ من بودہ ام   نور بخش ہفت گلشن بودہ ام
 پس چرا بیرون سفر می کردہ ام   سوی این و آن نظر می کردہ ام
 گر ہمہ در جان خود من گشتمی   من ہر یکا ذرہ صد من گشتمی

۱۰۰ مطلب :- بیان سیر در نفس و این سخن در توحید معرفت -

تا ابد اکنون سفر در خویش کن : ہر زمانی رونق خود پیش کن
 لیک اگر از خوشیتن خواہی خلاص : تا شوی در پردہ توحید خاص
 از وجود جان بیرون باید شدن : محرم جانان کنون باید شدن
 حوصلہ پیدا گر آن باید تا : کی بود جانان اگر جان باید تا
 کفر بین و عقل و جان و خاک و آب : جلد بیک رنگت شود چون آفتاب
 چون ہمہ یکا رنگ آمد در احد : از ہمہ درویش مانی تا ابد
 و بود در قہر جان یکا ذرہ چیز : حال کا و الفقر باشد کفر نیز
 فطر چہود سایہ جاوید آمدہ : در میان قرص خورشید آمدہ
 جز خدا اگر آنجا چہیزی بود : ہم احد باشد چہ تمیزی بود
 زانکہ اینجا ہمہ اولست و بس : بد میں کین جلد نیکو لست و بس
 آن و این و این آن این جا بود : لیک اینجا این ہمہ سو بود
 ہر چہ از قرب احد آید پدید : چون شود نازل عدو آید پدید
 ہست قرآن در حقیقت یکا کلام : با عدو آمد چہ منزل شد تمام
 صد ہزاران قطرہ یکا عمان بود : چون ز عمان بگذر و باران بود
 ہر چہ اسمی یافت آمد در وجود : آنہم یکا شہادت از بحر جود
 حق عرفان این زمان حاصل شود : آنچہ عقلش خواندہ باطل شود
 عقل با جان کی تواند ساختن : با براتی لاشہ نتوان ساختن
 ہر کہ یکا ذرہ ازین رہ پی برو : پیچ گردد پیچ ہرگز پی برو
 عازیت باشد ہمہ کردار او : آن او نبود ہمہ گفتار او
 گریبان نیکو بود در شرع و راہ : آن بیان در حق بود برق سیاہ
 محو گردد صورت آفاق گل : عز با کلی بدل گردد بدل
 بعد ازین در حق سفر پیش آید : ہر چہ گویم بشن ازین پیش آید
 اکنون کمال عرفان حاصل شود و متاسبت خود با حضرت بشناسی و مناسبت و خصوصیت

قُلِ السُّوْحُ مِنْ أَهْرِ رَبِّي حَتَّىٰ تَرَ مَا مَعْلُومٌ كَرَدُّ وَاشَارَتِ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَىٰ صُورَتِهِ وَرِيَابِي
 باید که این سر را عزیز داری و با تا اهل در میان نمی که هر کس طاقت آن نیارد و بسیاری درین
 راه بسور آمدند تا بعضی در ورطه تشبیه افتاده اند و بعضی به حلول و اتحاد افتاده اند اما ذاتا الله
 منها سبب دوم کسی را دوست دارد که با وی نیکی کند و هر کسی را دوست دارد بدین
 سبب جز از حق سبحانه آن دوستی از جهل بود که کسی با وی آن نیکیونی نکرد که خدای سبحانه کرد -
 و احسان او را با بندگان وی کس در شمار نتواند آورد و آن احسان که از دیگری بیند از
 جهلست که هیچکس چیزی نتواند بد تا آنکه او را حق تعالی موکلی نفرستد که خلاف آن نتواند کرد
 و آنکه در دل او افکند که خیر و منفعت تو در دین و دنیا در آنست که چیزی فراوی و بی تا پیرا خویشی
 پس آنکس آن چیز را فر خویش داده و از تو سببی ساخته تا به ثواب آخرت بواسطه تو برسد یا به ثواب
 نام نیکی برسد سبب سیم که کسی نیکی کار را دوست دارد اگر چه با وی هیچ نیکی نکرده باشد چنانکه کسی
 شنود که در مغرب مثلا پادشاهی است عادل و بر خلق مشفق و خزانه خویش برای درویشان دارد
 و رضاند که هیچکس در مملکت وی ظلم کند بضرورت طبع ویرا دوست دارد که اگر چه هرگز ویرا
 نخواهد دید و هرگز هیچ نیکی بوی نخواهد رسید و بدین سبب کسی که غیر حق را سبحانه دوست دارد
 از جهل بود که احسان جزا زوی نیست و هر که در عالم احسانی کند همه بالزام و زمان او کند و
 آنگاه از نعمت بدست خلق چیست و چندانست خود احسانی آن است که همه خلق را بیافرید
 و همه را آنچه در بالیست بود بداد و آنچه نیز بوی حاجت نبود لیکن زیبا و آراستگی در آن بود
 بداد و این بدانند که در ملکوت آسمان و زمین و در نبات و حیوان تامل کنند تا عجائب
 بیند و احسان و انعام بی نهایت مشاهده کند سبب چهارم آنست که کسی را برای جمال دوست
 دارند یعنی برای جمال معنوی چنانکه پنجم بر آن را صلی الله علیه و سلم و اما ما را و سبب این دوستی
 معانی و صفات ذاتیه ایشان بود و حاصل آن جمال معانی چون نگاه کشد پس چیزها باز گردد
 یکی حال علم که علم و عالم محبوب بود برای آنکه نیکی و شرفیست و هر چند علم بشیر معلوم شرفیست
 و شرفیست و بزرگترین علمها معرفت خداست سبحانه و معرفت حضرت الهیست که
 مشتملست بر ملائکه و بر کتب و بر رسل و شرایع انبیا و تدبیر ملک و ملکوة در دنیا و آخرت و

نبود و قدرت وی به کمال نیست که هفت آسمان و زمین و همه کاینات در قبضه قدرت و لیسنت که اگر
 از روی بی نیازی همه را پلاک کند و در پادشاهی وی هیچ نقصان نیاید و اگر خواهد در یک لحظه
 صد هزار این چنین عالم آفریند تواند و یک ذره در عظمت وی زیاده نشود که زیاده و نقصان را
 به حضرتش وی راه نیست و هر که او را دوست ندارد و غیر او را دوست دارد از جهل بود و این دوستی
 به کمال تر بود از دوستی که به سبب احسان بود که آن دوستی به سبب زیاده و نقصان نعمت زیاده
 و کم شود و چون سبب این بود در همه احوال عشق وی به کمال بود و برای این بود که بر او و علیہ السلام
 وحی آمد که یاد او دوستترین بندگان نزد من بنده الیست که سرانه از بیم و نه از طمع پرستد بلکه
 برای این پرستد که حق خدای او را بوسیت را بجا آورده باشد سبب پنجم در دوستی مناسبت باید
 و آدمی را با حق تعالی مناسبت خاص هست که قل الروح من امر ربی اشاره بدانست و ان
 اللہ خلق آدم علی صورۃ اشارت نیز بدان است و آنکه گفت که بنده من بمن تقرب کند تا
 و بر او دست گیرم و سمع وی باشم و بصر وی باشم و زبان و گوش وی باشم و آنکه گفت معرفت
 فلم تعدنی یا موسی - بیار شدم به پرستش نیامدی گفت تو خداوند عالمی و از همه آفت ها منزه ای
 چگونه بیار شوی گفت یا موسی فلان بنده من بیار بود اگر و پر اعیادت کردی مرا کردی و شرح
 این معانی و اشاره بدین معانی کرده شد و افهام خلق طاقت شنودن این معانی نیارند و
 بسیار که درین معانی بسر آورده اند بعضی به تشبیه افتادند و پیدا شدند که صورت جز صورت
 ظاهر نباشد و بعضی بجلول و اتحاد قایل شدند مقصود آنست که چون اسباب دوستی بدانستی معلوم
 تو گشت که هر دوستی که غیر دوستی او باشد سبب از جهل باشد و بدین سبب سلیم دلی متکلم را بدانی
 که گفت کسی جز جنس خود را دوست نتواند داشت و چون او از جنس با نیست دوستی وی
 ممکن نباشد و این دوستی که بیان کردیم جمال و کمال معانی خواهد بود مجالست در صورتش چه آنکه
 پنجم بر او دوست دارند از آن دارند که ایشان چون وی سروریش روی و دست و پایی دارند
 بلکه از آن روی دارند که ایشان را نیز علم حیوة و سمع و بصر و کلام باشد چون وی و این صفات
 را حق سبحانه و تعالی در ایشان زیاده نهاد تا آنچه از حق سبحانه و تعالی خواهند بگیرند حاصل این
 مناسبت اینچنانیز هست و لیکن تفاوت در صفات کمال بی نهایت است و هر تبعاد و

ووری که از جاده کمال خیزد و دوستی زیاده کند پیدا کردن آنکه هیچ لذت چون لذت دیدار حق سبحانه
 و تعالی نیست بدانکه این مذہب ہمہ مسلمانانست بزبان لیکین اگر از خوشترین تحقیق جویند که دیدار
 چیزی که بجهت نبود و شکل و لون نبود چه لذت وارو این ندانند و لیکین بزبان اقرار می دهند از بیم آنکه
 در شرع آمده است و لیکین در باطن هیچ شوق نبود بدانکه آنچه ندانند بدان مشتاق نبود این
 چون باشد هر چند تحقیق آن دشوار بود و لیکین با شماره مابدان تعریف کنیم بدانکه این نوع علم را
 چهار صفت از مناسبت که باید دانست اول آنکه بدانند که دیدار خدای سبحانه از معرفت
 خوشتر دوم آنکه بدانی که معرفت خدای سبحانه از معرفت هر چه جزوی است خوشتر است - سیم
 آنکه بدانی که دل را در معرفت راحت و خوشی است بانی آنکه چشم و تن را در آن نصیب بود چهارم آنکه
 بدانی که آن خوشی که از خاصیت دل بود از همه خوشی ها از چشم و گوش و باقی حواس آید غالب تر بود
 و قوی تر چون این همه بدانی بضرورت معلوم شود که ممکن نیست که چیزی خوشتر از دیدار خدای بود
 سبحانه اصل وی آنکه راحت دل در معرفت بشناسی که ویرادران لذت نیست بی تن چه در آدمی لذتها
 آفریده اند و هر یکی را برای کاری آفریده اند و لذت وی مقتضای طبع و طبیعت است چنانکه قوت لذت
 خشم را برای غلبه و انتقام آفریده اند و لذت وی در اندست و قوت شهوت را برای حاصل کردن
 غذا آفریده اند و لذت وی دران است و قوت سماع و بصر و غیر آنرا بران قیاس کن که هر یکی از
 ایشان لذتی دارد و این لذات مختلفا افتاده که لذت مباشرت مخالف لذت خشم را نه لذت
 و نیز متفاوت است که قوت بعضی قوی تر است و لذت چشم در صورتها و نیکو غالب تر است از
 لذت بینی در بویها و خوش و در دل آدمی نیز قوتها آفریده اند که آنرا عقل گویند و نور گویند که آنرا
 برای علم و معرفت چیزها آفریده اند که در خیال و حس در نیاید طبع وی نیز آن است و لذت وی
 دران است تا بدان بدانند که این عالم که آفریده اند ویرا بحد بری حکیم و قادر در همه وقت حاجت
 ست و بهترین صفات صانع سبحانه در آفرینش وضع وی بدانند و این همه در حس و خیال در نیاید -
 بلکه صفتها و بار یکا را بدین بدانند و استنباط کنند چون نهادن اصل سخن و نهادن کتابت و نهادن
 هندسه و علم های بار یکا و ویرا درین همه لذت بود تا اگر بروی شنا گویند بدان علم اگر چه اندک بود
 شاد شود اگر گویند ندانند رنجور شود چه علم را کمال خود شناسد و چگونه کسی بعلم خوش نیاشد

و بدان تفاوت نکند که علم صنعت خدا نیست سبحانه و چه چیز باشد نزد آدمی خوشتر از کمال آدمی و چه کمال بود عظیم تر از کمالی که به صفات حق سبحانه و تعالی حاصل آید پس بدین اصل بدانستی که دل را از معرفت لذت نیست بی آنکه چشم و تن را در آن نصیب بود حاصل دوم آنکه بدانی که لذت علم و معرفت که بدل بود از لذت محسوسات و لذت شهوات تو نبوی بود که اگر کسی شطرنج نیکو می بازی چون بدان مشغول شود گاه بود که اگر نزد او طعامی بیارد خورد و بوی تنگ رود و اگر گویند نان خور خورد و معلوم شد که لذت وی در شطرنج و بردن قوت آمدن دی قوی تر است از لذت نان خوردن که بدین لذت او را تقدیم کرده پس قوت لذت وقتی معوم می شود که هر دو فراهم آمدند اختیار آن دیگری کرد چون این بدانستی بدانکه هر که عاقل تر بود و قوت باطن بروی مستولی تر بود چه اگر عاقل را خیر کنند میان آنکه لوزینه و مرغ بریان خورد و کاری که در آن دشمن وی مغلوب و مقهور گردد و ریاست بروی مسلم شود البته ریاست و غلبه اختیار کند مگر که آن قوت در وی ناتمام بود چون کودک و مرد معتوه عقل شوریده پس آنکس که در وی شهوت طعام و جاه و ریاست آفریده باشند شهوت جاه بر باقی فراموش دارد بدینیم که قوه جاه در وی قوی تر است از آن باقی پس بدین معلوم شود که لذت علم و معرفت از همه لذتها و دیگر غالب تر است و آن به مقابله توان دانست اصل سیم آنکه معرفت حق سبحانه و تعالی از همه معرفتها و دیگر خوشتر است که چون بدانستی که علم معرفت از همه علم ها نیکوتر است به شک نشوی که بعضی علوم از بعضی نیکوتر است که هر چند معلوم شریف تر و بزرگ تر علم وی نیکوتر و شریف تر و چون هیچ چیز شریف تر و با کمال تر و با جلال تر و عظیم تر از خداوند عالم که آفریدگار همه جمالهها و کمالها و لیست و تدبیر ملکوت آسمان و زمین و این جهان و آن جهان او کند و هیچ حضرت نیکوتر و با کمال تر از آن حضرت نیست چگونه ممکن بود که نظاره حضرتی خوشتر از نظاره این حضرت باشد اگر کسی را چشم آن باشد که در اسرار ملکوت الهیت نظر کند بجزی و دیگر غیر آن مشغول نشود پس معلوم شد که معرفت حق تعالی و معرفت صفات وی و معرفت ملکوت و مملکت وی و معرفت الهیت وی از همه معرفتها خوشتر که معلوم این معرفت از همه خوشتر بلکه شریف تر گفتن سخن و خطا است چه هر چیزی را که با وی اصناف کنی استخفاف باشد و خطا پس عارف درین جهان همیشه در بهشتی

است که عرضها اوسع السموات و الارض است یعنی عرض وی از آسمان و زمین بیش بود که آسمان و زمین را منتهاها است و میدان معرفت حق تعالی را منتها نسبت و بوستانی که تا شاگانه عارف است کناره ندارد و آسمان و زمین کناره دارد و میوه ها که درین بوستان بودند ممنوع بود و نه مقطوع بلکه بر دوام بود قطوفها دایمیه ثمره وی که هم در ذات وی بود از وی نزدیکی تر چه باشد که مزاجت و غل و حسد را بوی راه نبود و این بهشت به بسیاری اهل دی بر عارف تنگ نشود بلکه فراخ تر شود اصل چهارم آنکه لذت نظر از لذت معرفت خوشتر بوده چه دانستن چیزها و قسم است یکی آنکه در خیال آید چون الوان و اشکال و قسم دوم آنکه عقل او را در یابد و در خیال نیاید چون حق سبحانه و تعالی و صفات او که بی چون و بی چگونه بود و چون و چگونه را بوی راه نبود و در خیال و عقل آنرا در یابد مثلاً در آدمی چندین چیز است که آنرا چون و چگونه نتوان گفت و چون را بوی راه نیست چون قدرت و علم و ارادت و عشق و حیوة و خشم و شهوت و درد و راحت که این همه را چون و چگونه نباشد و در خیال نیاید و عقل آنرا در یابد و هر چه در خیال و ادراک تو آید آن بر دو وجه است یکی آنکه در خیال حاضر بود چنانکه گوید روی می نگری و این ناقص است دیگر آنکه در چشم آید و آن کامل تر است لاجرم لذت در دیدار معشوق بیش از آن است که لذت در خیال وی نه از آنکه در دیدار صورت دیگر است مخالف آن یا نیکوتر از آنکه بلکه همان است و لکن آن روشن تر است چنانکه معشوق را وقت چاشت گاه بینی لذت بیش یابی از دیدن وی بوقت دیگر نه از آنکه صورتش بگیرد بلکه روشن تر و شگفته تر و مکشوف تر شد همچنین هر چه در خیال آید و عقل او را در یابد و در وجه دارد یکی را معرفت گویند و در وجه دیگر را رؤیت و مشاهده گویند و نسبت آن با معرفت در کمال روشنی چون نسبت اویدار است نسبت با خیال و همچنانکه تاریکی چشم را حجاب است از دیدار نه از خیال تا از پیش بر نخیزد و دیدار نباشد همچنین علاقه آدمی با این تن که مرکب است از آب و خاک و مشغولی وی بشهوات این عالم حجاب او است از مشاهده از معرفت تا این حجاب بر نخیزد آن مشاهده میسر نشود و ازین گفت موسی را که من ترافی و چون مشاهده تمام تر است و روشن تر لذت آن بیشتر همچنانکه در دیدار و خیال و بدانکه حقیقت اینست که همین معرفت است که در آن جهان بصفتی دیگر شود

که با دل هیچ نزدیکی نداشته باشد و چون این گردش بغایت روشنی رسد آنرا مشاهده و نظر و دیدار گویند که دیدار عبارت است از کمال ادراک و این مشاهده کمال این ادراک است و برای آن است که این مشاهده جهت اقتضای ننگند چنانکه معرفت درین جهان اقتضای نگر و پس تخم دیدار معرفت است هرگز معرفت نیست از دیدار محبوب است حجاب ابدی چه هر که تخم ندارد در ع صورت نه بندد و هرگز معرفت تمام تر و دیداری تمام تر و هر که حقیقت معرفت بخشد در آن چندان لذت یابد که اگر درین جهان بهشت بعوض فرادی دهند معرفت از بهشت دوستر و اگر چه لذت معرفت عظیم است لیکن بالذات دیدار آخرت هیچ نزدیکی ندارد و این حال را جز به مثال در نتوان یافت عاشقی تقدیر کن که در معشوق می نگرد بوقت صبح که هنوز روشن نشده باشد و وقتی که عشق وی ضعیف بود و شهوت وی ناقص بود و در جامه وی گرم و زنبور بود و ویرامی گزند و با این حال بکارهای دیگر نیز مشغول باشد و از هر چیزی نیز برهاس بود شک نیست که لذت این عاشق ضعیف بود پس اگر ناگاه آفتاب براید و بغایت روشن شود و شهوت و عشق وی بغایت قوت گیرد و آن مشغله و برهاس از دل وی بر خیزد و از گزیدن مار و گزوم و زنبور خلاص یابد هر آینه از دیدار معشوق او را لذتی عظیم بود که با دل هیچ برابری نداشته باشد حال عارف در دنیا چنین بود و آن تاریکی مثال ضعف معرفت بود درین جهان که گویا از پس پرده بیرون می نگرد و ضعیفی عشق به سبب نقصان آدمی است تا درین جهان بود ناقص بود و آن عشق بکمال نرسد و گزوم و زنبور مثال شهوت دنیا بود و غم و رخ دنیا مشوش لذت معرفت او و مشغله و برهاس مثال اندیشه زندگانی در دنیا و معیشت بدست آوردن و مثال آن در هر کس را که این همه از پیش بر خیزد و شهوت و عشق دیدار تمام شود و آن پوشیدگی بکشف بدل شود و غم و مشغله دنیا منقطع شود بدین سبب آن لذت به کمال رسد اگر چه بقدر معرفت پیش نبود پس آینه لذت در دیدار محبوب مرعاشق را پیش از آنکس بود که وی عاشق نبود پس معرفت کفایت نیست در کمال سعادت تا با وی محبت یار نباشد و محبت بدان عالی بود که محبت دنیا پاک از دل بشوید و این چیز بزرگ و تقوی حاصل نیاید پس عارف تا بهر لذت بیشتر بود و دیدار را برای آن گویند که آنجا خیال به کمال رسد نه

برای آن ویدار گویند که چشم است که اگر ویدار را در پیشانی آفریدی هم ویدار بودی پس در جای
وی او تختن فضول بود پس چون لفظ ویدار آمده است محل آن چشم است باید که اعتقاد کنی که در
آخره چشم را هم در آن نصیب بود ویدانی که چشم آخرت نه چون چشم دنیا بود که این چشم جز
جهت نه بیند و آن چشم بی جهت به بیند و با عامی پیش ازین نتوان گفت و هر دانشمند که رنج
و رفقه و حدیث و تفسیر برده است و راه مشاهده او را نکشاده هم درین معنی عامی است و
حل این معنی کاروی نیست بلکه آن رنج در کلام برده است و در حقیقت آنهم عامی است چه
وقوف بدین معنی جز در تحلی فانی حاصل نیاید و کار فقیه و متکلم آن بود که ایشان سخنه و پیشوا سے
اعتقاد عامی باشند تا آنچه عامی اعتقاد کرده است آنرا بروی بحدیث می شود و دلیل نگاه دارد
و شر مبتدع از وی دفع کند چه اسباب معرفت خلق را مختلف افتاده عامه را بخود شناسا
گردانید بخلق خویش تا از خلق بخالق و از صنع بصانع راه برند رفعت آسمان و بر فراشی
وی و بررگی و کشادگی وی و اندر هوا ایستادگی وی و وسعت زمین و گستردگی وی و بر آب
قرار گرفتن وی و باقی مخلوقات و عجایب و غرایب صنع که در مخلوقات وی است آنهمه دلیل راه
نمودن است از خلق بخود پس عارف چون صنع بیند نظرویی بصانع افتد گوید ما را بیت شیئا
الا و را بیت اللذنیه بزرگان گفته اند که یعقوب علیه السلام در جمال یوسف لطفی از حق سبحانه
و تعالی مشاهده می کرد که آن لطف در آن جمال مخفی و مکنون بود که اندر خلقت دیگر فرزندان
آن لطف نبود و در نظاره یوسف او را با دوست زیاد مشاهده لطف می افتاد و وی بسته
آن مشاهده بود و بسته یوسف و هر صانع که بصانع بیشتر راه می نماید عزیز تر باشد لا جرم یوسف
علیه السلام از همه فرزندان عزیز تر بود پس کسی که اندر چیزی دوست باشد اولی تر که او را
عزیز تر دارد از همه چیزها چه دوست از نفس و جان و دل عزیز تر است اگر تن است برای
خدمت و بار دوست است و اگر جان است برای شوق و آرزوی دوست است و اگر

۱۰ اللهم اجعلنا من المشاهدين لا من السامعين القانعين بالخير

۱۱ مطلب: بیان حجت محبت یوسف علیه السلام

ولست برای محبت و اندیشه دوست است پس آنچه وسیلت بود مرد دوست را دوست
از وی عزیز تر بود و بزرگان گفته اند آنکس که غیر حق پرستد که چون بحق راه نیافت چنگ اندر
صنع وی زوجه بر نقش عشق آوردن بر نقاش عشق آوردنست و صورت را ستودن مصور
را ستودن است چه نقش به نقاش نقش گشته بمصور صورت گشته پس هر که گوید این صورت
نگر چنانستی که همی گوید این لطیفی نقاش نگر قوله تعالی هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ فِي الْأَرْحَامِ
مراد از این نظاره رحم نیست مراد نظاره صنع است اندر رحم و مراد نمودن صورت نیست بلکه
مراد مصور نمودن است تا از صورت مصور بنیدنه صورت و آنکه گفت الا و رایت اللہ قبلہ
یک معنی آن است که صفات همواره بر صنع سابق است نخست وجود صانع است و صنع
فعل وی باز حصول مصنوع از مصنوع به صنع نگر و از صنع به صانع و چون وجود صانع پیش
از صنع بود به نظاره جمال صانع از دید صنع فارغ آمد چه در مرتبه صانع بجدیست که با وجود
ظهور آن وجود حدثان را طاقت تاب وجود و مانند و دیگر آنکه وجود حق بجای وجود همه
کائنات بنشیند و هیچ چیز بجای وجود وی ننشیند چه وجود کونین با وجود وی وجود شده
و به وجود وی عدم بوده و جود او موجود کونین وجود بوده باشد چون پیش حق سبحانه و تعالی
بر کونین بدین معنی بیدند تا طر حق سبحانه گشتند و مخلوق از پر و اختند رایت شیئا الا رایت
اللہ قبلہ این باشد و اسباب معرفت او سبحانه مر خواص را صفات و کلام او است تا از
صفت به موصوف راه بردند و از اسم بمسمی بنیاشدند قوله تعالی افلا یتدبیرون القرآن
میگوید این قرآن صفت من است در وی نظر کنید و مرا بنید خلق را عبارت و بیان دادم
از مثل عبارت و بیان قرآن همه عاجز شدند پس از نفس قرآن عاجز تر باشند شفاء
و دستان از قرآن جمال دوست بود و همس قرآن بود که سبب هلاک دشمن آمد باز نمود که
در هر چه خواهیم خود را بنمایم و آن چیز را سبب نجات آنکس گردانم و باز هم در آن چیز جمال از
کسی باز گیرم و همان چیز را سبب هلاک وی گردانم پس عام مشغول به فعل گشتند به صفات
نیز و اختند باز خواص مشغول صفات گشتند از افعال یا و نیاز و نیز باز از انبیا مشغول ذات
گشتند از ذکر صفات بی نیاز گشتند قوله تعالی وَ كُنْ لَكَ أَوْ حَيْثَا لَيْكَ مَوْجِبَاتٌ أَمْرًا

و قوله تعالى فادحی الی عبدک ما وحی این جا عبارات از میان برخواست خبر سئل عبارت
 واسطه بود چون دوست حاضر گشت واسطه از میان برخواست از ذکر صفات زبان عبارت
 منقطع شد حیرت بجای آن بنشست چیزی می بنید و از آن دیدار خبر نمی توان داد کسی را
 که نتواند چه بنید و آن کس را که بنماید چون او نماند چه داند و چه بنید و از چه خبر کند عین
 معرفت وی همه حیرت گرد و قصار قریه بعد از حضرت غیبت وجوده مدماً و بقاؤه فناء و علمه
 جهلاً و معرفت حیرت و روزی آن او این باشد یاد لیل المتجیرین زونی فیک عنک تحیر ای چون خود
 را بمانائی همه ترا بنیم و چون بخود تحیر دهی متحیر بتو ما نمیم متحیر با تو به از متحیر بخی تو پس درست شد
 که تفاوت دیدار بحسب تفاوت درجات عرفان بود هر کسی را بقدر مرتبه او دیدار باشد
 در آخرت او را و اجماع کرده اند که مومنان حق سبحانه و تعالی را بچشم سر بنید و در آخرت بدون
 کاشفان کرامت من اللہ سبحانه کقوله تعالی لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ وَرُویت
 عقلاً جایز است و نقلاً واجب اما عقلاً جایز است برای آنکه او تعالی موجود است و هر
 که موجود بود رویت او جایز باشد چون حق سبحانه و تعالی استعداد رویت خود سبحانه در بنیده
 پدید کفر دیگران نگه اگر رویت او سبحانه جایز نبودی سوال موسی صلوات اللہ علیہ جبل و کفر بودی
 قوله تعالی خبر اعنه انی النظر الیک و چون حق تعالی رویت را با استقرار جبل معلق کرده است
 لقوله تعالی قَاتِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوَّاهُ قَرَانِي عَقْلًا اسقرار کوه در مکان ممکن بود اگر
 حق تعالی او را بقدرت خویش ساکن داشتی و چون استقرار جبل در مکان بود جواز و امکان
 رویتی که معلقست با استقرار جبل عقلاً واجب شود اما واجب رویت نقلاً قوله تعالی وَجِوهٌ
 یَوْمَئِذٍ مُّسَوِّمَةٌ تَأْتِيهِم مِّنَ السَّمَاءِ نَاطِقَةٌ وَقَوْلُهُ تَعَالَىٰ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ
 لَّجَبُونَ ط وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْكُمْ سَتْرُونَ رَبِّكُمْ كَمَا تَرُونَ الْقَمْرَ لَيْلَةَ الْبَدْرِ لَا تَضَامُونَ
 فی رویت و اخبار درین معنی مشهور و متواتر است اقرار بدان واجب است و ایمان و تصدیق
 لازم اما جماعتی که رویت را نفی می کنند این نقل را تا دلیل می کنند تا دلیل های مستحیل و ازل
 دور می گویند از آنلی زبها ناظره مراد ثواب است یعنی الی ثواب زبها ناظره و مراد از آنلی نظر
 الیک ایست یعنی النظر الی آیتک چه حق تعالی موسی را آیات نموده بود و شک نیست که

رب غیر ثواب است و مخاطب که موسی بود غیر ابابرت و قوله تعالی لا تدْرِ کدُّ الا بصار یعنی در دنیا
 و نه در آخرت ادراک او سبب آنست که او با بصارت ادراک کرد که ادراک مستلزم کیفیت و احاطت
 باشد پس آنچه موجب کیفیت و احاطت بود نفسی کرد و رویت را نفسی نکرد و چه در رویت کیفیت
 و احاطت نبود و اجماع کرده اند که در دنیا حق سبحانه و تعالی را نتوان دید نه به بصر و نه به بصیرت
 الا از جهت ایقان برای آنکه رویت غایت بر کرامت و افضل نعم حق است سبحانه دان جز در
 بهترین جانی روا نبود آن جنت است چه اگر رویت که افضل نعم است در دنیا به بند
 وادی فرق نمادی میان دنیا فانی و جنت باقی و چون از کلیم خود در دنیا منع کرد از مادون او
 بطریق اولی که منع کند و دیگر آنکه دنیا دار فنا است در دار فنا باقی را دیدن روا نبود و اگر در
 دنیا بیدیدنی ایمان بدان ضروری بودی و چون حق تعالی خیر داده است که رویت در آخرت
 بود نه در دنیا از آن تجاوز ناکردن و بر آنچه حق سبحانه فرموده است ایستادن لازم شود و خلاف
 کرده اند در دیدن مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم حق سبحانه و تعالی را در شب معراج جمہور و
 بزرگان این طایفه چون جنید و نوری و ابوسعید خراسانی و غیره که محمد مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم
 حق سبحانه و تعالی را بچشم سر ندید و نه بچشم پس در دنیا از خلائق دورین معنی تمسک بحديث
 عائشه رضی اللہ عنہا می کنند آنها قالت من زعم ان محمداً صلی اللہ علیہ وسلم رای ربہ فقد کذب و
 قالت ایضا رضی اللہ عنہا رای ربہ عزوجل بقلبه ولم یرہ بعینہ و هكذا قال النبی صلی اللہ علیہ
 وسلم رای ربی بقلبی و ما رایته بعینی و بہ ناخذ و بعضی گفته اند که رسول صلی اللہ علیہ وسلم رب را در
 تنب معراج بدید و صلی اللہ علیہ وسلم مخصوص است بر رویت از میان خلائق چنانکه موسی
 بلوات اللہ علیہ بکلام از متاخران عبد اللہ قرشی که بیل با ایشان اند و تمسک به خبر ابن عباس
 و سما و انس رضی اللہ عنہم می کنند قال ابن عباس رضی اللہ عنہما رای ربہ بعینہ و قال کعب
 بن اللہ عمہ ان اللہ تعالی قسم کلامه و رویتہ بین موسی و محمد صلی اللہ علیہ وسلم فکلم موسی علیہ
 السلام مرتین و رایہ محمد صلی اللہ علیہ وسلم مرتین و ما زاد علی ہذا دل در دنیا چنان بیند که چشم در
 آخرت اما تفاوت در ترتیب عبودیت و منازل قرب است عوام حق را در آخرت چنان
 بیند که اولیا در دنیا می بینند و اولیا در آخرت چنان بینند که انبیا در دنیا می بینند و

انبیاء علیهم السلام در آخرت چنان بنشینند که پیغمبر صلی الله علیه وسلم در دنیا میدید دیدار در آخرت
 میان انبیا گذشته و پیغمبر صلی الله علیه وسلم برابر نباشد لا یشار که فی غیره صلی الله علیه وسلم
 حضرت بی نیاز قدیم است و لا مکان و او را سجانه مثل و مانند و بنده محدث و مکانی و مقید
 به جهت ..... و قید بندگی بنا برین معنی گویند رویت در دنیا بخشیم سر ممکن نیست
 و از قبیل محالات است اما بخشیم دل ممکن است فان وقتی میسر شود که دل از اوصاف ذمیه
 به تمامی بیرون آید و او را استعداد تجلی ذاتی میسر شود و بعد از ظهور تجلی حق سجانه بر جان او در فنا
 فی الله سجانه که مقام بقا مع الله است آن دولت دست و پا صلی خواص امثال این امر در دنیا بند
 همگیس از معروفان و محققان این طایفه بران نیستند که در دنیا حق تعالی را بخشیم سر توان
 دید یا کسی از خلاق او را بخشیم سر و دیده اسرت و نه در کتب و رسائل ایشان دیده اند و نه در
 حکایات صحیح از ایشان روایت کرده اند الا طایفه که ایشان را نمی شناسند و بعضی از مردمان
 برانند که قومی از صوفیان این دعوی کرده اند و این معنی را با نفس خود نسبت کرده و اسامی ایشان
 ذکر کرده اند و همه مشایخ اتفاق کرده اند بر تضلیل آنکه این سخن گوید و تکذیب آنکه این دعوی کند
 و برانند که هر کس که این دعوی کند حق سجانه و تعالی را نمی شناسد و ابوسمید خراز و جنید و دیگر
 مشایخ در تکذیب و تضلیل مدعی این معنی سخن بسیار زانده اند و کتب و رسائل بسیار ساخته اند
 و کتب و رسائل ایشان شاهد اسرت برین معنی یدانکه نهایت سیر سایرین الی الله محبت است
 و حال محبت محض موهبت است و بنا بر جمیع احوال عالمیه که مواهب محض اند بر محبت است
 چنانکه بزای جمیع مقامات سیر سایرین الی الله سجانه بر توبه است فان المحبة سمته الطایفه
 و عنوان الطایفه ای علامه الطایفه سایرین الی الله سجانه و سیما هم بها یعرفون و الیها
 ینسبون و المحبة الذاتية قطب هذا شان ای السلوک الی الله سجانه و علیها مدار بنده
 الطریق الی العمدة فی السلوک هی ترک الاغراض و الاغراض انتفاء لوجه الله سجانه
 و لا یطلب محض الحقیقة الا صاحب بنده المحبة فمن بعثه علی الطلب اشراقا نوار بنده المحبة فهو
 الفایز بنهایتها بعثه فالمحبة الذاتية هی من طور و راء العقل و هی فی الحقیقة من تعریفیات
 الحق سجانه بذاته الی قلوب اهل عرفانه و هی و راء النعوت سهر النور بالعقل و یعجز له عن محکم

ولا یرهان علیہا الا وجودہا فبینہا شہودہا لایہی معرفتہا الا بوجودہا یعنی تعریفہا و عرفانہا
 فلا فایدة فی نعتہا ومن لوازمہا الغیرة لان کل نکتہ لا یكون الا وہو غیور والغیرة سقوط
 احتمال ما یشارک محبوبتہ فی تعلق المحبۃ بخلاف محبوبہ و ہذا لئلا یخل ہوا لکرم والضیق عن الصبر
 نفاسۃ ای العجز عن الصبر علی مقاساة ما یشتغلہ عن محبوبہ اذ ما یحبہ عنہ والنفاسۃ الرغبتہ
 فی الشیء ومنعہ عن الخیرتہ لخریتہ عنہ والمنافستہ ہی المراقبۃ قال سہل بن عبداللہ اشد ما یرد علی
 المشائخ اشارات المریدین من الحق سبحانہ علیہم وعن یوسف ابن الحسین انہ قال اشارات الخلق
 علی قدر مواجیدہم مواجیدہم علی قدر معارفہم ومعارفہم علی قدر محبتہم ولیس حال احب الی اللہ
 سبحانہ من محبتہ العبد لہ قال حجتہ الاسلام علام محبت کہ بزرگترین مقامات است واجب و
 ہمہم است ہر کہ خواہد کہ بر نیکی عا شوق شود تدبیر اول آن بود کہ روی از ہر چہ جزوی است
 بگرداند و لبس بردوام بروی نظارہ می کند و چون روی می بتید و دست و پای و موی پوشیدہ
 بود و آن نیز نیکی بود جہد آن کند تا آن تدبیر نیز بہ بنید تا ہر جمالی کہ می بنید میل زیادہ
 می شود چون برین مواظبت کند لا بد روی میل پدید آید اندک یا بسیار پس محبت خدای
 تعالی بہ چنین است شرط اول آن است کہ رو از دنیا بگرداند و دل از دوستی او پاک کند کہ
 دوستی غیر حق سبحانہ و تعالی از دوستی حق سبحانہ و تعالی شاغل آید و این معنی چون پاک کردن
 زمین باشد از خار و گیاه پس آنگاہ طلب معرفت وی کند کہ ہر کہ دیر سبحانہ دوست ندارد
 ازان بود کہ او را نشناسد چہ در آئینہ جمال و کمال بطبع محبوب بود و معرفت حاصل کردن
 چون تخم در زمین نہادن است آنگاہ بردوام بد کرد و تفکری مشغول بود و این چون آب و ن
 کشت بود چہ ہر کہ کسی را بسیار یاد کند لا بد ویرا باوی انسی پدید آید و بد آنکہ بیچ مومن از
 وصل محبت خالی نیست و لیکن تفاوت ازین سہ سبب است یکی آنکہ در دوستی دنیا و
 مشغولی وی متفاوتند و دوستی ہر چیز کہ باشد در دوستی دیگر نقصان آید دیگر آنکہ در
 معرفت متفاوتند دیگر آنکہ در ذکر و عبادت بدان در چہ کہ انس بوی حاصل آید متفاوت
 اند دیگر آنکہ تفاوت ازین سہ سبب نیز و امثال آنکہ وی دوست ندارد اصلاً آنست
 کہ ویراند اصلاً و چنانکہ نیکی صورت ظاہر بہ طبع محبوب است نیکی صورت باطن

همچنین است پس محبت شمره معرفت است و هر که محبت حق سبحانه و تعالی طلب کند بغیر
از طریق معرفت محال بود و هر که پندارد که جز بعبادت حق تعالی بسعادت آخرت رسد اگر آن چیز را
بیش از آن دوست داشته باشد و لکن به سبب عوالم ازان محبوب بوده باشد و روزگار
در شوق آن چیز گزاشته چون بدان رسد و عوالم بر خیزد و در لذت عظیم افتد و سعادت
این بود و اگر دوست نداشته باشد لذتی اندک یابد پس سعادت آخرت بر حسب
محبت باشد و اگر العیاذُ باللہ با چیزی که ضد آن است آشنا شده باشد و الفت
و مناسبت بآن ضد گرفته باشد آنچه در آخرت پیدا آید سبب نفرت و هلاک وی شود
و در رنج و الم افتد آنچه دیگران بوی سعید شوند بعین همان چیزی شقی شود هر که بالذات
دنیا انس گرفته و دنیا معشوق وی شده در آخرت آثر نیابد و آنچه در آخرت است همه
صد طبع وی شده باشد پس همه بیست سبب رنج و شقاوت وی شوند و آخرت عالم
ارواح است و عالم جمال حضرت الهی است که آنجا پیدا شود و نیک بخت کسی بود که
درین عالم طبع خویش را با آن مناسبت داده باشد تا آن موافق وی باشد و همه ریاضتها
و عبادتها و محرفتها برای این مناسبت است و محبت خود علین این مناسبت است
قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا این بود و همه معصیتها و شهوتها و دوستی با کفر دنیا ضد این مناسبت
است و قَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا این بود اهل بصیرت در مشاهده این معنی از حد تقلید
ورگذشته اند و این از صدق پیغمبر شناخته اند بلکه صدق پیغمبر بی معجزه به ضرورت بدین
شناخته اند چنانکه کسی طب و داند چون سخن طبیب بشنود به ضرورت بداند که این طبیب است
و چون سخن حکیم باز از نشین بشنود بداند که جاهل است پس نبی را از نشانی و رونق زن بصورت
بدین طریق بشناسد و آنگاه آنچه به تصرف خود بشناسد بشیر آن است که از نبی بشناسد
این علم ضروری بود چنانکه این علم از وی حاصل آید عصا ثعبان شود که این در خطر آن بود که
گویم با ننگ کند باطل شود که جدا کردن معجزه از سحر و شعوزه بدین آسانی نیست و محبت
گوهری عظیم است و دعوی محبت آسان نیست پس نباید که آدمی گمان ببرد که وی از جمله محبان
است و لکن محبت را نشان و برهان است باید که نشان از خود طلب کند و آن نفی است

است اول آنکه مرگ را کاره نباشد که هیچ دوست و دیدار دوست را کاره نباشد و هرگز بیدار
دوست توان رسد و رسول صلی الله علیه و سلم فرمود که هر که دیدار خدا را سجانه دوست دارد
خدا می تعالی دیدار او را نیز کاره نباشد و روا بود که محبت بود و تجلیل مرگ را کاره بود نه
اصل مرگ را که زاده آنرا بنمودن ساخته باشد تا ساز مرگ کند و نشان آن بود که در ساختن
زاد میقرار بود علامت دوم آنکه محبوب حق تعالی را بر محبوب خودش ایشار کند و هر چه داند که
سبب قربت و نسبت نزدیکی محبوب است فرو نگذارد و هر چه سبب بعد و لیسیت از وی
دور بود و این کسی بود که بهمی دل خدایراد دوست دارد و آن جز اهل ایمان نباشد و اگر کسی محصیت
کند و لیل نگذرد بر آن بلکه خدایراد دوست نمی دارد و با دوستی وی بهمی دل نیست پس مومن
را باید که معامله وی با معامله دوستان مانند بود نه بمعامله دشمنان چه از دشمنی همه خلاف
آید و هیچ موافقت نه از دوست همه موافقت آید و هیچ خلاف نه علامت سیم آنکه ذکر
خدای سبحانه و تعالی بر دل وی تازه بود و بی تکلف و بران مویح باشد که هر چه چیز براد دوست
دارد ذکر وی بسیار کند و اگر دوستی ویرا تمام بود هیچ فراموش نکند پس اگر دل را به تکلف
بذکر چیزی باید داشتیم آن است که محبوب وی آن چیز است که ذکر آن چیز بر دل وی
غالب است پس باشد که در دل دوستی خدای غالب نباشد لکن دوستی آنکه میخواهد که خدایرا
دوست دارد غالب باشد و آن محبت نباشد چه دوستی دیگر بود و دوستی دوستی دیگر بود -
علامت چهارم آنکه قرآن را که کلام وی است دوست دارد و رسولان و پیادو دوست دارد
و هر چه بدوست منسوب است دوست دارد و چون دوستی قوی شد همه خلق را دوست دارد
که همه موجودات را دوست دارد که همه صنع و کردار و لیسیت و نظرویی باید که همه بر صنع دوست
افتد نه بران چیز که دیرا چه گویند چون کسی که در خطی نگر دند از ان روی نگر که این سیاهی و
کاغذ است بلکه از ان روی نگر که خط دوست است چون چنین شود و هر چه نگر و خدا را
ببیند که هیچ چیز نیست که نه صنع وی است و همه چیز دلیل قدرت و کمال و جلال و جمال حضرت
وی است و ازین روشن تر در جهان چیزی نیست علامت پنجم آنکه بر خلوت و مناجات حریص باشد
مطلبی و ذکر آنکه هر که بازگشته از راه بازگشت و رسیده باد نگشت

و آرزو مند باشد تا شب در اید و زحمت انگیار بر خیزد و در و بخلوت نهد و با دوست مناجات کند و چون خواب لبشب و سخن با خلق بروز و دستر دارد که دوستی وی ضعیف باشد و حی آمد بدو و علیه السلام که ای داود با هیچکس از خلق انس بگیر از من منقطع نشود الا دو کس یکی آنکه عجل کند و طلب ثواب چون بوی نرسد در عمل کامل نشود و دیگر آنکه مرا فراموش کند و بحال خویش قناعت کند و نشان آن بود که او را بوی گذارم و در دنیا و پیرا حیران دارم و چون دوستی تمام شد با هیچ چیز دیگر او را انس نماند و بزرگان گفته اند هر که بازگشتت از راه بازگشتت فاما آنکه رسید هرگز باز نگردد و اگر نخواستندی ماندن مرا ایشان را تا باز گردان خود راه ندادندی ایشان را و حق سبحانه و تعالی اولیا بر خویش را از آلودگی نگاه دارد و نپسندد که سر ایشان را جز آن نماید که باشد و سر ایشان آنچه گیرد از حق گیرد و زبان ایشان آنچه عبارت کند از سر کند زبان با سر راست باشد و سر باقی راست باشد هر چه پدید آید همه صواب پدید آید و علامت هاب ایشان روشن باشد اندر هفت آسمان و اهل آسمان ایشان را بشناسد بپاکی طاعت و نیاز مندی بدعوت و بروشنی هر چه اهل آسمان آن چیز با بپند و دانند و بدین چیزها اولیای حق را بشناسند رفتن عارفان سوی حق بسر بود چنانکه ابراهیم علیه السلام گفت و حق سبحانه و تعالی ازان خبر داد اِنِّی ذَا بِمَبِّ الِی سَبِّی بظاہر بخدمت در ایستم غیر او را نپرستم و بزبان و راستایم غیر او را نستايم و بدل محبت و را خواهم غیر او را نخواهم و بسر مشاهده همه و پیرا بنیم غیر او را نه بنیم هر چه ایشان را از حق تعالی به برد ایشان ازان ببرند و با آن چیز نیامیزند چنانکه حق تعالی گفت فِقِرْتُ اِلَى اللّٰهِ لِنَظَرِ اِیْشَانِ بِهٖ و نه نباشد و در صنع وی نگرند صفات وی بینند و باز از صفات بگذرند نظاره ذات وی کنند فعلی بینند بنیایینه صفاتی بینند بی نهایت ذاتی بینند بمثل و شبیه و این چنان است که مصطفی گفت صلی اللہ علیہ وسلم اَللّٰهُمَّ اِنِّی اَعُوْذُ بِجَفْوٰکَ مِنْ عِقَابِکَ اَوَّلَ نَظَارَہٗ فَعَلَ کَرُوْا بِاَزْکَفْتِ وَاَعُوْذُ بِرِضَاکَ مِنْ سَخَطِکَ بِهٖ نَظَارَہٗ صِفَاتِ رَفْتِ وَاِزْکَفْتِ وَاَعُوْذُ بِکَ مِنْکَ بَاذِ نَظَارَہٗ ذَاتِ رَفْتِ وَاِزْکَفْتِ لَا اَحْصِی ثَنَاءَ عَلَیْکَ خَوْلِیْ رَا اِزْ صِفَاتِ خَوْلِیْ مَجْرُوْدِ کَرُوْا بِاَزْکَفْتِ اَنْتَ کَمَا اَثْنٰی عَلٰی نَفْسِکَ وَفَرَوٰ اَنْیٰتِ وَاِیَادِ کَرُوْا اَوَّلَ مَقَامِ اسْتِدْلَالِ بُوْدِ دُوْمِ مَقَامِ اِنْفِقَارِ سَمِی مَقَامِ مَشَابِہِہٗ چہارم مقام حیرت پنجم مقام فنا

رفتن بسوی خداوند سبحانه چنین باشد و در سنت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم خراوند سبحانه چنین فرمود و ما زاناع البصر و ما طغی یعنی ما زاناع البصر فی الدنیا و ما طغی فی العقبی اگر چشم از دنیا برداشتی پیش از مرگ به عقبی نرسیدی و اگر چشم از عقبی برداشتی بقاب قوسین نرسیدی از همه اعراض کرد تا همه بیافت هر کس بغیر حق رو آورد حق از وی رو برگرداند یعنی حق را نیابد و حق او را بان غیر گذارد و هر که رو بحق آورد سبحانه حق را بیابد و همه چیزها به متابعت حق رو بوی کنند گروہی در انس بخداوند سبحانه بدان در جہ رسیدہ اند کہ آتش چون در دیگر جانب سرای ایشان افتادہ نداشتہ اند و یکی در نماز بہ سبب علتی پای از وی بریدہ اند از ان خبر نیافتہ است و وحی آمد بدو و علیہ السلام کہ دروغ گفت کسی کہ دعوی دوستی من کرد و چون شرب نشد ہمہ شرب نجفت نہ دوست خلوت دوست خواهد ہر کہ مرا خواند من باو ہم و موسی علیہ السلام گفت بار خدا یا کجائی تا ترا طلب کنم گفت چون قصد طلب من کردی مرا یافتی ششم آنکہ عبادت بروی آسان بود و گرانی از وی بیفتد ہفتم آنکہ ہمہ بندگان مطیع و پیرا دوست دارد و بر ہمہ رحیم و مشفق بود و ہمہ افران و عاصیان را دشمن دارد و جنید گفت محبت میل دست یعنی بدل مایل بود بخداوند سبحانہ و ہر چیز کہ از ان او بود بی تکلف محمد کتابی گفت محبت آنست کہ ایشا کنی ہر چہ بدست آری برای آنکس کہ او را دوست داری عبد اللہ تباہی گفت کہ محبت در مخلوق لذت بود و در خالق ہلاکت یعنی محبت میان دو مخلوق بلذت بود و میان خالق و مخلوق بفتاء مخلوق یعنی محب را بیچ حفظ نماید و محبتش را علتی نباشد و قائم لعلتی نبود شہل گفت ہر کس کہ خدا پیرا سبحانہ دوست دارد بہ حقیقت عیش او دارد و ہر کس کہ خدا پیرا سبحانہ دوست ندارد بہ حقیقت بیچ عیش ندارد و معنی کلمہ اول آنست کہ عیش او خوش گردد و برای آنکہ محب بہر مکرده و محبوب کہ از محبوب باید متلذذ و خوش دل شود و معنی کلمہ دوم آنست کہ ہمیشہ محب غالب وصول بود بہ محبوب و از انقطاع خالیف و ترسان بود بدین سبب از عیش و زندگانی بیچ لذت نیابد بعضی بزرگان گفتند کہ محبت لذت است و از حق بیچکس لذت نیابد زیرا کہ عالم حقیقت ہمہ دہشت است و حیرت

مطلب ۱۰ - بیان این دو کلمہ متضادہ کہ محب عیش دارد و نہ دارد -

پس محبت بنده مرحق را سبحانه تعظیم او بود که پیش بنده فرود آید و تعظیم غیر محبوب را از دل محب بیرون برود و باطن او را از انتفات بجا سوا پاک کند و محبت خدای سبحانه و تعالی مر بنده را آن بود که او را بخود جهان مبتلا گرداند چنانکه در وی صلاحیت غیر نماند چنانکه در قرآن می فرماید
 وَأَصْطَفَحْتُكَ لِنَفْسِي وَمَعْنَى أَنَّهُ فَرَمُودَهُ كَمَا فِي صَلَاحِيَّتِهِ غَيْرَ نَمَانِهِ أَنَّ اسْتِ كَمَا هِيَ بِنَدْرِهِ رَا
 بخود مشغول گرداند و در وسیع زیادتی نگذارد که بد و مراقبه اغیار و یا مراعات احوال تواند کرد
 و یا بجا دون حق سبحانه و تعالی ملتفت تواند گشت بعضی گفته اند که محبت دو نوع است
 محبت اقرار و آن ایمان است و دیگر محبت وجد و آن آتشی بود که در باطن بنده آویزد و
 همگی او را بستاند چنانکه بنده در آن حالت نه نفس را بندد و نه خلق را و نه اسباب را و نه از
 احوال باخبر بود بلکه مستغرق بود در مشاهده آنچه مرحق را بود اما آنچه مرحق را بود عبودیت است
 و بندگی اما آنچه از حق بود دیدن منت فضل و نعمت اوست تعالی در حق خود و شاید که بنده
 از خوف حق سبحانه و تعالی یا از جلال و عظمت وی یا از مهیبت وی یا از محبت وی مغلوب
 گردد تا حکم وی حکم مجانبین شود و خطاب از وی بر خیزد آنکه عمل از وی بر خیزد برخواستن عمل
 از برخواستن کتاب باشد نه از بزرگی مقام وی و وی تبرک عمل معذور باشد نه مشکور و
 این را بشریعت اصل است نه بلنی که ابی طیبه رضی اللہ عنہا خون پیچمبر را که در شیشه حجامت
 گرفته بود بخورد و بزرگین نه نخت و آن خون بر وی حرام بود و لیکن فرط محبت و حیرت و پیرا بران
 آورد متحیر گشت حرامی شرعی فراموش کرد بدین معذور گشت و نیز کرامت یافت تا مصطفی
 گفت صلی اللہ علیہ وسلم او را حرمت بدنک علی النار و از بزرگان آنچه شنوده که واقع شده
 ایشان در شرعیات بدان معذور بوده اند همه در مقام مغلوبی بوده و الا بنده به هیچ مقامی
 نمی رسد که عمل از وی بر خیزد و خلاف شرعیات کند و بدان مقام قرب یا بدان عقیده
 زندیقان است ازان بنزار باید بود و بنده بمقامی نمی رسد که واسطه از میان بر خیزد
 چه نهایت مقام ولایت محبت است حق سبحانه و تعالی این محبت اندر متابعت

مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم نہاوه ہمارہ مطبوع میان تابع و میان حق واسطہ باشد درست
 کرو بدین سخن ہر کہ دوست نامیان وی و ما واسطہ نیست ویرا ازنا محبت نیست و مثال این
 معنی حدیث مجنون است کہ مغلوب گشتہ بود ہر چہ اورا گفتندی جواب لیلی را دی چون گفتندی
 لیلی آمد لعقل باز آمدی چون گفتندی لیلی رفت دیوانہ گشتی نہ بگفتار گویند لیلی حاضر گشتی یا غائب
 لیکن مشاہدہ لیلی اندر سر وی آنچنان گشتہ بود و صورت بستہ چون گفتندی آمد لذت سماع
 وصال شنیدی پنداشتی کہ لیلی حاضر است تا ہر کہ سخن گفتی پنداشتی کہ لیلیست و چون گفتندی
 رفت از خطر ہول فراق آن خیال از پیش گم کردی ببا ننگ آمدی و دیوانہ گشتی چہ بزرگان
 گفتہ اند ہر دلی کہ در وی محبت قرار یافت ہمہ ہمتہا از وی ساقط شد ہمہ ہمتش سبکی باز آید و
 ہمہ تفکرش سبکی باز آید و ہمہ نظرش سبکی باز آید و ہمہ ذکرش سبکی باز آید بزرگان گفتہ اند محب را
 چون محبت ہو کہ گردد مشاہدہ دوست بر سر وی غالب گردد بجائی رسد کہ اورا از خوشترین خبر
 نباشد و ہر کہ دعوی محبت کند و از خوشترین خبر دارد و یا بخوشترین می نگرد و نظارہ خویش میکند سودا
 دارد نہ محبت پندارد کہ چیزی دارد ہا لعد کہ ندارد ہر کہ ناظر چیزی بود جز حق در وقت نظارہ از حق
 محبوب بود و عارف را طاقت نبود چہ ہر کہ عارف تر محب تر بدان مقدار کہ محبوب خود را بشناسد بہمان
 مقدار دوست دارد و اصل در محبت نادیدن و ناشنیدن بود کہ محب غیر دوست نہ بیند و از غیر
 دوست نشنود کما قال علیہ السلام جبک الشیء لعی و لعی لیس ہر کہ دعوی محبت کرد از خود و
 مقام خود تبرا کرد و اگر در و کون خود را چیزی بیند ..... و خود را چیزی ثابت
 کند دعوی محبت باطل کردہ باشد جان کہ از وی چیزی عزیز تر نیست اگر در کار دوست کنی
 و باز بینی کہ چہ کردم واللہ کہ پیچ نگردہ باشی زیرا کہ محبت رقی است ہر کہ خود را ملک دانست
 از بندگی تبرا کرد و قاعدہ محبت ویران کرد ازین جہتہ بزرگان گفتہ اند کہ ما را فعل نیست تا در
 غلط نیفتی از بندہ سائب نکنی کہ آن مذہب بدست اہل مذہب اہل معرفت بطاہر بجزیر ماند

۱۲ - مطلب :- بزرگان گفتہ اند ہر دلی کہ در وی محبت حق قرار یافت ہمہ ہمتہا از وی ساقط شود ہمہ ہمتش
 سبکی باز آید و ہمہ نظرش سبکی باز آید و ہمہ ذکرش سبکی باز آید - ۱۲

است و کردار خلق بشمارد و مخلق را بمرگ و زندگانی بیا زماید و مرا نفاس و اسرار ایشان بسجد و
 مرا لحاظ و الفاظ ایشان بشمارد و قوله تعالی هُوَ الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ لَعَلِّي أَعْلَمُ الْغُيُوبَ
 آفرینش هر چیز را و نیکی کرد هر چه آفرید آنرا و اللہ خالق احسن و القبح لکن القبح کان فی علمہ یعنی
 ان کیون قبیحاً فلما کان یعنی بقبحه کان الاحسن والا صوب من خلقته لقبحه علی ما ینبغی فی علم اللہ
 تعالی قبحه والمستحسنتات وانما حسنت فی مقابله المستقبجات فلما احتیاج الحسن الی قبح
 یقابله لیظهر حسنه کان بقبحه حسنه قوله انا عرضنا الامانة الی اسرار الطاعات وحمل النجایات
 و انان همه به ترسیدن این آدمی ترا ایستاد و در گردن خود کرد و به پشت خود کشیدن
 گرفت و این آدمی ستمگار نادان است یعنی زندگی بخیر ما و مردگی بمانه کار آسانست
 قوله تعالی کتاباً تشابهاً مثالی یعنی نامه همه مانند یک دیگر در نیکی و راستی مثالی و و تو
 یعنی دیگر باره دیگر باره و دیگر وجه دیگر وجه حقت حقت سخن در وی از دو گونه یعنی وعد
 و وعید و نیا و آخرت ذکر نیکی نجات و بد نجات و ذکر کسانی که دل بجا دادند و ذکر کسانی
 که دل از ما بردارند در وی ذکر کسانی که همه ایشان من باشم و بی من طاقت نیارند و ذکر
 کسانی که ایشان مرا نخواهند و هر چه گویم ایشان را که بمن نگرید که چون من نیاید ایشان
 گویند ما ترا نخواهیم و در توحی نگریم قوله تعالی یا حسرتنا علی ما فرطنا فی جنب التدرای قصرنا
 فیما یرجع الی اللہ من اقامته حق و اداء عطا عت عبارت از درازی اندوه سستی نمایندگان
 بود از طاعت و موافقت خدای تعالی قوله تعالی وَبِقِيَّتِي وَجِدْتُ سُبْحَانَكَ اِي يَقْبِي رَبِّكَ لَوْ جِئْتَهُ
 وَالتقرب بفتح الصفات موضع الذات قوله تعالی وَعَلَّمْنَاكَ مَا كُنَّا عَلِمًا الْعِلْمُ بِاللَّهِ
 علی خمیة اوجه احدی علم الفطرة الذی عقده یوم الميثاق اذ قال لهدا السنت بیدکم فقط
 له بلی والثانی علم الخبر وهو العلم الواقع بالبلاغ قال اللہ تعالی فاعلم انه لا اله الا اللہ والشا
 علم الخیان يحصل بعد المعاینة قال اللہ تعالی و یعلمون ان اللہ هو الحق المبین والرابع
 علم الخصوص وهو العلم الی علمه الخضر من لدن اللہ تعالی ولم یحط به موسی خیر اولم یستطع علیه
 ضرباً چون از روی کار با پرده برداشتنند بدید آنچه و هدنی بود و دانست آنچه دانستی بود
 الخیاس علم اللہ بنفسه علی حقیقته البکمال قال اللہ تعالی لا تدرك الابصار علم حقیقت بر خلق

پوشیده است و از آن است که در وی اختلاف رود و عین حقیقت کلمه وی است و سر وی
در گردوی و حق حقیقت و نیست عین ذکره علم حقیقت حستن اوست عین حقیقت یافتن اوست
و حق حقیقت نیست شدن در دست و حقیقت اوست و فی الحیات معه لک راحة الفراغ
ثم لذة الخدمة ثم علاوة المحبة ثم سرور المعرفة ثم لا حذر ولا رسم ولا خبر ولا استحالة والعابد
ليست بالخلوة والعارف ليست بالحق قوله تعالى ومن احسن قولا ممن دعا الى الله
على لسان الحقیقة بالهام الحکمة بتلقين السکينة على الفطرة الفردانية مع البقاء الشرعية
و تصفیة المعاملة على الابدیة و عمل صالحا على السنة فافواه العلماء اصداق و قلوب الحكماء
مصانح و الرموز من الاضیاء سهام و مسامح الاولیاء ابالات من تفاوت در عزت خدا
غلط روانیست کار چنان کند که می باید حکمت او علت نگذاشت در رحمت او در حیرت تو
تهمت برداشت اهل الحقیقة ثلاث طوائف طوائف اهل العقود و بذل المجهود و اهل الشهود
ب حفظ العهود و اهل الوجود من عین الجود فالاول العقود ثم الشهود ثم الوجود و المقصد
ب افراد الهممة و الشهود و تصفیة الموائمة و الوجود باسقاط العلة میان بنده و حق سه نور
است اول نور علم که بآن راه بنید دوم نور حکمت که بدان درگاه بنید سیم نور حقیقت که
بدان دیدار بنید علم اثبات اسباب کند و حکمت دفع اسباب کند و حقیقت هر دور از پیش
بردارد و بد سبب در علم اشکال و در حکمت حجاب و در حقیقت لکرک قوله تعالى يخافون
رئيس الخوف سراج القلب و زمام النفس و رياضة الروح و محنته الشيطان و سوط
القدر و حصار الدين بذره الصبر و سماؤه الزبد و مادده الورع و ثمرته النجاة : نور دل حال
کن مهار تقوی بردهان : نفس نه رخ جان بکش محنت شيطان برسان : تازیانه خدای
بزن حصار دین محکم کن : تخم صبر بیاش از آسمان زهد باران درخ بهاران میوه نجات
بخور تا از خود بری و بدور سی الرجا جناح الهممة و مرکب القلب و سفینة البدن و نزهة
الروح و داعی اللد سجانه الیه و مزرعة الدین بذره العلم و سماؤه السنة و مادده الاخلاص
و ثمرته الجنة : مرغ همت را بفضاء عالم فردانیت بنمیدون دیدار امیدوار گردان
و لراوی یار کن و در کشتی بدن درای و راحت روح بده و داعی حق اجابت کن و تخم

دین سپردان و بپر علم بردار و آسمان متابعت را از ابر بدعت سپردن و آب اخلاص بده و
 میوه جنت بخورد و از تسنیم قرب مست شهید شود و قصد سر پرده عزت کن و بخورد و او را به بین -
 الحب ثمره الروح و میراث الصدور و نبت الحکمة و قصر المعرفته و عین المنیة مزرعة الدین
 بذره الافتقار مساوئه المحرمه و ماؤه الرضا و ثمره اللقار و دوستی دوست میوه جان بود
 میراث سینها بود تخم حکمت بود قصر عرفان بود چشم مراد بود تخم او افتقار آسمان او حرمت آب
 او رضا میوه او لقا قوله تعالی فی جنات و نهر تنبت فیہ بذر و الازل بقاء العنایت من نرسیده
 الحکمة بربیع الرحمة فی الجبيرة یعنی در وی تخم ازل باب عنایت می رود و با احکام از
 سوی حکمت میوزد و میوه کرامت بر شاخ صفوة می بندد و عمر وی بستان است و آب
 روان و دیوار او آبادان از آب عنایت و برداشتن حجاب و دیدار دیدن بمرت قول
 تعالی ستر یهم ایا تتدانی الافات و فی انفسهم آنچه در آفاق است در هر صنفی
 از اصناف نظاره کن آیات حق در وی مشاهده کن و بنیاد بخود گرد و با جناس خود تا از
 هر نوع از مظاہر آیات آفاقی و انفسی بچکار آید و خاصیت آن بدان بعضی از وی درختان
 بی برگ و بی رنگ و با خار و آن دشمنان است که سوختن را شاید و بعضی با رنگ و
 بی بود و با خار و آن منافقانند و بعضی میوه تلخ و آن مریبانند و بعضی را میوه با ترش و آن
 جا بلانند و بعضی را میوه شیرین و آن وفادارانند و بعضی را میوه از مستانی و آن صابرا
 و بعضی را میوه کوی و آن معتزلیانند و بعضی با پوست و خسته بپمیزد و آن بدخویانند و
 بعضی با علاوت و بی خسته و آن خوش خویانند و بعضی مغز خسته ها تلخ بدسیرت انند و بعضی مغز
 میوه آن شیرین پاک دلانند و بعضی چرب و بار و غن و آن وفادارانند و بعضی بسیار مانند
 و زود نیاه نشوند آن تحمل کنندگانند و رنجها را از یکدیگر و بعضی جو بند مرخم خدمت را چون
 مسایل حکمت که در زمین دل میوه خدمت با آورد بعضی میوه فواکه است مر حقیقت را و بعضی کلمات
 مر قصه و عبرت را و بعضی گل است مر نظار و اشارات را و بعضی زهر است زکا به اشت و
 فطرت را و بعضی طعام است مر زندگانی و معیشت را و بعضی داروست معالجت را و
 بعضی نهاد نیست مر گنج و خیرت را تا بقوت آن بمراد رسد و از وی دیده و ربه و دست

گردند و بدوست پیوندند انّ اِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى این بود علم حقیقت شناخت او آمد و
 عین حقیقت وجود او و حق حقیقت نیستی در سخن که از سر عمل بود جای ادگوش است و
 چون از سر حال بود جای ادول است و چون از سر معرفت بود جای دی سراست و چون
 از سر محبت بود جای دی جان است و چون در گوش قرار یافت جواب زبان دید و چون در دل
 قرار یافت جواب عمل دید و چون در سر قرار یافت جواب انقطاع دید و تَبَتَّلَ إِلَيْهِ تَبْتِلًا
 این بود نکته اهل عقل گویند عبارات اهل شریعت جویند بیان اهل حکمت کنند اشارت
 اهل حقیقت شنوند رموز اهل محبت چشند در هر مزرعه چیزی روید بعضی گل پاک بعضی
 شوره خاک میوه او از ثمره او توان چشید بعضی پاک بعضی ناپاک و البدر الطیب یخرج
 نباته باذن ربّه و اللّٰه یُخْرِجُ الْخَبْثَ لَا یُخْرِجُ إِلَّا الْبَاطِلَ ذَالِکَ تَقْدِیرَ الْعَزِیزِ الْعَلِیمِ این بود قوله
 تَدَالَى وَعَلَامَاتٍ طَوَّابِ الْجَمُّ هُمْ يَهْتَدُونَ ط صفت علامت است نام علم کار از
 ازل است و بهانه بر عالم کرامات علامت است کار مشا بهره دارد شهادت علامت
 است کار اسلام دارد اسلام علامت است کار ایمان دارد ایمان علامت است
 کار ایمان دارد وجود علامت است کار شوق دارد معراج علامت است کار مناجات دارد
 طور علامت است کار ویدار دارد احمد علامت است کار راح دارد قوله تعالی فَاَمَّا الزُّبَدُ
 فَيَذَرُهَا جَفَاءً الزُّبْدُ الدَّعَاوَى وَمَا يَنْفَعُ النَّاسَ الْمَعَانِي قَوْلُهُ تَعَالَى اِنِّیْ مِهْرًا جَدًّا
 اِلَى رَبِّیْ الْجِبْرَةَ بِجِبْرَتَانِ الْجِبْرَةَ فِی سَبِيلِهِ وَ الْجِبْرَةَ فِی سَبِيلِهِ هُنَّ
 الشُّرُكُ وَالنَّفَاقُ وَالْبِدْعَةُ وَالْحَرَامُ وَالْعُذْرُ مِنَ الْعَقْرِ لِيَطْوُرَ الْهَجْرَةَ اِلَى اللّٰهِ مِنَ الدُّنْيَا
 وَالْآخِرَةِ وَالنَّحْلُ وَالنَّفْسُ وَالْمَصَابِرَةُ فِی الْهَجْرَةِ مِنْ مَقَامَاتِ الْمُرِيدِیْنَ وَالْاَسْتِجَاشُ مِنَ الْخَلْقِ
 فِی الْهَجْرَةِ مِنْ مَقَامَاتِ الْمَكَشْفِیْنَ وَ هُمْ اَرْبَابُ الْوَقْتِ ثُمَّ سَقُوطُ الْمَبَالَاتِ بِالنَّاسِ وَ هُوَ
 مَقَامَاتِ الْمُحَقِّقِیْنَ ثُمَّ التَّعَطُّفُ عَلَی النَّاسِ وَ هُوَ مِنْ مَقَامَاتِ الرَّبَانِیِّیْنَ ثُمَّ الْاَشْرَافُ عَلَی
 النَّاسِ وَ هُوَ مِنْ مَقَامَاتِ الْمُخْتَصِّیْنَ ثُمَّ الْاِخْلَاصُ مِنْ رُؤِیَةِ النَّاسِ وَ الشُّوَابُ وَ هُوَ مِنْ مَقَامَاتِ
 لَمُوحِدِیْنَ قَوْلُهُ تَعَالَى لِلْمُؤْمِنِیْنَ لِيُغْفِرُوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ اِیْ اَبْصَارِ الرُّؤُوسِ عَنِ الْمَحَارِمِ وَ اَبْصَارِ
 الْقُلُوبِ لِمَا سِوَى اللّٰهِ قَوْلُهُ تَعَالَى اَلَمْ تَرَ اِلَى رَبِّكَ وَ الرَّوِیَّةُ عَلَی ثَلَاثَةِ اَوْجِهٍ رُؤِیَةُ اللِّذَّةِ

قوله وتلذذ الاعمين ورويته قررة قوله من قررة اعيان ورويته وبهشته قوله فاما رأيت اكبته وما سواهما
 ففي اللذة شهوة قوله تعالى الست يرقيم قالوا بل بل نادى لك الكريم وبل اجاب عنك الا
 اللطف وبل علم عليك الا البر وبل تام لك الا الرب - قال حجة الاسلام هر كه محبت را انكار
 كرو شوق را نيز انكار كرو ورسول صلى الله عليه وسلم در دعای خود گفتي كه اللهم اني استلذت
 الشوق الى لقاءك ولذة النظر الى وجهك الكريم وكفيت صلى الله عليه وسلم حق سبحانه وتعالى
 مي گوید لا طال شوق الا برار الى لقائي وانا لقايتهم لاشد شوقا ويروي وانا الى لقاءهم شوق
 يعني ورايشد آرزوي نيكردان بديدار من ومن بدليشان آرزو مندترم از ليشان پس بايد كه

له مطلب :- فاما الشوق فانه مقام رفيع من مقامات المحبة وليس يقبى الشوق للعبد سا حقا
 ولا يعيا في غير شوقه المتشاقون مقرنون بما اشهدوا من الشوق وهم المارون بطلبهم الموعود بالحبيب وعند
 مشوبته متاهلهم لما شوقهم اليه في قوله لموسى صلوات الله عليه اطلبتني عند المنكسرة قلوبهم لاجلهم والمتشاقون
 من المحبين والتداعلم في الكسان الحبيب قرب منهم بوصفه كمرافق حوا بقربه وعاشوا بمشاهدة ولعمرو
 بحضورهم عنده ثم احتجب عنهم غيره على نفسه لعة فانكسرت قلوبهم لاجله فاشتا قوا الى ما عودهم منهم فنتشبت
 لديهم من حشرهم فامر اولياء بطلبهم وادوا بنفسه عندهم لمكانهم عنده ففرح هؤلاء من المحبين لقربه لا يوصف
 وانكارهم وحزبهم لاجله لا يعرف الله سبحانه قد يعرض من محبيه فعززا بغيرهم الشوق اليه وعلقهم الاسباب عليه
 يستخرج منهم لطف التعلق له ثم ينظر اليهم في اعراضهم عنهم من حيث لا يعلمون لينظر واليه حيث يعلمون فيسكنون
 بالادب بين يديه وحدوثا عن ابراهيم بن ادبهم رحمة الله وكان احد المتشاقين وهو من ابدال هؤلاء الذين
 تتكلم في علمهم وتكشف طريقهم وكانت لما كن من المحبة رفيعة ومكاشفات في القرب عاليا قال قلت
 ذات يوم يا رب ان كنت اعطيت احد من المحبين لك ما تسكن لك قلوبهم قبل لقاءك واعطيتني ذلك
 فقد افرته اعلق قال فرأيت في النوم انه او قفني بين يديه قال يا ابراهيم اما استحيت ومي ان تسكنني
 ان اعطيك ما يسكن به قلبك قبل لقائي وبل ليكن المشتاق قبل لقاء حبيبه ام بل يستريح المحب الى
 غير مشوقه قال فقلت يا رب بهت في حبك فلم ادر ما اقول فاغفر لي وعلمي وكيف اقول فقال - قل
 اللهم ارزقني بقضائك وصبرتي على بلائك واوزعني شكر نعمائك من قوت القلوب - ١٨ الى

معنی شوق بشناسی که محبت بی شوق نبود و لیکن کسی را که او را اعلاناً نماند بیدار کسی را شوق نبود و اگر داند و حاضر بود و می بیند هم او را شوق نبود پس شوق بگیری بود که از وجهی حاضر بود و از وجهی غایب و معنی شوق تقاضا و طلب آن بود که در چشم حاضر ~~نماند~~ و اگر تمام شود پس ازین معنی بشناسی که شوق بخدای سبحانه در دنیا ممکن نبود که بی پایان و شد که او سبحانه در معرفت حاضر است لیکن از مشاهده غایب و مشاهده کمال معرفت است - چنانکه در بیان کمال خیال است و این شوق جز بزرگ بر نخیزد و نوعی دیگر از شوق بماند که در آخرت نیز بر نخیزد که نقصان ادراک درین جهان از دور و جسمت یکی آنکه معرفت او را کیست مانند دیدار از پس پرده باریک یا دیدار بوقت روشنی صبح پیش از آنکه آفتاب بر آید و این در آخرت روشن شود و منقطع شود دیگر آنکه کسی را معشوقی باشد که روی او دیده بود لیکن باقی اعضا او را ندیده بود و داند که آنهمه نیکوست در شوق دیدار آن باقی باشد چنانچه جمال حضرت اکہمیت را نهایت نیست اگر کسی بسیار بداند آنکه مانده است زیاده بود چه معلومات او را سبحانه نهایت نیست تا آن همه را نداند جمال آن حضرت را در نیافتد بود و این معنی آدمی را نه درین جهان ممکن است و نه در آن جهان چه هرگز علم آدمی بی نهایت نشود پس هر چند در آخرت دیدار می افزاید لذت دیدار می افزاید و این بی نهایت بود و لاجرم انس و شوق را به جمال آن حضرت در دنیا و آخرت نهایت نبود چه هر چه از جمال آن حضرت آشکارا می شود همه آن انوار بود و ایشان را طلب تمامی آن بود و لیکن کس را طاقت آن نباشد که آن حضرت را چنانکه اوست با کمال بشناسد و چون به کمال نتوان شناخت به کمال هم نتواند دید لیکن مشتاقان راه کشاده بود تا بروام آن کشف و آن دیدار می افزاید بحقیقت لذت بی نهایت در بهشت این بود و اگر نه این بودی آن لذت نماندی چه هر چه داریم شد و دل با او جو گرفت از لذت آن چیز آگاهی نیاید تا آن گاه که چیزی تازه رسد پس تنعم اهل بهشت به لحظه تازه تری شود - چنانکه در لذت حاضران گذشته را مختصری بیند که به ساعت زیاده می شود پس ازین جمله بدانی که انس آرام دل است با محبوب و شوق واضطراب دل بدر یافتن جمال و کمال

محبوب اشتیاق عاجز شدن جان است از تحمل غلبه حلاوت و دیدار محبوب و طلب دوام
وصال محبوب بسیار از دوندگان را شوق دهند و مقام اشتیاق ندهند کسی که در مقام شوق
بود چون دیدار یابد ساکن شود و آنکس که او را مقام اشتیاق دهند در هر دو حال بر کلیت قرار
باشد و شاید که اشتیاق وی در حالت رویت صعب تر بود در اخبار و ارواست که خدای
سجانه گفت ای داود اهل زمین را خبر کن که من دوست آنم که مراد دوست دارد و بمنشی
آنم که خلیفه با من نشیند و من آنم که بیاد من انس گیرد در رفیق آنم که رفیق من است
و برگزیده آنم که مرابریگزیند و فرمان بردار آنم که مرافقان بردو پیچ بنده مراد دوست ندارد که
من از دل وی بدانم الا او را بدوستی گیرم و او را بدو دیگران مقدم دارم هر که مرا جوید بیاید و
چون مرا جوید نیاید ای اهل زمین از کارها که بدان فریفته شده اید و از آن کسان که رو به
ایشان آورده اید و به مجالست و موانست ایشان خو گرفته اید روی بگردانید و با من انس
گیرید تا من باشم انس گیرم و من طینت دوستان خود را از طینت خلیل خود ابراهیم و از
طینت کلیم و همراز خود موسی و از طینت حبیب که برگزیده خود محمد آفریده ام و به بعضی انبیا
وحی آمد که مرابندگانشند که مراد دوست دارند و من ایشان را دوست دارم و ایشان
آرزو مند من اند و من آرزو مند ایشان و چون مرا یاد کنند من ایشان را یاد کنم نظر
ایشان باینم بمن است و نظر من بدیشان و اگر کسی راه ایشان گیرد من آنکس را
دوست دارم و اگر از راه ایشان بگردم من او را دشمن دارم بعد از مقام محبت هیچ مقامی
برتر از مقام فنا نیست و آن ثمره محبت است نه ثمره محبتی بل ثمره محبتی که بر کمال بود
و ازین بود که رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود الرضا بالقضا باب اللہ اعظم در آنچه هستی که بنده بدان حضرت
قرب یابد رضا است با آنچه خدا ای سجانه کند و هر آینه دوست بد آنچه دوست کند راضی
باشد و چون رسول صلی اللہ علیہ وسلم از قومی پرسید که نشان ایمان شما چیست گفتند در بلا
صبریم و بر نعمت شکر کنیم و بقضا رضا داریم گفت حکما سید و علما نزدیک است از عظمی
نقہ و انانی که شمار است که انبیا باشند و خبر است که رسول صلی اللہ علیہ وسلم گفت که
گروہی از امت مراد قیامت پر و بال آفرینند تا به بهشت برند و فرخندگان ایشان را گویند

شما حساب دیدید و ترازو و صراط دیدید گویند ازین همه هیچ ندیدیم گویند شما چه کسانی گویند
از امت محمدیم گویند عمل شما چه بود که این همه کرامت یافتید گویند از سبب و محصلت که
داشتیم یکی آنکه در خلوت شرم داشتیم از خدای سبحانه که معصیت کنیم دیگر آنکه راضی بودیم
بر زق اندک که خدای سبحانه ما را داد ملائکه گویند حقست شما را این درجه و قومی مر موسی را
علیه السلام گفتند که از خدای سبحانه پرس تا آن چیست که خوشنودی وی در آن است تا
آن کنیم و حی آنکه از من خوشنود باشید تا من از شما خوشنود باشم و حی آمد پاد و علیه السلام
که دوستان مرا با ندوده و پنا چکار تا آن حلاوت متاجانف مرا از دل ایشان ببرد یا
داو من آن دوست دارم از دوستان خویش که روحانی باشند غم هیچ چیز نخورند و
دل در هیچ چیز نه بندند و رسول گفت صلی الله علیه و سلم که خدای سبحانه می گوید من آن خدایم
که جز من خدای دیگر نیست هر که بر بلاء من صبر نکند و بر نعمت من شکر نکند و بقضاء من
راضی نباشد گو خدای دیگر طلب کن چون حق سبحانه و تعالی باینده لطفی کند که بنده بر حق و بر
صواب بماند آنرا سکینه خوانند و این مختلف بود کسی باشد که سکینه وی در نعمت باشد اگر زوال
آید دین وی تباه شود و کسی باشد که سکینه وی بلا باشد چنانکه در حدیث است - انی
ادبر امر عبادی لعلمی لقلوبهم انی علیم خیر و کسی بود که سکینه وی در سر بود و این نیز مختلف بود
هر مرتب باشد و مقام برترین انبیا را بود مرایشانرا نه بلا و نعمت مشغول گرداند از حق که ایشان
نعمت از منعم بنند و از بلا مصلی باز مقام برترین از سکینه مصطفی را بود صلی الله علیه و سلم بلا و
نعمت هر دو کون را پیش آوردند هم بران صفت بود که پیش از آن بود ما ذانع البصر و ما
طغی موسی را علیه السلام تجلی بر کوه سبب تغیر شد و خرم موسی صلی الله علیه و سلم
مجتهد بر آنکه چون بنده از بند مقامات رسته شود و از کدر احوال خالی شود و از محل تلون و
تغیر آزاد گردد و بهیبه احوال موصوف شود و وی از جمله اوصاف جدا در بند هیچ صفت محمود نبود
و مر آنرا نه بیند و بدان محجب نشود و حالش از ادراک عقول غائب شود و روزگارش از تصرف
ظنون متردد گردد و زرد و کلوخ نزد وی یکسان شود و آنچه بر خلاق بود از حفظ احکام تکلیف
بر آن آسان شود و مقام انحصوس تفویض الامر الی الله سبحانه و ترک التدریس بین یدیه سبحانه

مطالب و لعانی حکم فی الآخرة ما یرید كما قدر فی الاولیة ما اراد نهایت همه ریافت با و
 مقصود همه مجاہدت با آن است که کسی بتوحید رسد که ویرا بیند و بس و ویرا خواهد و بس و
 ویرا طاعت دارد و بس و در باطن وی تقاضاء هیچ چیز دیگر نمانده بود چون چنین شود او را خلق
 نیکو حاصل شده باشد بلکه از عالم بشریت برگزیده بود و به حقیقت حق رسیده بود و گوی
 گفته اند که رضا بیلا و هر چه بخلاف هوا بود ممکن نباشد بلکه نهایت آن صبر بود این خطا است
 بلکه چون دوستی غالب شد رضا بخلاف هوا ممکن است از دو وجه یکی آنکه چنان مستغرق و در پوش
 شود بعشق که از درد خود آگاهی نیاید چنانکه کسی بود که در جنگ با کسی چنان بخشیم شود که اگر عضوی
 از وی مجروح شود از الم جراحت بجزیر بود تا آن وقت که آنرا ببیند کسی که بجز ص میزد و اگر غاری
 در پای وی شود آگاه نشود و چون دل بغمی و مصیبتی مشغول بود از گرسنگی و تشنگی آگاه نشود و چون
 این همه به عشق مخلوق و حرص دنیا و اندوه و غم و مصیبت ممکن بود چرا در عشق حق سبحانه و تعالی و
 دوستی آخرت ممکن نباشد و معلوم است که جمال صورت معانی در باطن عظیم تر است از جمال
 صورت ظاہر که این به حقیقت پوستی است در مزید کشیده و آن نورسیت بی پرده نمودار و
 چشم بصیرت که با آن جمال باطن در توان یافت روشن تر است از چشم ظاہر که در وی غلط بسیار
 رود تا چیزی بزرگ را از زور خود بیند و وجه دویم آنکه الم آن در یابد و لکن چون داند که رضای
 دوست در آن است بدان راضی باشد چنانکه اگر دوست وی راضی باشد بدانکه داری تلخ
 خورد و در شره آن البته رضای دوست حاصل کتد پس هر که داند که رضای حق سبحانه و تعالی در آن
 است که بدانچه حق کند رضا و بد بد و لشی و بلا راضی شود و چنان بسیار بدین درجه رسیده اند
 در مصر طی عظیم افتاده بود چون مروان گرسنه شدی دیدار یوسف دیدندی گرسنگی را فراموش
 کردندی اثر جمال مخلوقی این اقتضا کند چون کسی را جمال خالق عز و علا مکشوف شود چه عجب
 اگر از بلای خیر شود حال ایوب علیه السلام در بلا این بود و همچنین احوال انبیاء علیهم السلام
 چنین دان آنکس بدین است در سیر کردن در مقامات و درجات عالی او متوجه است
 بلا زیرا که به مطلوب راه نمی برد و با بودن بهمتش فرو نمی آید و اما آنکس که از نفس در حالت
 وجد منفرد گشته است او بلا را احساس نکند و آنکس به سبب فنا از اثر نفس خلاص

یافته است او به حقیقت مجتبی و مختار و مقرب و متفرد است گرویی میگویند که شرط رضا آن است که دعای نکند و از هر چه باشد بدان را نهی باشد و از خدای سبحانه هیچ نخواهند و بر فسق و معصیت نکار نکنند که آن نیز قضاء خدایست سبحانه و در شهری که در آن شهر معصیت غالب باشد نگرند که آن گریختن بود از قضای خدای سبحانه و این همه خطا است اما دعا کردن آمده است که رسول صلی الله علیه و سلم دعا کرده و گفته که دعای مخ عبادت است و به حقیقت دعا است که مشر عجز و شکستگی و تضرع و تواضع گریختن بخدای است سبحانه و این همه صفات محمود است و دعا کردن در وقت حاجت بخدای سبحانه خلاف رضا نباشد چنانکه خوردن آب و دفع تشنگی کند خوردن ناک دفع گرسنگی کند و پوشیدن جامه دفع سرما درین جمله هیچ خلاف رضا نباشد و دعا را سبب دفع بلا کرده اند و بدان امر کرده اند مخالفت آن خلاف رضا بود اما رضا دادن به معصیت روا نبود و از آن نهی آمده است و راجع است که هر که به معصیتی رضا دهد در آن شریک است و هر چند که معصیت قضاء خدایست سبحانه لیکن ویرا در روئیت یکی روی یافته دارد و بدانکه اختیار و کسب و لیت و نشان آنست که روی مستهید حقست و دیگر روی با حق دارد بدانکه قضا و تقدیر و لیت پس بدان وجه که قضا کرده است که دنیا از معصیت خالی نبود بدین رضا باید داد اما بدان وجه که اختیار نبوده است و صفت وی است و نشان آن است که خدای سبحانه او را دشمن دارد بدین رضا نباید داد و این متناقض نبود مثلاً اگر کسی را دشمن بمیرد که دشمن دشمن وی بود هم اندوگین شود و هم شاد و لیکن شاد از جهتی باشد و غمگین از جهتی متناقض آنوقت بود که آن هر دو از یکجاست بود و همچنین در جانی که در آنجا معصیت غالب شد گریختن از آنجا سنت است باجرت پیغمبران ازین قبیل دان و همیشه سلف از چنین شهر گریخته اند که معصیت سرایت کند و نفوس و اگر نکند بلا و عقوبت نشومی آن سرایت کند چنانکه خدای سبحانه گفت وَالْقَوْمِ فَتَنَةٌ لِّمَنْ يَصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً ط و همچنین اگر کسی جانی بود که چشم وی بنا محرم افتد از آنجا بگریزد خلاف رضا نبود همچنین اگر در شهری تنگی و فحطی باشد رود کسان از شهر بشهر دیگر رود و خلاصت رضا نبود الا طاعون که رفتن از آنجا نهی آمده است که اگر بیمارستان بیرون بیماران ضایع مانند و دیگر بلا یا همچنین نیست بلکه اسباب را چنانکه نهاده اند

برای هر چیزی بجای می باید آورد و بر وفق فرمان و پس از آنکه فرمان بجا آوردی آنچه بر تو رود از احکام بدان راضی باید بود و جنید گفت رحمة اللہ کہ رضا آن است کہ بنده اختیار خود را از میان بردارد و حارث گفت کہ رضا آنست کہ بنده در زیر احکام خدای سبحانہ کہ بر وی راند ساکن و ثابت باشد مذون گفت کہ رضا سرور دل است در ششپین تلخینها و قضا و قدر خدای سبحانہ دویم گفت کہ رضا آنست کہ بنده احکام قضا و قدر را بفرح و شادی پیش رود این عطا گفت کہ رضا آن است کہ بنده بدل نگران بود آن چیز را کہ حق سبحانہ و تعالی در قدم برای بنده اختیار کرده است و بداند کہ اختیار حق سبحانہ و تعالی و تقدس مرتبه را نیکوتر و بهتر بود سہیل گفت کہ چون رضا بر ضوان متصل شود طمانیت حاصل شود کما قال اللہ تعالی طوبی لہم و حسن ما بید و قال اللہ تعالی رضی اللہ عنہم و رضوان یعنی رضا در دنیا و در زیر مجاری احکام قضا و قدر موجب رضوان بود در آخرت بما جرت بہ الا قلام قال اللہ سبحانہ و تعالی وَقَضَىٰ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ این قول ہر دو طایفہ باشد از موحدان از اہل بہشت و از اہل دوزخ کہ از دوزخ بیرون آندہ باشند بہ فضل حق سبحانہ و تعالی نہ کافران زیرا کہ مشرکان ازین معنی مجبورند و ایشان را بحمد گفتن اذن و فرمان نبود قال حجۃ الاسلام حق سبحانہ در دل آدمی بستری نہادہ و گوہری و وصیت کردہ کہ سماع آواز موزون و لکش آن گوہر را بجنبانند و اندر آدمی چیزی پیدا آورد کہ کسی را در آن ہیچ اختیار نباشد آدمی را در حرکت آورد آنرا و جو گویند و سبب آن وجد مناسبتی است کہ گوہر آدمی را با عالم علوی کہ آن عالم ارواح گویند بہست و عالم علوی حسن و جمال است و اصل حسن مناسب است بہست و ہر چیز را کہ تناسبی بہست آنرا نمودگار لیسیت از جمال آن عالم و ہر جمال و حسن کہ در عالم محسوس است ہمہ آن ثمرہ حسن و جمال آن عالم است پس آواز خوش موزون تناسبی مشابہتی وار و از عجایب آن عالم بدان سبب آگاہی در دل پیدا آورد و حرکتی و شوقی پیدا آید باشد کہ آدمی نداند کہ آن از چیست و این معنی در وی بود کہ در وی مشاہدہ بود و در ہر دلی کہ آن عشق و مشاہدہ نبود سماع او را حرام بود کسی را کہ در دل آتش دوستی حق سبحانہ و تعالی غائب بود سماع و پیرا مہم تر باشد کہ آن آتش تیز تر گردد و او را بہ عالم ارواح عروج واقع شود و

قطع عقبات جسمانی اور دست و پد و دردی کہ دردی دوستی باطل باشد سماع اور از بہر قائل بود
و بروی حرام بود و ہر چیز کہ دوستی حق سبحانہ و تعالیٰ بدان زیادہ آید مردان بیشتر بود و سماع صوفیوں
را اصل این بودہ است اگرچہ اکنون بر ہم آلودہ شدہ است بہ سبب گروہی کہ بہ صورت
ایشان شدہ است بطاہر و مفلس انداز معانی ایشان در باطن کسی باشد کہ از ایشان در میان
سماع اور امر کاشفہ پدید آید و لفظ ہارود بر زبان ایشان کہ بیرون سماع نبود آن احوال لطیف
کہ از عالم غیب بدیشان پیوند بہ سبب سماع آنرا نقد و جد گویند و باشد کہ دل ایشان در سماع
چنان پاک و صفائی گردد کہ نقرہ در آتش دگدورتہا تمام برود کہ بر ریاضت بسیار آن نیاید و
سماع آن ستر مناسب را کہ روح آدمی دارد با عالم ارواح مجرودہ فر اجنبانند کہ بہ کلیت ازین
عالم ایشان را بستند تا ہرچہ درین عالم بود از ان ہمہ بخیر شود و قوت اعضا از ایشان ساقط
شود و بیفتند و بہیوش شوند کسی کہ سماع و وجد و احوال صوفیان را انکار کند از مختصری خود کند
و معذور بود چیزی کہ کسی را نباشد انکار آنکس کہ این حالت اورا دادہ اند انکار نتوان کرد باید کہ
بدان ایمان آری تا از برکات احوال ایشان محروم نہائی و از ان قوم نباشی کہ حق تعالیٰ در حق
ایشان می فرماید **وَ اِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهَا فَيَقُولُونَ هَذَا اِفْكٌ قَدِ يَمُشَعْرِي** کہ در وی حدیث
زلف و خال و جمال و صورت و حدیث فراق و وصال و آنچه عادت عشاق بود گفتن و شنیدن
آن حرام نیست و حرام بدان گردد کہ کسی آنرا بر زنی کہ دوست دارد فرود آرد یا بکودکی فرود آرد
آن گاہ آن اندیشہ وی حرام باشد اما اگر بر زن و کنیزک خویش کہ حلال باشد فرود آرد و
سماع کند حرام نبود کسانی کہ بدوستی حق سبحانہ و تعالیٰ مستغرق باشند از بہر یکی معنی فہم کنند
لایق مقام خود مثلاً اگر در شعر و حدیث شراب و مستی بود چنانکہ گفتہ اند۔

رباعی

گرمی دو ہزار رطل پر پیسای : تامی نخوری نہ شدت زیبائی
آن فہم کند کہ کار من بہ حدیث و دانش راست نیاید ہذوق راست شود چہ ذری

۱۲۱ مطلب و شرح بہ بیان اصطلاحات صوفیہ و مراد ایشان از می و میخانہ و زلف و خال و خط و غیر ذلک ۱۲۱

اصطلاحات صوفیه آمده است که میخانه گویند و بتکره و شراب خانه گویند مراد ازین باطن عارف کامل باشد که دران باطن شوق و ذوق عارف کامل باشد که دران باطن شوق و ذوق و معارف الهی بسیار باشد و ترس امر و روحانی را گویند که صفات ذمیمه و نفس اماره او تبدیل شده باشد و به صفات حمیده موصوف شده باشد و ترس باجه وارد غیبی را گویند که بر دل سالک فرود آید و بت تحلی شاید معنی را گویند که بر صفتی ماورائی صفتی دیگر بر دل سالک ظاهر شود و دیر و خرابات عالم معنی باطن عارف کامل باشد گبر و کافر هیچ بگیرنگی در عالم وحدت باشد که تمامی روی دل از ماسوی بر تافته باشد و در سواد نیستی جا گرفته می ذوقی بود که از دل سالک بر آید و او را خوش وقت گرداند و ساغر و پیما به چیز را گویند که در روی مشاهده الزاری غیبی کنند و ادراک معانی زنا را بگیرنگی و کجی سالک باشد در راه دین و متابعت راه یقین و یار و دلدار عالم شهو و را گویند و محبوب و صنم حقیقت روجه را گویند و ز ظهور تحلی صیرت صفاتی غمزه و بوسه فیض و جذبه باطن را گویند که نسبت بسالک واقع شود و چشم و ابرو و جمال الهام غیبی باشد که بر دل سالک وارد شود و تلاش و قلندر اهل ترک و تجرید را گویند که از مقام لذت نفسانی گذرشته باشند مست و شیخدا اهل جذبه و شوق را گویند خمار و باوه فروش پیران مرشد را گویند ساقی و مطرب فیض رسانندگان و ترغیب کنندگان را گویند که به کشف رموز و بیان حقایق و لہاء عارفان را معمور و ارشد پیرمغان و پیر خرابات کاملان بکمل را گویند مثلاً اگر گویند

هر کوی خرابات نشد بی دینست + زیرا که خرابات اصول دین است

ازین خرابات خراب شدن صفات بشریت باشد و فانی شدن وجود جسمانی و روحانی

در اشعه نور ذات که اصول دین از برای این آبا و ابنست که تا این خرابی دست ندهد حقیقت

وی ظاهر نشود و آنچه در گوهر آدمی پنهان کرده اند بدین خرابی پیدا شود و آنگاه به حقیقت خود بینا

شود و شرح آن و ما از است و لایق به فهم نباشد و گوی که این معانی ندانند و حقیقت حدیث

زلف و خالی و صنم شوند بر ایشان انکار کنند و از احوال ایشان بخبر باشند و ندانند که عالم

معانی لطیف است و وجود روحانی مادام که از صورت مجرد باشد با در ک بصری بان راه

نتوان بر دل پس بحسب اقتضای معانی بهر معنی را صورت خاصی باید که بدو قایم باشد و مفهوم شود

صورت مثال غیبت و در عالم کشفی ازین قبیل دان پس ازین جهت عارفان بہر معنی را بہ صورت باز نمودند و از ہر صورتی معنی خاصی خواستند بدین طریق مثلاً محبوب گویند و مراد حضرت حق باشد وقتی کہ مستغنی دارند او را از دوستی مطلقاً بی قیدی طلب جستن حق را گویند فقط عام تر از آن کہ دوست دارند او را بیشتر از راہ عبودیت و عبدیت عاشق جمال شریفہ جلال الہی را گویند بعد از طلب و بعد تمام معشوق حق را گویند بعد از طلب او سبحانہ بجد تمام از آن روی کہ مستحق دوستی وی است و بس حسن جمعیت کمالات را گویند در یکذات و این جز حق را نباشد۔ جمال اظہار کمال معشوقست جہت ترغیب و طلب عاشق جلال استغناء معشوق است از عشق عاشق و آن دلیل نفی وجود و غور عاشق بود و اظہار بیجا رگی اولقاً ظہور معشوقست چنانکہ عاشق را یقین حاصل شود کہ اوست شکل وجود ہستی حق را گویند لطف تربیت معشوق بود مر عاشق را برفق و مواساۃ تا قوت تاب آن جمال او را بہ کمال حاصل آید ملاحظت بی نہایتی کمال الہی را گویند کہ ہیکس بدان نرسد جلالت ظہور الوار را گویند کہ از راہ مشاہدہ حاصل آید مجر و از مادہ شوخی کثرت التفات را گویند باظہار صور فعال شکی طوابع و لوا مع الوار است در مادہ شمایل استخراج جمالیات و جلالیات را گویند شیوہ اندک جذبہ را گویند در بعضی احوال کہ گاہ بود و گاہ نبود مگر غور دادن معشوق را گویند مر عاشق را بطریق لطف و گاہ بطریق قہر تا بی بضاعتی عاشق مر او را ظاہر شود تا یقین گردد او را کہ حق را ہم بحق توان یافت و او را سبحانہ ہم با و توان دید قریب استمداج الہی را گویند و قاعنائت ازلی را گویند کہ بیواسطہ عمل خیزد جفا پوستانیدن دل سالک را گویند از معارف و مشاہدات کہ او را بدینہا تربیت می کرده اند جوہر بازداشتن سالک بود از سیر و عروج قوۃ غذای عاشق بود از دریافت جمال قدم کہ او را کہ ہیکس بدین محیط نشود چشم ظہور صفات قہری را گویند ہمچنین کینہ تسلیط صفات قہری را گویند جنگ امتحان الہی را گویند صلح قبول اعمال و عبادات را گویند پرودہ موافقی را گویند کہ میان عاشق و معشوق بود از لوازم طریق تہ از جہت عاشق و نہ از جہت معشوق حجاب موافقی را گویند کہ عاشق را از معشوق بازدارد و نوعی از انواع معاملہ عاشق نقاب موافقی را گویند کہ عاشق را از معشوق بازدارد

بحکم و ارادت معشوق که عاشق را هنوز استعداد تجلی دست نداده سلطانی جریان اعمال و
 احوال را گویند بر عاشق چنانکه حکم و ارادت الهی بود امیری ارادت خود را جاری کردن بود بر
 سالک توانائی صفت فاعل مختاری بود توانگری جمع صفات کمال بود با وجود قدرت بر آنها
 بر صفتی متواری احاطت و استیلای الهی را گویند تا ختن اتیان و امر الهی را گویند ترک تاز جزیه
 الهی را گویند که سالک مجاهده و ریخ بسیاری کند و گشاد نمی یابد ناگاه جزیه الهی در رسد و او را
 به مقصود رساند غارت جزیه الهی را گویند که بیواسطه ببل رسد که بر سلوک و اعمال مقدم باشند
 و سالک مقهور آن بود و اگر چه او امر را عمل برود جاری باشد تا راح سلب اختیار سالک
 را گویند در جمیع احوال و اعمال ظاهری و باطنی آشنائی تعلق رقیقه ربوبیت بود که با همه
 مخلوقات پیوسته است چون تعلق خالقیت به مخلوقیت بیگانگی استغناء عالم الوهیت
 را گویند که به هیچ چیز و به هیچ وجه مشتق نیست و به هیچ چیز مشابهت و مماثلت ندارد و یار
 صفت نصرت الهی را گویند که ضروری کافه موجودات است و هیچ اسم موافق تر از این نیست
 مرسالک را غمگسار اثر صفت رحمانی را گویند که عموم و شمول دارد نسبت به همه موجودات
 مهربانی صفت ربوبیت را گویند که در صفت باسطی را گویند و لکشای صفت فتاحی را گویند
 جاتان صفت فیومی را گویند که قیام جمله موجودات با و است که اگر آن دقیقه پیوسته بموجودات
 نباشد هیچ چیز در وجود بقا نیافتی جان نیز اصف است بقا را گویند که سالک از آن صفت
 باقی ابدی گردد و فنا را بدان راه نبود دوستی سبق محبت الهی را گویند بر محبت سالک
 قد استوا و استیلای الهی را گویند قامت سزای پرستش را گویند که هیچکس را بجز از خدای سبحان
 آن سزاواری نیست زلف غیب هویت را گویند که کسی را بد و راه نسبت موی ظاهر
 هویت را گویند یعنی وجود را چه همه کس را بمعرفت وجود علم حاصل است گیسو طریق طلب را
 گویند به عالم هویت که حبل المنین عبارت از و نیت خم زلف اسرار الهی را گویند هیچ زلف
 اشکال الهی را گویند که هر کس را بوی راه نبود چشم بصیری الهی را گویند دیده اطلاع الهی را
 گویند بر جمیع احوال سالک از خیر و شر چشم مست سیر الهی را گویند بر تقصیری که از سالک
 در وجود آید چشم بر خمار ستر کردن سالک راست از سالک لکن کشف آن احوال نزد اهل

کمال ظاہر است طرب انس بود با حق سبحانه و تعالی و سرور دل و دان عیش مدام حضور است
 با حق سبحانه و تعالی شراب خام عیش مخروج را گویند که مقارن عبودیت بود شراب نچتمه عیش
 صرف را گویند مجرد از اعتبار عبودیت شراب خانه عالم ملکوت را گویند منجانه عالم لاهوت را گویند
 میکرده قدم مناجات را گویند خمنجانه عالم تجلیات را گویند که عالم قلب است ساقی صورت
 مثال جمالیہ را گویند کہ از دیدن اوسالک را خمار حق پیدا شود قدح وقت را گویند و جام
 احوال را گویند صراحی مقام را گویند خم موقف را گویند جرعه اسرار و مقامات را گویند کہ در
 سلوک از سالک پوشیده مانده بود مست خراب و استغراق عاشق بود در عشق محبوب
 خرابات خرابی عالم بشریت بود شمع نور اللہ را گویند شامہ تجلی را گویند نقل کشف معانی را
 گویند کباب پرورش دل را در تجلیات صوری روزتتابع الوار را گویند شرب عالم عمی را گویند
 و عالم چروت را نیز گویند و این عالم خطی است متمد میان عالم خلق و عالم ربوبیت شرب قدر
 بقاء سالک را گویند در عین استهلاک بوجود حق شرب یلدا نهایت الوار را گویند کہ سواد اعظم
 است عید مقام جمع را گویند نوروز مقام تفرقه را گویند کفر ظلمت عالم تفرقه را گویند
 ترسانی و قالیق حقایق را گویند دیر عالم انسانی را گویند کلیسا عالم حیوانی را گویند کلیسا عالم طبیعی
 را گویند ناقوس یاد کرد مقام تفرقه را گویند بیت مقصود و مطلوب را گویند توبہ بازگشتن از
 چیزی ناقص و نازل را گویند و رو آوردن به چیزی کامل و عالی ایمان مقدار دانش را گویند
 بحضرت حق سبحانه اسلام اعمال متابعت را گویند بانیا علیهم السلام دین اعتقادی را گویند
 کہ از عالم تفرقه سر بر کرده بود زکوة ترک و ایشار را گویند کعبه مقام وصلت را گویند حج سلوک
 الی اللہ را گویند بیابان و قالیق طریق را گویند طامات صافی را گویند کہ در آوان سلوک بر
 زبان سالک گذر کند آبر حجابی را گویند کہ مانع سبب وصول باشد بآوان نزول رحمت را
 گویند نسیم باد آور و عنایت را گویند بومی علاقه و را گویند بعالم حقیقت در مقام جمع اول و
 اکنون در حالت تفرقه افتاده مطرب آگاه کننده را گویند از عالم ربانی نامی پیغام محبوب
 را گویند و وقت طلب معشوق را گویند ترانه آئین محبت را گویند سماع مجلس انس را گویند
 چشم ترک بر مرتب عالیہ بود کہ اہل کمال آنرا پنهان دارند و جز خدای را سبحانہ بران

اطلاع نباشد روی مرات تجلیات را از معانی و توری و صوری و تجلی بذوقی منتهی گردد و سپس
البقا مع اللذ سبانه ماه روی تجلیات صوریرا گویند که سالک را بر کیفیت آن اطلاع واقع
می شود و رخ تجلیات را گویند که در ماده بود و چهره گلگون تجلیاتی را گویند که در غیر ماده در خواب
یا در حالت بخودی خال سیاه عالم نیستی را گویند خط سیاه عالم غیب را گویند خط سبز عالم
برزخ را گویند لب کلام معشوق را گویند لب لعل بطون کلام معشوق را گویند لب شکرین کلام
منزل را گویند که انبیا را بواسطه ملک حاصلست و اولیا را به تصفیه باطن حاصلست لب
شیرین کلام بیواسطه را گویند دهان کوچک صفت متکلمی را گویند سخن اشاره و آشنای را گویند
بعالم غیب سخن شیرین اشاره الهی را گویند یا نبیا بواسطه وحی یا اولیا بواسطه الهام سبب رخ
مشاهده را گویند که از مطالعه جمال خیر و بنا گوش دقیقه محبوب را گویند دست صفت قدرت
را گویند مساعد صفت قوت را گویند انگشت صفت احاطت را گویند بازو صفت ثبوت
را گویند سلام ورود و محبت را گویند پیام او امر و نواهی را گویند وصال مقام وحدت را
گویند فراق غیبت را گویند از مقام وحدت هجران التفات بغیر را گویند کلبه احزان هجران
مطلوب را گویند نمکده مقام مستوران را گویند محبت رنج عاشق را گویند که از معشوق در
راه عاشق بنید میدان مقام شهود را گویند نسبت بعاشق ناله مناجات عاشق را گویند
به معشوق زندگی قبول اقبال محبوب را گویند بهوشی مقام طمس را گویند که محو صفات است
دیوانگی مغلوبی عاشق را گویند بندگی مقام تکلیف را گویند آزادی مقام محو ذات عاشق
را گویند در تاب الوار ذات فقیری عدم اختیار را گویند سعادت خواندن ازلی را گویند
شقاوت راندن ازلی را گویند نزوی شعور بمعارف اسما و صفات و افعال را گویند
پاکبازی توجه خاص را گویند حضور مقام وحدت را گویند گرمی محبت را گویند سردی نفس
فارغ را گویند خواب فناء اختیاری را گویند در افعال بشریت بیداری عالم صحر را گویند
چپه عمودیت علف شهوات و آرزوهای نفس را گویند در ریاضت و مجاهده را گویند
سیم تصفیه ظاهر و باطن را گویند گوهر معانی صفات و اسماء الهی را گویند پس عارف
زیرک را این جمله کفایت باشد که در هر عبارتی از لوازم معانی را چگونه رعایت باید کرد و

Marfat.com

و همچنین از هر حرفی از حروف بیجا معنی خاص گرفته اند و به مقتضیات آن معانی اعمال و اقوال
از ایشان در وجودی آید الالف الاعراض عن النفس والترجوع عن العکس واللبس والکس
یعنی روی گردانیدن سالک از حظوظ نفسانی و روحانی در مقام جمعیت حرف ربانی و هر
آخری را بول او باز گردانیدن بر عایت حکم الهی در همه اشیای التباس و خیانت چنانکه
در آن بیان بیچ شبهه نماند جهت عدم کشف و ظهور معانی از پرده های غیبی الباء بوعکس
بنعمته اللہ سبحانه علیک و بذلوی العجس و الخدس و الخلس یعنی چشم کشاده داشتن بالطف الهی
باعتراف کردن نعمت ها که از وی سبحانه در باره خود مشاهده کنرتا از ان سبب محبت منحتم
و دلش پیدا شود و چنان شیفته منحتم شود که بخود نپردازد و او را از هوا حس نفسانی چنان
پاک گرداند که ظن و دهم را در مقام او راه نماند که این جمله ذلوی بسیت که در آیه گردانند از
حضور بان جناب دل را باز دارند التاء ترک بالایعینک و ترک الفضول لفعول الوصول -
یعنی ترک کردن آنچه محب را در راه محبوب بکار نیاید و از هر چه معادن و ممد او نباشد در راه
دوست تبرکند و از دوست بد دوست اتفا کند که آنچه غیر دوست است همه فضولست که مانع
او شد از راه وصول التاء ثباتک علی دین اللہ و سنته الرسول و ثباتک علی قبول المنقول و
المعقول بصدق الضمیر فی المنقول و المعقول یعنی ثبات دل در مقام معرفت اسلامی که آن
شناختن خداوند است سبحانه همچون و بیگونه و ثبات دل در مقام معرفت ایمانی که آن شناختن
خداوند است سبحانه بالوحدیت و الیهیت و ثبات دل در مقام معرفت صفاتی و بهیبتانی او
سبحانه در صفات فعلی و ذاتی و ثبات دل احدیت ذاتی بیکتانی که دین عبارت ازین جمله بود
و غرض از ارسال رسل بیان صراط مستقیم راست و سهو طریق التوحید و الوصول الی اللہ
سبحانه و تربیت دلها بمعارفی که بیان کرده شد عایت مجهود خود در متابعت انبیا صرف
کنی که نیک بختان از لند و مخالفت ایشان ظاهراً و باطناً و الداری و بدایچه مخلق رسانند
از اقوال و افعال به صدق آن جمله را پیش روی و به عقل فاسد و دلیل باطل در آن تصرف

که مطلب - العجس چیزی در دل افتادن - الخدس - بگمان چیزی گفتن - الخلس بویسم چیزی ربودن -

نمکى که انبیا را علیهم السلام وضع درجات حقیقت برنجی واقعست که بعقل مختصر کسی را بدان
 راه نیست و بران مزیدی متصورنی ذلک فضل اللہ لیه من یشاء واللہ ذو الفضل العظیم
 الجسیم جمع جمالتک علی توجیهک الی جنات الحق سبحانه به کمال المجانبته عن جانب
 الحاق جمعیت دل چنان باید که غیر حق را نه بنید و موجودات را بکلی در تحت اشعه حق بنید
 و چنان داند که حق است که خود بخود ناظر است در صورت ناظری و منظوری و هر چه گوید و شنود
 چنان داند که حقست گویا بخود او شنود است از خود در صورت قابل و سامع و بنده چنان
 مغلوب حقست درین جمعیت که چیزی جز وجود حقانی مشاهده نمی کند و بمرتبه ارواح مبهمه
 رسیده چه ممکن است که حق سبحانه و تعالی سلطنت محبت بر دل بنده چنان مستولی گرداند و
 غلبه و افراط آن عقل و طبایع از حمل آن عاجز گرداند و امر وی از کسب وی ساقط شود
 که غیر را در مقام وی راه نبود همه جمالها و کمالاتها در حضور بسته است و غیبت از خود
 ر بیست به حضور با حق سبحانه و المتجلی له لا یشعر بنفسه فضلا عن غیره و اختفاء الاغیار عند
 ظهور النوار الحق سبحانه فی نظر المتجلی له کاختفاء الکواکب عند طلوع الشمس مع یقاع اعیانها
 و اهل اللہ سبحانه قد یجری علی استنهم فی غیبات الاحوال انهم الحق ای انهم متحققون بالحق
 قائلون فیہ و من قال انا الحق باحد القائلین انا ان یکون جارا ذلک علی لسانه فی معرض
 الحکایت عن اللہ تعالی فی سکر و غیبات حال و اما ان یکون مستغرقا بالحق سبحانه حتی لا یتکون
 فیہ تسع نعیر و اذالم یکل فی القلب الاجلال اللہ و جماله حتی صار مستغرقا بصیر کانه هولا
 انه هو تحقیقا فیعبیر عن هذه الحالة بالاتحاد علی سبیل التجوز و لغنی به الاستغراق و علیه ینبغی ان
 یحکل کلام الی نرید رحمة اللہ تعالی حیث قال انسخت من نفسی کما ینسخ الحیة من جلد یا
 فنظرت فاذا انا هور و یکون معناه انسخت من نفسی انه من ینسخ من شهوات نفسه و هوایا
 و همته فلا یبقی فیہ تسع نعیر اللہ سبحانه و لا یکون له هم سوی اللہ سبحانه و اذالم یکل فی القلب
 الاجلال اللہ سبحانه و جماله حتی صار مستغرقا بصیر کانه هولا انه هو تحقیقا فیعبیر اذا بالانوار عن
 المنور حیا و فرق بین قولنا کانه هور و بین قولنا هو و لکن ق لیسر بقولنا هو عن قولنا کانه
 هو کما ان الشارح تارة یقول کانی من الهوی و تارة یقول انا من اخصوی و من الهوی انا

وبزه من له الاقدام فان من ليس له قدم را سخ في المعقولات وبعالم يتميز له احدهما عن الآخر
 فينظر الى كمال ذاته وقد تزين بماتلا لأفنيه من جليلة الحق سبحانه فينظر انه هو الحق سبحانه وقد
 غا لفظا النصارى حيث رووا في ذلك في ذات عيسى عليه السلام فورا واشراق نور الله سبحانه و
 قد تلا لأفنيه كمن يرى كوكبا في مرآة اذ في ماء فيظن ان الكواكب في المرآة اذ في الماء فيمد اليه
 اليد ليأخذة وهو محذور واهبى اذا رأى انسانا في مرآة ظن ان الانسان في المرآة فكذلك
 القلب خالي عن الصور في نفسه وعن الهيات وانما هيته قبول معاني الهية والصورة
 الحقايق فيما يحل القلب يكون كما المستحبه لانه مستحبه تحقيقا واعلم انه لا يجوز في طور
 الولاية ان يظهر من العبد ما يقض العقول باستحالة نعم يجوز ان يظهر في طور الولاية ما
 يقصر العقل عنه بمعنى انه لا يدرك مجرد العقل فانه امر عيالي رأى المتجلى له في ذاته عند
 تجليه سبحانه بذاته فيسفي تارة ويسقي اخرى - يعني چون در حق نیست شوند کمالات ذاتی که از
 حق و روی سرایت کرده بحق راجع می شود و باز چون وجود حقانی او را از ذاتی می کنند آن هم
 باز بوی خود می کنند این بود مقام اهل خصوص بعقل مختصر چون بوی می توان رسید و من لا یفرق
 بین ما یجیله العقل و بین ما لا یباله العقل فهو احسن من ان یخاطب بخلیترک وجهه و کلمات الصوفیه
 بناء علی عبارات انفتحت لهم فی طور الولاية و مجرد العقل یقصر عن درک ذلك و قال بعض المتأخرین
 فی تعريف الاتحاد المتعارف المتداول بین اهل التصوف الاتحاد هو شهود الوجود الحق
 الواحد المطلق سبحانه الذی الکل به موجودا الحق سبحانه تجرد به الکل من حيث کون کل شیء
 موجودا به محدودا بنفسه لا من حيث التاله وجودا خاصا اتحاد به فانه صح و قال بعضهم الاتحاد
 هو ظهور سلطان الحق سبحانه علی العبد بحيث یغیر له عن التصرف و نیوب منابه و هو اشارة
 الی معنی الحدیث الصحیح حکایة عن الله سبحانه کنت سمع و لبصره و اذا ظهر سلطان الحق
 سبحانه علی العبد بحيث یغیر له عن التصرف و نیوب منابه یرى فی الحسن ظهور الصفات بالافعال
 من العبد و یرى فی الحقيقة لمولاه التصرف بصفات الذاتیه فی العبد علی ما ورد فی نفس
 کنت له سمعا و لبصرا و الوصف الذی للحق سبحانه هو احدیته و جوبه الذاتی غناه عن العالمین
 حال منصور این چنین بود که این حال نسبت بوی مقام گشته بود و آنچه از وی می شنودند

در آن معذور بود و تکلیف از وی برخوایسته بود و بالای این مقام مقام فرق بعد از جمع باشد
 کما ذکر فلیطلب ثمة آورده اند که اورسین پنجم را همه کواکب منخر لودی و با او بسخن آمدندی
 روزی از ماه پرسید که چرا وقتی ترا نور کم می شود و وقتی زیاده گفت بدانکه جرم من سپاه است
 و مرا از خود هیچ نوری نیست و لکن وقتی در مقابل آفتاب باشم بقدر تقابل از نور او مثالی در
 آئینه چهره من چون صورتهای دیگر از اجسام در آئینه ظاهر شود در من ظاهری نمود چون
 بغایت تقابل رسم از حفضیض بلالیت با وج بدریت ترقی کنم پرسید از او که دوستی خورشید
 با تو تا چه حد است گفت تا جدی که هر گاه که در خود می نگرم در هنگام تقابل خورشید را
 بنیم زیرا که مثال نور خورشید در من ظاهر است چنانکه همه سطح به صفات روی من
 مستغرق است بقبول نور او پس در هر نظری که در خود نگرم همه خورشید را بنیم به نسبتی که اگر
 آئینه در برابر خورشید بدارند صورت خورشید بر روی ظاهر گردد و اگر تقدیر آئینه را چشم لودی
 در آن هنگام که در برابر آفتاب است در خود نگریستی همه آفتاب دیدی و اگر چه آهنگست حال
 جانها با خداوند سبحانه چنین دان که آنچه دارند از صفات کمالیه همه از دست باید که و ایم در خود
 نگری و خداوند خود را بینی و یک چشم بر هم زدن ازین دیدن غافل نشوی که سر رشته همه سعادت
 باز بسته بدین دیدن و توجه است الحساء حلیتک بخلیته الانبیاء و الاولیاء و جوزک
 خصال السعداء و الاتقیاء حلیه و زیور و دوستان آراستن ظاهر است به آداب طاعت و
 رعایت آداب شریعت که عبارت از ان پایی ظاهر است و پاک داشتن نفس است از کورت
 جسمانیت که آئینه اخلاق و همیه است که عبارت از ان صاف کردن نفس است از زنگار
 غفلت بعد از ان پاک شدن سراسر است از وید غیر در مقام مشاهده که خدا بینی عبارت از ان
 آمده این بود خصال صد لقیان از اتقیاء و اولیا بدانکه ولایت عبارت از نورسیت که از مشرق

که مطلب: شیخ ابو سعید ابوالخیر قدس سره فرماید -

دل گره وصل را نپوید چه کند • جان وصل ترا اگر نپوید چه کند
 آن لخطه که بر آئینه تابد خورشید • آئینه انا الشمس گر نگوید چه کند

عنایت حق جل و علا بر دل بنده طلوع کند و انشراح صدر و انفتاح قلب او را حاصل آید و اسلام حقیقی در لباس نورلقین جمال نماید و بشرف قرب و محبت و کرامت حق عز سلطان مخصوص گردد و آنچه از دور بهر محفل ظهور کند بر تو آن نور باشد و اثر قربت و محبت و کرامت اگر چه آن اثر را کرامت گویند چون دل بنده مومن بنور حیوة طیبه زنده و متور گردد عکس آن نور بر سیمای او لایح گردد و دل ولی معدن النوار جمال و هیبت و کبریا و قربت و بیاء الهی بود هر کس را که نظر بر وی افتد از خدای سبحانه یاد آید در صحبت اولیاء اللہ که اهل تمکین اند محافظت احوال خود نمودن بنجایت و شورا است از آن که سلطان ولایت ایشان بر حال ایشان مستولی است کسی صفت و حال ایشان را نمی تواند شناخت کمینه عقوبتی که کسی مقامی از مقامان اهل خصوص را منکر شود حرمان و جوار و نقد شهود است و باخراکس هم در راه آن دوست تلف شود - الخاء خوفک و خشیتک من اللہ سبحانه و خلوتک مع اللہ سبحانه فی الخلاء و الملا و خلوتک و بترک عما تسکن الیه نفوس الخلائق فی السراء و الضراء علامت خوف از خدای سبحانه اعراض است از غیر خدای سبحانه و هر گرا این مشغولی دادند علامت است وی آن است که تن در مقام خدمت بود و بدل در مقام هیبت و بجان در مقام محبت و بستر در مقام مشاهدت هم بظاہر و باطن با حق باشد خلوت حقیقی این باشد وصال با دوست با هم صحبتی نفس کسی را میسر نشده قال الواسطی اذا وصلت قلبک مع اللہ سبحانه فاعذر من نفسک فان النفس اذا اراک مع سبحانه تحرکت فی ابحاثه الشهوات و تنهینها فاذا وجد قلبک مع نفسک فاعذر من اللہ سبحانه فانه غیر قادر بر ویش را ترس الا ان باید که نفس مزده باز زنده نشود که چون زنده شود بهوای مسلط شود و خوف خذلان از خدای سبحانه بود علامت خذلان انقطاع ذکر و دست بود از دل و از الہ جلالت ذکر و دست از دل بهر ولی را که بدین در و مبتلا گردند از دیدن النوار مذکور آن دل را محروم گردانیدند و دستان را خوف قطعیت بود هر کسی که از قطعیت دوست نترسد بمقلین هنوز خدای را نشناخته چه گفته اند علامت سعادت آنست که همه فرمانها بجا آری و بترسی که مردود نشوی و علامت شقاوت آنست که معصیت می کنی و امیدواری که مقبول شوی مرغ روحانی چون

از بیضه جسمانی خلاص یابد با حق آرام گیرد و سیراً و ضمراً راحت و بلا نبرد و او یکسان باشد
 الدال و ابکافی اعمال القلبیه و دیمونیک بلبد و حده فی هیتک العادلیه و شاکلنک
 السلبیه مومن باید که بر دوام با اعمال قلبی و قلبی آراسته بود که عبارت از ان رعایت
 آداب ظاهری و باطن است اول را عبادت گویند و دوم را معاملات و عبادت حق سبحانه و
 تعالی بترک عادت میسر شود که بنده از همه محصیتها دست باز دارد و بداند که حق سبحانه
 بروی مطلع است هر چه می کند می بیند و هر چه می اندیشد میداند و هر چه میگوید می شنود بر
 هر ولی که این معنی از راه معرفت غالب شد ظاهر و باطن او با او باشد و ازین معنی گفته اند که
 وایم در عالم صفات بودن بس و شوار است و هر دل طاقت آن ندارد به مقتضیات صفات
 حق عمل کردن بر دلها بس و شوار است مگر کسانی را که تمام از خود خالی شده باشند و وایم حاضر
 آنجناب باشند و دید حق سبحانه و تعالی ایشان را از دید غیر مشغول و فارغ گردانیده در تمام معاملات
 بخود حق می باشند این بود ادب صدیقان گفته اند چهار چیز است که دل را بمیراند اول سخن
 بسیار بیفایده گفتن دوم نشستن و خواست کردن با غافلان و جاهلان سیم خوردن
 حرامها و شبها چهارم نخندیدن بسیار علامت دل مرده آن باشد که چون طاعتی کند و
 از چیزی در وجود آید لذت آن طاعت در خود نیابد و اگر از وی بی ادبی و گناهی صادر
 شود در دل خود ترس خدای سبحانه نیابد و اگر چشم او بچیزی افتد از آن چیز عبرت نگیرد و قلب
 سلیم آن بود که خالی باشد از شرک و از نفاق و از عداوت و از رنجبت بدنی و حرص جمع مال
 و از شک در دین و از نادانی در امور دین و از باز بستگی بغير و از طمع بخلق و از ازل دراز
 و از جزع و فزع کردن در کارها و از عجب و نخل و از بداد و مت کردن بگناه و از کبر و از
 نومیدی رحمت خدای سبحانه و از ایمنی از عذاب خدای سبحانه و از حسد بخلق خدای سبحانه و از
 گمان بد بخلق خدای و از فراموشی خدای سبحانه و پیر باشد از توحید چنانکه در آن دل غیر را گنج
 نباشد و از اخلاص و از نصیحت و از زهد و از قناعت و از یقین و از علم و از تفویض و نومید
 بودن از آدمیان و کوتاهی زندگانی و صبر و یاد مرگ خود کردن و حیوانمردی و توبه و تواضع و
 امید بخدا و خوف از خدای سبحانه و گمان نیک بخدا و خلق خدا و یاد کردن خدا و دوستی

و محبت خدای چون در دل محب به کلی نزول کند و خانه دل را تمام فرود گیرد و مالک و متصرف توای روحانی
و جسمانی گردد آثار آن معنی در محب پدید بود چنانچه از ذات خود این معنی در یابد که همگی وی مشتعل
بدوست است آنگاه این حالت را عشق گویند و ازین جهت گفته اند که عشق محبت بحساب
است و صفت حقست سبحانه بحقیقت و نسبت او به بنده مجاز است اسرار عشق در
حروف وی مضمراست عین اشاره بآن است که عاشق باید که دائم چشم او در مشاهده
معشوق بود و بغیر نگر و شلین شوق و آرزو مندی معشوقست که چنان بے قرار گردد
اورا که بغیر نبرد از دل و لکلی از خود ببرد و بدوست زنده شود و قاف و بیدن قیام عاشق به
معشوق تا دائم مقهر سلطنت معشوق بود هر تصرفی که باشد همه از آن معشوق باشد در طینت
دل او صاف مختلف است صفت سبجی چون غضب و عداوت و ایذا و دشنام و قهر و
صفت سبجی چون شهوة و حرص و خوردن بسیار و خفتن و غفلت از آخر کار و صفت شیطانی
چون بکر و جبله و تزویر و سوسه و دروغ و صفت ربانی چون رحمت و مهربانی و شفقت و
نیکی و عدل و احسان در هر دلی که آثار این صفات غالب باشد آن دل را حکم آن صفت
یو و در قیامت و حشر و لها هم بدان صفت بود که در وی غالب بود این بود معنی یوم تالی السیر
الذال ذهابک الی اللہ سبحانه و فی اللہ بتذو عب نفسک بالاذکار و الافکار و الامعان
النظر فی الفرار من الاغیار الی اللہ الواحد القهار روی آوردن بسوی خدای سبحانه بی
قطع تعلقات بشری میسر نگردد و عبارت ازین مقام سیر الی اللہ اند و این سیر وقتی
منتهی شود که سالک از خطوط بشریت بکلی بیرون آید و در راه طلب توجه راست بحق
بیارد و بادیستی را بقدم صدق بکیارگی قطع کند تا بکعبه وصال رسد الیک یا منتهی حجی و
معمری ان حج الی تراب و احجار بعد ازین مقام مقام بقاء مع اللہ میسر شود و عبارت
ازان سیر فی اللہ آنگاه محقق شود که بنده را بعد از فنا ی مطلق که فنا ی صفات و فناء
ذات است وجود حقانی از زانی دارند تا بدان بعالم انصاف باوصاف الهی با خلاق ربانی
ترقی تواند نمود ذات و صفات فانی در کسوت وجود باقی از قبر خفا در محشر ظهور انگیزته شد باشد
و تصرفات جذبات الهی بر باطن بنده مستولی شده و باطن او را از جمیع وساوس و هیوا حس

البراق

Marfat.com

فانی گردانیده و به صفات ذاتی خود و باطن بنده متصرف گشته و او را از آنکه بخودی خود تصرفی کند بکلی عزل کرده درین مقام هر آینه بنده محفوظ بود و رعایت آداب شریعت و اقامت امر و نهی و دلیل بر صحت حال فنا این بود و اگر محفوظ نبود و آنچه حق سبحانه بر ویست دلیل عدم صحت حال فنا بود و بقای و مساوی و مساوی نسبت با کسی که هنوز از مقام فنا نگذشته باشد شرک خفی بود نسبت با کسی که بفناء بعد البقا رسیده باشد شرک نبود و آنکه هنوز در پدایت حال فنا بود سکرش از احساس غائب گرداند و چون در مقام مشاهده ذات و صفات تمکین یافته بود و از سکر حال فنا به صحو آمده غیبت از احساس درین مقام تمکین لازم نبود و شاید که بعضی را اتفاق افتد و بعضی را نه بلکه باطن وی غرقه بجه فنا بود و ظاهری حاضر آنچه می رود و اقوال و افعال باشد اهل فنا و بقا بعد از طلب و مجاهدت بطمانیت و چندان و سرور مشاهده رسیده باشد و درین مراد از مراد بمراد گذشته مقامات و کرامات را حجاب دانسته و مشرب دل از کل خطوط لسانی و روحانی ساقط کرده ذهاب بسوی خدای و در خدای چنین این چنین بود مردان نفس را چنین گذاخته اند تا از حس بشری خود خلاص نیایند و کار و افکار و مقدمات و فرار از اغیار مقدمات این راه آمد که نهایت آنهمه فرار است با حق سبحانه و تعالی که به صفت قهاری اغیار را مقهور گردانیده و مقام فنا موهبت محض است و اختصاص الیهیت و سنت الهی برین رفته است که از عطای محض که به حقیقت موهبت باشد و صورت عطار عاریت نبود رجوع نفرماید و از اینجا گفته اند الفانی لایروالی او صافه و مقام فنا مطلق اگر چه موهبتی است اما ظهور این مقام بتدریج بحصول شرائط است و شرط رسیدن بفناء مطلق توجه تام است بحق سبحانه بواسطه محبت ذاتی و اجتناب از آنکه محبت ذاتی نبود و مراد از فنا فناء جهت بشریت و خلقیت و انتقار این جهت است در ظهور سلطان جهت ربوبیت و حقیقت به سعادت آخرت کسی رسد که ازین جهان بیرون نشود و انس و محبت خدای بروی مستولی بود و انس بدو جز بندگروی حاصل نشود و محبت او سبحانه جز به معرفت او سبحانه جز بتفکر در صنایع و بدایع او حاصل نشود پس مداومت بر ذکر و فکر تخم سعادت آمد و ترک شهوات و معاصی و ترک دنیا

و ترک جاه و مال برای آن فرموده اند تا ترافعت ذکر و فکر حاصل آید که مقدمات سعادت و وصول اند بحق سبحانہ و تعالیٰ و دوام ذکر را دو طریق است یکی آنکه اللہ اللہ بروام میگوید بدل نہ بزبان بلکہ بدل ہم نگویید کہ گفتن دل ہم حدیث نفس بود بلکہ ہمیشہ در مشاہدہ بود۔ چنانکہ ہیچ غافل نبود و لکن این سخت دشوار بود و بہر کس طاقت آن نہ دارد کہ دل خویش را بر یک صفت و یک حالت دارد و بروام و بیشتر خلق را ازین حالت ملال گیر و پس ازین سبب در اوقات مختلفہ اورا و مختلف بہنہاوند و بعضی بکالبد چون نماز و بعضی بزبان چون خواندن قرآن و بعضی بدادن مال چون ادای زکوٰۃ و صدقہ کہ سبب پاک دلہا شوند و بعضی بریافتن نفس چون روزہ کہ سبب آرام دلہا باشد بحق سبحانہ و بعضی بدل چون تفکر تا ملال حاصل نیاید دلہا بہ تدریج بدین سبب ہاید و ملت وصول رسد نفس آدمی کہ محل اخلاق ذمیرہ است اورا چنان آفریدہ اند کہ از خیر گریزان باشند و در شر آویزان باشند و طبع وی کاہلی و شہوت راندن است و تراف فرمودہ اند تا اورا ازین صفت بگردانی دازین بی راہی بارہ آوری و این بادی بعضی بہ عنف تیران کرد و بعضی بلطف و بعضی بکرم و از بعضی بگفتار و در طبع وی آن نیز آفریدہ اند کہ چون خیر خویش در کاری بیند قصد آن کند و اگر چہ در آن کار رنج بیند بر آن صبر کند و بیشتر حجاب وی جہل و غفلت است و چون ویرا از حجاب برہانی و از خواب بیدار کنی و آید نہ روشن پیش وی داری قبول کند لاجرم حق تعالی فرمود رسول را صلی اللہ علیہ وسلم و ذکر فان الذکر ی تنفع المؤمنین پس اول نفس خویش را بندہ و عتاب کن بادی بلکہ ہیچ وقت از وی عتاب و توبیخ باز نگیر و بچک ای نفس اگر کسی ترا احمق گوید چشم گیری و تو دعوی زیر کی کنی و کسی از تو احمق تر نیست نہ لشکر مردگان انتظار تو دارند تا تو زوی ایشان از گور برنخیزند نہ بہشت دوزخ برای تو آفریدہ اند چہرہ ساخته نشوی و آنان یاد نیاری و دایم بلہود دنیا مشغول باشی چہ حماقت بود پیش ازین و بچک ای نفس ہمہ روز بہ معاصی مشغولی اگر می پنداری کہ در معصیت خدای سبحانہ ترا نمی بیند کافری و اگر می دانی کہ می بیند سخت دلیر و بی شرمی کہ از اطلاع وی پاک نمیداری و نفس آدمی را از دو چیز آفریدہ اند از خاک و آب جفا و درشتی و غل و حقد و حسد از اخلاق خاک است

وراست و رحمت و حلم و وقار و انفت از اخلاق آب است آب از آسمان است و خاک از زمین
 وقتی که آدمی بر اخلاق خاکی باشد جای وی دوزخ است و دوزخ زیر زمین است بمرکز خود
 خاک نمود کند و اگر اخلاق آبی باشد جای وی بهشت است و بهشت بر آسمان است بمرکز
 خود نمود کند کسی را که در طبیعت وی خاک غالب بود تربیت او لعنتی باید کرد و اگر آب
 غالب بود تربیت او بلطیف باید کرد اگر در رعایت این حکمت نکنند مقصود فوت شود
 تفاوت زواج در امور شرعیه ازین قبیل دان: **الرَّاعِ - رضاع** با المقدور بترک
 الانکار و الاعتراض علی ما ان لا من الامور و رغبتک عن الاشرار فی ولی الاخیر رضاع
 دوست حاصل بدان توان کرد که آنچه دوست از برای دوست اختیار کرده باشد آن قضا
 و اختیار و دوست را بشادمانی پیش رود بدان دلشاد باشد اگر همه بلای کونین باشد در دل
 انکار و اعتراض راه نهد که چرا این همه بلا نصیب من است و محبت را از آن بیلا مقرون کردند
 تا هر سفله و عوی محبت نتواند کرد در خبر است که موسی علیه السلام در مناجات خود گفت ای
 مرادالت کن لعمری که چون آن عمل کنم رضاع تو یام خطاب آمد که ای موسی اعتراض آن نباشد
 موسی علیه السلام بسجده افتاده هزار بار مشغول شد و وحی آمد که ای پسر عمران رضاع و خوشنودی من
 در خوشنودی تست تقضای من موافقت حق سبحانه و تعالی به مخالفت دشمنان ظاهر شود
 موافقت اشرار موجب عار دنیا و ناری است که وحی آمد بموسی که ای موسی اول
 کسی که از مخلوقات بمرگ دل بپلاک شد ابلیس بود که در من عاصی شد حکم من رضاع داد کسی که
 در من عاصی شود نزد من از مردگان است نزد من زنده آن کسانی اند که به محبت من و به
 محبت دوستان من دلها را ایشان زنده بود موت تن سبب زوال دنیا آمد و موت دل
 سبب زوال دولت بقا آمد - **الرَّاعِ زهدک عن الکونین و رغبتک الی رب المشرقین**
 و المنخرین فرامخت از کونین که عبارت از آن زهد است و قتی بیسر شود که در دل عارف غیر را
 قدری نماید و این معنی شمره مشاهده بود که چون روح مقدس در مشاهده محبوب مست شود از

(۱۹۳)

(۱۹۴)

له مطلب رشتی (عشق در اول چرا خونی بود تا گرید و هر که بیرونی بود

ملک و ملکوت دیده بردار و مازع البصر و ما طغی این بود و خبر است که رسول صلی اللہ علیہ وسلم
گفت که معرفت یعنی زندگی دل من بخدای سبحانہ سرما یہ معاملہ من است با حق سبحانہ یعنی راس المال
من است در راه وصول و عقل اصل دین من است و دوستی حق سبحانہ یعنی اساس بندگی من است
و شوق و آرزوی دوست مرکب وصول من است و ذکر دوست مونس من است و اعتماد و
اعتقاد من بخدای سبحانہ گنج من است حزن و اندوه در دنیا رفیق راه آخرت من است و علم
سلاح من است و صبر زادن من است و رضا غنیمت من است و فقر فخر من است و خوف
آزار من است و رجاء دامن است و زهد خرقة من است و اسرار زهد در حرورت وی مضمحل
است از اشارت است بہ ترک زینت دنیا و با اشارت است بہ ترک ہوا و دال
اشارت است بہ ترک دنیا۔ المتین سلامتہ علائیک و سیرتک بسلوک مافیہ و فتح
بصیرتک و سکونک مع اللہ فی سیرتک سلامتہ صورت و سیرت لفتح بصیرت پسر شود تا
ظاہر را با داب شریعت پاک نداری و باطن را با داب طریقت صاف نگردانی چشم دل بحق
کشادہ نشود و تا چشم دل بحق سبحانہ و تعالی کشادہ نشود آرام بحق پیدا نشود چہ گفته اند۔
عاقبت القلب قرار القلب مع اللہ سبحانہ یعنی عاقبت دل آرام دل است بخداوند
سبحانہ و آنرا طمانین خوانند قوله تعالی الا بذکر اللہ تطمئن القلوب یعنی بیادخدای
سبحانہ آرام یابد و لہاء ذاکرین حق و آرام دل آنکاه درست شود کہ نور یقین قوت گیرد تا ہمچنانکہ
گردیدہ است بہ بنید چون دید آرام پیدا آید و چون آرام پیدا آمد از غیر حق بی آرام گردد
چہ علامت آرام دل با حق سبحانہ و تعالی آن است کہ از غیری گریزان بود و علامت آرام
دل با غیر حق گریز بود از حق چہ بزرگان چنین گفته اند کہ ہر کاری کہ دیدار شمرہ آن کار نباشد
آن نہ کار است و ہر دیداری کہ آرام بر نہد آن نہ دیدار است و بہ آرامی کہ بی آرامی بر نہد
آن نہ آرام است بیان این سخن آن است کہ چون طاعات بندہ درست گردد یقین
دل او قوت گیرد کہ ہمہ اسباب کہ در راه اوست مخلوق اند و از حال بحال گردندہ روی از ہمہ
بگرداند و آرام او را با حق سبحانہ آنکاه درست شود و چون آرام با حق درست شود
از صحبت ہر چہ او را از حق سبحانہ و تعالی مشغول کند روی بگرداند آنکاه بعاقبت دل

رسد قوله تعالى خير عن الخليل لا احب الا فلین گفت دوست ندارم از حال بحال گردندگان
 نور قیومیت چون ظاهر شود آفلان را قیام نبود توجه خاص روی نماید آورده اند که یکی در
 حق درویشی بدی کرد و آن را بیا زد و آن درویش در وقت مناجات می گفت که ای آنکس
 را که در حق من بدی کرد عقوبت دهد کرده و مرا ثواب وعده کرده ای من از ثواب دست
 یازد ششم اورا عقوبت مکن این بود نشان رحم حقیقی سلامت ظاهر و باطن را علامت است
 آنچه در ظاهر است حلم و تواضع و نصیحت و شفقت و تحمل و موافقت و احسان و مدارا و
 ایثار و خرمیت و الفت و تازه روی و گرم و فتوت و بذل جاه و مال و مروت و زندگانی بی وحشت
 و جو و دوستی و عفو و سخا و وفا و جفا و لطف و بشارت و نیکو گوئی بیکر و سکینه و وقار و دعای
 یکدیگرند حضور و غیبت و گمان نیک بیکدیگر و خوار داشت نفس خود و عورت داشتن برادر مومن
 و بزرگ داشت مشایخ و ترجم بر صغیر و کبیر مومنان و ترجم بر ظالمان و بچشم شفقت نگرستن بر
 عورات مسلمانان و خورد داشت خود در حق برادر و بزرگ داشت نیک برادر مومن در حق خود
 چهره توقیر او و آنچه در باطن است اول تو به است و زهد و ورع و صبر و رضا و توکل و محبت و
 خوف و رجا و طمانیت و یقین و قناعت و صدق و اخلاص و شکر و ذکر و فکر و مراقبه و عبرت و
 جلی دل و دوام تعظیم حق و دیدار جلال و دوام سبیت و دوام ندم و جفا و جمع و تفرقه و فنا و بقا و
 معرفت نفس و دوام جفا و نفس و پاک کردن وی از اخلاق بد و شناختن اذی و قالیق ریا و شناختن
 شبهات نفسی و شرک نفسی و کیفیت خلاص ازین جمله و قطع علایق و عوایق و استحصال علم حقایق
 اذکار و تجرد در مقام توحید و منازل تفرید و جنایات بر او و ابراک تلاشی و جود فانی بید وجود ظهور
 باقی و جوارح آدمی را علاقه است بدل آدمی همچنین و لرانیز علاقه است به عضوی از اعضای آدمی تا
 به عضوی که آدمی عبادت کند نوری از آن عضو بسبب آن علاقه در دل زیاده شود و اگر به
 معصیتی کند تاریکی در دل پیدا آید - و چون نوری در دل زیاده شود بسبب عبادت آن
 نور در همه تن سرایت کند همه تن بعبادت مشغول شود همچنین اگر تاریکی بسبب یک عضو
 با تمام تن بدل سرایت کند همه تن به معصیت مشغول شود پس معلوم شد که صلاح آدمی حد
 صلاح و سلامت تا دل سلامت نباشد تن سلامت نباشد و چون ولی به صلاح آمد تن

بر وفق دل مطیع شود و بعبادت مشغول شود آنگاه دل بعبادت خود که السفر فی اللہ است مشغول تواند شد و همچنین که حرکات اعضا را علقه است حرکات خاطر را نیز علقه است بدل و چون حرکات خاطر متتابع دل شود استقامت دل حاصل شود بزرگان گفته اند که هر معرفتی که مقارن دوام مراقبه نباشد آن چیز نگره نیست و هر محبتی که مقارن دوام موافقت نباشد آن جز غرور و استدراج نیست **الشمین** شمول شهادتک لئلا سجانہ فی الوجدان نتیجہ فی کل الامور و شقاعک عن مرض البهتان و الزور لولا سطره متابعه النور لقی وجود غیریتہ ظاہر و باطن یکجستی که غیر ادر نظر عارف اصلاً وجودی نمانده باشد دلیل شمول شهادت و درانیت حقست سجانہ همچنانکه تصدیق ایمانی تمامی دل را فرو گرفته و جمیع اعضای ظاہر و باطن را کرده تار و پود عصبی مخالفت فرمان حق نمانده و تمامی غرق مخالفت از ظاہر و باطن بنده منقطع شده دلیل حقیقت ایمانی حقانی آمده تا بنده از خود نیست نشود کج باقی نتواند بود **معراج عاشقان** فتا است و تافتا **مطلق** کسی را دست ندهد **بچکس** را بجرم کبریا راه نباشد تا به همه عضو بنده شهادت گویند نشود شهادت از بنده بتوجه حق درست نشود **عضو** بر عبادتی خاص است قیام بآن عبادت مخصوص از اعضا گواهی دادن است بمعبودی حق سجانہ و تعالی و اگر عضوی از اعضا به مخالفتی آلوده باشد دلیل نقصان شهادت باشد آن نقصان در او و شهادت دلیل نقصان ایمان بود کمال ایمان در ظهور حقایق توحید است و تا دل بسلامت نباشد آن حقیقت ظهور نکند **سول صلی اللہ علیہ وسلم** در بیان صدق دروغ و بهتان را علامت نفاق نهاده تاد از مرض اخلاق ذمیه پاک نشود صحت نیاید و آن صحت باز بسته بظهور حقیقت کلمه توحید است که در دل بنده سلطنت ظاہر کند تا بدید آن نور اکوان را در نظر عارف وجود نماند **تبر بیدی اللہ** نوره من لیشاء

له شئوی مقربین الاسرار

بچکس را تا نگرود او فتا : نیست ره در بارگاه کبریا
چسیت معراج فلک این نیستی : عاشقان را مذہب وین نیستی !

ظهور کند سخن خواجہ عبدالقادر انصاری است کہ در وقت مناجات خود گفته آہی ہر کہ ترا شناخت خود را
دشمن گرفت چہ ہر کہ خود را دوست گیرد از وی جدا ماند لاجرم از فرط عنایت و کمال رعایت بر ہر
لحظہ نگریستن و خطرہ از لخطات سرایر و ضمایر و ستان قیبی از رقیب و حسدیت بد آشتی و بر سر جری
و مسکتی از حرکات و سکنات جوارح و جوارح ایشان نقیبی از لقباً حسدیت خود بگماشتی تا
بطریق تزکیہ و تصفیہ نفوس و قلوب ایشان را از ملائیس صفات ایشان منسلخ گردانیدی
و بدل او خلعت مکارم اخلاق خود پوشانیدی و از کاسات انفصال خود جز عہا نوشیدی تا
تسلیم ایمانی ایشان بر تسلیم اندات نصافی ایشان رحمان یافت تا چنان شدند کہ ہر کہ از
کوی تو پیغمبری آورد از فرق سرتان ناخن پای ہمہ تعظیم و احترام شدند چنانکہ یک سوی از ایشان
مخالفت نمایند این بود نشان دوستی حقیقی فان المحب یقلب الحال و یبدل المعزۃ بالابتدال
و حکیم علی النفس الآتیۃ بالاحتمال و علی المرفح بالانخسوع و بالابتہال و الصاد صحت
مواصلتک فی مفاصلتک و صحت صورتک فی صلوتک و وصلتک صحت مواصلت سر عارت
بحق سبحانہ و تعالی بقدر انفصال او سرت از غیر حق سبحانہ و تعالی چہ وضو عبارت از
انفصال سر است از غیر حق سبحانہ و تعالی و صلوۃ عبارت از اتصال سر است بحق سبحانہ
من لم یفصل لم یتصل طہارت انبیاء و خواص اولیا اینست کہ ہر چہ جز خدای سبحانہ است
بستر خود را از ان پاک میدارند و بخیر ملتو نمی شوند و اگر ناگاہ غیری بر سر ایشان بر سبیل
خوش آمد بگذرد و طہارت بخون دیدہ کنند گر بیہ انبیاء و زاری ایشان و خاصان حق ازین قبیل
وان ہمچنانکہ صحت بستر و مواصلت است صحت صورت و در صلوۃ وصلت است یعنی
فرايض و نوافل چہ زیور ظاہر بندہ عبودیت او است خالص مرتحق را سبحانہ مجرد از عاوت
فی الحدیث سیاتی زمان علی امتی لقیولن لا الہ الا اللہ اسماء و یصلون عادۃ عادت پرستی و بگیر است
و خدا پرستی و بگیر فی الحدیث سیاتی زمان علی امتی یصلون فی المساجد صفوفاً لم یکن بہنیم مومن
نمازی کہ ترا امروز از ظلم و محاصی باز ندارد و فردای قیامت از آتش دوزخ کی باز دارد آن
نماز نماز حقیقی نباشد ہا بل غفلت چون خوابند کہ نماز کنند شیاطین نزد او گرد آید چنانکہ گس
بشیرینی چون بگوید اللہ اکبر فرشتہ در دل او نظر کند غیر خدای را در دل او بزرگ بیند مثلاً

کسی که حکم امیر خود را از حکم خدای بزرگتر بیند گوید کذب است دروغ می گوئی و دولت چیز دیگر است. دودی از دل آن غافل بر خیزد تا عنان آسمان برسد حمله عرش به بینند و همان دو و حجاب او شود و سوسه شیطانی در دل او در آید فرشتگان آن نماز را بروی او زنند نماز گوید ضائع کند و ترا خدای چنانکه مراضیای کردی در خبر است که چند چیز در نماز از القاء شیطان است آبی که از بینی روان شود و دیگر سوسه و خامیازه و خارش در تن و التفات بچپ در است و بارش و جامه مشغول شدن و فراموشی و شک و ثواب نماز به مقدار حضور بود بحق سبحانه و تعالی در نماز نماز کامل آن است که از اول تا آخر چشم و دل و گوش و هوش با حق سبحانه و تعالی بود و غیر حق در باطن تو نگذرد و نور ظهور عظمت حق جل و علا دید غیر از دل محو کرده باشد قوله تعالی **وَالَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ كَأَن لَّهُمْ سَمُونَ** مراد ازین دوام حضور است با حق سبحانه و تعالی نماز بدین صفت وقتی توانی گذارد که دل در بیرون نماز حضور بدان حضرت حاصل گردد و از آنس حق محبت حق حاصل کرده آن آتش و محبت باقی وجود غیر آمده چه قاطع و سوسه از دل بنده محبت حقست سبحانه که بدرجه عشق رسیده باشد

شنوی

پوز بند و سوسه عشق بدت و لبس و در نه از دوسواس کی ستست کس
نماز قلبی آن است که رسول صلی الله علیه و سلم بدان اشاره کرد درین حدیث قال علیه
السلام الصلاة عماد الدین والدین تصفیه النفس الانسانیة عن کدورات الشیطانیة و اخس
صفات البشریة الحيوانیة و الاعراض عن اغراض الدنیویة یعنی دین پاک کردن نفس انسانیت
از کدورات شیطانی و خیس صفات بشری حیوانی و روی گردانیدن از غرضهای دنیائی و
این تصفیه کشتن نفس است چنانکه در خبر است که الصلاة قربان کل تقی و چون نفس بدین
قربان رسد دل بمناجات زنده شود مناجات با حق سبحانه از طبایع حیوانی و نفسانی و
قالبی حاصل نیاید بلکه آن مناجات محمول است بر معرفت روح مجرد که فارغ است از
حوادث اوهام ماسوی التدر و توجه روح بمشاهده لایزال بعد ظهوره بسره و اسقاطه رویه الغیر
عن سره و این کار ظاهر قالب نیست بلکه کار روح و دل است نه کار هر روحی و بهر شی

چشم در تعریف نماز گفته اند الصلوة هی المشاهدة الربانية والتعبدا المحض العبدانية والمحبتة
 الالهية والروية الروحانية یعنی ارکان نماز حقیقی چهار است بچشم دل دایما خدا را دیدن
 و از روی بندگی او را پرستیدن و به محبت حق پیوستن و به تعظیم و توقیر حق روحانیان ادای
 آن کردن صدیقان چون بوضو بر خیزند شیاطین بگریزند که عارف کامل بمناجات ساخته
 می شود تا بحضرت در آید فرشتگان میان او و ابلیس پرده فرو گذارند تا ابلیس او را نبیند
 چون التذکره گوید فرشته در دل وی نظر کند بزرگتر از حق تعالی چیزی دیگری نبیند گوید صدقت
 یعنی راست گفتم لوزی ازان دل ظاهر شود آن شعاع بفرشتگان عرش رسد آن نور گوید
 ای نماز گذارنده حق تعالی ترا نگاه دارد چنانکه مرانگاه داشتی بعد از آن نور را حجابی نباشد از
 حق سبحانه و تعالی در خبر است که رسول فرمودند که صَلِّ صَلَاةَ الْمُؤْمِنِينَ یعنی عالم را بدل و دع
 کن تا نماز تو نماز بود و رسول علیه السلام چون نماز کردی از یک میل جوش دل او صلی اللہ
 علیه وسلم شنیدندی نماز آنحضرت چنین بوده چه هر کرا قبله حق نباشد او را نماز نباشد
 قوله تعالی خیراً عن ابراهیم اِنِّیْ وَجَّهْتُ وَجْهَیْ لِلدِّیْنِ فَطَرَّ السَّمَوَاتِ وَالْاَرْضِ اِنْ شَاءَ رَبِّیْ
 معنی ست فی الخبر اذا قام العبد الی الصلوة المكتوبة مقبلاً علی اللہ سبحانه بقلبه و سمعه و بصره
 ثم انصرف من صلوة خرج من ذنوبه کیوم ولدته امته امیر المؤمنین علی رضی اللہ عنه فرمودند
 که لا اعبد رباً الا الله هر بار که در نماز ایستادی پرده از میان دور شدی نظر دل بر جمال لایزال
 افتادی چنان مستغرق شدی که اگر زخمی در نماز بد در سیدی خیر نشدی و اگر زخم وی پیکان
 بماندی بیرون نماز ممکن نبود که بکشند در نماز بکشیدندی او را خیر نشدی نماز اهل
 وصول این بود اینست دلیل صحیح موصلت حق سبحانه **الضَّادُّ** اشارة الی ضیافت
 الضیف ای بذل روحک و نفسک و مالک و مالک فی ضیافة ضیفک و مشاهدة ضیفک
 جفا و اجیاء و شکر و اجباتن آدمی بهممان خانه ماند و اندیشها مختلف مانند مهمان غم و شادی چون
 شخص مهمان دوست غریب نواز چون خلیل در با کرام ضیف پیوسته باز کرده بر کافر و مؤمن
 و خاین و امین و امیر و درویش و روی با همه کشاوه دارد به فکری بنیل چون مهمان عزیز بود
 و آن فکر بجای شخصی بود در خانه دل و سبب تناسل علوم لایتنهایی گردد چه معنی تفکر طلب علم است

و چیزی که بدیهه آن علم حاصل نشود و تا دو معرفت جمع نشود و تا نشی تولد نکند چنانکه شروماوه جمع
 شود فرزندی تولد نکند پس آن دو معرفت اصل باشند این معرفت سیم را و آن گاه این سیم را
 با دیگری جمع کنی از وی چهارمی تولد کند و آن ترتیب اشکال عرفانی سبب نتایج و تئاسل علوم
 لایتنای عرفانی گردد و هر کس که بدین علم حاصل نتواند کرد از آن است که راه بدان علوم که اصل
 است نبرده مثلاً کسی که خواهد که بداند که آخرت بهتر است از دنیا نتواند دانست تا آن گاه
 که دو چیز نداند یکی آنکه بداند که باقی بهتر است از فانی و یکی آنکه بداند که آخرت باقی است
 و دنیا فانی چون این دو اصل بدانست این علم که آخرت بهتر از دنیا است حاصل آید چه
 آدمی را در ظلمت و جهل آفریده اند او را بنوری حاجت است که از ظلمت بیرون آید ویرا
 سعادت خود فرابیند و بداند که او را چه می باید کرد از سوی دنیا باید رفت یا از سوی
 آخرت و او را بخود مشغول باید بود یا بحق و این علم او را پیدا نشود الا بنور معرفت و آن
 نور را تفکر پیدا آید و چون آن نور پیدا آید حال دل او بگردد در عمل آید همچنانکه دانست
 که آخرت بهتر است بضرورت روی بوی آرد و پشت بدینا کند و بقدر ضرورت از دنیا
 کفایت کند پس تفکر را برای سه چیزی باید کرد معرفت و حال و عمل و عمل تابع حال بود و
 حال تبع معرفت و معرفت تبع تفکر و تفکر اصل همه چیز است دین و دنیا است و آنچه تفکر
 در وی مقصود است آنست که بدین تعلق داشته باشد و مراد بدین معامله بنده است میان
 وی و میان خدای وی سبحانه و این راه وی است که بدان بحق رسد پس اگر فکر بنده در خود بود
 باید که از آن روی بود که دیرا چکار می باید کرد و او را بنزد حق قبولی پیدا شود آنچه او را از حق دور
 می کند آن معاصی و مہلکات است و آنچه بحق نزدیک کند آن طاعات و منجیات است پس
 اندیشیه بنده باید که به هیچ وجه از خدای سبحانه بیرون نبود اگر بیرون بود ناقص بود چه عشق تمام
 آن بود که چیزی معشوق را در دل نگذاشته بود و چون در دل حق باشد فدای این مہمان بود
 جان و مال و فرزند و خانمان و اگر در این مرتبه نباشد دگاه گاهی این دولت میسر شود بجان
 استقبال آن باید کرد و به هیچ چیز باز نباید ماند و خود را شایسته آن باید کرد که دائم بود و
 این معنی بطریق و الزام است فرض عین عارفان را این اثار بود: الطاع طهارت

و الطاع

ظاہرک و باطنک فی الطاعات و خمس رسوئک فی العادات و طماننتک بالحق فی جمیع الحالات
 بندہ را در مقام بندگی ظاہر و پاک باید از آلائش محصیت و نفس او پاک باید از صفات
 ذمیرہ نفسانی شہوانی و سنجی و شیطانی اولاً خود را از ہمسہ آلودگیہا پاک کند آنگاہ با دای
 طاعت مشغول شود تا نور طاعت قوت گیرد و آنچه در روی باشد از نقصان رسم و عادت
 باسانی از وی زایل گردد و آرام باطن حاصل شود اورا با حق سبحانہ و تعالیٰ در جمیع حالات و
 چون خوبیہای بدی ناپسندیدہ کہ صفت درونی فرزند آدم است کہ پنجم بر علیہ السلام آن را
 مہلکات نام کردہ حال باطن فرزند آدم شود و اثر آن صفات چون دودی بر آید و حجاب شود میان
 نور دل و آدمی بدان سبب عاقبت پسندیدہ خود را نتواند دید و چون آدمی عاقبت پسندیدہ
 نہ بیند اورا نطلبہ آن دل را قوت گیرد و رحمت را با این دل کاری نباشد کار حیوان و دوان و
 شیطان کند حلاوت در وی نبود و تلخی محصیت در وی پیدا آید و اگر علاج آن دل نکند آن بیماری
 بمرگ کشد و کفر مرگ دل بود و چون خوبیہا پسندیدہ صفت اندرون دل شود عاقبت
 پسندیدہ خود را بہ بندہ نور دل قوت یابد بکار خود کہ طلب خداوند است سبحانہ مشغول شود -
 باخلاص خدای را سبحانہ پرستیدن گیرد و بہ نگاہ داشت دل مشغول شود تا ہواش اسیر
 نکند و شہواش بلند نکند و آرزو ہواش مشغول نکند و دائم ملازم آن حضرت باشد تا بوقت حکم
 بہ آرام بود و بوقت ادای فرمان بی آرام بود باز دوست بجان کشد از ہر چہ اورا از حق
 مشغول کند از آن ہمہ سحرت گزیند از غیر حق و حشمت گزیند و با حق آرام گیرد گفتمہ اند کہ ہر کس
 کہ روی خود را با آب حیا پاک گرداند و زبان را با آب معذرت پاک گرداند و بدن خود را
 با آب حرمت پاک گرداند و دل را با آب ندامت پاک گرداند شایستہ انس و صحبت حضرت
 حق سبحانہ گردد دل او با حق تعالیٰ زندہ گردد و علم معرفت تفصیلی آن دل را ارزانی داند و
 سفر آن دل پیوستہ در صفات و آثار صفات باشد و متخلق باشد در صفات بمقدار
 بشریت و در ہر لحظہ و لمحہ علم او زیادہ شوند و باشد حق سبحانہ و تعالیٰ و بہ صفات وی
 آثار صفات وی بطریق تفصیل در چیز ہائے کہ دیگران در آن چیز ہا بطریق اجمال متون
 باشند و چون حق سبحانہ و تعالیٰ بلطف شامل خود خواهد کہ بندہ را بخود واصل گرداند

در وی نوری ظهیری کند بصورت از صور اسما و صفات خود و تجلی عبارت ازین است تا
همچنانکه دره در تحت اشعه نور آفتاب تا چیزی گردد بان معنی که یقین از ان مرتفع می شود
انانیت و تقید و وجود اضافی بنده نیز در تحت هویت و اطلاق حق منعدم گردد بر مثال
انعدام قطره در بحر و عاقل صاحب بصیرت داند که قطره در بحر چون منعدم گردد انعدام محض نباشد
بلکه انعدام تعین او باشد تا آنچه حق در وی سرایت کرده باشد حق راجع شود بنده بی نور باند باز او را
از خود نوری بخشد گاه او را نیست کند و باز نیست کند حیوة از وی بر دارد و بازش زنده گرداند پیش
زوی بستاند و باز بخودش آگاهی بخشد اکنون به حقیقت معرفت رسد از خود فانی شود و بداند که او را
خود وجودی نبوده و بحق تعالی باقی شود و همه هستی او بنید در سراسر ادحق ماند پس باقی باشد بر بساط حق
بی نفس و بی خلق فانی بود باقی بود فانی مرده بود زنده زنده بود مرده محبوب بود مکشوف و مکشوف
و محبوب زندگی دل بخدای سبحانه عبارت ازین حال بود و باید که بدانی که تجلی الهی مر بنده را از
خارج فانی بنده نیست و فی انفسکم افلا تبصرون در خود بطلب هر آنچه خواهی که تویی بزرگی
از بزرگان دین گفته است که یقین آرام دلست برگردند با سبب وی طهارت دل است
از اخلاق ناپسندیده و نگاه داشتند گلو از حرام و شبهت و محافظت شرایع بجوارح و تأمل در اوله
طبی چون این همه جمع شود آرامی در گردیدهای دل پیدا آید که شک و شبهت دیگر در اضطراب
گرداند و چون این آرام دوام یابد سکینه پیدا آید و بعد از سکینه الهام و بعد از الهام .....
و بیت که آنرا فرست خوانند بعد از فرست این بنده بفضل حق و محدث شود و محدث آن بود که آن بعد
شنودن سخنان پیدا آید کسی که آثار با تفک گویند در بیداری یا در میان خواب و بیداری در غنودن
تمام خواب نباشد و گویند رانه بنید و باشد که بر زبان بنده سخنان رود که ویرا در ان قصدی
ناشد مقام اولیا تا اینجا است بعد ازین نبوت است و بعد از نبوت رسالت و غایت مقام
رسالت مقام پیغمبر است صلی الله علیه و سلم : انظاء الظلمات بیاور .... ذی الجلال و الاکرام
جلال رحمتک علی الخاص و العالم انظاظ ملازم گرفتن بود چیزی را و جلالت صفت ذات حق است
بجانه و تعالی ..... و بنده حق است سبحانه در کون و مکان جز جلال و عظمت
سبحانه و جز شرف و کمال او چیزی دیگر ظاهر نیست همه جلال او را باید که دانی و همه شرف او را

(انظاظ)

باید که بینی اکرام و کرامت همه مخلوقات از ان حق است سبحانه عظمت ذات او سبحانه ظاہر نشود مگر در انوار صفات او و اشراق انوار صفات او مقصور نسبت مگر به تصاریف تجلیات ذات او جمال تجلی ذات او را مشاهده نتوان کرد مگر بنور او و او سبحانه با کمال عظمت به بنده نزدیک تر است از نفس او و بدل او نزدیک تر است از خاطر او و بروج او نزدیک تر است از عیان او و پدیدہ او از بینائی او و بگوش او از شنوائی او و بزبان او از گویائی او بقربی که سزاوار صفات مقدس او است سبحانه نه بتقرنی که افہام مکررہ ما و ہام مدلتہ اور تصور توان کرد ہرچہ از انواع غدا ب و بلیات و رنج و محط و خوف و اندوہ و مشقت و خواری و محصیت و گرفتاری کہ در عالم می رود ہمہ آثار عدل آنحضرت است و ہرچہ از اصفیاء راحت و آسانی و فراخی و کامرانی و شادای و راحت و امن و فراغت و سعادت و عیش کہ بر مخلوقات می گذرد ہمہ نتائج فضل و احسان او است سبحانه ہر ذرہ از مخلوقات نشان ہستی وی است و محدثی چیز ہا دلیل قدیمی و لیست و با چونی چیز ہا دلیل بیچونی وی است بقاء صنع بریک ہست و دلیل یگانگی و بی شریکی وی است و راستی چیز ہا دلیل علم و حکمت و لیست نفاذ امر وی و دلیل عظمت و جلال وی است عزت جلال چیز ہا دلیل اکرام و کرم و لیست تنگ کردن روزی بر بعضی دلیل قابضی وی است فراخ کردن روزی بر بعضی دلیل باسطی وی است مقہوری خلق دلیل قاہری ویست و مرزوقی خلق دلیل قاہری ویست و مرزوقی خلق دلیل رازقی ویست امان دادن کافران و ظالمان دلیل حلمی ویست آوردن قیامت و دلیل رحیمی ویست انصاف منظلومان از ظالمان گرفتن دلیل عادل و مہربانی وی است و آنچه ظاہر و پیداست در ملک و ملکوت ہمہ مقتضیات اسما و صفات وی است و معنی اسما و صفات او سبحانه بعضی امید واجب کند و بعضی بیم و بندہ را فرمان برین است معاملتیش میاں ترس و امید بود بقاء ایمان او بدین دو صفت نہادہ اند و ہرچہ بندہ راست از اوصاف ہمہ آن ظل صفات الہیست ظلال کرم و اتعام بندہ باید کہ شامل خالص و عام باشد العین عافیتک فی السبح والبصر والفضو اد و عدک فی طلب المقصود و المرام والمراد و عملک المقرون بالعلم و عملک المزمین بالعلم و عبودتک الجامعہ بین العابد والمعبود والناجی والمسجود و اعضائی کہ آدمی بدان بحق سبحانه رسد و از حق سبحانه و تعالی بازماند ہفت است چشم و گوش و زبان و دست و پای و شکم و فرج باید کہ این ہمہ در قید فرمان حق تعالی باشند و از

حدودی که حق تعالی برای ایشان نهاده تجاوز نکنند و آنکه شنیده و آن چه هم لموعدهم جمعین لها سبعه الی
یعنی دوزخ را بهشت در است و آن درهای دوزخ این بهشت اعضا است به عضوی که برخلاف
فرمان بودوری از دوزخ بروی کشانند و اگر بدین اعضا در رضای حق سبحانه و تعالی کوشش نماید
وری از بهشت بروی وی بکشانند و بهشت را بهشت در است به عضوی که بنده لفرمان دارد
آن عضو را دری از بهشت بروی بکشانند و در هشتم راه دل است چون دل را راه به حضرت
کشانند همه درهای بهشت را بروی بنده بکشانند بقاء حق از راه دل توان رسید و در
نقل صحیح آمده است که هر پیغمبری را از برای مراقبه وقتی معین بوده است جز حضرت رسالت
راصلی اللہ علیہ وسلم که ایشان را مراقبه دایم بود که یک طرفه العین دلش از حق سبحانه و تعالی
خالی نبود چه مقرران از راه دل بحق رسیده اند و اصل درین راه معمور داشتن دل است بمراقبه و
حضور یا تجاب سخن منصور است چون خدای سبحان بنده را از بندگان خود برگزیند اول در ذکر بروی
بکشاید بعد از آن در قرب را بعد از آنکه او را بر سر پر قرب جای کردند او را بعالم فروانیت راه دهند
چون بعالم وحدت برت و رآید رواج کبریا بردارند و بحال باقی بینا گرداند و چون چشم دل وی بان جمال
افتد از خود فانی و بحق باقی شود در آن حال بنده محفوظ حق باشد و از دید نفس و دعوی او بیزار چه
مقصود همه عارفان از محبت و معرفت دیدار است و دیدار بر اندازه معرفت بود و در قیامت حشر
روح بر صورت علم معرفت خواهد بود اگر علم معرفت بر کمال بود حسن صورت روح بر کمال بود و اگر
ناقص بود آن نیز ناقص و حشر جسم بر صورت اعمال بود و در حسن و قبح اگر کسی اعمال فرشتگان کند او را
صورت زیبایی فرشتگان دهند و اگر عمل بهایم و و دان کنند هم بران صورتش حشر کنند پس نعمتی بهتر
از عبادت و معرفت نیست که کار پیغمبران و فرشتگان است و بزرگان گفتند به عضو سیر عبادت خاص
است و مهم ترین عبادات دوام حضور و دست و مقدمه این حضور ذکر بسیار است و چون خواهد که بنده
مشغول شود باید که از میان دل و جان گوید چنانکه یکسر موی در وجود وی بی ذکر نماند و هر بار که از ذکر
خاموش شود بمراقبه و حضور مشغول شود و چه گفته اند که فکر اولی است از ذکر و حضور اولی است از فکر

له مطلب و ایم نظر کرده شود انشاء اللہ تعالی بیان طریق مشغولی بهمین باشد اللهم ارزقنا دوام الحضور۔

و محبت اولی است از حضور و وجد اولی است از محبت و محو اولی است ازین همه چون این همه حاصل شد راه راست که آن عبارت است از عدل به مقصود و حاجت و مراد کشاده شد و هر مرتبه ازین مراتب علمی حاصل شود بنده را که طریق آداب عبودیت در آن علم مندرج باشد و بهر علمی را ادبی خاص باشد که بآن موزون شود و بعد از حصول صفات علمی در بنده علمی لائق آن علم پیدا شود تمام اعمال بنده موزون بآن علم گردد بنده در مقام بندگی استقامت یابد به ظاهر بگذاردن فرمان های حق سبحانه و تعالی مشغول باشد و آثار فریادها خود را نگاه دارد و بباطن منتقاد و راضی با احکام ازلی باشد بی اعتراض که عبودیت از قبول قضاها است بطریق تسلیم بنده بودن مرحق را درین حال درست شود چه گفته اند که بندگی بدو چیز درست شود آنچه کند همه پسندیده خدای بود سجان و آنچه خدای کند سجان همه آن پسندیده بنده باشد اول را عبادت گویند و دوم را عبودت عبادت بندگی کردن و عبودت بنده بودن است و بی اختیاری بدو آنچه از عالم غیب نسبت به بنده ظاهر شود هر که یک ساعت مر خدا را سجان را عبودت پرستد بدانکه سالی به عبادت و گفته اند هر که بقضاء وی رضا نیست ویرا از بندگی هر کس چاره نیست و هر کس مر خداوند خویش را بسزا بنده نیست از بندگی غیر آزاد نیست و بندگی به حقیقت در دو چیز است امر است و حکم امر کار است و حکم بار کاپی از کار باز دارد و تنگ دلی از بار هر که از کار گریزد فاسق و هر که از بار گریزد کافر امر است و تپمی و حکم گذاردن امر عبادت است و باز ایستادن از تپمی طاعت رضا دادن حکم عبودت هر که را عبادت را عبودت نبرد عبادت وی جز عبادت نیست عبادت ظاهر است و عبودت باطن و علامت عبودت عبادت ظاهر است و عبودت جان طاعت است فراسی سالی عبادت کند و بکیر و زنده نیاشد و بنده که مرتبه گیر و عبودت گیر و عبادت بندگی اندام است و عبودت بندگی و لست و تا بنده از بندگی غیر آزاد نشود خدای سجان با خلاص نپرستند چه عبودت خالص بودن است مرحق را سجان بدو آنچه کند ^{مطمئن نظر} حق او باشد و طلب رضا او سجان الخین غیوتیک عما یلاحظه الیه النفوس و غلبتک علی المروود و المنکوس و المعکوس - غین اشارتست لغایب شدن بنده از دید خود و دید فضل خود درین نظر همه نقصان آدمی است چه تا از خلق اعراض نیفتد بحق

درست نباید و نزدیک ترین خلق بنو توئی تست تا اعراض از خود نیاری نظر بر حق و درست نباید چشم ظاہر
 صد ہزار بیند و چشم بر تو با نباشد کہ دو بیند و دیدار ظاہر شرکت نیست و دیدار باطن شرک است آن
 نظر کہ شک نیست تا و از کسی نگردانی دیگریرا نہ بینی فان نظر کہ دردی شرکست از خلق تا
 گردانیدن چگونه بینی خلق با حق جمع کن تا نظر بہر دو درست آید چہ آنجا کہ خلق است حق نیست و
 آنجا کہ حق است خلق را راہ نیست درست گشت آن سخن کہ گفتہ اند بہر کہ در نظارہ خلق است
 او را با حق صحبت نیست و بہر کہ در نظارہ حق است ویرا از خلق خیر نیست آن نظر نفسہا نیست
 کہ ہمہ خلاف بیند و ہمہ عکس بیند آن نظر حق است ویرا کہ از خلق غایب بود و ہمہ کمال حق بیند نہ
 نقصان خلق در خیر است کہ چون ابراہیم را علیہ السلام بمکوت بردند خلق نظارہ کرد یکی را در محصیت
 دید دعا کرد تا موئی ویرا بزین فرود برد دیگریرا و سہ دیگر را ہمچنین امر آمد کہ یا ابراہیم تا کی بخلق نگری
 تا ہمہ خلاف بینی بمانگرتا ہمہ موافقت بینی چون بندہ بخلق نگاہ کند ہمہ اجناس خویش بیند تفاضل
 و تفاوت بیند خصوصیت پیدا شود چون ناظر حق شود ہمہ را مغلوب و مقهور حق بیند قضای حق
 آشکارا شود بسر قدر ز سر عجز خود بیند با قاہر و غالب منازعت نتوان کرد موسی علیہ السلام
 گفت کلا ان معی ربی چون موسی از خود نظارہ کرد گفت معی خود را از ہارون بہتر دید مصطفیٰ صلی اللہ
 علیہ وسلم گفت ان اللہ معنا اندر نظارہ حق تعالی چنان مستشرق بود کہ از خود و از غیر خود خبر نہ داشت
 ہمہ عالم او را در جنب نظارہ حق نیست گشت تا ابا بکر را با خود یکسان دید گفت معنا اہل ^{حقیقت}
 گویند بہر کہ ابدوستی کسی نیاز نہ باشد دوستی با کسی کند کہ خواهد او را باید و بہر کہ اندر ملک شرک
 نباشد عطا آنرا بخشد کہ خواهد و بہر کہ از کسی در کاری دستوری نباید خواست ہمہ کار بمراد خود
 کند کہ او را باید قال النبی علیہ السلام طلب العلم فریضۃ ^۱ این علم بود کہ طلب وی فاضل ترین
 ہمہ اعمال است علم و قنوت با نچہ بر بندہ واجب آید ظاہر و باطن ظاہر شریعت است
 و باطن حقیقت شریعت گذاردن امر است حقیقت ترک خصوصیت ظاہر آن کنی کہ فرمانید
 حقیقت آن کہ چنان باشی کہ دارندت ظاہر آن است کہ پا از حد بندگی بیرون نہی باطن آن
 است کہ جز بحق نظارہ کنی ظاہر شفقت خلقت باطن تعظیم حق ظاہر گذاردن امر است
 باطن قبول امر ظاہر و دید نیست باطن آمد دیدن چون باطن آمد بیند در گذاردن امر کہ چنان

بند و بر میان ظاهر گذاردن شکر نعمت باطن و دیدن منعم ظاهر صبر کردن بر بلا است باطن و دیدن مسیبی در بلا
تا در دیدن نعمت و بلا از دید منعم و مسیبی غایب و غافل نباشد **الفاء** فقر کالی اللہ و حدہ فہماک
منہ تعالیٰ جده و فتوتک علی فتمہ کعین سجدہ و کعظمن عمده فا اشارت بفقربندہ بود بخدای سبحانہ و فہم
معانی و اشارت از خدای سبحانہ و فتوہ و جوامر دی کجھی کہ در حدود حق با حق سبحانہ موافقت نمایند و
بزرگ داشت بندگان خاص کنند صوفی را عبور و مقام فقر از جمله شرائط و لوازم است و ہر مقام کہ
انان ترقی کند صفات و نقاوت آنرا انتزاع نماید و رنگ مقام خودش و ہد پس فقیر را در مقام صوفی
و صفی و یگر زاید بود و آن سلب نسبت جمیع احوال و اعمال و مقامات از خود بود چنانکہ بیج عمل و بیج حال
و بیج مقام از خونہ بنید پس او را نہ وجود بود و نہ ذات و نہ فعل و نہ صفات محور محور و فناء در فنا اینست
حقیقت فقر کہ مشایخ و فضیلت آن سخن گفته اند و غیر این آنچه گفته اند رسم فقر و صورت فقر است و
الفقر غیر التصوف بل نہایت و بدایت یعنی نہایت فقر بدایت تصوف است و روش صوفی را در دنیا
و آخرت نہایت نیست و تاویل الفقیر لا یحتاج الی اللہ چنین گفته اند کہ مراد بہ نفی احتیاج بہ
نسبت ترک سوال است کہ حسی سوالی علمی اشارہ بدانست و ہمچنین در تاویل اذا تم الفقیر فہو اللہ
چنین گفته اند کہ آن اشارہ است بفتا و نیستی بندہ و محور صفات او در صفات حق سبحانہ۔

نظم

چوتو نبوی چه بود جملہ خداوند و لبس : چوتو تانہی چه ماند مانند جملہ خدا۔ ای کدا
الویرید گفت عالم کسی است کہ علم از خداوند خود بگیرد و ہر وقت کہ خواہد بی حفظ رویت
و درس کتاب و ہذا ہوا العالم الریانی والی مثلہ الاشارة و آتیناہ من لدنا علما مع ان کل علم من
لدنہ و لکن بعضہا بواسطہ تعلیم الخلاق فلا قسمی ذلک علم الدنیا علم لدنی علم بود کہ اہل قرب را بہ
تعلیم آہی و تفہیم ربانی بیواسطہ معلوم و مفہوم گردد و آن علم را بہ معرفت ذات و صفات حضرت
الہیت تعلق باشد آن علم را حق سبحانہ و تعالیٰ از عالم غیب در دل ایشان اندازد و آن علم بشہادت
و جہد ذوق بود نہ بدالت عقل و نقل و این در وقتی باشد کہ نور حقیقت ظہور کند و مباحثہ دل گردد

۱۵ مطلب :- ذکر حقیقت فقر

در حجاب صفات بشریت و لوح دل از نقوش علوم روحانی و عقلی و سمعی و حسی بکلی صافی شده باشد و بنده چون از وجود بشریت بیرون آید و از بدن خویش ببدن حضرت حق سبحانه و تعالی رسیده و از ان صفات و معرفت ذات و صفات او حل و کوره ادراک معانی و فهم کلمات توانسته و سئل بعضی علماء عن علم الباطن ما هو فقال يقال من اسرار الله سبحانه بقدره فی قلوب اجسامه لم یطلع علیه ملکاً ولا بشراً و الملم بهم بهما لذي انكشف له فی باطن قلبه من بهمة المداخل لا من جهة المحسوسات الخارجة و قد قال بعض المكاشفين ظهر لي الملك فسألني ان اطلب عليه شيئا من ذكرا الخفي عن مشاهدتي من التوحيد و قال ما كتبت لك عملاً و نحن نحب ان نضد لك بعمل يتقرب به الى الله سبحانه فقلت اسمح ليكتبان الفرائض قال بلى فقلت فكيفيهما ذلك و هذا اشارة ان كرام الكاتبين لا يطلعون الى اسرار القلوب انما يطلعون على اعمال الظاهرة فكل حكمة تظهر من القلب بالمواطبة على العبادة من غير تعلم فهو بطريق الكشف و الا لهام و گفته اند فهم معنی از حق آن بود که حق تعالی هر چیزی را که آفریده است اندر وی حکمتی نهاده چون در آن چیز بصفا و سربنگرند مراد حق را اندران چیز بینند و بدین مراد حق تعالی در چیزها فهم کردن بود از خدای سبحانه و بگر گفته اند هر حالی که حق تعالی در ایشان پدید آید بدانند که مراد حق تعالی از آن چیست اگر لطف باشد نظاره منت کنند بشکر مشغول گردند و اگر عقوبت بود نظاره زلت کنند بجز مشغول گردند و اگر محنت بود نظاره محبت کنند بخدمت مشغول شوند بفرهم کردن از حق این باشد مشایخ طریقت قدس الله ارواحهم گفته اند نهایت مقامات سیرالی الفتوت است و الفتوت اسم لمقام القلب الصافی عن صفات النفس و ذلك الصفات و بزيادة الهدى بعد الايمان قوله تعالى انهم فتية آمنوا بربهم و زدناهم هدى ط و اشرف خصال الفتوة و خاصيتها اللتي بها يمتاز عن غيرها هو ان لا تشبه لنفسك فضلاً عن احد ولا ترى لك حقاً تطالب به احد بل ترى الحقوق و واجبه عليك للكل لا لك فان من خصوصية الصفا شهو و فضل الناس و محو اثار ثنية الشيطنة و رعونة النفس و حقيقة الفتوت لقتضى الحرية عن ريق الكون و قالوا من اخرج عدوة الى شفاعته و لم تجلب من المعذرة اليه ثم رايته الفتوة هذا حسن عشرة من العذر فكيف بالتصديق و الفتوة تقضى السامح بالنفس و استهلاك الكل في طلب رضاء الحق سبحانه بصديق المحبته و لما سئل موسى

علیه السلام زبہ سبحانہ عن الفتوة قال عز من قائل ان ترد نفسك الى طاهرة كما قبلتها مني
 طاهرة ابن طایفه جماعتی اند که شفقت عام دارند بر مطیع شفقت کنند رحم را تا برکت
 شفقت ایشان بصلاح باز آید شفقت باعاصی بهتر از خصومت چون خصومت کنی
 با او هلاک شود نوح علیه السلام فرمود رَبِّ لَا تَذُرْنِي عَلَى الْكَافِرِينَ يَا رَسُولَ
 رَسُولِ كُنْتُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللَّهُمَّ اهْدِ تَوْحِي فَأَنْتُمْ لَا يَجْمَعُونَ طهر که اندر
 صنع صانع به بیت شفقت بر دارد باز هر که اندر صنع صانع بنید اورا شفقت باشد یکی از
 بزرگان گفت که روزی حمزی بر زبان راندم همه عمر در استغفار آن حمدم تا اگر حق تعالی
 از من تجاوز کند گفتند چگونه گفتار روزی یکی را در بلای دیدیم گفتیم الحمد لله که من نیستیم
 آنکس در جواب گفت آن هم تو نیستی و این عیب بر من نیست آنچه خواهد کند و
 آفریند باز این طایفه هر چه دارند بدهند و از هیچکس باز نگیرند زیرا که اعتماد بر یافته
 ندارند زود برود و اعتماد بر غیر شرک است و دهنده را سهم داشتن که نیز ندهد آن کفر
 است قال الله تعالى وما انفقتم من شيء فهو يخلفه و آنچه در دست خلق بران
 بی رغبت باشند و از آن معرض زیرا که چون کسی نه بنید که بغیر مشغول بود بروی رحم آرند
 محال بود که خود را بصفتی دارند که دارند که دیگر بر روی رحم آورد دیگر رغبت کردن با نچسب
 در دست خلق است با خلق منازعت کردن بود و اصل مذهب این طایفه ترک نزاع
 است دیگر رغبت کردن آنکه بود که آن چیز خداوند را سبحان نبود یا در خزینہ ثمانده بود
 و این همه بر خداوند سبحان کفر است و محال است که خدا را سبحان برین مشهم دارند یا کسی را
 از وی غنی تر و کریم تر و اندر محال است که بدینیا که مبغضه حق است سبحان مشغول شوند
 و دشمن از دوست باز مانند نیا را بکافران دهند و آخرت را بمومنان با فراغت
 تمام از غیر بخورد با دوست نفسی برارند مال خود را بکسی بده که خدمت شیطان کند نه
 آن مال در راه خدای است سبحان چه در همه قرآن هر کجا که مدح فرموده است
 بنفقہ فرموده است فی سبیل اللہ ذکر کرده است تا ملک حق را که بدست تو عاریت
 است با کسی که دشمن او موافقت کنند بد تا آن مال سبب عصیان بد کردار نشود

تا بقوت آن محصیت نکند القاف قبولک ما یرد علیک من مولاک بطریقک و
 طریق ماسواک و قرارک معنی سترک و طبرک بفرارک عن عینک و غیرک قاف اشارت
 بذانچه از حق سبحانه و تعالی بر بنده آید بنده این چیز را از روی بندگی قبول کند بر طمع
 و عده و نه بر خوف و عید خواه آن چیز در بنده پیدا کند یا از غیر در بنده پیدا کند و هر که خدایا
 سبحانه بر طمع و عده یا بر خوف و عید پرستد بحقیقت نفس پرستار حقیقت توحید از حق هم
 حق خواستن است هر که از حق غیر حق خواهد کمال توحید ندارد دلائل حقیقت توحید ندارد
 ولیکن دعوی توحید دارد و گروهی قدم بیشتر نهاده اند و گفته اند از حق حق جستن هم حقیقت توحید
 نیست حکم توحید آنست که بنده خداوند را با شکر خداوند بنده را چون بنده طالبست که حق
 را باشد بنده نصیب خویش می جوید حقیقت توحید آنست که بنده حق را باشد بدانچه حق خواهد
 سخن ابوسعید خراسی است که گفته بنده به مقامی رسد که لذت فعل حق بدانجا رساند او را که هر چه حق
 بادی کند ویرا رضا باشد خواه قطعیت خواه وصال باشد بخواستن باز گردد و خوشترین را گم کند اندرین
 موافقت گوید مرا چون بدین رضا افتد بران چیز که خلق را از وی خوفست و آن خوف شرط اسلام
 است مگر من مسلمان نیستم چون اندرین مقام متجسس گردد آنگاه به حقیقت موحد گردد و سزاو با حق
 قرار گیرد تا از خود و نصیب خود بگریزد و نگریزی حق را نیابی و هر گرا و خاطر بگذرد که از حق سبحانه و تعالی چیزی
 بهتر بآید وی بت پرست است و خبر ندارد و هر گرا از حق ملال پیدا آید وی ورد دعوی محبت کذاب است
 شراب محبت نه آن شراب است که از وی سیری و ملالی پیدا آید آن شرابی است که هر چند پیش خوری
 جوش پیش کند و شور پیش کند محبت هر چند بنده نیز هیچ ندیده است نا دیده ملال محال است گفته اند
 لذت معرفت کسی یابد که بحق معرفت قیام نماید و چون جفا در میان آید لذت آشنائی از میان بر خیزد
 از آشنائی مراد لذت معرفت است چون از معرفت لذت نیابد چنان است که گوی معرفت نیست
 و بآید و آنست که تعظیم به چیزی بمقدار معرفت وی باشد به همان مقدار که اندر وی بنده حق را
 معرفت باشد به همان مقدار تعظیم و حرمت باشد و اندر خود حرمت موافقت باشد و از خلاف کردن
 با حق توفی باشد و بمقدار موافقت محبت باشد و بمقدار محبت حیرت باشد انکاف کفایتک
 و قناعتک بالله القرب و کلیته کلمتک فی المحب و المحبیب و کونک لئلا فی الاکوان و کرمک

مانی الامکان کاف اشارت است بآنکه ای بنده من ترا از همه کفایتیم چه حق را سبحانه از همه کس بدل
توان آورد و کسی را بر حق بدل نتوان آورد و هر که خدا را و او را و همه چیز را در دوسه که خدای ندارد هیچ چیز
ندارد و اگر همه روی زمین ملک او بود بنده باید که بخدمت خداوند راه یابد بخدمت غیر وی
مشغول نگردد تا روزگار و کزوی یابد غیر ویرایا و نکند و تا از وی تواند اندیشید از غیر وی نه اندیشید زیرا
که با وی غیری را یاد آوردن محال است و غیر را بروی بدل آوردن محال تر است چه علامت صحت
معرفت آنست که عزیز را بر ذلیل بدل آرند و غنی را بر فقیر بدل آرند پس هر گاه که ذلیل بر عزیز بدل آرند
و فقیر را بر غنی بدل آرند دلیل آن است که آنجا معرفت نیست پس بدان مقدار که حق دوستان را
بخود نزدیک گرداند از غیر خود دور گرداند و بدان مقدار که از خلق ببرد بخود پیوندد و بدان مقدار که
از خلق بیگانه گرداند بخود آشنا گرداند چون از خلق ببرد بظاہر بکس اند و به حقیقت با کس ایشانند
چون از همه کس و همه چیز روگردانند بظاہر در رویشند و به حقیقت توانگر ایشانند زیرا که توانگر آنکس بود
که خدای دارد نه مال و عزیز آن کس است که با حق پیوندد با خلق پس فقیر با خدای غنی است غنی
بی خدای فقیر و ذلیل با خدای عزیز است و عزیز بی خدای ذلیل و بنده باید که تمام دل در وی بکجبت حق
آورد و از وی گوید و از وی اندیشد و ویرا دوست دارد و روی دوستان و ایم بوی بود و اگر دوست
با غیر وی بسازد آن چیز را بروی بلا گرداند تا دوست از آن چیز بگریزد و باز بد را آید آدم علیه السلام
با بهشت آرام گرفت بروی محنت گذشت تا آن نعمت بهشت بروی زوال آمد تا آدم علیه السلام
بر یاد مولی بماند و چون یعقوب علیه السلام با یوسف علیه السلام آرام گرفت بروی فراق آمد تا
یعقوب علیه السلام بر یاد مولی بماند و چون مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم طمع بگیمان کرد تا همه بوی
ایمان آرند و نصرت وی کنند ایشان را بیرون آورد تا طمع از ایشان ببرد و دل با خدای بسدت
آیه آمد ایس اللہ بکافی عبدا یعنی ای محمد من ترا بنده نیتیم نخواهم که با غیر من باشی
و سنت آبی بران رفته که بنده بهر چه بیارند عین آن چیز را بروی بلا گرداند تا جز با وی نیارند
این معنی دلیل است که هر که بر در حق است نه با اختیار خویش است بلکه بسته بند حق است

سہ مطلب :- پس ادسی سال شد معلوم این معنی بجا قانی بکہ سلطانیت درویشی و درویشیت سلطانی -

در دین و در خیر است که روز قیامت کسی با نینهند گرداگرد عرش گرویی را که روی های
 ایشان چون ماه شب چهارده باشد همه خلق در سراسر باشند و ایشان امین و همه خلق در غم باشند
 و ایشان شادمان و ایشان را نه ترس بود و نه اندوه گفتند یا رسول الله این قوم کیانند کفرها
 صلی الله علیه و سلم المتحابون فی الله ایشان کسانی باشند که بیکدیگر را برای خدای سبحانه دوست
 داشته باشند و هر کس را که دوستی حق سبحانه و تعالی بر وی غالب شد تا بحد عشق رسید همه بندگان
 ویرا دوست دارد و خاصه و دوستان و طالبان ویرا همه آفرید باء ویرا دوست دارد و چه هر چه در
 وجود است همه اثر صانع و قدرت و محبوب و لیسیت و عاشق همه کار و همه صفات محبوب خود را
 دوست دارد و قوت محبت غالب تر باشد از نگاه این دوستی بدوستان خدای سبحانه و بندگان
 وی سرایت کند خاصه بحق انبیا و علما و علویان و صوفیان و پارسایان و خدمتگاران و دوستان
 ایشان که برای حق تعالی این همه را دوست داشته بود و لکن مقدار دوستی بقدر کرون مال و جاه
 پدید آید کسی بود که ایمان وی و دوستی وی پنهان قوی بود که همه مال بیکبار بدهد چون ابا بکر رضی الله
 عنه و کسی بود که نیمه مال بدهد چون عمر رضی الله عنه و کسی باشد که اندکی بیش نتواند داد و هیچ مومن
 از اصل ایمان خالی نباشد اگر چه در روان ضعیف بود و هر که در حق مطیعان لطف کند و ایشان
 را دوست دارد و به ضرورت که شمار و فاسقان و ظالمان را دشمن دارد هم از برای خدای سبحانه چه هر
 کسی را دوست دارد و دوست ویرا دوست دارد دشمن ویرا دشمن دارد و حق تعالی این قوم را دشمن
 دارد پس اگر مسلمان فاسق باشد باید که برای مسلمانی او ویرا دوست دارد و برای فسق ویرا دشمن
 دارد و میان دوستی و دشمنی جمع کند و اثر این در معامله و مخالفت پیدا شود تا با عاصی گرفته باشی و
 سخن در شمت گوئی و کسی که فسق وی بیشتر بود گرفته تر باشی و چون از حد و رگزد زبان باز گیری و
 اعراض کنی و در حق ظلم مبالغه بیشتر کنی ازانکه در حق فسق مگر کسی که ظلم خاص و در حق تو کفر عفو و
 احتمال نیکوتر بود و سیرت سلف درین مختلف بوده است گرویی بوده اند که در همه بخشیم شفقت
 نگرسته اند و اندیشه بگرد کسی نظری از توحید بود همه را در قبضه قهر و بلوغیت مضطر دیده اند بخشیم
 رحمت نگرند و این نیز بزرگ است و لکن جای غره شدن احمقان باشد که کس باشد که مدد
 کند پندار و که توحید است و نشان توحید آن بود که اگر ویرا بزند و مال ویرا برود زبان بوی

در از ننگند و خشم نگیرند و چشم شققت نگرند چون از توحید و ضرورت خلق نگرند چنانکه رسول علیه السلام
 و بدان بشکستند و خون بروی فرومی گوید می گفت اللهم اهد قومی فانهم لا یعلمون و چون کسی در حق خود
 خاموش نباشد و در حق خدای سبحانه خاموش باشد این بداهت و تملق و حماقت باشد پس هر که
 توحید بروی غالب نبود و فسق فاسق و بیزاد دل دشمن نگراند دلیل ضعف ایمان بود و دوستی وی
 چنان باشد که اگر کسی دوست ترا بگوید تو خشم نگیری دلیل آن بود که دوستی تو با وی اصلی ندارد
 درجه مخالفان حق متفاوت است خشم و تشدید نیز با ایشان متفاوت بود درجه اول کفاراند
 اگر از اهل حرب باشند خود دشمنی ایشان فریضه است و معامله با ایشان کشتن و براه گرفتن است
 درجه دوم اهل ذمه اند و دشمنی با ایشان فریضه است و معامله با ایشان آن است که ایشان را
 حقیر دارند و اکرام نکند و راه دل برایشان تنگ دارند در رفتن و دوستی با ایشان سخت مکره است
 و بد درجه تحريم رسد چه در خبر است که رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که هر که با خدای سبحانه ایمان
 وارد باد دشمنان خدای سبحانه دوست نباشد اما ایشان را ولایت دادن و بحمل فرستادن و بر
 مسلمانان مسلط کردن استخفاف بود مسلمانان را و از جمله کبایر باشد درجه سیم مبتدع بود که خلق
 را به بدعت و دعوت کند اظهار دشمنی مهم باشد تا خلق را از وی نفرت افتد و اوست آن بود که وزیر اسلام
 نکند و با وی سخن نگوید و سلام و بیز جواب ندهند و اگر عافی باشد و دعوت نکند کار وی
 سهل باشد درجه چهارم معصیتی بود که در وی رنج خلق باشد چون ظلم و گواهی دروغ
 و در حکم میل کردن و خلق را بجز کردن در شجر و غلبت و تخلیط کردن میان مسلمانان
 ازین قوم اعراض کردن و با ایشان دشمنی کردن سخت نیکو بود و دوستی با این با سخت
 بکره بود و اما درجه تحريم نرسد در ظاهر فتوی بنا بر عذر اسلام و این در ضبط تکلیف نیاید
 درجه پنجم کسی بود که لشراب خوردن و فسق کردن مشغول بود و کسی را از وی رنجی نباشد
 یا وی تلافی و نصیحت اولی ترا گرامید قبول بود و اگر نه اعراض باید کرد اما جوابت
 سلام باز باید داد و لعنت نباید کرد و حسن معامله و معاشرت با جمیع خلق رعایت
 باید کرد تا آنچه و نظیفه دین و دیانت و شعار شرع و امانت بود هیچ و قبیحه را مهممل و محظول
 نکند و المیم میلک عن الاشیاء ممساک الیه و مقامک بمنتهی معرفتک بمن پیرته و مرزک

مراده و معاوک هو ثم تبتیه ثم عبادة میل ایشان بحق سبحانه و تعالی چنان است که
 بغیر از حق ننگرند یعنی سرخوشی را هیچ چیز مشغول نکند از جمله مخلوقات از بهر آنکه
 ایشان را مشغول حق سبحانه و تعالی چنان گردانیده است که به هیچ چیز نپردازند و از بزرگی
 حق سبحانه و تعالی اندر سر ایشان افتاده غیر حق را نروا ایشان مقداری نمانده به حقیقت
 دیده اند که از عرش تا شری همه شتی عاجز اند و در دست ایشان هیچ نیست همه مسخرند
 و اسیرند از ایشان منفعتی و خسروانی فی الا بحق سبحانه و تعالی ازین معنی با ایشان مشغول
 نشوند حق سبحانه و تعالی در صفت بمصطفی اصلی اللہ علیہ وسلم گفت ما زاع البصر و ما طغی
 میل نکرد چشم او بدینا و میل نکرد دل او بعقبی و اگر از دنیا پیش از مرگ چشم خود نخواهید
 به عقبی نرسیدی و اگر چشم نخواهید از عقبی به قاپ قوسین نرسیدی از همه اعراض کرد تا
 همه را بیافت زیرا که هر که حق را یافت همه را یافت و معامله ایشان آن است که هر چه
 ایشان را از حق محبوب کند آنرا از سر خود دور کنند تا نور سر ایشان جز بحق ننگرند و حجاب
 چهار اند دنیا و نفس و خلق و شیطان دنیا حجاب عقبی هست هر که بدینا آرام گرفت آخرت
 بگذاشت و نفس حجاب حق است سبحانه هر که با نفس بساخت خدای نیافت و خلق حجاب
 طاعت است هر که با خلق مشغول گشت خلاص طاعت نیافت و شیطان حجاب دین
 است هر که موافقت شیطان کرد دین نیافت تا این حجاب ها از پیش دل برنخیزد نور معرفت
 اندر دل راه نیابد و قدر بنده بتزد حق بخورد و رفت بنده بود مرحق را سبحانه سر عارف از
 حجابها عرش در گذشته امروز بسر سمان بنیند که فردا بمحاینه خواهند دید اگر عارفان را
 در قیامت بنظر حجب مشغول کنند طاقت نیارند فریاد برارند نه بینی که اگر دلها را ایشانرا
 بجز حق مشغول کنند طاقت نیارند و همه هلاک شوند و از کونین هر چیز که بنده را از حق باز
 دارد آن حجاب است دفع آن باید کرد تا غایتی که بنده را هیچ مراد نماند مراد او حق بود و
 کسی که او را مراد غیر از او دیدار حق نیاشد باز گشت او همه بحق باشد آنجا همه آگاهی بود
 غفلت نه آنجا همه رویت بود حجاب نه آنجا همه بندگی بود فتور نه و اگر چه بصورت
 بشر اند به صفت فرشتگان ندور موافقت حق ثابت قدم بودند از مخالفت او دور در

خدمت حق از راه بندگی صرف کنند و عوض در میان نه لطافت روحانی است از ایشان بزرگسایر
ایشان غالب آمد کثافت کون ایشان را و دریافت از حق به هیچ چیز با نماندند اگر چه بتن و میان
خلق اند فاما بدل و آسمانند گرو ملکوت طواف می کنند خلق پندارند که در خلق می نگرند و بسرا خلق
غایب اند اهل زمین در پاکی خدمت ایشان متحیرند و اهل آسمان اندر علوهت ایشان متحیر
النون نزلتک من نفسک بالقدوس فی اللذی سجانه بعد و حبه نظرک فی اللذی الی اللذی
سجانه نزول و نفس و عبور از نفس بود یعنی نظر از خود و وقتن و نفس خود و از حق سجانه محجوب
ناشدن و از حق نخلق تا بدینا شدن و در خدای سجانه گم شدن و این گم شدن عروج بحق بود و در حق
و سوی حق رفتن سوی حق بسر بود بطاهر بخدمت او را پرستند و غیر او را نپرستند و بزبان او
ستایند و جز او را ستایند و بدل به محبت او را خواهند و غیر او را نخواهند و بسر و مشاهده همه
او را بینند غیر او را نه بینند و آنچه بنیند با وی آرام نیابند و از آن چیز بگریزند و نظاره صانع
کنند و از آن چیز بگریزند و در خدای گریزند تا آن چیز ایشان را از خدای سجانه نبرد و با از صانع به
صفات وی نظر کنند و با از صفات وی بگریزند نظاره ذات کنند فعلی بنیند بنیچایه صفاتی
بنیند بی نهایت ذاتی بنیند بی مثل و بی شبهه در خدای گم شدن این بود هر چند ایشان بحق نزدیکتر
شوند خود را و در نزد بنیند زیرا که جمال قدیم را طاقت و قوت بشری و فانی کنند در هیچ مقامی آرام نیابند تا
بحق ترسند بنده را جز حق جستن کار نه و چون بحق سجانه و تعالی نگرند جز بحق روی نه آرامیدن بحق حکم
بندگی است و بنده را جز تسلیم کار نه و اضطراب حکم محبت است و محب را جز تک و پوی کار نه حکم بندگی
حاضرند و حکم محبی روان ایشان پادشاهانند و زیر جامه کهنه و نشان ملکی بی نیاز نیست تا همه را
بملک نیاز بود و ایشان را بکس نیاز نباشد همه خلق بدعای ایشان نیاز مند بودند تا بلا بدعای ایشان
از خلق بگرد و و خیر و برکات از دعای ایشان باشد و اسباب دینی و دنیوی از برکات ایشان
نظام گیرد زیرا که بدعای ایشان از آسمان برکت نزل کند و عذاب بازگردد کسی که صحبت حق
خواهد تا از خود نگذرد و بحق نرسد از بیم زوال صحبت حق سجانه و تعالی اگر در کون را پیش ایشان
بنهند در آن نظر نکنند چه هر کس که بچیزی غیر از دوست سرفرو دارد صحبت دوست بر وی
زوال آید پادشاه آن نیست که دنیا و عقیقی دارد بلکه آن بود که قرب مولی دارد و صحبت او

با حق تعالی بود: **الواد** وقایته وقتک مع اللہ سبحانه بتوجه وجهک للذی فطر السموات والارض
 و وجدان نفسه بالتعرض لنفحته فی الارض وقت خود را با خدای سبحانه نگاه دارند و متفرق نشوند۔
 چه کسی که با حق تعالی صحبت دارد به صفات وی خوی گیرد و غفلت و لسان از وی نازل شود
 در رعایت آداب بندگی تقصیر نکند چون همه کمال و قدرت وی دیدند و عجز خلق از وی ترسیدند
 و از غیروی نترسیدند و چون کمال علم وی دیدند و تصور علم خلق بهیبت از وی داشتند از غیر
 وی و چون کمال غنای وی دیدند و فقر خلق طمع بوی داشتند و از غیروی طمع بریدند و چون
 بسیاری فضل وی دیدند شرم از وی داشتند از غیروی و چون دانستند که از وی هیچ روی بی
 نیازی نیست و از غیر بی نیازی است بر روی ملازم بودند بر در غیروی للذی فطر السموات
 والارض این بود و واجد نفحات الطاف الہی اندر اوقات شریفه آنچه پیش آید ایشان را آثار و
 النوار و فرائض و نوافل نسیم لطف و جذب الہی را دریا بند حق سبحانه و تعالی ایشان را اندر ای حجاب
 عزت و غیب و شہادت بخود بینا گرداند همه خلق ادرا می جویند و لیکن آن یا بدو را که وی اورا بخود راه
 دهد همه محبان آرزو مند بودند تا سببی یابند که بدوست رسند چون امر ونهی دیدند آن سبب ظاہر
 شد خود را برد دست افکندند و بر مشغول شدند قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان اللہ تعالی خلق
 الجنة قاعاً مفضفاً لیس فیہا عمارۃ ولا نعیم و خلق الجحیم و لیس فیہا عذاب الیم حق سبحانه و تعالی چون آدم
 و فرزندان آدم بیافریدند در دنیا میان بہشت و دوزخ بداشت تا ہر کہ در عالم پیدمی آید اگر اعمال نیک
 می کند حق تعالی جزای عمل اورا در بہشت خورد و تصور پیدمی کند و اشجار و انہار خلق می کند کما قال
 لکل درجات مما عملوا و اگر گنبدہ تسبیح و تہلیل می گوید فرشتگان برای بندہ درختان میوه دار در بہشت
 نہال می نشانند کما قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم فاكثر و امن اغراس الجنة قیل و ما اغراس الجنة قال
 التسبیح و التہلیل و همچنین اگر کسی نماز نفل می گذارد حق تعالی در بہشت حور از برای بندہ می
 آفریند و آنرا تجسس اعمال و تشخیص اخلاق و اقوال می خوانند تا می توانی حیوۃ خود را غنیمت دار
 و متعرض نفحات الطاف الہی شود در عبادت کاملی مکن و بدست و زبان و قدم و قلم و ہمال و
 بجاہ راحتی بمسکینان رسان و زاد آخرت ازین حیوۃ بردار کہ طلب بہشت بی عمل صراحت
 گناہ است اگر اعمال تو موافق شریعت محمد سبت بدانکہ تو در بہشتی و در قیامت نیز در

بهشت خواهی بود تمام اعمال ترا یک یا پیش تو آرند و گویند بذه اعمالکم تر و الیکم فمن بعمل
 مثقال ذرة خیر آیره آن عمل خیر را محسب گردانند تا در نظر صاحب خیر آید قال النبی علیه
 السلام ما من یوم الا وارب سبحانه یعرض جنته علی عباده ویقول من لیشتری واراقیها
 اکواب موضوعه و ثمارق مصفوفته و زرانی مبنوشته و ازواج مطهرة و اگر از اهل شقاوت
 بود چون کافران فاسقان و علمه و توانگران بحیل که حب جاه و مال ایشان را از دین و روش
 رسول صلی الله علیه و سلم مشغول کرده افعال و اقوال ایشان بعینها تجسد و تشخص شود
 بمار و نار و کزوم و خوک و پلنگ و سگ و شباطین اگر طبع حیوانی برزی غالب باشد و
 همه وقت کار بهایم کرده باشد یعنی خوردن و خفتن و شهوت راندن آن افعال را صورت
 کنند بصورت خوک و خرگاو و اگر صفت سعی غالب باشد یعنی غلبه قهر و خشم و غضب و
 استیلا چون زدن و کشتن و زهر آمدن و خشم راندن و لقیهر گرفتن آن افعال او را تشخص کنند
 بصورت گرگ و پلنگ و سگ و یوز و شیر تا اگر مردی این دو اثر در خواب بیند مرد مستغرق و ظالم
 را در خواب دیده باشد اگر مرد صالح این ها را در خواب بیند بدانند که صفات سعی بر طبع وی
 غالب است ترک ایذای خلق کند و به تبدیل آن مشغول شود در خبر است که چون سحر بد و سگ
 در مناجات می آید و میگوید که حمد و ثنا خدای سبحانه که مرا سگ آفریده و عوان و ظالم نیا فرید -
 قال النبی علیه السلام اذا کان یوم القیمة نادى مناد این الظلمة و اعدان الظلمة و اشباه الظلمة
 حتی من بیبا لهم دواة و قائما فی جمعهم فی تابوت ثم سبقت علی رؤس الخلائق الی نار جهنم و در خبر است
 که هر روز ابلیس این ندا کند که که میخرد سرانی را که پیر بار و کزوم و حمیم و زقوم است و صدید بعضی
 از جنود وی گویند چه میفروشی چنین جانی را که صفت وی این است گوید این جانی را بظلم و عدوان
 و دشمنی با شراب و خون ناحق و مال مردم بظلم و سرقت و غارت گرفتن و ترک نماز و روزه و زکوة
 و حج کردن و ترک فراتهای خدای سبحانه کردن و نهیاء حق را بجا آوردن و از وی پرهیز ناکردن -
 بدین هائی فرو خشم بر هیچ عاقل پرشیده نیست که کار شیاطین کردن یعنی مکر و حیل و غدر و کینه
 و بدخواهی مسلمانان و کاردان کردن و افعال حیوانات بجا آوردن موجب بعد است از آن
 حضرت و سبب عذاب الیم است بضرورت عاقل را ازین با اجتناب باید کرد بدان که بر سر صنفی

از اصناف موجودات صفتی از صفات جمیده یا ذمیمه غالبست و هر نوع از انواع حیوانات بصفتی از صفات مخصوص ند و هر فردی از افراد وجود بسبب کمال نقصان این صفت و خصوصیت آن در دنیا مستحق مدح یا ذم می گردد و در آخرت مستوجب نوال و نکال می شود و آن صفت غالبه را در بار بقا صورت آدمی گروانند و چون بشیر خلق از صفت غالبه خود بخیرند تشبیل ربانی به حیثه بخیران میفرماید وَ نَدَبْتُمْ لَكُمْ فِيمَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ يَتَّقُونَ یعنی شما نمیدانید که در آخرت شما را بچه صورت حشر خواهم کرد زیرا که در دنیا از خود و صفات خود بخیر بوده اید اکنون بدانکه چنانکه بر ملائکه صفت طهارت و تراست غالب است و بر اینها صفت انشال و رسانیدن فرما آنها و نهیها، حق غالب است و بر او لیا صفت محبت و شوق و رضا و توحید غالب است همچنین هر حیوانی از انواع حیوانات بصفتی مخصوص است چون پلنگ که بروی صفت فتک و تهاکت غالب است و پر شیر استیلا و پیابکی و بر روباها حیل و مکر و بر سنگ آزار و ترش روی و بر خوک شره و بر موش حرص و بر بار حقد و برگزوم اینها و بر گا و خور و خواب و بر خر بلاست و حلق و بر گوسفند غفلت و مجموع این صفات در طینت آدمی مجنون است و در حبلت انسانیت او مرکوز و جمله این صفات را در شهر وجود او تعبیه کرده اند و او را بر همه حاکم و پادشاه گردانیده و او را فرموده اند که هر یک از این صفات را در مرتبه خود در حد اعتدال بدار و از اوقات افراط و تفریط حذر کن و انشاالله از این صفات زاد و آخرت خود پرورد و نتایج حاصله آنرا وسیله تحصیل سعادت ابدی خود سازد و آثار حقایق از آلات و ادوات راه مقصود خود گرواند و بنور رعایت اعتدال آن راه سوی گنج حقیقی برواگر برین شرایط قیام نماید آثار حقایق آن جمله در آخرت وسیله کمال و استکمال او گردد و در دیوان جزا سبب فوز و فلاح او شود و اگر ازین جمله یک صفت بروی غالب گشته است در موقف آخری تصاریف احکام آن صفت در شهر وجود او جاری شود و آثار حسن و قبح بر صیقل صورت او بی ظهور پیوندد تا اگر صفت اینها و استیلا بروی غالب بود و در نشاءت حشر بصورت گرگ یا سگی حشر شود و اگر صفت بهیمی غالب بود و در صورت گاوی یا خری برانگیخته شود و اگر صورت شره و حرص غالب بود و در صورت خوک یا موری حشر شود و اگر صفت طهارت و محبت و شوق غالب بود و رضا و تسلیم و توحید بروی مستولی بود و آثار کمال این صفات کامله زیب حال و نور جمال او گردد و نور

روی مبتدیان این طایفه در عرصه نشو و چون نور ستاره در افشان بود و نور روی متوسطان چون
نور راه تابان و نور روی کاملان چون نور آفتاب تابان و نور روی کاملان مکمل از صد لقیان و مقرران نور آفتاب
را تیره گردانند چون این معانی مقرر شد بداند که بعضی از مردم اگر چه بصورت آدمی نمایند اما به حقیقت سنگ یا خاک یا شی
یا مور یا گاو یا خریا پلنگ یا شیر یا گرگ یا روباه و یا شکال اند باقی حیوانات و دوان هم برین
قیاس و حقیقت **لَوْ لَمْ تَبْلَى السَّمَاوَاتُ بِرِغَامِهِ خَلَقَ ظَاهِرُ شُودَانِ** ارباب قلوب آن معالی را
در دنیا در شخص موصوف بنور فراست مشاهده می کنند چه معرفت و شهرو این طایفه از قید ماضی
و مستقبل رسته است و در فضای احدیت بمحایبه سردی پیوسته این طایفه را در استکشاف
اسرار احتیاج به قیام قیامت نیست لکن کشف الخطاء ما از دوت یقیناً عبارت از ان دان
پس هر آدمی کمال این صفات حاصل کرد آنکس منظور نظر الهی و برگزیده حضرت نامتناهی
است و مجموع آنهم ایشان وزینیان محکوم احکام سلطنت و مقهور تصاریف جلالت اویند
و سخر لکم مافی السموات والارض جمیعاً منته این بود و هر که کسوة وجود خود را بجا داشت تقابلین
این صفات ملوث گردانید از سگ و خوک کمتر است بیان حال ایشان است **لَسَمَّ**
قُلُوبَ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا - أَلِهَاءَ هَمَّتْكَ الْحَالِيَّةُ عَنِ الْأَشْيَاءِ الْمَأْكُوتَةِ الزَّالِيَّةِ بَانَ لَا
تَعْبُدُ إِلَّا آيَاهُ وَان لَّا يَهْمُكَ مَا سَوَاهُ وَإِذَا دَبَّكَ إِلَيْهِ سَوَاهُ بَنَدَهُ بَابِدَ كَهَمَّتْ خَوْلِيْسَ رَا
بشما سدر که همه و نسبت یاد دنیا چه هر کرا همت وی دین بود همه کاره باء و نیایی ز ایاوی
وینی گرد و هر کرا همت وی دنیا بود همه کاره باء وینی وی دنیا گرد و همت آن بود که
اندیشه یافت چیزی همگی و لرا بگیرد و چون آن چیز همه گی و لرا گرفت اندیشه ضد آن چیز
در دل در نیاید و اگر در وقتی در آید باز برود همت عارف جز حق نباشد بجز حق روی
نیار و از ترس اعراض حق تا ناگاه اندران اعراض نماند و دیگر بان حضرت راه نیابد یکی
از بندگان چنین گفته است که من غمض عن اللذ سبحانه طرفه عین لم یبتدأ الیه ابد کسی
که یک چشم زدن چشم از حق دیدن بخواباند دیگر حق را نه بنید کسی که همه عمر خویش رد حق نکند
حق را چگونه یابد و هر که حق را یافت بر حق چیزیرا نتواند گزیدن بر درگاه او ملازم بود و او را
اندیشه غیر نبرد از وی گوید و از وی اندیشد و بدل ویرا خواهد چه هر که چیزیرا دوست دارد

از غیر آن رو بگرداند حق سبحانه و تعالی خبر داد و قسم یاد کرد بحق کافران که شما این کافران این
جهان را دوست میدارید و آن جهان را نمی خواهید قوله تعالی کلا بل تحبون العاجلته
و تذر الآخرة یعنی حقا که شما این جهان را دوست میدارید و آن جهان را
میکانید پس ببايد دانستن که چون کافران این جهان را دوست داشتند آن جهان را بمانند
مؤمن باید که برخلاف کفار همه آن جهان خواهد کار از برای آن جهان کند و آن جهان را
بطاعت توان یافت و اگر مؤمن این جهان را دوست دارد و همت وی یافت این جهان
بود و دیگر آن جهان را دوست نتوان داشت و همش بیافت آن جهان درست نبود مؤمن
خردمند را همت وی همه یافت آن جهان بود و کار از برای آن جهان کند این جهان چون
بقسمت است اگر خواهد و اگر نخواهد بوی رسد چه در خبر است که هر که با مداد بر خیزد و
همگی اندیشه وی یافت آن جهان بود مولی تعالی همه کار پراکنده و پراکنج گرداند و توانگر پرا
در دل وی نهد و دنیا را بخد مت وی فرستد بی آنکه وی دنیا را بخوید و هر که با مداد و آن
بر خیزد و همگی اندیشه وی یافت این جهان بود مولی تعالی کارها را و پراکنده گرداند و
دروشی را میان در چشم وی بدارد و از دنیا جز آن بوی نرسد که قسمت وی بود چه در همین
بحرص مال و جاه نرسد چون قسمت نرفته باشد آورده اند که ابلیس چنین گوید که ای فرزند
آدم با حرص بد دنیا شما را به نماز و روزه زیاده توانید فریقین چه تا من روی از خوشنودی
خدای سبحانه و از بهشت بگردانیده ام مراد نیاید او اند و شما برگما شسته اند تا شما از دنیا
به تمامی رو بگردانید از من سبلا مت نماز و روزه است که هر که اندیشه خود را یک اندیشه
گرداند یعنی آن جهانی مولی تعالی همه غمها و اندیشهها و پراکفایت کند و هر که دل خوش را
باندیشهها و غمها پراکنده مشغول گرداند یعنی اندیشهها و دنیا مولی تعالی باک ندارد که
مراد در یکی از اندیشهها باک گرداند بسیار مجاهده باید تا آدمی یک اندیشه شود چه
مولی تعالی طبع آدمی را چنان آفریده است که هر چه خوشیها است در دنیا همه او را دوست
دارد چنانکه می فرماید قوله تعالی زین للناس حب الشهوات من النساء و البنین
و القناطیر المقنطرات من الذهب و الفضة و الخیل المسومة و الا نعام

وَالْحَرْثُ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا یعنی آراسته کرده شده است مراد میان رادوستی خوشیها
 و آرزوهای از زبان و لپران و زر و سیم برسم نهاده و اسپان تمام آفرینش و چهار پایان و کشف دنیا
 و این بود همه بر خورداری دنیا پس معلوم شد که طبع آدمی بر آنست که همه این چیزها را دوست
 دارد و تا طبع را خلاص نکند دوستی این جهان از دل بیرون نکند اندیشه این چیزها از دل بیرون
 نرود چه اندیشه چیزی بخورد و مهر آن چیز بود هر چند مهر چیزی بیشتر بود اندیشه آن چیز بیشتر بود
 و تا آدمی آفت های دنیا به بند مهر دنیاش در دل کم نشود و تا مهر دنیا کم نشود مهر آخرت بدل در
 نیاید و تا مهر آخرت جهان بدل اندر نیاید اندیشه آن جهان درست نشود و چون اندیشه آن جهان درست
 شد اندیشه و غمهای این جهانی را حق تعالی کفایت کند همچنین تا آدمی مهر دنیا و آخرت را به تمامی از
 دل بیرون نکند مهر حق تعالی دل او را بگیرد و بگوید گفت رحمة اللہ کہ چهل سال رو خلق آوردم و خلق
 را بحق تعالی خواندم کسی مرا اجابت نکرد روی از ایشان بگردانیدم قصد حضرت کردم همه را پیش از
 خوشتن آنجا یافتم سخن مشایخ است قدس اللہ اراهم بتدیان را فضل بعلم است و عمل و
 متوسطان را فضل یاد است و عارفان را بهمت و الهمة ما ینبعث من نفاک علی طلب
 المعالی و قیمة کل امرء ہمتہ - و گفته اند اول محبت موافقت است پس میل است پس
 موافقت است پس موت است پس هواست پس خلقت است پس محبت است پس
 شغف است پس ازان بندگی و اسیر لیت با تجرید ظاہر و تفرید باطن پس ازان عشق است
 اما میل آن است کہ قول و فعل و قلب و قالب و اعضا و جوارح تو همه سوی حق شود و خاص
 از برای حق باشد و موافقت آنست کہ بدل از همه گریزان باشی و خدای را سجانه و رضاع
 او را جویان باشی و با او خوبی کنی و بی او نتوانی بدون موت آن است کہ عجز و زاری دل در
 خلوت پیش حق بود و گریه از غایت آرزو مندی بیدار پیش او کنی و هو آن است کہ خون در
 خدمت دوست آب شود و کثافت دل در آرزوی او در خدمت او تمام زایل شود و رسول صلی اللہ
 علیہ وسلم در خدمت حق سجانه بارها بسر انگشت نماز کردی و پای مبارکش آما سن کردی و خلعت
 آنست کہ جمله تن و اعضا و جوارح از محبت دوست پر شود و از محبت غیر خالی شود و محبت
 آنست کہ بنده خود را در بعضی اوصاف کہ مشترک است میان بنده و حق موصوف گرداند تا

امر تخلقه را بجا آورده باشد و کمال ترکیب برای صحبت فرموده اند هر چند نفس پاک تر گردد و صحبت
 راه بیشتر یابد و با خلاق حمیده موصوف تر شود و از افعال قبیحه دور تر شود و شمع انست
 که دل از حجاب غفلت بیرون آید و از غایت آرزمندی به جمال دوست آب دیده را پنهان
 دارد و تا صحبت او را کسی نداند و و که آن است که شقیقه جمال دوست باشی چون بیمار آن که
 کس مداوی در دلت نداند و عشق و بیقراری دل بود بیدار دوست در خبر است که چون دل
 رسول علیه السلام در عشق بیقرار شدی با ام المؤمنین عایشه رضی الله عنهما گفتی کلّمینی یا حمیرا
 عارف را یافت این درجات به متابعت رسول صلی الله علیه وسلم حاصل شود هر دلی که در آن
 نور عشق و را دید آن دل و جوهر حق را سجانه بی ترکیب مقدمات عقلی در یابد و سر قرب او را با هر
 وجودی فهم کند و هو معکم ایما کنتم و نحن اقرب الیه من جبل الورد این بود لا اشارة الی نفی
 الوجود عن الخیر و اثبات الوجود لله سجانه یکی میگوید که معبودی نیست جز خدای سجانه دیگری
 میگوید موجودی نیست جز خدای سجانه کمال توحید آن است که موجود جز خدای را نه بنیاد
 سجانه عارف هر چه بنیاد مخلوقات و از منیع و عطاء نفع و ضرر و حیوة و موت و غیر این با هر چه
 بر روی نام موجودی پرورد خداوند است سجانه که متفرد است به پیدا کردن ادبی شریک پس خود
 همه از وی باشد سجانه و امیدوی هم بوی باشد و آنچه می رساند از سبب اینها آن حقیقت
 سجانه که می رساند از نفع و ضرر و این با مظاهر هرند و مستحق اند و قوت و حرکت ذره از
 ذرات کون بخود کسی را نیست بی قوت خدای او چون این مقدمه ظاهر شد موجود جز او نباشد
 سجانه سخن حسین منصور است که هر کس که به حقیقت توحید رسید چون و چرا از میان برخواست
 از در بچپا و شمشیرها یک نور آفتاب است که می تابد اگر چه آن نور بحسب محلها بسیار می نماید
 آن بسیاری مانع وحدت او نیاید پس تفاوت در نظر با است و بده الحالتة اذا غلبت سمیت
 بالاضافة الی صاحب الحالتة فناء بل فناء الفناء لانه فنی عن نفسه و فنی عن فناء فناء لیس لشیر
 بنفسه و سبی بده الحالتة بالاضافة الی المستغرق بلسان المجاز اتحاداً و بلسان الحقیقة توحیداً
 الیاء بیک المیسوطة بالانفاق و بستر یقینک الی یوم التلاق - بزرگان گفته اند که هر
 که مال از خدای تعالی بگیرد بخدای سجانه نتواند داد و درجه کمترین از خدای سجانه و تعالی آن بود

که بدستوری شریعت حاصل کنی تا بدستوری خدای سبحانه گرفته باشی و درجه برتر آن بود که هر حسیه
از مال بوجه حلال بپورسد و بپسندد او خدای ادا بی سبحانه و دل بر اسباب تنهی که اسباب رو پوشی
بیش نیست از همه اسباب باید منقطع باشی اگر میدهد او میدهد و اگر نمیدهد او مست که نمیدهد و هر
کس که چیزی میدهد آن چیز بدرویش نمی دهد چه حقیقت بخود میدهد چه نفع آن اتفاق در دنیا و
آخرت راجع بوی است و بزرگان گفته اند هر کرامال کم آید از بخیلی کم آید و هر کرامال کم آید از
بدخونی کم آید و هر کرامال کم آید از نا کسی کم آید بزرگان گفته اند هر که بزرگ شود به تعظیم حق تعالی
و دیدن کسی خود بزرگ شود و نشان تعظیم وی تعظیم امر وی است سبحانه و تعظیم حکم وی و تعظیم خلق
وی تعظیم حق سبحانه و تعالی به معرفت وی حاصل شود و تعظیم امر وی عبادت او است و تعظیم حکم
وی عبودت او است و تعظیم خلق وی مروت او است در حق خلق وی چه نعمت باید که وسیله
عبادت با عبودت شود و آن وقتی بود که آن چیز سرمایه خیری شود و اگر سرمایه شری شود آن نوع
غداران بود معنی تجرید آن بود که ظاهر مجرد بود از اعراض و باطن از اعراض یعنی از عرض دنیا بیچ نتانند
و بر ترک آن طمع عوضی ندارند در دنیا و نه در آخرت بلکه بر خود واجب دانند تجرید ظاهر و باطن برای
عبودت عبادت خداوند سبحانه و آنرا خاص برای خدای سبحانه نه برای سببی و علنی غیر حق تعالی و
تقدس و کمال تجرید آن است که بنده لیسر خویش مجرد شود از ملاحظه مقاماتی و احوالی که بدان رسد
یعنی بدان مقامات عالی فرو نیاید و بدان احوال باز نماند و بدان سبب از مقامات عالی تر و
شریف تر باز نماند و بی نصیب نشود و تفرید آن است که از اشکال بیکتا شود و باحوال از
اقوال متفر و گردد و در افعال متوحد شود معنی تفرید از اشکال آنست که با هیچ شکلی از اشکال
انس نگیرد و متوحش نیز نشود بلکه وجود و عدمش باید که نزد او یکسان شود و معنی تفرید در احوال
از احوال آن است که نفس را هیچ حال نه پسندد از رویت حال برویت محول حال غایب
نشود و معنی توحید در افعال آن است که بهر فعل که کند خاص برای حق تعالی کند و در آن عمل
نظرش بر نفس یا بر مراعات خلق یا بر مطالبست عوضی از اعراض در دنیا یا در آخرت نباشد
و گفته اند تجرید آنست که بنده مالک هیچ چیز نباشد و تفرید آن است که بنده هیچ چیز نباشد
و چه چیزی بود که بر دل آید از ترسی یا غمی یا دیدن معنی حال از احوال آخرت یا کشفی یا حالتی که

میان بتدریج و حق بود و گفته اند وجد سمع و بصر است۔ قال اللہ تعالیٰ فانها لا تعی الا بصاسر و لکن تعی القلوب الّتی فی الصدور و قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ السمع و هو شہید و بہر کس در وجد ضعیف بود تو اجد کند و تو اجد آن بود کہ آنچه در باطن باید بر ظاہر پدید آید اما آنکس کہ در آن قوی بود ممکن و ثابت و ساکن باشد۔ قال اللہ تعالیٰ تقشعر منه جلود الّذین یخشون ربہم ثمّ تکلین جلودہم و قلوبہم الّی ذکر اللہ۔ نوری گفت رحمتہ اللّذکرہ وجد شدہ بود کہ از مقام شوق چون برق بچمد و در اسرار بندگان منتشر و منتهی شود و در حالت ورود و رسیدن جوارج را در طرب یا در اضطراب و حرکت آرد و گفته اند کہ وجد مقرون بود بزوال یعنی پدید آید و زایل گردد و معرفت ثابت بود و او را زوال نبود بعضی گفته اند کہ وجد بشارت حق است۔ سبحانہ بترقی در مقامات مشاہدات خداوند سبحانہ و وجد شمرہ او را است در طاعت و بہر کہ در طاعت بشیر و جبر او کامل نہ فاما وجود عبارت است از ثبوت سلطان حقیقت و دل و این معنی دست نہد مگر بعد از زوال بشریت از دلی کہ صفات بشریت است کہ آن غفلت و شہوت و محبت غیر حضرت است کہ منافی حقیقت است و در آوان ظہور سلطان حقیقت بقایای بشریت محالست درین معنی قول ابوالحسن نورسیت کہ میگوید بسیت سال است کہ من در میان وجودم و فقر و بہر گاہ کہ پروردگار خود را یافتم دل خود را گم کردم و چون دل خود را یافتم پروردگار خود را گم کردم تو اجرائل بدایت را باشد و وجود اہل تہایت را و وجد اہل و را کہ وجد در میان بدایت و تہایت می باشد دیگر از الفاظ مصطلحہ ایشان لفظ غلبہ است کما قیل الغلبۃ حال تبدل و للعبد لا یکن معہا ملاحظۃ السبب و لامراعات الادب یعنی غلبہ حالی بود کہ بر بنیادہ ظاہر شود کہ او را با وجود آن حال امکان ملاحظہ اسباب و مجال مراعات آداب مانند گاہ بود کہ حال او بجائی رسید کہ کسی احوال او را نداند بر و انکار کند و از وی غایب و مشغول بود چون غلبہ آنچه بدور سپیدہ بود کم گردد و ساکن شود و وجود باز آید و آنچه بر و غلبہ کند خوف بود یا بسیت یا اجلال یا حیایا بعضی ازین احوال چنانکہ در حدیث آردہ است از ابی امامہ بن عبدالمنذر آن روز کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم بنی قریظہ را فرمود تا بحکم سعد بن معاذ فرود آیند و او را در قضیہ کہ افتادہ بود و ایشان را حکم سازند بنی قریظہ با ابی امامہ مشورہ کردند ابو امامہ با ایشان خویشی داشت

او مخالفت نکند و او را هرگز ضایع نگذار و عمر گفت ای رضی اللہ عنہ ہمیشہ از خوف آن اعتراض که بر رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم کرده بودم و آن سخن را که گفته بودم نماز گذارم و روزه داشتم و صدقه دادم و بنده
 آناد کردم تا آن خوف برجا مبدل گشت و همچنین اعتراض کرد و رسول صلی اللہ علیہ وسلم آن روز
 که رسول صلی اللہ علیہ وسلم خواست که بر عبد اللہ ابن ابی سلول که سر منافقان بود نماز گذارد
 عمر گفت رضی اللہ عنہ که بیایم تا در برابر رسول صلی اللہ علیہ وسلم بایستادم و گفتم که یا رسول اللہ
 نماز خواهی گذارد بر این سلول که فلان روز چنین و چنان فعلها و منافقیها یا رسول صلی اللہ علیہ وسلم
 کرده بود یا دمی کردم تا رسول صلی اللہ علیہ وسلم فرمود که دور شو از من یا عمر مرا نماز گذاردن بر
 این ابی سلول مخیر کرده اند نماز گذاردن اختیار کرده ام پس جبرئیل علیہ السلام آیه آورد و
 اختیار پر داشت قوله تعالی وَلَا تَصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا پس مصطفی صلی اللہ
 علیہ وسلم بر و نماز نکرد و عمر فرمود رضی اللہ عنہ از جرات و دلیری که آن روز با رسول صلی اللہ علیہ
 وسلم بر و نماز کرده کردم متعجب گشتم و همچنین حکایت کرده اند از ابی طیبه رسول را صلی اللہ علیہ وسلم
 حجامت کرد و خون رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم را بسیار میداد آن در شرع مخطور و حرام بود
 اما چون آن فعل از غلبه حال کرد رسول صلی اللہ علیہ وسلم عذرا و درخواست امثال این معنی از
 صحابه و اولیاء اللہ بسیار واقع شده است و این همه و آل است چنانکه غلبه حال درست است و
 آنچه در حال سکوت جایز نباشد در غلبه حال جایز باشد و آنکس که در حال غلبه ساکن و ثابت
 بود چیزی که بالاتر و شریفتر از آن بود حال او تمام تر و کامل تر بود چنانکه ابوبکر بود رضی اللہ
 عنہ و وقت باشد که از تحلی عظمت حق سبحانه و تعالی در پنده سستی پدید آید و وزخ که سبب بلا
 است در آن ساعت از سر وی ساقط گردد و ذوات مغلوب برجا باشد و لیکن صفات
 وی از تاثیر آن فروماند چنانکه نورستارگان هر شب تاریک را غلبه کند باز چون آفتاب براید
 نورستارگان را غلبه کند و هر چند نور ایشان برجا باشد و لیکن کس نه بنید منطس گردد و برین صفت
 ابو حامد بوده است قدس اللہ سره که تعظیم حق سبحانه بر وی چنان غلبه گشته بود که چون بنماز
 ایستادی گفتم اللہ پیش از آن که بگیرم بیبوش شدی و سفتادی ساها عمر برین گذاشت و هم
 برین حال وفات کرد باز مقام انبیا علیهم السلام برترین همه مقامات است چنانکه بر

حالتی که بعضی از اولیای بدان مغلوب گردند قوت دقت انبیا علیہم السلام آترا مغلوب گردانند -
ایشان مشکور یا شکرند معذور و غیر ایشان مشکور و شایر معذور و اعتقاد را شاید نه
اقتدار او باز استغراق اسرار را علی الاطلاق یک درجه نیست و در مقام فنا عکاسوی التدرج
سایر مقامات اختصاص بلکه تفاوت درجات آن بحسب تفاوت استعدادات است پس بسیار
و بیشتر است چنانکه گفته اند الفناج و غیره من مقامات الاختصاص صورها مختلفة وحقایقها واحدة
لانها لیست من جهة الاکتساب و لکن من جهة الفضل معنی این سخن آنست که مقصد مقصود و هر یک
از ابواب احوال و مقامات حق است سبحانه و تعالی و حق سبحانه یکی است و وجود با قرب حاصل
آید و علت قرب بقربیت حق است سبحانه نه تقرب بنده و لیکن بر بنده بندگی کردن است
چون و بنده هر مقام یک است و آن حق است سبحانه حقیقت یکی آمد اما با هر یکی به صفتی
تجلی فرماید یا ضعیفان به مقدار ضعف ایشان و با قویان به مقدار قوت ایشان اهل معرفت گفته اند
نه هر که طاقت در ربانی دارد و طاقت در زیری دارد و آنکس که اهل مقام برتر است او را فروتر آری
از یاس هلاک شود و هر کسی به مقام فروتر است ویرا برتری در غرور و هلاک شود و در حدیث
الہی فرموده انا اودیر امرعبادی لعلمی بقلوبہم انی علیم خیر لکی را غذا بلا باشد و یکی را غذا نعمت
تا سبب کمال دین برود و در صبر و شکر و کشف المحجوب آورده است که دروشی بکرائند
آمد و در مشاہدہ خانہ یکسال بنشست کہ نہ طعام خورد و نہ آب و نہ خفت و بی طہارت نشد از
اجتماع ہمتش بر و بیت خانہ کہ آنرا حق سبحانہ و تعالی بخود اضافت کرده است غذای تن و
مشرب جاننش گشته بود پس اولی تر کہ مشاہدہ حق سبحانہ و تعالی در سر بنده این استغراق
و کمال آن این حالت واجب کند شکر آن بود کہ سالک کہ از تمیز کردن میان اشیا غایب
و مشغول شووہ از اشیا و آنچه آن بود کہ در موافقت حق سبحانہ و تعالی چنان مستغرق بود
کہ میان خوشی و ناخوشی و سختی و آسانی فرق و تمیز نتواند کرد زیرا کہ غلبات و وجود حق سبحانہ
و تعالی او را از مقام تمیز کردن میان لذت و الم بجز بہ موافقت اسقاط کرده شود چنانکہ شاعر گوید

لفظ

از تو آید خوش بود و خواہی شفا خواہی الم

و چنانکه در بعضی روایات می آید که عارثه گفت رضی اللہ عنہ کہ سنگ و کلونخ و زر و نقره نزد من
 یکسان است و چنانکه عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ گفت بیخ پاک ندارم کہ در حالت فقر باشم
 یا در حالت غنا زیرا کہ در فقر صبر است و در غنا شکر علیہ رویت حق سبحانہ و تعالیٰ از تمیز کردن میان
 آسانی و دشواری و فقر و غنا و صبر و شکر بیرون برده اما ہشیاری بعد از سکر چنان بود کہ بندہ تمیز
 کند میان لذت و الم و در موافقت حق سبحانہ و تعالیٰ مؤلم را بر لذت اختیار کند و از مؤلم لذت یابد
 نہ الم چنانکہ بعضی بزرگان گفته اند کہ اگر مرا بلا پارہ پارہ کنی و بہدم محبت تو زیادہ گردد ابو ذر
 گفت کہ مردن را دوست میدارم اشتیاق الی لقاء ربی و بیمار بردوست میدارم تکفیر الخطنی و
 فقر را دوست میدارم تو اضحاً ربی روایت کرده اند کہ یکی از صحابہ گفت ای خوشا آن دو مکروه فقر
 و مرگ و این حال تمام تر بود از صاحب سکر زیرا کہ صاحب سکر در مکروه افتد لیکن ازان الم
 نیابد و از وجود کرامت زائل و غایب بود و این صاحبی آلام را بر ملاذا اختیار کند تا از غلبہ شہود
 فاعل بوی از مؤلم لذت یابد و سخنی بہ سبب مشاہدہ فاعل بر وہل و آسان گردد اما ہشیاری
 کہ پیش از سکر بود گاہ بود کہ ناخوشی بر خوشی گزیند و از ناخوشی الم یابد و از خوشی لذت اما
 آن برای ثواب و عوض کشد پس او درین مقام موصوف بود بہ صفات صبر و شکر نہ بہ صفات
 صحو و سکر و این دو مقام بہ معنی صحو و سکر مقام بی صفتی است یعنی ازان خداوند است
 سبحانہ نہ اناک بندہ و بندہ میان این دو حال است گاہ در صحو گاہ در سکر و آنچه گفته اند
 کہ سکر عیارت است از رفح تمیز میان احکام ظاہر و باطن بہ سبب انقطاعات نور عقل و در
 اشعۃ نوریات بیان این سخن آن است کہ اہل وجد و طائفہ اند مجبان ذات و مجبان صفات
 منشأ و جدا و لیان نوریات است و منشأ وجد آخر بیان عالم صفات دور وجد مجبان صفات
 فترات و وقفات بسیار اتفاق افتد بخلاف وجد مجبان ذات بسبب عموم ذات و خصوص صفات
 وجدی کہ از عالم صفات بود آن قوت ندارد کہ وجدی کہ آثار انوار ذات باشد و اجد ذات
 در بدایت وجد بجهت قوت و غلبہ کروار و مغلوب سلطنت حال گردد و بافتشاء اسرار الی بطن
 میالات نتماید و یقال السکر اسم یشاد بہ الی سقوط التمالک فی الطرب و هذا من
 مقامات المحببین خاصۃ فان عیون الفناء لا یقبلہ و منازل العلم لا یبلخہ

وندقوط التماک عدم الصبر فالسکر یثا سربہ الی زوال الصبر لاستیلاء
 سلطان الطرب وقوة والسکر مخصوص بمقام المحبتین لان مقام المحبة ملتقى مقام
 العامة وساقه الخاصة والعامة هدم المقيدون باحكام العلم والخاصة هم
 الماخوذون بنور التجلی عن ید العلم والمحبة يتولد بین الهممة والانس والانس
 لا يكون الا بشهوة والمحبوب والهممة لا تقوى الا بالعلم والمحبة اول اودية الفناء
 والعلم حکم بالوجود فيقع المحب فی المحیوة ومن علامات السکر ان يكون المحب
 غریقاً فی بحر السور ولا یفارقہ كذلك المحب الی یفارق السور ومن ذاق شياً
 من المحبة علم صحته هذا القول فنحیم المحبة وایم وصبر المحب عن المحبوب هائم
 والمحبة وان امتزجت لذتها بالمر الشوق الا انه المریطیب لصاحبة بحيث
 لا یختار مفارقتها وبلتذ المحب بالمر الشوق لذته یغلب لذلك الالم یعنی یلتذ
 بذلك الالم ایضاً فیضع اللذة بامتزاج الالم و احکام المحبة والسکر هو
 غیر مضبوطة لا یصرفها الا من وقع فیها و ذاق نعيمها فیر صدق ما قلنا عن علم
 وقال القشیری الخیبة غلبت القلب عن علم ما یجرى من احوال الخلق
 لا شغال الحسن بما ورد علیه ثم قد یغیب عن احساسه بنفسه وغیره
 لو اسرد من تذکر ثواب او تفکر عقاب و ربما يكون الخیبة عن احساسه بمعنی
 یکاشف به من الحق سبحانه ثم انهم مختلفون فی ذلك حسب احوالهم فمنهم
 من لا یجد غیبه ومنهم من ید ومن غیبه والسکر غیبه لو اسرد قوی والغیبة
 قد يكون للعباد بما یغلب علی قلبه یجبر من مقتضیات الخوف او الرجاء والسکر لا يكون
 الا لصحاب المواجید - ورجال سکر منفوت ومضرت نداند و لذت والم غایب بود با وجود لذت
 والم از نفس اشیا غائب نگرود که این صفوت میت است بلکه از تمیز میان نفع و ضرر غائب گردد
 فان غلبات وجود الحق سبحانه لیسقط عن عبد التمییز بین ما یولم و یلذ غلبات یافتن حق سبحانه ساقط
 گروانده بنده را از تمیز کردن میان آنچه دیر از الم باشد یا لذت پس هر که میان عز و ذل
 و جاه و سقوطش تمیز کند علی الحقیقة محب نیست و اشکر من مقامات المحبتین خاصة و

قال ايضا واكوشف العبد نبتت الجمال حصل الشكر والطرب المروج وبام القلب اگر از همه
معاصی دور شوی و بپیمه طاعت با و امرو نهی که آموخته کار کنی از عامه بهشتیان باشی خصوصیت
خاصگان خیر اند دور بینی که سبق از همه بصفا و دل برودند و صعب رون ستمی باشد که کسی را
تمام عالمیش بود و از همه بهشتیان باز پس بود اللهم لانک لنا الی انفسنا و علمنا معاملتنا و لا
لاحد غیرک طرفه عین و لا اقل من ذلک و اجعلنا ممن یتمسک بحبلک و یتجد فی جمیع مآربه
علی جودک و کربا و فی وینه و دنیاہ علی طولک و لطفک یا ارحم الراحمین و نیز گفته اند السکر
و شکر بلحق سر المحمته فی مشاہدہ جمال المحبوب فجاؤة لان روحانیتہ الانسان الی جودہ
العقل لما انجذب الی جمال المحبوب بعد شغل العقل عن النفس و ذل الحس عن المحسوس
والم بالباطن فرح و نشاط و سیرة و انبساط و استعادہ عن عالم التفرد و التمیز و اصحاب
السر و سیر و سیران و ولیمہ لبحیر نظرہ فی شہود و الجمال و ہذہ الحالہ تسمی سکرًا بمشارکتہا لسكر
الظاہر فی الاوصاف المذکورہ الا ان السبب لاستتار نور العقل فی السکر المعنوی غلبتہ
نور الشہود و فی سکر الظاہر غشیان ظلمتہ الطبیعیۃ لان الثور کما یستر بالظلمتہ لیستر
بالنور الخالیۃ کاستتار نور الکواکب نعلبتہ نور الشمس و السکر حال شریف یعتبر علیہ
صحوان فی الصحوا الاول حسیض التقصان لا فادۃ اثباتہ الحدیث و السکر معراج السالکین
لا فادۃ نحو الحدیث و الصحوا الثانی ادراج الکمال لا فادۃ اثباتہ القدم کما یل و فی الصحوا بعد المحولم
اک غیرہا و الصحوا الثانی حال بصیر مقامًا و یكون اعز من السکر و السکر الازیل فی صحوا الثانی
ہو الذی یظہر مشاہدہ جمال الصفات و لا یستقر من حال الشہود و الایزہ و السکر الواقع
فی الصحوا الثانی ہو الذی یظہر من مشاہدہ جمال الذات فلا یزول لعدم استقرار حال شہود
الذات فی الدنیا و موطن استقرارہا الآخرۃ و لا یحصل لاحد فی الدنیا الا لحالات سیرہ فی مع
التدرجت عبارۃ عنہا و الرویۃ الموعودۃ لابلہا فی الآخرۃ ہی ہذہ و یترو و السائرین الصحوا
الاول المثبت للحدیث و السکر الماحی لہ و سیمی ہذہ الحالہ تلویبًا و مناط تلویبہ الجود الذی
ہو منازل الصحوا الاول و السالک لا یستغنی عن السکر المخلص عن الصحوا الاول و حال الشہود
لا یدوم فی البدایۃ بل یلوح و یخفی سربًا فلا یزول نورہ و ظلمتہ و جود السیر بالکلیتہ فاذا استقر

حال المشابهة و ام محو الحدیث و اثبات القدم و سمي هذه الحالة تمکیناً لدوام الوجدان و صاحب
 السکر لا یوم و حیدانه و یکون ماموراً تحت تصرف التلویین : اهل تمکین کسانی اند که از رقی
 تصرف کون آزاد شده اند و حجاب از پیش بصیرت ایشان برداشته شده و در حال ایشان
 راه نیابد و هیچ چیز از کمالات سیر ایشان را از مشاهده محبوب و اشتغال با و مشغول نتواند کردن
 و اینها در عین شهود احدیت اند اختلاط با خلق و مشاهده احوال ایشان در ایشان اثر نکند و صفت
 ایشان را تغییر نتواند کرد چنانکه اهل تلویین را و اهل تمکین را نیز تلوییات احوال هست اما فرق
 آنست که ایشان بر احوال باطنی خویش غالب اند و متصرف می توانند پوشید و قالوا فی الفرق
 بین المقام و التمکین مقام عبارت است از اقامت طالب بر ادای حقوق مطلوب بشدت
 اجتهاد و صحت نیت و تمکین رفع تلویین است و حال و مقام بمعنی نزدیک است و مراد
 از تلویین گشتن است از حال بحال و مراد از تمکین آنست که متمکن باشد متردد نباشد درخت
 خود بکسر حضرت برده و اندیشه غیر از دل ستوده و مقامات منازل را هست و تمکین قرار
 اندر پیشگاه است تمکین عبارت است از اقامت محققان در محل کمال و درجه اعلیٰ رسول
 صلی اللہ علیہ وسلم متمکن بود از آنکه تا قاب قوسین و در عین تجلی بود از حال نگشت و تخییر نیارد و
 آب در جوی روان باشد چون بدریار رسد قرار گیرد چون قرار گرفت طبع نگراند هر گرا آب
 باید پوی میل نکند صحت دی آنکس طلبد که جوهر یا بد یا ترک مهر و جان بگوید و سرنگول سار
 خود را در اندازد و اگر چنان نکند جوهر عزیز مکنون بدست نیاید و چون قطع منازل و گذشتن
 مقامات به محل تمکین رسد اثبات تلویین از وی ساقط شود و اخلع نعلیک و الق عصاک
 نعلین بیرون کند عصا بیفکند که آن آلت قطع مسافت بود در حضرت و حد مسافت آنجا
 محال باشد موسی صلوات علیه و سلم ممتلون بود حق تعالی بیک نظر که بر کوه تجلی کرد هوش
 از وی بشد و تشر موسی صدقاً و رسول صلی اللہ علیہ وسلم متمکن بود و این درجه اعلیٰ بود و تمکین
 بر دو گونه بود یکی آن است که نسبت تمکین وی بمشاهد خود بود باقی بالقصه بود و آنرا که حواله تمکین
 بمشاهد حق بود فانی بالقصه بود و مرد فانی صفت را فنا و بقا و وجود و عدم درست نیاید این
 اوصاف را موصوف باید و چون موصوف مستغرق بود حکم و صف از وی ساقط شود و اندرین

معنی سخن بسیار است و مادام که سالک از حق صفات نفس عبور نکرده باشد و بعالم صفات حق نرسیده باشد آنرا صاحب تلون نگونید چه تلون به جهت تعاقب احوال مختلفه باشد و مقید صفات نفس را صاحب حال نخواند پس تلون ارباب قلوب را تواند بود که هنوز از عالم صفات تجاوز نکرده اند و بذات نرسیده زیرا که صفات متعدد است و تلون جای بود که تعدوی باشد و ارباب کشف ذات از حد تلون گذشته اند و به مقام تمکین رسیده چه در ذات بجهت وحدت بغير صورت نه بندد و خلاص از تلون کسی را بود که دل او از مقام قلبی به مقام روحی عروج کرده باشد و از تحت تصرفات بیرون آمده و در فضا بر قرب ذات متمکن گشته و اینجا لطیفه البیت و هما تا که چون قلب از مقام قلبی به مقام روحی رسد نفس نیز از مقام نفسی به مقام قلبی پیوندد و تلونی که پیش از ان قلب را بود از قبض و بسط و حزن و سرور و خوف و رجاء درین مقام عارض نفس نشود و نفس به نهایت قلب صاحب تلون گردد و این تلون به حقیقت تمکین را قیاس نباشد به سبب عدم احتجاب نور کشف و تغیر بوجود این تلون و ممکن نیست که تا رسم بشریت باقی بود تغیر از طبیعت لکلی مرتفع شود و لیکن آن تغیر صاحب تمکین را از مقام تمکین خارج نگرداند و فی العوارف المعنی یا التمکین ان لا یكون للعبد تغیر فانه بشر و انما یعنی به تمام ماکوشف به من الحقیقة لا یتواری عنه ابدًا ولا یتناقص بل یرید و صاحب التلون قد یتناقص الشیء فی حقه عند ظهور صفات نفسه و یغیب عند الحقیقة فی بعض الاحوال و لیکن ثبوت علی مستقر الايمان و تلوسیه فی ذواته الاحوال و قال بعض کبراء العارفين فی شرح الالفاظ التي تدلها الصوفية المحققون من اهل الله سبحانه و تعالی التلون هو بثقل العبد فی احواله و هو عند الاكثرین مقام التناقص و عندنا هو اكمل المقامات و حال العبد فی حال قول کل یوم هو فی شان و التمکین عندنا هو التمکین فی التلون و قبل هو حالة اهل الوصول و انما قال هو عندنا اكمل المقامات لانه رحمة اللہ اراد بالتلون الفرق بعد الجمع اذ لم یکن کثرة الفرق حاجته عن وحدة الجمع و مقام احدیة الفرق فی الجمع و انکشاف حقیقة قوله تعالی کل یوم هو فی شان و لا شک انہ اعلى المقامات و عند الاكثرین ذلک نهایتہ التمکین و قال فی شرح المنازل السائرین آخر مقامات الولاية و نهایتہ مراتب

التدنی و بدایۃ مقامات التدری لانه اذا روالی البقاء و خلع علیہ خلعة الوجود للاصطفاء
 و انشرح صدرہ بالتدسجانه و شاهده رسوم الخلقیتہ فی عین الحقیقہ فادنی حقایق المعارف
 و المحکم الی ہی من اسرار الاسم الہادی لتملیک الناس بالاصالۃ ان کان نبیاً و لا قبا
 الخلافۃ ان کان ولیاً معنی غیبت آن باشد کہ نبیہ بکلی از حظوظ نفس غایب بود و اصل بدان
 نظر و انصاف نکند و آن حظوظ قائم باشد و موجود در آن و لیکن او بمشاہدہ حقوق حق از
 ملاحظہ آن غایب باشد و فانی چنانکہ ابوسلیمان دارانی گفت در حق آن راعی چنانکہ
 اورا گفتند کہ کنیزک بود قاہرا در بازار دیدند او گفت کہ آن زرقاست و تا آن زمان او
 از کبودی رنگ چشم و از لون آن کنیزک غایب بود ابوسلیمان گفت کہ حق سبحانہ و تعالیٰ دیدہ
 دل اوراعی را کشادہ و دیدہ سرش را پوشیدہ چہ او از ثروت و کبودی آن کنیزک غایب بود
 فاما لذت آن در و باقی بود لقولہ ازرقانی و معنی شہود آن بود کہ در ہر چہ نظر کنی بحق کنی نہ
 بنفس یعنی در ہر چہ تصرف کنی باید کہ از سر عبودیت و فروتنی کنی نہ از سر شہوت و لذت نفسانی
 و غیبت دیگر بہست بالاتر ازین و آن غیبت بود از فنا و فانی بشہود بقا و باقی بمحبوب
 چنانکہ حارثہ از ان خبر دادہ است و این شہود شہود غلبہ بود نہ شہود عیان و غیبت شہود
 نفع و ضرر بود نہ غیبت احتجاب و استتار بعضی مشایخ گفتہ اند کہ شہود آن است کہ
 مشاہدہ حق بر تو چنان غالب بود کہ ہر چیز را کہ مشاہدہ کنی از مادون حق اورا صغیر و حقیر و
 معدوم الصفتہ یابی مرحق را سبحانہ چنانکہ گفتہ اند الا کل شیء ما خلی اللہ باطل و ہمچنانکہ موسیٰ
 علیہ السلام گفت ان ہی اللافتنک و شہود حق سامر را اسبح و جودی نیافت و اورا
 کا المعدوم داشت و این کمال صحت حال بود با حق قال الجنید الصحو عبارة عن صحۃ الحال
 مع اللہ سبحانہ و لایدخل فی تحت صفات العبد و کتابہ و بعضی گفتہ اند کہ صحو عبارت بود از
 معاودت قوۃ تمیز و نشأت ثانیہ اورا وجود باقی بخشد کہ از لہجان التوارذات متلاشی
 نگردد پس عقل کہ رابطہ تمیز است معاودت نماید مظهر از لوث و حدوث و باقی ببقاء حق
 و برزخی گردد میان روح و نفس تا بریکدیگر لغبی نکنند و حکم جمیع را با مستقر خود کہ عالم روحست
 راجع گردانہ و حکم تفرقہ را با محل خود کہ عالم نفس است رد کنند و تہذیب اقوال و ترتیب افعال

و حفظ آداب و کتم اسرار هر یک دیگر باره باز آید و چنانچه که از آفت زوال امین بود باید دانست
 که صحو امر است نسبت و محو را نیز مراتب است و محو را چون سکر و اول و در آخر حالتی دان
 اشده از سکر چه میاں سکر و سکران بیچ فرقی نیست و اول مراتب صحو صحوست که پیش از
 سلوک می باشد و او وسط مراتب آن صحوست که بعد از سکر اول می باشد و آخر مراتب
 صحو صحوست که بعد از سکر دوم می باشد و در صحو اول سالک مشاهد کثرات است و مخلوق
 محو نسبت از حق و در صحو میانه گاه حق بنید و گاه خلق و در صحو آخر به حق محو باشد از خلق
 و در محو بعد از صحو که نهایت سیر سالک است نه حق حجاب خلق گردد و نه خلق حجاب حق و چون
 این بدالتی که آخر محو بعد از صحو است مقابل اول صحو است حالته اولی سالک است که
 هنوز سالک قدم در سلوک ننهاده است آنجا همه کثرات بود و بیچ و وحدت نه و اینجا همه آن
 کثرت است در عین وحدت و آن را کم گروه است در حالت صحو اول آنرا باید و همچنین در
 حالت محو ثانی آنرا نیز باید دانست زیرا که او در صحو می ماند بلکه در تلویحات احوال است
 از حال بجال و از مقام به مقام میگردد تا از اهل تمکین گردد و به مقام قربت رسد و آنجا بار
 یابد آنچه داشت یعنی بعد از محو و بعد از صحو ثانی سالک صاحب مقام تمکین گردد و در عین
 جمع تا تواند کثرت کم کرده را در وحدت باز یابد و بیچ کرام حاجب و مانع آن دیگر نشود و
 این مقام را فرق بعد از جمع و جمع الجمع گویند که این حال او را میسر نشد هنوز ناقص است که
 کثرت خلقی بست بنید نفی نتواند کرد و وحدت حقیقتت بنید اثبات نتواند کرد و اگر یکی را از این هر
 دو نفی کند در مشاهد خلل دارد و دیده وحدت بین او معلول بسبب نقصان است پس کمال
 در آن است که در سالک بقایا و صفات بشریت نمانده باشد که مفضی بلبس و حجاب گردد
 که افعال و صفات و ذات او در افعال و صفات و ذات حق با الکلویه فانی گشته باشد و چون
 دوگانگی عارضی برخواست یگانگی اصلی برخواست و وجودات و همی چنانی چون نهان شد و تحت
 نور عظمت ذات جز ذات نتوان گفت که برخواست رو بود که دوستی حق سبحانه و تعالی بر دل
 بنده سلطنت ظاهر کند و به غلبه و افراط آن عقل و طبایع از حمل آن عاجز گرداند و امر وی
 از کسب وی ساقط شود و آن گاه این درجه را جمع گویند و جمهور محققان تصوف نصره

اللہ تعالیٰ و جو ہمہم در مجاری عبادات و رموز ایشان مراد یہ لفظ تفرقه مکاسب باشد و بلفظ جمع مواہبیا بعضی مجاہدت و مشاہدت و عز بندہ اندران بود کہ افعال خود را و افضال حق مستغرق یا بدو مجاہدت را و حق بدایت منفی قیام بحق باشد و حق سبحانہ و تعالیٰ تائب اوصاف او فعلش را چلہ اضافت بحق سبحانہ و تعالیٰ بود تا از نسبت کسب خود رستہ باشد فی سبب و بی بصیر الحدیث چون بندہ مجاہدت یا تقرب کند تا ویرا بدوستی خود رسانیم و ہستی ویرا دروی فانی گردانیم و نسبت وی از افعال وی نیز دانیم کسب وی از ذکر وی فنا شود ذکر ہا سلطان ذکر وی گردد و نسبت آدمیت از ذکر وی منقطع شود ذکر وی ذکر ما باشد تا در غلبہ حال بدان صفت گردد کہ ابو یزید گفت رحمۃ اللہ کہ سبحانی ما اعظم شانی -

نظر

خواہی کہ بیابی دوست خود را گم کن ، کین گم شدن از برای آن یافتن است
اول جمع حدیث من جعل الہوم ہما واحدا جمع ہمت بود و آنچنان بود کہ ہوم او ہی
واحد گرد چنانکہ در حدیث آمدہ است من جعل الہوم ہما واحدا ہم المعاد کفاه اللہ سایر
ہوم و من تثبت بالہوم لم یبال اللہ فی ای او دیتہا بہلک و این حال بیاضت و مجاہدہ
بود و مراد این طایفہ از جمع آنست کہ جمع ہم اورا حال گرد یعنی کہ ہوم او متفرق نشود تا
آن بہ تکلف آنہا را جمع کند بلکہ خود مجتمع شوند و در جمع ہم بہ سبب شہود جامع این ہوم کہ حق
سبحانہ ہمہ این ہوم ہی واحد گردند جمع آن است کہ بندہ ہلگی وجود حق را باشد چنانکہ ذرہ از
وجود او بغیر مشغول نبود اما تفرقه کہ عقیب جمع بود جدا کنندہ بود میان بندہ و ہوم او در حفظ
و مشتملیات نفس و آن ہوم و طلب آسانی و لذات و مشتملیات نفسانی باید کہ برای
طلب خطوط گردد و ملاؤ نفس از وسیع فعل و حرکت صادر نشود و گاہ بود کہ بندہ بہمگی خود ناظر
و لکن آن خطوط گردد و لکن میان ایشان حایل و مانعی گردد او از حاصل کردن آن خطوط
منسوع و باز داشته بود چنانکہ از آن معنی اورا بیچ دست نہد و میسر نشود و او در آن منع
کارہ نبود بلکہ راضی بود و آن معنی را مرید و خواہان باشد زیرا کہ دانند کہ آن خواست خداوند
است سبحانہ کہ او را از برای بندہ گی خود از ہر چیز کہ او را حضرت او تعالیٰ دور می کنند

منع کرده است و محفوظ داشته و لطف و کرم و فضل خداوند سبحانه بیند در حق خویش که از میان چندین خلق او را برای خود برگزیده است و از ما دون حق بخود کشیده از بعضی بزرگان پرسیدند که جمع جمعیت گفت جمع آنست که اسرار الهی را جمع کنی برای آنکه ترا از حق سبحانه و تعالی چاره نیست و همگی خود را در عبودیت و عبادت او تعالی تهر کنی چون او را شنید و شنید نیست از دیگری پرسیدند گفت که بنده را بخود جمع کنی چون بعجز و تصور خود شتاسا شست و بیچارگی و ضعف اعتراف آورد و پراکنده و متفرق گردانید از خود وقتی که او را با افعال و اقوال و اعمال خود و غیر آن از مخلوقات جست و طلبی حق را با سباب حستن موجب پراکندگی بود و مشاهده کردن حضرت در هر ذره چنانکه گفته اند ما نظرت فی الشیء الا و راست التذفیه موجب حصول جمع و جمعیت باشد تفرقه که این بزرگ بیان می کند تفرقه ایست که پیش از جمع بود و معنی تفرقه آن است که یا اعمال و افعال به حضرت پروردگار سبحانه تقرب حستن عین پراکندگی است و جمع آن است که مقرب و نزدیک کننده بندگان به حضرت حق سبحانه جز حق زانه بیند و ندانند بزرگی و برین معنی می فرماید:

الجمع افقد هم من حیث هم قدماً   و الفرق او جد هم حیثاً بلا اثر
فأنت نفوسهم والفقدهم فو قهم   فی شاید جمعوا نیه عن البشر
و جمعهم عن نعوت الرسم محو هم   مایوشه التلوین بالغبس
والعین حال تلاشت قدیمهم   عن شاید الجمع اضمار بلا صور
حتى لو فی لهم فی الفرق ما عطفیت   علیهم منه حین الوقت فی الخضر
فا لجمع غلبت هم والفرق حضر هم   والوحد والفقده فی بدین بالنظر

معنی بیت اول که گفت الجمع افقد هم آنست که ایشان را بوجود خود عالم گردانید تا بدانستند که ایشان را در قدم جز علم حق سبحانه و تعالی وجودی نبود و هم بدین علم بدانستند که اکنون که درین عالم موجودند هم بدو موجود گشتند بخود پس و خود از ان حق بود سبحانه و ایشان را معلوم شد که اکنون معدوم و منفقوه اند چنانکه در قدم و ازل بودند پس جمع نبرد قابل این ابیات حاله قدم است که خلق را جز در علم حق تعالی وجودی نبود و تفرقه حال خروج

ایشان از عدم بوجود آمدن معنی بیت دوم که گفت فاتت نفوسهم یعنی نفوس خود را درین عالم چنانکه
 معدوم و مفقود یافتند که پیش از وجود در قدم در علم حق تعالی بودند و خود را در محل بیخ تصرف
 ندیدند چنانکه می فرماید لایکلون لانیفسهم نفعا ولا ضررا و معنی بیت سیم که گفت و اجمعهم انست
 که جمع شدن ایشان از نعوت رسم و نشان محو شدن ایشان است از هر دو کون و روی اثر کنند
 و او را تنغیر گرداند از حالی بجالی معنی بیت چهارم که گفت المعین حال تماشای آنست که چون
 به مقام جمیع که عالم قدس است مطلع شود و خود را در آن مقام به صورتها و اشکال مشاهده کند
 آنچه نعوت و صفات و رسوم و احوال و زمان و مکان که او بعد از عبور طراز آن مقام بدان
 تعلق گرفته است از آن مضمحل و متلاشی گرداند و او را جز وجود علمی که در قدم داشت نماید معنی
 بیت پنجم که گفت حتی توفی آنست که ایشان را از عالم غیب به عالم شهادت آورد تا هر چیز که
 در عالم قدم برای ایشان مقدر کرده بود و نباده پریشان براند از لطف و قهر و عز و قل و سعادت
 و شقاوت و غیره معنی بیت ششم آنست که گفت فالجمع غیبهم که جمع ایشان بحضرت حق سبحانه
 و تعالی غیبت ایشانست از وجود خودشان با خود آمدن ایشان و نظاره کردن افعال و احوال
 خود و تفرقه در پراکندگی و دوری است از حضرت پروردگار تعالی و تقدس و وحد و تقد و در حالت
 متغایر اند از احوال بنده نه از آن حق سبحانه و تعالی و التذاعلم اهل معرفت گفته اند که جمع برو
 گونه است یکی جمع سلامت آن بود که حق سبحانه و تعالی در غلبه حال و قوت و جهد و قلق شوق
 که در بنده پدید آید و عاقل بنده باشد امر خود بر ظاهری میراند ویرا بگذارد و فرمان و به محبابه
 می آید و نگاه میدارد و چنانکه سهیل بن عبداللہ تستری و ابوحفص عدا و نیشاپوری و ابوالجہا
 سیاری مروزی و ابوزید سیطامی و ابوبکر شبلی و ابوالحسن حصری و جماعتی از کبار مشایخ قدس اللہ
 ارواہم پیوسته مغلوب بودند تا وقت نماز اندر آمدی آنگاه بحال خود باز آمدندی و چون نماز
 گذاروندی باز مغلوب گشتندی و جمع تکسیر آن بود که بنده اندر حکم و له مغلوب شود و حکمش چون
 مجانبین بود پس یکی ازین دو معذور بود و یکی مشکور و آنکه مشکور بود روزگارش قوی تر از آن بود
 که معذور باشد و امام عالم عارف ربانی ابوعقوب یوسف ابن ابوبہدانی رحمۃ اللہ فرموده اند

له مطلب ذکر امام عارف ربانی امام ابویوسف بہدانی قدس سرہ

اول درجه در بیان جمع و تفرقه آنست که جمله حواس و اندامها و ولایت دین و خانه مسلمانی و حجره تقوی مقیم و مستقر بود تا در وظایف و حقوق دین جمع باشد و اگر یکی ازین حواس برخلاف دین از بد و نفاق امر و نهی و طاعت کتاب و سنت بیرون شود در عالم دین تفرقه لازم آید باشد درجه دوم در بیان جمع و تفرقه آن است که این حواس و اعضا اگر چه از محرمات دور بود و اجتناب از محرمات در مقام جمع بود لکن در شهوات حلالی در عین تفرقه بود زیرا که شهوات حلالی چون به مقدار ضرورت و حاجت تن بود و نفس پرستی بود و نفس پرستی مایه همه کدورتها و وحشتها و ظلمتها عالم دل بود و گرفتاری شهوات حلال و نهیات جایز شرع تفرقه عالم دلست چون دل یکی است خلقان را و این بیچاره در بشروه هزار عالم بنام وی جز این دل نبود و دنیا بدو همان دل که یک است در او دیبا و شهوات متفرق شد و طاعت بار خدای سبحان از کجا جمع گردد و چون روی جمعیت نهد تا بجدی رسد که خوردن و پوشیدن و انواع تمتعات کیتی محنت و مصیبت روزگارش بشود و عبادت و طاعت پروردگار جل ذکره صلوة و قره العینش گردد و گرفتار طاعت و خدمت شود و درین محل تفرقه گرفتاری شهوات حلالی رفت و در گرفتاری خدمت و طاعت جمع گشت درجه سیم در بیان جمع و تفرقه آن است که چون طاعت بار خدای سبحان مشرب و نذیب وی گشت همچنان که در ابتدا و کان مکاسب پیوسته معمور و آشتی بمعاملت تجارت اکنون دکان سوز و نیاز و غیب نهادن خویش بقدر وسع و طاقت آبادان دارد درین معنی جمع باشد اما تفرقه وی درین درجه آن بود که تن خدمت می کند و لکن بدل غائب میماند بچشم می گیرد و لکن باند لیشه هر جا میرود - بزبان عذر میخواهد و بطبع هر جای آویز و داین تفرقه بود درین درجه آنگاه ازین تفرقه بعالم جمع رسد که دل در ارادت پادشاه سبحان قرار گیرد و دایم مبری از جمله خواستهها چنانکه تن ایستاده بود در قدمگاه طاعت معرض از همه شهوتها چون دل جمع گشت و در یک ارادت آنگاه هر چند گرمتر خسته تر در مقام طلب تیر تر و برگزاردن و اجبات حریص تر و در خصوصت اصداد راه تمام تر صفت جمعیت درست تر و از قی تفرقه آزاد تر شود درجه چهارم در بیان جمع و تفرقه

له مطلب - آنکه شهوات حلالی که متجاوز از قدر ضرورت باشد نفس پرستی و سبب تفرقه دلست

آن است که دل اگر چه همه طاعت گردد و تن همه خدمت گردد چنانکه در خدمت و طاعت هیچ شریکتی
از هواد نفس نماند و این هر چند جمعیت طاعت است لیکن تفرقه از آنجا که نظر صادقان و مخلصان
بر طاعت نیست از بهر آنکه ناظر طاعت بودن در حال طاعت و نگرستن بجال خدمت در حال
خدمت متفرق شدن است از دید توفیق جمال طاعت و نگرستن بغير است خدمت و طاعت
اگر چه محمود است لکن بوی مشغول شدن از دید توفیق بار خدای سبحانه نامبارک است همه
عجب متعبدان ازین نظر خواست مومنان را بجبری که بر ظاهر و پندیده تحقیر نگرستند خود را
بدان چند رکعت نماز بزرگ دانستند و این جبری بزرگ است عارفان آنچه بر ظاهر بنید کشیم شفقت و
رحمت نگرند و رواندارند که در سر ایشان را کاری بود که بدان کار را امتعبدان سبق برند عارف پندیده
قضا و قدر خلق نگرند تا ویرا بخلق آویزی نبوده بصلح و نه بجنگ که دل یک است چون نمی صلح تجارت
هد و نمی بجنگ نفقه شد عارف بچه سرمایه با پادشاه خود جل ذکره تجارت کند و مقصود ازین سخن
سقوط امر معروف و نهی منکر نیست عارف بر منکرات انکار کند با مرتحق سبحانه و تعالی
برای حق در هر چه نامشروع باشد لطف و جمال بیند آموزد برضاک من سخطک مطیع که دیده بر
طاعتها خود دارد و غافل از دید توفیق و تفرقه است تا دیده سر و دل و جان از طاعت
بزنند و توفیق حق جل و علا مستغرق و مستهلک نشود از دست تفرقه نجات نیابد و هر چند
دید توفیق بیش بود جمعیت بیش بود و هر چند جمعیت بیش بود انکسار و افتقار بیش بود
ارتفاع و اعتلا بحضرت جبار جل ذکره بیش بود هر چند ارتفاع و اعتلا بحضرت حق سبحانه
بیش بود مشاهده بیش بود و درجه پنجم در نشان جمع و تفرقه آنست که هر چند بنده در نظاره
توفیق جمع بودند یعنی که اگر بنده از بندگان خلق با مجازیت خداوند ایشان و مجازیت بندگی
ایشان عوض طلب کند در کار خویش ویرا بناوانی و بدون سمعی نسبت کنند و چون باوی نیگونی
کنند و زخور همت او کنند پس بندگان خداوند سبحانه که بنده بر حقیقت اند و وی جل ذکره
خداوند مالک و پادشاه بر حقیقت است اولی تر که کار او بعوض نکنند تا ایشان را به
عقلی نسبت نکنند و از خلعتها و کرامتها محروم نگرینانند دولت جمعیت آن گاه رو نماید که
خواست عوض از دل پاک شود و طلب مرد از فکر و خاطرش سترده شود بدان مقدار

که ازین معانی آرزوی شود از تفرقه خلاص می یابد و به جمعیت متزین میگردد و در ابتدا الامر من قبل و
 من بعد بگیرد از الفاظ اصطلاحیه ایشان تجلی است قال بعض الکهار رحمة الله علامته تجلی الحق سبحانه
 علی الاسرار ان لا شهید استر یا تسلط علیه التعبیر او بحسب الفهم فمن عبر او فهم فهو خاطر
 استدلال لا ناظر اجمال بعضی گفته اند تجلی چهار نوع باشد صورتی و نوری و محتوی و ذوقی و
 صورتی تجلی آثار نیست و بگونگی صورت جمیع امکانات مفر و آنها و موافقاتها و مرکباتها و محتم
 علی صورت صاحب تجلی و بخشی علیه من قوله سبحانه ما اعظم شأنی وانا الحق و لیس فی خلقی سوی الله
 و بخشی علیه فی غیرات التشبیہ فی الاول والاخره فی الاتحاد و عدم تجلی نوری که افعالی است و
 بخشی علی صاحب تجلی وقوعه فیما فی الحول و الماحاد سیم تجلی معنویت که صفایست و بخشی
 علی صاحب تجلی وقوعه فی ورطات الازکار الکتاب و السننه چهارم ذوقی است که
 و انیسست و هو مشرک عن المعنی و النور و الصورة عما فیہ من الفاظه و بشره الحیوة المحمودة كما
 اشار الیه خاتم النبیین صلی الله علیه وسلم فی دعائه اللهم زوقنی فیک تجلی تجری علی لسان
 صاحب تلك الحالة کثیر فی الابدان یادل المتحیرین و لا یوجد الصوریه و النوریه و المحسوسه
 عن غیر ان لصاحب الذوق فلا یطن ظمان انہا ہی الذوقیه کلا یحرم عن الکمال فعن ہذا اذا
 انکشف علی اہل الحقایق اسرار الامور علی ما ہی علیہ نظرہ الی الفاظ الوارودہ فی الشرع فما
 واقف ما شاہدہ الفاظ فروعہ و ما خالف الو و لتیقن الذوقیه المخصوصه بالتجلی التزاتی منزلیہ
 عن جمعہا فمن لم یکن له شیخ ینبغی ان یقول بعد الافاقہ عن تلك الحالة متصورا لصور و یا
 منورا لنور و یا تلقی المعنی و یا خلق الذوق انت منزہ عن جمیع ما لا یلیق بکمال و حد تک و
 قد سک وانت موثق بان مرادک من الاراءات و التجلیات تربیک ایا تانی ترجمۃ الحوارث
 اول تجلی کہ پرسالک آید در مقامات سلوک کہ تجلی افعال بود و نگاه تجلی صفات و بعد از ان تجلی
 ذات زیرا کہ افعال خلق نزدیک تر از صفات بود و صفات نزدیک تر از ذات و شہود تجلی
 ذات را مشاہدہ حال ارواحست و مکاشفہ حال اسرار و حاضر حال قلوب و مشاہدہ از

له مطلب - فیہ ذکر محضره و مکاشفہ و مشاہدہ

کسی درست بود که بوجد مشهور و قائم بود و تجرد چه حد میان لطافت نور قدیم تواند بود و نا شایسته در
مشهور و قانی و بدو باقی نگردد و مشاهده نتواند بود به تحقیق بیاید و آنست که آنچه از حق بوی قالیض
می شود محض لطف و عنایت اوست سچانه نه تابع کسب و استعداد او را قبول می کند علی بن استعد او
را نیز موهبت و عطاء حق و اند زیرا که میان بنده از جهت حدود نشاءت و ضعف ترکیب
و عجز بشریت و جناب حق سچانه که مطلوب همه طالبان و قبله جان همه مچبان است با قدم ذات
و قوت و وحدت و قدرت الهیت بعد مناسبتی تمام است چنانکه میان بصر کور مادر زاد و دیدن
سهی و گفته اند دل دروینا خدایرا سچانه چنان بنید که چشم در آخره که اقال عمر رضی الله عنه را بیت
ربی بعین قلبی اما تفاوت و در تربت عجب و بیت و منازل قرب است عوام و ما خرت خدایرا
سچانه چنان بینند که اولیا در دنیا می بینند و اولیا در آخرت چنان بینند که انبیا و در دنیا می
بینند و انبیا در آخرت چنان بینند که پیغمبر صلی الله علیه و سلم در دنیا می دید و ویدار خدای
سچانه در آخرت میان انبیا گذشته و پیغمبر صلی الله علیه و سلم برابر نباشد لا یشار که فیہ غیره
عبارت از آن است اختلافی که در طبقه اولی افتاد که رسول خدایرا سچانه و رشد با معراج ویدیا
ندید عالیته رضی الله عنهما می گوید که چشم سر ندید و عبد الله ابن عباس و بعضی از صحابه می گویند
که ویدیا قالت عالیته رضی الله عنهما رای ربه عز وجل بقلبه ولم یره بعینه و بكذا قال النبی علیه
السلام را بیت ربی بقلبی و ما رایته بعینی و به تاخذ و قال ابن عباس رضی الله عنه رای ربه بعینه
و قال کعب رضی الله عنه ان الله تعالی قسم کلامه و رویته بین محمد و موسی علیهم السلام و کلم مع
موسى عز منین و آه محمد علیه السلام مرتین و ما تراو علی هذا میان این دو روایت هیچ تناقضی نیست
از آنکه مصطفی را چندین نوبت معراج افتاده بود عالیته رضی الله عنهما حکایت از معراج می کند که
در روایت مصطفی را در فراش او افتاده بود و این معراج در وسط حال خوابه را علیه السلام افتاده بود
و دیگر آنکه بعین یقین مشاهده افتاده بود و بحق یقین رسید و عبد الله بن عباس حکایت از معراج
می کند که در یک افتاده بود و به تجلیات صوری مشرف شده و آن معراج در بدایته مضمحلیات صوری

در بیان معراج نبی صلی الله علیه و سلم در روایت حق سچانه در روایت المعراج - ۱۲

Marfat.com

بوده و آن معراج که در نہایت ہدایت افتادہ بود و شمر تجلیات توری بودہ کہ صورت و نور محمود بودہ
 و بعد از آن تجلیات معنوی زد و قشیش بود و در بدایہ نہایت و نہایت بہ نہایت از نور ہم منزہ
 بود و ہر یک از آن اختلاف در مقام خود موافق نص است قولہ تعالی لا تدركہ الابصار فی
 التجلیات المعنویۃ والذوقیۃ و قولہ وجوه یومئذ ناظرۃ الی ربہا ناظرۃ فی التجلیات الصوریتیۃ
 و فی التجلیات النوریۃ کما قال محییاً لعالی شہ رضی اللہ عنہما حین سالتہ عن مشاہدۃ الحق
 سبحانہ فی الصورۃ قال لا بل اری نوراً در حدیث کہ اتفاق شیخین است بر صحتہ آن می فرماید
 کہ روز قیامت حق سبحانہ بر اہل عصات تجلی کند فرماید کہ من خدای شما یم ہمہ گویند ما انت
 بر بنا و الست ربنا و نحن نلتظرون فیقول اللہ الی صورۃ یعرفونہا فیہا فقال المؤمنون
 انت ربنا و سجدوا لہ و الکافر اذا اراد ان یسجد لہ جعل ظہرہ طبقاً این تجلی ہم در صورتی باشد و
 الا حق تعالی منزہ است از آن کہ ممکن را ممکن باشد در دیت ذات او سبحانہ و واجب است
 کہ واجب الوجود را سبحانہ مقیس دانی از ہر چہ در وہم و در فہم و در عقل و ہر چہ در گمان آید
 از آنکہ ہمہ مخلوقات او باشند و قولہ علیہ السلام فی احسن صورۃ و المذہب فیہ ان یومن بظاہرہ
 و یفسر بہا لیسر بہ صفات الخلق بل ینبغی الکلیفیۃ و یوکل علم باطنہ الی اللہ سبحانہ فانہ تعالی
 یری رسول صلی اللہ علیہ وسلم بالشاء من استار الغیب مما لا سبیل لاحد الی او را کہ با الجسد
 والا جتہا و در تجلیات صورتی عجایب بسیار واقع است و در طہ عظیم است بیشتر سالکان کہ
 محفوظ و ولایت شیخ کامل نبودہ اند و در طہ حلول و در غمزہ اتحاد افتادہ اند و ہلاک شدہ اند
 و ندانستہ اند ترسایان درین مقام بیشتر اند و این تجلی در صورت خاک و آب و ہوا و آتش
 و افلاک و انجم واقع شود و باز در صورت معدن و نبات و ثعبان و انسان بر آید و در سبوح کلام
 ازین صورتہ این آنست کہ در صورت انسانی در هر و سالک صاحب مشاہدہ پدید آید
 نیاید شیطان علیہ اللعنۃ بدین حدیث کہ از مصطفی صلی اللہ علیہ وسلم منقولست کہ ان اللہ
 تعالی الخلق آدم علی صورتہ او علی صورۃ الرحمن عقل سالک صاحب مشاہدہ را بذر و اگر را بطہ

نہ مطلبہ - بیان اختلافی کہ در حلقہ اولی افتاد و در روایت حق سبحانہ و تعالی در لیلۃ المعراج ۱۸ -

دل بولایت شیخ کامل محکم باشد ہم در حال او را ازین مقام بگذارند و بروی روشن شود کہ مراد حضرت رسالت صلی اللہ علیہ وسلم درین مثال آن بودہ کہ تا خلق را نموداری باشد نفاذ سلطنت الہی و مملکت خود چون نفاذ امر روح انسانی در عالم خاص کہ بدن اوست . واللہ اعلم کہ افق صورتی احسن تقویم عبارت از آنست انسان را ثابت است و ازین جهت است کہ آدمی مظہر جمیع صفات حق است سبحانہ ، و غیر او را از مخلوقات این درجہ نیست چہ الصفات بہ صفات ذات غیر انسان کامل را و از سایر مخلوقات میسر نشود . شطاح فارس عارف عاشق شیخ روز بہان نقلی شیرازی رضی اللہ عنہ در کتاب کشف الاسرار خود چنین آورد کہ در علوای سکر حق تعالی بر من تجلی کرد و در صورت ترکی قبالبستہ و کلہ بافتہ کلاہ کج ہباوہ دست و در ذیل جلالش زدم گفتم حق و عدہ ذاتیہ تو کہ ترا چنان شناختہ ام کہ ہزار صورت بر آئی و در ہزار لباس عزت و کسوتہ جلوہ فرمائی یکسر موار معرفت تو تغیر نیاید باز گفتم کہ بجلال احدیت ذاتش کہ دست از دانش ندا شستم تا بہ تجلی اجل و کشف اعظم بر من متجلی و منکشف نگشت اندران حالت روز بہان نماند و نیست شد جناب حق سبحانہ و تعالی بہ بی نیازی موصوف است و قدیم و لامکان است و او را مثل و مانند نہ پناہ ہمہ نیاز مندان است بکفایت صمدیت حاجات بندگان بہر و بندہ محدث و مکانی مقید بحبہ و قید بندگی بنا برین معنی گویند کہ رویت در دنیا بچشم سر ممکن نیست و از قبیل محالات است اما بچشم دل ممکن است و آن وقتی میسر شود کہ دل از اوصاف ذمیمہ بیرون آید و بہ مقام مولود قبل ان تموتوا برسد و حیوۃ قریباً او را زندہ گرداند ہر گاہ کہ آئینہ دل را در برابر آفتابان جمال بدارد عکس جمال در آئینہ دل بتابد بخود بان جمال بنیا گرد و قال بعضهم قدس القدر و اہم نوع عالی از توجہ آنست کہ طالب متوجہ ملاحظہ حضرت عزت را عزت شائہ مجر و از لباس حرف و صوت و عری و فارسی صمدت توجہ خود سازد و نگذارد کہ ملائسات حوادث از چشم و عرض و جوہر زحمت آورد و اگر بہ سبب قصور نتواند بنا بر حدیث را بت نور انبیا حضرت عزت را

بر صفت نورانی است برابریت بداد و عقاب بعض الکبیر و اتم توجهات بحضرت حق سبحانه و تعالی
و اکمل المراتب المحضو مع المطلوب المطلق آن است که بعد از تعطیل قوای جزیه ظاهره و باطنیه از
تصرفات مختلفه و قارنه گردانیدند از سبب علمی و اعتقادی بل عن کل ماسوی المطلوب حق سبحانه و تعالی
توجه بحضرت حق کتی پروردگاری که معلوم حق است سبحانه یعنی چنانکه او هست در واقع نه مقید به تنزیه و
تشبیه سموع یا مقنون بل توحیدی محیل مطلق هیولانی صفت که قابل جمع صور و امور است که از
حضرت حق پروردگاری قایلین گردود پاک از نقش اعتقالات مستحسنه و مستنکره مع توحید العزیمه و الحقیقه
و الاخلاص التام و المواقفه علی بده الحال علی الدوام ادنی اکثر الاوقات دون فتره و لا توزع
خاطر و الاثنت عزیزه با جزم بآنکه کمال حق تعالی ذاتیست مستوجب جمیع اوصاف خواه
حسن اوصاف پیدا باشد و خواه پنهان و یا جزم آنکه هیچ عقلی و فکری و دینی بستر حق تعالی محیط
نخواهد شد بلکه او چنان است که از خود خبر داد و گفت کل یوم یوفی شان اگر خواهد و بر هر
صورتی از صور عالم ظاهر گردود و اگر خواهد از همه منزله باشد و هیچ صورت آسمی و زمینی با وی اضا
نخواهد کرد و اگر خواهد تمام احکام اسما و صفات پروردگاری صادق و محمول باشد و یا این همه
ذات پاک او منزله است از هر چه لایق عظمت و جلالت او نیست نه از صفاتی که برهان
و عیان اضافت آن با ذوات پاک او کند و اگر کسی وجود را از مبدأ تا منتهی مراتب تجلیات
حضرت حق سبحانه و تعالی ملاحظه نماید و این معنی را علی الدوام برابریت بداد و پس نه بیند
در واقع نگر وجود مطلق و وجود مقید و حقیقت وجود را و بر هر دو یکی شناسد و اطلاق و مقید را
از نسب و اعتبارات او فاند شک نیست که این ملاحظه او را حلاوتی عظیم بخشد و ذوقی تمام
و بدو ازین قبیل است ملاحظه معنی اتحاد و اتصال بیعت این طایفه فالالاتحاد و هو شهود الحق
الواحد المطلق الذی الکل به موجود و مقید به الکل من حیث کون کل شیء موجوده ابه معد و بانفسه
لا من حیث ان له وجوداً خاصاً المتحد به فانه محال و الا اتصال به ملاحظه العبد عینه متصله
بالوجود الاحدی یقطع النظر عن تقید وجوده بعینه و اسقاط اضافه الیه فی الاتصال مد و اب
نفس الرحمن الیه علی الدوام بالانقطاع حتی یبقی موجوداً به شیخ ابوالجناب نجم الدین الکیبری
رضی الله عنه در رساله فوائخ الجلال می فرماید ذکری که جاریست بر نفوس حیوانات انفا من

ضروری ایشان است زیرا که در آمدن و فرود رفتن نفس حرف ها که اشارت است انجیب هوی
 حق سبحانه گفته می شود اگر خواهد و اگر نخواهد و همین حرف ها است که در اسم مبارک الله است و
 الف لام از برای تعریف است و تشدید لام از برای مبالغه در آن تعریف پس می باید که طالب
 بهوشمند در آگاهی حق سبحانه و تعالی برین وجه بود که در وقت تلفظ همین حرف شریف هوی
 ذات حق سبحانه و تعالی الموقوفی باشد و در خروج و دخول نفس واقف باشد که در نسبت
 حضور مع الله سبحانه فتوری واقع نشود تا برسد بدانجا که بی تکلف نگاه داشته او این
 نسبت حاضر اول بود و به تکلف نتواند که این صفت از اول و در کند و دوام آنها را فقط
 به صفت انکسار بجناب حق سبحانه و تعالی قوی ترین سببی است و دوام این نسبت
 باید که همیشه از حق سبحانه بوی صفا نیاز بقاء این صفت طلبد اگر عمری ابدی در نگاه داشته
 این نسبت سعی کند هنوز حق او گذارده نشود فریم لایق فی دینه گویند در شان این نسبت
 است بعضی از بزرگان گفته اند انسان موجود و مشاهد است یکی کبیر یا الجبته صغیر یا المعنی
 و آن عبارت از عالم است و هم انسان صغیر یا الجبته کبیر یا المعنی و آن عبارت است
 از آدمیت که خاتم الزکیب است چون جمیع طبیعت را متصرف و بیند در همه اشیا و را
 بخدای گرفتند طبیعیه ایشانند و جمعی بجهت دوام و ثبات آباء علوی و امهات سفلی که آنچه در
 وجودی آید بتقدیر عزیر علیم آنهمه متابع فعل و انفعال عالم است آنرا بخدای گرفتند چون
 نصیری که زعم ایشان آنست که انسان کبیر یا الجبته یعنی عالم آله ناقص است و انسان کبیر
 یا المعنی که آدمی است آله کاملست و یکی از تلقین ایشان نو میدان خود را آنست که میگویند
 آله انسان ناقص است و انسان ناقص آله کامل تعالی الله عما یقول الملحدون علوا کبیرا
 این جماعت را و بریه گویند حکماء یونان در جواب این جماعت گفته اند که تمام این عالم اجسام
 اند و اجسام را بخود حرکتی نیست محرک ایشان بخدای ستر است و آن محرک به نزد انسان
 نفوس فلکیه است و بزرگان ایشان گویند که آن محرک نفوس فلکیست و نفوس فلکی معلول

علت اولیست علت العسل را بخدای گرفتن اولیست بزرگی دیگر که بزرگ این جماعت است
 نہ بزرگ دروین محمدی است کہ وجود علتہ اولی از غیر اوست موجد آن را خدا باید داشتن
 سلمانہ کہ حکما و ہندامی گویند کہ خدا بر او را انسان کبیر بالمعنی یعنی آدمی می باید حسبت کہ
 بہ معنی وی محیط است بر انسان کبیر بالجمله یعنی عالم و روح اعظم را کہ صوفیہ اورا لطیفہ
 روحیہ می گویند بخدای گرفتند و موسویہ و عیسویہ لطیفہ خفیہ را یعنی لطافتی در ذات روح است
 و روح بآن حرارت و قوت قایم است بخدای گرفتن دلوت و نبوت اثبات کردند و گفتند غیر
 ابن اللہ و عیسیٰ ابن اللہ تعالیٰ عن ذلک و حق سبحانہ و تعالیٰ در کتاب کریم و نامہ حکیم بر زبان
 معتقدات این بی و بیانا باطل گردانید جماعتہ صوفیہ رضوان اللہ علیہم کہ خواص این دین
 مبین اند و از راه مجاہدہ بر قانون شریعت و رموت اختیاری بشرف مشاہدہ و عالم غیب
 بروفق بیانی کہ کتاب و سنت بران ناطق است مشرف شدند در انسان کبیر بالمعنی
 بہفت لطیفہ دیدند اول لطیفہ قلبی کہ ذات الصدور و ضمیر عبارت از ان است دوم ^{لطیفہ}
 نفسی کہ ضمیر قایم بآن است سیم لطیفہ قلبی و آن حقیقی است جامع میان صفات و
 شئون ربانی و خصالیص و احوال کونی روحانی و طبیعی و ظہور آن حقیقت از بہیت اجتماعی
 باشد میان صفات و حقایق الہی و کونی و آنچه این دو اصل شملت بران از اخلاق و
 صفات و آنچه متولد شود ازین دو اصل پس از ریاضات و مجاہدات و ذوال احکام انحرافی
 بواسطہ غلبہ ربانی کہ حاکم است بر اعتدال روحانی و طبیعی چون این امور موجود گردد و حقیقت
 قلب حقیقی ظاہر گردد و چنانچہ سیاهی از اجتماعی زان و عطف ظاہر شود و آن مضمخ مشہورہ متعلق
 تصرفات و مرات شہود آنست و این حقیقت جامعہ انسانی کہ قلب عبارت از ان است
 مجموع کانیات علوی و سفلی مفصل آنست اگرچہ از حلول در اجسام فترہ است اما چون
 نسبتی میان او و میان این قطعہ لحم صنوبری ہست پس توجہ بدین لحم صنوبری باید نمود و چشم
 فکر و ہمہ قوارا بروی گذاشت و حاضران باید بود تا کیفیت غیبت و بخودی رونماید و آن را

را ہی فرض پاید نمود و خود را بآن بخودی و ادون تا مشاهده عالم غیب بی تو در تو ظاهر شدن گیرد
 چهارم سری یعنی آن قوتی که مشاهده عالم غیب بآن توان کرد و آن قوت قائم بلطیفه قلبی است
 پنجم لطیفه روحی ششم لطیفه حقیقی هفتم لطیفه حقیقی یعنی فیضی که از صفت موجودیت حق سبحانه قایض و
 همه اشیا ممکنه از وی موجودند و به صفت قیومیت او قائم و او سبحانه و تعالی منیض و رذات
 یکتا و صفات بی همتا که جمیع ممکنات از ست که به سبب افعال او به ظهور آمده و افعال او از صفات
 فعلیه او صادر شده و صفات او ذات مقدس او را من الازل الی الابد ثابت است و خص
 صوفیه آو فی را با عالم موازنه کرده اند هر چیزی که در عالم بود آنهمه را او آدم جمع یافتند و در سیدت
 اجتماعی لطیفه که بر آدم بود در عالم ندیدند که اثر لطیفه انانیت گویند که آن لطیفه آینه تجلیات
 جمال و جلالی حقست سبحانه ادراک تجلی حق سبحانه و تعالی تواند کرد عند تجلی الحق سبحانه علیه و بحق راجع
 شود و بنده نیست شود و باز چون او را به بنده دید باز بنده بهمان هستی هست شود درین
 حال صرف توحید از بنده درست آید کمال توحید درین حال بنده را علم شود بیرون از خیال و
 ظن و بیرون از شمره علم مسوعی او درین مقام خلق را بحق هست تواند دید و حق را بحق یگانه
 تواند شناخت خلق حجاب حق تواند شد و حق مشاهده مشهود در عالم غیر آدمی را این قوت
 و حالت نداده اند پس منظر مقام جمع وجود آدمی می آید و منظر مقام فرق وجود عالم صوفیه که شرف
 تجلیات صروف صفات حق مشرف شدند آن تجلی که صاحب آن شده اند اثر بخدای گرفتند و
 به سلطان لطیفه انانیت را که بر که عکس جمال متجلی است بخدای گزینند و شبه ایشان را از ان
 پیداشد که چون آن هستی عند تجلی الحق سبحانه علیه بحق راجع شد و باز از حق سبحانه بوی راجع
 شد گویند آن حق است سبحانه در کسوة او ظاهر شد و در همه اشیا قیاس از حال خود
 مشاهده گیرند و اثبات توحید بدان وجه کنند که هر چه یعنی از حقست سبحانه تا مادام که غیب ذات
 ایشان را متحیر بخود نگردانند این شبهه از ایشان بر نخیزد و چون بمقام حیرت در غیب ذات که
 هیچکس را تصرف ادراک ذات نباشد برسد محبت ذات ایشان را ازین شان بر باید
 چشم از خود و خلق ایشان را بران حال بر داشته بحق از همه فارغ شوند کمال حال این کس
 رایح عقلی در نیابد مگر هم صاحب واقع او ازین کسان در قرن اندک باشند و بعضی

از ایشان عکس حال را بخدائی گرفتند کمالان گویند این محلی محلی حق است سجانه فاما حق سبحانه و
 تعالی از صورت منزه است و آن صورت پر بان عیان حق است سجانه و تعالی که ایمان
 برده بآن دلیل حق درست شود چنانکه بدانی رانی انا اللہ از جانب نانو شجره نداء حق بود
 سجانه و حق ازان که نار و شجره باشد پاک و منزه بود چون تعریف اوقات در موصله آدمی نمی گنجد
 عبارت ازان لیس کشفه شیئی آمد و هو الواحد لا احد لقمه الذی لا یذکر کنه ذاته الا هو
 لم یلد ولم یولد ولم یکن له کفوا احد اهل الہدایۃ والوسط اصغرهم غلطوا فی التعلیقات والارہات
 والتمثلات و ما اثر هو اللہ الذی تجلی علیہم فی صورۃ صفاتہ لیکونوا من المؤمنین باثبات صفات الحق
 ہی مصداق و افعال الحق ظہر بہا الاثار پس بدانی کہ بصورتی کہ در غیب و شہادت ہر تو ظاہر شود و
 شدہ از صور ممکنہ محسوسہ درین عالم دلیل توحید است کہ این صورت صفات او است و نمودار است
 ترا تا اثبات صفات او کنی و بدانی کہ افعال او سجانه از صفات او مصداق است و آثار او کہ مخلوقات است
 از افعال او ظاہر و ایمان و توحید بیجا کنی ذات او سجانه درست کنی فمن یرعم فہم ان الوجود المطلق
 الذی تحقیق بہ ممکن و ظہر بہہ کا القدرۃ فی المرآت و صور الالوان المختلفۃ فی الزجاج عند شعاع
 الشمس وان کان فی ذاته مجردا عن الصور ہو الوجود الحق الواجب وجودہ فہو غافل من الوجود
 الحق الواجب وجودہ فیظن بالاثبات علیہ ظہور العلویات المکنۃ الی ہی اصلہا الذی لم یکن
 فکان ہو ذاہل عن قولہ واعتقاوہ و بیانہ انہ لیس الوجود المطلق فی الخارج بلا مقیداتہ و وجودہ
 ان لا یجوز لہ سجانه ان یکون اصل الشئی وان لا یکون قبلہ فکیف یجوز اطلاقہ علی موجد الکل
 الواجب وجودہ قبل وجود مقیداتہ و بعدہ فیینبغی ان یقول لہ النظر الی شخصک الموصوف
 بالصفۃ الکاتبیۃ و کیفیتہ صدور فعل الکتابۃ عنہا و ظہور المکتوب عن فعل کتابتک و تثبت
 بان المکتوب اثر و الکتابۃ فعل و الکاتبیۃ صفۃ و شخصک کاتب حق و وجود الکاتب لیتقوم
 بہ الصفۃ الی یصدر عنہا الفعل الذی تحقیق بہ المکتوب و یظہر بہ فکان وجودہ مطلقا قبل
 ظہور اثر المقید و ہو المکتوب و عالم ظہر المکتوب ما کان فی الخارج الفعل وجودہ و تقارنتہ
 المحلول للعلۃ فلا یوجد الفعل الا وان یکون المحلول مقارنا لہ مقاما فلا یکون الفعل فی
 الخارج الا وان یکون مع المکتوب ما علم ان اللہ اذا اراد وجودا ممکن تجلی علی ما ہو من الماہر

الممكنة المهيبة في العلم الاثري بالصفة الموجودية التي يصعد عنها الفعل للتحقق به ويظهر فاقا تحقق
 به يظهر بوجه يكون موجودا ظاهرا بالماسية والتحقق واما التحقق وهو مضمون لايجاد الذي يكون مع
 الماسية للممكنة كالمادة مع الصورة للمسمى فيكون اصله كما ان المادة اصل الجسم يقال له قبل تقيده
 وتعيينه بذات الممكن هو الوجود المطلق العام الغيبي وبعد تقيده تعيينه به هو الوجود الخاص المتعين
 بذات الممكن المتميز عن المطلق العام الغيبي ويظهر عنهما اي عن المطلق والخاص وذات الممكن
 بالالف والباء والنقطة فالالف عبارة عن المطلق والباء عبارة عن الخاص والنقطة عن
 ذات الممكن ولذا قال بعض العارفين بارايت شيئا ورايت الباء مكتوب عليه تعني حقيقت
 اشيا اقتضا غير عهديت نهي كندوان حقيقت را در ضمن با هيچ ظهوري ووجودي نيست وقال
 الشيخ ايضا ان النقطة تحت الباء كما ان الباء تعين بالنقطة وتميز عن الف كذلك
 وجود الخاص تعين بذات الممكن وتميز عن الوجود المطلق وقال الشيخ ابن العربي ايضا بالباء ظهر
 الوجود بالنقطة تميز العابد عن المعبود اي تميز العابد بالوجود الخاص التمييز بذاته عن المطلق
 الذي ظهر عن المعبود الذي هو الوجود المطلق عنده وتبني كفته انه يستعيني كالباء عهديت است
 مطلق كالف عهديت است ظاهر كشت وبه نقطة باء عهديت كما ان حقيقت عبوديت
 است ماسيت عباد حقيقت معبود جدا كشت فكل ما هو المذكور في بيان وجود المطلق
 والخاص و دليل الامكان والحدوث وبذا ظاهرا فكيف نظير ونزعم ان الوجود المطلق بمعنى المذكور
 هو الله الحق الواجب الوجود تعالى الله عن ذلك علوا كبيرا نعم يمكن ان نظير ونزعم ذلك بان
 يتكشف ويظهر له فعل الحق بلا واسطته في الالاء والتجليات الاثارية فاسلي وغلط وظن ان الحق
 ولم يعلم ان الوجود المطلق حق الفيض الفايض من الوجود الفيض الحاجب وجوده الانتهاء
 سلسلا احتياج في الوجود اليه والوجود الحق الواجب وجوده والوجود المقيد حق آثاره
 الظاهرة بسبب الفيض الفايض من الوجود الفيض فلا يكون له توحيد الموجد مع صفاته
 القائمة به وافعال الصادرة عنها فآثاره الظاهرة بهاني اثبات الوحدة في الكثرة على

له مطلبه ذكر انام المحققين شيخ محي الدين ابن العربي -

طريق الصحة والسلامة والوحدة في الذات والكثرة في الآثار ولكن يمكن ان يكون المراد
 بالوجود المطلق عنده هو الوجود الحقيقي الواجب بذاته الذي ياخذ منه كل الممكن وجوده وهو
 بنور الفايض منه على المكثات الموجودات كلها اذا تجلى على ما هو من الماهيات المهيبة في
 العلم الاولي بالصفة الموجدية التي يصدر عنها الفعل للتحقق به ويظهر بنوره فهو نور الوجود
 في الموجودات التي هي الارض والسماوات وما بينهما وكما انه لا ذرة من نور الشمس الا وهي
 والة على وجود الشمس المنور فلا ذرة من موجودات السماوات والارض وما بينهما الا وهي بجوار
 وجودها والة على وجود موجودها فانظر الى افعاله وآثاره وودع النظر في بحر انواره مع قطع النظر
 عن آثاره من حيث انها سماء وارض وشجر وغيره الا من حيث ظهورها من موجودها وكان
 مقصودا عليه الغلبة حاله فلم يجاوز معرفته حضرت ربوبية فيمكنه ان يقول ما عرفه الا الله
 وما ارى الا الله فكل ما في الوجود هو الوار والوجود الفايض من الموجد الفياض عند تجليه على
 ما هو من الماهيات الممكنة المهيبة في العلم الاولي بالصفة الموجدية التي يصدر عنها
 الفعل للتحقق به ويظهر بنوره فهي تنوع نور الوجود الفايض من الموجد الفياض على كل موجود
 لكن استعادة الوجود متوهم عند البعض مع قطع النظر عنه اذ ليس له من ذاته الا العدم ولذا
 يقال في قوله انا النقطة تحت الباء هو اشارة الى انه نظر الى نفسه لعين العدم لان النقطة
 لا وجود لها الا في ضمن الباء فاذا انظر الى الوار وجود الموجودات والمصنوعات عند ظهورها
 بها من موجودها كالمرأة الظاهرة في مرآة يقابلها مع عدمها بذاتها حقيقة فصحة منه ان
 يقول ليس في الوجود الا الله اذ ليس في الوجود الا ذات الله سبحانه وصفاته القائمة به و
 افعاله القادرة عنها وآثاره الظاهرة بها من حيث ظهورها الا من حيث انها سماء و
 ارض وشجر وغيره فلذا يقال لا اعرف الا الله ولا يعرف الله الا الله ولا تناقض فيهما
 كما في قوله تعالى وما رميت اذ رميت ولكن الله رمى هذا التوحيد في اثبات الوحدة في الكثرة
 على طريق الصحة والسلامة واما الغلو في التوحيد فيقول من قال في اثبات الوحدة في الكثرة
 انه عين ما الظاهره ويقول سبحانه من اظهر الاشياء وهو عينها اذ يلزم الاتحاد بينهما في الوجود
 وهذا في الواجب من حيث انه واجب الوجود لذاته محال ولكن يمكن ان يقول من حيث

تجلیه علیه بالصفت الموجدیه للتحقق و لظهور لظهور نورایجادیه فیہ لا اتحاد نورالایجاد والوجود فیما
اوجده فلذا یقال علی وجه التوسعة لیس فی الوجود الا اللدای لیس فی الوجود الا ذاته و
صفاتہ القایمہ بہ و افعالہ الصادرة عنها و آثارہ الظاہرة بہا ہذا التوحید فی اثبات الوحدة
فی الکثرة فاذا تجلی علیہ نورایجادہ بعد کشف الغطاء عن وجه حقیقت ارادان لیس لظهورہ
عنه فقال سبحان من اظهر الاشیاء و هو عنہما ای بالظہور لا بالذات الا انه یغلوا فی قوله
فی التوحید فی اثبات الوحدة فی الکثرة لما ذکرنا قال اللہ تعالی لا تغلوا فی و نیکم ولا تقولوا علی
الذات الا الحق فعلیک ان تثبت اولاً وجوب وجود موجودک لانہما سلسلہ الاعتیاج
فی الوجود الیہ ثم تثبت وحرانیۃ اذ حصل المقصود من واحدنا بہ عن الآخرة و
الوحدة فی الذات مطلوبہ فقط ليقوم بہ الصفات ثم تثبت نزاہتہ عما لا یلیق بوحدة
و کمال قدسہ و باعلیک اثبات المصنوعات و الآثار انہما عین الصانع لا اثبات الوحدة
فی الکثرة فالارض و السماء و الشجر آثار ظاہرة من فعل الصانع فكیف یصح ان یقال
ان الآثار عین الصانع و الصانع عین الآثار سبحان من احتجب عن الخلق بنوره و خفی
علیہم بشدة ظہورہ فهو الظاہر الذی لا اظہر منه و هو الباطن الذی لا یطن منه اهل شہود چون بہ
غیب ہوت نگرند ہمہ بطون و جلال بیند سبحان الملک القدر و سبحان من لا یعلم
ما ہو الا ہو سبحانک ما عرفناک حق معرفتک و چون بمظاہر موجودات نگرند ہمہ ظہور و اکر ام
بیند سبحان من ظہر فی بطونہ و لطن فی ظہورہ چون دیدہ دل بنور معرفت شہودی بدینا کرد
این معانی و حقایق اہل شہود را ظاہر ترازادراک اولیات گرد و ہمہ عالم آثار صنع وی است
فانہ لیس فی الوجود الا اللہ سبحانہ و افعالہ فاذا نظر الی افعالہ من حیث انہا سما افعالہ و کان
مقصود النظر علیہا اولم یرہا من حیث انہا سما و ارض و شجر و غیر ہا بل من حیث انہا
صفتہ لم یکن ان یقال لا اعرف الا اللہ و اری الا اللہ فکل ما فی الوجود تو من الوار
القدرة و اثر من آثارہا فالمعنی الذی قصرہ العبارة فیعبر عنہ بالقدرة لاولیۃ للضرورة
و ہو ینبوع الوجود و الفایض علی کل موجود بعضی از کبر اعدین در عبارت ایشان ازل وجود
و عبارت اطلاق وجود و اسیست با آنکہ ہم در عبارت و اشارت ایشان است لایقال

هو الوجود وسمانه ظهر الوجود ولو وجودنا نحن فيه وسم الانسان كقوله الله كيفيت حقيقت سبحانه غير معلومه لما سوا عز وليست حقيقتة عبارة عن الوجود ولا عن الحصول والتحقيق والثبوت والمرو به المصدر لان كل واحد منها عرض وهو ليس بجزء ولا عرض بل انك وجود وشي في نفس انهمه عبارات از هستي بود پس هستي وى هستي كس نماند زيرا كه همه هستي با جسم اند يا چو هستي خدای سبحانه جسم و چو نسبت و همه ذاتها يا اندر مكانند يا اندر زمان و فوات او را ابتدا و انتها نسبت از امير المؤمنين على بن ابي طالب رضی الله عنه پرسيدند ان تو حيد فرموده كه هر چه بر سر تو ميگذرد خدای تعالی اختيار آن است و او سبحانه مقرر است انان و مقرر و مقفعل بود انان نراست يعنى مجود يا كست به صفات خود از صفات محذرات شكستري و كبر اما قوله في الكلمات الرائية الدر اقلب الليل والشهار كما قال وارصيت وورصيت ولكن التذري اضاف حقيقتة الرمي اليه فكما ان واسطته الرمي يد النبي عليه السلام فواسطته التقلب الكرسي المعبر عنه بالفلك الاطلس الساج عن نقوش الكواكب و جسم بدن الانسان الكبير بالاجته المبر عن التغير تحرك الافلاك الثمانية غير ان المشرق الى المغرب على وكاوتها الطبيعية و له نفس و عقل بها يقال كلما اذ هي عاقل قافا علمت بذات الله تعالى عن ان يكون انسانا كبيرا بالاجته بارادته الذاتية على وفق قانون حكمه الازلية ليحصل منه الانسان الكبير بالمعنى صا اللطيفة الانانية التي هي حقائق قامت به الموجودات باسرها جزيها اللطيف الفاضل من الموجد الفياض ليحصل مرآة جماله و جلاله و كماله المطلوب لنفسها و كمال بحيث ينطبع فيها عكس جمال الله تعالى و جلاله و كماله مدرکه و وقه و هو منتج باورا كه افو و ما مشادة حسن عكس جماله فكيف ان لا يكون اجل منتج المبدأ الاول اذ هو محبوسه يثيقن بان لانهاية حسن جماله و عظمت جلاله و قدس كماله لان تجليات غير تساهية و يثيقن في كل تجلي السعة المرآة و صفا و باو بقدر السعة و الصفاء يزداد حسن عكس الجمال المنطبع في المرآة و عظمته و قدسه و قوة ادراكه و الواجد المدرك في تلك الحالة هي المرآة المعبر عنها باللطيفة الانانية كما ذكرنا و المتجسلي

له مطلب يكون من الموحدين الموقنين بان الله تعالى اظهر الانسان الكبير بالاجته ١٧

بحسب اوراک المرآة ووجدانه ذوق مشاهده حسن عکس جمالہ وقلما یکون ان لا یغلط فی ہذہ
 الحالۃ لاسیما فی التجلیات القنویۃ والنوریۃ کما ذکرنا بہ سہل گفوت رحمۃ اللہ تجلی ہر سہ
 نوع است تجلی ذات وآن مکاشفہ بود و تجلی صفات ذات وآن موضع نور بود تجلی حکم نور
 ذات وآن در آخرت بود و در آخرت بود اما تجلی اول کہ گفوت مکاشفہ است مرادش
 کشف علیہ است و در دنیا نہ کشف عیان چنانکہ عبداللہ بن عمر رضی اللہ عنہ چون در طواف
 بود شخصی بر او سلام کرد او جواب نداد آن شخص بعد از ان از سبب جواب سلام ناو ادن پرسید
 عبداللہ در جواب گفوت کنانتی یا باللہ سہانہ فی ذلک المكان و این معنی قول رسولست
 صلی اللہ علیہ وسلم کہ فرمود اعبدا اللہ کاتک تراه بندگی خدای سہانہ چنان کن کہ گویا اورا می بینی
 و این کشف علیہ بود تا ما کشف عیان در آخرت باشد لقولہ تعالی و جوه یومئذ ناضرة الی ربہا ناظرہ
 وقولہ صلی اللہ علیہ وسلم سترون ربکم یوم القیمۃ کما ترون القمر لیلۃ البدر و امثال این اما تجلی
 دوم کہ تجلی صفات ذاتست وآن موضع نور بود یعنی کہ حق عز و علا بہ صفت قدرت تجلی کند بر بندہ
 تابندہ از غیر او نہ تسرد و ہمچنین در صفت کفایت بر و تجلی کند تا رجاء و امید از غیر او منقطع کند و
 ہمچنین بہ صفت چنانکہ حارثہ گفوت کانت النظر الی عرش ربی بارزا او کافی و کافی چون حق تعالی
 بہ صفت متکلمی در کلام خویش بر و تجلی کرد خویش چون عیان شد و ایمانش ایقان گشت و اما
 تجلی سیم کہ حکم ذات است وآن در آخرت بود چنانکہ حکم رانہ است بعضی را بعذاب الیم
 و بعضی را بنعم مقیم چنانکہ می فرماید فریق فی الجنة و فریق فی السعیر بعضی از بزرگان گفوتہ اند
 کہ علامت تجلی حق بر اسرار است کہ سہ مشاہدہ چیزی نکنند کہ تعبیر و عبارت را بران دستی
 بود یا فہم را بران احاطی باشد و سہ چیز کہ در عبارت آید یا در فہم گنج خاطر با استدلال بود ناظر
 جلال یعنی فکر و عقل آن را یافتہ بودند بکشف و مشاہدہ و سہ چیز کہ بکشف و مشاہدہ حاصل
 شود عبارت از ان ممکن نبود زیرا کہ بندہ را در مقام مشاہدہ نظر جز بر تعظیم و جلال و ہیبت
 حضرت حق جل و علا نیاید و مشاہدہ آن ہیبت و عظمت او را از ضبط مشاہدہ و کشف و
 عبارت از ان فانی و محو گرداند بلبا از وجود خودش بکلی مشغول کند و اورا نہ رسم گذارد و نہ اشارت
 و نہ فہم و نہ عبارت چنانکہ گفوتہ اند اذا ما بدائی تعظمتہا فاصدرنی حال من لم یر و اجده اذا

عنه به و شهید و جدی به قد فقد فلا الوصل لشهدنی غیره و لا انا شهیده منفرد جموت و فرقت غنی
به نفر و التواصل شتی العدو معینش آنست که چون حقیقت ظاهر شود تعظیم بر من غلبه کند تا من
بکلی در نظاره تعظیم از شهید و تحصیل غایب گردم و چنان شوم که گویا بر من هیچ چیز ظاهر نشد و هر گاه
که از خود غایب گردم و وجود من در اشود و چون من از خود غایب گشتم و وجود من در اشود من
در روی و شهود وی گم شوم پس حالت وصل آنکس که مرافاتی گردانیده است و از خود غایب کرده
مرا با غیر خود نگذارد و با سوارانه رسم گذارد و نه اسم چنانکه گفته اند۔

لفظ

تو در کنار من آئی من از میان بروم ؛ که هر کجا که در آمد لقمین گمان برخاست
با خودم دل خسته و دور از برش ؛ بخودم پیوسته همزانی او
اما جدائی من از ان شهود و دوری من از ان حضرت و رجوع باوصاف بشری خویش مرا از ان
جمع و شهود غایب و محروم میگرداند پس اجتماع من بدو فرقت من است از من و بعکس بدانکه
حالت وصل آن است که حق جل جلاله متصرف افعال من بود نه من چنانکه می فرماید و ما
ریمیت اذ ریمیت و لکن التدری اما در مقام علم که حق سبحانه و تعالی متصرف بنده بود و بنده
بد و متصرف باشد عابدی و معبودی و خداوندی و بندگی ثابت بود و بعضی گفته اند که تجلی برداشتن
حجب بشریت است نه بروحی که تلون در ذات حق جل و علا پیدا آید و معنی رفع بشریت آنست
که قیم و ننگا هارنده تو در زیر مواردی که از غیب بر تو ظاهر شوند جز او تعالی نبود زیرا که بشریت
را قوت و تحمل احوال غیب نباشد و اما استتار آن بود که بشریت میان تو و میان شهود
غیب عایل گردد و استتار بعد از تجلی چندان بود که مادون حق از تو پوشیده نشود بکشتی که ترا
بدان هیچ نظر نیفتد چنانکه عبداللہ ابن عمر رضی اللہ عنہ بود در وقت طواف که آن شخص برو سلام
کرده او جواب نداد بعد از ان آن شخص با دشکایت کرد که چرا جواب سلام مرا ندادی عبداللہ
خبر داد از تجلی حق مرا و بقوله کنا نستر باللہ سبحانه و همچنین خبر داد از استتار و غیبت از مادون

له مطلب شیخ آذری رحمۃ اللہ اگر چه پیش جات و دل فکار آئی من از میان بروم تا تو در کنار آئی ۔

حق تعالی بواجب شدن و عدم شعور بسلام کردن بروی بزرگی درین معنی گوید

شعر

سرایر الحق لا تبدوا لمحتجب ۛ اخفاء برّانلا تعرض لمخضبه
 لا تعن نفاک فیما لست تدرك ۛ عاشا الحقیقه ان تبدوا فتوفیه
 چون سالک بجزیراوت از اسفل السافلین طبیعت روی باعلا علیین مشرعیّت
 نهد و بقدم صدق و جاوّه طریقت بر قانون مجاهده و ریاضت در پناه بدرقه متابعت صاحب
 شریعت صلی اللہ علیہ وسلم سپردن گیر و از سر حجابی که گذر کند او را دیده مناسب آن مقام
 گشاده گردد و احوال غیب مکاشف نظر او گردد اول دیده عقل او گشاده شود و بقدر رفح
 حجاب و صفاء عقل معانی معقول رو نماید و باسرار معقولات مکاشف شود و این را کشف
 نظری گویند بدین کشف اعتمادی نباشد و چون از کشف معقولات عبور افتد مکاشفات دل
 پدید آید آن را کشف شهودی گویند انوار مختلف کشف افتد بعد ازین مکاشفات سری پدید آید
 و آنرا کشف الهامی گویند اسرار آفرینش و حکمت وجود هر چیزی مکشوف شود و بعد ازین
 مکاشفات روحانی پدید آید و آنرا کشف روحانی گویند و در مبادی این مقام کشف معانی
 و عرض جئات و حجم درویش ملائکه و مکالمات ایشان پدید آید و چون روح بکلی صفا گرفت
 و از کدورت جسمانیت پاک گشت عالم نانتناهی مکشوف شود و دایره ازل و ابد نصیب دیده
 عارف گردد و حجاب زمان و مکان از میان برخیزد تا آنچه در زمان ماضی رفته است در
 حال ادراک کند تا کس باشد که ابتدا آفرینش موجودات و مراتب آن کشف نظری گردد
 و همچنین آنچه در زمان مستقبل خواهد بود ادراک کند و چون حجاب زمان و مکان دنیائی
 بر خواسته بود زمان و مکان آخرتی کشف افتد و در مقام حجاب جهات از پیش بر خیزد تا از
 پس همچنان بتی که از پیش و بیشتر خرق عادت که آن را کلمات گویند درین مقام پدید آید از
 اشرف بر خواطر و اطلاع بر سخییات و عبور بر آب و آتش و هوا و طی زمین و غیر اینها و ازین
 جنس کرامات را چندان اعتباری نباشد زیرا که اهل دین و غیر اهل دین را این نوع بود -
 چنانکه در مجال را خواهد بود که کسی را بکشد و زنده کند و گفته اند که یکبار بیش آن نتواند کرد

اما آنچه آن را بحقیقت کرامت گویند جز اهل دین را نباشد که بعد از کشف روحی و مکاشفات خفیه
پدید آید زیرا که روح کافر و مسلمان را هست اما خفیه روح حضرت تمیست خاص که بجز خاصان
حضرت راندند تا بواسطه آن ایشان را راه باشد بعالم صفات خداوندی چنانکه اول بواسطه عالم
جسمانی و ملکوتی آمد که بکروی در ملکوت و اردویکی در جسم تا بدان روی که در ملکوت دارد و قابل فیضان نور
عقل و روح گردد و بدین روی که در جسم دارد آثار و آثار روحانیات و معقولات به نفس و تن رساند و
بسر و اسطر و دو عالم اول و روح آمد تا بدان روی که در اول دارد حقایق فیض روح بدل می رساند
به چنان خفیه و اسطر عالم صفات خداوندی و عالم روحانیت آمد تا قابل مکاشفات حضرت
گردد و عکس آن اخلاق بعالم روحانیت رساند و این را کشف صفاتی گویند درین حال
اگر بصفت عالمی مکاشف گردد علم لدنی پدید آید اگر به صفت سمعی مکاشف شود استماع
کلام و خطا پدید آید اگر بصفت بصیری مکاشف شود رویت و مشاهده پدید آید و اگر
به صفت جلال مکاشف شود وقتا و بقا حقیقی پدید آید و اگر به صفت وحدانیت مکاشف
شود وحدت پدید آید و پس علیه باقی الصفات اما کشف ذاتی مرتبه نسیس بلند است
عبارت و اشارت از وی عاجز آید و تجلی عبارت از ظهور ذات و صفات الوهیت باشد
جل ذکره و روح را نیز تجلی باشد و درین معنی سالکان را غلط بسیار افتد که ذات روح با صفات
روح تجلی کند سالک را ذوق تجلی حق نماید که دل از صفات بشریت و رنگار طبیعت صافی
شود و بعضی صفات روحانی بر دل تجلی کند و آن از عملیات النوار روحانیت بود و باشد که
ذکر و نور طاعت بر النوار روح غلبه کند و در باء روحانیت در تموج آید و فون فون بساحل
دل تا ختن آرد بر صفاء آینه دل تجلی پدید آید و گاه بود که کجملگی صفات خود در تجلی آید و آن
از محو کل آثار صفات بشری باشد و گاه بود که تجلی روح بالور ذکرند کورا میخند بود و ذوق تجلی
ندکوز بچشرونه آن بود و گاه بود که ذات روح که خلیفه حق است در تجلی آید و بخلاف حق
دعوی انا الحق گفتن گیرد و گاه بود که جمله موجودات را پیش تخت خلافت روح در سجود آید در
غلط افتد مگر حق است و فرق آن است که تجلی روح و صمت حدوث دارد آنرا قوت نباشد
اگر چه در وقت ظهور از آن صفات بشری کند اما اقتنا تواند کرد چون تجلی در حجاب شود صفات

بشری معاودت کند باشد کہ نفس را آلتی و دیگر حاصل شود از علم و معرفت در مکر و حیلہ و تحصیل مقاصد
ہواہای نفس کہ پیش ازین نبوده باشد و در تجلی حق جل و علا این آفت نتواند بود زیرا کہ از لوازم
تجلی حق سبحانہ تہ کوک طور نفس است و ذوق صفات باطل او دیگر با تجلی روحانی طمانیت
دل پدید نیاید و از شوایب شکر و ریب خلاص نیاید و ذوق معرفت تمام ندید و تجلی حق بخلاوت و
خدا آن بود دیگر از تجلی روح غرور و پندار حاصل آید و عجب و مستی بیفزاید و در طلب نقصان پذیرد
و خوف و نیاز کم شود و بسط و استراحتی آرد و از تجلی حق این جملہ بر خیزد و مستی بستی میدل شود و درد
طلب بیفزاید و تشنگی زیادہ گردد و تجلی حق سبحانہ و تعالی و در نوع بود تجلی ذات و تجلی صفات و تجلی ذات
نیز در نوع بود تجلی ربوبیت و تجلی الوہیت و تجلی صفات نیز در نوع است تجلی صفات جمال و تجلی صفات
جلال و تجلی صفات جمال نیز بر دو نوع است صفات ذاتی و صفات فعلی و تجلی صفات فعلی ہم بر دو
نوع است صفات نفسی و صفات معنوی صفات نفسی آن بود کہ خبر خیر الایمان خبر کند بر ذات باری
عز و علا نہ بر معنی زیادت بر ذات چنانکہ موجودی و واحدی و قائم نفسی و اگر بہ صفت موجودی متجلی شود
آن اقتضا کند کہ جنید گفت مافی الوجود سوی اللہ و اگر بہ صفت واحدی متجلی شود آن اقتضا کند کہ
شیخ ابوسعید گفت مافی الجبۃ سوی اللہ و اگر بہ صفت قائم نفسی متجلی شود آن اقتضا کند کہ ابوترید
گفت سبحانی ما اعظم شأنی و صفات معنوی آنست کہ خبر خیر از ان دلالت کند بر معنی زیادہ
بر ذات باری عز و علا چنانکہ علم و قدرت و ارادت و سبوح و بصیر و حیوۃ و کلام و بقا پس اگر بہ صفت
عالمی متجلی شود و مقتضی آن صفت علوم بیواسطہ پدید آید چنانکہ آدم را علم اسما پدید آمد و اگر
بہ صفت قدرت متجلی شود آن اقتضا کند کہ رسول صلی اللہ علیہ وسلم ماہ را با نگشت مبارک
بدونیم کرد و اگر بہ صفت سعی متجلی شود آن اقتضا کند کہ سلیمان علیہ السلام آواز مورچہ را از
مسافت بچشد و اگر بہ صفت کلام متجلی شود استماع کلام بیواسطہ پدید آید چنانکہ در حق موسی علیہ
السلام واقع شد و بهترین نالہ حقانہ در مقام رقت رسول علیہ السلام و کلام شجر و حجر و سخن گوسفند
زیر آلود با و رسول علیہ السلام از زمین قہیل و ان و اگر بہ صفت بقا متجلی شود رفع انانیت انسانی
و ثبوت صفات ربانی کند اما صفات فعلی چون خالق و رازقی و احیاء و امانت قافہم بشر ما
صدر من العیسی و من المریم علیہما السلام و بہر صفت کہ مگاشدہ شود آن نوع فتوح

بر روح غلبه کند و اثر آن صفت در غایت ظاهر گردد و صفات جلال هم بر دو نوع است .
 صفات ذات و صفات فعل صفات فعل در صورت امانت معلوم شود و صفات ذات
 هم دو نوع است صفات عبرت و صفات عظمت چون به صفات عبرت متجلی شود نور
 بی نهایت در غایت لپت ظاهر گردد بی لون و بی صورت و بی کیف ابتلا ازان نور
 تلالوئی مشاهده افتد در آن حال فناء صفات انسانیست آشکارا کند و محو آثار هستی آرد
 و گاه بود که شعوری بر فنا نماند و بس و اگر در جام تجلی یک قطره شراب جلال از قوت ولایت
 سالک زیاده کند سطوت آن شراب حملگی ولایت سالک را چنان فرا گیرد که شعوری بر وجود
 و فنا نماند و رخت هستی از میان بر خیزد و صفة عبارت ازین حال باشد و تجلی صفات
 عظمت هم بر دو نوع است صفت حی و قیومی و صفت کبریا و عظمت و قهاری چون
 به صفت حی و قیومی ظاهر شود فناء القنایه پدید آید و بقاء البقا رونماید و حقیقت آن
 نوری که میهدی الله لنوره من یشاء عبارت ازان است ظاهر گردد و ظهوری که هرگز
 فنا نپذیرد طلوعی که از غروب ایمین گرداند و در تجلی صفات کمالی گاه پدید آید و گاه تجلی زیرا که
 مقام تلویح است قاما آنجا که تجلی صفات جلال است مقام تمکین است و درنگی
 بر خواسته اگر چه نادر باشد درین مقام آنچه ایمان بود عیان گردد و عیان در عین نهان شود
 اعتبار از کفر و ایمان بر خیزد و درنگی وصال و هجران نماند حقیقت **فَاعْلَمُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ**
 متجلی گردد چون سلطنت الوهیت ولایت سالک قرار گیرد بت وجود تجلی از پیش بر خیزد و
 دیگر چون صفات کبریا و عظمت قهاری بر ولایت سالک متجلی شود و خاص آنچه با زیافته بود
 گم کند و وحشت و حیرت قائم مقام او بنشینند و علم و معرفت جهل و نکره مبدل شود این آن
 جهل است که بالا علم است سالک درین مقام دریا صفت گردد و همه وجود او مستغرق
 حدیث یا دلیل المتجربین زودنی نیک تجر اگر دو و اگر به صفت کبریا و عظمت و قهاری تجلی عام
 کند بر موجودات عبارت ازان روز قیامت بود که در ظهور آثار تجلی قهاری رقم کل شیء بالک
الْأَوْجُهَ بِرِئَاصِهِ موجودات کشد و ندا **يَوْمَ يَأْتِي الْمَلِكُ الْيَوْمَ** وردهند بلا دواعی **وَلَا مَجِيْبَ تَأْتِيهِ**
 صفات الوهیت مجیب عزت خطاب گردد بقوله **يَتَذَكَّرُ الْأَوْجُهَ الْقَهَّارِ** و چون حقیقت انسانی

آینه ذات و صفات حقست سجانه و مرتبه مرآت و میرا به کمال ثابت است و ارواح ملائکه
 اگر چه پس شریف اند اما از غایت لطافت متجملی عکسی تجلی صفات الهی نمی توانند شد و آن معنی
 را آینه حقیقت چون آینه صافی گردد و بهر صفت که حضرت بروی تجلی کند حضرت بدان در وی
 متجلی شده باشد تا هر صفت که از آینه ظاهر گردد و بهر تصرف که پیدا آید از آن صاحب تجلی بود
 نه از آینه و آینه چون صافی بود پذیرائی عکس پیش نباشد پس خلاف این است که آینه منظر منظر
 فاعل و صفات خداوندی است و کمال این معنی روح را بعد از ارواح او بقالب حاصل آید -
 پیش از ارواح بقالب ملک صفت بود قوه رفع حجاب نورانی نداشت درین عالم از برای حصول
 این کمال آمد و بدانکه علوم مراتب ساکنان بکثرت سیر و تجلی نیست اگر ساکنی را در همه عمر یک تجلی دست
 دهد و در آن تجلی فانی شود و بقایا بدان فنا و بقا او را سردی باشد این مقام عملی بود زیرا که
 مقام همه ساکنان و احوال ایشان داخل این مقام و حال باشد بگردن سیر در عالم ربوبیت
 هزار سال این جهانی بود و سنین این سیر را سنین ملکوتی گویند و یکروزه سیر در عالم الوهیت
 پنجاه هزار سال این جهانی باشد این نوع سنین را سنین جبروتی گویند و سنین لاهوتی را
 که ذات بخت است سنین سردی گویند آنجا مقدار و عدد ننگه و سنین و میومیت مناسب
 سنین سردیت بود و آن بقا بود در علمین و وحدت و انشا علم اما اهل عیان در شب اگر خواهند
 که بینند نتوانند پس رویت عیان را حجاب نبود و انشا علم و بدانکه فرقی بس دقیق است
 میان مشاهده و مکاشفه و تجلی بهر سالک کمال را بدان و قوت باشد اینجا این قدر نموده می آید
 که مشاهده با تجلی و بی تجلی باشد و تجلی بی مشاهده و با مشاهده باشد تجلی چون از صفات جمال
 باشد با مشاهده بود و چون از صفات جلال باشد بی مشاهده باشد زیرا که صفات جلال

که مطلب - باید دانست که تجلی تا اثر نور حق باشد حکم اقبال بر دل بنده مومن مقبل تا آن دل بسبب
 آن نور شایسته آن شود که حق را بجا نبیند و در آن و فرق میان تجلی در رویت عیان آنست
 که تجلی له اگر خواهد ببیند و خواهد نه در وقتی بنید و در وقتی نه بیند پس تجلی ستر جایز بود - ۲

+

+

+

+

+

..... دفع اشئیت می کند و اثبات وحده اما مشاهده تجلی بی
مکاشفه نبود و مکاشفه بود که بی مشاهده و تجلی بود و گویند ساکن را ستر و تجلی ست و تجلی نور مکاشفه
است که از حق سبحانه و تعالی بر دل عارف ظاهر می گردد و در امری سوزد و در پوشش می گرداند و
ستر از آنکه این تجلی ست از دل تا سوزد و از نور تجلی ناچیز نگردد پس ستر از الله تعالی رحمت
باشد و عارف را چنانکه تجلی فضل باشد اگر ستر نبودی در او ان ظهور سلطان حقیقت وجود ساکن
متلاشی شدی قال النبی علیه السلام ان الله تعالی خلق آدم فتجلی فیہ گفته اند آن تجلی در آدم بمعنی
اظهار اسرار ذات و صفات بود و اظهار صفات جمال و جلال ذات خود را بوجوه آدم ظاهر گردانید
لاجرم مشاهده و ظهور بر تجلی نبود نه آنکه در ذات آدم حق تعالی پیدا شد که از وی حلول و اتحاد فهم شود
قال حجة الاسلام نبوت و ولایت یکی از درجات دل آدمی است و حاصل آن ستر خاصیت است
یکی آنکه عموم خلق را چیز با پنجاب کشف اقتد یعنی ظاهر نموده شود ویرا در بیداری کشف اقتد دوم
آنکه نفس عموم خلق جز در تن ایشان اثر نکند نفس وی در اجسامی که خارج تن وی است اثر کند
بر طریق که صلاح در آن باشد و نسا فی نبی سیم آنچه عموم خلق را از علوم به تعلیم حاصل شود و او را بی
تعلیم از باطن خویش حاصل شود و در هر کس که این سه خاصیت جمع باشد وی از پیغمبران بزرگ
باشد و اگر یکی از این سه درجه او را از آن درجه از نبوت با ولایت حاصل بود در غیر نبی هر کس
لاکه آن سه درجه حاصل بود از اولیا بزرگ بود و در هر یکی از این درجات تفاوت بسیار است
کسی باشد که ویرا از هر یکی اندکی بود و کسی بود که بسیار بود و کمال این درجه تمامی رسول ما را
بوده است صلی الله علیه و سلم و در ایشان این سه درجه بکمال بوده و طایفه از اولیا چنان اند که ذات
و هستی خود را از آن خود را ظاهر نیست پسند بلکه خودی خود را از آن خود می بینند این طایفه را نه
ذات بود و نه صفات و نه فعل و نه حال و نه مقام و نه اثر در هر دو عالم هیچ ندارند و این وصفی که
بیچ ندارند هم ندارند محو و محو ایشان راست یعنی افعال ایشان در افعال حق نیست شده و
حق فی محق یعنی صفات ایشان در صفات حق نیست شده و طمس فی طمس یعنی هستی ایشان
در هستی حق نیست شده و همانا که الفقیر فخری که خواجه علیه السلام فرموده اشاره بدین فقر است

له بیان الفقیر فخری

Marfat.com

و این فقر است که صوفیه و راء آن هیچ مقام اثبات نکرده اند و صاحب این فقر را در دو کون سبکس نشنا
 جز حق تعالی چه خداوند سبحانه غیر راست او لیا نمود از نظر انبیا مستور و او را تا غایتی که از نظر خود نشان
 نیز مستور دارد اولیای تحت قبایب لایحرفهم غیر بی بیان حال ایشان است و لایحرفهم لایحرفهم لایحرفهم
 ان یكون ما اخذ العلوم عن الله سبحانه من فتوح المكاشفة بالحق گفته اند بنابر این کار بر نفس
 می باید نهاد و نفس عبارت است از دوام حال مشاهده و تواتر و تعاقب ابدان آنکه حیوة
 قلوب اهل محبت بدان مربوط است بر مثال تواتر و تعاقب انفاس است که بقاء حیوة
 غالب بدان مشروط است چنانکه اگر ساعتی بدو انفاس جدیده و اثر ترویح آن از صور
 قلب منقطع شود از شدت حرارت غریزی دل سوخته گردد و مرد و هلاک شود اگر لحظه و لمحہ بدو
 شهو و از حقیقت قلب مشتاق منقطع گردد از شدت تحطش و حدت شوق بسوزد و قالوا
 افضل الاعمال عدو النفس مع الله سبحانه حیا بیاهمه از بندیده است و گرنه حق تعالی منزله است
 از حجاب و هیچ چیز حجاب حق تعالی نتواند شدن آنچه نورانی بود بر روحانیت تعلق دارد و آنچه ظلمانی
 بود بر نفس تعلق دارد و کابر پرده حقیقت انسانیت را هفت طبقه اثبات کرده اند اول را غیب
 شیطان گویند دوم را غیب نفس سیم را غیب دل چهارم را غیب سر پنجم را غیب روح ششم را
 غیب حقی که آنرا غیب روح نیز گویند هفتم را غیب حق گویند غیب اول نسبت به آدم دارد و
 سلطنت آدم بر شیطان درین غیب بود دوم بنوح سیم به ابراهیم چهارم به موسی پنجم به داود
 ششم به عیسی هفتم بحمزه علیه السلام با ناول را نسبت بر روز شنبه است دوم را بیک شنبه
 سیم را بدو شنبه چهارم را بسه شنبه پنجم را به چهار شنبه ششم را به پنجشنبه هفتم را بجمعه و سیر کدام را ازین
 غیب لطیفه باشد اول لطیفه قلبی دوم لطیفه نفسی سیم لطیفه قلبی چهارم لطیفه ستری پنجم لطیفه
 روحی ششم لطیفه حقی هفتم لطیفه حقی و آن غیب را نیز پرده ها باشد اول پرده غیب شیطان است
 و آن پرده مکرر باشد و هزار حجاب آنجا رفیع باید کرد و در بدایت حال چون تجلی کند و ظاهر شود چون
 لعیقی باشد از آتش بد رنگ و آن پرده در روی زمین دیده شود تمامی بساط بزرگ سرخ تیره
 نماید و نقطه چون خون سیاه بر روی آن سرخی ظاهر باشد و دل از بدن او منقبض و تیره شود و
 زگر و شواری توان گفت و تمام اعضا رسالک متناکم گردد و درین وقت پناه بولایت شیخ باید برد

تا بمجدد ولایت شیخ آن پروه بدرنگ ناچیز شود و صفاء ذکر در تمام وجود سالک سرایت کردن گیرد
 و ذکر صافی شود و علامت ذکر وقت سالک را خوش گرداند و چندان ذکر گفته شود که آن پروه
 بدرنگ مکرر بکپودی مبدل شود و هر چند آتش و حرارت ذکر قوت گیرد و نغم تعلقات بشری
 خشک تری شود و الوان صافی تری گردد و هر چند نغم تعلقات جسمانی کمتر می شود و الوان بنور این
 مبدل می شود و اختلاط الوان سفید و سرخ و کبود و سبز درین مقام از قوت ذکر یا شد و گاه بود
 که ذات ذکر از پرده های بیرون آید و نعره بر دارد که لا غیر نفی آن باید کرد و بدان مغرور نباید شد
 که آن مقام بتدیان ذکر باشد و در صفاء این طبعه از باطن سالک بر وقت چنان و شعوزها
 ایشان دیده شود نفی آن نیز باید کرد که اگر چه ظهور آن از عجب است اما بر باشد زیرا که قدرت است
 ایشان را که خود را به صورتها و خوش بنمایند گاه چنان در دست گرفته ظاهر شوند و وقت بود که
 و رانند و آدمی در آید از غایت لطافت و چون مصروع انواع حکایات و کلمات غریبه گویند
 و آدمی را گمراه کنند و الا سلوک باز دارند و در صورت چینه خود را بنمایند و ویرا بران ترغیب
 کننده گویند و رای این مقام کمال مقام اکمل نیست لاجرم اگر سالک ابله باشد مایل با طوالت
 و انواع ایشان می شود و اظهار ایشان اختیار کند و صاحب تصرف می گردد و در نمودن
 شعوزها و ایشان مشغول می گردد و چنانکه اسمعیل آقا و شیخ کمال سرامی که در ترکستان بوده اند و
 سلطان الدین مقتول که در دشت قباق بود و شهاب الدین مقتول که در عراق بوده که ایشان به
 تصرفات جنیان معروف و محبوب بوده اند از ترقی با کمال مقامات ازین جا گفته اند که اگر صادقی
 ساده دلی با کسی بیعت کرده باشد اگر در آن کس بدعتی مکرر و سهه بنمید بر وی و واجبست
 که ازان بیعت برگردد و با کسی کامل که بر جاده سنت مصطفوی بود بیعت کند لقل است
 که بدعت به نزدیک شیطان دوست تر از معصیت است از بهر آنکه معصیت را
 جمله بنامند اما بدعت را نظری وقتی باید لاجرم شیطان از بدعت در آید و آدمی را
 در معصیت اندازد و از در معصیت در آید و مرد را در کفر اندازد و عجب نباشد که حدیث
 که مصطفی و موده اشارت بدین معنی بود سیاتی علی الناس زمان یصلی فی المسجد الفجر
 فلا یكون فیه مومن و علی مرتضی رضی الله عنه نیز بدین معنی اشاره کرده است لا تعرف

Marfat.com

الحق الالابا الرجال اعرف الحق الالابا الرجال .....
اعرف الحق تعرف اهلہ و چون بصدق و استقامت و طلب ہمت از باطن ولی مرشد قدم
صدق بر سلوک و ریاضت ثابت دار و درین طبقہ نفسی کند ہر آئینہ عجایب اسرار و فریبہا
النوار مشاہدہ کند کہ ندیدہ باشد و درین طبقہ اطلاعیہ بر احوال اہل قبور میسر شود پردہ زاید
می نماید و طبقہ دویم غیب نفس است و پردہ آن کہ بود ہاشد و ہزار حجاب درین مقام رفع
باید کرد و آنوقت بود کہ وجود آلودہ بلبقہا و خطوطی بکلی پاک شود و نفس بلبقہا و حقی اکتفا کند
و در آتش ذکر نفس از تصرفات خود باز ایستد و نوعی از فنا اورا حاصل آید آن نور نفس بظہور
آید بر سالک صفات حمیدہ و ذمیمہ نیک روشن شود سالک را بر احوال اجبار و اموات
اطلاعی پیدا آید خطر سالک درین مقام آن بود کہ خود را بیتا تصور کند و خلق را نابینا قوت
عجب و روی پیدا آید و این معنی از روی تزکیہ نفس بود و در شریعت آن شہی است قولہ تعالی
فَلَا تَزُكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى و چون نفس صافی گردد صفات قلبی ظاہر شود
نفس صفت قلبا گیرد و باطن کشادہ تر گردد و انواری کہ مناسب این طبقہ بود بزرگ تر
دیدہ شود و اسراری کہ مناسب این مقام است رونماید بعد از ان پردہ غیب و لست
و آن سرخ عقیق رنگ است و ہزار حجاب در ان مقام از پیش بر باید داشت سالک
را از مقام آن نوردوق عظیم پیدا شود و استقامت سلوک و روی پیدا آید و چون طبقہ نیک
صافی گردد و اسرار غریبہ روی نماید و النوار عجیبہ در صور انسانی و حیوانی و نباتی و ارضی و
سمائی و تجلیات صوری دست زہر و قلب سفت بر گردد و وقت بود کہ قلب لعل
شیطان قبول کند و از سلوک باز ایستد زیرا کہ دل طفل طریقہ است و شیطان
استاد اہل میل چون دل نفسی لعل باب شیطانی کند بصفاہ سرستصف گردد و بعد
از ان پردہ غیب سر است و رنگ او سفید باشد و رقیق و دہ ہزار حجاب درین مقام
رفع باید کرد و درین مقام بود کہ علم لدنی مر سالک را کشف گردد و سر از صفات روح
باشد کہ در باطن سالک ظاہر گردد و تجلیات صفاتیہ دست دیدہ استقامت سلوک
در سالک پیدا آید زیرا کہ سر نور روح است و نور راہ بر بود نہ راہ زن و گاہ بود

Marfat.com

کہ بروت انوار باطنیہ حرارت باطن را گرم گرداند و باطن فسرده شود و در باطن سالک بچہ کم
 یافت آن آتش طلب قوہ بالا گیرد و باستمداد از ولایت شیخ و ہدایت نبی بقیض عنایت حق
 سبحانہ و تعالیٰ نار فایده نور را نور تجلی گرداند چنانکہ در حق موسیٰ خبر کرد و قولہ تعالیٰ اَنْسُ مِنْ
 جَانِبِ الطُّورِ نَارًا موسیٰ گفت علیہ السلام کہ من آتش دیدم چون با آتش رسید آن نار را
 نور تجلی دید و آن کلام حق بود کہ موسیٰ علیہ السلام بواسطہ شجرہ شنید بعد از آن پرده غیب
 روح است رنگا و بغایت دلفریب بود و بزروی زندہ ہزار حجاب در آن مقام رفیع
 باید کرد و از دیدن او نور نفس ضعیف شود حیوۃ او بہ حیوۃ حقیقت متصل بود درین
 طبقہ تجلیات بسیار افتد و امور غیبیہ مشہود و نظری گردد و چون این طبقہ صاف شود
 غیب خفی ظاہر گردد و گاہ بود کہ انانیت و عجب در سالک پیدا آید زیرا کہ روح خلیفہ حق
 باشد چون متجلی شود دعویٰ خدائی کند بنیابتہ و خلافت حق سالک در غلط افتد پندارد کہ تجلی
 حقیقت خود را خدا بین تصور کند آن تصور موجب ہستی وی شود و راہ سالک ہمہ در نیستی بود
 و نیستی سالک کہ راہ اوست از غیر پیدا آید و آن غیر وجود مرشد کامل بود قولہ تعالیٰ کونوا مع
 الصّادقین یعنی با صادقان باشید تا نور صدق ایشان ہستی شما را محو کند بعد از آن پرده غیب
 خفی ست و رنگ آن پرده بغایت سیاہ بود و سیاہ صافی براق مہیب و ہزار حجاب درین مقام
 رفیع باید کرد و از وی بروح القدس نیز تعبیر کنند کہ از دیدن وی ریشہ بر وجود سالک افتد و نوع
 فنا و را حاصل آید آب حیوۃ جاودان درین ظلمت تعبیر است کہ بعد ازین رو نماید و طور صفات
 جلالی گاہ بود کہ ظلماتی حروف بود عقل فہم آن نتواند کرد سالک باید کہ بجاہری کہ درین ظلمت
 تعبیر است التّھات نماید تا از حیات چشمہ حیوان محروم نماید و از بیچ صور ہایل و آواز
 سہمناک نترسد تا آن نور تمامی ظاہر شود و ترس با نس مبدل گردد و در آن مقام بحایت
 سید المرسلین باید گرخت و بہ متابعت او صلی اللہ علیہ وسلم قدم استوار باید داشت تا
 سلامت برہد از مغالطہ این درطامات نیفتد و گفتہ اند کہ غیب خفی خلاصہ روح است
 ظاہر نشود الا بتجلیات جلالیت کہ بقوت جذبہ اخراج غیب کند بر سالک درین مقام
 صفات ذاتیہ تجلی کند و غیب خفی را بہ صفات حق متصف گرداند خوف درین مقام از

زندگه و الحاد بود از بهر آنکه چون خود را متصف گرداند به صفات حق بنید و ظہور جمیع حرکات و مسکنات
خلایق از وجود حق بنید فرق نتواند کرد میان حلال و حرام باستعمال محرمات مشغول گردد زیرا کہ وجود
خود را وجود حق بنید و فعل خود را جوہر آئینہ فعل حق بنید و مقام فوق را از میان بردارد و جمیع حرف
متصف شود نحو با اللہ عن ذلک فرق میان محقق صدیق و ملحد زندیق آن است کہ محقق صدیق
یکمال بصیرت جمع کند ..... میان مقام جمع و مقام فرق و گوید امر و نہی از مقام جمع
سست و تمثال آن مقام فرق فلا جرم امر با و شہیہا بجا آرد و ملحد و زندیق فرق نتواند کرد میان این
و مقام عقل تیرہ خود یا زماند و محبوب گردد بعد از آن پرده غیب الغیوب ظاہر شود و رنگ آن پرده
سبز باشد و ہر از حجاب در آن مقام رفع باید کرد و آن نور مطلق بود کہ صفت خاص حق سست و
آن سبزی علامت حیوۃ شجرہ وجود کہ از آثار تجلی نور مطلق زندہ جاوید شدہ کہ این زندگی باشد
کہ در بہشت خواہد بود گفتہ اند لوری را تجلی از بالاء سر باشد در عالم شہادت ہیچ توری بد و نماند
و نور روح از نور آفتاب عظیم تر باشد و اعیاناً از چہب و راست نمودن گیرد و نور سر بنور زہرہ مانند
باشد فاما از وی لطیف تر و نورانی تر باشد و در مواجہہ پیدا شود و در وجود سالک ناپیدا گردد۔
نور دل بنور ماہ مانند بود و نقطہ حقیقی کہ در ماہ تعبیر است و برابر دل سالک پیدا آید و در وقت تجلی
خود را بر جانب دل سالک تہ و در دل کوستین کم شود و نور نفس گردد بر گرد سالک آید و آن بانی ماند
کہ آفتاب بروی تافتہ باشد فاما انوار دیگر چون شمع و شعلہ ارواح طیبہ باشد از جن و انس علی
اختلاف مراتب ہم قال الشبلی دع الالوار فی حجاب عینی و راس مقام عباد و الخیال و لکن الذی یفنی
فیفتی بینا لخصوص احوال الرجال و التحقیق السالک ان نور الالوار منزہ عن جمیع الالوان الی
یظہر علی الوار فی استار اللطایف السبحۃ من لون الکدرة و الزرقۃ و الحمرۃ العقیقیۃ و
البیاض الخالص و الصفرة و السواد و البراق القازل من القوق و الخضرۃ و منزہ الیضا عن
اشکال القمریۃ و الشمسیۃ و سایر الیصل الی الافہام البشریۃ و مقدس عن الظہور فی الصورۃ
النوریتۃ او خیالیۃ او مثالیۃ فکل ما یشاہدہ الانسان ببصیرتہ او متعاقبہ بمعرفتہ فالحق
سجائذ علی من ذلک۔

شعشع

ہر چہ نشان بر توئی رافشان نمی بری : آنچه بیان کنی توئی راہ بیان نمی بری

فهو تعالى منزّه عن كيف وكم واين ومتى از لئيمه فوق ما يدرك من معنى الازل وابد يستر
اقصى لما يفهم الاقهار من معنى الابد هو الاول بلا ابتداء وهو الآخر بلا انتهاء وهو الظاهر
بلا شبيه وسال وهو الباطن من غير مكان ادراكه بالخيال منزّه عن الحول في الاشباح
ومقدس عن السريان في الارواح من قال انه متحد بالكون فقد اخطأ ومن قال انه ليس له
تعين في ذاته الا في الكون فقد فسد الحقايد وهو كان في ذاته متعينا في ذاته قبل كائنا عالمنا
بذاته وبما يظهر من مخلوقاته على مقتضيات صفاته تجلي بذاته على ذاته قبل ظهور مظاهر صفاته
فاراواظها كما لا يعلو صفحاة الارواح والاجسام من مكوناتها فظهر اولاً مظهر المظاهر نور الانوار
روح جيبه المصطفى المختار صلى الله عليه وسلم من فيض النور صفاته الذاتية ثم اظهر من
فيض نوره ما اظهر من عوالم الارواح والانوار ثم اقتصدت حكمته لاكمال معرفته تعليق
مظاهر صفاته الذات بمظاهر صفاته الافعال فخلق الاكوان من عوالم الاجسام وانخرق جسد
آدم لتكمل ترتيبه الارواح في عوالمها على ما يشير اليها جابر رضي الله عنه ثم خلق الارواح
بالانفس تعلق التعاشق بعد تلطيف العناصر وكسر سواراتها بالقدرة الكاملة والحكمة
الشاملة وجعلها على هئيتيه وحدانيته انزله ووجد تلطيف تلك الهئية الوحده انيته باخرى
اقدم بالهئية الوحده الاولى التي حصل للعناصر على اللطيفة القالبية ويقال لها المنزج
على لسان الحكماء والثانية يقال لها اللطيفة النفسية بلسان العرفاء ثم جعل القلب الصنوبري
الشكل الذي هو اللطف من جميع اعضاء البدن مجمع باثنين اللطيفتين الارواح مختلف
فيها عند اهل التحقيق من اهل السنة فمنهم من يقول انها الحيوة فقط ومنهم من قال انها
ايمان مودعة في هذه القوالب لطيفة اخرى الله تعالى العادة بخلق الحيوة في القالب مادام
الارواح في الابدان والانسان حي بالحيوة ولكن الارواح مودعة في القوالب ولها ترق في
حال النوم ومفارقة للبدن ثم رجع اليها وان اللسان هو الروح والجسدان الله تعالى
سخره الجملة بعضها لبعض والحشر يكون الجملة والمثاب والمعاقب الجملة والارواح مخلوقة

له مطلب - بيان الاختلافات في الارواح -

ومن قال یقدمها فهو على خطأ عظيماً والاخبار تدل انها اعيان لطيفة والستر كتميل انها لطيفة
 مودعة في القلب كالارواح واصولهم يقتضي انها محل المشاهدة وكما ان الارواح محل المحبة
 والقلوب محل المعارف وقالوا السر بالک عليه اشرف و سر السر بالاطلاع عليه بغير الحق وعند
 القوم على موجب مواضعهم مقتضى اصولهم السر اللطيف من الروح والروح اشرف من القلب
 ويطبق لفظ السر على ما يكون مصنوعاً مكتوباً بين العبد والحق سبحانه في الاحوال والنفس لطيفة
 مودعة في هذا القلب هي محل الاخلاق المعلولة المذمومة كما ان الروح لطيفة في هذا القلب
 هي محل الاخلاق الحمودة وكون الروح والنفس من الاجسام اللطيفة في الصورة ويكون الجملة
 مستخر لبعثها لبعض والجميع انسان واحد لكون الملائكة والشياطين بصفته اللطيفة فمحل
 الاوصاف الحمودة القلب والروح ومحل الاوصاف المذمومة النفس والنفس جزء من هذه
 الجملة والقلب جزء من هذه الجملة والحكم والاسم راجع الى الجملة - روح انساني لطيف الیست
 رباني وجوه لیسیت سماوی روحانی نورانی حی ناطق متحرک که قانی نشود و دریا بنده صورت همه
 چیز با این جسد بمنزل سرای است و در او شناخت وی کلید شناخت خدای آد سمانه شناخت
 حقیقت جوهر وی و کیتیت تصرف وی درین بدن از علمها نیست که هر کس بداند و در اشرف یا
 اصناف ارزانی داشتند و آنچه صفات ذاتی اوست هفت است از نورانیت و محبت و علم
 و حلم و انس و بقاء و حیوة و صفات دیگر ازین صفات تولد کند چنانکه از نورانیت سمعی و بصیری
 و تکلمی و از محبت شوق و طلب و صدق و از علم ارادت و معرفت و از حلم حیا و وقار و
 تحمل و سکون و از انس شفقت و رحمت و از بقاء ثبات و دوام و از حیوة عقل و فهم و ادراکات
 دیگر از وجدانیات و غیرها از تولدات این صفات است چه پیش از تعلق روح بقلب و چه
 بعد از تعلق انا اصل آن همه هفت صفت است و او از عالم امر است که ضد عالم اجسام
 است که قابل مساحت و قسمت و تجزی نیست و تمثل ارواح مجروده در حالت مفارقت از
 بدن یا در حالت تعلق بقلب به صورت بشری صورت عارضی اوست و ظهور صورت ذاتی
 او جز در عالم غیب محال بود و این صورت و تمثل نوعی از قوت تصرف روحانیات است
 در عالم صور که به صورتی خواهند از صور بشری تمثل کنند هر وقت که آدمی دل خود را پاک کند

و اینکه در اوصافی گرداند بملائیکه سموی نزدیک گردد از جهت آنکه ملائیکه سماوی پاک و صافند و علم و
 طهارت دارند و روح آدمی از جنس ملائیکه است و جوهر صاف و پاک است اما بواسطه بدن
 و صفات و افعال بدن و خواستهها بدن از لذت و شهوة و آنچه مقتضای آنها و بدن است
 آلوده و تیره شده چون ترک لذات و شهوات بدنی کند و اینکه در از اینها پاک و صاف
 گرداند باز پاک و صافی شود و سیرت و بیکی این معنی بود و چون پاک و صافی گشت روح آدمی
 را با ملائیکه سماوی متناسبت پیدا آید و چون متناسبت پیدا آید چون دو آئینه صافی باشند که
 در مقابله و آینه هر چه درین آینه باشد و در آن پیدا آید و این ملاقات در بیداری باشد و در
 خواب هم باشد و خواب بسیار کس را در بیداری اندک را بود و این ملاقات در بیداری
 سبب و چید را و در خاطر ملکی و القاء ملکی بود و در خواب سبب راست خواب باشد و
 چون علم و طهارت و صفا و بی کدورتی ملک دانستی چند آن کن تابع عالم آن رسی و از عالم
 شیاطین که چند صفات ملک موصوفند خود را بیرون بری و از صفات شیاطین پاک
 شوی و اگر از عالم شیاطین بیرون نروی در تو همه صفات شیاطین در حالت تقابل پیدا
 آید ملائیکه هر آسمانی که بالاترند پاک و صافی ترند و علم و طهارت ایشان بیشتر است - پس
 آدمی هر چند از مجاهده و ریاضات پاک تر و صافی تر می شود و علم و طهارت حاصل بیشتری
 کند متناسبت او با ملائیکه بالاتر حاصل می شود تا بجایی رسد که در علم و طهارت از ملائیکه بگذرد
 و بعضی گویند که بعضی اول رسد و از عقل اول در نتواند گذشت و از عقل اول فیض قبول کند
 و عقل اول واسطه باشد میان او و خدای سبحان و از عقل مقرب تر و داناتر و بزرگوارتر
 چیزی دیگر نیست و بعضی گفته اند از عقل اول هم بگذرد و با خدای سبحان به واسطه ملک
 بگوید و هم بشنود و ملائیکه سموی وقت باشد که مصور شوند و بالعوضی از آدمیان سخن گویند و گویند
 که ملک و رسول خدائیم و بکاری آمده ایم چنانکه در قرآن قصه مریم خبر داد و وقت باشد
 که بر آدمی ظاهر نشود و بآدمی سخن گوید و کاری فرماید و از حالی خبر دهد و آن آواز را با نف
 گویند هر وقت که ملائیکه آسمان سموی سخنی بدل آدمی القا کنند اگر آن القاء در بیداری باشد
 نامش الهام بود و اگر در خواب باشد نامش خواب راست بود و چون ملک مصور شود

و سخن خدای بادی رساند آن شخص را نبی گویند و آن پیغام را وحی گویند معیت روح یا جسد مثال
 معیت حق است سجانه باکل کائنات من عرف نفسه فقد عرف ربه بر روح انا عراض اجسام
 چون دخول و خروج و اتصال و انفصال و غیر آن جائز نیست فکیف بر حق سجانه گفته اند -
 قالب آدمی مرکب از چهار عنصر متضاد است خاک و باد و آب و آتش و این هر چهار به
 حقیقت در قالب جمعند مکان خاک در قالب ظاهر است و عیان و در خاک آب را
 مکانی و گیر است لطیف و لایق لطافت آب و در آب باد را مکانی و گیر است لطیف تر
 از مکان آب و در باد آتش را مکانی و گیر است لطیف تر از مکان آب و روح با همه ذرها
 بحقیقت موجود است بحلول و در مکان حلول و انتقال از عوارض اجسام است و هیچ چیز
 از عوارض بر روح جائز نیست پس همچنین ذات مقدس رب العالمین جل و کوره دلاله غیره
 با همه ذرهای آفرینش به حقیقت موجود است با حلول و اتصال و انفصال و بی حماسه و بی
 محاذات با همه همیه از همه و در همه نزدیکانه نزدیک متصل دورانه منفصل نهی نزدیک و
 دوری بنده زهی حاضری و غایبی بنده زهی جمال با کمال و تاپستانی بنده زهی ناگذران در میان
 دل و جهان زهی حال و دل از وی حاصل اهل تناسخ چهار فرقه اند یکی فرقه نسخیان اند سخن ایشان
 آنست که می گویند که روح انسانی همیشه مستعدی تعلق است ببدن انسانی هر گاه که تعلق
 از بدنی منقطع گردد در حال تعلق گرفت ببدن دیگر و جسم دیگر و ادب نفس خود قایم نیست و
 زوال پذیر نیست و لایزال منظر جسمانی خواهد که بوی متعلق گردد و قیام آن باد بود و ازین سخن
 لازم آید که روح آدمی قایم با الخیر بود و هر چیز که قایم با الخیر بود آن چیز عرض بود و عرض بقاء
 معروض فانی گردد و نزدیک کاملان ایشان آنست که روح از بدن منتقل می گردد علی سبیل تعلق
 نه بان معنی که قایم به نفس خود نباشد و فرقه پنجمی اند سخن ایشان آنست که می گویند که روح انسانی
 در وقت مفارقت از بدن منتقل گردد ببدن حیوانی از حیوانات به سبب آنکه صفات آن حیوان
 در حالت مفارقت از بدن بدان روح قایم شده و صفات آن حیوان در وی رسوخ یافته و ملک
 وی شده فرقه دیگر سخنیانند سخن ایشان آنست که می گویند روح انسانی چون قطع تعلق گردد
 از بدنی در حال منتقل شد کجیم بناتی چه او را در وجه حیوانی نماید به سبب موه از وجه حیوان

فرود آمد باز بدجہ نبائی رسید کہ از آنجا عروج کرده بود فرقہ دیگر سنجیانند سخن ایشان آنست کہ می گویند
 کہ روح انسانی چون از بدن انسانی قطع تعلق کرد و در حال جسم حیوانی نقل کرد و از جسم حیوانی نقل کرد
 بجسم نبائی و از جسم نبائی بعدتی و از معدنی بہ جمادی و این غایت انحطاط وی بود و باز آنجا نقل کند
 از جماد بمعدن و از معدن بہ نباتات و از نباتات بجمیوان و از حیوان بانسان و این حالت غایت
 و عروج وی بود و ہر بار کہ دورہ تمام کند و دوبارہ از سر گیرد سخن این طایفہ از قبیل واسہیات است
 مذہب ایشان تمام باطلست و سنجیان و سنجیان چنان از عالم روحانی مجوبند کہ جز بعالم جسمانی
 فرو نیامدہ اند و سخنی خور را از مرتبہ حیوانی و رخی گذرانند و سخنی بمرتبہ جمادی قانع شدہ - ببااید
 و آنست کہ چون از نفس انسانی افاضیل مختلفہ طاہری شود سنجین بکلبس مختلفہ خور را نیز
 می نماید و وایم او در مقام اصلی خود است مثلاً چنانکہ تو در خوابی و با تو کسی سخن می گوید و انواع
 علوم جلیلہ یا تو بیان می کند آن روح تست کہ با تو سخن می گوید و این حالت مشغولی اوست
 از عالم بشریت خود کہ آن بدست بعالم اول خود و وطن اصلی خود کہ از آنجا فرود آمدہ کہ در
 خواب تجلی می کند و بر خود پیدا می شود بشکل عالمی کہ راہ نماید بہ علومی کہ در وی پنهان است و ذاتی
 اوست از قوہ بفعل می آرد تا ملکہ جسم وی شود و سبب قوہ و قوہ دنیای و آخری وی گرد و پس در
 خواب معلم و متعلم کی باشد آیینہ کہ در وی کسی دیگر جز نوعیت دیگر از الفاظ مصطلحہ ایشان است
 قیس اللہار و اہم فنا و بقا فنا عبارتست از نہایت سیرالی اللہ سبحانہ و بقا عبارت است
 از نہایت سیر فی اللہ سبحانہ سیرالی اللہ وقتی منتهی شود کہ سالک از وطن ما لوفاتہ و حظوظ بشریت
 بکلی بیرون آید و در راہ طلب توجہ راست بحق سبحانہ و تعالی بیاید و باد یہ سہی را یکبارگی
 بقدم صدق قطع کند تا بجنبہ وصال رسد و سیر فی اللہ از گاہ محقق شود کہ بندہ را بعد از فناء
 مطلق کہ فناء ذات و فناء صفات و افعال است وجود حقانی ارزانی دارند تا بان وجود
 بعالم اتصاف باوصاف کہی و تخلق باخلاق ربانی ترقی تواند نمود و این مرتبہ را مرتبہ فی مبصر
 و بی سیم و بی نطق و بی ہمیشی و بی لعقل گویند کہ ذات و صفات فانیہ درین مقام کسوتہ بقا
 پوشیدہ و از قبر خفا در محشر ظہور برانگیزتہ شدہ باشد و تصرفات جذبات بر باطن بندہ مستولی
 شود و او را از جمیع وساوس و ہوا جس فانی گرداند و بہ صفات ذاتی خود بر باطن بندہ

متصرف گشته و او را از آنکه بخودی خود تصرفی عزل کرده و بقاء و سادس و هواس به نسبت با کسی که هنوز از مقام فنا نگذرشته شرک خفی بود و به نسبت با کسی که بقاء بعد الفنا رسیده باشد شرک نبود و آنکه هنوز در بدایت حال فنا بود و سرکش از احساس غایب گرداند و چون در مقام مشاهده ذات و صفات تکمیل یافته بود و از سر حال فنا بصحو آمده نسبت از احساس درین مقام تکمیل لازم نبود و شاید که بعضی را اتفاق افتد و بعضی را نیفتد بلکه باطن وی غرقه کج فنا بود و ظاهری حاضر بود و آنچه می رود از احوال و افعال باشد و فنا و بقاء هر دو صفت مدی اند هر چند بنده از خلق قانی تر به حق سبحانه باقی تر و این حال بر مقدار قوه مشاهده بود هر چند مشاهده سر وی مرحق را قوی تر همی گردد از خلق قانی تری شود و بقاء او بیشتری گردد و اهل فنا و بقاء بعد از طلب و مجاهده به طمانیت و حیدان و سرور مشاهده رسیده باشند و در عین مراد از مراد پیرا گذشته مقامات و کرامات را حجاب دانسته و مسرت دل از حظوظ روحانی و جسمانی ساقط کرده و رسیدن بمرتبه فنا نشان رسیدن به حقیقت محبت ذاتی بود و نشان فنا موسبت محض بود و اختصاص الیهیت است و آن عطاء حقیقت باشد و عاریت بتو به آئینه رجوع نفرماید کما قیل القانی لایردالی او صافه و مراد ازین وجود بشری و وجود طبیعی اصلی است از وجود طبیعی عارضی و وجود وجود طبیعی عارضی وجود فنا را زیان ندارد آن صورت طبیعت بود نه حقیقت طبیعت چنانکه گفته اند -

شرح

موسى اندر درخت استنش دید : سبز ترمی شد آن و نوح از نار
 شهوة و حرص مرد صاحب بدل : همچنین دان و این چنین پندار
 و قوله عليه السلام انما انما البشر اغضب كما يغضب البشر وارضى كما يرضى البشر ناطق
 بصحة این معنی است و فنا و فنا که در میان اهل القدر متعارف است آن بود که چون از وجود

له مطلب قال الحارق الشطاح الرومى فى المثنوى - هـ

گم شدن در گم شدن دین من است : نیستی در نیستی آئین من است
 گم شدم چون ذره اندر آفتاب : یا چوبوی گل در اجزای گلاب

جسائیت فانی گشته از وجود روحانیت نیز فانی گشته تا در رویت جلال و کشف عظمت الهیت بر دل
و غلبات این حال دنیا و بعضی فرسوسش گردد و احوال و مقامات در نظر سمیت وی حقیر نماید از عقل و
نفس فانی گردد و از فنا نیز فانی گردد یعنی آن تعین که او را حاصل آمده که خود را در حق محو یافته بود
آن نیز یکی از میان بر خواسته و دل بحق سجانه و تعالی قرار یافته که این فنا را نیز نمی داند و اندر
عین این فنا زبانش بحق ناطق گردد و متن خاشع و خاشع گردد و در عین این فنا همه حیرت و بی
نشانی بود و گفته اند اذ اننی العبد عن ادصافه اورک البقا بتمامه و اختلاف احوال مشایخ در تعریف
فنا و بقا مستند است باختلاف احوال سائیلان هر کسی را در شور فهم و صلاح وی جوابی گفته اند
بعضی گفته اند مراد از فنا فناء مخالفان است و از بقا بقاء موافقات و این معنی از لوازم
توبه نصوح است و بعضی گفته اند فنا زوال خطوط و نبوی است و بقا بقاء رغبت و آخرت
و این معنی لازم مقام زهد است و بعضی گفته اند فنا زوال خطوط و نبوی و اخروی است و بقا
بقا طلب حق سجانه و تعالی و این معنی لازم صدق محبت ذاتیست و بعضی گفته اند فنا غیبت
است از اشیا و بقا حضور است از حق سجانه و تعالی و این معنی نتیجه سکر است کل بده
الاشارة فیها معنی الفناء من وجه و لکن الفناء المطلق هو بالیتولی من امر الحق سجانه
علی العبد فیقلب کون الحق علی کون العبد و ازل معرفت چون بعد از فنا فی الله بر تبه بقا
بالله می رسند آنچه می بینند در خود می بینند و آنچه نمی شناسند در خود می شناسند و حیرت
ایشان در وجود خود است و مقام فنا اگر چه موافقی است اما ظهور آن بتدریج بحصول شرایط
باشد و شرط رسیدن بدین مقام توجه تام بجناب حق است سجانه بواسطه محبت ذاتی و اجتناب
از آنچه محبت ذاتی نبود و مراد از فنا فناء جهت بشریت است و خلقت و انقیاد را این جهت در ظهور
سلطان ربوبیت و حقیقت این معنی را تمثیل بان کرده اند که هر که در سلطان آتش افتد بقهر وی به
صفت وی گردد و همچنانکه آتش در آهن تصرف کند فاما عین آهن دیگر نشود و آهن همانست و آتش
همان الا آنکه آهن صفت سوزانیدن پیدا کرده باشد چنانکه گفته اند

شعر

تو او نشوی و لیکن از جهل کنی : جانی برسی کز تو توئی بر خیزند

و چون سلطان آتش و صف شیئی را در شیئی مبدل کند سلطان ارادت حق سبحانه و تعالی از سلطان آتش را ولی تر نشان گفتار وی بود و گوئید حق سبحانه و تعالی قال حجة الاسلام المتجلی بلیتین بالتجلی فیہ کما بلیتین لون من بتر آفی المرآة فیظن انه لون المرآة و کما بلیتین مافی الزجاج با الزجاج بان لم یضع له ما وراء ذلك اعتریه و وقف علیه و بک راه علم و عقل تا بساحل و ریاء فنا پیش نبود بعد ازان همه حیرت و بی نشانی بود و عجایب این طور را نهایت نبود و این احوال جز بسبب رسیدن معلوم نگرد و اینجا مبدء شهود عالم و حده و وحدانیت بود و الحق سبحانه تجرد به انکل من حیث کون کل شیئی موجودا به محدودا بنفسه لا من حیث انه له وجودا خاصا متحد به فانه محال و بعد از رسیدن سالک بقناع فی المتد و سبباً باللذ حکم تعیین و تقید مطلقاً از بند مرتفع نشود و در مرتبه بقاع بالقد و انصاف به صفات ربانی او را تعینات حقانی باشد و کسی را پیش از فنا وصول بحق سبحانه و تعالی میسر نگردد و همچنین در حال فنا نیز وصول میسر نگردد اما بعد از بقا وجود مجرب به محبوب و وصول تواند بود و وجود محب که بقا یافته است به محبوب از سطوات نور تجلی مضمحل و ناچیز نگردد بلکه قوت گیرد و همچنین از غیر به سبب فحالی لطف با خلق محفوظ با شدند و هیچ چیز از ممکنات سرواصل را از مشاهده محبوب و اشتغال او مشغول نتواند کرد چه رجوع و اصل در همه احوال به محبوب خود بود و شهود حق سبحانه و تعالی او را حجاب خلق گردد چنانکه صاحب فنا را محلی لطف با خلق او را حجاب حق سبحانه و تعالی نگردد بلکه هر یک را در مقام خود بی آنکه حجاب دیگری گردد و مشاهده کند و فنا و بقا در وی مجموع بود و فنا باقی و در بقا و فانی الا آنکه در حال ظهور بقا فنا در وی بعلم مندرج بود و مراتب وصول که مراتب سیر فی اللذ است سبحانه هرگز نمی نشود زیرا که کمال اوصاف محبوب را غایت نیست و هر چه در دنیا ازان پرسند از مراتب وصول هنوز اول مرتبه باشد از مراتب حصول به نسبت آنچه مانده اگر عجز ابدی در نهایت

که مطلب قال العارف الرومی -

بیکس را تا نگردد او فنا نیست ره در بارگاه کسریا

و فیضا لکن قدس قدس القدره السامی

ای بر او بی نهایت در گه نیست بر سر هر چه آمدی آنجا با کسرت

آن در آخرت نیز نتواند رسید که قبل منازل الوصول لا تقطع ابداً باونی العمر الاخری الابدی
تکلیف فی العمر القصیر الدنیوی چون عاشق حمله شجره انسانی باشا خدای بشری و بیخیا بر ملکوتی روحانی
نخورد آتش حقیقی و بدو شجره اخضر نفسانی فدای آتش حقیقی گردد و آتش در حمله اجزای وجود آن شجره
تصرف کند و صال حقیقی آنجا میسر گردد قوله تعالی قودی من شاطیء الواد الا یمن فی البقعة
المبارکة من الشجرة ان یاموسی ای انا الله بعضی گفته اند فنا آن است که بنده از
همگی خطوط خود فانی گردد چنانکه او را در هیچ چیز خطی نبود از اشیا بکلی چنان فانی شود که تمیز
اشیا از وساطت شود و بسبب اشتغال او بدان که در وی فانی شده است چنانکه عامر بن عبداللہ
گفت پاک مدارم که زنی را بلیم یاد یواریرا و حق تعالی درین مقام متولی تصرف او گردد و در وظایف
عبودیت و موافقات بندگی و محفوط بود در آنچه از آن حق بود و برای حق بود از ادای فرایض و
نوافل و غیر آن و ماخوذ و ممنوع باشد از آنچه او را در آن خطی بود و همچنین از جمیع مخالفتات و اسباب
آن و محصوم بحضرت خداوندی جل جلاله از همگی حرکات نفسانی و تصرفات شیطانی و این معنی حدیث
رسول است صلی اللہ علیہ وسلم از حضرت حق سبحانه و تعالی حکایت می کند لا یرال العبد یتقرب الی
بالنوافل حتی ارجیه فاذا ارجیه کنت له سمعاً و بصراً الحدیث و بقانند و این طایفه آنست که بنده
از خطوط و مرادات خود بکلی فانی گردد و بدینچه حق را در آن ارادت و رضا بود باقی شود بزرگان
گفته اند که بقا مقام انبیا است علیهم السلام برای آنکه ایشان را خلوت سکینه پوشانیده اند
و به مقامی رسانیده که هیچ چیزی که بدیشان رسد ایشان را از قیام با دای فرایض و نوافل
و انواع عبودیت و بندگی باز ندارد و منح نکنند ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء و باقی
آن بود که همه اشیا در نظر او شیء واحد بود و همه حرکات و سکنات او در موافقت حق تعالی
باشند و در از مخالفتات و او فانی بود از مخالفتات و باقی در موافقات و مراد ازین که گفت
همه اشیا و به نسبت با او شیء واحد شوند نه آنست که مخالفتات و موافقات یکی گردند و
آنچه او را از آن نمی فرموده اند آنچه او را بدان امر کرده اند یکی شوند بلکه ازین معنی آنست
است که بر چیزی آنچه بنده بدان نامور بود و حق بدان راضی شود و بهر فعل و عمل که کند خاص
بند کند نه برای حفظ نفسانی نه در دنیا و نه در آخرت و این معنی قول آن بزرگ سرت که

فرموده که بقافناست از اوصاف خود و بقا باوصاف حق تعالی و تقدس زیرا که حق تعالی اشیا را
 را برای غیر آفریده است نه برای نفس خود تا خود بدان منفعتی حاصل کند یا بدان مضرتی از خود
 دفع کند تعالی عن ذلک بل برای نفع و ضرر خلق آفریده است پس باقی حق سبحانه قانی از نفس متصور
 بود بصفت حق و متخلق به اخلاق او تعالی و بیچ فعلی و عملی برای بر منفعتی یا دفع مضرتی که به نفس او عاید
 بود نکند یعنی بنده را بدان فعل اصلاً قصد بر منفعتی یا دفع مضرتی نفسانی نبود بلکه همه خطوط و مطالبات
 نفسانی بکلی از وی منقطع و ساقط باشد معنی او را در حرکات و سکونات قصد نیست خطوط
 نفسانی نباشد و ازین سخن مراد آنست که نفس او از آن فعل بیچ خط نیاید زیرا که فرق است
 میان قصد و نیت خطوط کردن و میان خط یافتن بی نیتی و قصدی در آنچه خاص از برای
 رضای خدا کند و همچنین او را درین افعال و اعمال طمع ثواب یا خوف عقاب نباشد و اگر چه
 طمع و خوف باقی باشند در وقایم بدو لکن رغبت او در ثواب و خوف او از عقاب برای موافقت
 حق عز و علا بودن برک الم و لذت نفس زیرا که حق سبحانه و تعالی را غیبت در آنکه در ثواب او
 رغبت کنند و از وی تعالی ثواب را بدعا و حاجت درخواهند و دوست میدارند که از عذاب او تبرسند
 و از عقاب او پناہ بکسرت او برند و همچنین حرکات و سکونات او برای خط غیر لوده برای حفظ
 نفس خود چنانکه گفته اند المؤمن یا کل بشهوة غیالہ یعنی مؤمن طعام و شراب بخواست فرزندان
 خورد بزرگی درین معنی گفته است - ۵

افنامن خط فیمالم به ۛ و ہل یتقیہ فی رسم لیبیدہ

فیأخذ الرسم عن رسم یکاشفہ ۛ والسر یطرح عن حق یراعیہ

ہمگی فناد بقافناست از خطوط خود و بقا بخطوط غیر دفناست از شہود و مخالقات

و جنبیدن بران قصد او عزما و بقاء شہود در موافقات و جنبیدن بران قصد او فعلا و فنا

است از تعظیم ماسوی القد و بقادر تعظیم و جلال او جل جلالہ و حدیث ابی حازم خبر رسیدہ

از فناء تعظیم ماسوی حق چنانکہ گفت کہ آنچه از دنیا گذشتہ است خواب است و آنچه ماندہ

است از وی غرور و شیطان کیست تا از وی تبرسند نہ در طاعت او منفعت و نہ در محصیت

او مصرت گویند و نہ دنیا را وجود نیست و نہ شیطان را اما فناء خطوط چنانکہ عبداللہ بن مسعود

گفت که مانند استیم که در صحابه رسول کسی نیست که راه دنیا را دوست دارد تا این آیه فرود آمد
 قوله تعالى ومنکم من یرید الدنیا و الدنیا و اراوت او یکی فانی گشته بود و همچنین حارثه گفت وقت
 نفسی عن الدنیا از دنیا با آخرت فانی گشت و از خلق به حق و حدیث عبد اللہ بن عمر رضی اللہ عنہما
 که آن دو شخص در طواف گاه بر و سلام کردند و جواب نداد تیمای ذکر آن رفته است هم ازین
 قسم است و عامر بن القیس هم ازین مقام گفت که اگر بسا نهار نیزه مرا بزنند و دستم دارم که در نماز
 مرا خاطری در آید که نه از نماز بود و چنانکه دیگر اثر اید و همچنین حسن ازین مقام گفت که حق سبحانه و
 تعالی مثل آن معنی خاطری غیر حق که در نماز در آید و در دنیا فریده است یعنی ما را در نماز خاطر
 غیر حق در نیاید و فنا غیبت است از اشیا یکی چنانکه فناء موسی علیه السلام وقتی که رب بر کوه
 بجلی کرد و فخر موسی صدقاً یعنی موسی علیه السلام بیفتاد و بهیوش گشت و نه او علیه السلام از حال
 غیبت خود چون باز آمد خبر داد که چه دید با کجا بود و نه غایب کننده تعالی و تقدس از حال او
 خیر داد و نه کس دانست الا سعید خزاز گفت که علامت فانی آن است که بیرون آید از حظ دنیا
 و آخرت و در وی پیدا آمدن گیر و نوری از الفاء قدرت قادر تا او بدان نور از رویت خروج
 از حظ دنیا و آخرت هم بیرون آید و در وی جز رویت چیزی که از حق بود یا برای حق بود باقی نماند
 و حق تعالی و تقدس در ابدیت واحد صمد فرد گرد چنانکه در ازل بود و با وجود عز و علا غیر رانه فنا
 ماند و نه بقا و معنی بیرون آمدن از حظ دنیا و آخرت آنست که طالب اغراض دنیوی و اعمواض
 آخرتی نبود و حظ و جز حق سبحانه و تعالی نبود و آن قرب خداوند بود و جل و علا و رضاء او از وی پس از
 حضرت اسم جلال و عظمت حق حالی بد و فرود آید تا او بدان حال عظمت و بزرگی حق و صدق و حقارت
 نفس خود مشاهده کند تا گوید چون منی چه لایق قرب و رضای حق سبحانه بود حالی دیگر بد و فرود آید -
 و یکی حق خداوند را سبحانه از وی استیفا کند و ارفانی و غایب گرداند از رویت صفت خود آن رویت
 خروج است از حظوظ نفس و هر چیز که بنده آنرا بخود اضافه کند و صدور آن از خود و اندوختن را
 وسیلت قرب حضرت بنید همه از وی پاک بیرون برود و باطن او را بجایوب لافرو و بد و جز آنچه خاص
 از حضرت خداوند سبحانه بود در وی چیزی باقی نگذارد تا او چنان شود که در ازل بود و در علم حق بود پیش
 از ایجاد زمین عالم این جا او را معلوم و محقق گردد که حق را جز حق نتوان شناخت و بد و عز و علا

جزید و نتوان رسید و آنچه در سنیق برای او نهاده اند نہ عمل و فعل او نهاده اند عبارت دیگر در نشان
 غیبت است از صفات بشری و اتصاف بہ صفات و لغوت الہی یعنی اوصاف بشری کہ ظلم و
 ظلم است چنانکہ می فرماید کہ کان ظلوماً جهولاً فانی و غایب شوند و همچنین از جہود و انکار و کفر و ہمہ
 صفات ذمیہ و اخلاق ناپسندیدہ پاک شو و چنانکہ علم بر جہالتش غلبہ کند و عدل بر ظلم و شکر بر کفر
 و همچنین ہمہ صفات حمیدہ بر ہمہ صفات ذمیہ غلبہ کند بوالقاسم فارس گفت کہ فنا حال کس
 بود کہ بیچ صفت از صفات بشری را مشاهده نکند الا کہ ہمہ را مغمور و غایب بیند و در غیب
 آن صفات کہ خداوند است سبحانہ و ہم او گفت کہ فتاء بشریت نہ بدان معنی است کہ بشریت
 بکلی معدوم گردد بلکہ مراد از فتاء بشریت آن است کہ بندہ در لذتی افتد کہ زیادہ تر و
 غالب تر بود بر آن لذتی و المی کہ بندہ داشت و حال در آن بود چون آن زمان کہ در مشاہدہ
 جمال یوسف علیہ السلام از اوصاف خود فانی گشتند و دستہا و خوراپارہ کردند و پارہ
 کردن دست از آن بود کہ از مشاہدہ جمال یوسف علیہ السلام لذتی بیاطن و اسرار ایشان
 رسید و ایشان را از یافتن الم بر رسیدن دست با غایب گردانید و بزرگی درین معنی گوید
 غایت صفات القاطعات اکثرها ۛ فی شہد ہونی البریتہ ابدع
 نغین عن اوصافہن فلم یکن ۛ من نعتہن تلذذ و تو حیح
 و قیام المرءۃ الحزینہ یوسف ۛ یدنفسہ ما کان یوسف یقطع
 ہم درین معنی گفته اند -

و کرناہ ما کتا فتسی فت ذکر ۛ و لکن نسیم القرب یبد و فیقہر
 فاعنی بہ عنی و البقی بہ ۛ از الحق عتہ نخر و معبر

و بعضی ہمہ احوال را حالی واحد نہادہ اند و گفته اند کہ فنا بقا است و جمع تفرقہ و اختلاف در
 عبارت است نہ در حقیقت حال همچنین غیبت و شہود و صحو زیرا کہ ہر کس کہ فانی بود از آنچه
 او را بود و باقی بود بحق فانی بود از خود و اوصاف خود و فانی مجموع بود زیرا کہ ہر مشاہدہ حق نکند
 و مجموع مفارق باشد زیرا کہ خود را و غیر خود را نہ بیند و باقی بود زیرا کہ ہمیشہ با حق بود و حق تعالی
 بخود جامع او بود و او از مسموی فانی و مفارق و همچنین سکران غایب بود و ز تمیز و فرق کردن و

و معنی زوال تمیز آنست که فرق نکند میان الم و لذت ناخوش و خوشی و معنی دیگر آنست که
اشیا نسبت پااوشی واحد گردند و مخالفت بر خیزد زیرا که مخالفت لازمه کثرت بود و
اینجا کثرت را وجود نماید پس تمیز نماید زیرا که تمیز میان دو چیز توان کرد و چون اشیا اینجا
شیی واحد گشته تمیز بر خیزد و معنی آنکه اشیا شیئی واحد شوند آنست که حق تعالی بنده را
جز در موافقات تصرف ندهد یعنی چون بنده حق را یگانه گشت از وی جز موافقت نیاید
جماعتی گفته اند که فنا آن است که بنده را از هر سمی و رسومی که آن را بود باز ستاند
پس او بماند در وقت خویش و او را نه بقا بود که علم او بدان رسد و نه فنا که او را بدان شعوری بود
و نه وقتی که او را بدان وقوف و اطلاعی افتد که حق سبحانه و تعالی عالم بود ببقا و فنا و وقت او و
حافظ او از همه آفات و ناشایستها و ناپایستها و اختلاف کرده اند در آنکه قافی را در کس
بالبقاء اوصاف امیاء کنند بعضی گفته اند قافی را روکتد ببقاء اوصاف او و حاله فنا بر دوام
نبود زیرا که از دوام آن تعطیل و جوارح از اداء مفترضات و حرکات در امور معاش و
معاد جمالا لازم آید و ابوالعباس ابن عطاء درین باب کتابی ساخته است و او را کتاب
عود الصفات و بدیهیات نام نهاده اما بزرگان و محققان ازین طایفه چون جنید و خراز و
نوری و غیر هم رحمهم اللہ قایل نیستند بر وفائی ببقاء اوصاف زیرا که فنا فضل و عطاء است
حقست سبحانه مرئیه را و خلعتی و تشریفی که حق سبحانه بر سر و بر خاصگان خود اندازد و
کسب ینده را در حصول آن خلعت و تشریف هیچ مدخلی نیست بلکه نعمتی است که
حق تعالی خاصان خود را بخشیده است و کرمی که در حق کسانی که از بهر خودشان برگزیده
است فرموده و سلب آن عطا و دران نعمتی که بنده را بخشیده است بحضرة حق تعالی
و تقدس لایق نبود زیرا که سلب و رد آن سبب جفا و پشیمانی بود و جفا و پشیمانی صفت
کسی بود که او را علم نوبید آید و این معنی از حضرت عونت تبارک و تعالی المنفی است یا آن
باشد که غرور و خداع و مکر بود از حق عز و علا و او تعالی با مومن خداع و مکر نکند خداع
و مکر با کافران کند و منافقان و مقام فنا را با کتاب حاصل نتوان کرد اما خدا مقام فنا
بکسب حاصل کردن رد او و در حال آنکه بزرگترین مرتبه است و در یافتن جمیع مقامات

پروردگار موقوفست پس رجوع از فنا ہم روا بود جواب گوئیم ایمانی که از رجوع ممکن بود
 ایمان کسی بود که وی آنرا از اقرار زبان و عمل ارکان کسب کرده باشد لکن در حقیقت سر و
 باطن او پیش از فہم بود بخاطر آن ایمان نگشته بود و بعقدی درست آن را نگرفته باشد
 بلکه اقرار کرده بود بزبان به چیزی و از حقیقت آن جاہل باشد چنانکہ در حدیث آمده است
 قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ان الملک ليقول للعبد اذا وضع في محده ما توکک فی
 هذا الرجل فيقول سمعت الناس يقولون فقلمتہ پس این چنین کسی در ایمان خود شکاک بود
 نہ یقین تا بزبان اقرار کرده باشد باطن نکند یب کرده باشد چون منافق کہ در ازل بشقاوت
 او قلم رفته بود این چارہ ضرورت بلسان اقرار کند و بدل انکار و بصحت و درستی آن
 اقرار هیچ دلیل ندارد نہ کسی و نہ غیر کسی و نہ از جهت علم و کتاب و سنت حقیقی کسب کرده بود کہ
 دلیل و راہ بر او گردد و بصحت ایمان و اقرار او نہ از جهت حال دل او مشاہدہ حالی از احوال
 غیبی کرده باشد کہ مزمل شکوک و رافع آن ظنون گردد و درین مقام علی کشف تجربہ ہا یہ
 بماندہ بود چون شبہہ از خاطری یا مناظری او راہ در پیش آید در حال متزلزل شود و از حیرت
 ایمان و ہدایت دور کہ کفر و معصیت و ضلالت افتد نعوذ باللہ من ذلک انا انکہ در سبق علم از
 محبت و سعادت باشد از شبہات و عوارض محفوظ و مصون بود و این شخص یا از کسانی بود کہ علم
 کتاب و سنت کسب کرده باشد و دلائل عقلی دانستہ تا بدان ہر خاطری شیطانی کہ ایمان
 او را ضعیف کند از خود زایل کند و شبہات خصم کہ در دین با او مناظرہ و مجادلہ کند از خود دفع
 کند و بر خصم رد کند بدانکہ مخالف حق را دلیل حق نباشد و این چنین کس را شکوک و خاطر بد
 در پیش نیاید یا کسی بود کہ ایمان او در اصل فطرت صحیح و سلیم افتادہ باشد و حق سبحانہ و تعالی
 او را در پناہ عصمت خود و آورد و خاطر بد شیطانی او دفع کردہ و از صحبت مناظران و
 مجادلان در دین نگاہ داشتہ تا او را در دین هیچ خاطری و شبہتی عارض نشود و اگر چہ ما یہ
 و علمی کہ بدان با خصم مناظرہ و مجادلہ کند و دفع خواطر و غیرہ از مواضع و عوارض بدان بکند ندارد
 حق تعالی بلطف و عنایت خویش او را ازین معنی مستغنی گردانیدہ بود و از ہر چیز کہ در دین در
 مقابلہ او در آید از شیاطین و جن و انس محفوظ داشتہ یا کسی بود کہ ایمان او درست شد بود

کشفاً و شهو و اچنانکه خارشه رضی اللہ عنہم خیر و او از نفس خود بمشاهده آنچه بدان اقرار داشت
از بهشت و دوزخ و عرش و گفت کاتی انظر الی عرش ربی پارژاوالی اهل الجنة و النار الحدیث
تا آنچه از وی غایب بود بمنزله حاضر گشت و زیاده زیرا که او خبر میدید که از عالم شهبوات خروج کرد
و از آن برگردید تا غیب او را شهبوات گشت و شاهد از وی غایب شد چنانکه و ارانی گفت که این
طایفه دیده دل باز کرده اند و دیده باء سرفراز کرده پس هر کس که ایمان وی ازین جهت
درست گردد و تصدیق دل او باقرار زبان او موافق شود از ظلمت شک و شبهات بعالم
نور علم الیقین و عین الیقین آید چنانکه می فرماید قوله عز طوله ان الذین آمنوا و عملوا الصالحات
من الظلمات الی النور هرگز از آخرت بدنیار جوع نکند و برای خسیس ترک شرفی نکند
و این همه اسباب خصمت حقت سجانہ مرنبده را و علامت تصدیق آنچه وعده کرده است
لقوله تعالی یثبت الله الذین آمنوا بالقول الثابت فی الحیوة الدنیا و فی الآخرة
پس درست شد که مومن حقیقی انا یکان بیرون نیاید زیرا که آن موهبت و عطا و فضل
خداوند است سجانہ و تعالی که بنده را بدان مخصوص فرموده است و حق سجانہ و تعالی از آن
بزرگ تر و کریم تر است که موهبت و عطا را باز ستاند بدانکه صورت ایمان حقیقی و رسمی در
ظاہر کیست اما حقایق آن مختلف اما فنا و مقامات دیگر از مقامات اختصاص در صورت
مختلفند و در حقایق متحد زیرا که از جهت فضل و عنایت بیعت حقتنه از جهت
اکتساب بنده و قول آنکس که گفت که روا بود که فانی را باوصاف خود رد کند محال است
زیرا که هر کس که اقرار کند که حق سجانہ و تعالی بنده را برگزیند و بگراستی مخصوص گرداند و
بعد از آن آنکرامت را از آن بنده سلب کند و او را از آن مرتبه بمرتبه فرووان رد کند
مقرر بود بدانکه حق سجانہ و تعالی برای خود کسی را برگزیند که لایق آن نباشد و کسی را مقرب
گرداند که لایق قربت نبود و این محال است و اگر گوید که روی بنده بمقام ادنی برای
تبریت و محافظت از فتنه روا بود گویم که آن درست نیاید زیرا که حق سجانہ و تعالی
محافظت بنده در نصرت و کرامت و قرب و اختصاص خود به سلب آن نصرت با او نکند
و برود کردن او از مقام رافع با مقام ادنی چه اگر این معنی روا بود باید که رد انبیا با مقام

اولیا یا دون او برای محافظت ایشان از فتن ردا بود و این در حق حق سبحانه و تعالی محال بود و الطاف و انعام حق جل و علا در عصمت انبیا و حفظ اولیا از فتن از حصر و عدم بیرون است و قدرت او سبحانه تمامتر و کامل تر از ان است که بر فعلی دون فعلی محصور باشد اگر معارض گوید که چه گوئی در حق بلعام که حق تعالی در حق اومی فرماید **الَّذِينَ اتَّيْنَاهُمْ** آیاتنا فانكسناهم منها یعنی آیات خود بود و ادیم پس باز ستانیم از وی و او را از ان بیرون آوردیم و در جواب گویم که اینجا اعتراض واقع نیست زیرا که آنکس که آیات از سلب کردند هرگز حالی از احوال غیب مشاهده نکرده بود و مقامی از مقامات قرب نیافته بود و هرگز از خاصان و گزیدگان حضرت نبود بلکه آن آیات در حق او مکر و استدراج و خدلیه بود بر ظاهرا و علامات اهل اختصاص ظاهر بود و مزین بوظایف حسنه و ارادت زکیه و لکن در حقیقت از مردودان بود و مکوران و بدل اعمی بود و بسبب محبوب از حقیقت کار هرگز طعم خصوصیت نیافته بود و لذت ایمان نچشیده و خداوند را سبحانه و تعالی من حیث الشهود نشناخته چنانکه حق سبحانه و تعالی از حال او خبر می دهد و **كَانَ مِنَ الْغَاوِينَ** و همچنین از حال ابلیس خبر می دهد بقوله **وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ** جنید گفت که ابلیس در طاعت خداوند سبحانه مشاهده او نیافت و آدم در معصیت مشاهده او را سبحانه گم نکرد و ابوسلیمان دارانی گفت که خداوند سبحانه سوگند که باز نگردد و دید آنکس که باز گردد **إِلَّا اِزْرَاهُ** و اگر به حق برسیدی سبحانه هرگز از وی باز نگرددیدی و قافی در وظایف عبودیت پروردگار تبارک و تعالی محفوظ بود چنانکه جنید گفت چون آن را گفتند که ابوالحسن نوری چند روز است تا در مسجد شونیزی ایستاده است و **اللَّهُ** **التَّوَكَّلُ** می گوید و نه طعام می خورد و نه شراب و صلوة خمس در اوقات خویش ادا می کند بعضی که در خدمت جنید بودند گفتند او همیشه راست جنید فرمود که او همیشه راست است و لکن از باب مواجید محفوظ باشند در حضرت حق سبحانه در مواجیدی که یا بند اگر قافی را باوصاف او روکنند یا اوصاف نفس خودش رد نکنند بلکه او را قایم گردانند به مقامی که باوصاف حق باقی گردد و مراد از قافی نه آنست که بنده به پیش یا دیوانه گردد یا از اوصاف

بشریتہ بیرون آید یا ملکی شود یا روحانی گردد و لکن فانی آن باشد کہ از شہود و خطوط نفس فانی گشتہ بود چنانکہ پیش از ان ذکر رفت بدانکہ فانی دو نوع بود یکی آنکہ او را نصیب نگردہ باشند تا مردم بدو اقتدا کنند و از پی او روند و او بود کہ قناع او غیبت بود از اوصاف نفس خودش و مردم و روی بہ نظر اہل بی و دیوانگی نگردند زیرا کہ میان خوشی و ناشی و سختی و آسانی نفس فرق و تمیز نتواند کرد و مع ہذا او در وظایف عبودیت حق عز و علا محفوظ بود و ازین طایفہ درین امت بسیار بودہ اند بلال و زمان نبی صلی اللہ علیہ وسلم از ایشان بود و او ہندہ بود و از ان منیرہ بن شعبہ و اولیس قرنی در زمان عمر رضی اللہ عنہ و عمرو علی رضی اللہ عنہما از حال او خبر داوہ اند و بعد از او علیان و سعدون و غیر ایشان بسیار بودہ اند نوع دوم آنکہ مقتدا و امام خلق بود و دیگر برار ہر و مربی باشد او را در مقام سیاست و تدابیر ہزارند و از مقام حال ثنا بحال بقا نقل و ہند و او را متصرف گردانند باوصاف حق نہ باوصاف نفس خودش و شرح تصرف باوصاف حق بیش ازین رفتہ است و این حال بقا از حال فنا عالی تر بود و جنید را از فراست پرسیدند گفت ہمو مصداقۃ الاصابۃ یعنی یافتن اصابت و صواب یعنی خطانا کردن و در یافتن خود چیز را باز پرسیدند کہ متفرس را این معنی در ہمہ اوقات بود یا وقتی دون وقتی بود گفت بلکہ در ہمہ اوقات بود زیرا کہ فراست موہبتی و ہدیہ الیست از حق سبحانہ و تعالی مریندہ را و مواہب حق دائم یا شرف الملائمیتہ ہم الذین زین اللہ تعالی بواطنہم بانواع الکرامات من القربۃ والزلفقۃ و والانس والاتصال و عار الحق سبحانہ علیہم ان یجعلہم مکشوفین للخلق فاطہر للخلق منہم طواہر ہم التي فی معنی الافتراق لیسلم لہم حالہم مع الحق سبحانہ و ہذا من اسنی الاحوال ان لا یوتر الباطن علی الظاہر و ہذا شبیہ بحال النبی صلی اللہ علیہ وسلم لما رفع الی المحل الاعلی من القرب والذلو وکان قاب قوسین او ادنی رجع الی الخلق و تکلم معہم فی الاحوال الظاہرہ و لم یوتر من حال الذلو والقربۃ علی ظاہرہ شیئی و حال الصوفیہ ہم الذین یظہر علیہم الواراسہ از ہم شبیہ بحال موسی علیہ السلام لم یظن احد النظر الی وجہہ بعد ما کلمہ اللہ سبحانہ و قال عبد اللہ المبارک ہم قوم لم یکن لہم فی الظاہر مرآة للخلق ولا لہم فی باطنہم دعوی مع اللہ سبحانہ و ستر ہم الذی بینہم و

بین اللّه سبحانه لا یطلع علیهم اقرار بهم و لا قلوبهم و قال بعضهم طریق الملامتیه اظهار مقام التفرقه
 للخلق و التحقق بعین الجمع مع اللّه سبحانه فاللامتیه لا یتیمزون عن المؤمنین بحاله زایدة یعرفون
 یمشون فی الاسواق و یتکلمون مع الناس لا یشیر احد من خلق اللّه فاحدا منهم یمیز عن العامة
 بشی زاید علی عمل مفروض او سنة معتادة فی العامة قد انفردوا مع اللّه سبحانه را ستمین لا یتیز لزلون
 عن عیودتهم مع اللّه طرفه عین لا یعرفون للربانیه طمع استیلاء والتر بوبیه علی قلوبهم و ذلهم
 بحجتها قد اعلمهم اللّه سبحانه بالمواطن و ما یتحققه من الاعمال و الاحوال و هم یعاملون کل موطن
 بما یتحققه و هم ارفع الرجال حادوا جمیع المنازل و راد ان اللّه سبحانه قد احتجب عن الخلق فی
 الدنیا و هم الخواص له فاحتجبوا عن الخلق بحجاب سیدهم فهم من خلق الحجاب لا یشهدون فی الخلق
 سوى سیدهم فاذا كان فی دار الاخرة و تحلی الحق سبحانه ظهر هو لا غیره هناك بظهور سیدهم و
 التصوقیته یمیزون عند العامة بالدعاء و ذرق العواید من الكلام علی الخواطر و اجابت الدعاء
 و کل ذرق عادة لا یتجاشون من اظهار شیء مما یودی الی معرفته الناس بقربتهم من اللّه تعالی
 فانهم لا یشاهدون فی زعمهم الا اللّه سبحانه و هذا الحال هم فیه قلیل السلامة من المکر و الاستدراج
 و الملامتیه لا یتیمزون من احدی الشریعة کلها هی الاحوال الملامتیه و هم اصحاب العلم بصحیح فهم
 الطبقة العلیا و مساوات الطريقة المثلی و لهم الید البیضا فی علم المواطن و اهلها و لهم علی الموازین
 و اداء الحقوق - گردهی از مشایخ قدس اللّه ارواحهم طریق ملامتیه سپرده اند قاتا ملامتیه بر سه
 وجه است یکی راست رفتن است دیگر قصد کردن ستم ترک کردن صورت ملامت راست
 رفتن آن بود که معاملات دین رعایت می کند و خلق او را بدان ملامت می کنند و این راه
 خلق باشد و دوی و وی قانع و صورت ملامت قصد کردن آن بود که کسی را در میان
 جاه بسیار پیدا کرد و نشانه دلش بجاه میل کند و طبع در آن آویند و خواهد تادل خود را از
 خلق قانع گرداند و بحق سبحانه و تعالی مشغول شود و تکلف راه ملامت خلق گیرد و در چیزی
 که شرع را زیان ندارد و خلق از وی نفرت گیرند این راه او بود و خفاق و خلق از وی قانع
 صورت ملامت ترک کردن آن بود که یکی را کفر و ضلالت طبعی گریبان گیرد و تا ترک شریعت
 و متابعت بگوید و گوید این طریق ملامت است و این راه آن بود و اندر وی و این ضلالتی

بود واضح و آفتی ظاهر از دیده اسلام بیرون فائز که او راست رود و نفاق نور زو و پیر از
 ملامت خلق باک نباشد اندر همه احوال بر سر رشته خود بود و کمال حال بنده آن است که
 نه وی چیز پیرا حجاب گردد و نه چیزی و پیرا اگر چیزی و پیرا حجاب گردد وی عابد آن چیز است و اگر
 وی شود را حجابی چیزی کند معبود آن چیز است پس بزرگان همه چیز را از پیش بر و ارادت عابد
 حق سبحانه و تعالی گردد و حق سبحانه و تعالی معبود ایشان بود و خوشتر از پیش دل خلق
 بر دارند تا خلق عابد حق گردند و حق معبود ایشان نصیحت و شفقت و ارادت اینست قوله
 تعالی ما جعل اللذرجل من قلبین فی جوفه حضرت بچون که ترا نعمت هستی داده است در اشرف
 تو چون یکدل بنهاد است باید که تو در محبت او یک رو باشی و یکدل و از غیر او معرض نه آنکه
 یکدل را بصدر پاره کسی و پاره در پی مقصودی آواره کنی گفته اند که تفرقه عبارت
 از آنست که در ابواب تعلق با امور متعدد پراکنده سازی و جمعیت آنکه از همه مشاهده
 واحد پروازی جمعی گمان بردند که جمعیت در جمع اسباب است و در تفرقه ابدانند تفرقه چنین
 دانستند که جمع اسباب از اسباب تفرقه است از همه دست افشانند قوله تعالی
 و هو معکم الا یہ حق سبحانه و تعالی همه جا حاضر و در همه حال بظاهر و باطن تو تا ظرایب چه
 خسارت است که تو دیده از تقای او برداری و بسوی دیگری گماری و طریق رضای او
 بگذاری و راه دیگری سپاری ما سوای حق سبحانه و تعالی در معرض زوال است و فناء
 حقیقتش معلومی است معدوم و صورتش موجودی است موهوم و بیرونه بود داشت و
 نه نمود امروز نمود نیست بی بود پیدا است که از وی چه خواهد گشتود تمام انقیاد بدست
 آمال و انانی چه دبی و لپشت اعتماد برین مژخرفات فانی چه نهی دل از همه برکن و در
 خدای بند از همه گسل و بجزای پیوند جمیل علی الاطلاق حضرت ذوالجلال است هر کمال و
 جمال که در جمیع مراتب ظاهر است پر تو جمال و کمال اوست که پر تو انداخته و پرتوی یافته
 هر کرا و انانی دانی اثر و انانی اوست که از ادب کلیت و اطلاق تنزل فرموده و در حقیقت
 جزویت و تقید تجلی نموده تا تو از جزو بکل راه بری و از تقید باطلاق رو آری نه آنکه جزو
 را از کل ممتاز دانی و بمقید از مطلق با زمانی آدمی اگر چه بسبب جسمانیت در غایت

کثافت است اما بحسب روحانیت در نهایت لطافت است بهر چه رو آورد حکم آن گیرد و بهر چه
توجه کند رنگ آن پذیرد و عموم خلایق بواسطه شدت اتصال بدین صورت جسمانی و کمال اشتغال
بدین پیکر بیولائی چنان شده اند که خود را از ان باز نمیدانند اگر اندیشه آدمی گسست آدمی گلشن
است و اگر خار است بهنرم گلخن است پس بیاید که بکوشی و خود را از نظر خود بپوشی و بر ذاتی
اقبال کنی و به حقیقتی اشتغال نمائی که درجات موجودات همه مجالی جمال او بیند و مراتب کاینات
مرائی کمال او بیند و بدین نسبت چندان مداومت نمائی که با جان تو درآمیزد و هستی تو از نظر تو
برخیزد و اگر بخورد و آوری رو با آورده باشی و چون از خود تعبیر کنی تعبیر از او کرده باشی مقید
مطلق شو و انا الحق هو الحق گردد و درزش این نسبت شریفی می باید کرد و پروتبی که در هیچ
وقتی از اوقات و هیچ حالتی از حالات از ان نسبت خالی نباشی چه در آمدن و چه در رفتن چه
در رفتن و چه در خوردن و چه در گفتن و شنیدن و با جمله در جمیع حرکات و سکناات حاضر وقت
خود می باید بود تا به بطالت نگذرد و بلکه واقف نفس خود که نفس میزند باید بود تا به غفلت
بر نیاید همچنانکه امتداد نسبت مذکوره بحسب شمول جمیع اوقات واجب است و همچنین
از یاد و کیفیت آن نسبت معری از ملائسه اکوان و تبری از ملا حظ صور امکان اسم
مطالب است و آن جز بجهت بلوغ وجد تمام در نفسی خواطر و او هام میسر نگردد و بهر چند
خواطر منفی تر و سادس تختی تر آن نسبت قوی تر کوشش می باید کرد تا خواطر منفی تر از
ساحت سینه خیمه بیرون زند و نور ظهور حق سبحانه و تعالی بر باطن پرتو افکند و ترا از تو

الحق شفیق المولوی المصنوی

ای برادر تو همین اندیشه   ؛   باقی تو استخوان و ریشه
گل بود اندیشه تو گلشنی   ؛   و بود خاری تو سیمه گلشنی

المعارف الجامی

گر بر دل تو گل گذرد گل باشی   ؛   و بر بلبل بیقرار بلبل باشی
تو جزوی حق گسست اگر روزی چند   ؛   اندیشه گل پیشه کنی گل باشی

و تعرض اوست که از افعال چیزی بروی نرود آنرا نفس لوامی خوانند قوله تعالی وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ این بود و اگر چنانکه ترک اعتراض کند و مطیع شهوات آنرا نفس آتاره گویند قوله تعالی إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّاسَةٌ بِمَا تَشْتَوِي وَرَحْمَتِ حَقِّ سَجَانِهِ وَتَعَالَى بِحُكْمِ جُودِ كَرَمِ ذَاتِي اِزْجِیْکِیْسِ در یخ نیست و آنحضرت تعالی و تقدس از نخل و منع متعال است و لکن بواسطه خبیثت و کدورت و مشغولی دل بغیر محبوبست که گنجائی رحمت در وی نمانده چون کوزه که از آب پر بود بهارا در وی راه نباشد پس دل باینکه بغیر خدا مشغول باشد معرفت جلال حق تعالی بدان نرسد پس هر کس که تمام اعضای خود را در علم و عمل صرف کند تشبیه به ملائکه کرده باشد و سزاوار باشد که بایشان پیوندد و او را ملک بانی نام دهند قوله تعالی إِنَّ هُوَ إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ این بود و آن کس که همگی خود را بلذات بدنییه مصروف داند در مقام بهائم آمده باشد یا بی خیری و پرخواری بود چون گاو و یابی حمیتی چون خوک یا در مردم افتد چون سنگ یا کینه کننده چون شیر و یا شکبر چون پلنگ یا حیلد گر چون روباه یا جامع همه اوصاف چون شیطان و هر کس که این جوارح خود را در راهی که روی بخدای دارد و از آن چاره نیست استعمال کند سعادت یابد که هرگز بدبخت نشود و هر که ازین بگردد جز تخم بی دولتی نکارد و سیر حمله سعادت درین سفر آنست که لقاء خدای سبحانه را مقصد خود سازد و سرای آخرت را بسکون و دنیا را منزل و بدان را مرکب و اعضا را خرم و باقی قوتها را با آنچه بکار می باید داشت بکار وارد تا بآن سعادت ابدی کسب کند سعید و شاکر نعمتهای او بود سبحانه اگر مراعات دشمنان که شهوت و غضبند کند شقی و کافر نعمت باشد و مستحق دوری و دشمنی گردد و نحوها اللہ من ذلک پس پسر را راه ذکر و ذکر را راه کشف و کشف را راه فوزا کبر و فوزا کبر را لقاء حق سبحانه و تعالی باشد۔ اَللّٰهُمَّ اِنِّیْ اَتُوبُ اِلَیْکَ وَ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ بِالْاَحْوَةِ بِقَائِلِکَ وَ رُوْنِیْکَ بِحَقِّ حَبِیْبِکَ وَ بِنَبِیْکَ وَ سَأَلُکَ الْمَصْطَفِیَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ۔

قد وقع الفراغ من کتابته هذا البیاض من الکتاب المسمی به تحفة السالکین تحقیقات خواجہ محمد پارسا من مؤلفات شیخ المشائخ قطب الاقطاب العارف بالله حضرت خواجہ محمد پارسا بخاری ثم البیاضی دفته بمدریته زادها اللہ شرفاً و تقدس اللہ روحه العزیز فی وقت الضحوة الکبری

در یوم السبت الخامس من شهر الاول من العام الثالث من العشر الثامن من المائتة
الثالث من الالف الثاني من الهجرة النبوية على مصدرها الصلوات والسلام والتحية
والنعوت والبركات وعلى آله واصحابه والطيبات - ۱۲

کتبه۔ اظہر ۱۹۷۶ء کتابت بحسنوری

فہرست مطالب تحفة السالكين

صفحہ	مطالب	صفحہ	مطالب
۱۰۶	در بیان کلمات مقطعات در اول سور و بیان آنکہ اوصاف ازل را نہایت نبیست	۲	مقدمۃ کتاب و در بیان شرح اسماء حسنی
۱۰۸	در بیان حقیقت کن فکان و بیان یگانگی یکرنگی	۴۱	در بیان شرح اسماء حسنی مرگبا
۱۰۹	در بیان تقسیم ولادت مرغان و تحقیق نقطہ اسعاد و اشقا۔	۷۷	در بیان شرح اسماء صفات
۱۱۰	در بیان انزال قرآن و بیان آنکہ قرآن ہفت مرتبہ در بیان شرح سورہ کوثر	۸۵	در بیان شرح اسم اعظم
۱۱۱	در بیان شرح سورہ اخلاص	۸۶	در بیان منظر نور محمدی صلی اللہ علیہ وسلم
۱۱۲	در بیان قرأت قرآن و افضلیت آن	۹۲	در بیان منظر اسم الفضل
۱۱۵	در بیان ذکر کلمہ طیبہ و خواندن قرآن	۹۳	در بیان انقسام اسماء
۱۱۸	در بیان طریقہ خواجگان نقشبند و بیان اذکار و دعا و مت برآن و اذکار لا الہ الا اللہ	۹۴	در بیان حقیقت محمدی و احمدی
۱۱۹	در بیان اذکار کہ بدل گفتمہ شود و بیان حقیقت تو	۹۵	در بیان حقیقت قرآن کلام خداست
۱۲۰	در بیان اذکار کلمہ مدد و انفاس و بیان اذکار و درجات آن۔	۹۹	در بیان نوشیدن خون حجامت مبارک
۱۲۱	در بیان ذکر حالی و جمالی و جلالی	۱۰۰	در بیان حقیقت کلمہ طیبہ فاتحہ و بیان امر قرآن
۱۲۲	در بیان مراقبہ و حضور قلب	۱۰۱	در بیان کلمات مقطعات
۱۲۳	در بیان حقیقتی و بیان ذکر باخلاص و حرمت	۱۰۳	در بیان مرتبہ توحید علی و حقیقت توحید بیان
۱۲۴		۱۰۴	در بیان علم الیقین و حق الیقین و یقین کالیقین
		۱۰۵	در بیان مراتب ثلاثہ توحید بیان فعل عباد و ارادہ حق
		۱۰۶	در بیان آنکہ منکران از حقیقت آگاہی ندارند و بیان آنکہ عوام کالانعام اند۔

صفحه	مطالعه	صفحه	مطالعه
۱۲۶	در بیان از لیت و واحدیت و بیان جمع الجوامع جمع الجمع	۱۲۵	در بیان ذکر کلمه طیبیه با تمام و حضور روح اعظم مبارک را بد نظر دارو
۱۲۷	در بیان سیر باللذ عن اللذ و بیان فرق بین الجمع -	۱۲۶	در بیان ذکر کلمه طیبیه بحضور قلب
۱۲۸	در بیان آنکه در کثرت عین وحدت دانی و بیان آنکه علم توحید دراز است -	۱۲۷	در بیان ذکر کلمه طیبیه بطریق اثبات و بیان آنکه مراد از ذکر و در کردن غفلت است -
۱۲۹	در بیان علامت صدق در توحید -	۱۲۸	در بیان ذکر شهود و مشاهده
۱۵۱	در بیان اینکه موحد باید همه شیا را یکی داند -	۱۲۹	در بیان آنکه ذکر بی اثر و دلیل غفلت است
۱۵۳	در بیان فعل اختیاری و اضطراری -	۱۳۰	در بیان تحصیل صفات حمیده و بیان آنکه ذکر کلمه طیبیه از همه اذکار افضل است
۱۵۴	در بیان فعل اختیاری که هم مختار است و هم مضطر	۱۳۱	در بیان فوائد ذکر در حبس نفس
۱۵۵	در بیان فعل اختیار در کسب	۱۳۲	در بیان مراتب سیر و قلب و روح
۱۵۷	در بیان تحقیق اسم زمان و مکان	۱۳۳	در بیان مناجات و اذکار خزان باری تعالی
۱۵۹	در بیان آنکه لطافت انسانی از ملائکه برتر است و بیان لطافت و کثافت	۱۳۴	در بیان سالک باید همیشه ذکر باشد و بیان خواندن قرآن و همیشه ذکر -
۱۶۰	در بیان معراج نبی صلی اللہ علیہ وسلم	۱۳۵	در بیان آنکه به تحصیل نفس حقیقی کوشد و بیان سالک با ادب و احوال وقت
۱۶۳	در بیان نهایت در تجلی و شهود نصیبت -	۱۳۸	در بیان ذکر لسانی و قلبی با دوام -
۱۶۴	در بیان نور عقل و نور فطرت بیان اینکه ارکان توحید است	۱۳۹	در بیان متابعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم و بیان شرف شربت و شرح رسالت -
۱۶۵	در بیان منفرد در توحید -	۱۴۰	در بیان آنکه امر در غایبه صعوبت و اشکال است و بیان آنکه بلندترین ادب داشت دل است از غیر حق
۱۶۶	در بیان فرست مومن و اسباب فرست -	۱۴۱	در بیان مراتب توحید و اقصی مراتب و توحید حقیقی که مؤثر آن خداوند است -
۱۶۷	در بیان بیداری ملکوت	۱۴۲	در بیان درجات توحید هر سه قسم و بیان آنکه یکصد و چهارده کتاب قدیم است
۱۶۸	در بیان رویت انبیاء در بیداری و تعیین صوفیان	۱۴۳	در بیان آنکه روی نیاز بحضرت بی نیاز آوردن و بیان تحقیق اتحاد و فرخ اتحاد -
۱۶۹	در بیان مشاهده بندگانی خاص در بیداری -	۱۴۴	در بیان فنار الفنا و بیان نور علم توحید در نور حال
۱۷۰	در بیان مشاهده حق و عجز نفس	۱۴۵	در بیان آنکه علم از سر حال خالی نیست بیان بندها
۱۷۱	در بیان طریقه اهل باطن و در تصور است -		
۱۷۲	در بیان آنکه اولیاء و انبیاء مقتربان از مشکوفا حضرت رسالت پناه اند -		
۱۷۳	در بیان تدبیر مریدان و مراقبه باطن -		
۱۷۴	در بیان اینکه ایمان اقرار بزبان و تصدیق بقلب و عمل بارکان است -		
۱۷۵	در بیان امر بالمعروف و نهی از منکر و ضعف ایمان		
۱۷۶	در بیان زیاده و نقصان ایمان بیان اینکه ارکان ایمان چهار است		

صفحہ	مطالعہ	صفحہ	مطالعہ
۲۲۱	در بیان علم و لذت آن	۱۷۷	در بیان شکر خفی و صفائی عمل و بیان تحقیق ایمان و تصدیق ایمان -
۲۲۵	در بیان یقین و توکل	۱۷۸	در بیان آنکہ بندہ ہر چند قریب حاصل کند اوامر و از وساطت نمی شود -
۲۲۷	در بیان اسباب توکل	۱۷۹	در بیان علامت افعال عباد او امر است و بیان عہد کردن در طاعت -
۲۳۳	در بیان سبب و علاج از مرض و بیماری	۱۸۰	در بیان آنکہ تصوف و ورکن دارد -
۲۳۴	در بیان خوف و ثمرات آن	۱۸۱	در بیان عمل کردن بداعیہ حقانی و روحانی در بیان آنکہ دل با زبان موافق باشد
۲۳۷	در بیان عفت و ورع و تقوی	۱۸۲	در بیان حقیقت توحید و واردات
۲۳۹	در بیان خوف خاتمہ و قاتمہ	۱۸۴	در بیان آنکہ تصوف محافظت اوقات است
۲۴۲	در بیان خوف و رجا	۱۸۶	در بیان واروات و خاطرات
۲۴۴	در بیان اتصال و انس	۱۸۸	در بیان قدم را سخ و در علم
۲۴۹	در بیان آنکہ اتصال بخداوند	۱۸۹	در بیان اجتناب از حرام و شبہ
۲۵۰	در بیان حقایق اشیا و حقایق علمیہ و اعیان ثابۃ	۱۹۰	در بیان آنکہ عبادت بمشاهده رب کند
۲۵۳	در بیان حقیقت اشیا	۱۹۱	در بیان خد کردن از علمای دنیا دوست
۲۵۶	در بیان دوستی چہار یار	۱۹۲	در بیان ثبوت و رقول و عمل و اعتقاد
۲۵۹	در بیان توحید و وحدت	۱۹۳	در بیان کشف و مشاہدات و اجتهاد و توبہ
۲۶۰	در بیان معرفت و عرفان	۱۹۵	در بیان ایمان و امانت و بیان اینکہ اول توبہ نور معرفت ایمان است
۲۶۴	در بیان تفاوت در صفات و کمال	۱۹۶	در بیان زہد و تقوی
۲۶۸	در بیان حجت در محبت	۱۹۸	در بیان توبہ و انابت از گناہ
۲۷۰	در بیان تفاوت و دیدار بحسب درجات	۱۹۹	در بیان فقر کہ بالاتر از ہر مقام است
۲۷۱	در بیان معراج نبی صلی اللہ علیہ وسلم و رؤیتہ	۲۰۱	در بیان زہد و تقوی
۲۷۲	در بیان معراج نبی صلی اللہ علیہ وسلم و رؤیتہ بحشم و جسم و محبت و رغبت الی اللہ -	۲۰۸	در بیان قدرت و ارادت
۲۷۵	در بیان خلوت و ذکر ساکن -	۲۰۹	در بیان صبر کہ نصف ایمان است
۲۷۷	در بیان دو کلمہ کہ متضاد باشد	۲۱۱	در بیان صبر کردن در جمیع امور
۲۷۸	در بیان خوردن خون حجامت مبارک و بیان محبت حق کہ ہمہ کیے شود	۲۱۴	در بیان شکر کہ عظم نعمانی الہی است
۲۸۰	در بیان فعل اختیاری و جواب جبری	۲۱۶	در بیان آفریدن ہستی بحکمت است
۲۸۱	در بیان سوال ابراہیم علیہ السلام		
۲۸۲	در بیان حسن و قبح و بیان اقسام علم پر چند وجہ		
۲۸۳	در بیان بذر و ثمرہ آن -		

صفحه	مطالعه	صفحه	مطالعه
۳۷۵	خداوند بجام کشف و اسرار	۲۸۵	در بیان شوق و رضا و محبت
۳۷۶	در بیان تجلی حق بسالک و بیان فناء سالک و فقر	۲۸۷	در بیان شوق و اشتیاق
۳۷۷	در بیان غیبی و تقسیم آن و بیان لطائف و بهجت با شیخ -	۲۸۹	در بیان مقام مخصوص
۳۷۹	در بیان شناخت حق بشناخت رجال الله	۲۹۱	در بیان الدعاء و العبادة و بیان آنکه رضا بمعصیت معصیت است
۳۸۰	در بیان تجلی حق برائے سالک	۲۹۲	در بیان رضا برضا و اختیار نه
۳۸۱	در بیان فرق محقق صدیق و ملحد زندیق و بیان روح طیب و لطائف آن -	۲۹۳	در بیان اصطلاحات صوفیه
۳۸۲	در بیان تنزیه حق از تشبیه و بیان مظهر نور محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم و بیان اختلاف در ارواح	۲۹۹	در بیان شرح الف با تا
۳۸۳	در بیان آنکه روح لطیف است و بیان صفات ذاتی هفت گانه -	۳۰۱	در بیان استخفار و وسیله
۳۸۴	در بیان اینکه بشر بکوشش ملکی گردد	۳۰۲	در بیان نگاهداشت ادب بحضور مبارک
۳۸۵	در بیان چهار عنصر انسانی و بیان اینکه اهل تناسخ چهار فرقه اند -	۳۰۳	در بیان آنکه تدبیر امر عباد در پروردگار میکنند
۳۸۶	در بیان اهل تناسخ و بطلان آنها و بیان اینکه متخلق باخلاق ربانی ترقی یابند نمود	۳۰۴	در بیان حیرت و سکر
۳۸۷	در بیان گم شدن از طبیعت و پیوستن بحق -	۳۰۸	در بیان مقام قلبی در وحی
۳۸۸	در بیان خاتمه الکتاب -	۳۵۰	در بیان سکر و صحو و محو و جمع الجمع و تفرقه سیت
۳۹۳	در بیان احوال عالی و قنای بقا	۳۵۲	در بیان آنکه حلال از قدر ضرورت اضافه نفس پرتی
۳۹۵	در بیان مشافقت	۳۵۶	در بیان محافزه و مکاشفه و مشاهده -
۳۹۷	در بیان آنکه در شیخ ناقص ظهور خوارق استدران است -	۳۵۷	در بیان معراج نبی صلی الله علیه و سلم -
۳۹۸	در بیان ملائمتیه و مقام تفرقه	۳۵۸	در بیان غیبی و بیوت ذات و بیان عالم کبیر عالم صغیر
۴۰۰	در بیان آنکه سالک باید وقت خود نگاه دارد -	۳۶۲	در بیان دو ایراد سببه و لطائف آن -
۴۰۳	در بیان سعادت و شقاوت نفس	۳۶۵	در بیان وجود مطلق و دلیل الامکان
۴۰۴	در بیان خاتمه الکتاب	۳۶۸	در بیان موحدین و ظهور انسان کبیر -
		۳۶۹	در بیان تجلی حق بانبوده
		۳۷۰	در بیان وصل سالک بحق و مکاشفات
		۳۷۱	در بیان مکاشفات روحانی
		۳۷۲	در بیان کشف ذاتی و صفت آن
		۳۷۳	در بیان تجلی روح که غرور و پندار از اید و تجلی ذاتی و تجلی صفات و بیان صفات قدرت و سمع و کلام
		۳۷۴	در بیان مجمع صفات و بیان تجلی سلطنت الهی -
			در بیان تجلی حق برائے سالکان و بیان وید